

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

I

SIMONE DE BEAUVOIR

İKİNCİ CİNSİYET

SIMONE DE BEAUVOIR

İKİNCİ CİNSİYET

Olgular ve Efsaneler

.....

SIMONE DE BEAUVOIR
İKİNCİ CİNSİYET

..... I

Olgular ve Efsaneler

.....

İkinci Cinsiyet 1. Cilt
Olgular ve Efsaneler
Simone de Beauvoir

Fransızcadan çeviren: Gülnur Savran
Editör: Emine Sarıkartal
Düzeltili: Nihal Boztekin
Kapak ve kitap tasarımı: Duygu Güven, Serçin Çabuk (fika)
Mizanpaj uygulama: Gökçen Ergüven

© Editions Gallimard, Paris, 1949
© Koç Üniversitesi, 2016
1. Baskı: İstanbul, Ekim 2019

Bu kitabın yazarı, eserin kendi orijinal yaratımı olduğunu ve eserde dile getirilen tüm görüşlerin kendine ait olduğunu, bunlardan dolayı kendinden başka kimsenin sorumlu tutulamayacağını; eserde üçüncü şahısların haklarını ihlal edebilecek kısımlar olmadığını kabul eder.

Baskı: 12.matbaa
İbrahim Karaoğluanoğlu Cd. No: 35 Kâğıthane/İstanbul

Sertifika no: 33094
+90 212 281 2580

Koç Üniversitesi
Rumelifeneri Yolu 34450 Sarıyer/İstanbul

Sertifika no: 18318
+90 212 338 1000

Koç University Suna Kırac Library Cataloging-in-Publication Data

Beauvoir, Simone de, 1908-1986
İkinci cinsiyet = Deuxième sexe / Simon de Beauvoir ; Fransızcadan çeviren Gülnur Savran.--İstanbul . Koç Üniversitesi,
2019.
2 volumes ; 16,5x24 cm.-- Koç Üniversitesi Yayınları
Includes bibliographical references and index.
978-605-7685-11-7 (paperback volume 1)
1. Feminism. I. Savran, Gülnur. II. Title.
HQ1208.B35220 2019

İKİNCİ CİNSİYET

-I-

Simone de Beauvoir, bize yaşamını ve yapıtını bizzat tanıttığı *Anılar*'ını yazmıştır. 1958'den 1972'ye kadar dört cilt yayımlanmıştır: *Mémoires d'une jeune fille rangée* [Derli Toplu Bir Genç Kızın Anıları– Türkçeye *Bir Genç Kızın Anıları* olarak çevrildi], *La Force de l'âge* [Yaşın Gücü– Türkçeye *Olgunluk Çağı* olarak çevrildi], *La Force des choses* [Olayların Gücü], *Tout compte fait* [Hesap Kitap Tamam]; bunlara 1964 tarihinde *Une mort très douce* [Çok Tatlı Bir Ölüm] adlı anlatı eklenmiştir. Otobiyografinin geniş olmasının gerekçesini oluşturan ve ona anlamını veren şey, yazarın temel bir çelişkisidir: Onun için, yaşama sevinciyle yazma zorunluluğu arasında, bir yanda olumsuzluğun görkemiyle öte yanda kesinliğin kur-tarıcılığı arasında seçim yapmak hep imkânsız olmuştur. Kendi varoluşunu yazı konusu haline getirmek, kısmen bu ikilemin dışına çıkmaktır.

Simone de Beauvoir 9 Ocak 1908'de Paris'te doğdu. Bakaloryaya kadar eğitimini katolik bir okul olan Cours Désir'de sürdürdü. 1929'da felsefe bölümünden mezun olduğundan 1943'e kadar, Marsilya, Rouen ve Paris'te öğretmenlik yaptı. *Quand prime le spirituel* [Tinsel Olan Öne Geçtiğinde], 1939 savaşıdan önce tamamlanmış olduğu halde ancak 1979'da yayımlandı. Yazar olarak gerçek çıkışını yaptığı eser *L'invitée*'dir [Konuk Kız]. Bunu *Le sang des autres* [Başkalarının Kanı] (1945), *Tous les hommes sont mortels* [Bütün İnsanlar Ölümlüdür], 1954'te yazara Goncourt ödülünü getiren romanı *Les Mandarins* [Mandarinler], *Les belles images* [Güzel İmgeler] (1966) ve *La femme rompue* [Yıkılmış Kadın] (1968) izler.

1949'da yayımlanan ve dünya feminist hareketinin başvuru kaynağı haline gelen ünlü *Deuxième Sexe* [İkinci Cinsiyet] dışında Simone de Beauvoir'ın kuramsal yapıtları çeşitli felsefi ya da polemik denemelerden oluşur: Örneğin, *Privilèges* [Ayrıcalıklar] (1955, kitabın ilk makalesi olan *Faut-il brûler Sade?* [Sade'yi Yakmalı mı?] başlığıyla yeniden yayımlanmıştır) ve *La Vieillesse* [Yaşlılık] (1970). Yazar *Les Bouches inutiles* [Yararsız Ağızlar] (1945) adlı bir tiyatro oyunu yazmış ve gezilerinden bazılarını *L'Amérique au jour le jour* [Günbegün Amerika] (1948) ve *La Longue Marche* [Uzun Yürüyüş] (1957) adlı eserlerinde anlatmıştır.

Sartre'in ölümünden sonra Simone de Beauvoir 1981'de *La Cérémonie des adieux*'yü [Veda Töreni] ve Sartre'in ona yazdığı çok sayıda mektubun bir kısmını bir araya getiren *Lettres au Castor*'u [Kunduz'a Mektuplar] (1983) yayımladı. 14 Nisan 1986'da ölene kadar, Sartre ile birlikte kurdukları *Les Temps modernes* adlı derginin yayımlanmasına aktif olarak katkıda bulunmuş ve feminizm ile eksiksiz dayanışmasını sayısız ve çok çeşitli biçimde göstermiştir.

Jacques Bost'a

Düzeni, ışığı ve erkeğı yaratmış olan bir iyi ilke ile kaos,
karanlığı ve kadını yaratmış olan bir kötü ilke vardır.
PYTHAGORAS

Erkekler tarafından kadınlar üstüne yazılmış her şeye
kuşkuyla yaklaşmak gerekir, çünkü onlar aynı zamanda
hem yargıç hem taraftırlar.
POULIN DE LA BARRE

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
GİRİŞ	23
◆ Birinci Kesim YAZGI	39
Birinci Bölüm	41
Biyolojinin Verileri	
İkinci Bölüm	67
Psikanalitik Bakış Açısı	
Üçüncü Bölüm	79
Tarihsel Maddeciliğin Bakış Açısı	
◆ İkinci Kesim TARİH	87
I	89
II	95
III	109
IV	123
V	143
◆ Üçüncü kesim EFSANELER	173
Birinci bölüm	175
İkinci bölüm	227
I. MONTHERLANT YA DA TİKSİNTİ EKMEĞİ	227
II. D.H. LAWRENCE YA DA FALLİK KİBİR	241
III. CLAUDEL YA DA EFENDİNİN HİZMETKÂRI	249
IV. BRETON YA DA ŞİİR	257
V. STENDHAL YA DA GERÇEK OLANIN ROMANESKİ	263
VI	271
Üçüncü Bölüm	275

ÖNSÖZ

Simone de Beauvoir'ın *İkinci Cinsiyet*'inin feminist felsefenin temel eserlerinden birisi olduğu kabul edilir. Beauvoir burada disiplinler arası bir stil kullanır, sadece felsefi geleneğe gönderme yapmaz; antropolojiden, edebiyattan, biyolojiden, psikolojiden, tarihten, hatta bugün "kültürel araştırmalar" adını verdiğimiz alandan gelen pek çok olgusal veriye, kavramsal saptamaya, düşünceye başvurur. Eserin farklı disiplinlerle kurduğu ilişki onu başka bakış açılarından da okunmaya açık kılar. Beauvoir'ın kültüre dair izlenimleri, saptamaları, çözümlemeleri, kadınların hayatlarının çeşitli dönemlerinde yaşadıkları deneyimlere ilişkin düşünümü, 'ikinci cinsiyet olma durumu' adını verdiği şey hakkında zengin bir kaynak oluşturmuştur. Belki de bu eseri öncelikle bir felsefe eseri olarak okumakta ısrar edilmesinin sebebi, Beauvoir'ın *École Normale Supérieure* mezunu bir felsefeci olmasıdır.

Elinizde tuttuğunuz iki cilt, eserin tam ve eksiksiz çevirisidir. Bu çeviri, kaynak dili iyi bilen her çevirmenin yapabileceği bir çeviri değildir; Beauvoir düşüncesinin ait olduğu Avrupa felsefesinin tarihini ve dilini de bilen birisi bu işin altından kalkabilir. Beauvoir'ı başka bir dile çevirmek hiç kolay değildir. İngilizce çeviri 2010 yılında Constance Borde ve Sheila Malovany-Chevalier tarafından yeniden yapılmıştır. İlk çeviri, konuyu bilmeyen bir zoolog (H.M. Parshley) tarafından kısaltılarak yapılmıştı; ikinci çeviri ilk çeviriye göre çok daha iyi olduğu halde eleştirilmiş, çok beğenilmemiştir. Türkçe'de ise eser Payel yayınları tarafından parça parça, *Genç Kızlık Çağı*, *Evlilik Çağı* ve *Bağımsızlığa Doğru* başlığıyla üç ayrı kitap olarak yayımlandı. Çeviride eserin felsefi tezleri öne çıkarılmadığı için esere kavramsal bir çerçeve çizilemedi ve Beauvoir, ka-

dınların deneyimlerini çözümleyen bir antropolog gibi okundu. Elimizdeki bu çeviri hem parçalanmayı ortadan kaldırıyor hem de eserin felsefi alımlanmasına imkan veriyor. Gülnur Savran eserin felsefi dilini Türkçe'de orijinal metne sadık, kavramsal bakımdan son derece açık bir biçimde kurmuştur. Bu temel eserin bu kadar nitelikli bir çeviriyle yayımlanması entelektüel hayatımız açısından son derece önemli bir gelişmedir. Türkçe çevirinin başka dillere yapılan çevirilerden daha üstün nitelikler taşıdığı bir örnek karşımıza çıktığını söyleyebilirim. Elbette çevirenin bazı tercihleri her zaman tartışılabilir ve alternatif seçimlerin daha uygun olduğu öne sürülebilir. Böyle değerlendirmeler her çeviri için geçerlidir.

Beauvoir'ın bu metninden kadın hareketinin tarihine ilişkin, antropoloji, psikanaliz, tarih ve edebiyat hakkında çok şey öğrenebiliriz. Bu açılardan metin, aradan geçen 50 yılda yeni eserler kaleme alındığı, çok daha kapsamlı araştırmalar yapıldığı için biraz eskimiş olabilir. Beauvoir kendi zamanının bilgilerini derliyor ve kendi sorunsal bağlamında değerlendiriyor. Bugün bizim için söylediği şeyler çok da yeni olmayabilir. Buna karşın metin, felsefi açıdan önem kaybetmek şöyle dursun, gittikçe daha çok değer kazanmaktadır. Ben de bu yüzden Beauvoir'ı bir filozof olarak okumayı mümkün kılan kavramsal çerçeveyi çizmeye çalışacağım.

Beauvoir'ın felsefesi pek çok kaynaktan beslenir, her filozof gibi o da başka filozofların söylediklerini hatırlayarak ve onlarla tartışarak düşünür. *İkinci Cinsiyet* felsefe tarihi araştırmaları için tüketilemez bir kaynaktır. Eser, Jean-Paul Sartre, Maurice Merleau-Ponty, Edmund Husserl, Martin Heidegger, Georges Bataille, G.W.F. Hegel, Søren Kierkegaard, Karl Marx gibi filozofları tanıyan ve onların kavramlarını kendi sorunsal bağlamında dönüştürüp yeniden tanımlayan bir düşünme serüvenidir.

Günümüzde Beauvoir düşüncesi üzerine yapılan felsefi çalışmaların bir kısmı, hâlâ bu eserin felsefi bağlantılarını açıklamayı ve böylece onun özgünlüğünü ortaya koymayı hedefliyor. Özellikle de Beauvoir'ın özgün bir filozof olarak görülmesi, onun Sartre'dan ayrıldığı yerlerin altını net biçimde çizmeyi gerektiriyor. Sartre, Beauvoir için büyük bir filozoftur, entelektüel paylaşımları o kadar yoğundur ki hangi fikrin aslında kimin olduğunu ayırt etmek kolay değildir. Buna rağmen Beauvoir kadın olduğu için orijinallik çoğunlukla ona değil, Sartre'a atfedilmiştir, kendisi de *İkinci Cinsiyet*'ten sonra felsefi bir eser yazmayarak ve anı yazarlığına ve edebiyata yönelerek felsefi yazın alanını Sartre'a bırakmış gibi görünür. Hatta kendisinin filozof olmadığını, Sartre'ın filozof olduğunu da yazabilmiştir. Oysa *École Normale Supérieure*'ü Beauvoir'ın Sartre'dan daha iyi bir dereceyle bitirdiği bilinir. Michèle LeDoeuff Sartre'ın, Beauvoir'ı son derece yıkıcı bir biçimde eleştirerek onun felsefe yapma arzusu kıldığını düşünür. Hatta Sartre'ı eril bir ideolojinin savunucusu olarak yorumlar'. Özgür aşkı savunduğu halde, Sartre'ın erkekliliğini ne kadar sorgula-

yabildiği tartışma konusudur. Onun Beauvoir'ı filozof olarak bastırmamış hatta tersine onun filozof olarak yeteneğini desteklemiş olduğuna inanabilsek dahi, Sartre kadar yoğun bir felsefi angajmanı olan birisiyle hayat arkadaşlığı yapmak Beauvoir'ın felsefeyle ilişkisini etkilemiş; Sartre'ın parlaklığı, onun tutkusuna ve dürüstlüğüne verdiği değer, Beauvoir'da kendi yazacaklarının önemsiz olduğu duygusunu uyandırmış olabilir. Beauvoir'ın anılarını okuyunca Sartre'a duyduğu bağlılığın Beauvoir'ın hayatında özgürleştirici olduğu gibi yorucu, zorlayıcı ve hatta sınırlandırıcı olduğunu görebiliriz. Bu bağlılık Beauvoir'ın başka ilişkilerini de etkilemiş olsa gerektir. Onlar birbirinin düşünsel muhatabı olmakla kalmazlar, özgür bir yaşam sürme arayışlarında birbirlerine dost olarak bağlı kalır, sonuna kadar dayanışlırlar.

İkinci Cinsiyet felsefi bir sorun ortaya koyar, felsefi bağlantıları bakımından da son derece zengin bir eserdir. Kitap piyasaya ilk çıktığında – belki de o gün için konsepti çok yeni olduğundan – felsefi bir eser olarak okunmamış, daha çok sosyolojik, kültürel bir araştırma olarak değerlendirilmiştir. Onu kadın cinselliği üzerine yazılmış, neredeyse pornografik bir yapıt olarak algılayanlar da yok değildir. Öyle ya, kadın, cinsiyetli beden, kadının cinsel varlığını deneyimlemesi üzerine, yazarı kadın olan bir kitap nasıl bir felsefe kitabı sayılabilir? Erkek filozoflar kadın bedeni hakkında üreme ve türün devamlılığına gönderme yapan bazı değerlendirmeler yapmışlardır. Fakat bu konular o güne dek kadın bakış açısından felsefenin konusu yapılmamıştır. Dahası, kadının cinsel varlığı doğal veya teolojik bir fıtrata dayanan bir öz varsayılmadan konuşulmakta, üreme bağlamı dışına çıkılarak, kadının anne ve eş olarak konumlandırılmasına itiraz edilerek ele alınmaktadır. Oysa bir felsefe eserini değerli kılan şeylerden biri, tezlerinin gücü, felsefe birikimiyle girdiği ilişki olduğu kadar, özgünlüğü ve yeniliği değil midir? Daha önce zaten açılmış, meşruluğu artık tartışmasız olan bir alanda araştırma yapmak şüphesiz önemlidir ama felsefi etkinliğe en yüksek değerini veren şey, daha önceden var olmayan bir alanı icat etmek, yeni bir problem ortaya koymaktır. Bunu başaran eserlerin ardından gelen, onların açtığı alanda yazılan başka eserler, kavramsal olarak çok daha büyük bir incelik, kapsayıcılık ve argümantatif beceri sergilese de problemi ortaya koyan o ilk eser kadar önemli sayılmazlar. *İkinci Cinsiyet*'ten beri feminist felsefe elbette çok yol kat etti, çok ürün verdi. *İkinci Cinsiyet*'i açıklayan ve eleştiren, ondan yana ve ona karşı pek çok yeni eser sayabiliriz, ama bunların hiçbiri *İkinci Cinsiyet*'in yerini alamayacaktır, çünkü hepsi *İkinci Cinsiyet*'in açtığı ufukta yazılabilmişlerdir.

Bu eseri bir deneyim olarak okumak anlamlıdır. Beauvoir'ı feminist yapan bir deneyimdir bu. Ona, kadın olma deneyiminin anlamı üzerine düşünmenin önemli olduğu ilhamını varoluşçu felsefe verir. Kendi meselesini bulmak, kendi deneyiminden yola çıkarak yazmak konusunda Beauvoir çok iyi bir örnektir. Kendi deneyiminin anlamının nasıl kurulduğunu sorguladığımızda fenomenolojiye girmiş oluruz. Fenomenoloji kendi deneyiminden yola çıkarak şeylerin

kendisine dönmek, esasa, öze, ilkeye gitmek ister. Beauvoir çok da naiftir en başta, kendisi yazar olduğu ve erkeklerin meclislerine kabul edildiği için kendisini kadınlık durumunun dışındaymış gibi konumlandırmaktadır; *İkinci Cinsiyet*'i onun ayrıcalıklarına sahip olmayan başka kadınların özgürleşmesi için yazmaya başladığını ima eden cümleler kurduğu olur. Fakat kitap bitme aşamasına geldiğinde kadının felsefe geleneği içinde yer verilmemiş, erkek söylemler tarafından kurulmuş ve nesneleştirilmiş, hep erkek özneyi yansıtmaktan ibaret bir ayna olmaya zorlanmış bir varlık olduğunu görerek kendisinin de kadınlık durumunun dışında olamayacağını idrak edecektir. Yazılırken yazarını dönüştüren, yazarına öğreten bir kitaptır *İkinci Cinsiyet*. Yazar, niyetlerini aşan bir biçimde olgusal gerçeklerle ve sembolik kurgularla yüzleşmiştir.

Beauvoir'ı böyle bir serüveni yaşamaya getiren felsefi süreç neydi? 1948'de yayınladığı *Pour une morale de l'ambiguïté*'ye [*Muğlaklık Etiği*] baktığımızda, özgürlük sorunundan yola çıktığını görürüz. Özgürlük sorunu Sartre'ın 1943 tarihli *Varlık ve Hiçlik* eserinin de temel problemlerinden biridir. Sartre özgürlüğe ontolojik bir anlam verir; özgürlük bilinçten ayrılmaz. İçinde bulunduğu durumu ve dünyayı olumsuzlama imkanına sahiptir bilinç. Bu olumsuzlama, hem bilinçte hem de eylem yoluyla dünyayı değiştirme imkanını beraberinde getirir. Dahası, bilincin ona zaten verilmiş herhangi belirleyici bir içeriği, bir programı yoktur; Sartre bu yüzden kendisi-için-olmayı "hiçlik" olarak düşünür. Bizi tüm yaptıklarımızdan sorumlu kılan özgürlük, taşınması zor bir endişeyi de beraberinde getirir. İnsan, özgürlüğünden kaçmaya meylettiği halde, özgürlüğe mahkûm bir varlıktır. Özgürlük insanın varlığına aittir çünkü dünya her zaman bize bir tasarının açtığı ufukta anlamlı bir dünya olarak belirir. Merleau-Ponty *Algının Fenomenolojisi*'nde, Sartre'ın her türlü belirlenimciliği reddederken radikal bir özgürlük anlayışı geliştirmesini idealist bularak eleştirir. Beauvoir da *Muğlaklık Etiği*'nde özgürlük sorununu bu eleştirinin ışığında yeniden tartışır. İçinde bulunulan durumun tarihsel olarak belirlenmiş olabileceğini, ama tarihsel anlam tortularının öznelğin veya fail olmanın imkanını tüketmediğini söyler. Muğlaklık tam da durumun içinden çıkılmaz veya kapalı olmamasından kaynaklanır. Tüm tarihsel tortulara ve nesneleştiren güçlere rağmen özneleşmenin hâlâ mümkün olmasında bulunur. Dahası Beauvoir, bir durumun ancak başkalarının deneyimleriyle ilişkili olarak anlam kazandığını söyler ve bir ezilme durumunu değiştirmenin ezilen herkes için özgürlük istemekten geçtiği saptamasını yapar. Özgürlükte etik bir boyut vardır; zira özgürlük insanın sadece kendisi için istediği bir iyi olamaz; başkalarının özgür olmasını da istemeyi içerir. Tek başına değil, ancak hep beraber özgür olabiliriz.

Varoluşçular özgürlüğe neden bu kadar güveniyor, değer veriyor diye sorabiliriz. Herkesin özgür olduğu dünya, insanlar kötü olduğu ve başkası bana zarar verebileceği için tehlikeli bir dünya değil midir? Herkesin Tanrı'dan korktuğu veya bir liderin emirlerine itaat ettiği bir dünya hepimiz için daha güvenli ve barışçıl olmaz mı? Peki ama mutlak gücün, emirlerin güçsüzleri

koruyacağı bir düzen yaratacağı ne malum? Adaleti mutlak güçten beklemek belki de en büyük yanılsamadır. Hem Sartre hem de Beauvoir özgürlüğün olmadığı dünyada adaletin de olamayacağını savunurlar. Özgürlüğümüz, adaletin yerine gelmediği durumlarda bize mücadele etme ve adaletin yerine gelmesi için harekete geçme imkânı verir. Özgürlük savunulmadığında, devre dışı kaldığında, geriye adaletsizlikleri gizleyen ve güçlünden yana bir sistem kalır.

Muğlaklık Etiği'ni felsefi başlangıç noktası kabul ettiğimizde ve *İkinci Cinsiyet*'e bağladığımızda, Beauvoir'ın feminist politika açısından ufuk açmış "cinsel ezilme nedir?" sorusunu sormasının felsefi arka planını daha iyi görürüz. Kadınlık durumu, ikinci cinsiyet olma durumudur. Bu durumda sadece bilen özneler olarak değil, bedenimizle bulunuruz. Muğlak bir durumdur bu, bedenimizi yaşama biçimimizi etkileyen bir cinsel ezilme tarihinin tortusuyla dolu olduğu halde özgürleşme umudunu da içinde barındırır. Öyleyse bir yandan bu durumun nasıl meydana geldiğini açıklamamız gerekir bir yandan da ondan kurtulma imkânını bize veren şeyin ne olduğunu ve bu imkânı nasıl kullanabileceğimizi tartışmamız gerekir.

Kadınlık durumu nasıl tarif ediliyor? Simone de Beauvoir şöyle yazar: "Oysa kadının durumu özel bir biçimde şöyle belirlenir: Her insan varlığı gibi özerk bir özgürlük olan kadın, erkeklerin ona Başka olmayı dayattığı bir dünyada kendini bulur ve seçer; onun aşkınlığı, özsel ve egemen olan başka bir aşkınlık tarafından sürekli olarak aşılabacağından, bir nesne gibi donup kalması ve içkinliğe yazgılı olması beklenir." Bu önermedeki varsayımları açıkça yazmaya çalışabiliriz: Kadın da erkek gibi insandır ve ontolojik düzlemde insanın varlığı nasıl açıklanıyorsa onun da varlığı öyle açıklanabilmelidir. İnsanın varlığı nedir peki? İnsan, varlığı itibarıyla "aşkınlık" yani özerk bir özgürlüktür. Elbette tarihsel ve toplumsal koşullar insanın aşkınlığına ket vurabilir. Örneğin bir kadın sokağa çıkmak, çalışmak, yazmak, bir kitap bastırmak, arkadaşıyla buluşmak için babasından, kocasından, sevgilisinden izin almak zorundaysa onun aşkınlığını yaşadığını söyleyemeyiz. Aşkınlık insanın içinde bulunduğu durumu aşma kapasitesidir. Aşkınlık evin dışına çıkmak, kendinin dışına çıkmaktır; tekrar geri dönmek için elbette. Dışarıda yapıp ettiklerimizden sonra eve ve kendi merkezimize, içkinliğimize geri döneriz; buna herkesin ihtiyacı vardır. "Aşkınlık" varoluşçulara göre varlığımızın nesneleştirilemeyen, durağan olmayan, bir kimliğin içine sıkıştırılamayan, hep devinim halinde olan hareketidir, bir dünya kurma gücüne sahip olan yaratıcı tarafıdır. Özgürlük aşkınlığın bir tezahürüdür, hatta onunla eş anlamlıdır. Bununla birlikte insan aşkınlıktan ibaret değildir, varlığının bir içkinlik boyutu da vardır. Buna da yaşamın kendisini idame ettirmek için zorunlu, yinelenen gereksinimlerin alanı diyebiliriz. Bu alan da çok önemlidir aslında. Kendi kendimizle ilişki kurduğumuz, partnerimizle yakınlığı paylaştığımız, dinlendiğimiz, dağılmış parçalarımızı toparladığımız, etik ilişkilerin mümkün olduğu bir alan olarak tahayyül edebiliriz bu alanı. Bizi özne olarak

toparlayan, kendi merkezimize getiren şeylerden biri de bu içkinliktir. Evimizin dinlendiğimiz, bedensel ihtiyaçlarımızı karşıladığımız, döngüsel zamana tâbi alanıdır bu, birbirimize ilgi ve sevgi verdiğimiz, yakın olduğumuz bir alandır. Bu yakınlık bir şiddete de dönüşebilir.

Beauvoir ataerkil düzende kadının bu alanda yaşamaya mahkûm edilmiş, aşkınlık tarafı ketlenmiş bir varlık haline getirildiğini söylüyor. Kadın bir insan olarak kendisini gerçekleştirme koşullarından yoksun bırakılınca başka birinin – erkek öznenin – özgürlüğü tarafından aşılın bir nesneye benzemiştir. Peki ataerkil düzen kadınların varlığını nasıl engeller? Kadını kendi varlığını erkeğe ve çocuklara adamaya zorlar. “Zorlama”dan bahsetmemizin bir sebebi var: Cinsiyetli bedeninin yaşantıları – kız çocuk olma, genç kız olma, kadın olma, olgunluk, yaşlılık vs. – toplumsal cinsiyet sayesinde kadın tarafından şu veya bu şekilde yaşanır, anlam kazanır. Ataerkillik kadını doğduğu andan başlayarak hem zihin hem de beden olarak öyle bir eğitir, şekillendirir ki kadın aslında kendi durumunu, yani ondan beklenen içkinlikte ikamet etme ve kendi varlığını erkeğe ve çocuklarına adama durumunu bir zorlanma olarak yaşamayabilir. İnsanın içinde bulunduğu ezilme koşullarını doğal kabul etmesi veya eşitsizliği sorgulamaması, yani ezilende zorlanma bilincinin olmaması, zorlamanın olmadığını göstermez. Bu daha ziyade ezilmenin doğal bir şeymiş veya kadermiş gibi yaşandığının ve meşrulaştırılarak görünmez kılındığının bir göstergesi olabilir. Kadın, kendisinden beklenen, hayatını erkeğe ve diğer aile bireylerine adama durumunu bir değer olarak benimseyebilir, isteyebilir, savunabilir, başka hemcinslerinden de aynı adanmayı talep edebilir, hatta onlara bunu norm olarak dayatabilir. Kadınların ezilmesine etkin bir biçimde katkıda bulunan kadınlar vardır. Öte yandan, kendisi içkinlikten çıkamadığı halde kızlarının veya diğer kadınların buna mahkûm olmaması için çabalayan ve bu varoluş biçiminin bir norm olarak tüm kadınlara dayatılmasına itiraz eden kadınlar da vardır. Belki de son kertede önemli olan bireyin verili şartlar içinde durumundan çıkıp çıkamadığı değil, durumun tarihsel olarak sürdürülmesine destek verip vermediğidir. İnsan, kendisi ideali vücuda getirememiş olduğu halde, özgürlük değerini desteklenmeye değer bulabilir. İçinde tüm tekilliklerimizle bulunduğumuz durumun bir eşitsizlik içerdiği gerçeğini herkesin fark etmesini sağlamak fark yaratır.

Beauvoir kadınlık durumunu, kadının özgürlüğünün erkeğinki kadar esas (özel) sayılmadığı, erkeğin özgürlüğü tarafından aşıldığı bir alan olarak tarif ediyor. Nasıl oluyor da kadının özgürlüğü erkeğin özgürlüğü tarafından aşılabiliyor? Bunu sağlayan erkek egemenliği ise, onu kuran nedir? Erkeklerin fiziksel olarak kadınlardan daha güçlü olması yeterli bir açıklama değildir, zira fiziksel gücün fazlalığı, o güç meşruluğunu tesis edemediği müddetçe her zaman aşılabılır. Bir erkek güçlü ise birkaç kadın bir araya gelip ona haddini bildirebilir. Erkek egemenliğinin, meşruluğunu kurmak için kadını inşa etmesi gerekir. Erkek, kadını “Başka” olarak tanımlayarak gerekçelendirir egemenliğini, bunun etkisi

varlıkta donmaya, nesneleşmeye benzer. Kadın “Başka” olarak temsil edilerek içkinliğe mahkûm olur, varlığının aşkınlık boyutunu gerçekleştirmekten mahrum bırakılır.

Kadınlık durumu, kadının varlığındaki özgürlük imkanıyla ilişkisini etkiler ama kadın içkinliğe yazgılı değildir. Doğrusu, kadınlık durumu sadece muğlak değil, çatışmalı da bir durumdur zira bu durumun sürmesi ondan fayda sağlayan erkek öznenin temel isteği ve çıkarına uygun olduğu halde, kadın da varlığını gerçekleştirmek ister. Peki kadınlık durumunda kadının varlığını gerçekleştirmesi için açık yollar hangileridir? “Bu yollardan hangileri onu çıkmaza sokar? Bağımlılık içinde bağımsızlığa nasıl ulaşılabilir? Kadının özgürlüğünü sınırlandıran koşullar nelerdir ve kadın onların ötesine geçebilir mi?” *İkinci Cinsiyet*’in önerdiği mücadele biçiminin esası, kadının kendisini erkeğe göre tanımlamasıdır diyebiliriz. Eş ve anne olarak tanımlandığında kadının varlığı öncelikle kendisine göre, kendisinden yola çıkarak anlaşılmamış olur. Özgürlük sadece ötekinin tarihsel ve toplumsal baskısından kurtulmak olarak tarif edildiğinde “negatif bir özgürlük” tanımı yapmış oluruz. Baskıya, ezilmeye karşı mücadele etmek zorundayız elbette, ama bunun amacı pozitif anlamda bir özgürlüğe ulaşmaktır, yani insanın dünyada kendisini yaratıcı, dünya kurucu biçimde ifade etmek suretiyle varlığını açığa vurmasıdır.

İçinde bulunduğumuz erkek egemen dünyada eş ve anne olmak, kadının kendini gerçekleştirmek anlamında özgürleşmesinin önünde bir engel olabilir. Ancak erkek egemenliğinin ortadan kalktığı bir dünyada annelik bir handicap olmayabilir. Simone de Beauvoir’ı anneliğe karşı bir düşünür olarak okumak, onun tam olarak neye itiraz ettiğini tespit etmiyorsak fazlaca basit ve hatta yanlış bir okumadır. Onun itirazı kadının erkek egemen dünyayı yeniden üreten geleneksel rollerle tanımlanmasıdır.

Beauvoir *Giriş*’te maddeci tarih, biyoloji ve psikanalize başvurarak kadının nasıl kendisini eş ve anne rollerine sıkıştırılmış bulduğunu açıklamayı hedefliyor. Birinci Cilt’in *Yazgı* bölümünde bu üç disiplinden yararlanılarak kadınlık durumunun kuruluşuna ve sürdürülüşüne ilişkin saptamalar yapıyor. Biyoloji bize kadının doğurgan olduğunu erkeğin de onu dölediğini söyler ama bundan erkeğin “özne”, kadının Mutlak “Başka” olmasını gerektiren bir çıkarım yapılamaz. Öyleyse Mutlak Başka olarak kurulmayı psikanaliz ve tarihsel maddecilik açısından konuşmalıyız. Kadının Mutlak Başka olarak koyulması, Beauvoir’a göre, maddeci açıdan yorumlanan tarihin süregelen bir yapısıdır diyebiliriz. Bu, gerçekten çok özgün bir tezdır. Erkek Özne olabilirken, kadın hiçbir zaman diyalektiğe girmeyen Başka olarak kalır. Tarihte özgürlüğün gelişimine baktığımızda erkek, erkekler arası tanınma mücadelesine girerek özneleşmiş, Hegelci anlamda Tin’in kendi bilincine vardığı Mutlak’a ulaşmıştır. Buna karşın kadın, Mutlak Başka olarak kurulduğu için özgürlüğün tarihsel olarak gerçekleştiği diyalektiğe girememiştir. Ancak Özgürlük idesi tüm insanların özgürlüğünü içerir ve kadın da insan olduğu için ondan dışlanamaz. O halde, özgürlüğün tarihsel

akışına kadını da dahil etmek için onu Mutlak Başka olmaktan çıkarmak gerekir. Beauvoir kadının “Mutlak Başka” olduğunu yapısalcılıktan öğrenmiştir. Mutlak Başka'nın diyalektiğe giremeyeceğini de Hegel söyler. Claude Levi-Strauss'un *Les structures élémentaires de la parenté* [Temel Akrabalık Yapıları] adlı eserinde, kadını akrabalık bağları içinde nasıl ele aldığını hatırlayalım: Levi-Strauss Marcel Mauss'tan aldığı ilhamla kadının, ekonomik mübadele içinde erkekler arasında alınıp verilen bir armağan statüsünde olduğunu belirtir. Özne bir armağan olamaz, armağan edilen, içkinlikte tensel olarak sahip olunan Mutlak Başka'nın yakınlığıdır.

Yıllar sonra yaşlılık üzerine yazarken Simone de Beauvoir, *İkinci Cinsiyet*'i kalem alırken kadının Başka olarak kurulmasını yeterince maddeci bir biçimde ele almadığını, idealist bilinç felsefesinin terimleriyle düşündüğünü söyleyerek özeleştirici yapacaktır. Bu şekilde *İkinci Cinsiyet*'te yapmaya çalıştığı şeyi tam olarak yapamadığını, tarihsel maddeci bakış açısını yeterince derinleştiremediğini vurgulamaktadır. Sanki kadının Mutlak Başka olduğunu fark etmek sorunu çözebilecekmiş gibi, Mutlak Başka'yı psikanalitik bakış açısına başvurarak efsanelerde ve söylemlerde incelemiştir. Son çözümlemede *İkinci Cinsiyet*'e göre kadını Mutlak Başka yapanın, kadının doğurganlığı karşısında erkeğin kapıldığı korku olduğunu söyleyebiliriz. Freud bekaret tabusunu erkeğin bekaretin bozulması sonucunda akan kanı kendisine bir tehdit olarak algılamasıyla, yani ölüm korkusuyla ilişkilendirmişti. Kadın bedeni yaşamın bilinmez, kontrol edilemez yaratıcılığıyla ilişkilendirildiği ölçüde, erkeğin doğa karşısında dehşete kapılması kadınla ilişkisini de etkiler. Burada bir diyalektik hareket görür Beauvoir, bunu Hegel'in terimlerini kullanarak anlatır. Bu diyalektiği aynı (özne) ile Başka arasındaki bir ilişkiler silsilesinin kavramsallaştırılması olarak ele alabiliriz. Başlangıçta, yani ilk uğrakta erkek kadını, hâkim olamadığı, yabancı ve anlaşılmasız güçlerine maruz kaldığı, tâbi olduğu doğa kadar Başka ve özsel olan olarak koyutlar, kendisi yani özne ise özsel olmayandır. Özsel olmayı, ilişkiyi belirleyen taraf olmak olarak anlayabiliriz. Yani ilk uğrakta erkek, doğa ile kurduğu ilişkinin doğa tarafından belirlendiğini düşünür. İkinci uğrakta topluluğun teknolojide, yani alet yapımında ilerleme kaydettiğini ve tarım kültürüne geçildiğini düşünelim. Erkek doğayı değiştirmeye, dönüştürmeye başlar, artık doğa karşısında eskisi kadar büyük bir dehşete kapılmamakta, kendini aciz hissetmemektedir. Üçüncü uğrakta ise özsel olanın kendisi olduğunu fark eder, kadın da doğayla birlikte Özsel olmayan durumuna düşer. Erkeğe tâbi hale gelir. Kadını özsel gibi gören ve ona bu statüyü veren zaten erkekti, erkek şimdi bu statüyü ondan geri alır, onu yükselttiği yerden indirir ve aşağıladığı bir hizmetkâra dönüştürür. Kadın bu diyalektiğin sonucunda Mutlak Başka olarak görülmekten çıkmaz. Onu erkekten radikal biçimde farklılaştıran başkalığı, erkeğe tâbi hale getirilmesinin meşruluğunu kurduğu için önemlidir. Bu başkalık, hem kadını erkekle kıyaslanamayacak kadar farklı bir varlık olarak sunar hem de, aynı hamle ile, kadının varlığını “kendisine göre” değil, “kendisi için” değil, “erkeğe göre”, “erkek için”

olarak tanımlar. Böylece kadının erkekten farklı (bambaşka) bir doğası olduğu, bunun temelinin biyolojik olduğu, tanrılar veya Tanrı tarafından farklı olarak yaratıldığı, eş ve anne işlevlerinin onun doğası gereği, onu o yapan işlevler olduğu, dolayısıyla onun için iyi olanın iyi eş ve iyi anne olmaktan ibaret olduğu fikirlerine ulaşılabilecektir. Mutlak Başkalığın ötekileştirdiği ve ötekini özneye tabi kıldığı bir söylem rejimi içinde bulunuruz.

Kadın Mutlak Başka olarak hem yüceltilmiş ve hem de erkeğin hizmetkârı haline gelmiş, öncesiz sonrasız kadınlık efsanesinin içerdiği diğer karşıtlıklar ve çelişkilerle tarif edilmiştir. Öncesiz sonrasız kadınlık efsanesini çözümlerken Beauvoir, tıpkı yapılsalcılar gibi, karşıtlıkları işaretleyerek bir söylem çözümlemesi yapmaktadır. Bununla birlikte statik bir çözümlemeyle yetinmez, kadınların durumunu çeşitli kültürlerde, kabilelerde, aile ile devlet arasındaki ilişkilerde tarihsel olarak da betimler. Benzer yapılara rağmen tek bir ataerkillik olmadığını ve ataerkilliğin farklı işleyebildiğinin altını çizer.

Peki bu tarihsel olarak kurulmuş Mutlak Başkalık aşılamaz mı? Kadının Mutlak Başka olmaktan çıkması, erkek gibi, ahlaki anlamda özgür bir kişi, özne olduğunun kabul edilmesi, sembolik bir mücadele olduğu kadar ekonomik bağımsızlık mücadelesidir. Diyelim ki kadın erkeğin “saygın eşi” olarak yeryüzünde bir yere sahip oldu, haklardan ve ekonomik bağımsızlıktan yoksun olduğu için o yere zincirlenmez mi? Kadın, erkeğin efendi olduğu bir dünyada ekonomik bağımsızlığa ve özgürlüğe sahip olsa bile, kendi değerleri uyarınca dünyaya yeniden şekil veremedikçe bu özgürlük içi boş bir özgürlük olmaz mı? Bugün kullandığımız dille söylersek “toplumsal cinsiyet eşitliği yoksa, ‘bir hiç’ içindir bu özgürlük.” O halde amaç, ne soyut anlamda haklara sahip olmak ne de sadece ekonomik bağımsızlık kazanmaktır; amaç özgürlüğü bilfiil, etkin, dünya kurucu hale getirebilmektir. Özgürlük, insanın varoluşunun hareketi içinde kendi özünü kurması ve dünyada açığa vurmasıdır. Özgürlük özgürlüğün önündeki engelleri aşmaktan ibaret değildir, sadece içte yaşanan bir duygu da değildir. İnsanın dünyada kendisini kurması, ilişkiler kurması, dünyayı şekillendirmesiyle ilgili bir meseledir. İlişkilerinin ve yaşadığı dünyanın onu yansıtabilmesiyle ortaya çıkar.

Kadının bağımsızlaşmasının zorluklarını anlatırken, Simone de Beauvoir Hegel’in köle efendi diyalektiğine gönderme yapar. Eş olarak kadının durumuyla kölenin durumu arasında çok fark vardır. “Kadını kendisini ezenlere bağlayan bağ, başka hiçbir bağla karşılaştırılmaz” der Beauvoir. Elbette kadın köleler de vardı ve onların durumu ayrıca ele alınmalıdır. Köle “görelî başka”, “efendi olan erkekten başka” iken kadının “Mutlak Başka” olarak tarif edilmesi, Beauvoir’ın cinsel ezilmenin özgül tarafını öne çıkartmaya, onu başka ezilme biçimlerinden ayırt etmeye çalıştığına işaret eder. Köle-efendi diyalektiğinin sonucunda köle, doğayı dönüştürme etkinliği içinde kendisiyle yeni bir ilişki kurarak, kendisini görerek, kendisine güvenerek bağımsızlaşma imkanını gerçekleştirebilir hale gelir. Efendi de onu eninde sonunda tanımak zorunda kalacaktır. Oysa kadın içkinliğe mahkûm olduğu müddetçe, kendisini ezenlerle bağı içkinlik sınırları-

nı aşmak suretiyle test edilemez; içkinlik âleminden çıkamadığı sürece dünyayı inşa eden bir faaliyet içinde kendisiyle yeni bir ilişki kuramayacaktır. Bu böyle olduğu müddetçe de bağımsızlaşma imkânı ona kapalı kalır.

Gelelim *İkinci Cinsiyet*'in bize nüve olarak toplumsal cinsiyet fikrini veren ikinci önemli iddiasına: "Kadın doğulmaz kadın olunur." Simone de Beauvoir cinsiyetin biyolojik olduğunu reddederken tam ne demek istiyor? "Cinsiyetler arası bölünme insanlık tarihinin bir uğrağı değil, gerçekte biyolojik bir veridir" demiyor mu? Biyoloji üzerine yazdığı bölümde konuyu Darwinci bir paradigma içinde ele almıştır. Cinsiyet farklılığı doğada baştan beri yoktur, evrim sürecinde zorunlu değil olumsal bir biçimde ortaya çıkmıştır. Dahası, "türlerin iki cinsiyete *bölünmesinin* anlamı bile açık değildir. Doğada bu bölünme evrensel olarak gerçekleşmemiştir. Sadece hayvanlardan söz edecek olursak, tek hücrelilerde, yani haşlamlılarda, amiplerde, basillerde vb., çoğalma, temelde cinsellikten farklıdır: Hücreler kendi başlarına bölünür ve tekrar bölünür. Bazı çokhücrelilerde üreme, sporlu döl bölünmesiyle, yani kökeni cinsiyetsiz olan bireyin parçalara ayrılmasıyla ya da blastogenez, yani bireyin cinsel bir olay sonucu parçalara ayrılmasıyla gerçekleşir." Karmaşık yaşam biçimlerinde cinsiyet ortaya çıkar fakat cinsiyetli çoğalma ve cinsiyetsiz çoğalma doğada bir arada bulunmayı sürdürür. Gelecekte ne olacağı ise gayet belirsizdir. Döllenmesiz filiz verme yoluyla üreyen ya da hermafroditlerden oluşan bir toplum hayal etmek mümkündür. İleride belki de insanların üremek için cinsiyete ihtiyaçları olmayacaktır. Bu bölüm, bugün natüralist feministlerin yorumladıkları verileri özetliyor aslında. Cinsiyet farklılığı evrim içinde ortaya çıkmıştır ve doğada cinsiyet ikiye sınırlanmak zorunda değildir, farklılaşma devam etmektedir. İnsanları cinsel organlarının şekline, biyolojik özelliklerine, üremedeki işlevlerine bakarak "kadın" ve "erkek" olarak ikiye bölen ve onlara buna göre toplumsal bir statü tayin eden mekanizma nedir peki? Dünyaya bakış açımız olan bedenimizi yaşayışımızı, anlamlandırışımızı doğadan çok bu sınıflandırma, bu toplumsallaştırma etkilemiyor mu? Beauvoir bedenleri söylemin veya toplumsal insanın varlığa getirdiğini iddia etmiyor. Doğan, gerçek olan bir beden elbette vardır. Ancak doğanın ürünü olan bu beden cinsiyet yaşantısını, cinsiyetli bedenin yerinden yaşanan dünyayı açıklamakta bir dayanak noktası olamaz.

Erkek ve kadın olarak ikiye bölünme evrimin bir verisi olarak görülmelidir ama bunun ne anlam ifade ettiğini bulmak için insanın dünyada olmasına, yani başkalarıyla nasıl birlikte olduğuna, kurduğu birlikte olmanın (*mitsein*) tarihsel yapısına, insanın toplumsal olarak nasıl örgütlendiğine bakmak gerekir. Doğanın ortaya çıkardığı ikiye bölünme toplumda kadının Başka olarak kurulduğu bir diyalektik içinde anlamlandırılmıştır. Şöyle bir soru gelebilir akla: Peki doğal bir veri olan cinsiyet, tarihsel diyalektiğin sebebi olamaz mı? Anlamı tarihsel bir diyalektik tarafından kurulan durum aslında doğal varlığın bir ifadesi midir? Buradaki risklerden biri, cinsiyet farklılığına bu şekilde bakmanın cinsel tahakkümü, kadınların erkekler tarafından ezilmesini meşrulaştırmasıdır.

Eğer tarihsel tahakküm doğal farkın bir izdüşümü ise kadınların ezilmesinden şikâyet etmeye hakkımız yoktur. Doğalcı feminizm günümüzde doğayı da virtüel imkanları ihmal eden bir belirlenimcilikle okumaya itiraz edecektir. Elbette Beauvoir, ikinci cinsiyet olma durumunun doğanın sonucu olduğunu savlayan doğalcı yaklaşıma itiraz ediyor. Doğada cinsiyet farkının ortaya çıkışı rastlantısal olsa bile, bir kez bu fark ortaya çıktıktan sonra cinsel ezilmenin meydana gelmesinin kaçınılmaz olduğu söylenemez. Cinsiyetli üreyen hayvanlarda dişiler erkeklere göre ikinci cinsiyet değilken insanlarda neden kadınlar ikinci cinsiyet durumuna düşmüştür? Hayvanlardan farklı olarak insanlarda üretici güçlerle yeniden üretim güçleri arasındaki denge değişkendir, tarihin farklı ekonomik uğraklarında farklı biçimlerde kurulur. Avcılık ve toplayıcılıkla geçinen toplumda kadın, çocuklarını hayatta tutmaya çabalarırken erkeğin emeğine gereksinim duyar. Ancak toplumun üretimi ve yeniden üretimi farklı örgütlediğinde hem kadınla erkek arasındaki ilişki hem ebeveynlerin çocuklarıyla ilişkileri hem de çocukların kendi aralarındaki ilişkiler değişir. Dolayısıyla, insanı anlamak için biyolojinin dışına çıkmak zorundayız. Üretim güçleri ile yeniden üretim güçleri arasındaki tarihsel olarak değişebilen dengeyi, biyoloji disiplini içinde kalarak açıklayamayız.

Beauvoir cinsel ezilme sorusuna, tarihsel bakış açısını ihmal etmeden fenomenolojik bir yanıt arar. Bedensel deneyimlerin nasıl temsil edildiğine ve nasıl yaşandığına odaklanır. Bedensel deneyimlerinin farklılığı kadının eşitsiz bir konuma itilmesi için gerekçe oluşturmuş gibi görünmektedir. Bu fenomenoloji, varoluş özden önce gelir ilkesine sadık kaldığı için, insanların yerine getirdikleri işlevlerin anlamını ve değerini kendilerinin yarattığını varsayıyor. Bu anlamda Beauvoir Foucault'ya çok da uzak değildir, zira toplumsal boyutuyla cinsel farkı, kadın olmanın, erkek olmanın anlamını ve değerini, insanlar arasındaki cinsel faaliyetler, pratikler belirlemiştir. Doğa değil, o pratiklerden doğan kurumlar cinsiyeti heteronormatif biçimde sınıflandırmış ve kadınları erkeklere tâbi kılmıştır. İnsan varlığının doğasına bakarak ondan şu veya bu cinsel faaliyetin zorunlu olduğuna ilişkin bir çıkarımda bulunamayız.

Özgürlüğü temel alan varoluş anlayışına göre varoluş dışarıdan olgular ve değerler tarafından belirlenen bir şey değil, değerleri üstlenme ve olguları temel bir tasarıya göre anlamlandırma devinimidir. Bu doğrudur ama bazı koşullar olmadan cinsiyetli olmayı anlamak da imkânsız görünmektedir. Merleau-Ponty'nin dediği gibi beden hem dünyada bir şey hem de dünyaya ilişkin bir bakış açısıdır. Cinsiyetli olmanın ne olduğunu çözümleyebilmek için bu bakış açısının ortaya koyulması gerekir. Oysa söz konusu bakış açısı, beden şu ya da bu özel yapıya sahip olduğu için ortaya çıkmaz, bakış açısını farklılaştıran şey özgül tarihsel durum ve onu oluşturan koşullar içinde bulunmaktır. Beauvoir biyolojik varlığının kadını türün devamlılığını sürdürme işine indirgenmeye, türe esir olmaya müsait kıldığını tespit eder. Buna karşın erkeğe de cinsel birleşmenin ardından doğabilecek çocuğun veya çocukların sorumluluğunu alma-

dan başka dişileri döllemeye gidebilecek bir varlık olma imkanı biyolojik olarak verilmiştir. Ancak kadın biyolojik varlığının onu zorladığı şeye teslim olmak zorunda olmadığı gibi, erkek de “doğal” güdülerine teslim olmak zorunda değildir. İkiside biyolojik varlığını açabilir, kültür bunu mümkün kılar. Burada doğa ile kültür karşıtlığı retorik bir biçimde kullanılmıştır; zira Beauvoir doğanın kültürden bağımsız yaşanabileceğine veya kendi içinde bir anlam taşıdığına inanmaz. Biyoloji bölümünde Beauvoir der ki biyolojik etkenler göz önüne alınmalıdır çünkü bunlar “kadın tarihinde birincil rol oynarlar.” Biyolojik verileri kadının durumunun özüne ilişkin bir öge olarak görmeliyiz. Bunun gerekçesi nedir peki? Bu kararın sebebi belirlenimcilik değildir. Biyolojik etkiler kadının tarihinde önemli bir rol oynar. Bunların kadının durumunun özsel bir ögesini oluşturmasının zemini, doğal süreçlere veya sebep sonuç ilişkilerine atıf yapılarak açıklanmamıştır. Beauvoir biyolojik verileri gözetmenin önemini fenomenolojik bir gerekçede temellendirir: “Zira bedenimiz dünyaya tutunmamızın [prise] aracı olduğu ölçüde, onu şöyle ya da böyle tutup kavramamıza bağlı olarak dünya da bize farklı görünecektir.” Bedenimiz sayesinde dünyadayızdır, dünyayı algılarız, dünyaya tutunuruz; dolayısıyla bedenimizi nasıl algıladığımız, kavradığımız dünyayı algılamamızın, anlamamızın anahtarlarından birini oluşturur. Biyolojik olgular bizi belirlediği için değil, bizim o olguları anlama ve yorumlama biçimimiz dünyayı yaşama tarzımızı kurduğu için biyolojik etkenlerin göz ardı edilmemesi gerekir. Eğer belirlenimcilik söz konusu olsaydı kadının tarihte doğal yazgısını yaşadığını söylemek gerekirdi. Halbuki Beauvoir bunu kabul etmez: “Ancak reddettiğimiz düşünce, bu verilerin kadın için değişmez bir yazgı oluşturduğu fikridir. Cinsiyetler arasında bir hiyerarşi belirlemeye yetmez bu veriler, kadının neden Başka olduğunu açıklamazlar, sonsuza dek erkeğin boyunduruğu altında kalmaya mahkûm etmezler kadını.”

O halde biyolojik verilerin veya olguların nasıl yaşandığı, bizim için ne ifade ettiğidir asıl önemli olan. Bu da elbette, bugün “toplumsal cinsiyet” adını verdiğimiz fikre çok yaklaştırır bizi. Toplumsal cinsiyet biyolojik ham olguların nasıl yaşandığı sorusuna tarihten, kültürden, toplumsal pratiklerden yola çıkan bir yanıt verir. Simone de Beauvoir’ın bu sözlerine gereken önemi vermezsek, kadının biyolojik varlığını onun kaçınılmaz yazgısı olarak gördüğünü sanabiliriz. Kadının bahtsızlığı, biyolojik yazgısının onu yaşamı tekrarlamaya zorlamasıdır. Buna benzer cümlelerde zaman zaman kadının üstüne çöken bir yazgıdan dem vurulmuştur ama o cümleleri okurken varoluşun o yazgıyı aşma yolunu hep açık tuttuğunu aklımızda tutmamız gerekir. Bu noktada Beauvoir’ı doğru okuyamadıkları için onun erkekleri kadınlardan daha üstün tuttuğunu, *İkinci Cinsiyet*’in bazı pasajlarında kadınlar hakkında kadın düşmanı gibi konuştuğunu ileri süren feminist yorumcular da vardır. Burada yaşamı tekrarlamaktan kasıt, yaşamı yeniden üreten ve döngüsel olup dünyada pek bir iz bırakmayan ev içi emektir, yani çocuk bakımı, yemek yapma, temizlik gibi işlerdir. Evde çalışan birisi, sürekli emek harcadığı halde, ertesi gün veya birkaç gün sonra hiçbir şey yapmamış

gibi olacaktır. Pişirdiği yemekler yenip biter, temizlediği odalar yeniden kirlenir. Bu döngü devam eder ve insan sonunda hiç yaşamamış gibi göçüp gider dünyadan. Geriye büyüttüğü, emek verdiği başka insanlar ve onların hatıraları kalır. Oysa yaşamının yeniden üretimini aşacak şekilde çalışan bir insan, yaptığı bir duvar dahi olsa dünyada kalıcı bir iz bırakır. Bir kitap gelecek kuşaklara, onunla hiç tanışmamış yeni kuşaklara intikal eder. Kamusal eylemler herkesin hayatını etkileyecek şekilde dünyayı değiştirir ve hatırlanır. Yaşamın içinde, varlığını yaşamın tekrarına adamak için iyi bir sebep bulunabilir mi? Neden bir kadın dünyada kendini gerçekleştirmeye çalışmak yerine, kişisel hedeflerine ulaşmasını zorlaştıracak bir şey yapsın? Çocuk doğurup kendini yaşamın yeniden üretimine mecbur etsin? Erkeğin kişisel hedefleriyle türün hedefleri çatışmazken kadının durumunda kişisel hedeflerle türün çıkarları birbirine ters düşmektedir. Elbette bu haksızlık, çocuk büyütmede eşit sorumluluk alınması suretiyle ve çocuk bakımının kadın üzerindeki yükünü azaltan kreş gibi kurumlar açılarak azaltılabilir.

Beauvoir'a göre kadınlar âdet krampları, hormonal değişiklikler, hamileliğin ilk üç ayındaki bulantılar, son üç ayındaki ağırlaşma, menopoz sıkıntıları vb. gibi fizyolojik yaşantıları arzulayıp seçmemişlerdir. İkinci dalga feministler gibi kadının varlığını bu farkları olumlamak suretiyle kutlamak, erkek egemen kültürde bu farkları olumlamak yasak olsa dahi, erkek egemen kültüre verilen bir taviz olacaktır. Bir kadının içkinlik yaşamını seçmesi – yani yaşamı tekrarlamaktan ibaret bir hayata kendini teslim etmesi – kendi ekonomik bağımsızlığından vazgeçmesi, üretmek, dünyayı değiştirmek için bir adım atmaması, salt yaşamla ve yaşatmakla ilgilenmesi, varlığının yabancılaşmasına, yabancı güçlerin denetimine girmesine yol açar. Çocuk doğurup, ailelerinden veya kurumlardan destek göremedikleri için işlerini bırakmak zorunda kalan ve bir daha çalışmaya dönemeyen kadınlar, böylece asıl işlevleri olan kadınlık işlevine rücu etmiş olmuyorlar, kendi varlıklarına yabancılaşıyorlar. Beauvoir kadının kendi varlığının yabancılaşması sürecine katkıda bulunma eğilimine girebileceğini de vurguluyor. Kadının kendi varlığına yabancılaşması tartışması aslında bedenden başlamalıdır. Kadın âdet gördüğü sürece bedeni her ay onun denetimi dışında bir yaşam-ölüm mücadelesine sahne olur. Her bedende kişisel olmayan güçlerin her an bir yaşam ve ölüm süreci içinde bulunduklarından söz edilebilir elbette. Fakat kadının bedenindeki mücadele, onun toplumsal şartlar tarafından ele geçirilip yabancılaştırılmasına olanak tanır.

Simone de Beauvoir'a özgü bir bakış fenomenolojisi, kadının kendi bedeninin sömürgeleştirilmesine nasıl katkıda bulunduğuna odaklanır. Bu bakış fenomenolojisi onun "toplumsal cinsiyet"i nasıl anladığına ışık tutar. Merleau-Ponty, Lacan ve Simone de Beauvoir'ı çocuk gelişimi ve ben'in oluşumuyla ilgili bir tartışmanın muhatapları olarak okumak mümkündür. Simone de Beauvoir Lacan'ın ayna evresi tartışmasını çok önemser. *İkinci Cinsiyet*'te Lacan'ın ayna evresine bir gönderme vardır. Elbette Simone de Beauvoir varoluşçu felsefesinin kavramlarıyla bu sahneyi yeniden kurar. Anneden ayrılık, süten kesilme, aslında birlik-

ten, bütünsel gerçekten kopuştur. Varoluşsal planda bu bir dünyaya atılma, özgürlük deneyimidir, bebek kendisini dünyada yalnız, terkedilmiş, incinebilir bir halde bulur, bir anlamda sonluluğunu sezer. Bu özgürlükle birlikte gelen endişe duygusu, onu özgürlüğünden kaçmaya sevk eder. Kendi özgürlüğünden kaçmak ise yabancılaşmadır; yabancılaşma kendini nesneleştirmek, başkasına kendisinin bir şey olarak imgesini sunmak suretiyle başatılır. İnsan kendisine dünyada sabit bir biçim vererek, durağan bir nesne imiş gibi yaşayarak, özneliğini yok sayarak, kendini bir işlevden ibaret hale getirerek varoluşsal endişesini aşabileceğini sanır. Kadın ve erkek bakımından bu süreci okuduğumuzda, kız çocuğun kendisini başkasının bakışının nesnesi olarak düşünme eğiliminin toplum tarafından yoğun biçimde desteklendiği vurgulanmalıdır. Kendini bir arzu nesnesi gibi takdim etmek, sevmek ve beğenilmek için özneliğinden feragat etmek, nesneleşmek, yabancılaşmaktır. Beauvoir'ın yaklaşımına göre toplumsal cinsiyet kadınları kendilerine yabancılaştırmaktadır. Bu doğruysa, toplumsal cinsiyet normlarıyla girilen varoluşçu mücadeleyi bir özneleşme çabası, egoizme veya bireyciliğe indirgenemeyecek, başkalarının özgürlüğüne özen gösteren, dünyanın sorumluluğunu almaya hazır bir sahicilik arayışı olarak görebiliriz.

Zeynep Direk

GİRİŞ

Kadın üzerine bir kitap yazmakta uzun süre tereddüt ettim. Konu özellikle kadınlar açısından sinir bozucu; ayrıca yeni de değil. Feminizm kavgası üzerine epeyce yazıldı; günümüzde bu kavganın neredeyse sonu geldi. En iyisi artık ondan söz etmemek. Oysa hâlâ sözü ediliyor. Ve bu son yüzyıl boyunca piyasaya ciltlerle sürülmüş bir sürü ahmaklık, soruna pek de ışık tutmuşa benzemiyor. Ayrıca bir sorun var mı ki ortada? Varsa nedir bu sorun? Hatta kadınlar var mı? Kuşkusuz, öncesiz sonrasız kadınlık kuramının hâlâ yandaşları var ve bunlar “Rusya’da bile *kadınlar* kadınlıklarını koruyor” diye fısıldaşıyorlar; ancak konudan pekâlâ haberdar olan birçok başka kişi –hatta kimi zaman da aynı kişiler– “Kadın yok oluyor, kadın yok oldu,” diye iç geçiriyor. Artık hiç bilmiyoruz, kadınlar hâlâ var mı yok mu, hep var olacaklar mı, bunu arzu etmek gerekir mi gerekmez mi, bu dünyada nasıl bir yer işgal ediyorlar, nasıl bir yer işgal etmeleri gerekir? Geçenlerde, düzensiz çıkan bir dergi “Kadınlar nerede?” diye soruyordu. Ama her şeyden önce kadın nedir? “*Tota mulier in utero*: Kadın dölyatağıdır,” diyor kimi. Bununla birlikte konunun uzmanları bazı kadınlardan söz ederken, başkaları gibi onların da birer dölyatağı olmasına rağmen, “Bunlar kadın değil,” diye buyuruyor. İnsan türü içinde dişilerin bulunduğu konusunda herkes hemfikir; geçmişte olduğu gibi bugün de insanlığın hemen hemen yarısını kadınlar oluşturuyor, ama yine de bize “kadınlığın yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu” söyleniyor. “Kadın gibi davranın, kadın kalın, kadın olun,” öğütleri veriliyor. Demek ki her insan dişisi mutlaka kadın değil, bunun için kadınlık denen

■ Artık çıkmayan bu derginin adı *Franchise* (Oy Hakkı) idi.

gizemli ve tehdit altındaki gerçeklikten pay alınması gerekiyor. Kadınlık acaba yumurtalıklar tarafından mı salgılanıyor? Yoksa Platoncu bir göğün derinliklerinde donup kalmış mı? Onu yeryüzüne indirmek için fırfırlı bir etek yetiyor mu? Bazı kadınlar onu kendilerinde cisimleştirmek için hevesle çabalıyor olsa da, bize hiçbir zaman bir kadınlık modeli sunulmadı. Kadınlık kolayca, falcı kadınların sözcüklerinden ödünç alınmış gibi duran belirsiz ve hareli terimlerle betimleniyor. Aziz Thomas zamanında kadınlık haşhaşın uyuşturucu niteliği kadar kesin biçimde tanımlanan bir öz olarak görülüyordu, ama kavramcılık artık geriledi. Biyoloji ve toplum bilimleri artık Kadın, Yahudi ya da Siyah kişiliği gibi belli kişilikleri tanımladığı ileri sürülen, değişmez biçimde sabitlenmiş kendineliklerin varlığına inanmıyor; bu bilimler, kişiliği bir *durum* [situation] karşısında verilen ikincil bir tepki olarak görüyor. Bugün artık kadınlık diye bir şey yoksa, hiçbir zaman olmadığı içindir. Bu, "kadın" sözcüğünün hiçbir içeriğe sahip olmadığı anlamına mı gelir? Aydınlanma felsefesi, akılcılık ve adcılık savunucuları güçlü bir biçimde bunu iddia ediyor. Onlara göre, kadınlar yalnızca insan varlıkları arasından keyfi olarak "kadın" sözcüğüyle belirtilen kişilerdir. Özellikle Amerikalı kadınlar, kadın olarak kadının artık ortadan kalktığını düşünmeye pek istekli. Şayet geçmişte takılı kalmış bir kadın kendini hâlâ kadın sayıyorsa, kadın arkadaşları ona bu saplantıdan kurtulması için psikanaliz yaptırtmasını tavsiye eder. Dorothy Parker, *Modern Woman: a Lost Sex* [Modern Kadın: Yitik Bir Cinsiyet] adlı, fazlasıyla sinir bozucu kitap hakkında şunları yazmıştır: "Kadın olarak, kadını ele alan kitaplar hakkında adil olamam... Bence, kadın, erkek, kim olursak olalım hepimizin insan varlıkları olarak ele alınması gerekir." Ama adcılık biraz kestirmeci bir öğretiler ve feminizm karşıtları kadınların erkek *olmadığını* gösterebilme avantajına sahiptir. Kuşkusuz, tıpkı erkek gibi kadın da bir insan varlığıdır, ama bu türden bir olumlama soyuttur. Gerçek şu ki her bir somut insan varlığı her zaman tekil bir durumda bulunur [situé]. Öncesiz sonsuz kadınlık, Siyah ruhu, Yahudi kişiliği kavramlarını reddetmek, bugün dünyada Yahudilerin, Siyahların, kadınların bulunduğunu yadsımak anlamına gelmez. Böyle bir olumsuzlama, ilgili kişiler için bir kurtuluşu değil, sahici olmayan [inauthentique] bir kaçışı temsil eder. Hiçbir kadının, samimiysizliğe sapsanmadıkça, kendi cinsiyetinin ötesinde bir durumda bulunduğunu iddia edemeyeceği açıktır. Bundan birkaç yıl önce, tanınmış bir kadın yazar, fotoğrafının özellikle kadın yazarlara ayrılmış bir dizi fotoğraf arasında yer almasını kabul etmemişti. Erkekler arasında yer almak istiyordu, ama bu ayrıcalığa kavuşmak için kocasının nüfuzunu kullandı. İnsan olduklarını öne süren kadınlar yine de erkeklerden saygı ve hürmet beklemekten geri durmaz. Bir de aklıma, heyecanlı bir toplantının ortasında platformun üstüne çıkmış, çok belli olan kırılganlığına rağmen yumruk yumruğa bir kavgaya girmeye hazırlanan genç Troçkist kadın geliyor. Kadın olarak güçsüz olduğunu inkâr ediyordu bu kadın, ama bunu eşiti olmayı istediği bir militana olan aşkı yüzünden yapıyordu. Amerikalı kadınları gerginleştiren meydan okuma tavrı kadınlık duygularının onlara musallat ol-

duğunu gösterir. Oysa insanlığın; giysileri, yüzleri, bedenleri, gülümseyişleri, yürüyüşleri, ilgileri, yaptıkları işler bakımından belirgin olarak farklılaşan bireylerden oluşmuş iki kategoriye ayrıldığını saptamak için insanın gözlerini açıp biraz dolaşması yeter. Bu farklılıklar belki yüzeyseldir, belki de ortadan kalkmaya mahkumdur. Kesin olan bir şey varsa o da şimdilik apaçık var olduklarıdır.

Dişilik işlevi kadını tanımlamak için yeterli değilse, onu “öncesiz sonrası kadınlık”la açıklamayı da reddediyorsak, ama yine de, geçici olarak da olsa yer yüzünde kadınlar olduğunu kabul ediyorsak, o zaman şu soruyu sormamız gerekir: Kadın nedir?

Sorunun dile getirilmesi bile bende derhal bir ilk yanıtı uyandırıyor. Bu soruyu ortaya koymam yeterince anlamlı. Erkeklerin insanlık içindeki konumu üzerine bir kitap yazmak bir erkeğin aklına bile gelmezdi.² Şayet kendimi tanımlamak istiyorsam ilkin “Ben bir kadını,” diye beyan etmem gerekir; bu hakikat, başka bütün olumlamaların üzerinde yükseleceği temeli oluşturur. Bir erkek hiçbir zaman, kendini belirli bir cinsiyete ait bir birey olarak ortaya koymakla başlamaz işe: Erkek olduğu kendiliğinden bellidir. Belediye kayıtlarında ve kimlik beyanlarında erkek ve kadın sütunlarının simetrik olması tamamen biçimseldir. İki cinsiyet arasındaki ilişki, iki elektrik akımı, iki kutup arasındaki ilinti değildir. Erkek aynı zamanda hem artıyı hem de nötr olanı temsil eder, o kadar ki Fransızcada insan varlıklarını belirtmek için “erkekler” sözcüğü kullanılır, çünkü “vir” (erkek) sözcüğünün özel anlamı “homo” (insan) sözcüğünün genel anlamı içinde özümsemiştir. Kadın eksi kutup olarak görünür, öyle ki her tür belirlenim ona sınırlama olarak atfedilir; bu konuda karşılıklılık söz konusu değildir. Kimi zaman, soyut tartışmalar sırasında erkeklerin bana “Böyle düşünüyorsunuz çünkü kadınsınız,” demesi sinirlendirmiştir beni, ama bilirim ki tek savunmam, özneliğimi ortadan kaldırarak “Böyle düşünüyorum çünkü bu doğru,” yanıtını vermek olacaktır. “Siz de tam tersini düşünüyorsunuz çünkü erkeksiniz” demem söz konusu değildir, çünkü erkek olmanın bir özel durum olmadığı varsayılır; bir erkek, erkek oluşuyla doğru yerdedir, yanlış yerde duran kadındır. Nasıl ki eskiden mutlak bir düşey ve bu düşeye göre tanımlanan bir eğik olduğu düşünülüyorsa, fiilen mutlak bir insan tipi vardır, o da erkektir. Kadının yumurtalıkları, bir dölyatağı vardır; işte bunlar kadını özneliği içine kapatan özel koşullardır. Kadının salgı bezleriyle düşündüğü çok kolay söylenir. Erkek kendi anatomisinde de hormonların, yumurtaların var olduğunu muhtemelen bir biçimde unuttur. Bedenini, nesneliği içinde kavradığını sandığı dünya ile kendi arasında kurulmuş doğrudan ve olağan bir ilişki olarak görür, kadının bedeniniyse tüm özgüllükleriyle ağırlaştırmış bir engel, bir hapisane sayar. Aristoteles “Dişi, belirli niteliklerin *yokluğundan* ötürü dişidir,” diyordu. “Kadınların kişiliğini doğal bir kusurla malul olarak kabul etmeliyiz.” Onun izinde, Aziz

2 Örneğin Kinsey Raporu Amerikalı erkeğin cinsel özelliklerini tanımlamakla sınırlıdır; buysa bambaşka bir şeydir.

Thomas da kadının bir “eksik erkek”, “rastlantısal” bir varlık olduğunu buyurur. Havva’nın, Bossuet’in kullandığı sözcükle, Adem’in “fazla kaburga kemiği”nden çıkarıldığını anlatan Yaratılış öyküsü de zaten bunu simgeleştirir. İnsanlık erkektir ve erkek, kadını kendi içinde değil, (erkeğin) kendisine göre tanımlar; kadın özerk bir varlık olarak görülmez. Michelet “Kadın, görelî varlık...” diye yazar. Mösyö Benda da *Uriel Raporu*’nda şunu ileri sürer: “Erkeğin bedeninin, kadınınkinden soyutlandığında da kendi başına bir anlamı vardır; oysa erkek anılmaksızın kadının bedeni tüm anlamdan yoksun gibi görünür... Erkek, kadın olmaksızın da kendini düşünür. Kadın, erkek olmaksızın kendini düşünmez.” Kadın, erkeğin onun hakkında verdiği karardan ibarettir, böylece kadın “cinsiyet” olarak adlandırılır; bununla, kadının erkeğin gözünde her şeyden önce cinsiyetli bir varlık olarak görüldüğü kastedilmektedir. Kadın erkek için cinsiyettir, dolayısıyla mutlak olarak da öyledir. Kadın kendini erkeğe göre belirler ve farklılaştırır, erkek kadına göre değil; kadın, özsel olan karşısında özsel olmayandır. Erkek Özne’dir, Mutlak olandır, Kadın Başka’dır.³ *Başka* kategorisi bilincin kendisi kadar kökenseldir. En ilkel toplumlarda, en eski efsanelerde, Aynı ile Başka arasındaki ikilikle karşılaşırız hep; bu, başlangıçta cinsiyetler arası bölünmenin işaretlediği bir bölünme değildi, hiçbir empirik veriye de dayanmaz. Başka çalışmaların yanı sıra, Granet’in Çin düşüncesi üzerine, Dumézil’in Hindistan ve Eski Roma üzerine yaptığı çalışmalardan ortaya çıkan da budur. Varuna-Mitra, Uranos-Zeus, Güneş-Ay, Gündüz-Gece çiftleri başlangıçta hiçbir dişil öğeyi içermez; aynı şekilde İyi-Kötü zıtlığı, uğurlu-uğursuz, sağ-sol, Tanrı-İblis zıtlıkları da; başkalık insan düşüncesinin temel bir kategorisidir. Hiçbir topluluk, kendi karşısına derhal Başka’yı koymadan kendini Bir olarak tanımlamaz. Üç yolcunun aynı kompartmanda rastlantı sonucu bir araya gelmesi, diğer bütün yolcuların belli belirsiz kendilerine düşmanca duygular besleyen “başkaları” haline gelmesi için yeterlidir. Bir köylünün gözünde, kendi köyünden olmayan herkes kuşku uyandıran “başkaları”dır; belli bir ülkede doğan birisine kendi ülkesi dışında yaşayanlar “yabancılar” olarak görünür; antisemitist için

3 Bu düşünce en açık haliyle *Le Temps et l'Autre* [Zaman ve Başka] adlı denemesinde E. Levinas tarafından dile getirilmiştir. Şöyle anlatır yazar: “Başkalığın herhangi bir varlık tarafından olumlu bir sıfat, bir öz olarak taşındığı bir durum olamaz mı? Aynı türün iki cinsi arasındaki zıtlığa katıksız olarak ve basitçe dahil olmayan bir başkalık var mıdır? Bence mutlak olarak karşıt olan, karşıtlığı, kendisiyle bağlaşığı olan terim arasında kurulabilecek ilişkiden hiçbir şekilde etkilenmeyen karşıt, terimin mutlak bir biçimde başka olarak kalmasını mümkün kılan karşıtlık, kadınlıktır. Cinsiyet herhangi bir özgül farklılık değildir... Cinsiyetler arası farklılık bir çelişki de değildir... Bu farklılık tümleyici iki terim arasında kurulmuş bir ikilik de değildir, çünkü birbirini tümleyen iki terim önceden var olan bir bütünü varsayar... Başkalık kadında gerçekleşir. Bilinç ile aynı diziden ama bilince zıt olan terimdir (başkalık).”

Mösyö Levinas’ın, kadının da kendisi için bilinç olduğunu unutmadığını farz ediyorum. Ancak, özne-nesne karşılıklılığına işaret etmeyip bilinçli olarak erkek bir bakış açısı benimsemesi çok çarpıcı. Kadının giz olduğunu yazarken onun erkek için giz olduğunu örtük olarak varsayıyor. O kadar ki, nesnel olduğunu iddia eden bu betimleme aslında eril ayrıcalığın olumlanmasıdır.

Yahudiler, Amerikalı ırkçılar için Siyahlar, sömürgeciler için yerli halklar, mülk sahibi sınıflar için proleterler “başka”dır. Lévi-Strauss, ilkel toplumlardaki çeşitli figürler üzerine yaptığı derinlemesine bir incelemeyi şöyle sonuçlandırır: “Doğa durumundan Kültür durumuna geçişi tanımlayan, insanın biyolojik ilişkileri zıtlık sistemleri biçiminde düşünme yeteneğidir. İkilik, birbirinin yerine geçme, zıtlık ve simetri, ister tanımlanmış biçimler altında ortaya çıksınlar ister belirsiz biçimler altında, açıklanması gereken görüngüler olmaktan çok toplumsal gerçekliğin temel ve dolaysız verileridir.”⁴ İnsan gerçekliğinin temelinde sadece dayanışma ve dostluğa dayalı bir *mitsein*⁵ yatsaydı, bu görüngüler anlaşılır olmazdı. Oysa Hegel’i izleyerek, bilincin kendisinde başka bütün bilinçlere karşı temel bir düşmanlık bulunduğunu gösterirsek, bu görüngüler de aydınlığa kavuşur. Özne ancak zıtlık içinde kendini ortaya koyar. Kendini özsel olan olarak olumlama, başkayı ise özsel olmayan, yani nesne olarak oluşturma iddiasındadır.

Ama başka bilinç de, karşılıklılık içinde aynı iddiayı ileri sürer. Bir ülkenin yerlisi seyahate çıktığında, komşu ülkelerde de kendisine yabancı gözüyle bakan ülke yerlilerinin var olduğunu fark edince şok geçirir. Köyler, klanlar, uluslar, sınıflar arasındaki savaşlar, potlaçlar, pazarlar, anlaşmalar, kavgalar, Başka fikrinin mutlak anlamını ortadan kaldırarak onun göreliliğini açığa çıkarır; bireyler ve gruplar, ister istemez aralarındaki ilişkinin karşılıklılığını kabul etmek zorunda kalır. Peki nasıl olup da cinsiyetler arasındaki bu karşılıklılık ortaya koyulmamış, terimlerden biri, bağlaşığı karşısında her tür ilişkiselliği yadsıyarak ve onu salt başkalık olarak tanımlayarak sadece kendisini özsel olan diye olumlamıştır? Kadınlar neden erkek egemenliğini reddetmez? Hiçbir özne kendini en baştan ve kendiliğinden özsel olmayan varlık olarak ortaya koymaz; Bir’i tanımlayan, kendini Başka olarak tanımlayan Başka değildir. Başka, kendini Bir olarak ortaya koyan Bir tarafından Başka olarak ortaya koyulur. Ama Başka’nın tersine dönüp Bir olmaması için, kendini bu yabancı bakış açısına tabi kılması gerekir. Peki kadının bu tabiyeti nereden kaynaklanmaktadır?

Bir kategorinin az çok uzun bir dönem boyunca bir diğerini mutlak egemenliği altına almayı başardığı başka durumlar da vardır. Bu ayrıcalığı sağlayan çoğu kez sayısal eşitsizliktir. Çoğunluk kendi yasasını azınlığa dayatır ya da ona eziyet eder. Ama kadınlar Amerikalı Siyahlar ya da Yahudiler gibi bir azınlık değildir, yeryüzünde erkekler kadar kadın vardır. Ayrıca çoğu kez, bir arada olan iki grup başlangıçta birbirinden bağımsızdır. Geçmişte birbirlerinden haberdar değildirler ya da her biri diğerinin özerkliğini kabul etmiştir. Zayıf olanı güçlü grubun buyruğu altına sokan tarihsel bir olaydır: Yahudi diyasporası, Amerika’ya köleliğin getirilmesi, sömürgeci fetihler, belli tarihleri olan ol-

4 Bkz C. Lévi-Strauss, *Les Structures élémentaires de la parenté* [Akrabalığın Temel Yapıları]. Özellikle de ikinci bölümde geniş biçimde yararlandığım bu çalışmanın taslaklarını bana iletmişti için C. Lévi-Strauss’a teşekkür ederim.

5 Heidegger’in kullandığı bir terim: birlikte oluş, birlikte-varlık. –Çn.

gulardır. Bu durumlarda ezilenlerin bir *öncesi* vardır; ortak bir geçmişleri, bir gelenekleri, kimi zaman bir dinleri, bir kültürleri vardır. Bu anlamda, Bebel'in kadınlarla proletarya arasında kurduğu benzerlik gayet iyi temellendirilmiş gibi gözükmemektedir. Proleterler de sayısal olarak azınlıkta değildir ve hiçbir zaman ayrı bir topluluk oluşturmamışlardır. Bununla birlikte *belirli bir* olay söz konusu olmadığına göre, onların sınıf olarak varoluşlarını ve o bireylerin o sınıfa mensup olmasını açıklayan tarihsel bir gelişmedir. Tarihte hep proleterler yoktu ama kadınlar hep vardı; kadınlar fizyolojik yapılarından ötürü kadındırlar. Tarihte ne kadar gerilere gidilirse gidilsin, kadınlar her zaman erkeğin boyunduruğu altında olmuşlardır. Onların bağımlılıkları bir olayın ya da bir oluşun sonucu değildir, *başta gelmiş* değildir. Başkalığın bu durumda mutlak gibi görünmesi, kısmen de olsa, tarihsel olayların rastlantısallığından nasibini almamış olmasındandır. Zaman içinde oluşan bir durum başka bir zamanda bozulabilir. Başkalarının yanı sıra Haitili Siyahlar bunun böyle olduğunu çok iyi kanıtlamışlardır; bunun tersine, doğal bir durum değişime meydan okur gibidir. Oysa tarihsel gerçeklik gibi doğa da değişmez bir veri değildir. Kadının, hiçbir zaman özsel varlığa dönüşmeyen bir özsel olmayan varlık olarak görünmesi, kendisinin bu tersine döndürmeyi gerçekleştirmemesindendir. Proleterler “biz” derler; Siyahlar da. Kendilerini özne olarak ortaya koyarak, burjuvaları, Beyazları “başka” haline getirirler. Kadınlar ise –“biz”in soyut açığa vurma biçimleri olmanın ötesine geçemeyen kimi kongreler dışında– “biz” demezler; erkekler “kadınlar” diyerek konuşurlar, kadınlar da bu sözcüğü olduğu gibi benimseyip kendilerini adlandırmak için kullanırlar, ama kendilerini gerçek bir biçimde özne olarak ortaya koymazlar. Proleterler Rusya’da, Siyahlar Haiti’de devrim yaptılar, Çinhindi halkları Çinhindi’nde mücadele veriyorlar. Kadınların eylemi hiçbir zaman simgesel bir hareketten öteye geçememiştir. Kadınlar sadece erkeklerin onlara gönüllü olarak bahşettiği hakları kazanmışlardır; hiçbir şeyi almamışlar, sadece onlara verilene sahip olmuşlardır.⁶ Zira karşı çıkarak kendilerini ortaya koyacak bir birlik oluşturmanın somut araçlarından yoksundurlar. Kendilerine özgü bir geçmişi, tarihleri, dinleri yoktur; ayrıca proleterler gibi bir emek ve çıkar dayanışmasından da yoksundurlar; hatta, Amerikalı Siyahları, gettolarda yaşayan Yahudileri, Saint Denis ya da Renault fabrikaları işçilerini bir topluluk haline getiren türden bir mekânsal bir aradalık da yoktur aralarında. Konut, iş, ekonomik çıkar, toplumsal durum aracılığıyla, belirli erkeklerle –baba ya da kocaya– başka kadınlara olduğundan daha sıkı bağlarla bağlanmış olarak, erkeklerin arasına dağılmışlardır. Burjuva kadınlar proleter kadınlarla değil burjuva erkeklerle, beyaz kadınlar da Siyah kadınlarla değil beyaz erkeklerle dayanışma içindedirler. Proletarya yönetici sınıfı katletmeye niyet edebilir; fanatik bir Yahudi ya da bir Siyah atom bombasının sırrını ele geçirip sadece Yahudilerden ya da sadece Siyahlardan oluşan bir insanlık kurmayı düşleyebilir, ama kadın

6 Bkz. ikinci kesim, 5. bölüm.

rüyasında bile erkekleri yok edemez. Onu kendisini ezenlere bağlayan bağ, başka hiçbir bağla karşılaştırılmaz. Cinsiyetler arası bölünme insanlık tarihinin bir uğrağı değil, gerçekte biyolojik bir veridir. Aralarındaki zıtlık, kökensel bir *mitsein*'in bağrında oluşmuş ve bu birlikteliği bozmamıştır. Çift, onu oluşturan yarımların birbirine çakılı olduğu temel bir birliktir. Toplumun cinsiyetler bakımından ortadan yarılmaması hiçbir şekilde mümkün değildir. İşte kadının temel özelliği budur: Kadın, her iki teriminin de birbirini gerektirdiği bir bütünün tam kalbindeki Başka'dır.

Bu karşılıklılığın kadının kurtuluşunu kolaylaştıracakı düşünülebilirdi. Herkül, Omphale'nin ayağının dibinde yün eğirirken arzusu tarafından zincire vurulmuş durumdadır. Acaba Omphale neden sürekli bir iktidar elde etmeyi başaramamıştır? Medea, Iason'dan öç almak için çocuklarını öldürür. Bu vahşi efsane, kadının kendisini çocuğa bağlayan bağdan, ürkütücü bir üstünlük türetebileceğini düşündürür. Aristophanes *Lisistrata*'da hoş bir hayal geliştirmiştir: Erkeklerin onlara duyduğu gereksinimi toplumsal amaçlar için kullanmaya çalışan bir kadınlar meclisi; ama bu yalnızca bir komedidir. Sabinlerin kendilerini kaçıran erkeklerden çocuk yapmaktan inatla kaçınmış olduğunu iddia eden efsanede, aynı zamanda, erkeklerin kadınları meşin kırbaçlarla döverek onların bu direnişinin üstesinden sihirli bir biçimde gelmesi anlatılır. Erkeği kadına bağımlı kılan biyolojik gereksinim –cinsel arzu ve soyunu sürdürme arzusu– kadının toplumsal olarak özgürleşmesini sağlamamıştır. Efendi ve köle de, köleye özgürlük getirmeyen bir karşılıklı ekonomik gereksinimle birbirine bağlıdır. Çünkü efendi-köle ilişkisinde efendi, başkaya duyduğu gereksinimi *ortaya koymaz*; bu gereksinimi karşılama gücünü elinde tutar ve gereksinimini dolayımamaz. Buna karşılık köle, bağımlılıktan olsun, umut ya da korku içinde olduğu için olsun, efendiye duyduğu gereksinimi içselleştirir. Gereksinimin aciliyeti, her ne kadar ikisi için eşit olsa da, ezilen karşısında ezenin yararına işler. Örneğin işçi sınıfının kurtuluşunun bu kadar yavaş olmasını açıklayan budur. İşte kadın da, öteden beri, erkeğin kölesi olmasa bile uyruğu olmuştur. İki cinsiyet dünyayı hiçbir zaman eşit olarak paylaşmamıştır; koşulları evrilmekte olsa da, günümüzde kadın hâlâ büyük ölçüde engellenmiş durumdadır. Hemen hemen hiçbir ülkede kadının yasal statüsü erkeğinkine eşit değildir, çoğunlukla erkek kadının önüne geçer. Birtakım haklar kadına soyut olarak tanındığında bile, bu hakların örf ve âdetlerde somut ifadesine kavuşmasını engelleyen uzun bir gelenek vardır. Ekonomik açıdan erkekler ve kadınlar neredeyse iki kast oluştururlar. Başka her şey eşit olduğunda bile, erkekler bu yeni rakiplerine göre daha avantajlı konumlara, daha yüksek ücretlere, daha çok başarı şansına sahiptirler; sanayide, politika vb. sayıları çok daha fazladır ve en önemli konumları ellerinde tutanlar da onlardır. Sahip oldukları somut güçler dışında, çocukların eğitimiyle kuşaktan kuşağa aktarılan bir saygınlık atfedilir onlara. Şimdiki zaman geçmiş sarmalar ve geçmişte tüm tarihi yapan erkekler olmuştur. Kadınlar dünyanın şekillendirilmesinde rol oynamaya başladığı halde, bu dünya hâlâ erkeklere ait bir dünya-

dır. Erkekler bundan kuşku duymazlar, kadınlar ise pek az kuşku duyarlar. Başka olmayı, erkekle suç ortaklığı içine girmeyi reddetmek, kadınlar için üst kastla kurdukları ittifakın kendilerine sağlayacağı avantajlardan vazgeçmek anlamına gelecektir. Efendi-erkek, kul-kadını maddi olarak koruyacak ve onun varoluşunu doğrulama görevini üstlenecektir. Ekonomik riskin yanı sıra, kadın kimseden yardım almaksızın kendi ereklere yaratma zorunluluğunu getiren özgürlüğün metafizik riskinden de sıyrılır böylece. Gerçekten de her bireyin, etik bir iddia olan kendini özne olarak olumlama iddiasının yanında bir de özgürlüğünden kaçma ve kendini bir şey olarak oluşturma eğilimi vardır. Bu zararlı bir yoldur, çünkü edilgen, yabancılaşmış, yitik birey, yabancı iradelerin kurbanı olur; aşkınlığından koparılmıştır, her çeşit değerden yoksundur. Ama kolay bir yoldur bu. Böylelikle sahici [*authentique*] bir biçimde üstlenilmiş varoluşun iç sıkıntısı ve gerginliğinden kurtulunmuş olur. Kadını *Başka* olarak oluşturan erkek, karşısında derinlerde yatan suç ortaklıkları bulacaktır. Böylece kadın kendi kendini özne olarak talep etmez, çünkü bunun için gerekli somut araçlardan yoksundur, çünkü onu erkeğe bağlayan zorunlu bağın karşılıklılığını ortaya koymaksızın bu bağı hisseder ve çünkü çoğu kez *Başka* rolünden hoşlanır. Ama bu noktada ortaya bir soru çıkmaktadır: Tüm bu tarih nasıl başlamıştır? Her ikilik gibi cinsiyet ikiliğinin de bir çatışma biçiminde ortaya çıktığını anlıyoruz. Bunlardan birinin kendi üstünlüğünü dayatmayı başarması durumunda, bu üstünlüğün mutlak olan olarak yerleşmesi gerektiğini de anlıyoruz. Geriye, başlangıçta kazananın neden erkek olduğunu açıklamak kalıyor. Zafere ulaşan kadınlar da olabilirdi ya da mücadele hiçbir zaman çözüme kavuşmayabilirdi gibi görünüyor. Bu dünyanın öteden beri erkeklerle ait olması ve bu durumun ancak bugün değişmeye başlaması nereden kaynaklanıyor? Bu değişim iyi midir? Dünyanın erkeklerle kadınlar arasında eşit bir biçimde paylaşılmasına yol açacak mı, açmayacak mı?

Bu sorular hiç de yeni değildir, bunlara daha önce bir yığın yanıt verilmiştir, ama tam da kadının *Başka* olması, erkeklerin bunu haklı çıkarma çabalarının tümüne başlı başına bir itiraz niteliğindedir. Bu haklı çıkarmaları onların aklına sokan besbelli çıkarlarıdır. 17. yüzyılda, az tanınmış bir feminist olan Poulin de la Barre şöyle demişti: “Erkekler tarafından kadınlar üstüne yazılmış her şeye kuşkuyla yaklaşmak gerekir, çünkü onlar aynı zamanda hem yargıç hem de taraftırlar.” Her zaman, her yerde erkekler kendilerini tüm evrenin kralı olarak görmekten duydukları doyumunu ortaya sermişlerdir. Yahudiler sabah dualarında, “Beni kadın olarak yaratmadığı için, Yüce Efendimiz ve bütün dünyaların Efendisi olan Tanrı'ya şükürler olsun!” derler. Bu sırada karılarıysa tevekkül içinde şöyle mırıldanırlar: “Beni dilediği gibi yaratan Efendimize şükürler olsun.” Platon'un tanrılara şükranlarını sunarken saydığı nimetlerden ilki, kendisini köle değil özgür insan olarak, ikincisi ise kadın değil erkek olarak yaratmış olmasıdır. Ancak, bu ayrıcalığın temelini mutlak ve sonsuz olduğunu düşünmeselerdi, erkekler ondan tam olarak yararlanamazlardı. Üstünlüklerini bir hak haline getirmeye çalışmıştır er-

kekler. Yine Poulain de la Barre şöyle der: “Erkekler, yasaları yapanlar ve derleyenler oldukları için kendi cinsiyetlerini korumuşlar, hukukçular da yasaları ilkelere dönüştürmüşlerdir.” Yasa koyucular, rahipler, felsefeciler, yazarlar, bilim insanları, kadının bağımlılığının Tanrı tarafından istenmiş, bu dünya için de yararlı bir şey olduğunu göstermek için yanıp tutuşurlar. Erkekler tarafından şekillendirilmiş olan dinler bu egemenlik istencini yansıtır. Havva’yla, Pandora’yla ilgili efsanelerde bu erkekler aradıkları bahaneyi bulurlar. Aristoteles ve Aziz Thomas’tan yaptığımız alıntılarda da gördüğümüz gibi, felsefeden ve dinbiliminden bu uğurda yararlanmışlardır. Antik Çağ’dan bu yana, hicivciler ve ahlakçılar büyük bir zevkle kadınların zaaflarının listesini çıkarıp dururlar. Fransız edebiyatının tarihi boyunca kadınlara ne kadar sert suçlamalar yöneltildiğini hep biliriz. Montherlant, onun kadar kıvrak olmasa da Jean de Meung’ün geleneğini devralır. Bazen bir temeli varmış gibi görünür, ama bu düşmanlık çoğu kez de nedensizdir; aslında, oldukça ustalıkla gizlenmiş bir kendini haklı çıkarma isteğini içinde barındırır. Montaigne “Bir cinsiyeti suçlamak diğerini affetmekten daha kolaydır,” der. Bazı durumlarda süreç apaçıktır. Örneğin kadınların haklarını sınırlamak için Roma hukukunun “bu cinsiyetin budalalığı(nı), kırılganlığı(nı)” ileri sürmesi çok çarpıcıdır. Ayrıca 16. yüzyılda, bekâr kadınların kendi mülklerini yönetebildiği kabul edildiği halde, evli kadınları vesayet altında tutmak için “Kadın ne dayanıklıdır, ne istikrarlı, bir hayvandır kadın,” diyen Aziz Augustinus’un otoritesine başvurulması da yine çarpıcıdır. Montaigne, kadına biçilen yazgının keyfî ve haksız olduğunu çok iyi anlamıştır: “Kadınlar yeryüzüne getirilen kuralları reddetmekte hiç de haksız değiller, zira bunları kendilerine danışmadan koyanlar erkeklerdir. Kadınlarla aramızda birtakım entrikalar ve çatışmalar olması doğaldır”; ama o da işi kadınların suyunuculuğunu yapmaya kadar götürmez. Ancak 18. yüzyılda gerçekten demokrat bazı erkekler meseleye nesnellik içinde yaklaşacaklardır. Başkalarının yanı sıra Diderot ısrarla, tıpkı erkek gibi kadının da bir insan varlığı olduğunu göstermeye çalışır. Biraz daha sonraları, Stuart Mill kadını ateşli bir biçimde savunur. Ancak bu felsefecilerin tarafsızlığı istisnaidir. 19. yüzyılda feminizm kavgası yeniden taraftarlar arası bir kavga haline gelir. Sanayi devriminin sonuçlarından biri de kadının üretime katılmasıdır. Bu noktada feminist talepler kuramsal alanın dışına çıkar ve ekonomik temellerine kavuşur, kadınların hasımları giderek daha çok saldırganlaşır. Toprak mülkiyeti kısmen tahtından edilmiş olsa da, burjuvazi, ailenin sağlam temellere sahip olmasını özel mülkiyetin güvencesi olarak gören eski ahlaka bağlılığını sürdürmektedir. Kadının özgürleşmesi gerçek bir tehdit haline geldikçe ev kadınlığını daha da şiddetle savunur. İşçi sınıfının kendi içinde de erkekler bu kurtuluş sürecini durdurmaya çalışmışlardır, çünkü kadınlar, düşük ücretlerle çalışmaya alışkın oldukları ölçüde, onlara daha da tehlikeli rakipler olarak gözükmüşlerdir.⁷ Kadının aşağı konumunu kanıtlamak için, feminizm karşıtları, bu durumda sadece geçmişte olduğu gibi dinin, felsefenin, dinbiliminin değil,

bilimin –biyolojinin, deneysel psikolojinin, vb.– de katkılarına başvurmuşlardır. Olsa olsa *başka* cinsiyete “farklılık içinde eşitlik” tanımayı kabul ediyorlardı. Çok revaçta olan bu formül son derece anlamlıdır. Bu tam da Jim Crow yasalarının Amerikalı Siyahlar hakkında kullandığı formüldür; oysa sözde eşitlikçi bu ayırım, en aşırı ayrımcılıkları getirmekten başka bir işe yaramamıştır. Bu buluşma hiç de rastlantısal değildir. Söz konusu olan bir ırk da olsa, bir kast, bir sınıf, aşağı konuma itilmiş bir cinsiyet de olsa, haklı çıkarma süreçleri aynıdır. “Öncesiz sonsuz kadınlık”, “Siyah ruhunun” ve “Yahudi kişiliğinin” türdeşidir. Öte yandan, Yahudi sorunu, bütünü içinde diğer ikisinden çok farklıdır: Antisemitist için Yahudi aşağı konumda olmaktan çok düşmandır ve ona bu dünyada hiçbir yer tanınmaz; daha ziyade yok edilmesi istenir. Ama kadınların durumuyla Siyahlarınkı arasında derin benzerlikler vardır: Günümüzde her iki grup da aynı paternalizmden özgürleşmekte ve geçmişin efendisi olan kast onları “yerlerinde”, yani onlar için kendisinin seçtiği yerde tutmak istiyor; her iki durumda da efendiler kastı, bilinçsiz bir ruhu olan, çocuksu, güleç, “iyi Siyahın”, mütevekkil Siyahın ve “gerçekten kadın” olan kadının, yani havai, çocuksu, sorumsuz, erkeğe tabi kadının erdemlerine uzun, kısmen de içten methiyeler düzüyor. Her iki örnekte de, kendisinin yaratmış olduğu durumdan kanıtlar türetiyor. Bernard Shaw’un nüktelerini hepimiz biliriz. Öz olarak şunu der Shaw: “Beyaz Amerikalı, Siyahı ayakkabı boyacısı konumuna yerleştirir ve buradan, onun ayakkabı boyacılığından başka bir işe yaramayacağı sonucunu çıkarır.” Bu kısırdöngüyle, buna benzeyen bütün durumlarda karşılaşırız. Bir birey ya da grup aşağı konumda tutulduğunda, onun aşağı *olduğu* bir olgudur, ama burada *olmak* sözcüğünün kapsamı üzerinde anlaşmak gerekir; Hegelci anlamda dinamik bir anlamı olduğu halde ona tözsel bir değer atfetmek samimiyetsizliktir: *Olmak* o hale gelmiş olmaktır, kendini ortaya koyduğu biçimde yapılmış olmaktır. Evet, genel olarak kadınların bugün erkeklerden daha aşağı konumda *oldukları* doğrudur, yani durumları gereği önlerinde daha az imkân vardır. Sorun, bu durumun sürüp gitmesinin gerekip gerekmediğidir.

Birçok erkek bunun böyle olmasını diler: Henüz hepsi silahlarını bırakmadı. Muhafazakâr burjuvazi kadının özgürleşmesini, kendi ahlakını ve çıkarlarını tehdit eden bir tehlike olarak görüyor. Kimi erkek de kadınların rekabetinden korkuyor. Geçtiğimiz günlerde, bir erkek öğrenci *Hebdo-Latin* dergisinde şöyle diyordu: “Bir doktor ya da avukat konumuna gelen her kadın öğrenci bizden bir yer *çalıyor*.” Bu kişi bu dünyadaki haklarının neler olduğunu hiç sorgulamıyordu. İşin içinde sadece ekonomik haklar yoktur. Ezme-ezilme ilişkisinin ezenlere sağladığı yararlardan biri, içlerinde en mütevazı olanın bile kendini *üstün* hissetmesidir. ABD’nin güneyinden gelen bir “yoksul Beyaz”, kendini bir “pis zenci” olmamakla avutabilir; daha varlıklı Beyazlar da bu gururu ustalıklı sömürürler. Aynı biçimde, en ortalama erkek bile kadınların karşısında kendini bir yarı-tanrı olarak görür. Mösyö de Montherlant için, (zaten kasıtlı seçilmiş) kadınlar arasındayken kendini bir kahraman olarak görmek, erkekler arasında üstlenmek zorunda olduğu erkek rolünü oynamaktan çok daha kolaydı, ki birçok

kadın ondan daha iyi bu rolün üstesinden gelmiştir. Aynı şekilde, 1948 Eylül'ünde, *Figaro Littéraire*'deki makalelerinden birinde, –herkesin özgünlüğüne hayran olduğu– Mösyö Claude Mauriac kadınlar hakkında şunu yazabiliyordu: “Bizler ... kadınlar arasında en zeki olanını bile, zekâsıyla *bizden* kaynaklanan fikirleri az çok parlak bir biçimde yansıttığını bilerek, terbiyeli bir ilgisizlik tonuyla (sic!) dinliyoruz.”⁸ Elbette, karşısındaki kadın Mösyö C. Mauriac'ın şahsi fikirlerini yansıtmıyor, zira onun pek bir fikrini bilmiyoruz; erkeklerden kaynaklanan fikirleri yansıtıyor olmasıysa mümkün. Erkekler arasında da, kendisinin bulmadığı fikirleri sahiplenenler çoktur; Mösyö Claude Mauriac'ın, kendisi yerine Descartes'ın, Marx'ın, Gide'in düşüncelerinin iyi bir yansımasıyla iletişim içine girmesi onun için daha iyi olmaz mıydı diye sorası geliyor insanın. Dikkat çekici olan şu ki, belirsizlik içeren *bizler* sözcüğünü kullanarak yazar kendini Aziz Paul, Hegel, Lenin, Nietzsche ile özdeşleştiriyor ve onların bulunduğu düzeyden bakarak, kendisiyle eşitler olarak konuşmaya cesaret eden kadınlar sürüsünü hor görüyor. Doğrusunu söylemek gerekirse, Mösyö Mauriac'ı “terbiyeli bir ilgisizlik tonu”yla dinleme sabrını gösteremeyecek birden fazla kadın biliyorum.

Bu örneğin üzerinde uzun uzadıya durdum, çünkü buradaki eril safdillik pek dokunaklı. Erkeklerin, kadının başkalığından yarar sağlamasının daha ince pek çok yolu vardır. Aşağılık karmaşasından mustarip bütün erkekler için burada mucizeler yaratan sağaltıcı bir merhem bulmak mümkün. Kadınlara karşı en kibirli, en saldırgan davrananlar ya da onları en hor görenler, kendi erkekliği konusunda endişe duyanlardır. Benzerleri karşısında kendilerini tedirgin hissetmeyen erkekler, kadını da benzerleri olarak görmeye daha yatkın olurlar; yine de onlar bile birçok nedenden dolayı⁹ Kadın, Başka gibi efsaneleri pek severler. Bu efsanelerin sağladığı yararlardan gönül rahatlığıyla feragat etmedikleri için onları suçlayamayız. Düşünü gördükleri kadından vazgeçmekle neler kaybedeceklerini biliyorlar, ama yarının kadınının onlara neler katacağını bilmiyorlar. Kendini biricik ve mutlak Özne olarak ortaya koymayı reddetmek büyük bir özveri gerektirir. Öte yandan erkeklerin büyük bir çoğunluğu da bu iddiayı açık bir biçimde sahiplenmez. Kadını daha aşağı konumda bir varlık olarak *koydukları* doğru değildir. Günümüzde demokrasi ideali öylesine içlerine işlemiştir ki bütün insan varlıklarının eşit olduğunu kabul etmek durumundadırlar. Aile içinde, kadın, küçük çocuğa ve genç erkeğe erişkin erkekler kadar toplumsal

8 Ya da en azından yazabildiğini düşünüyordu.

9 Michel Carrouges'un, *Cahiers du Sud* dergisinin 292. sayısında bu konuda yayımladığı yazı anlamlıdır. Hoşnutsuzca şöyle yazar: “Kadın diye bir efsane olmamasını, bunun yerine sadece, aşçı kadınlarından, ebelerden, fahişelerden, niteliksiz kadın yazarlardan oluşan ve işlevi zevk vermek ya da işe yaramak olan bir kadınlar bölüğü olmasını isterdik!” Bu şu anlama gelir: Yazara göre, kadınların kendileri için bir varoluşu yoktur; sadece kadının eril dünyadaki işlevini göz önüne alıyor Carrouges. Kadının ereği erkektir; böyleyse, o zaman şiirsellik “işlevi” diğer bütün işlevlere tercih edilebilir. Sorun tam da kadını neden erkeğe göre tanımlamak gerektiğini anlamaktır.

saygınlığa sahip gibi görünmüştür; ardından, genç erkek âşık olduğunda ve bir kadını arzuladığında, arzulanan ve sevilen kadının direnişiyle, bağımsızlığıyla karşılaşır; evlendiğinde, karısının eş ve anne olma niteliklerine saygı duyar ve evlilik hayatının somut yaşantısında kadın erkeğin karşısına özgürlük olarak çıkar. Dolayısıyla erkek, cinsiyetler arasında artık bir hiyerarşinin var olmadığına ve bütün farklılıklarla birlikte, toplamda kadının erkeğin eşiti olduğuna kendini inandırır. Ancak –en önemlisi mesleki yetersizlik olmak üzere– bazı açılardan kadının aşağı konumda olduğunu saptadığı için bunları doğaya atfeder. Kadına karşı, işbirliği yapmaya yatkın ve iyi niyetli bir yaklaşım benimsediğinde, soyut eşitlik ilkesini gündeme getirir ve gerçekliğini gördüğü somut eşitsizliği ortaya koymaz. Ancak kadınla çatışma içine girdiği andan itibaren durum tersine döner. Artık, somut eşitsizlik ilkesini gündeme getirecek, hatta soyut eşitliği yadsıamak için ondan güç alacaktır.¹⁰ İşte bu yüzdendir ki birçok erkek neredeyse iyi niyetle, kadınlarla erkeklerin eşit olduğunu ve kadınların bir şey talep etmesine gerek olmadığını ileri sürerken, aynı zamanda da kadınların hiçbir zaman erkeklerin eşiti olamayacağını ve taleplerinin boşuna olduğunu iddia eder. Çünkü erkek için, dışarıdan bakıldığında önemsiz gibi görünen toplumsal ayrımların ne kadar büyük bir önem taşıdığını görmek zordur; bu ayrımların ahlaki ve zihinsel uzantıları kadınların o kadar derinlerine işlemiştir ki kökensel bir doğadan kaynaklanıyormuş gibi görünebilirler.¹¹ Kadınla en çok duygudaşlık içinde olan erkek bile onun içinde bulunduğu somut durumu hiçbir zaman tam olarak bilmez. Ayrıca, kapsamının genişliğini bile ölçemedikleri ayrıcalıklarını savunmaya çalıştıklarında erkeklere inanmak yersizdir. Dolayısıyla, kadınlara yöneltilen saldırıların çokluğu ve şiddeti karşısında sindirilmemize izin vermeyeceğimiz gibi, ne “gerçek kadın” a bir ödül gibi sunulan çıkarıcı övgülere kanacağız, ne de kadının hiçbir şekilde paylaşmayı istemeyecekleri yazgısının onlarda uyandırdığı coşkuya kapılacağız.

Buna karşılık, feministlerin ileri sürdüğü kanıtlara da aynı kuşkuyla yaklaşmak zorundayız. Çoğu kez, tartışmada üstün gelme kaygısı bu kanıtların bütün değerini ortadan kaldırmaktadır. “Kadın sorunu”nun bu kadar yararsız bir tartışma haline gelmiş olması eril kibrin onu bir “kavga”ya çevirmesindendir; kavga edildiğinde ise artık doğru dürüst akıl yürütülmez. Bu kavgada usanmadan kanıtlanmaya çalışılan şey, kadının erkekten ya üstün, ya daha aşağı konumda ya da onunla eşit olduğudur. Kimileri demiştir ki, kadın, Âdem’den sonra yaratıldığına göre elbette ikincil bir varlıktır; diğerleri ise tersine, Âdem sadece bir taslaktır ve Tanrı insan varlığını tüm mükemmelliğiyle Havva’da yarattı demişlerdir. Âdem’in beyni daha küçüktür ama bedeni kadına göre daha iridir;

10 Örneğin erkek, karısının bir mesleğinin olmamasının ondan bir şey eksilmediğini düşündüğünü öne sürebilir: Ev işleri de aynı derecede soyludur, vb. Yine de aralarında çıkan ilk tartışmada “Ben olmasam kendini bile geçindiremezsin!” diye haykırır.

11 Tam da bu süreci betimlemek, bu çalışmanın II. cildinin konusunu oluşturacak.

İsa erkek olarak gelmiştir, belki de alçakgönüllüğünden. Her bir kanıt karşısını davet etmekte ve çoğu kez her ikisi de yanlış çıkmaktadır. Meseleyi açık seçik görebilmek için bu çıkmazdan kurtulmamız gerekir; tüm tartışmaları saptıran üstünlük, aşağı konum, eşitlik gibi belirsizlik içeren kavramları reddedip baştan başlamak zorundayız.

Peki o zaman sorunu ne şekilde ortaya koyacağız? Ve her şeyden önce biz kimiz de bu sorunu ortaya koyuyoruz? Erkekler hem yargıç hem taraf durumundalar, kadınlar da öyle. Her iki taraftan da olmayan bir kişiyi nereden bulacağız? Aslında, böyle bir kişinin bu konuda söz söyleme ehliyeti olamaz, çünkü sorunun tüm verilerine vâkıf değildir. Hermafroditlere gelince, onlar da tekil bir durumu temsil ederler. Hermafrodit aynı zamanda hem erkek hem kadın değildir, ne erkektir ne kadındır. Kadının durumunu açıklığa kavuşturmak için yine de kadınların en doğru konumda olduğunu düşünüyorum. Epimenedes'i Giritli kavramına, Giritlileri de yalancı kavramına hapsetme iddiası sofizmdir. Erkeklerle ve kadınlara samimi ya da samimiyetsiz olmayı dayatan, gizemli bir öz değil, hakikati aramaya onları daha az ya da daha çok yatkın kılan durumlarıdır. Günümüzde, insan varlığının tüm ayrıcalıklarına yeniden kavuşma şansına sahip olmuş birçok kadın tarafsızlık lüksünden yararlanabilir. Buna ihtiyacımız da var. Bizler artık bizden önce gelen kadınlar gibi savaşçı değiliz, mücadeleyi kaba hatlarıyla kazanmış durumdayız. Kadının konumu üzerindeki son tartışmalarda, Birleşmiş Milletler tepeden bir tavırla, cinsiyetler arası eşitliğin gerçekleşme sürecini tamamladığını beyan edip durdu ve şimdiden aramızda, kadınlığını bir sıkıntı ya da engel olarak yaşamamış birçok kadın var. Birçok sorun bize, özel olarak kendimizi ilgilendiren sorunlardan daha önemli geliyor. Bu mesafe bile, bizim tavrımızın nesnel olacağını ummamıza imkân veriyor. Öte yandan, kadın dünyasını erkeklerden daha yakından tanıyoruz, çünkü köklerimiz orada; kadın olma olgusunun bir insan varlığı için ne anlama geldiğini daha dolaysız olarak kavırıyoruz ve bunu bilmeyi daha çok umursuyoruz. Daha önemli sorunlar olduğunu söyledim, ama bu, kadın olma sorununun bizim gözümüzde önemini korumasını engellemiyor. Kadın olmak hayatımızı nasıl etkilemiş olabilir? Bize tam olarak hangi olanaklar tanındı, hangileri bizden esirgendi? Bizden daha genç olan kız kardeşlerimiz nasıl bir gelecek umabilirler ve onları nasıl yönlendirmek gerekir? Günümüz kadın yazınının talep etme istencinden çok bir açıklık çabasından esinlenmesi çarpıcıdır. Elinizdeki kitap, düzensiz bir polemikler döneminin sonunda, bir durum saptaması yapma denemesidir.

Hiç kuşku yok ki insanlık sorunlarından hiçbirisi tarafsız bir biçimde ele alınamaz. Sorunları ortaya koyma biçimleri, hatta benimsenen bakış açıları bile çıkar hiyerarşilerini var sayar; her nitelik kimi değerleri içinde barındırır; etik bir arka plana dayanmayan sözde nesnel bir betimleme olamaz. Az çok belirttik bir biçimde varsayılan ilkelerin üstünü örtmeye çalışmaktansa, onları önden ortaya koymakta yarar vardır. Böylelikle, üstün, aşağı konumda, daha iyi, daha kötü, ilerleme, gerileme gibi sözcüklere atfettiğimiz anlamı her sayfada belirlemek zo-

runda hissetmeyiz kendimizi. Kadın konusundaki kitaplardan bazılarını incelersek, en çok benimsenen bakış açısının kamusal yararın, genel çıkarın bakış açısı olduğunu görürüz. Aslında herkesin bundan anladığı, kurmayı ya da ayakta tutmayı istediği toplumun yararadır. Bize gelince, yurttaşların özel yararlarını güvence altına alanın dışında bir kamusal yararın var olmadığını düşünüyoruz; kurumları, bireylere tanınan somut imkânlar açısından değerlendiriyoruz. Ancak biz de özel çıkar düşüncesiyle mutluluk düşüncesini karıştırmıyoruz. Bu, çok sık karşılaştığımız bir başka bakış açısıdır. Haremdeki kadınlar seçmen kadından daha mutlu değiller midir? Ev kadını işçi kadından daha mutlu değil midir? Mutluluk sözcüğünün ne anlama geldiğini, hele hele hangi gerçek değerleri gizlediğini pek bilmiyoruz; başkalarının mutluluğunu ölçmenin hiçbir olanağı yoktur ve onlara dayatılmak istenen durumun mutluluk olduğunu beyan etmek her zaman kolaydır. Devinimsizliğin mutluluk olduğu gerekçesiyle, özellikle de durağanlığa mahkûm edilenlerin mutlu olduğu ilan edilir. Dolayısıyla, mutluluk kavramına başvurmayacağız. Benimsediğimiz bakış açısı varoluşçu ahlakın bakış açısıdır. Her özne kimi tasarılar aracılığıyla kendini bir aşkınlık biçiminde somut olarak ortaya koyar; özgürlüğünü ancak, sürekli olarak başka özgürlüklere doğru kendi özgürlüğünün ötesine geçerek gerçekleştirir. Şimdiki varoluşun olumlanması, ucu sonsuza dek açık olan bir geleceğe doğru genişlemekten geçer. Aşkınlık içkinliğe her geri düştüğünde, varoluşun “kendinde varlığa” doğru, özgürlüğün olgusalığa¹² doğru gerilemesi söz konusudur; şayet özne buna rıza göstermişse bu düşünüş ahlaki bir hatadır. Şayet bu ona zorla dayatılmışsa, o zaman bir yoksunluk ya da ezilme biçimine bürünür; her iki durumda da düşünüş mutlak bir kötülüktür. Kendi varoluşunu olumlama kaygısı taşıyan her birey, bunu sonsuz bir kendini aşma gereksinimi olarak duyar. Oysa kadının durumu özel bir biçimde şöyle belirlenir: Her insan varlığı gibi özerk bir özgürlük olan kadın, erkeklerin ona Başka olmayı dayattığı bir dünyada kendini bulur ve seçer; onun aşkınlığı, ötsel ve egemen olan başka bir aşkınlık tarafından sürekli olarak aşılabacağından, bir nesne gibi donup kalması ve içkinliğe yazgılı olması beklenir. Kadının dramı, kendini her zaman ötsel olarak ortaya koyan her öznenin bu temel isteğiyle, onu ötsel olmayan olarak oluşturan bir durumun gerekleri arasındaki çatışmadır. Bir insan varlığı kadınlık durumunda kendini nasıl gerçekleştirebilir? Ona açık olan yollar hangileridir? Bu yollardan hangileri onu çıkmaza sokar? Bağımlılık içinde bağımsızlığa nasıl ulaşılabilir? Kadının özgürlüğünü sınırlandıran koşullar nelerdir ve onların ötesine geçebilir mi? Bunlar, açıklığa kavuşturmak istediğimiz temel sorunlardır. Başka bir deyişle, bireyin imkânlarına eğilirken, bunları mutluluk değil özgürlük terimleriyle tanımlayacağız.

Şurası açıktır ki kadının fizyolojik, psikolojik ya da ekonomik bir yazgıya mahkûm olduğunu varsaysaydık, bu sorunun hiçbir anlamı olmazdı. Bu yüzden, kadın konusunda biyolojinin, psikanalizin, tarihsel maddeciliğin benimsediği

12 Olgusalılık sözcüğünü *facticité* karşılığı olarak kullandım. –Çn.

bakış açılarını tartışarak başlayacağız. Bundan sonra, “kadınlık gerçeği”nin nasıl oluştuğunu, kadının neden Başka olarak tanımlanmış olduğunu ve erkeklerin bakış açısından bunun nasıl sonuçlara yol açtığını olgulara dayanarak göstermeye çalışacağız. Ardından, kadınlara sunulan dünyayı kadınların bakış açısından betimleyeceğiz.¹¹ Böylece, şimdiye kadar kendilerine ayrılmış olan alandan kaçmaya çabalarırken ve insanlığın *mitsein*’ına katılmak isterken karşılarına hangi güçlüklerin çıktığını anlayabiliriz.

Birinci Kesim

YAZGI

Birinci Bölüm

Biyolojinin Verileri

“Kadın mı? Çok basit,” der basit formül meraklıları, “bir dölyatağıdır, yumurtalık-tır o”, bir dişidir. Bu sözcük onu tanımlamaya yeter. Erkeğin ağzında “dişi” sıfatı bir hakaret gibi tınlar; oysa o kendi hayvanlığından utanç duymaz, tersine kendisi hakkında “Erkek!” dendiğinde bundan gurur duyar. “Dişi” terimi, kadını doğaya yerleştirdiğinden değil, cinsiyetine hapsettiği için aşağılayıcıdır. Bu cinsiyetin erkeğe, en masum hayvanlarda bile hor görülmeye layık bir düşman gibi gelmesi, açıktır ki kadının onda uyandırdığı telaşlı düşmanlık duygusundandır. Öte yandan erkek bu duygusu için biyolojide haklı bir neden bulmak ister. Dişi sözcüğü onun aklında bir imgeler cümbüşü uyandırır: Yuvarlak kocaman bir yumurtalık, kıvrak spermi yutmakta ve iğdiş etmektedir; adeta besiyeye çekilmiş bir dev gibi olan kraliçe karınca, uyruğundaki erkeklere hükmetmektedir; peygamberdevesi ve aşka doymuş örümcek, eşlerini ezip öğütmekte ve yutmaktadır; kızışmış dişi köpek, ardında baştan çıkarıcı kokular bırakarak sokaklarda koşturmaktadır; dişi maymun arsızca kendisini teşhir etmekte, sonra da ikiyüzlü bir kırıkanklıkla gizlenmektedir ve hayvanlar âleminin en görkemlileri sayılan dişi kaplan, dişi aslan ya da dişi panter, kendisine sımsıkı sarılmış olan muhteşem erkeğinin altında hayranlık içinde yatmaktadır. Erkek, tüm dişilerin özelliklerini aynı anda yansıtır kadına: âtıl, sabırsız, kurnaz, aptal, duyarsız, şehvet düşkün, yırtıcı, küçük düşürülmüş. Çünkü bir dişidir o. Ancak, beylik düşüncelerden vazgeçmek istiyorsak eğer, karşımıza iki soru çıkar: Hayvanlar âleminde dişi neyi temsil eder? Kadında gerçekleşmiş olan tekil dişi türü hangisidir?

Erkekler ve dişiler, aynı türün içinde, üremeye yönelik olarak farklılaşmış iki birey tipini oluştururlar. Onları ancak birbirleriyle bağlaşıklık olarak tanımlaya-

biliriz. Ama ilkin şunu belirtmek gerekir ki türlerin iki cinsiyete *bölünmesinin* anlamı bile açık değildir. Doğada bu bölünme evrensel olarak gerçekleşmemiştir. Sadece hayvanlardan söz edecek olursak, tek hücrelilerde, yani haşlamalarda, amiplerde, basillerde vb., çoğalma temelde cinsellikten farklıdır: Hücreler kendi başlarına bölünür ve tekrar bölünür. Bazı çokhücrelilerde üreme, sporlu döl bölünmesiyle, yani kökeni cinsiyetsiz olan bireyin parçalara ayrılmasıyla ya da blastogenez, yani bireyin cinsel bir olay sonucu parçalara ayrılmasıyla gerçekleşir. Tatlısu poliplerinde, selenterelerde, süngerlerde, kurtçuklarda, gömleklielerde gözlemlenen filiz verme ve bölünme bunun en iyi bilinen örnekleridir. Döllennesiz filiz verme (partenogenez) durumunda, bakir yumurta erkeğin müdahalesi olmaksızın embriyona dönüşür; erkek ya hiçbir rol oynamaz ya da sadece ikincil bir rolü vardır. Arının döllenmemiş yumurtaları alt parçalara bölünür ve erkek arıyı üretir; yaprak bitlerinde erkekler birkaç kuşak boyunca ortalıkta görünmez ve döllenmemiş yumurtalardan dişiler oluşur. Denizkestanesi, denizyıldızı ve kurbağalarda, yapay yollarla döllenmesiz filiz verme gerçekleştirilmiştir. Buna karşılık, tek hücrelilerde iki hücrenin birleştiği de olur ve bu durumda döllenmiş yumurta [zigot] meydana gelir. Arının yumurtasının dişi arılar oluşturması için, yaprak bitininin ise erkek bitler meydana getirmesi için döllenme gereklidir. Bazı biyologlar buradan, tek yanlı olarak kendini sürdürebilen türlerde bile, tohum hücrenin yabancı kromozomlarla karışarak yenilenmesinin soyun gençleşmesi ve sağlıklı olmasına yarayacağı sonucunu çıkarmışlardır; böylece en karmaşık yaşam biçimlerinde cinselliğin vazgeçilmez bir işlev olduğu anlaşılacaktır. Sadece basit organizmalar cinsiyetsiz olarak çoğalabilecektir ve onlar da dirimselliklerini yitirecektir. Ancak bu varsayımın son derece uydurma olduğu artık açıktır; bazı gözlemler, cinsiyetsiz çoğalmanın hiçbir bozulma olmaksızın sonsuza kadar gerçekleşebileceğini kanıtlamıştır. Bu olgu basillerde özellikle çarpıcıdır; giderek artan sayıda ve giderek iddialı döllenmesiz filiz verme deneyleri yapılmaktadır ve birçok türde erkek hepten yararsız gibi görünmektedir. Zaten hücreler arası bir alışverişin yararı gösterilseydi bile, bu tek başına, hiçbir gerekçesi olmayan saf bir olgu olurdu. Biyoloji cinsiyetler arası bölünmenin gerçek olduğunu ortaya koyar; ama bu bölünmenin bir erekselliği olup olmadığını ne hücre yapısından, ne hücre çoğalması yasalarından, ne de başka herhangi bir basit olgudan çıkarsayabilmektedir.

Heterojen üreme hücrelerinin (gamet)¹ varlığı iki ayrı cinsiyeti tanımlamaya yetmez; gerçekten de, üreme hücrelerinin farklılaşması türün iki farklı tipe bölünmesini her zaman beraberinde getirmeyebilir. Bu hücrelerin her ikisi de aynı bireye ait olabilir. Bitkilerde çok yaygın olan ve birçok aşağı hayvan türünde de, örneğin halkalılar ve yumuşakçalarda görülen hermafrodit türler buna örnektir. Bu durumda üreme ya kendi kendini dölleme ya da çapraz dölleme yoluyla gerçekleşir. Kimi biyologlar bu konuda da kurulu düzeni meşrulaştırma

1 Birleştiklerinde yumurtayı oluşturan üreme hücrelerine gamet denir.

çabasına girişmişlerdir. Bunlar ayrı cinsiyetliliği, yani farklı üreme bezlerinin' ayrı bireylerde olduğu sistemi, hermafroditizmin evrim yoluyla mükemmel hale gelmesi olarak görürler. Öte yandan, ayrı cinselliği ilkel olarak görenler de vardır: Hermafroditizm onun bozulmaya uğramış biçimidir. Her ne olursa olsun, bir sistemin diğerine göre üstünlüğüne dayalı bu kavramlar evrimle ilgili en tartışma götürür kuramlara yol açmaktadır. Kesin olarak ileri sürebileceğimiz tek şey, bu iki üreme biçiminin doğada bir arada bulunduğu, her ikisinin de türlerin sürekliliğini sağladığı ve tıpkı üreme hücrelerinin heterojen olması gibi, üreme bezine sahip organizmaların heterojen olmasının da rastlantısal gibi görüldüğüdür. Dolayısıyla, bireylerin erkek ve dişi olarak ayrılması, indirgenemez ve olumsal bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır.

Felsefi okulların büyük bölümü bu bölünmeyi hiç açıklamaya girişmeden kabul etmiştir. Platoncu efsaneyi hepimiz biliriz: Başlangıçta erkekler, kadınlar ve androjinler vardı; her bireyin iki yüzü, dört kolu, dört bacağı ve birbirine yapışık iki bedeni vardı. Bir gün bunlar “yumurtanın ortadan yarıldığı” gibi ikiye yarıldı, o günden beri her iki yarım, tümleyici yarısıyla birleşmenin peşinde koşar. Daha sonraları tanrılar, birbirinden ayrılmış iki yarının yeniden bir araya getirilmesiyle insan varlıklarının yaratılacağına karar verdiler. Ancak bu hikâyenin açıklamaya çalıştığı şey aşktır: Ayrı cinsiyetlere bölünmüşlük baştan verili kabul edilmiştir. Aristoteles de Platonculuktan daha fazla kanıtlayamaz bu bölünmeyi, zira her eylemde madde ile biçimin işbirliği gerekli olsa bile, etken ve edilgen ilkelerin iki heterojen birey kategorisine ayrılmış olması zorunlu değildir. Aynı şekilde, Aziz Thomas da kadının “rastlantısal” bir varlık olduğunu beyan eder; bu, cinselliğin arızî niteliğini eril bir bakış açısından ortaya koymanın bir biçimidir. Öte yandan Hegel, cinselliği mantıksal olarak temellendirmeseydi kendi akılcı hezeyanına ihanet etmiş olurdu. Ona göre cinsellik, öznenin somut olarak bir cinsiyet biçiminde kendine ulaşmasını sağlayan dolayımı temsil eder. “Özne- de cinsiyet, kendi bireysel gerçekliğinin bu orantısızlığına karşı bir etki olarak, kendi türünden bir başka bireyle birleşme yoluyla kendisi olma duygusuna kavuşma arzusu olarak, kendini tümleme, böylelikle doğasındaki cinsiyeti kuşatma ve onu varoluşa taşıma arzusu olarak ortaya çıkar. Bu da çiftleşmedir.” (*Philosophie de la Nature* [Doğa Felsefesi], 3. Bölüm, parag. 369.) Biraz ileride de şöyle der Hegel: “Süreç şöyledir: Kendilerinde oldukları şeyi, yani tek bir cinsiyeti, tek ve aynı öznel yaşamı, olduğu gibi ortaya da koyarlar.” Ve ardından, yakınlaşma sürecinin gerçekleşmesi için ilkin iki cinsiyetin birbirinden farklılaşmış olması gerektiğini ekler. Ama Hegel'in ispatı ikna edici değildir, her işlemde tasımın üç uğrağını bulma isteği fazlasıyla hissedilir. Bireyin türe doğru kendini aşması ve böylece her ikisinin de hakikatleri içinde kendilerini gerçekleştirmesi, üçüncü terime gerek olmaksızın, basitçe doğuranın doğurduğu çocukla ilişkisinde gerçekleşebilir. Üreme cinsiyetsiz olabilir. Veyahut, hermafrodit türlerde olduğu

gibi, farklılaşma aynı tipten bireylerin tekilliğinde yatıyor olabilir ve dolayısıyla birinin diğeriyle ilişkisi, iki benzer arasındaki bir ilişki olabilir. Hegel'in betimlemesi cinselliğin imlediği çok önemli bir şeyi açığa çıkarmaktadır, ancak onun hatası, bir kez daha, imlemeyi neden haline getirmektir. Nasıl ki insanlar yerine getirdikleri tüm işlevlerin anlamını ve değerini yaratırlar, aynı şekilde cinsiyetleri ve aralarındaki ilişkileri de cinsel faaliyete girilerek tanımlarlar, ama insan varlığının doğası cinsel faaliyeti zorunlu olarak içermez. *Phénoménologie de la perception* [Algının Fenomenolojisi] adlı kitabında Merleau-Ponty, insan varoluşunun bizi zorunluluk ve olumsuzluk kavramlarını gözden geçirmeye mecbur bıraktığını belirtir. "Varoluşun rastlantısal özellikleri yoktur, ona biçimini vermeye katkısı olmayan bir içeriği yoktur; saf olguları kendine kabul etmez, çünkü varoluş, olguların üstlenilmesini sağlayan devinimdir." Bu doğrudur. Öte yandan şu da doğrudur ki, bazı koşullar olmaksızın, varoluş olgusunun kendisi imkânsız gibi görünmektedir. Dünyadaki mevcudiyetimiz hem bu dünyaya ait bir şey olan, hem de ona dair bir bakış açısı olan bir beden kati şekilde ortaya koyulmasını gerektirir, ama bu bedenin şu ya da bu özel yapıya sahip olması şart değildir. *Varlık ve Hiçlik*'te¹ Sartre, Heidegger'in, insan gerçekliğinin sonlu olmasından ötürü ölüme yargılı olduğu yolundaki savını tartışır, hem sonlu hem zamansal olarak sınırsız bir varoluşun düşünülebileceğini ortaya koyar; yine de, insan yaşamında ölümün yeri olmasaydı insanın dünyayla ve kendisiyle ilişkisi alt üst olurdu, öyle ki "İnsan ölümlüdür," tanımı empirik bir hakikatten çok farklı bir şey olarak ortaya çıkar: Varolan ölümsüz olsaydı, insan dediğimiz şey olmazdı artık. İnsanın yazgısının özsel niteliklerinden birisi, kendi zamansal yaşamının deviniminin onun ardında ve önünde, geçmişin ve geleceğin sonsuzluğunu yaratmasıdır. Dolayısıyla türün sürekliliği, bireysel sınırlılığın bağlaştığı olarak ortaya çıkar; böylece üreme görüngüsünü ontolojik temelleri olan bir görüngü olarak düşünebiliriz. Ama burada durmak gerekir; türün sürekliliği cinsiyetler arası farklılaşmayı beraberinde getirmeyi. İsteddiği kadar bu farklılaşma varolanlar tarafından üstlenilmiş ve bunun karşılığında varoluşun somut tanımına girmiş olsun. Yine de, bedensiz bir bilinç, ölümsüz bir insan kati şekilde kavranamaz şeylerdir, oysa döllemesiz filiz verme yoluyla üreyen ya da hermafroditlerden oluşan bir toplum hayal etmek mümkündür.

Her iki cinsiyetin kendisine düşen role gelince, bu konuda çok farklı fikirler vardır. Bu fikirler önceleri her tür bilimsel temelden yoksundu, sadece toplumsal efsaneleri yansıtıyorlardı. Bazı anasoylu ilkel toplumlarda hâlâ olduğu gibi, uzun bir süre boyunca babanın gebelikte hiçbir dahli olmadığı düşünülürdü. Atalardan gelme embriyonlar canlı tohumlar olarak ana karnına sızılmaktaydı. Patriyarkanın gelişyle birlikte, baba kendi soyu üzerinde şiddetle hak iddia etmeye başlar; üreme anneye hâlâ bir yer tanınması kaçınılmazdır, ama annenin sadece canlı tohu-

3 *L'Être et le Néant*. Türkçesi: Varlık ve Hiçlik (çev. Gaye Çankaya Eksen ve Turhan Ilgaz, İthaki Yay., 2009). -Çn.

mu taşıdığı ve semirttiği kabul edilir: Yaratan yalnızca babadır. Aristoteles, cenin sperm ile âdet kanının karşılaşmasından oluştuğunu hayal eder. Bu sembiyoza kadın sadece edilgen bir maddeyle katkıda bulunmuştur; güç, etkinlik, devinim, yaşam eril ilkedir. Bu aynı zamanda biri güçsüz ve dişi olan, diğeryse güçlü ve eril olan iki tohum türünün varlığını kabul eden Hipokrates'in de öğretisidir. Aristotelesçi kuram Ortaçağ boyunca, modern döneme kadar varlığını sürdürmüştür. 17. yüzyılın sonunda, dişi geyikleri çiftleşmelerinin hemen ardından kurban eden Harvey rahmin uçlarında rastladığı kabarcıkları yumurta sanır, oysa gerçekte bunlar embriyonlardır. Danimarkalı Sténon o güne kadar "dişi yumurtalar" adı verilen dişi üreme bezlerini yumurtalık olarak adlandırır ve bunların yüzeyinde, Graaf'ın 1677 yılında yanılarak yumurta sandığı ve kendi adını verdiği kabarcıkların bulunduğunu fark eder. Yumurtalığa eril üreme bezinin benzeri olarak bakılmaya devam edilmektedir. Ne var ki aynı yıl "spermatik hayvancıklar" keşfedilir ve bunların kadının rahmine girdiği saptanır, ancak bu hayvancıkların orada sadece beslendiği ve bireyin bunların içinde önceden belirlendiği düşünülmektedir. Hollandalı Hartsaker 1694'te spermde gizlenmiş bir küçük insancık resmi çizer; 1699'da ise bir başka bilgin, spermin içinden bir oluşum çıktığını ve bunun altından küçücük bir adamın belirdiğini bildirir ve o da bu insancığın resmini yapar. Dolayısıyla bu varsayımlarda kadın canlı, etkin ve önceden tümüyle oluşmuş bir ilkeyi semirtmekle yetinmektedir. Bu kuramlar evrensel kabul görmez ve tartışmalar 19. yüzyıla kadar sürer; hayvan yumurtasının incelenmesini mümkün kılan, mikroskobun icadıdır. 1827'de Baer memelilerin yumurtasını teşhis eder: Graaf kabarcığının içinde yer alan bir ögedir bu. Kısa bir süre sonra yumurtanın bölünmesi incelenebilmiştir. 1835'te ilkin *sarkorn* yani protoplazma, sonra da hücre keşfedilir. 1877'de denizyıldızının yumurtasına bir spermin girişini gösteren bir gözlem gerçekleştirilmiştir; o noktadan itibaren iki üreme hücresinin çekirdeklerinin simetrik olduğu ortaya koyulmuştur. Bunların birleşmelerinin ayrıntıları ise ilk kez Belçikalı bir hayvanbilimci tarafından tahlil edilmiştir.

Ne var ki Aristoteles'in düşünceleri bu arada rağbetten düşmemiştir. Hegel iki cinsiyetin farklı olması gerektiğini düşünmektedir: Biri etkin olacaktır diğeri ise edilgen ve doğal olarak edilgenlik dışının payına düşecektir. "Böylece bu farklılaşmanın sonucunda erkek etkin ilkedir, kadınsa edilgen, çünkü o, gelişmemiş birliği içinde kalmaya devam etmektedir."⁴ Ve yumurtanın etkin bir ilke olduğu kabul edildiğinde bile erkekler, onun ataletinin karşısına spermin kıvraklığını çıkarmaya çalışmışlardır. Günümüzde bunun tam zıttı bir eğilim şekillenmektedir: Döllenmesiz filiz vermeye ilişkin keşifler, bazı bilginlerin eril olanın rolünü basit bir fiziksel-kimyasal etken olmaya indirgemesine yol açmıştır. Bazı türlerde, bir asitin eyleminin ya da mekanik bir uyarmanın yumurtanın bölünmesi ve embriyonun oluşmasına yol açmak için yeterli olabildiği ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle, biraz aceleci davranılarak eril üreme hücresinin

4 Hegel, *Philosophie de la nature* [Doğa Felsefesi], 3. Kısım, parag. 369.

üreme için gerekli olmayacağı varsayılmıştır; olsa olsa bir maya olabilir eril hücre, belki de bir gün erkeğin üremeye katkısı gereksiz hale gelecektir. Çok sayıda kadının isteği bu gibi görünüyor. Ama hiçbir şey bu kadar aceleci bir öngörüye izin vermez, çünkü hiçbir şey yaşamın özgül süreçlerini evrenselleştirmeye izin vermez. Cinsiyetsiz çoğalma ve döllenmesiz filiz verme görüngüleri cinsiyetli üreme görüngülerinden ne daha temeldir ne de daha az temel. Cinsiyetli üremenin *a priori* ayrıcalıklı olmadığını söyledik, ama hiçbir olgu onun daha ilkel bir mekanizmaya indirgenebileceğine işaret etmemektedir.

Böylece her tür *a priori* öğretiyi, tüm şüpheli kuramları reddettiğimizde, ne ontolojik temeli ne de empirik kanıtları sunulabilecek olan ve kapsamını *a priori* kestiremeyeceğimiz bir olguyla karşı karşıya kalıyoruz. Bu olgunun anlamını ancak onu somut gerçekliği içinde inceleyerek açığa çıkarabiliriz. “Dişi” sözcüğünün içeriği belki o zaman açıklığa kavuşacaktır.

Burada bir yaşam felsefesi sunmayı amaçlamıyoruz; ereksellik ile mekanizmayı karşı karşıya getiren kavgada aceleyle taraf olmak istemiyoruz. Yine de bütün fizyologların ve biyologların, sadece yaşamsal fenomenlere bir anlam atfettikleri için, az ya da çok erekselci bir dil kullanıyor olmaları dikkat çekicidir; biz de onların dilini benimseyeceğiz. Yaşam ile bilinç arasındaki ilişkiyle ilgili herhangi bir karar vermeksizin, her tür dirimsel olgunun bir aşkınlığa işaret ettiğini, her işlevde bir tasarının geliştiğini ileri sürebiliriz; betimlemelerimiz bunun ötesinde hiçbir varsayım içermiyor.

* * *

Türlerin büyük çoğunluğunda, erkek ve dişi organizmalar üremek için işbirliği yapar. Bunlar temelde, ürettikleri üreme hücreleri tarafından tanımlanırlar. Bazı suyosunlarında ve mantarlarda, yumurtayı oluşturmak üzere birleşen bu hücreler özdeştir. Bu eşhücreli örnekler üreme hücrelerindeki temel eşdeğerliliği açığa çıkarmaları açısından önemlidir; genel olarak üreme hücreleri farklılaşmıştır ama aralarındaki benzerlik çok çarpıcıdır. Sperm hücreleri ve yumurtalar ilk aşamada apaynı olan hücrelerin evrilmesi sonucunda oluşur. İlk aşamadaki dişi hücrelerin yumurta hücresi [ovosit] haline gelmesi, protoplasma görüngüleri bakımından sperm hücresi [spermatosit] oluşumundan farklıdır, ama çekirdek görüngüleri göze çaracak kadar aynıdır. 1903 yılında biyolog Ancel'in dile getirdiği düşünce günümüzde hâlâ geçerli sayılmaktadır: “Farklılaşmamış bir üreme hücresi, ortaya çıktığı anda genital bezde karşı karşıya kaldığı koşullara göre eril ya da dişi olacaktır; bu koşullar, belli sayıda epitelyum hücresinin özel bir malzeme hazırlayan besleyici öğelere dönüşmesiyle düzenlenir.” Bu kökensel akrabalık her iki üreme hücresinin yapısında kendini ortaya koyar. Gametler her türün kendi içinde aynı sayıda kromozom taşır, döllenme sırasında iki çekirdeklin tozleri birbirine karışır ve her ikisinde de kromozomların ilk aşamadaki sayısının yarıya düşmesine yol açan bir azalma gerçekleşir. Bu azalma iki çekir-

dekta de benzer biçimde oluşur; yumurtada meydana gelen ve kutup hücrelerinin oluşmasına yol açan son iki bölünme sperm hücresindeki son bölünmelere karşılık gelir. Günümüzde cinsiyeti belirleyenin, türe bağlı olarak eril ya da dişi üreme hücresi olduğu düşünülmektedir. Memelilerde sperm hücresi diğerlerine heterojen ve potansiyel olarak bazen eril bazen dişi olan bir kromozoma sahiptir. Kalıtsal özelliklerin aktarımına gelince, Mendel'in istatistik yasalarına göre bu aktarım babadan ve anneden eşit oranda gerçekleşir. Dikkat çekilmesi gereken önemli nokta, bu karşılaşmada hiçbir üreme hücresinin diğeri karşısında bir ayrıcalığının olmamasıdır. Her ikisi de bireyselliğini feda eder ve yumurta bunların tüm tözlerini soğurur. Dolayısıyla –en azından bu temel biyolojik düzeyde– iki çok yaygın önyargının yanlış olduğu ortaya çıkmaktadır: Bunlardan ilki, dişinin edilgenliğidir; yaşam kıvılcımı iki üreme hücresinden birinin kendi içinde hapsolmuş değildir, bunların karşılaşmasıyla parlar; yumurtanın çekirdeği sperm hücresinin çekirdeğiyle tamamen simetrik olan bir yaşamsal ilkedir. İkinci önyargı ise aslında ilkiyle çelişmektedir, ama bu, ikisinin sıklıkla bir arada var olmasına engel değildir. Buna göre, eril ilkenin birden patlayan ve uçucu bir varoluşu vardır, dolayısıyla türün sürekliliği dişi tarafından sağlanır. Gerçekte ise embriyon, annenin tohumları kadar babanınkileri de devam ettirir ve bunları bir bütün olarak, kimi zaman eril kimi zaman da dişi bir biçim altında kendi soyuna aktarır. Gövdenin [*soma*] bireysel avatarlarına rağmen kuşaktan kuşağa hayatta kalan androjen bir tohumdur adeta.

Yine de yumurta ile sperm hücresi arasında son derece ilginç ikincil farklılıklar vardır. Yumurtacığın en önemli özelliği embriyonu beslemeye ve korumaya yönelik malzemelerle yüklü olmasıdır. Yumurta canlı bir töz olmayan, cansız maddeden oluşan bir malzeme biriktirir ve cenin bunu kullanarak dokularını oluşturur; buna bağlı olarak yumurtanın masif ve küresel veya eliptik bir biçimi vardır ve görece hacimlidir. Kuş yumurtasının hangi boyutlara ulaştığını biliyoruz; kadınlarda yumurtanın çapı 0,13 mm'dir, buna karşılık insan sperminde 1 milimetreküp 60.000 sperm hücresi bulunur. Sperm hücresinin kütlesi son derece küçüktür, iplik gibi bir kuyruğu, uzun küçük bir başı vardır; onu ağırlaştıracak hiçbir yabancı töz yoktur, bütünüyle yaşamdan ibarettir. Bu yapısı onu hareketli kılar, oysa ceninin tüm geleceğinin içinde saklandığı yumurta sabit bir öğedir, dişi organizmanın içinde ya da bir dış ortamda edilgen biçimde döllenmeyi bekler; onu aramaya çıkan, eril üreme hücresidir. Sperm hücresi her zaman çıplak bir hücredir, yumurtanın çevresinde ise bazı türlerde koruyucu bir zar vardır, ama her durumda, sperm hücresi ile yumurta arasında temas kurulduğunda sperm hücresi onu itekler, salınmasına yol açar ve onun içine sızar. Eril üreme hücresi kuyruğunu bırakır, başı şişkinleşir ve bir dönme hareketiyle çekirdeğe erişir; bu sırada yumurta derhal kendi çevresinde onu başka sperm hücrelerine kapatan bir zar oluşturur. Dış döllenmenin olduğu derisidikenlilerde, atıl bir şekilde yüzmekte olan yumurtanın etrafında sperm hücrelerinin atılışını ve bir hale oluşturmasını gözlemlemek kolaydır. Bu rekabet ayrıca, türlerin çoğunda bulunan önemli bir

görüngüdür, yumurtadan çok daha küçük olan sperm hücresi genellikle çok daha fazla miktarda üretilir ve her yumurtanın pek çok talibi vardır.

Böylece, özsel ilkesi yani çekirdeği bakımından etkin olan yumurta yüzeysel olarak edilgendir; kütlesi kendi içine kapanmış, kendi kendine semirmiş yumurta karanlığın koyuluğunu ve kendinde olanın [*l'en soi*] durağanlığını çağırıştırır. Eski-ler kapalı dünyaları, saydam olmayan atomu küre şeklinde düşünürlerdi; yumurta hareketsizce bekler. tersine açık, ufak tefek, kıvrak sperm hücresi, sabırsızlığı ve varoluş kaygısını temsil eder. Kendimizi alegorilerin hazzına kaptırmamalıyız. Zaman zaman yumurta içkinlikle, sperm hücresi de aşkınlıkla eş tutulmuştur; sperm hücresi aşkınlığından, hareketliliğinden vazgeçerek dişi ögeye nüfuz eder. Atıl kütle onu yutar ve iğdiş eder, kuyruğunu hadım ettikten sonra onu soğurur; bütün edilgen eylemler gibi bu da büyülü ve kaygı uyandırıcı bir eylemdir, oysa eril üreme hücresinin etkinliği akılcıdır, zaman ve mekân açısından ölçülebilir. Aslında bütün bunlar saçmalıktan başka bir şey değildir. Eril ve dişi üreme hücreleri birlikte yumurtada erir, birlikte kendi varlıklarını tümüyle ortadan kaldırır. Yumurtanın oburca eril üreme hücresini yuttuğunu iddia etmek ne kadar yanlışsa, onun dişi hücredeki malzemeleri muzaffer bir biçimde kendine kattığını söylemek de o kadar yanlıştır, çünkü onları birbirine karıştıran edimde ikisinin bireyselliği de kaybolur. Kuşkusuz devinim, mekanist düşünce için akılcı görüngülerin en has örneğidir, ama modern fizik için bu, uzaktan etki fikrinden daha açık değildir; zaten döllenme karşılaşmasına yol açan fiziksel-kimyasal eylemlerin ayrıntılarını da bilmiyoruz. Yine de bu karşılaşmanın işaret ettiği geçerli bir şey vardır. Yaşamda birbiriyle birleşen iki devinim vardır; yaşam ancak kendini aşarak sürüp gider ve ancak sürüp gitmek koşuluyla kendini aşar. Bu iki uğrak her zaman birlikte gerçekleşir, onları parçalama iddiası soyuttur. Buna karşılık bazen biri bazen öteki egemen olur. Birleşen iki üreme hücresi hem kendilerini aşar hem de varlıklarını sürdürürler, ama yumurta ortaya çıkacak gereksinimleri kendi yapısında önceden barındırır; kendisinde uyanacak olan yaşamı besleyecek biçimde oluşmuştur; oysa sperm hücresi, oluşmasına yol açtığı tohumun gelişimini sağlayacak donanıma hiçbir şekilde sahip değildir. Buna karşılık, yumurta da yeni bir yaşamın patlamasına yol açacak değişimi üretmekten acizdir, oysa sperm hücresi yer değiştirir. Yumurta ortaya çıkacak gereksinimleri önceden görüyor olmasa sperm hücresinin eylemi boşuna olurdu, ama onun inisiyatifi olmasa yumurta da yaşayan imkânlarını gerçekleştiremezdi. Dolayısıyla iki üreme hücresinin rolünün temelde aynı olduğu sonucuna varıyoruz; birlikte, her ikisinin de içinde kendini yitirdiği ve aştığı canlı bir varlık yaratırlar. Ancak döllenmeyi koşullayan ikincil ve yüzeysel görüngülerde, zorunlu durumdan yeni yaşamın doğmasına geçişi sağlayan eril ögedir; bu doğumun istikrarlı bir organizmaya dönüşmesi ise dişi öge sayesinde olur.

Böyle bir saptamadan kadının yerinin evde olduğunu türetmek acelecilik olaktır, ama gelin görün ki aceleci insan çok. Alfred Fouillé geçenlerde, *Le Tempérament et le Caractère* [Mizaç ve Kişilik] adlı yapıtında, kadının bütünüyle yumurtadan hareketle, erkeğin de sperm hücrelerinden hareketle tanımlanabileceğini

iddia ediyordu. Sözde derinlikli birçok kuram bu şüpheli benzeştirme oyununa dayanmaktadır. Bu sahte düşüncelerin hangi doğa felsefesine göndermede bulunduğunu pek bilmiyoruz. Kalıtım yasalarına bakarsak, hem kadınlar hem de erkekler aynı şekilde bir sperm hücresiyle bir yumurtadan oluşmuştur. Bu puslu kafalarda kozmosun bir mikrokozmosun tam yansıması olduğunu söyleyen eski Ortaçağ felsefesinin kalıntılarının dolaştığını tahmin ediyorum: Yumurtanın dışı bir insancık, kadının da dev bir yumurta olduğu hayal edilmektedir. Simyacılık döneminden beri terk edilmiş olan bu düşler, bu teorilerin bir yandan dayandığı betimlemelerin bilimsel kesinliği ile garip bir çelişki içindedir. Modern biyolojinin Ortaçağ sembolizmine uyum sağlaması zordur, ama insanlarımız meseleye o kadar yakından bakmamaktadır. Biraz titizlik gösterilecek olursa, yumurtadan kadına giden yolun çok uzun olduğu kabul edilecektir. Yumurtada kadın mefhumunun kendisi bile henüz içerilmemektedir. Hegel haklı olarak, cinsel ilişkinin iki üreme hücresi arasındaki ilişkiye indirgenemeyeceğine dikkat çeker. Dolayısıyla dışı organizmayı bütünselliği içinde incelememiz gerekmektedir.

Daha önce, birçok bitkide ve bazı aşağı cins hayvanlarda, örneğin yumuşakçalarda, üreme hücrelerinin ayrışmasının bireylerin ayrışmasına yol açmadığını söylemiştik, çünkü her birey hem yumurta hem de sperm hücresi üretir. Cinsiyetler birbirinden ayrıldığında bile aralarında türlerin arasındaki gibi geçişli olmayan duvarlar yoktur; nasıl ki üreme hücreleri farklılaşmamış bir kökense dokudan hareketle tanımlanıyorsa, erkekler ve dişiler de daha ziyade ortak bir temel üzerindeki çeşitlemeler olarak görünmektedir. Bazı hayvanlarda –ki en tipik örnek *bonellia*'dır– embriyon önce cinsiyetsizdir; gelişimi sırasında ortaya çıkan rastlantılarla cinselliği daha sonra belirlenir. Günümüzde, türlerin çoğunda cinsiyetin belirlenmesinin yumurtanın soyyapısına [genotip] bağlı olduğu kabul edilmektedir. Döllensiz filiz verme yoluyla üreyen arının bakir yumurtası sadece erkek arılar üretir, aynı koşullardaki yaprak biti yumurtası ise sadece dişi bitler üretir. Yumurtalar döllenildiğinde ise –belki bazı örümcek türleri hariç– üreyen erkek ve dişi birey sayısının hissedilir şekilde eşit olması dikkat çekicidir; farklılaşma iki üreme hücresi tipinden birinin heterojen olmasından kaynaklanır. Memelilerde hem erkek hem de dişi potansiyele sahip olan sperm hücreleridir; sperm oluşması ya da yumurta oluşması sırasında heterojen üreme hücrelerinin kendine has özelliğini belirleyen ne olduğu tam bilinmemektedir, ama ne olursa olsun, Mendel'in istatistik yasaları bunların düzenli dağılımını açıklamak için yeterlidir. Her iki cinsiyette de döllenme süreci ve embriyon gelişiminin başlangıcı aynı biçimde gerçekleşir; üreme bezine evrilecek olan epitelyum dokusu başlangıçta farklılaşmamıştır, testislerin ortaya çıkması ya da yumurtalıkların daha geç şekillenmesi ancak gelişimin belirli bir evresinde gerçekleşir. Bu, hermafroditizm ile tek cinsiyetlilik [gonochorisme] arasında birçok ara aşamanın var olmasını açıklar; çoğu kez, cinsiyetlerden birinde diğer cinsiyete özgü organlardan bazıları bulunur. Bunun en çarpıcı örneği kara kurbağasıdır; bu kurbağaların erkeğinde Bidder organı denen ve yapay

yollarla yumurta üretmesi sağlanabilen körelmiş bir yumurtalık gözlenmektedir. Memelilerde bu cinsel çift potansiyelliliğin kalıntıları varlığını sürdürmektedir: örneğin saplı ve sapsız Morgagni hidatiti; *uterus masculinus*; erkekteki memeler, kadındaki Gärtner kanalı; klitoris. Cinsel bölünmenin en keskin olduğu türlerde bile, aynı zamanda hem dişi hem erkek olan bireyler vardır. Hayvanlarda ve insanda aracinsiyetlilik [*intersexualité*] örnekleri çoktur, ayrıca kelebekler ve kabuklu deniz hayvanlarında, erkek ve dişi özelliklerinin bir tür mozaik şeklinde bir arada bulunduğu jinandromorfizm örnekleri görülür. Çünkü, soyyapısı bakımından tanımlanmakla birlikte, cenin yine de tözünü edindiği çevreden derin biçimde etkilenir. Karıncalar, arılar ve beyaz karıncalarda, embriyonu tamamlanmış bir dişi haline getiren ya da cinsel olgunlaşmasını durdurarak onu işçi kadın konumuna indiren şeyin beslenme biçimi olduğu bilinmektedir; bu durumda organizmanın bütünü etkilenir. Böceklerde gövde [*soma*] çok erken bir evrede cinsel olarak tanımlanır ve üreme bezlerine bağlı değildir. Omurgalılarda düzenleyici rol oynayan, esas olarak üreme bezlerinin salgıladığı hormonlardır. Bir dizi deney, endokrinolojik çevreyi değiştirerek cinsiyetin belirlenmesinin etkilenebileceğini göstermiştir; yetişkin hayvanlar üzerinde yapılan başka bazı aşılama ve hadım etme deneyleri ise modern cinsellik kuramına yol açmıştır. Erkek ve dişi omurgalılarda gövde aynıdır ve cinsiyetsiz bir öge olarak düşünülebilir, ona cinsel özelliklerini veren üreme bezlerinin etkinliğidir. Salgılanan hormonlardan bazıları uyarıcı, bazıları ise ketleyici olarak iş görür; üreme organlarının kendisi gövdeseldir ve embriyoloji bu organların çiftcinsiyetlilikten yola çıkarak hormonların etkisiyle belirginleştiğini göstermektedir. Hormonal denge kurulmadığında ve iki cinsel potansiyelden biri kendini tam olarak gerçekleştirmediğinde aracinsiyetlilik ortaya çıkar.

Tür içinde eşit olarak dağılmış ve özdeş köklerden benzer biçimde evrilmiş olan erkek ve dişi organizmalar, bir kez oluşumlarını tamamladıklarında çok büyük bir simetri gösterirler. Gördüğümüz gibi sperm ve yumurtaların oluşum süreçleri benzeştiği için, her iki organizmanın ayırıcı özelliği üreme hücrelerini üreten bezlerin, yani testislerin ya da yumurtalıkların varlığıdır. Bu bezler salgılarını, türler hiyerarşisi uyarınca daha az ya da çok karmaşık olan bir kanala doğru gönderir. Dişi, yumurtasını ya doğrudan yumurta kanalına bırakır ya da onu atmadan önce idrar deliğinde veya farklılaşmış bir dölyatağında tutar; erkek menisini ya dışarı salar ya da onu dışının içine sokmasını sağlayacak bir çiftleşme organına sahiptir. Dolayısıyla istatistik bakımdan erkek ve dişi birbirini tamamlayan iki tip olarak görünmektedir. Tekilliklerini kavramak için onları işlevsel bir bakış açısıyla ele almak gerekir.

Dişi mefhumunun genel geçerliliği olan bir betimlemesini yapmak çok zordur; onu yumurtaları olan, erkeği de sperm hücreleri olan şeklinde tanımlamak yetersizdir, çünkü organizmayla üreme bezleri arasındaki ilişki son derece değişkendir. Buna karşılık, üreme hücreleri arasındaki farklılaşma da organizmanın bütününe doğrudan etkilemez. Bazen, yumurtanın daha büyük olduğu için

sperm hücrelerinden daha fazla dirimsel güç tükettiği iddia edilmiştir, ama sperm hücresi de son derece daha fazla miktarda salgılanır, dolayısıyla dirimsel güç harcanması bakımından iki cinsiyet arasında denge vardır. Sperm oluşması sürecinin bir savurganlık örneği, yumurta oluşumunun ise bir tutumluluk modeli olarak görüldüğü olmuştur. Oysa bu görüngüde de saçma bir müsriflik söz konusudur, yumurtaların ezici çoğunluğu hiçbir zaman döllenmez. Ne olursa olsun, üreme hücreleri ve bezleri bize tüm bir organizmanın mikrokozmosunu sunmaz. İncelenmesi gereken doğrudan doğruya organizmanın kendisidir.

Hayvan dünyasının aşamalarını baştan sona kat ettiğimizde en dikkat çekici özelliklerden birisi, aşağıdan yukarıya doğru ilerlendikçe yaşamın bireyselleşmesidir; altlarda yaşam sadece türün sürekliliğinin sağlanmasına yöneliktir, üst basamaklarda ise tekil bireyler aracılığıyla sürdürülür. Gelişmemiş türlerde organizma neredeyse üreme organlarına indirgenmiştir; bu durumda yumurtanın, dolayısıyla da dişinin önceliği vardır, çünkü sadece yaşamı yinelemeye yönelik olan bilhassa yumurtadır, ama yumurta neredeyse sadece bir karından ibarettir ve tüm varoluşu devasa bir yumurtlama işiyle tüketir. Erkeğe göre bir devin boyutlarına ulaşır, ama çoğu kez kolları ve bacakları güdük kalmıştır, bedeni şekilsiz bir çuvaldır, yumurtalar uğruna bütün organlar bozulmuştur. Aslında, iki ayrı organizma oluştursalar da erkekleri ve dişileri bu durumda bireyler olarak görmek güçtür, koparılamaz şekilde birbirine bağlı öğelerden oluşmuş tek bir bütün oluştururlar ancak. Bunlar hermafroditizm ile tek cinsiyetlilik arasındaki ara aşama örneklerindendir. Örneğin yengecin üzerinde parazit olarak yaşayan *Entonis*'lerde dişi, beyaza çalan bir silindir biçimindedir; bu silindir binlerce yumurta içeren ve kuvöz işlevi gören şeritlerle sarıdır, yumurtaların ortasında ise minik erkekler ve yedek erkek sağlamaya yönelik embriyonlar bulunur. *Edriolydmus* türünde cüce erkeğin köleliği daha da tamdır. Erkek dişinin solungaç kapağının altına yapışmış durumdadır, kendine ait bir sindirim borusu yoktur ve tek işlevi üremektir. Ancak bu örneklerin hepsinde, dişi de erkekten daha az köleleşmiş değildir, o da türün kölesidir. Erkek karısına çakılı haldedir, ama dişi de ya parazit olarak beslendiği bir başka canlı organizmaya ya da bir mineral dayanağına çakılıdır; minik erkeğin dölediği yumurtaları üretmek için tüketir kendini. Yaşam biraz daha karmaşık biçimlere büründüğünde bireysel bir özerklik başgöstermeye başlar ve cinsiyetleri birleştiren bağ gevşer, ama böceklerde dişi de erkek de yumurtalara tabi olmaya devam eder. Tek gün yaşayan canlılarda çoğunlukla olduğu gibi, birleşme ve yumurtlamadan hemen sonra eşlerin ikisi de ölür; *rotifer*'lerde⁵ ve sivrisineklerde olduğu gibi bazı durumlarda da sindirim organından yoksun olan erkek döllenmeden sonra telef olurken dişi beslenmeye devam edebilmektedir ve hayatta kalır, çünkü yumurtaların oluşumu ve yumurtlama için biraz zamana ihtiyaç vardır; bir sonraki kuşağın kaderi güvence altına alındığında anne de son nefesini verir. Böceklerin büyük bir bölümünde dişinin sahip olduğu ayrıcalık,

döllenmenin genellikle çok kısa bir süreç olmasına karşılık yumurtlama ve kuluçkanın uzun bir emek süreci gerektirmesinden kaynaklanır. Beyaz karıncalarda, bulamaç yiyerek semirmiş ve ta ki kısırlaştığında acımasızca öldürülene kadar saniyede bir yumurta yumurtlayan devasa kraliçe, onun karnına yapışmış bir halde, dışarı atıldıkça yumurtaları döleyen cüce erkek kadar köledir. Karınca yuvaları ve arı kovanlarında hüküm süren anaerki düzende, erkekler her mevsim öldürülen gereksiz varlıklardır. Düğün uçuşu sırasında bütün erkek karıncalar yuvadan kaçarak dişilere doğru uçuşur; onları yakalayıp döllerlerse, tükenmiş bir halde hemen ölürler, yakalayamazlarsa işçi kadınlar onları içeri almaz, ya kapıda öldürür ya da ağıktan ölmeye bırakırlar, ama döllenmiş dişinin de hüznü bir yazgısı vardır: Yalnızlık içinde toprağın içine dalar ve çoğunlukla ilk yumurtalarını yumurtlarken yorgunluktan ölür, yeni bir yuva kurmayı başarırse orada aralıksız yumurtlayarak on iki yıl geçirir; cinsellikleri körelmiş dişiler olan işçi karıncalar ise dört yıl yaşar ve yaşamları tümüyle kurtçukların bakımına adanmıştır. Aynı şey arılar dünyasında da geçerlidir. Düğün uçuşunda kraliçesiyle birleşen erkek arı, karnı yarılmış olarak toprağa düşer, diğer erkek arılar ise döndüklerinde, kovanda ağırlanır ve orada avare ve asalak bir hayat sürdürdükten sonra, kış gelirken öldürülürler. Doğurganlıkları körelmiş olan dişiler, yani işçi kadınlar ise dur durak bilmeyen bir çalışma karşılığında yaşama hakkı kazanır. Kraliçe aslında kovanın kölesidir, hiç ara vermeden yumurtlar ve yaşlı kraliçe öldüğünde onun mirasını ele geçirmeye aday birçok kurtçuk onunla beslenir, kabuğunu ilk kıran da diğerlerini beşikte katleder. Dev örümceklerde dişi, olgunlaşana kadar yumurtalarını bir torbada taşır; erkekten çok daha büyük ve gürbüzdür ve bazen çiftleşmeden sonra onu yuttuğu olur. Aynı âdetleri, yutan kadın efsanesinin iyice billurlaşmasına yol açan peygamberdevesinde de gözlemleyebiliriz: Yumurta sperm hücrelerini iğdiş eder, peygamberdevesi eşini katleder... İşte bu görüngüler kadınca bir iğdiş etme düşünün ön biçimlerini oluşturacaktır sözde. Ancak gerçekte, peygamberdevesi böylesine bir zalimliği daha çok tutsakken ortaya koyar. Özgürken, yeterince zengin besinle dolu bir ortamda erkeği yemesi çok nadirdir; şayet yiyorsa bu, yalnız başına bir karıncanın kendi yumurtalarından birkaçını, yumurtlama gücünü kazanmak ve türün sürekliliğini sağlamak üzere yemesi gibidir. Bu olguları bireyleri bireyler olarak karşı karşıya getiren "cinsiyetler savaşı"nın ilanı olarak görmek zıvalamaktır. Ne karıncalarda, arılarda, beyaz karıncalarda, ne de örümcek ya da peygamberdevesinde dişinin erkeği köleleştirdiği ve yuttuğu söylenebilir. Her ikisini de değişik yollarla yutan, türleridir. Dişi daha uzun yaşar ve daha çok önem taşır gibi görünür ama hiçbir özerkliği yoktur; yumurtlama, kuluçkaya yatma ve kurtçukların bakımı onun tüm kaderini oluşturur; diğer işlevleri ya tamamen ya da kısmen körelmiştir. Buna karşılık erkekte bireysel bir varoluşun başlangıcı görülür. Çok sıklıkla döllenme sürecinde dişiden daha çok inisiyatif alır; dişiye bulmaya giden, ona saldıran, onu dokunarak yoklayan, yakalayan ve birleşmeye mecbur eden erkektir, bazen başka erkeklerle savaşıması gerekir. Buna bağlı olarak, yer değiştirme, dokunma ve yakalamaya ya-

rayan organları çoğunlukla daha gelişkindir. Dişi kelebeklerin çoğu kanatsızken erkeklerin kanatları vardır; erkeklerin renkleri, dış kanatları, ayakları, kısıkaçları daha çok gelişmiştir ve kimi zaman bu zenginliklere anlamsız bir parlak renkler cümbüşü eşlik eder. Kısa süren cinsel birleşme dışında erkeğin yaşamı yararsızdır, bir nedeni yoktur. İşçi arıların çalışkanlığının yanında erkek arının aylaklığı dikkate değer bir ayrıcalıktır. Ancak bu ayrıcalık aynı zamanda bir kepezeliiktir; çoğu kez erkek, bağımsızlığın başlangıcı olan bu boşluğu hayatıyla öder. Dişileri kölelik altında tutan tür ondan kaçma iddiasında olan erkeği cezalandırır: Onu haşince ortadan kaldırır.

Yaşamın daha gelişkin biçimlerinde üreme, farklılaşmış organizmaların üretimi haline gelir, ikili bir yüzü vardır artık üremenin. Türün varlığı korunurken bir yandan da yeni bireyler yaratılır; bireyin tekilliği belirginleştiği ölçüde bu yenilikçi taraf perçinlenir. Bu durumda yaşamı sürdürme ve yaratma uğraklarının ikiye bölünmesi ilginçtir; yumurtanın dölleme sırasında ilk işaretini veren bu bölünme, doğum görüngüsünün bütününde karşımıza çıkar. Bölünmeyi zorunlu kılan, yumurtanın kendi yapısı değildir; erkek gibi dişi de belli bir özerkliğe sahiptir ve yumurtayla arasındaki bağ gevşer. Balıkların, kurbağagillerin ve kuşların dişileri bir karından ibaret olmanın çok ötesindedir. Anne ile yumurta arasındaki bağ gevşedikçe doğurma işinin tüketici bir görev olma niteliği azalır, ebeveynin yavrularıyla ilişkisinde belirsizlik giderek artar. Bazen kabuğu yeni çatlamış taze yaşamları devam ettirme görevini babanın üstlendiği de olur; balıklarda bu sık görülen bir şeydir. Su, yumurtaları ve spermi taşımaya elverişli bir öğedir ve onların bir araya gelmesini sağlar; su ortamında dölleme neredeyse her zaman dışarıda gerçekleşir. Balıklar çiftleşmez, en fazla uyarılmak için birbirlerine sürtünürler. Anne yumurtaları dışarı salar, baba da menisini: Rollerini özdeşleştirir. Annenin yumurtaları kendi yumurtası olarak görmesi için babadan daha çok nedeni yoktur. Bazı türlerde anneyle baba yumurtaları terk eder ve yumurtalar hiçbir yardım almadan gelişir; bazen anne onlar için bir yuva hazırlamıştır, bazen de döllemeden sonra onlara gözkulak olur, ama çok sıklıkla sorumluluklarını üstlenen babadır. Yumurtaları döllemez, onları yutmaya çalışan anneyi uzağa kovar ve yaklaşan her varlıktan onları vahşice korur. Etrafı yalıtıcı bir maddeyle kaplanmış hava baloncukları çıkararak bir tür koruyucu yuva oluşturan balık türlerinden de söz ederler. Ayrıca balıklar sıklıkla yumurtaları ağızlarında ya da denizati örneğinde olduğu gibi karın kıvrımlarının arasında kuluçkalar. Kurbağagillerde de benzer görüngüler gözlemlenebilir: Gerçek anlamda bir cinsel birleşme yaşamazlar; erkek dişiye sarılır ve böylelikle onu yumurtlaması için uyarır. Sidik yolundan yumurtalar dışarı çıktıkça o da menisini bırakır. Çok sıklıkla –özellikle de doğurucu kara kurbağası olarak bilinen kara kurbağalarında– yumurtaları tespih gibi ayağının etrafına dolayarak beraberinde götüren ve çatlayıp açılmalarını güvence altına alan babadır. Kuşlarda dişinin içinde yumurtanın oluşması oldukça yavaş gerçekleşir, yumurta görece büyüktür ve dışarı atılması oldukça güçtür. Yumurtanın anneyle ilişkisi, onu çabucak olup

biten birleşme sırasında dölleyen babayla olduğundan çok daha sıkıdır; genellikle kuluçkaya yatan ve sonra da yavruların başında duran annedir, ama çok sıklıkla baba yuvanın yapılmasına ve yavruların korunup beslenmesine katılır. Oldukça nadir bazı durumlarda –örneğin serçelerde– kuluçkaya yatan ve ardından yavruları büyüten babadır. Erkek ve dişi güvercinler kursaklarında bir çeşit süt salgılar ve yavrularını onunla besler. Babanın besleyici rolünü üstlendiği bütün bu örneklerde dikkat çekici olan şudur: Kendini yavrularına adadığı süre boyunca babada sperm hücresi oluşumu kesintiye uğrar; hayatı sürdürmekle meşgulken, hayatın yeni biçimlerini ortaya çıkarma güdüsü artık ortadan kalkmıştır.

Yaşamın en karmaşık biçimlere bürünmesi ve en somut olarak kendini biyoselleştirmesi memelilerde olur. Bu aşamada, yaşamın iki uğrağının, yani varlığını sürdürmenin ve yaratmanın birbirinden kopması, cinsiyetler ayrılığında kesin biçimde gerçekleşir. Sadece omurgalıları ele alacak olursak, bu ayrılma annenin yavrularıyla ilişkisinin en sıkı olduğu, babanın ise ilgisizleştiği duruma tekabül eder. Dişinin bütün organizması annelik köleliğine uyarlanmıştır ve onun buyruklarına uyar, buna karşılık cinsel inisiyatif erkeğin tekelindedir. Dişi türünün kurbanıdır; duruma göre bir ya da iki mevsim boyunca bütün yaşamı bir cinsel döngü, kızışma [estrus] döngüsü tarafından düzenlenir. Bunun süresi ve hangi aralıklarla olduğu türden türe değişir. Bu döngü iki evreye ayrılır: İlk evrede yumurtaların olgunlaşması (bunların sayısı türe göre değişir) ve rahmin içinde bir yuva kurma süreci söz konusudur; ikinci evrede, hazırlanmış olan bu yapının beyazımsı bir akıntı şeklinde atılmasına yol açan yağlı bir doku çürümesi meydana gelir. Bu döngü kızışmaya tekabül eder, ama dışıde kızışma edilgen bir nitelik taşır. Dişi erkeği kabul etmeye hazırdır, onu bekler, hatta memelilerde –ve bazı kuşlarda– olduğu gibi, onu istediği de olur, ama bağırarak, ortalıkta dolanarak ya da teşhircilik yaparak erkeği çağırmakla yetinir; onu birleşmeye zorlayamaz. Nihayetinde bu karar erkeğe aittir. Gördüğümüz gibi böceklerde bile dişi, türü için kendini tümüyle feda etmesinin karşılığı olarak o kadar büyük ayrıcalıklara sahip olduğu halde, döllemeyi başlatan genellikle erkektir. Balıklarda sıklıkla erkek, varlığıyla ya da ufak dokunuşlarla dişiye yumurtlamaya davet eder, kurbağagillerde uyaran olarak iş görür. Ama en çok kuşlarda ve memelilerde kendini dişiye dayatır; çoğu zaman dişi ona ilgisiz bir biçimde katlanır ve hatta bazen ona direnir. Dişi istediği kadar tahrik edici olsun ya da rıza göstersiz, onu *ele geçiren* her durumda erkektir: *Ele geçirilir* o. Bu sözcüğün anlamı birçok durumda çok kesindir, çünkü ya uygun organlara sahip olduğu ya da daha güçlü olduğu için erkek dişiye yakalar, hareketsiz hale getirir. Aktif olarak birleşme hareketini yapan da odur; birçok böcek türünde, kuşlarda ve memelilerde dişiye girer erkek. Bu yüzden kadın tecavüze uğramış bir iç gibi görünür. Erkek kendi türüne karşı zor kullanmıyordur, çünkü tür varlığını ancak kendini yenileyerek sürdürebilir; yumurtalar ve sperm hücreleri birleşmezse tür yok olur, oysa yumurtayı korumakla yükümlü olan dişi onu kendi içine kapatır ve yumurta için bir sı-

ğınak olan bedeni, onu erkeğin dölleme ediminin de dışında tutar; dolayısıyla dişinin bedeni, kırılması gereken bir dirençtir. Buna karşılık, erkek ona girerken kendini etkinlik olarak gerçekleştirir. Erkeğin egemenliği kendini cinsel birleşme pozisyonunda belli eder: Neredeyse bütün hayvanlarda erkek dişinin üstündedir. Kullandığı organ da kuşkusuz maddeseldir ama hareketliliğiyle kendini ortaya koyar. Bir alettir o, oysa bu işlem sırasında dişi organ durağan bir kaptan başka bir şey değildir. Erkek oraya menisini bırakır, dişi onu kabul eder. Böylece dişi, üremede temel olarak etkin bir rol oynamakla birlikte, içine girilme ve içeride dölleme dolayısıyla onu kendine yabancılaştıran cinsel birleşmeye *maruz kalır*. Kızışma sırasında erkeği arayabildiğine göre cinsel gereksinimi kişisel bir gereksinim olarak hissettiği halde kadın, cinsellik macerasını dünya ve başkaları ile bir ilişki olarak değil, dolaysızlık içinde bir iç öykü olarak yaşar. Ancak erkek ve dişi memeliler arasındaki temel fark, erkeğin yaşamının kendini başkasında aşmasını sağlayan sperm hücresinin o kısacık anda ona yabancılaşıyor ve bedeninden ayrılıyor olmasıdır; böylece erkek kendi bireyselliğinin ötesine geçtiği anda tekrar onun içine hapsolür. Buna karşılık, yumurta olgunlaşıp da yumurta kanalına düşmek üzere yumurta kesesinden çıktığı anda dişiden ayrılmaya başlamıştır, ama yabancı bir üreme hücresi ona girdiğinde rahme yerleşir. İlk tecavüze uğrayan kadın ardından yabancılaşmıştır; türlere göre değişen bir olgunlaşma evresine kadar cenini karnında taşır: Hint domuzu neredeyse bir erişkin olarak doğar, köpek ise cenin evresine çok yakın bir aşamada; onun tözünden beslenen bir başkası dişiye yerleşmiştir ve dişi, bütün gebelik süresi boyunca aynı anda hem kendisidir hem de kendinden başkadır, doğumdan sonra yeni doğmuş bebeği kendi memelerinin sütüyle besler. Öyle ki yeni doğanın ne zaman özerk sayılabileceği belli değildir: Dölleme ânında mı, doğumda mı, yoksa süttten kesildiği zaman mı? Dikkat çekici olan şudur ki dişi ayrı bir birey olarak ortaya çıktığı ölçüde, o canlı süreklilik kendini her tür ayrılığın ötesinde daha da buyurganca ortaya koyar; bakir ya da döllemiş yumurtasını dışarı atan balık veya kuş, yavrularına memeli dişilerden daha az tabidir. Memeli dişi ise yavruların doğumundan sonra yeniden belli bir özerkliğe kavuşur. O zaman yavrularla arasında bir mesafe kurulur ve anne kendini yavrularına bu ayrılmadan hareketle adar; onlarla inisiyatif kullanılarak ve keşifler yaparak ilgilenir, onları başka hayvanlardan korumak için savaşıır ve hatta saldırganlaşıır. Ama genellikle kendi bireyselliğini olumlamak peşinde değildir, ne erkeklere ne de başka dişilere karşı çıkar, hiçbir kavgacı içgüdüğü yoktur.⁶ Darwin'in bugün yanlışlanmış olan kimi savlarına rağmen dişi memeli, karşısına çıkan erkeği pek de seçim yapmadan kabul eder. Bunun nedeni bireysel niteliklere sahip olmaması değildir, tam tersine, annelik köleliğinden kurtulduğu dönemlerde bazen erkekle eşit olabilir: Kısırak aygır kadar

6 Bazı tavuklar kümesteki en iyi yerler için birbiriyle çekişme içine girer ve gaga zoruyla aralarında bir hiyerarşi kurarlar. Erkekler olmadığında, zorla sürünün başına geçen inekler de vardır.

hızlı koşar, dişi av köpeğinin koku alma duyusu erkeğinki kadar güçlüdür, dişi maymunlar testlerden geçirildiklerinde erkekler kadar zekâ gösterir. Sadece, bu bireyselliği bir hak olarak ileri sürmezler: Bireyselliğinden feragat etmesini isteyen türü lehine geride durur dişi.

Erkeğin yazgısı çok farklıdır; aşıldığı sırada bile kendini ayırarak doğruladığını biraz önce gördük. Bu, böceklerden tutun da daha gelişkin hayvanlara kadar sabit bir özelliktir. Uyuşuk bir biçimde topluluğun arasına kaynayan balıklar ve balinalar bile kızışma döneminde kendilerini topluluktan koparır, yalıtır ve başka erkeklerle karşı saldırganlaşırlar. Dişide dolayimsız olan cinsellik erkekte dolayımlanmıştı. Arzusu ile bu arzusunun doyurulması arasında, erkeğin etkin olarak kapattığı bir mesafe vardır; kıpırdanır, arar, dişiye değer, onu okşar, girmeden önce onu hareketsiz hale getirir. Onun bağlantı kurma, yer değiştirme ve yakalama işlevlerini yerine getirmesine yarayan organları daha çok gelişmiştir. Erkekte sperm hücrelerinin çoğalmasına yol açan yaşam dürtüsünün kendini ayrıca parlak renkli tüyler, parlak pullar, boynuzlar, yeleler, erkeğin söylediği şarkılar, sergilediği taşkınlık olarak göstermesi dikkat çekicidir. Kızışma sırasında büründüğü “düşün kıyafeti”nin ya da baştan çıkarıcı biçimde ortalıkta dolanmasının seçici bir erekselliği olduğu günümüzde artık düşünülmemektedir; ancak bunlar o sırada erkekte nedensiz ve görkemli bir lüksle serpilerek yaşam gücünü açığa çıkarmaktadır. Bu yaşamsal cömertlik, çiftleşmek için sergilenen etkinlik ve bizzat cinsel birleşme sırasında dişi üzerindeki gücünü egemence olumlama, bütün bunlar bireyin canlı aşkınlık ânında birey olarak konmasını sağlar. Hegel bu noktada erkeği öznellik ögesi olarak görmekte haklıdır; buna karşılık dişi, türün içinde kuşatılmış durumdadır. Öznellik ve ayrılma doğrudan doğruya çatışma demektir. Saldırganlık kızışma dönemindeki erkeğin özelliklerinden biridir; rekabetle açıklanamaz, çünkü dişilerin sayısı göze çarpacak biçimde erkeklerinkine eşittir; daha ziyade rekabeti açıklayan bu kavgacı istençtir. Erkek, türün sürekliliğini sağlayan edimi tümüyle kendisinin olarak üstlenmekle, hemcinslerine karşı mücadelesinde yavrulamadan önce kendi bireyselliğinin hakikatini olumluyor gibidir. Tür dişinin yakasını bırakmaz ve onun bireysel yaşamının büyük bir bölümünü soğurur, buna karşılık erkek türsel yaşam güçlerini kendi bireysel yaşamıyla bütünleştirir. Hiç kuşku yok ki o da kendisini aşan yasalara maruz kalır, onun da yaşadığı bir sperm hücrelerinin oluşum süreci ve dönemsel kızışma vardır, ama bu süreçler organizmanın bütününe estrus döngüsünden çok daha az ilgilendirir; sperm hücrelerinin üretilmesi esas anlamıyla yumurta oluşumundan daha fazla bir külfet değildir. Dişinin gücünü asıl soğuran iş, erişkin hayvanda yumurtanın gelişme sürecidir. Cinsel birleşme kısa süren bir işlemdir ve erkeğin dirimselliğini azaltmaz. Erkekte neredeyse hiçbir babalık güdüsü meydana gelmez. Çoğu zaman çiftleşmeden sonra erkek dişiye terk eder. Bir aile grubunun (tekeşli aile, harem ya da sürünün) reisi olarak dişinin yanında kaldığında, koruyuculuk ve besleyicilik rolünü topluluğun bütününe karşı üstleniyordur, doğrudan yavrularla ilgilen-

diği nadirdir. Bireysel yaşamın serpilip gelişmesine elverişli bu türlerde, erkeğin özerklik doğrutusundaki çabası –ki aşağı hayvan türlerinde bu onun yok olmasına neden olur– başarıyla ödüllendirilir. Genellikle dışiden daha gürbüzdür, daha hızlı hareket eder ve daha maceracıdır erkek; daha bağımsız bir yaşam sürdürür ve faaliyetleri daha keyfekederdir. Daha fetihçidir, daha buyurgandır: Hayvan toplumlarında emirleri veren her zaman odur.

Doğada asla hiçbir şey tümüyle açık değildir. İki tip, yani kadın ve erkek, her zaman kesin bir biçimde birbirinden ayrılmaz; bazen aralarında kesinlikle olumsal gibi görünen –örneğin tüy rengi, beneklerin dağılışı ve desenlerin çeşitliliği bakımından– bir çiftbiçimlilik gözlenir, ama tersine, balıklar örneğinde gördüğümüz gibi, ayırt edilemez oldukları, işlevlerinin de ancak çok az farklılaştığı durumlar da vardır. Yine de hayvanlar dünyasının bütününde ve özellikle de üst basamaklarında iki cinsiyet tür yaşamının iki farklı yönünü temsil eder. Karşıtlıkları, iddia edilmiş olduğu gibi etkinlikle edilgenlik arasındaki karşıtlık değildir: Yumurtanın çekirdeği etkin olduğu gibi, embriyonun gelişmesi de mekanik bir gelişim değil canlı bir süreçtir. Bu karşıtlığı, değişimle süreklilik arasındaki karşıtlık olarak tanımlamak fazla kolaycılık olurdu. Sperm yumurtanın içinde canlılığını sürdürebildiği için yaşam yaratabilir, yumurta ancak kendi ötesine geçtiği ölçüde varlığını sürdürebilir, yoksa geriler ve bozulur. Bununla birlikte, her ikisi de etkin olan bu iki işlemde, yani sürdürme ve yaratmada, oluş sentezi aynı biçimde gerçekleşmez. Sürdürmek anların dağınıklığını yadsımaktır, saçılmaları esnasında sürekliliklerini olumlamaktır; yaratmak zamansal birliğin bağrında indirgenemez, ayrı bir şimdinin patlak vermesini sağlamaktır. Ayrıca şurası doğrudur ki dışide ayrılmaya rağmen kendini gerçekleştirmeye çalışan, yaşamın sürekliliğidir, oysa yeni ve bireyselleşmiş güçlere ayrılma, erkeğin inisiyatifinin sonucudur, dolayısıyla onun, özerkliği içinde kendini olumlamasına izin vardır; türsel enerjiyi kendi yaşamıyla bütünleştirir; buna karşılık dişinin bireyselliği, türün çıkarı tarafından alt edilmiştir; yabancı güçler tarafından ele geçirilmiş, yabancılaşmış görünmektedir dişi. Bunun içindir ki organizmaların bireyselliği daha çok olumlandığında cinsiyetler arası karşıtlık zayıflamaz, tam tersine. Erkek, kendini efendisi kıldığı güçleri harcamak için giderek daha çeşitli yollar bulur, dişi kendi köleliğini giderek daha çok hisseder, kendi çıkarları ile yakasını bırakmayan doğurucu güçler arasındaki çatışma onu bitap düşürür. İneklerin ve kısrakların doğum yapması, farelerin ve tavşanlarınkinden çok daha sancılı ve tehlikelidir. Dişilerin en çok bireyselleşmiş olanı kadın, aynı zamanda en dayanıksız olanıdır; yazgısını en dramatik biçimde yaşayan ve erkeğinden en keskin biçimde ayırt edilen de odur.

Türlerin çoğunda olduğu gibi insan türünde de her iki cinsiyetten aşağı yukarı eşit sayıda birey (104 oğlana karşılık 100 kız) doğar. Embriyonların evrimi birbirine analogdur, bununla birlikte ilksel epitelyum dişi ceninde daha uzun süre cinsiyetsiz kalır, bunun sonucu olarak da daha uzun bir süre hormonal ortamın etkisi altındadır ve gelişimi daha sık tersine döner. Hermafroditlerin

çoğu, sonradan erkekleşmiş, soyyapısı bakımından dişi öznelardır. Erkek organizma başlangıçtan itibaren erkek olarak tanımlanıyor, oysa dişi embriyon kendi kadınlığını kabul etmekte tereddüt ediyor gibidir adeta, ama ceninin yaşamının bu ilk tereddütleri günümüzde hâlâ bir anlam atfedemeyeceğimiz kadar az bilinmektedir. Bir kez oluştuktan sonra cinsel organlar iki cinsiyette simetrikler; her iki cinsiyetin hormonları da *sterol* adı verilen kimyasal ailedendir ve hepsi de son tahlilde kolesterolin türevleridir, gövdenin ikincil farklılaşmalarını yöneten bunlardır. İnsan dışısını bir dişi olarak tanımlayan ise ne bunların formülüdür ne de anatomik özellikler. Onu erkekte ayıran, işlevsel evrimidir. Aralarında bir karşılaştırma yapıldığında, erkeğin gelişimi basittir. Doğumundan ergenliğe kadar hemen hemen düzenli bir biçimde büyür; on beş, on altı yaşına doğru sperm hücrelerinin oluşumu başlar ve bu süreç kesintiye uğramadan yaşlılığa kadar sürer. Bu oluşum sürecinin başlamasına, gövdenin eril yapısını belirginleştiren hormonların üretilmesi eşlik eder. O noktadan itibaren, erkeğin, bireysel varoluşuyla normal olarak bütünleşen bir cinsel yaşamı vardır. Arzuda ve cinsel birleşmede türe doğru kendi ötesine geçmesi onun aşkınlığının öznel uğrağından ayırt edilemez: Kendi *bedenidir* erkek. Kadının hikâyesi çok daha karmaşıktır. Daha hayatına bir embriyon olarak başladığı sırada yumurta hücresi depoları son halini almıştır, yumurtalıkta her biri bir folikül keseciğine yerleşmiş yaklaşık elli bin yumurta bulunur; bunların yaklaşık dört yüzü olgunluğa ulaşacaktır. Doğduğu andan itibaren tür kadını ele geçirmiştir ve onda kendini olumlamaya çalışır. Kadın dünyaya geldiğinde bir çeşit ilk ergenlik dönemi geçirir; aniden yumurta hücreleri büyür, ardından yumurtalık yaklaşık beşte bir oranında küçülür. Çocuğa bir mola verme süresi tanınmış gibidir; organizmasının büyümesine karşılık üreme sistemi hemen hemen değişmeden kalır; bazı keseler şişkinleşir ama olgunluğa ulaşmaz. Küçük kızın büyümesi oğlan çocuğununkine benzer, hatta aynı yaşlarken kız çocuk, oğlan çocuktan çoğu kez daha iri ve ağırdır. Ancak ergenlik geldiğinde tür kendi haklarını yeniden öne sürer. Yumurtalık salgılarının etkisiyle, büyümekte olan yumurta keselerinin sayısı artar. Yumurtalık kan akımına uğrayarak şişer ve irileşir, yumurtalardan biri olgunlaşır ve âdet döngüsü başlar; üreme sistemi son boyutlarına ve biçimine ulaşır, gövde kadınlaşır, iç salgı dengesi kurulur. Bu olayın bir *kriz* biçimine bürünmesi dikkat çekicidir; kadın bedeni türün kendisine yerleşmesini direnç göstermeden kabul etmez ve bu mücadele kadın bedenini zayıflatır ve tehlikeye sokar. Ergenlikten önce ölen kız ve oğlan çocuk sayısı eşittir, oysa on dört-on sekiz yaş arasında 100 oğlan çocuğa karşılık 128 kız çocuk, on sekiz-yirmi yaşları arasındaysa 100 oğlan çocuğa karşı 105 kız çocuk ölür. Kloroz, verem, skolyoz, kemik iliği iltihabı, vb. sıklıkla bu dönemde ortaya çıkar. Bazı kişilerde ergenlik olağandan çok daha erken başlar; dört, beş yaşlarına doğru bile ortaya çıkabilir. Bazılarında ise tersine bir türlü başlamaz. Kişi o zaman çocuksu kalır, âdet görmez ya da âdetleri düzensiz olur. Bazı kadınlar erkeklik belirtileri gösterirler. Böbrek üstü bezlerin aşırı salgısı onlara erkek özellikleri verir. Bu anormallikler kesinlikle

bireyin türün zorbalığı üzerindeki zaferini göstermez. Türden kaçmanın hiçbir yolu yoktur, çünkü tür bireysel yaşamı buyruğu altına alırken bir yandan da onu beslemektedir. Bu ikilik yumurtalık işlevleri düzeyinde kendini ortaya koyar; erkeğin canlılığının kökeninin testislerde olması gibi kadının kökeni de yumurtalıktır. Her iki durumda da hadım olmuş birey sadece kısır değildir: Geriler ve bozulmaya uğrar; “olgunlaşamaz”, biçimsizleşir, tüm bir organizma yoksullaşır ve dengesi bozulur. Organizma ancak üreme sisteminin serpilmesiyle gelişir; bununla beraber üremeye dair birçok görüngü öznenin tekil yaşamını ilgilendirmeyen ve hatta onu tehlikeye atar. Ergenlik döneminde gelişen meme bezlerinin kadının bireysel ekonomisinde hiçbir rolü yoktur; hayatının herhangi bir ânında çıkartılıp alınabilir bu bezler. Yumurtalık salgılarının birçoğu ereğini yumurtada, onun olgunlaşmasında, rahmin onun gereksinimlerine uyarlanmasında bulur. Organizmanın bütünü içinse bunlar düzenleyici olmaktan çok denge bozucudur, kadın kendinden çok yumurtanın gereksinimlerine uyarlanmıştı. Ergenlikten menopoza, kendisinde akıp giden ama kendisini kişisel olarak ilgilendirmeyen bir tarihin yatağıdır kadın. Anglo-Saksonlar âdet kanamasını “the curse”, “lanet” olarak adlandırırlar; gerçekten de âdet döngüsünde hiçbir bireysel ereklilik yoktur. Aristoteles döneminde, her ay, döllenmesi halinde çocuğun kanını ve bedenini oluşturacak olan kanın aktığına inanılırdı. Bu eski kuramın doğruluğu şurada yatar: Kadın ara vermeksizin gebelik çalışması na yeniden başlamaktadır. Başka memelilerde bu estrus döngüsü sadece bir mevsim boyunca sürer ve kanlı bir akıntıyla birlikte gerçekleşmez. Sadece yukarı maymun türlerinde ve kadında, sancı ve kan eşlik eder bu döneme.⁷ Yaklaşık on dört gün boyunca, yumurtaları sarmalayan Graff keseciklerinden birisinin hacmi büyür ve kese olgunlaşır, bu sırada yumurtalık bu keselerin düzeyinde yer alan ve folikülün adı verilen hormonu salgılar. On dördüncü gün yumurtlama gerçekleşir. Kesenin duvarı çatlar (ki bu bazen hafif bir kanamaya yol açar), yumurta kanala düşer; bu sırada yara, korpus luteumu oluşturacak şekilde dönüşüm geçirir. O zaman ikinci yani luteinik evre başlar; bu evrenin ayırıcı özelliği, dölyatağı üzerinde etkide bulunan progestin hormonunun salgılanmasıdır. Dölyatağı biçim değiştirir: Duvarının kılcal damarlar sistemi kan akımına uğrar, duvar kıvrılır, dantele benzeyen kabarcıklar oluşturarak kabarır; böylece rahimde, döllenmiş yumurtayı kabul etmeye hazır bir beşik kurulur. Bu hücresel dönüşümlerin geriye dönüşü olmadığı için, döllenme olmadığı durumda bu yapı emilmez. Belki başka memelilerde yararsız kalıntılar lenf damarlarında taşınıp götürülüyordur. Ama kadında, duvarda oluşmuş olan danteller çöker, mukoza yaprak yaprak soyulur, kılcal damarlar açılır ve kanlı bir kütle dışarı doğru sızar.

7 Son yıllarda bu görüngülerin cahlilinde, kadında olup bitenlerle yukarı maymun türlerinde, özellikle Rhesus türünde gözlemlenen gelişimler arasında karşılaştırmalar yapılarak ilerlemeler kaydedilmiştir. Louis Gallien “Bu hayvanlar üzerinde deney yapmak kuşkusuz daha kolaydır.” diye yazar (*La Sexualité-Cinsellik*).

Ardından korpus luteum bozulmaya uğrar, mukoza yeniden oluşur ve yeni bir folikül evresi başlar. Bu karmaşık ve ayrıntıları bakımından hâlâ gizemli olan süreç, organizmanın tümünü sarsıntıya uğratır; çünkü bu süreç, tiroid ve hipofiz bezleri, merkezi ve vejetatif sinir sistemi ve dolayısıyla bütün iç organlar üzerinde etkide bulunan hormon salgıları eşlik etmektedir. Neredeyse bütün kadınlar -%85'ten fazlası- bu dönem boyunca kimi bozukluklar gösterir. Tansiyon kanlı akıntıdan önce yükselir, sonra düşer; nabız ve çoğu kez ateş yükselir. Yüksek ateş örnekleri çoktur, karın ağrısı olur, sıklıkla bir kabızlık eğilimi ve ardından ishal görülür, ayrıca yine sıklıkla karaciğer büyümesi, üre ve albümin birikmesi olur. Birçok kişide aşırı balgam salgılama (boğaz ağrısı) ve bazı duyma ve görme bozuklukları görülür; terleme artar ve âdet kanamasının başında, bazen çok güçlü olabilen ve bütün kanama boyunca sürebilen *sui generis*⁸ bir koku salgılanır. Bazal metabolizma hızlanır. Alyuvarların sayısı azalır; bu arada genellikle dokularda depolanan maddeler, özellikle de kalsiyum tuzları kanda taşınmaktadır. Bu tuzların varlığı yumurtalıkta, tiroid ve hipofiz bezlerinde birtakım tepkilere yol açar; tiroid bezi büyür, rahim mukozasının başkalaşımını yöneten hipofiz bezinin faaliyeti artar, bezlerdeki bu hareketlilik büyük bir sinirsel kırılmalıya yol açar. Merkezi sistem etkilenir, çok kez baş ağrıları olur ve vejetatif sistem de buna abartılı biçimde tepki verir. Merkezi sistemin otomatik kontrolünde azalma olur, bu da reflekslere, kasılmalara yol açar ve duygusal değişkenlik biçiminde kendini ortaya koyar. Kadın genelde olduğundan daha duygusal, daha sinirli, daha asabidir ve ciddi ruhsal bozukluklar gösterebilir. Bedenini opak ve yabancılaşmış bir şey gibi, en acılı olarak bu dönemde yaşar; içinde her ay bir beşik kurup bozan inatçı ve yabancı bir yaşamın kurbanıdır bedeni. Her ay bir bebek doğmaya hazırlanır ve kırmızı dantellerin çöküntüsü içinde düşürülür; kadın da erkek gibi *bedenidir*,⁹ ama bedeni kendisinden başka bir şeydir.

Döllenmiş yumurta rahme düştüğünde ve orada gelişmeye başladığında kadın daha büyük bir yabancılaşma yaşar. Kuşkusuz, olağan sağlık ve beslenme koşullarında gerçekleştiğinde gebelik olağan bir görüngüdür ve anneye zararı dokunmaz, hatta anne ile cenin arasında, annenin lehine olan bazı etkileşimler kurulur. Yine de, toplumsal yararı fazlasıyla açık olan iyimser kuramın tersine, gebelik yorucu bir iştir; kadına bireysel bir yarar sağlamaz,¹⁰ tersine büyük özveriler gerektirir. Gebeliğin ilk aylarında çok kez, başka hiçbir evcil dışıde görülmeyen bir iştahsızlık ve kusmalar başgösterir; bunlar organizmanın kendisini ele geçiren türe isyanıdır. Beden fosfor, kalsiyum, demir yitimine uğrar; demir

8 Kendine özgü. -Çn.

9 "O halde ben bedenimim. en azından herhangi bir şey edindiğim sürece; buna karşılık bedenim de doğal bir özne, tüm varlığımın geçici bir taslağı gibidir." (Merleau-Ponty, *Phénoménologie de la Perception*)

10 Burada tümüyle fizyolojik bakış açısından bakıyorum meseleye. Açıktır ki psikolojik açıdan annelik, tam bir felaket olabileceği gibi kadına çok yarar da sağlayabilir.

eksikliğinin sonradan telafisi zordur. Metabolizmanın aşırı faaliyeti endokrin sistemini coşturur, vejetatif sinir sisteminin uyarılabilirliği artar. Kana gelince, özgül ağırlığı düşer, kansızlık başgösterir; “oruç tutanların, kötü beslenenlerin, üst üste kanama geçiren kişilerin, nekahat dönemindeki hastaların”¹¹ kanına benzer. Sağlıklı ve iyi beslenmiş bir kadının umabileceği en iyi şey, bu açıkları ancak doğumdan sonra, çok fazla zorlanmadan kapatmaktır; ancak çoğu kez gebelik sırasında ciddi kazalar ya da en azından tehlikeli düzensizlikler meydana gelir. Kadın sağlıklı değilse, sağlığına özen göstermezse, gebelikler onu vaktinden önce yaşlandırır, bedeninin biçimini bozar. Kırsal bölgelerde bunun ne kadar sık görüldüğünü hepimiz biliriz. Doğumun kendisi de acıdır, tehlikelidir. Bedenin her zaman türü ve bireyi aynı anda tatmin edemeyeceği, en açık biçimde bu bunalımda görülür; bebeğin öldüğü, ayrıca dünyaya gelirken annesinin ölümüne yol açtığı veya doğumunun annede kronik bir hastalığa yol açtığı da olur. Süt vermek de tüketici bir köleliktir; bir dizi etken –ki içlerinde en önemlisi özel bir hormonun, yani progesterinin belirmesidir– meme bezlerinde süt salgılanmasına yol açar. Memelere süt gelmesi acılı bir süreçtir, çoğu kez bu sırada ateş yükselir; süt veren annenin yeni doğan bebeği beslemesi kendi sağlığı pahasına olur. Doğumda dramatik bir biçime bürünen tür-birey çatışması, kadın bedeninde kaygı verici bir kırılmalığa yol açar. Kadınların “karnında hastalıklar olduğu” çok kolay söylenir; kendi içlerinde düşman bir öğeyi barındırdıkları da doğrudur. Onları kemiren, türdür. Kadınların hastalıklarının çoğu, dış kaynaklı değil, içsel bir düzensizliğin sonucudur. Örneğin sahte rahim iltihapları, rahim mukozasının yumurtalığın olağanın ötesinde uyarılmasına tepkisi sonucunda ortaya çıkar; âdet kanamasından sonra korpus luteum erimez de orada kalırsa, yumurtalık ve rahim iltihabına neden olur, vb.

Kadın, türün elinden yine ağır bir bunalım eşliğinde kurtulur; kırk beş-elli yaşları arasında, ergenliğin tam tersi olan menopoz görüngüleri ortaya çıkar. Yumurtalık faaliyeti azalır ve hatta durur. Bu, bireyin dirimsel gücünün azalmasına yol açar. Katabolik bezler olan tiroid ve hipofiz bezlerinin yumurtalığın eksikliklerini telafi etmeye çalıştığı varsayılmaktadır; böylece yaşlanma depresyonunun yanı sıra bazı istemsiz görüngüler de gözlenir: ateş basmaları, yüksek tansiyon, asabiyet. Kimi zaman cinsel isteğin artması da söz konusudur. Bazı kadınlarda bu dönemde dokularda yağlanma olur, bazıları ise erkekleşir. Birçoğunda endokrin sistemi yeniden dengeye oturur. O zaman kadın, dişiliğin köleliklerinden kurtulur; hadım edilmiş biriyle karşılaştırılmaz, çünkü dirimsel gücünden bir şey yitirmemiştir. Buna karşılık artık kendisini aşan güçlerin kurbanı da değildir. Kendi kendisiyle örtüşür. Yaşlı kadınların “üçüncü bir cinsiyet” oluşturduğu söylenmiştir; gerçekten de erkek değildirler ama artık dişi de değildirler. Çoğu kez bu fizyolojik özerklik, daha önce sahip

11 Bkz. H. Vignes, *Traité de physiologie* (Fizyoloji İncelemesi), cilt XI, (yay. haz.) Roger ve Binet. içinde.

olmadıkları bir sağlığa, dengeye, sağlamlığa kavuşmaları biçiminde gösterir kendini.

Kadında gerçek anlamda cinsel farklılaşmalarla bunların aşağı yukarı doğrudan sonuçları olan bazı özellikler üst üste biner; onun gövdesini belirleyen hormonal süreçlerdir. Ortalama olarak erkekte daha kısa boyludur, daha hafiftir, kemik yapısı daha incedir, gebelik ve doğum işlevlerine uygun olarak kalçaları daha geniştir. Bağ dokuları yağ tutmaya yatkındır ve erkekte daha yuvarlak hatları vardır. Genel görünüş, yani yapı, cilt, kıllar vb. iki cinsiyette kesin biçimde birbirinden farklıdır. Kadının kas gücü çok daha azdır: Yaklaşık olarak erkeğinkinin üçte ikisi kadardır. Solunum kapasitesi daha düşüktür: Akciğerleri, nefes borusu, gırtlak daha küçüktür; gırtlak farklılığı ses farkına da yol açar. Kanın özgül ağırlığı kadınlarda daha azdır: Hemoglobinin tutulumu daha düşüktür; dolayısıyla kadınlar daha dayanıksız, kansızlığa daha eğilimlidirler. Nabızları daha hızlı atar, damar sistemleri daha istikrarsızdır, kolayca kızarırlar. İstikrarsızlık genel olarak organizmalarının çarpıcı bir özelliğidir. Erkeğin metabolizmasında, başka şeylerin yanı sıra kalsiyum da daha istikrarlıdır. Kadının bünyesi kireç tuzlarını daha az tuttuğu gibi âdet döneminde ve gebelikte de tuz kaybı söz konusudur. Yumurtalıkların kalsiyum üzerinde yıkıcı bir etkisi var gibi görünmektedir; bu istikrarsızlık, yumurtalıklarda ve erkeklerinkinden daha çok gelişmiş olan tiroid bezinde düzensizliklere yol açar. Endokrin salgılarının düzensizliği ise vejetatif sinir sisteminde kimi etkilere yol açar; sinir ve kas denetimi yetersizdir. Bu istikrar ve denetim eksikliği kadınlarda, damarlardaki değişimlerle doğrudan bağlantılı olan bir duygusallığa yol açar: kalp çarpması, kızarma vb. Bundan dolayı da ağlama, deli gibi gülme, sinir krizi gibi kasılma tezahürlerine maruz kalırlar.

Bu özelliklerin birçoğunun, kadının türün boyunduruğu altında olmasından kaynaklandığını görüyoruz. Bu incelemenin en çarpıcı sonucu da budur: Kadın, bütün memeli dişiler arasında en derinden yabancılaşmış olanı ve bu yabancılaşmayı en şiddetle reddedenidir; diğer memelilerde organizmanın üreme işlevinin boyunduruğu altına girmesi ne böylesine zorlayıcı bir nitelik taşır, ne de bu kadar güç kabul edilir. Ergenlik ve menopoz bunalımları, aylık "lanet", uzun ve çoğu kez zor geçen gebelik süreci, acılı ve bazen tehlikeli doğumlar, hastalıklar, kazalar insan dışısının özellikleridir. Kendini birey olarak olumlayıp yazgısına ne kadar karşı çıkarsa, yazgısı o kadar çok üstüne çöküyor gibidir. Onu erkeklerle karşılaştırdığımızda erkek son derece ayrıcalıklı görünmektedir. Cinsel yaşamı kişisel varoluşuyla çelişmez; bir süreklilik içinde, bunalımsız ve genellikle kazasız geçer. Ortalama olarak kadınlar erkekler kadar uzun yaşar, ama çok daha sık hastalanırlar ve kendi üzerlerinde tasarruf haklarının olmadığı birçok dönemden geçerler.

Bu biyolojik veriler son derece önemlidir. Kadının tarihinde birincil bir rol oynarlar, onun durumunun özsel bir ögesini oluştururlar. Bundan sonraki bütün betimlemelerimizde bu verilere göndermede bulunacağız. Zira bedenimiz

dünyaya tutunmamızın [*prise*] aracı olduğu ölçüde, onu şöyle ya da böyle tutup kavramamıza bağlı olarak dünya da bize farklı görünecektir. Bu yüzden bu verilerin üzerinde bu kadar uzun durduk; bunlar, kadını anlamayı mümkün kılan anahtarlardan birini oluşturur. Ama reddettiğimiz şey, bu verilerin kadın için değişmez bir yazgı oluşturduğu fikridir. Cinsiyetler arasında bir hiyerarşi belirlemeye yetmez bu veriler, kadının neden Başka olduğunu açıklamazlar, sonsuza dek erkeğin boyunduruğu altında kalmaya mahkûm etmezler kadını.

Çoğu kez, şu soruları yanıtlamaya sadece fizyolojinin imkân verdiği ileri sürülmüştür: Bireysel başarı şansı her iki cinsiyet için eşit midir? Cinsiyetlerden hangisi türün içinde en önemli rolü oynar? Ancak bu sorunlardan ilki, kadınlarda ve başka dişilerde kendini aynı şekilde ortaya koymaz; çünkü hayvanlar verili halde bulunan türlerdir ve bunların durağan betimlemeleri yapılabilir. Kısrağın aygır kadar hızlı koşup koşmadığını veya erkek maymunların zekâ testlerinde eşlerinden daha başarılı olup olmadığını belirlemek için bazı gözlemleri sınıflandırmak yeterlidir; buna karşılık insanlık kesintisiz bir oluş halindedir. Sorunu tümüyle durağan biçimde ele alma iddiasında olan maddeci bilginler olmuştur; psikoloji ile fizyoloji arasında paralellik kuran bir kuramla donanmış olan bu bilginler, erkek ve dişi organizmalar arasında matematiksel karşılaştırmalar yapmaya çalışmışlardır. Bu ölçülerin iki cinsiyetin işlevsel yeteneklerini dolaysızca tanımladığını düşünmüşlerdir. Bu yöntemin yol açtığı boş tartışmalardan birini örnek olarak vereceğim: Beynin şu ya da bu gizemli yolla düşünceyi salgıladığı varsayıldığı için, kadın beyninin ortalama ağırlığının erkek beynininkinden az olup olmadığına karar vermek çok önemli gibi görünmüştür. Kimi araştırmalarda, ortalama olarak ilkinin 1220 gram, ikincinin ise 1360 gram olduğu bulunmuştur; kadın beyni 1000 ila 1500 gram, erkek beyni ise 1150 ila 1700 gram arasında değişiyordu. Ama mutlak ağırlık önemli olmadığından, göreceli ağırlığın göz önüne alınmasına karar verilmiştir. Bunun erkekte $1/48,4$, kadında ise $1/44,2$ olduğu bulunur. Demek ki kadın avantajlıdır. Ama hayır, bunu da düzeltmek gerekmektedir: Bu gibi karşılaştırmalarda, ayrıcalıklı gibi görünen her zaman daha küçük olan organizmadır; iki birey grubunu karşılaştırırken beyni doğru bir biçimde bedenden soyutlamak için, şayet bu iki grup aynı türe mensupsa, beynin ağırlığını bedenin ağırlığının $0,56$ üssüne bölmek gerekiyordu. Erkeklerle kadınların iki ayrı tipi temsil ettiği düşünüldü. Dolayısıyla şu sonuçlara varıldı:

Erkek için: $0,56^{\text{üssü}} = 498 \text{ } 1360/498 = 2,73$

Kadın için: $0,56^{\text{üssü}} = 446 \text{ } 1220/446 = 2,74$

Varılan nokta eşitliktir. Ancak bu tartışmaların ilginçliğini büyük ölçüde ortadan kaldıran, beyin ağırlığı ile zekânın gelişimi arasında hiçbir ilişkinin kurulamamış olmasıdır. Erkek ve dişi hormonlarını tanımlayan kimyasal formüllerin psikolojik bir yorumunu yapmak da mümkün değildir. Bize gelince, psikoloji ile fizyoloji arasında bir paralellik düşüncesini kategorik olarak reddediyoruz; bu, temelleri çoktandır ve nihai olarak çökmüş bir öğretilerdir. Ondan bahset-

memin nedeni, felsefi ve bilimsel açıdan çöktürülmüş olmasına rağmen zihinleri hâlâ meşgul ediyor olmasıdır. Kimilerinin kafasında hâlâ en eski kalıntıların dölandığını gördük. Ayrıca, değerler arasında *doğal*, örneğin evrimsel bir hiyerarşi olduğunu varsayan her tür referans sistemini de reddediyoruz; kadın bedeninin erkeğinkinden daha az gelişkin olup olmadığını, üst maymun türlerine daha az mı daha çok mu yakın olduğunu, vb. sorgulamak boştur. Müphem bir *doğal*-cılığı daha da müphem bir etik ya da estetik yaklaşımla harmanlayan bütün bu denemeler boş laftan ibarettir. İnsan türü içinde erkekle dişi ancak insanî bakış açısından karşılaştırılabilir. İnsanı tanımlayan ise verili olmayan, kendini ne ise o yapan bir varlık olmasıdır. Merleau-Ponty'nin çok haklı olarak söylediği gibi, insan *doğal* bir tür değil, tarihsel bir idedir. Kadın, değişmez bir gerçeklik değil, bir oluşturt; onu erkeğin karşısına oluşu içinde koymak, yani *imkânlarını* tanımlamak gerekecektir. Bu kadar tartışmayı işe yaramaz hale getiren, kadının yetenekleri sorunu ortaya koyulurken onun geçmişte ve bugün ne olduğuna indirgenmek istenmesidir; oysa yetenekler ancak gerçekleştirildiklerinde apaçık hale gelirler. Ayrıca, ayırıcı özelliği aşkınlık ve öteye geçme olan bir varlık göz önüne alınırken, değerlendirme belli bir noktada durdurulamaz.

Bununla birlikte, denebilir ki benimsediğim bakış açısından –Heidegger, Sartre ve Merleau-Ponty'nin bakış açısından– beden, bir şey olmamakla birlikte bir durumdur. Dünyaya tutunuşumuz ve tasarılarımızın taslağıdır beden. Kadın erkekten daha güçsüzdür; daha az kas gücü, daha az sayıda alyuvaryı, daha az solunum kapasitesi vardır; daha yavaş koşar, daha az ağırlık kaldırabilir, erkeklerle rekabet içine girebileceği hemen hiçbir spor yoktur; kavgada erkeğe meydan okuyamaz. Bu güçsüzlüğe ayrıca dengesizlik, denetimsizlik ve sözünü ettiğimiz dayanıksızlık da eklenir: Bunlar olgulardır. Dolayısıyla kadının dünyaya tutunuşu daha sınırlıdır; tasarılarında daha az metin, daha az karardır ve onları gerçekleştirme yeteneği daha azdır. Bu, bireysel yaşamının erkeğinkinden daha az zengin olması demektir.

Aslında bu olgular yadsınamaz, ama bunların anlamı kendilerinde değildir. Bedeni varoluştan hareketle tanımlayan insanî bir bakış açısını benimsediğimizde, biyoloji soyut bir bilim haline gelir. Fizyolojik veri (kas gücünün daha az olması) bir anlama büründüğü anda, bu anlam derhal tüm bir bağlamla ilintili olarak görünmeye başlar. “Güçsüzlük”, ancak insanın kendi önüne koyduğu hedefler, yararlanabileceği aletler ve kendine koyduğu yasalar ışığında güçsüzlük olarak ortaya çıkar. Şayet insan dünyayı tutup kavramak istemeseydi, şeylere *turunma* düşüncesinin bir anlamı olmazdı. Bu kavrama bedensel gücün tamamını kullanmayı gerektirmediğinde, kullanılacak en az miktarın üzerinde farklılıklar iptal olur. Törelere şiddeti yasakladığı yerde kas gücü bir egemenliğin temelini oluşturamaz. *Güçsüzlük* kavramının somut olarak tanımlanabilmesi için, varoluşsal, ekonomik ve ahlakî göndermeler gerekmektedir. İnsan türünün bir karşı-doğa [*antiphris*] olduğunu söyledik; bu ifade tam olarak doğru değildir, çünkü insan verili olanı inkâr edemez, ama verili olanın hakikatini, onu üstleniş

biçimiyle oluşturur. İnsan ancak eylemiyle doğayı devraldığı ölçüde doğanın insan için bir gerçekliği vardır. İnsanın kendi doğası da buna dahildir. Tıpkı dünyaya tutunması gibi, üreme işlevinin kadın için oluşturduğu yük de soyut olarak ölçülemez. Anneliğin bireysel yaşamla ilişkisi hayvanlarda kızışma ve mevsimler aracılığıyla doğal yollarla düzenlenir, kadında ise tanımlanmamıştır, onu sadece toplum belirleyebilir. Toplumun daha az ya da çok sayıda doğum talep etmesine, gebeliğin ve doğumun hangi sağlık koşulları altında gerçekleştiğine bağlı olarak, türün kadın üzerindeki boyunduruğu daha sıkı ya da gevşek olacaktır. Böylece, hayvanlar dünyasının üst basamaklarında bireysel varoluşun erkekte kendini kadında olduğundan daha buyurgan biçimde olumladığı söylenebilirse de, insanlık söz konusu olduğunda bireysel "imkânlar" ekonomik ve toplumsal duruma bağlıdır.

Ne olursa olsun, bireysel ayrıcalıkları erkeğe türün içinde her zaman üstünlük sağlamaz; dişi annelikte başka bir tür özerklik elde eder. Kimi zaman erkek egemenliğini dayatır. Zuckermann'ın incelediği maymunlar bunun bir örneğidir, ama çoğu kez çiftin iki yarısı ayrı hayatlar sürdürür; erkek aslan ev işlerini dişi aslanla paylaşır. Bu bakımdan da insan türünün durumu başka hiçbir türüne indirgenemez, erkekler kendilerini öncelikle birey olarak tanımlamazlar, erkeklerle kadınlar hiçbir zaman tekil savaşlarda karşı karşıya gelmezler; çift, kökensel bir *mitsein*'dir¹² ve her zaman kendisi de daha büyük bir topluluğun sabit ya da geçici bir ögesi olarak ortaya çıkar. Bu toplumlar içinde, erkek ya da kadından hangisi tür için daha zorunludur? Üreme hücreleri düzeyinde ve cinsel birleşme, gebelik gibi biyolojik işlevler düzeyinde, eril ilke sürdürmek için yaratır, dişi ilke yaratmak için sürdürür. Peki toplumsal yaşamda bu bölünmeye ne olur? Yabancı organizmalara veya inorganik dayanaklara yapışmış olarak yaşayan ya da doğanın bol miktarda ve hiçbir çaba gerektirmeksizin besin sunduğu türlerde, erkeğin rolü döllemeye sınırlıdır; besin toplamak, avlanmak, yavrulara gereken besinleri sağlamak için savaşmak gerektiğinde ise erkek çoğu kez onların bakımına katkıda bulunur. Çocukların anne sütünden kesildikten sonra daha uzun bir süre kendi gereksinimlerini karşılayamadığı bir türde bu katkı vazgeçilmezdir. İşte o zaman erkeğin emeği çok fazla önem kazanır; sebep olduğu yaşamlar onsuz sürdürülemezcek durumdadır. Her yıl çok sayıda kadını döllemeye bir erkek yeter, ama doğduktan sonra çocukların yaşamlarını sürdürebilmeleri için, onları düşmanlara karşı korumak için, gereksinim duydukları her şeyi doğadan koparıp almak için erkekler gerekmektedir. Üretici güçlerle yeniden üretim güçleri arasındaki denge, insan tarihinin farklı ekonomik uğraklarında farklı biçimlerde kurulur. Erkek kadının çocuklarla arasındaki ve ardından çocukların kendi aralarındaki ilişkiyi de bu farklı ekonomik uğraklar şekillendirir. Ama bu noktada biyolojinin alanının dışına çıkmış oluyoruz. Cinsiyetlerden birinin

12 Bkz. "Giriş". -Çn.

türün sürekliliğini sağlamada oynadığı rol açısından üstünlüğünü, bir tek biyolojinin ışığı altında ortaya koyamayız.

Son olarak toplum bir tür değildir. Toplumda tür kendini varoluş olarak gerçekleştirir, dünyaya ve geleceğe doğru kendini aşar. Toplumun töreleri biyolojiden türetilemez, bireyler hiçbir zaman kendi doğalarına terk edilmezler, töre onların boyun eğdiği bir ikinci doğadır ve burada, onların ontolojik duruşlarını dile getiren arzuların ve korkuların yansıması vardır. Özne beden olarak değil, tabulara, yasalara tabi olan beden olarak kendi bilincine varır ve kendini gerçekleştirir. Kendini ancak bazı değerler adına değerlendirir. Ve bir kez daha belirtelim ki değerlerin temelini fizyoloji oluşturamaz. Tersine biyolojik veriler, varolanın onlara atfettiği değerlere bürünür. Kadının uyandırdığı saygı ya da korku ona karşı şiddet kullanılmasını yasaklıyorsa, erkeğin kas üstünlüğü bir iktidar kaynağı olmaz. Bazı yerli kabilelerde olduğu gibi töreler kocanın seçimini genç kızlara bırakıyorsa ya da kocayı baba seçiyorsa, erkeğin cinsel saldırganlığı ona hiçbir inisiyatif, hiçbir ayrıcalık sağlamaz. Anneyle çocuk arasındaki sıkı bağ, çocuğa biçilen ve çok değişken olan değere bağlı olarak, anne için kimi zaman bir onur kaynağı haline gelir kimi zaman da gelmez. Bu bağın kendisi de, söylemiş olduğumuz gibi, toplumsal önyargılara göre kabul edilir ya da edilmez.

Böylece biyolojinin verilerini ontolojik, ekonomik, toplumsal ve psikolojik bağlamın ışığı altında aydınlatmamız gerekecektir. Kadının türün kölesi olması, bireysel yeteneklerinin sınırları çok büyük önem taşıyan olgulardır. Kadının bedeni, bu dünyada içine yerleştiği durumun en önemli öğelerinden birisidir, ama beden de onu tanımlamaya yetmez; beden ancak bir toplum içinde ve eylemler aracılığıyla bilinç onu üstlendiği ölçüde yaşanmış gerçekliğe sahiptir. Bizi meşgul eden şu soruyu yanıtlamak için biyoloji yetersizdir: Kadın neden *Başka*'dır? Bilinmesi gereken şey, tarih boyunca kadında doğanın nasıl devralındığıdır; bilinmesi gereken, insanlığın insan dışısını neye çevirdiğidir.

İkinci Bölüm

Psikanalitik Bakış Açısı

Psikanalizin psiko-fizyoloji karşısında gerçekleştirdiği son derece büyük bir ilerleme vardır; o da hiçbir erkeğin insanî bir anlama bürünmeden psişik yaşama müdahale etmediğini görmüş olmasıdır. Somut olarak varolan beden, bilginlerin betimlediği nesne-beden değil, öznenin yaşantıladığı bedendir. Dişi, kendini kadın olarak hissettiği ölçüde kadındır. Biyolojik olarak çok önem taşıyan, ama kadının yaşanmış durumuna ait olmayan veriler vardır. Örneğin yumurtanın yapısının kadının somut durumunda bir yansıması yoktur, tersine klitoris gibi biyolojik olarak fazla önem taşımayan bir organ ise onun yaşamında birincil bir rol oynar. Kadını tanımlayan doğa değildir. Kadın, duygulanma yetisiyle doğayı kendi hesabına devralarak kendini tanımlar.

Bu bakış açısıyla tüm bir sistem inşa edilmiştir. Burada bu sistemin bütün olarak eleştirisini yapmayı değil, sadece kadının incelenmesine sunduğu katkıyı ele almayı hedefliyoruz. Baştan aşağı psikanaliz üzerine bir tartışma yürütmek kolay iş değildir. Bütün dinler gibi –örneğin Hristiyanlık, Marksizm– psikanaliz de katı kavramlardan oluşan bir temel üzerinde can sıkıcı bir esnekliğe sahiptir. Kimi zaman sözcükler en dar anlamlarıyla ele alınır; örneğin fallus teriminin, son derece kesin bir biçimde, bir et parçası olan erkek cinsel organını adlandırması gibi. Kimi zaman ise sonsuzca genişletilerek simgesel bir anlam kazanırlar: Fallusun erkek kişiliğinin ve onun içinde bulunduğu durumun bütününe dile getirdiği ileri sürülür. Bu öğretinin söylediklerini düz anlamıyla ele alıp ona saldırdığınızda psikanalist onun ruhunu anlamadığınızı iddia eder, ruhunu onayladığınızda ise derhal düz anlamın içine hapsetmek ister sizi. Öğretinin

önemi yok, der psikanalist, psikanaliz bir yöntemdir; ama yöntemin başarısı öğreti yandaşlarının inancını güçlendirmektedir. Nitekim psikanalistlerden başka kim psikanalizin gerçek yüzünü ortaya koyabilir ki? Ne var ki Hıristiyanlar ve Marksistler arasında olduğu gibi, psikanalistler arasında da sapkın görüşler vardır. “Psikanalizin en büyük düşmanları psikanalistlerdir,” diyen pek çok psikanalist vardır. Okulun çok kez bilgiçliğe varan kesinlik düşkünlüğüne rağmen, ortada hâlâ giderilmemiş belirsizlikler vardır. Sartre’ın ve Merleau-Ponty’nin dikkat çektiği gibi, “Cinsellik varoluşla aynı uzanımı paylaşır [coextensif]” önermesi birbirinden çok farklı iki şekilde anlaşılabilir; varolanın tüm avatarlarının cinsel bir anlam taşıdığı söylenmek isteniyor olabilir veya bütün cinsel görüntülerin varoluşsal bir anlamı vardır demek isteniyor olabilir. Bu iki olumlama arasında bir uzlaşmaya varılabilir, ama çoğu kez ikisi arasında gidip gelmekle sınırlı kalınır. Zaten “cinsel” ile “genital” ayırt edildiği andan itibaren cinsellik mefhumu bulanıklaşır. “Freud’da cinsel olan, genital olanı harekete geçirme konusundaki içsel yetenektir,” der Dalbiez. Ama “yetenek”, yani imkân düşüncesi son derece sorunludur. İmkânın tek kuşku götürmez kanıtı gerçekliktir. Freud filozof olmadığı için sistemini felsefi olarak gerekçelendirmeyi reddetmiştir; öğrencileri onun bu şekilde her tür metafizik saldırıyı savuşturduğunu ileri sürerler. Bununla beraber, bütün bu olumlamaların ardında metafizik önkabuller yatmaktadır. Freud’un dilini kullanmak, belli bir felsefeyi benimsemektir. Tam da bu karışıklıklar, eleştiri yapmayı bir yandan güçleştirirken bir yandan da gerekli kılmaktadır.

Freud kadının yazgısını pek fazla umursamamıştır. Bu yazgıyı, erkeğinkini model alıp onun birkaç özelliğini değiştirerek betimlediği açıktır. Freud’dan önce, Marañon adlı seksolog şu beyanda bulunmuştu: “Farklılaşmış enerji olarak libidonun eril anlamda bir güç olduğunu söyleyebiliriz. Orgazm için de aynı şeyi söyleyeceğiz.” Ona göre orgazma ulaşan kadınlar “erkeksi” kadınlardır, cinsel atılım “tek yönlü”dür ve kadın bu yolun ancak yarısındadır.¹ Freud o kadar ileri gitmez; kadının cinselliğinin erkeğinki kadar gelişmiş olduğunu kabul eder, ama onu hiçbir zaman kendi içinde ele almaz. Şöyle yazar Freud: “İster erkekte olsun ister kadında, libido özü bakımından değişmez ve düzenli biçimde erildir.” Kadın libidosunu özgünlüğü içinde ortaya koymayı reddeder, dolayısıyla kadın libidosu kaçınılmaz biçimde ona genel olarak insan libidosundaki karmaşık bir sapma gibi görünür. Libidonun başlangıçta her iki cinsiyette de aynı şekilde geliştiğini düşünür: Bütün çocuklar önce anne memesine saplandıkları bir oral evreden, ardından bir anal evreden geçer ve sonunda genital evreye ulaşır ve birbirlerinden bu dönemde farklılaşırlar. Freud, kendisinden önce önemi yeterince anlaşılmayan bir olguyu aydınlığa kavuşturmuştur: Erkeğin erotizmi-

1 Bu kuramla D.H. Lawrence’ta da karşılaşmamız gariptir. *Le Serpent à plumes*’de [Tüylü Yılan] don Cipriano sevgilisinin orgazma ulaşmamasına özen gösterir. Haz duyarak kendini bireyselleştirmemeli, erkekle uyum içinde heyecanlanmalıdır.

nin odağı kesin biçimde penistir, buna karşılık kadında iki ayrı erotik sistem vardır. Bunlardan birisi, çocukluk döneminde gelişen klitoral sistem, diğeri de ancak ergenlikten sonra gelişen vajinal sistemdir. Oğlan çocuğu genital evreye geldiğinde gelişimi tamamlanır; artık hazzın kendi öznelliği içinde amaçlandığı otoerotik tutumdan hazzı bir nesneye, normal olarak da kadına bağlayan heteroerotik tutuma geçmesi gerekecektir; bu geçiş, ergenlikte narsisistik bir evreden geçilerek gerçekleşecektir, ama penis, tıpkı çocuklukta olduğu gibi, ayrıcalıklı erotik organ olmaya devam edecektir. Kadının da narsisizmden geçerek libidosunu erkekte nesneleştirilmesi gerekecektir, ama burada süreç çok daha karmaşık bir hal alacaktır, çünkü kadının klitoral hazzdan vajinal haza geçmesi gerekmektedir. Erkek için tek bir genital evre varken kadın için iki genital evre söz konusudur; cinsel gelişiminin sonuna ulaşamama, çocuksu evrede kalma ve bunun sonucunda nevrozlar geliştirme tehlikesi erkek için olduğundan çok daha yüksektir onda.

Daha otoerotik evredeyken, çocuk az ya da çok güçlü biçimde bir nesneye bağlanır. Erkek çocuk annesine saplanır ve babasıyla özdeşleşmek ister; bu iddiasından ürker ve babasının bu yüzden kendisini cezalandırmak için sakat bırakmasından korkar. “Oidipus karmaşası”ndan “hadım edilme karmaşası” doğar. Çocuk babasına yönelik saldırganca duygular geliştirir ama aynı zamanda onun otoritesini içselleştirir. Böylece enstest eğilimlerini sansürleyen Üstben oluşur; bu eğilimler bastırılır, karmaşa çözülür ve erkek çocuk, aslında ahlak kuralları biçiminde içselleştirdiği babadan kurtulur. Oidipus karmaşası ne kadar belirgin olmuş ve ne kadar kesin biçimde alt edilmişse, Üstben de o kadar güçlü olur. Freud önce kız çocuğun hikâyesini de tamamen simetrik biçimde betimlemiştir; daha sonra, çocukluk karmaşasının kadına özgü biçimine Elektra karmaşası adını vermiştir, ama onu kendi içinde tanımlamaktan çok erkeğe özgü biçiminden hareketle betimlediği açıktır. Yine de ikisi arasında çok büyük bir fark olduğunu teslim eder: Küçük kızın başlangıçta anne saplantısı olduğu halde, erkek çocuk hiçbir zaman babasına cinsel çekim duymaz; anne saplantısı oral evrenin bir kalıntısıdır, çocuk o zaman babayla özdeşleşir, ama beş yaşına doğru, kız çocuk cinsiyetler arasındaki anatomik farklılığı keşfeder ve penis yokluğuna bir hadım edilme karmaşasıyla tepki verir, sakat bırakılmış olduğunu hayal eder ve bundan acı duyar; o zaman erkeksi iddialarından vazgeçmesi gerekir, annesiyle özdeşleşir ve babasını baştan çıkarmaya uğraşır. Hadım olma karmaşasıyla Elektra karmaşası karşılıklı olarak birbirini güçlendirir; küçük kız hem babasına âşık olduğu hem de ona benzemeyi istediği ölçüde, engellenme duygusu daha da yakıcı olur ve tam tersinden, bu üzüntü onun aşkını güçlendirir. Kendi aşığı konumunu, babada uyandırdığı şefkatle telafi edebilir. Kız çocuk annesine karşı bir rekabet duygusu ve düşmanlık duyar. Sonra onda da Üstben oluşur, enstest eğilimleri bastırılır, ama onun Üstbeni daha kırılıgandır. İlk saplantı anne saplantısı olduğu için, Elektra karmaşası Oidipus karmaşasından daha az keskindir; ayrıca baba yasakladığı aşkın bizzat nesnesi olduğundan, koyduğu yasaklar rakibi olan

erkek çocuk için olduğundan daha az etkilidir. Görüldüğü üzere, tıpkı genital gelişimi gibi küçük kızın tüm cinsel dramı da erkek kardeşlerinininkinden daha karmaşıktır. Kadınlığını reddederek, inatla bir penise sahip olmaya ve babasıyla özdeşleşmeye çalışarak hadım olma karmaşasına tepki göstermeye yeltenebilir; bu tavır onun klitoral evrede kalmasına yol açacak, ya frijit olacak ya da eşcinselliğe yönelecektir.

Bu betimlemeye yöneltilebilecek iki önemli eleştiri, Freud'un kadın cinselliğini betimlerken tümüyle erkek modelini temel almasından kaynaklanmaktadır. Kadının kendini sakat bırakılmış bir erkek olarak hissettiğini varsayar Freud, ama sakat bırakılma fikri bir karşılaştırma ve değer atfetme içerir. Günümüzde birçok psikanalist, küçük kızın penis özlemi duyarken ondan yoksun bırakıldığını varsaymadığını kabul eder, hatta bu özlem o kadar da genel değildir; ayrıca basit bir anatomik karşılaştırmadan doğuyor olamaz. Birçok küçük kız erkek bedeninin yapısını ancak ileri bir dönemde keşfeder ve keşfettiğinde de bu sadece görerek olur. Erkek çocuğun penisıyla ilgili canlı bir deneyimi vardır ve bu onunla gurur duymasını sağlar, ama bu gururun dolaysız bağlaştığı kız kardeşlerinin küçük düşme duygusu değildir, çünkü kızlar erkek organını sadece dışarıdan bilirler. Bu dışarıdaki et parçasının, bu kırılğan etten sapın onlarda sadece ilgisizlik, hatta tikslenme duygusu uyandırması da mümkündür. Küçük kızın penis konusunda gösterdiği istek, daha önceden erkekliğe atfedilen değer sonucudur. Freud bu değer hesabını vermek yerine, bu konuda bir uzlaşma olduğunu varsayar.² Öte yandan Elektra karmaşası kavramı da, kadının libidosunun özgün bir betimlemesinden esinlenmediği için çok belirsizdir. Erkeklerde bile, tam anlamıyla genital bir Oidipus karmaşası yaygın olmaktan uzaktır, ama çok istisnai durumlar dışında, babanın kızı için de genital bir uyarı kaynağı olduğu söylenemez. Kadın erotizminin en büyük sorunlarından biri, klitoral hazın yalıtılmış durumda olmasıdır. Kadın bedenindeki çok sayıda erojen bölgenin gelişmesi, vajinal erotizmle birlikte ergenliğe doğru olur; babanın öpücüklerinin ve okşamalarının on yaşında bir kız çocukta klitoral haz uyandırmaya "içsel bir yatkınlığı" olduğunu söylemek, çoğu zaman anlamsızdır. "Elektra karmaşası"nın sadece çok genel bir duygusal nitelik taşıdığını kabul edecek olursak, o zaman da tüm bir duygusallık sorununu ortaya koymuş oluruz ve Freudculuk bunun cinsellikten ayrılarak tanımlanabilmesi için bize hiçbir araç sunmaz. Her ne olursa olsun, babayı tanrılaştıran kadın libidosu değildir. Annenin oğlunda uyandırdığı arzu onu tanrılaştırmamıştır; kadın arzusunun egemen bir varlığa yönelik olması ona özgün bir nitelik kazandırır, ama bu arzu kendi nesnesini oluşturmaz, ona maruz kalır. Babanın egemenliği toplumsal düzene ait bir olgudur. İşte Freud bunu açıklamayı başaramaz; belli bir tarihsel uğrakta hangi otoritenin babanın anneden üstün olacağına karar verdiğini bilmenin olanaksız olduğunu kendisi de itiraf eder. Bu karar ona göre

2 Bu tartışma daha etraflı biçimde II. Cilt, 1. bölümde ele alınacak.

bir ilerlemeyi temsil eder ama bunun nedenleri bilinmemektedir. Son yapıtında “Bu, babanın otoritesi olamaz çünkü tam da bu otoriteyi babaya veren ancak ilerlemedir,” diye yazar.³

Adler, insan yaşamının gelişimini sadece cinselliğe dayandıran bir sistemin yetersizliğini anladığı için Freud’dan ayrılmıştır; o, cinselliği tüm bir kişilikle bütünleştirmeyi amaçlar. Freud’da bütün davranışlar arzu, yani haz arayışıyla kışkırtılmış gibi görüldüğü halde, Adler’in gözünde insanın belli hedefleri vardır; dürtünün yerine motifleri, erekselliği, tasarıları koyar Adler; zekâya öyle geniş bir yer açar ki cinsel olan onun gözünde çoğu kez sadece simgesel bir değer taşır. Onun kuramlarına göre insan dramı üç uğrağa ayrılır: Bütün bireylerde bir güç istenci vardır ama bu aynı zamanda bir aşağılık karmaşasına eşlik eder; bu çatışma bireyi, üstesinden gelememekten korktuğu gerçeklik sınavından kaçınmak için bin bir kaçamağa başvurmaya iter; özne, kendisiyle korktuğu toplum arasına bir mesafe koyar. Toplumsal duyunun bozulması olan nevrozlar da buradan kaynaklanır. Kadına gelince, aşağılık karmaşası onda kadınlığından utanıp onu yadsımak biçimine bürünür. Bu karmaşayı tetikleyen, penisin yokluğu değil, içinde olduğu durumun bütünüdür; küçük kızın penis haseti⁴ sadece penisin erkek çocuklara tanınan ayrıcalıkların bir simgesi olmasından kaynaklanır. Babanın aile içindeki konumu, erkeklerin evrensel üstünlükleri, eğitim, her şey, erkeklerin üstün olduğu düşüncesini teyit eder. Daha sonra, cinsel ilişkilerinde kadını erkeğin altına yerleştiren cinsel birleşme pozisyonu yeni bir küçük düşürülmedir. Kadın tepkisini “erkeksi bir karşı çıkışla” gösterir; ya erkekleşmeye çalışır ya da kadınca silahlarla erkeğe karşı bir savaş başlatır. Ancak anne olduğunda çocuğunda penisin eşdeğerini bulabilir. Ama bu, kendisini tümüyle bir kadın olarak kabul etmeye başlamasını, yani aşağı konumunu üstlenmesini varsayar. Erkekten çok daha fazla kendi içinde bölünmüştür kadın.

Burada Adler’i Freud’dan ayıran kuramsal farklar ve ikisini uzlaştırmanın imkânları üzerinde uzun uzadıya durmak gereksizdir. Dürtüye dayalı açıklama da motife dayalı açıklama da hiçbir zaman yeterli değildir. Her dürtü bir motifi ortaya koyar, ama neden de ancak bir dürtü aracılığıyla kavranabilir; dolayısıyla Adlercilik ile Freudculuk arasında bir sentez gerçekleştirilebilir gibi görünmektedir. Gerçekten de Adler, hedef ve ereksellik kavramlarını işin içine sokmakla birlikte, psişik nedensellik düşüncesini bütünüyle korur; onun Freud’la ilişkisi biraz da enerjetizm⁵ ile mekanist düşüncenin ilişkisi gibidir. Söz konusu olan

3 Bkz. *Moïse et son peuple* (Musa ve Tektanrıcılık, çev. Kâmuran Şipal, Say Yay. 2015), çev. A. Berman, s. 177.

4 *Envie de pénis* ifadesi Türkçede “penis haseti” olarak yerleşmiş olmakla birlikte Fransızca kullanımıyla “envie”, İngilizcedekinden farklı olarak olumlu bir arzuya da işaret eder. Dolayısıyla bu ifade haset, kıskançlık anlamlarının yanı sıra istek, arzu, özlem gibi anlamlar da taşır. –En.

5 Enerjiyi her şeyin temeli olarak gören düşünce biçimi. –Çn.

ister çarpışma olsun ister çekici bir güç, fizikçi her zaman belirlenimciliği kabul eder. Bu bütün psikanalistlerin paylaştığı bir önkabuldür. İnsan tarihi, belirlenmiş öğelerin oyunuyla açıklanır. Hepsi kadına aynı yazgıyı biçer. Kadının dramı “erkeksi” ve “kadınca” eğilimleri arasındaki çatışmaya indirgenir; ilk eğilimi taşıyan kadınlar kendilerini klitoral sistemde gerçekleştirirler, ikinciye taşıyanlar ise vajinal erotizmde. Çocuksu biçimde babayla özdeşleşir kadın; ardından erkek karşısında bir aşağılık karmaşası hisseder, böylece ya özerkliğini korumak ve erkekleşmek seçeneğini benimser –ki arka planında aşağılık karmaşası olduğu için bu, nevrozlara yol açabilecek bir gerilimi tetikler– ya da aşk ilişkisinin boyunduruğunda kendini mutlu bir biçimde gerçekleştirir. Bu çözümü kolaylaştıran, egemen babaya duymuş olduğu aşktır; âşıkta ya da kocada babayı arar ve cinsel aşk kadında egemenlik altına girme arzusuna eşlik eder. Yeni bir özerklik biçimi getiren annelikle ödüllendirilecektir kadın. Bu dramın kendine ait bir dinamizmi var gibi görünmektedir; bunu saptıran bütün rastlantılara rağmen yolunu çizmeye bakar ve her kadın bu drama edilgen biçimde katlanır.

Psikanalistler kuramlarına rahat rahat empirik kanıtlar bulabilirler. Hepimiz biliriz ki Ptolemeus sisteminin yeterince ustalıkla biçimde karmaşılaştırılmasıyla, uzun bir süre onun gezegenlerin konumunu tam olarak açıkladığı savunulmuştur. Oidipus'un üzerine tersine çevrilmiş bir Oidipus koyarak, bütün sıkıntılarda [*angoisse*] bir arzu bulunduğunu göstererek, Freudculuğu bizzat kendisiyle çelişen olgularla bütünleştirmeyi de başaracaklardır. Belli bir biçim ancak bir zeminden hareketle yakalanabilir ve biçimin tutulup kavranma tarzı bu zeminin pozitif hatlarıyla arka planda ayrılıp ortaya çıkmasını sağlar; dolayısıyla tikel bir hikâyeyi Freudcu bir bakış açısıyla betimlemekte ısrar edersek, bu hikâyenin ardında Freudcu şemayı buluruz; oysa bir öğreti ikincil açıklamaların sınırsız ve keyfi biçimde çoğaltılmasını gerektirdiğinde, gözlem yoluyla kurula uyan vaka kadar uymayan vaka da keşfedildiğinde, eski çerçevelerin terk edilmesi tercih edilmelidir. Aslında günümüzde bütün psikanalistler Freudcu kavramları kendi tarzlarında esnetmeye uğraşıyorlar, bazı uzlaşmalar deniyorlar. Örneğin çağımızın bir psikanalisti şöyle yazıyor: “Bir karmaşa söz konusu olduğu andan itibaren, tanım gereği birçok bileşen vardır... Karmaşa, bu birbiriyle uyumsuz öğelerin bir araya getirilmesinden oluşur, içlerinden bir tanesinin diğerleri tarafından temsil edilmesinden değil.”⁶ Ama öğelerin basitçe bir araya getirilmesi düşüncesi kabul edilebilir değildir. Psişik yaşam bir mozaik değildir, uğraklarının her birinde bir bütün olarak mevcuttur ve bu birliğe saygı göstermek gerekir. Bu da ancak, birbiriyle uyumsuz olgular arasında varoluşun kökensel yönelimselliğinin yeniden bulunmasıyla mümkün olur. Bu kaynağa geri gidilmediğinde insan, eşit derecede anlamdan yoksun ve olumsal dürtülerle yasaklar arasındaki bir savaş alanı gibi görünür. Bütün psikanalistler sistematik bir biçimde seçim fikrini ve onun bağlaştığı olan değer mefhumunu reddeder;

sistemin içsel zaafını oluşturan da budur. Freud dürtüleri ve yasakları varoluşsal seçimden kopardığı için onların kökenini bize açıklayamaz, onları verili kabul eder. Değer mefhumunun yerine otorite mefhumunu getirmeye çalışmıştır; ancak *Musa ve Tektanrıcılık* adlı yapıtında bu otoriteyi açıklama imkânı olmadığını kabul eder. Örneğin ensest yasaktır çünkü baba onu yasaklamıştır: Ama bu yasak nedendir? Orası bir sırdır. Üstben, kaynağını keyfi bir zorbalıktan alan buyrukları ve yasakları içselleştirir. İçgüdüsel eğilimler vardır ama nedenleri bilinmez. Bu iki gerçeklik heterojendir çünkü ahlak cinselliğe yabancı bir gerçeklik olarak koyulmuştur; insanın birliği parçalanmış gibidir, bireyden topluma geçiş yoktur. Bunları birleştirmek için Freud garip romanlar icat etmek zorunda kalır.⁷ Adler, hadım edilme karmaşasının ancak toplumsal bir bağlamda açıklanabileceğini çok iyi görmüştür; değerlendirme sorununa değinmiştir ama toplum tarafından kabul edilen değerlerin ontolojik kökenine inmemiş ve gerçek anlamıyla cinsellikte işin içine bazı değerlerin girdiğini anlamamıştır, ki bu da onun cinselliğin önemini kavramamasına yol açmıştır.

Hiç kuşkusuz cinsellik insan yaşamında önemli bir rol oynar. Onun yaşamın bütününe nüfuz ettiği söylenebilir; zaten fizyoloji bize, testislerin ve yumurtalığın yaşamlarıyla gövdenin yaşamının iç içe girdiğini göstermişti. Varolan, cinsiyetli bir bedendir; dolayısıyla onun, kendileri de cinsiyetli bedenler olan başka varolanlarla ilişkilerinde cinsellik her zaman işin içindedir, ama beden ve cinsellik varoluşun somut ifadeleri olsa da bunların imlemeleri ancak varoluştan hareketle keşfedilebilir. Bu bakış açısına sahip olmadığı için psikanaliz, açıklanmamış olguları üzerinde anlaşılmaya varılmış doğrular olarak alır. Örneğin bize, küçük kızın poposu çıplak, çömelerek çiş yapmaktan *utanç* duyduğu söylenir. Peki utanç nedir? Aynı şekilde erkeğin bir penisi olduğu için gurur duyup duymadığını ya da onun gururunun ifadesini peniste bulup bulmadığını sorgulamadan önce, gururun ne olduğunu ve bir öznenin kendini beğenmesinin bir nesnede nasıl cisimleşebildiğini bilmek gerekir. Cinselliği indergenemez bir veri olarak ele almamak gerekir. Varolanın, daha kökensel bir “varlık arayışı” vardır, cinsellik bunun farklı çehrelerinden sadece biridir. Sartre’ın *Varlık ve Hiçlik*’te gösterdiği budur; ayrıca Bachelard’ın Toprak, Hava, Su üzerine yapıtlarında söylediği de budur. Psikanalistler insanın birinci hakikatinin, kendi bedeniyle ve toplumdaki benzerlerinin bedenleriyle kurduğu ilişki olduğunu düşünürler, ama insan kendisini çevreleyen doğal dünyanın tözüne karşı ilksel bir ilgi duyar ve işinde, oyunda, “dinamik hayal gücünün” tüm deneyimlerinde onu keşfetmeye çalışır. İnsan, mümkün olan her yolla tutup kavradığı bütün dünya üzerinden varoluşa somut olarak kavuşma iddiasındadır. Toprağı yoğurmak, çukur kazmak da kucaklaşmak ve cinsel birleşme kadar kökensel etkinliklerdir. Bunları sadece cinsel simgeler olarak görmek bir yanılgıdır; çukur, yapışkanlık, yarık, sertlik, bütünlük, ilksel gerçekliklerdir. İnsanın bunlara duyduğu ilgi libido tarafından

dayatılmaz, tersine libido insanın bunları keşfetme biçimiyle şekillenir. Bütünlük, kadının bekâretinin simgesi olduğu için büyülemesiz erkeği. Tersine, bekâreti onun için değerli kılan, bütünlük sevgisidir. Çalışma, savaş, oyun, sanat, dünyada var olma biçimleridir ve başka biçimlere indirgenemezler. Bunlar cinselliğin açığa çıkardığı niteliklerle iç içe giren kimi nitelikleri meydana çıkarır; birey kendisini hem bu nitelikler hem de erotik deneyimler aracılığıyla seçer. Ancak bu seçimin birliğini, sadece ontolojik bir bakış açısı yeniden kurabilir.

Psikanalistin belirlenimcilik ve “kolektif bilinçdışı” adına en şiddetle yadsındığı mefhum seçim mefhumudur; bu bilinçdışı insana, hazır imgeler ve evrensel bir simge sistemi sunmaktadır. Rüyalar, sakar edimleri, sanrılar, alegoriler ve insan yazgıları arasındaki analojileri açıklayan bilinçdışıdır; özgürlükten söz etmek, bu huzursuz edici benzerlikleri açıklama olanağını reddetmek anlamına gelecektir. Ancak özgürlük fikri, bazı değişmezlerin varlığıyla bağdaşmaz değildir. Kuramın hatalarına rağmen psikanalitik yöntem çoğu kez verimli olabiliyorsa bu, bütünelik hikâyelerde genelliğini kimsenin yadsımayacağı verilerin var olmasındandır. Durumlar ve davranışlar kendilerini tekrar ederler; karar ânı, genelliğin ve tekrarın bağrından fışkırır. Freud, “Anatomi yazgıdır,” diyordu; bu sözün karşılığı, Merleau-Ponty’nin “Beden genelliktir,” sözüdür. Varolanların ayrılığı içinde varoluş birdir: Benzer organizmalarda kendini açığa vurur; dolayısıyla, ontolojik olanla cinsel olan arasındaki bağıntıda bazı değişmezler olacaktır. Belirli bir çağda, bir topluluktaki teknikler, ekonomik ve toplumsal yapı bütün üyelerine aynı dünyayı sergiler. Cinsellikle toplumsal biçimler arasında da değişmez bir ilişki olacaktır; benzer koşullar içindeki benzer bireyler, verili olanda benzer imlemleri bulacaklardır. Bu benzeşme kesin bir evrenselliğin temelini oluşturmaz, ama bireysel hikâyelerde genel tiplerin bulunmasını mümkün kılar. Simgesellik, bizim gözümüzde, gizemli bir bilinçdışı tarafından kurulmuş bir alegori değildir: Bir imlemenin, imleyen nesnenin bir benzeri aracılığıyla tutulup kavranmasıdır. Bütün varolanlar arasındaki varoluşsal durum ve yüzleşmek zorunda oldukları olgusal-lık özdeş olduğundan, imlemler birçok birey için aynı biçim altında ortaya çıkar. Simgesellik ne gökten inmiştir ne de yeraltının derinliklerinden çıkmıştır. Tıpkı dil gibi hem ayrılma hem de *mitsein* olan insan gerçekliği tarafından kurulmuştur. Bu aynı zamanda tekil icatların da burada bir yerinin olmasını açıklar. Öğreti buna izin versin vermesin, psikanalizin yöntemi pratikte bunu kabul etmek zorundadır. Bu bakış açısı, örneğin penise genel olarak atfedilen değeri anlamamızı sağlar.⁸ Varoluşsal bir olgu olan öznenin *yabancılaşma* eğiliminden yola çıkmadan bunu açıklamak olanaksızdır. Özgürlüğünün verdiği sıkıntı kendini şeylerde aramaya yönlendirir özneyi; bu ise kendinden kaçmanın bir biçimidir. Bu o kadar temel bir eğilimdir ki, bebek süttten kesilip Bütün’den ayrıldıktan hemen sonra, aynalarda, ebeveynlerinin bakışlarında kendi yabancılaşmış varoluşunu yakalamaya çalışır. İlkel insanlar kendilerini *manada* ya da totemde yabancılaştırırlar;

8 Bu konuyu II. Cildin 1. bölümünde uzun uzadıya yeniden ele alacağız.

uygar insanlar ise bireysel ruhlarında, benlerinde, isimlerinde, mülkiyetlerinde, eserlerinde. İşte bu, sahici olmayışa ilk meyledir. Penis, küçük oğlan çocuk için bu “suret” rolünü yerine getirmeye özellikle uygundur. Yabancı bir nesne olduğu kadar çocuğun kendisidir de; hem bir oyuncaktır, oyuncak bebektir hem de kendi etidir; ebeveynler ve bakıcılar ona küçük bir kişi muamelesi ederler. Bu durumda penisin çocuk için “genellikle bireyin kendisinden daha kurnaz, daha zeki ve daha becerikli bir *alter ego*”⁹ haline geldiğini anlıyoruz. İdrar yapma işlevi ve daha sonra sertleşme istemli süreçlerle kendiliğinden süreçlerin arasında yer aldığı için ve öznel olarak duyulan bir hazzın kaprisli, neredeyse yabancı bir kaynağı olduğu için, penis birey tarafından hem kendisi hem de kendisinden başkası olarak ortaya koyulur. Tütün aşkınlığı peniste elle tutulur biçimde cisimleşir ve penis gurur kaynağı haline gelir; fallus ayrı olduğu için erkek kendisini aşan yaşamı bireyselliğinin içine alabilir. Bu durumda penis uzunluğunun, idrarın fışkırtma gücünün, sertleşmenin, meni fışkırtmanın onun için kendi değerinin ölçüsü haline gelmesi anlaşılabilir.¹⁰ Dolayısıyla fallusun tensel olarak aşkınlığı cisimleştirmesi değişmez bir olgudur; çocuğun kendini baba tarafından aşılmış hissetmesi, yani kendi aşkınlığının baba tarafından engellenmiş olduğunu hissetmesi de değişmez bir olgudur, böylece Freudcu “hadım edilme karmaşası” fikri yine karşımıza çıkacaktır. Böyle bir *alter ego*’dan yoksun olan küçük kız, kendini elle tutulur bir şeyde yabancılaştırmaz, dolayısıyla kendini geri alamaz. Bu yüzden kendini tümüyle nesne haline getirmeye, kendini Başka olarak koymaya yönelir. Kendini oğlan çocuklarla karşılaştırıp karşılaştırmadığı sorusu ikincildir, önemli olan şudur: Penisin yokluğu kız çocuğu, böyle bir şeyin farkında olmasa bile, kendini bir cinsiyet olarak var etmekten alıkoyar; bunun pek çok sonucu olacaktır. Ancak işaret ettiğimiz bu değişmezler yine de bir yazgıyı tanımlamaz. Fallusun bu kadar değer kazanması, kendini başka alanlarda gerçekleştiren bir egemenliğin simgesi olmasındandır. Şayet kadın kendini özne olarak olumlamayı başarsaydı, fallusun eşdeğerlerini icat ederdi; çocuk vaaadinin cisimleştiği oyuncak bebek pekâlâ penisten daha değerli bir mülkiyet haline gelebilir.¹¹ Topluluğun kendini yabancılaştırdığı *maskelerin* kadınların elinde bulunduğu anasoylu toplumlar vardır; o zaman penis görkeminden çok şey yitirir. Anatomik ayrıcalık ancak durumun bütünlüğü içinde kavrandığında gerçek bir insanî ayrıcalığın temelini oluşturabilir. Psikanaliz ancak tarihsel bağlam içinde kendi hakikatine kavuşabilir.

9 Alice Balint, *La Vie intime de l'enfant (Çocuğun Mahrem Yaşamı)*, s. 101.

10 Başka ben. –Çn.

11 Bana dışkı yarışı yapan küçük köylü çocuklardan bahsedildi: En büyük ve en sert dışkıyı yapan oğlan çocuğu oyunda, hatta kavgada kazanılan başarıların telafi edemediği bir saygınlığa ulaşmış. Dışkı bu örnekte penisle aynı rolü oynuyor. Burada da yabancılaşma söz konusu.

12 Bu fikirlerle ikinci kesimde geri döneceğiz, burada sadece yöntemsel olarak işaret ediyoruz bunlara.

Kadının bir dişi olduğunu söylemek yeterli olmadığı gibi, onu kadınlığının bilincine varmasıyla tanımlamak da mümkün değildir. Bu bilince, üyesi olduğu toplumun içinde varır kadın. Psikanalizin dili bile, bilinçdışını ve tüm ruhsal yaşamı içselleştirerek, bireyin dramının kendi içinde cereyan ettiğini ima eder. Karmaşa, eğilimler vb. sözcükler bu anlama gelir. Ama bir yaşam, dünyayla kurulan bir ilişkidir; birey, dünya aracılığıyla kendini seçerek kendini tanımlar; bizi meşgul eden soruları yanıtlayabilmemiz için yüzümüzü dünyaya çevirmemiz gerekir. Psikanaliz özellikle de kadının neden *Başka* olduğunu açıklamakta başarısızdır. Nitekim Freud bile penisin saygınlığını açıklayanın babanın egemenliği olduğunu kabul eder ve erkek üstünlüğünün kökenini bilmediğini itiraf eder.

Bazı değerlendirmeleri verimli olan psikanalizin katkılarını bir bütün olarak bir kenara atmadan, onun yöntemini reddedeceğiz öyleyse. En başta cinselliği bir veri olarak almakla yetinmeyeceğiz. Bu yaklaşımın kestirmecilik olduğunu kadın libidosuyla ilgili betimlemelerin yoksulluğu ortaya koymaktadır. Daha önce de söylediğim gibi, psikanalistler hiçbir zaman kadın libidosunu doğrudan incelemişler, onu sadece erkek libidosundan hareketle ele almışlardır; kadının erkeğe çekilmesindeki temel çiftdeğerliliği bilmiyor gibidirler. Freudcular ve Adlerciler kadının erkek cinsiyeti karşısında hissettiği sıkıntıyı, engellenmiş bir arzunun tersine çevrilmesi olarak açıklarlar. Stekel burada kökensel bir tepkinin söz konusu olduğunu daha iyi görmüştür, ama o da bunu yüzeysel bir biçimde açıklar. Ona göre kadın, bekâretinin bozulmasından, içine girilmesinden, gebelikten, acıdan korkmaktadır ve bu korku onun arzusuna ket vurur; ancak bu açıklama fazla akılcıdır. Arzunun sıkıntı biçiminde kılık değiştirdiğini ya da endişenin arzuyu alt ettiğini kabul etmek yerine, kadının hem acil hem de ürkek bir çağrı olan arzusunu kökensel bir veri olarak almak gerekirdi; onun arzusunun ayırıcı özelliği, çekilme ve itilmenin parçalanmaz sentezi olmasıdır. Birçok dişi hayvanın, cinsel birleşmeyi isterken aynı zamanda ondan kaçması dikkat çekicidir. Kırıltkanlık ya da ikiye bölünmeyle suçlanır bu dişiler, ama ilkel davranışları karmaşık tutumlarla özdeşleştirerek açıklama iddiası saçmadır. Tersine kadının cilvelilik, ikiye bölünme diye adlandırılan tavırlarının kaynağını oluşturan, bu ilkel davranışlardır. “Edilgen libido” düşüncesi hesapları alt üst eder, çünkü libido erkekten hareketle itki ve enerji olarak tanımlanmıştır, ama bir ışığın aynı anda hem sarı hem mavi olduğu da *a priori* düşünülemez örneğin: Bunun için yeşilin sezgisine sahip olmak gerekir. Libidoyu “enerji” gibi muğlak terimlerle tanımlamak yerine, cinselliği, örneğin almak, ele geçirmek, yemek yemek, yapmak, maruz kalmak vb. başka insan davranışlarıyla karşılaştırsaydık, gerçekliği daha iyi kuşatabilirdik; zira cinsellik bir nesneyi tutup kavramanın tekil kiplerinden biridir. Ayrıca erotik nesnenin niteliklerini, sadece cinsel edimde değil genel olarak algıda kendilerini gösterdikleri biçimleriyle incelemek gerekirdi. Bu inceleme, erotizmi indirgenemez kabul eden psikanalizin çerçevesinin dışına çıkmaktadır.

Öte yandan, biz kadının yazgısını tümüyle farklı bir şekilde ortaya koyacağız: Kadını bir değerler dünyası içine yerleştireceğiz ve davranışlarına bir özgürlük

boyutu katacağız. Kadının, aşkınlığını olumlamakla nesne olarak yabancılaşmak arasında bir seçim yapmak durumunda olduğunu düşünüyoruz; birbiriyle çelişen itkilerin oynacağı değildir kadın, aralarında etik bir hiyerarşi olan çözümler icat eder. Psikanaliz değerini yerine otoriteyi, seçimin yerine itkiyi yerleştirerek bir ahlak taklidi önermektedir. Normallik fikridir bu. Bu fikir tedavi için kuşkusuz çok yararlıdır, ama genel olarak psikanalizde kaygı verici bir yaygınlık kazanmıştır. Betimleyici şema, bir yasa olarak kendini sunmaktadır ve hiç kuşku yok ki mekanist bir psikoloji de ahlaki icat mefhumunu kabul edemez; gerekirse azı açıklar ama fazlayı hiçbir zaman açıklayamaz, gerekirse başarısızlıkları kabul eder ama yaratımı hiçbir zaman kabul etmez. Bir özne, normal kabul edilen evrimi bütünüyle yeniden üretmediğinde, evrimin yarı yolda durduğu söylenecek, bu bir eksiklik, bir olumsuzlama olarak yorumlanacak, hiçbir zaman olumlu bir karar olarak görülmecektir. Başka şeylerin yanı sıra, önemli insanların psikanalizini bu kadar hayret verici yapan da budur. Bize hangi aktarımı, hangi yüceltmeyi gerçekleştirmeyi başaramadıkları söylenir. Onların belki de bunları reddettiği ve bunun için belki de geçerli bir sebepleri olabileceği varsayılmaz; davranışlarının motifinin, özgürce konmuş erekler olabileceği kabul edilmek istenmez; birey kendini yansıttığı bir geleceğe göre değil, hep geçmişle bağlantısı içinde açıklanır. Bu yüzden bize sadece sahici olmayan bir imge sunulur ve sahici olmayış için normallikten başka hiçbir ölçüt bulamayız. Kadının yazgısının betimlenişi bu açıdan son derece çarpıcıdır. Psikanalistlerin anladığı anlamıyla anne ya da babayla “özdeşleşmek”, kendini bir modelde yabancılaştırma, kendi varoluşunun kendiliğinden devinimi yerine yabancı bir imgeyi tercih etmektir, varolmayı oynamaktır. Kadın bize iki yabancılaşma kipi arasında kalmış olarak gösterilir; çok açıktır ki erkek olmaya öykünmek onun için bir başarısızlık kaynağı olacaktır, ama kadın olmaya öykünmek de bir tuzaktır. Kadın olmak, nesne olmak, Başka olmak anlamına gelecektir ve Başka, geriye çekilişinin ortasında özne olmaya devam eder. Kadın için gerçek sorun bu kaçışları yadsıyarak kendini aşkınlık olarak gerçekleştirmektir. O zaman burada söz konusu olan, erkeksi tavır ile kadınsı tavır denen tavırların onun önünde hangi imkânları açtığını görmektir. Bir çocuk, ebeveyninden birinin gösterdiği yolu izliyorsa, bu belki de çocuğun onların tasarılarını özgürce devralmasındandır; davranışı, motifini ereklerinde bulan bir seçimin sonucu olabilir. Adler’de bile güç istenci bir tür saçma enerjiden başka bir şey değildir; aşkınlığın cisimleştiği her tasarımı “erkeksi karşı çıkış” olarak adlandırır. Bir kız çocuğu ağaca tırmandığında bu ona göre, erkeklerle eşit olmak içindir. Ağaca tırmanmanın kızın hoşuna gittiğini hayal edemez. Anne için çocuk, “penisin eşdeğeri”nden çok farklı bir şeydir; resim yapmak, yazmak, politika yapmak, sadece “iyi yüceltmeler” olmaktan ibaret değildir. Kendileri için istenen hedefler söz konusudur burada. Bunu yadsımak bütün insanlık tarihini çarpıtmaktır. Bizim betimlemelerimizle psikanalistlerinkiler arasında belli bir paralellığe dikkat çekilebilir: Erkeklerin bakış açısından –ki bu erkek ya da kadın bütün psikanalistlerin benimsediği bakış açısı-

sıdır– yabancılaşma davranışları kadınsı olarak görülür, bir öznenin aşkınılığını koyduğu davranışlar ise erkeksi. Bir kadın tarihçisi olan Donaldson, “Erkek eril bir insandır, kadın dişi bir insandır,” tanımlarının asimetrik olarak bozulmuş olduğuna dikkat çeker. Özellikle psikanalistler arasında erkek bir insan olarak tanımlanır, kadın ise dişi olarak. Kadın ne zaman insan olarak davranırsa onun erkeğe öykündüğü söylenir. Psikanalist, erkek çocuğu ve genç kızı babayla ve anneye özdeşleşmesi beklenen, “erkeksi” ve “kadınsı” eğilimler arasında parçalanmış şekilde betimler; oysa biz kız çocuğunun, kendisine önerilen *nesne*, *Başka* rolüyle özgürlük talebi arasında tereddüt ettiğini düşünüyoruz. İşte bazı olgular konusunda hemfikir olabiliriz, özellikle de kadınların önündeki sahici olmayan kaçış yollarını göz önüne alırken. Ama biz bunlara hiçbir şekilde bir Freudcu ya da Adlerciyle aynı anlamı atfetmiyoruz. Bize göre kadın kendini bir değerler dünyasında değer arayışı içinde olan bir insan olarak tanımlar; bu dünyanın ekonomik ve toplumsal yapısını anlamak ise olmazsa olmazdır. Kadını varoluşsal bakış açısından, durumunun bütününe göz önüne alarak inceleyeceğiz.

Üçüncü Bölüm

Tarihsel Maddeciliğin Bakış Açısı

Tarihsel maddecilik kuramı çok önemli hakikatleri gün ışığına çıkarmıştır. İnsanlık, bir hayvan türü değil, tarihsel bir gerçekliktir. İnsan toplumu bir karşı-doğadır (*anti-physis*). Doğanın mevcudiyetine edilgen biçimde maruz kalmaz, onu kendi üzerine devralır. Bu devralış, içsel ve öznel bir işlem değildir, nesnel olarak praksişte gerçekleşir. Bu yüzden, kadın yalnızca cinsiyetli bir organizma olarak ele alınamaz. Biyolojik veriler içinde, sadece eylemde somut bir değer kazananlar önem taşır. Kadının kendi bilincine varması sadece onun cinselliğiyle belirlenmez, toplumun ekonomik yapısına bağlı olan bir durumu yansıtır; bu durum da insanlığın ulaştığı teknolojik evrim düzeyini gösterir. Biyolojik açıdan kadını nitelendiren iki esas özellik olduğunu gördük: Onun dünyaya tutunması erkeğinkinden daha sınırlıdır ve türün onun üzerindeki boyunduruğu daha sıkıdır. Ancak bu olgular, ekonomik ve toplumsal bağlama göre tümüyle farklı değerler kazanır. İnsanlık tarihinde dünyaya tutunma hiçbir zaman çıplak bedenle belirlenmez. Tutmaya yarayan başparmağıyla el zaten kendi gücünü artıran alete doğru kendi ötesine geçer; tarih öncesine ait en eski belgelerde bile insan silahlıdır. İnsanın ağır topuzlar sallamasının, vahşi hayvanları alt etmesinin gerektiği çağlarda, fiziksel zaafı kadını çok açık bir biçimde erkeğin altında konumlandırıyordu. Aletin onun sahip olduğu güçten biraz fazlasını gerektirmesi, tümüyle güçsüz görünmesine yetiyordu. Ama tersine teknolojinin erkeği kadından ayıran kas gücü farkını ortadan kaldırması da mümkündür. Bolluk ancak bir gereksinim açısından bakıldığında üstünlük yaratır; gereğinden fazlasına sahip olmak, yetecek kadarına sahip olmaktan daha iyi değildir. Nitekim modern makinele-

rin çoğu, erkeğin kaynaklarının ancak bir bölümünün kullanılmasını gerektirir. Şayet gereken asgarî güç kadının kapasitesinin üzerinde değilse, kadın çalışma hayatında erkeğin eşiti haline gelir. Gerçekten de günümüzde, sadece bir düğmeye basarak çok büyük bir enerjinin açığa çıkmasını sağlamak mümkündür. Annelik yüklerine gelince, bunların taşıdığı önem törelere bağlı olarak son derece değişkendir. Eğer kendisine çok sayıda doğum yapması dayatılıyorsa ve çocukları hiç yardım almadan beslemek ve büyütmek zorundaysa bu yükler kadın için bunaltıcı hale gelir, ama özgürce doğuruyorsa, toplum gebeliği sırasında ona yardım ediyorsa ve çocuğun bakımını üstleniyorsa, annelik yükleri hafifler ve çalışma alanında kolayca telafi edilebilir hale gelir.

Engels *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*¹ adlı yapıtında kadının tarihini işte bu bakış açısından ele alır. Ona göre bu tarih esas olarak tekniklerin tarihine bağlıdır. Toprağın klanın tüm üyeleri için müşterek olduğu Taş Devrinde, ilk bellerin ve çapaların ıkelliği tarım imkânlarını sınırlandıırıyordu. Kadının gücü bahçeciliğin gerektirdiği çalışmaya yetiyordu. Bu ilksel işbölümünde bile, iki cinsiyet bir anlamda iki ayrı sınıf oluşturur. Bu sınıflar arasında eşitlik vardır; erkek avlanır ve balık tutarken kadın ateşin başında kalır, ama ev işleri üretici bir çalışmayı da içermektedir. Çanak çömlek yapımı, dokuma, bahçecilik bu türden işlerdir; bu yüzden de kadının ekonomik yaşamda önemli bir rolü vardır. Bakırın, kalayın, tuncun, demirin bulunması ve sabanın ortaya çıkmasıyla birlikte tarımın alanı genişler. Ormanları ekime açmak, tarlaları verimli hale getirmek yoğun bir çalışmayı gerektirmektedir. O zaman insan, köleleştirdiği başka insanların hizmetine başvurmaya başlar. Özel mülkiyet ortaya çıkar: Kölelerin ve toprağın efendisi olan erkek, kadının da sahibi olur. Bu “kadın cinsiyetinin büyük tarihsel yenilgisidir”. Bu yenilginin nedeni, yeni aletlerin icat edilmesinin ardından işbölümünde meydana gelen alt üst oluşturdur. “Eskiden kadının ev içindeki otoritesini sağlayan neden, yani onun tümüyle ev işlerine kapanmış olması, tam da bu neden, artık erkeğin üstünlüğünü sağlıyordu; kadının ev emeği o noktadan itibaren erkeğin üretken emeği yanında görünmez hale geliyordu; ikincisi her şeydi, ilki önemsiz bir eklenti.”² O zaman, anne hakkının yerine baba hakkı geçer. Artık toprak kadından kendi klanına değil, babadan oğula geçmeye başlar. Özel mülkiyete dayalı patriyarkal ailenin ortaya çıkışıdır bu. Bu aile biçiminde kadın ezilir. Egemen olarak hükmeden erkek, başka keyfi davranışlarının yanı sıra, kendinde cinsel bakımdan keyfî davranma hakkını da görür. Kölelerle ve fahişelerle yatar, çokeşlidir. Törelere karşılıklılığı mümkün kıldığı andan itibaren kadın da erkeği aldatarak öcünü alır. Zina, evliliğin doğal tamamlayıcısı haline gelir. Bu, kadının ev içi köleliğine karşı tek savunmasıdır: Toplumsal olarak ezilmesi onun ekonomik olarak ezilmesinin sonucudur. Eşitlik

1 *L'origine de la famille, la propriété privée et l'état* (Türkçesi: *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, çev. Kenan Somer, Sol Yay., 1971).

2 *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, s. 224. (Değiştirilmiş çeviri) –Çn.

ancak her iki cinsiyetin de yasal olarak eşit haklara sahip olmasıyla yeniden kurulabilir, ama bu özgürleşme tüm kadın cinsiyetinin kamusal sanayiye girmesini gerektirir. "Kadın ancak üretimde toplumsal ölçekte yer aldığı ve ev işlerinde ona çok önemsiz bir ölçüde ihtiyaç duyulduğunda özgürleşebilir. Bu da ancak, kadınların büyük oranda çalışmasını kabul etmekle kalmayıp, bunu biçimsel olarak gerektiren modern büyük sanayiyle mümkün hale gelmiştir..."³

Böylece, Bebel'in kadın üzerine kapsamlı çalışmasında da görüldüğü gibi, kadının geleceğiyle sosyalizmin birbiri sıkı sıkıya bağlıdır. "Kadın ve proleter, her ikisi de ezilenlerdir," der Bebel. Her ikisini de özgürleştirecek olan, makineleşmenin getirdiği alt üst oluş sonucunda ekonominin gelişmesidir. Kadının sorunu, kadının çalışma kapasitesi sorununa indirgenir. Tekniklerin kendi imkânlarıyla uyum içinde olduğu zamanlar güçlü olan, bu teknikleri kullanamayacak hale geldiğinde ise tahtından indirilen kadın, modern dünyada yeniden erkekle eşit hale gelmiştir. Bu eşitliğin çoğu ülkede somut olarak gerçekleşmesini engelleyen, kapitalist paternalizmin dirençleridir. Bu dirençler kırıldığında kadın erkek eşitliği gerçekleşecektir. Sovyet propagandası, Sovyetler Birliği'nde bunun şimdiden sağlandığını ileri sürmektedir. Sosyalist toplum bütün dünyada kendini gerçekleştirdiğinde ise artık erkekler ve kadınlar olmayacak, sadece birbirine eşit emekçiler olacaktır.

Engels'in tasarladığı sentez daha önce incelediğimiz yaklaşımlara göre bir ilerleme sağlasa da bizi düş kırıklığına uğratmaktadır: En önemli sorunların üzerinden atlanmış. Bütün tarihin eksenini ortaklaşmacı düzenden özel mülkiyete geçiş oluşturmaktadır. Bunun nasıl gerçekleşebilmiş olduğu bize kesinlikle gösterilmez, hatta Engels "Bu konuda bugün de hiçbir şey bilmediğimizi"⁴ itiraf eder; sadece bu geçişin tarihsel ayrıntılarını bilmemekle kalmaz, bu konuda hiçbir yorum da önermez. Aynı şekilde, özel mülkiyetin kadının kaçınılmaz olarak köleleşmesine yol açtığı da açık değildir. Tarihsel maddecilik, açıklanması gereken olguları, üzerinde anlaşılmaya varılmış doğrular saymaktadır. Erkeği özel mülkiyete bağlayan çıkar bağına hiç tartışmadan ortaya koyar. Peki toplumsal kurumların kaynağını oluşturan bu çıkarın kendi kaynağı nerededir? Böylece Engels'in açıklaması yüzeysel kalmakta, açığa çıkardığı hakikatler olumsuz gibi görünmektedir; çünkü tarihsel maddeciliğin dışına taşmadan bu doğruları derinleştirmek olanaksızdır. Bizim belirtmiş olduğumuz sorunlara bir çözüm getiremez tarihsel maddecilik, çünkü bu sorunlar, bir soyutlama olan *homo oeconomicus*'u⁵ değil, bütün olarak insanı ilgilendirmektedir.

Örneğin tek başına sahip olma fikrinin kendisinin zaten ancak varolanın kökensel durumundan hareketle anlam kazanacağı açıktır. Bu fikrin ortaya çıkması için ilkin özned, kendisini radikal tekilliği içinde ortaya koyma, kendi varolu-

3 Aynı yerde, s. 224-225. -Çn.

4 Aynı yerde, s. 224.

5 Ekonomik insan. -Çn.

şunu özerk ve ayrı bir varoluş olarak olumlama eğiliminin olması gerekir. Bireyin elinde bu isteğini nesnel olarak karşılayacak pratik imkânlar bulunmadığı sürece, bu iddianın öznel, içsel, hakikatsiz kalacağı anlaşılmaktadır. Elinde uygun araçlar olmadığı sürece birey her şeyden önce dünya üstündeki gücünü hissetmez, doğada ya da topluluk içinde kendini kaybolmuş, edilgen, tehdit altında, karanlık güçlerin oyuncağı gibi hisseder; kendini yalnızca bütün klanla özdeşleştirdiği sürece kendisi üzerine düşünmeye cesaret edebilir: Totem, *mana*, toprak, kolektif gerçeklerdir. Tuncun bulunmasının insana sağladığı şey şudur: Zor ve üretken bir çalışma süreciyle sınanırken insan yaratan, doğaya egemen olan bir varlık olduğunu keşfeder, artık doğadan korkmaz, üstesinden geldiği dirençler karşısında kendini özerk etkinlik olarak kavrama ve tekilliği içinde gerçekleştirme cesaretini bulur.⁶ Ama, insan kökensel olarak bunu istememiş olsaydı, bu başarı hiçbir zaman gerçekleşmezdi; emekten çıkan ders, edilgen bir öznde kayıtlı bir ders değildir. Aletlerini yapar ve toprağı fethederken özne kendini de yapar ve fetheder. Öte yandan, öznenin olumlama da mülkiyeti açıklamaya yetmez. Tekil meydan okuma, mücadele, savaş içinde, her özne egemen konumuna yükselmeye çalışabilir. Meydan okumanın potlaç biçimine, yani ekonomik bir rekabet biçimine bürünmesi ve ardından ilkin reisin, sonra da klan üyelerinin özel mülk talep etmeleri için, insanda bir başka kökensel eğilimin mevcut olması gerekir. Daha önceki bir bölümde, varolanın kendini ancak yabancılaştırarak yakalamayı başarabileceğini söyledik; dünyada kendini yabancı ve kendisinin kıldığı bir biçim altında arar. Totemde, doğaüstü güçlerde, işgal ettiği toprakta klan, kendi yabancılaşmış varoluşuyla yüz yüze gelir; birey kendini topluluktan ayırdığında tekil olarak cisimleşmeyi talep eder. Mana öncelikle klan reisinde, sonra da klanın her bir bireyinde bireyleşir; aynı zamanda her birey toprağın, iş aletlerinin, ürünlerin bir parçasına el koymaya çalışır. Kendisinin olan bu zenginliklerde insanın yeniden bulduğu kendisidir, çünkü kendini onlarda yitirmiştir. Neden bunlara kendi hayatı kadar temel bir önem verdiğini anlıyoruz. O zaman, insanın mülküne duyduğu ilgi anlaşılır bir ilişki haline gelir. Ama bunu sadece aletle açıklayamayacağımızı da görürüz. Aletle silahlanmış insanın tüm tavrını kavramak gerekmektedir ve bu tavır ontolojik bir altyapıyı varsayar.

Aynı şekilde özel mülkiyetten kadının ezilmesini *türetmek* de mümkün değildir. Engels'in bakış açısının bu konudaki yetersizliği de aşîkârdır. Kadının kas gücü açısından zayıflığının, ancak tunç ve demirden aletlerle ilişkisi içinde onu somut olarak aşağı konuma yerleştirdiğini iyi anlamıştır Engels. Ama kadının emek kapasitesinin sınırlarının ancak belli bir bakış açısından somut bir elve-

6 Gaston Bachelard, *La Terre et les rêveries de la volonté* [Toprak ve İradenin Düşleri] adlı yapıtında, başka şeylerin yanı sıra demircilik üzerine etkileyici bir inceleme yapar. İnsanın çekiç ve örs aracılığıyla kendini nasıl olumladığını ve ayırdığını gösterir: "Demir dövme âni hem çok yalıtılmış hem de büyümüş bir andır. Tek bir ânin şiddetiyle, işçiyi zamanın efendisi haline getirir.", s. 142 ve daha ileride: "Demir döven varlık evrenin kendisine yönelttiği meydan okumayı kabul eder."

rişsizlik oluşturduğunu görmemiştir. Erkek aşkınlık ve ihtiras olduğu içindir ki her yeni alet aracılığıyla yeni gereklilikler yansıtır. Tunçtan aletleri icat ettiği zaman artık bahçecilik yapmakla yetinmemiş, daha büyük tarlaları ekime açmak ve onları işlemek istemiştir. Bu istek tuncun kendisinden çıkmamıştır. Kadının yetersizliği yıkımına yol açmıştır, çünkü erkek onu bir zenginleşme ve genişleme tasarısı içinde tutup yakalamıştır. Ama bu tasarısı da kadının ezilmiş olduğunu açıklamaya yetmez: Cinsiyete dayalı işbölümü dostça bir ortaklaşma da olabilir. Şayet insanın benzeşleriyle kökensel ilişkisi sadece dostluğa dayalı bir ilişki olsaydı, köleliğin hiçbir biçimini açıklayamazdık. Bu görüngü, egemenliğini bir nesneleştirme eşliğinde yaşamak peşinde olan insan bilincinin emperyalizminin bir sonucudur. İnsanın bilincinde kökensel olarak Başka kategorisi ve Başka-ya egemen olma iddiası olmasaydı, tunç aletin icadı kadının ezilmişliğine yol açamazdı. Engels ayrıca bu ezilmenin özel niteliğini de açıklamaz. Cinsiyetler arası karşıtlığı bir sınıf çatışmasına indirgemeye çalışmıştır. Bunu çok da ikna olmadan yapar; savunulabilir bir tez değildir bu. Cinsiyete dayalı işbölümünün ve onun sonucu olan ezilmenin bazı noktalarda sınıflara ayrılmayı çağrıştırdığı doğrudur, ama bunları karıştırmamak gerekir. Sınıflar arası bölünmenin hiçbir biyolojik temeli yoktur; emek süreci içinde köle, efendiye karşı kendi bilincine varır. Proletarya kendi durumunu her zaman isyanla deneyimlemiş, böylelikle işin özüne dönmüş, kendisini sömürenlere karşı bir tehdit oluşturmuştur; hedeflediği şey de sınıf olarak varlığının ortadan kalkmasıdır. Giriş'te, kadının durumunun ne kadar farklı olduğunu söyledik; bunun nedeni özellikle de onun erkekle dayanışmasına yol açan yaşam ve çıkar ortaklığı ile erkeğin kadında bulunduğu suç ortaklığıdır. Kadın hiçbir devrim arzusu beslemez ve kendini bir cinsiyet olarak ortadan kaldıramaz. Onun tek istediği, cinsiyet ayrışmasının bazı sonuçlarının ortadan kaldırılmasıdır. Daha vahim olanı şudur: Samimiyetsizliğe kapılmaksızın kadını sadece bir işçi olarak görmek imkânsızdır; üreticilik yetisi kadar üreme işlevi de, gerek toplumsal ekonomi gerekse de bireysel yaşam açısından önemlidir; çocuk yapmanın saban sürmekten daha yararlı olduğu dönemler vardır. Engels bu sorunun üzerinden atlamıştır; sosyalist toplumun aileyi ortadan kaldıracağını beyan etmekle yetinir. Oldukça soyut bir çözümdür bu; Sovyetler Birliği'nin, üretimin ve nüfus artışının değişen dengelerine bağlı acil ihtiyaçlar doğrultusunda aile politikalarını sık sık ve radikal biçimde değiştirdiği iyi bilinmektedir. Zaten aileyi ortadan kaldırmak, illa kadını özgürleştirmek anlamına gelmez. Sparta ve Nazi rejimi örnekleri, kadının doğrudan devlete bağlandığında erkekler tarafından daha az ezilmediğini kanıtlamaktadır. Gerçekten sosyalist olan, yani özgürlüğü yok etmeden adaleti yerleştirmeye çalışan, bireylere çeşitli görevler verirken bireyselliği ortadan kaldırmayan bir etik, kadının içinde bulunduğu koşulların ortaya koyduğu sorunlar karşısında bir hayli zorlanacaktır. Çocuk yapmayı bir işle ya da askerlik türünden bir hizmetle bir tutmak olanaksızdır. Bir kadının çocuk yapmasını talep ettiğinizde, onun hayatına zorla müdahale etmiş olursunuz; bu, yurttaşların iş yaşamları-

nı düzenlerken yaptığınızdan çok daha büyük bir müdahaledir. Hiçbir devlet zorunlu cinsel birleşmeyi kurumsallaştırmaya cesaret edememiştir. Cinsel edim sırasında ve annelikte kadın yalnızca zamanını ve kuvvetini değil, bazı esas değerlerini de ortaya koyar. Akılcı maddeciliğin cinselliğin bu dramatik niteliğini görmezden gelmesi boşunadır. Cinsel içgüdü düzenlenemez. Freud, doyurulmayı reddetmenin cinsel içgüdünün özünde olabileceğini söylüyordu. Kesin olan bir şey varsa o da ânın zamana karşı, bireyin evrensele karşı isyanını kendi içinde barındırmasından ötürü erotizmin toplumsal olanla bütünleşmeye elverişli olmadığıdır. Onun yönünü değiştirmeye ya da ondan yararlanmaya kalkıştığınızda onu öldürme tehlikesiyle karşılaşsınız, çünkü canlı kendiliğindenlik, atıl madde gibi el altında tutulamaz, bir özgürlüğü zorladığımız gibi zorlayamayız onu. Kadını doğrudan çocuk yapmak zorunda bırakamayız. Yapılabilecek tek şey onu, anneliğin tek çıkış yolu olduğu durumların içine hapsedmektir. Yasalar ya da töreler evliliği dayatır, doğum kontrolü yöntemleri, kürtaj ve boşanma yasaklanır. Bugün Sovyetler Birliği tam da patriyarkanın bu eski baskı biçimlerini yeniden hayata geçirmektedir. Paternalist evlilik kuramları yeniden canlandırılmıştır; böylelikle, kadından kendini yeniden bir erotik nesne haline getirmesi istenmektedir. Geçenlerde yapılan bir konuşma, kadın Sovyet yurttaşlarını kendilerine bakmaya, makyaj yapmaya, kocalarını ellerinde tutabilmek ve onun arzusunu kışkırtmak için kırıtkan olmaya davet ediyordu. Bu örnekte de çok iyi görüldüğü gibi, kadını yalnızca bir üretici güç olarak düşünmek olanaksızdır. Erkek için kadın bir cinsel eştir, doğurandır, erotik bir nesnedir, erkeğin kendini aradığı bir Başkadır. Totaliter ya da otoriter rejimler istedikleri kadar birbirleriyle uyumlu şekilde psikanalizi yasaklasın ve sadık bir biçimde toplulukla bütünleşmiş yurttaşların bireysel dramlarının olmadığını beyan etsin, erotizm, genelliğin bir birey tarafından hep yeniden kavrandığı bir deneyimdir. Bireylerin değil sınıfların ortadan kaldırıldığı demokratik bir sosyalizmde, bireyin yazgısı ve cinsel farklılaşma meseleleri tüm önemini koruyacaktır. Kadını erkeğe bağlayan cinsel bağ, erkeği kadına bağlayan bağla aynı değildir; kadını çocuğa bağlayan bağ ise başka hiçbir bağa indirgenemez. Kadın sadece tunç alet tarafından yaratılmamıştır, makineler onu ortadan kaldırmaya yetmez. Tüm hakları, insanın bütün imkânlarını kadın için de talep etmek, onun tekil durumuna kör kalmamız gerektiği anlamına gelmez. Onu tanımamız için ise, erkeği ve kadını sadece ekonomik kendinelikler olarak gören tarihsel maddeciliğin dışına taşmamız gerekir.

Böylece, Freud'un cinsel tekçiliğini de Engels'in ekonomik tekçiliğini de aynı nedenle reddediyoruz. Bir psikanalist, kadının bütün toplumsal taleplerini bir "erkeksi karşı çıkış" görüngüsü olarak yorumlayacaktır. Bir Marksist için ise kadının cinselliği, az ya da çok karmaşık sapmalarla yalnızca onun ekonomik durumunu ifade etmektedir, ama tıpkı "burjuva" ya da "proleter" kategorileri gibi "klitoral" ya da "vajinal" kategorileri de somut bir kadının içine hapsedilemeyeceği kategorilerdir. İnsanlığın ekonomik tarihinin de bireysel dramların da altında

yatan bir varoluşsal altyapı vardır ve yaşam .denen bu tekil biçimi kendi birliği içinde anlamamızı sağlayabilecek olan bir tek odur. Freudculuğun değeri, varolanın bir beden olmasından kaynaklanır. Başka bedenler karşısında kendini bir beden olarak deneyimleme tarzı, varolanın varoluşsal durumunu somut olarak ifade eder. Aynı şekilde, Marksist tezin doğru yanı ise, varolanın ontolojik iddialarının onun önündeki maddi olanaklara, özellikle de tekniklerin açtığı olanaklara göre somut bir biçime bürünüyor olmasıdır. Ancak cinsellik ve teknik insan gerçekliğinin bütünlüğü içine yerleştirilmezse, kendi başlarına hiçbir şeyi açıklayamazlar. Freud'da Üstbenin koyduğu yasakların ve Benin itkilerinin olumsal olgular gibi görünmesi bu yüzdendir; Engels'in ailenin tarihi üzerine açıklamasında ise, en önemli olaylar gizemli bir rastlantı sonucu ansızın beliriverir gibidir. Kadını keşfetmek için biyolojinin, psikanalizin ve tarihsel maddeciliğin kimi katkılarından yararlanacağız, ama insan için bedenin, cinsel yaşamın ve tekniklerin somut olarak varolmasının, ancak bunları varoluşunun bütünsel bakış açısından kavramasıyla mümkün olduğunu kabul edeceğiz. Kas gücünün, fallusun, aletin değeri ancak bir değerler dünyasında tanımlanabilir. Bu değer, kendini varlığa doğru aşan varolanın temel tasarısı tarafından belirlenir.

İkinci Kesim

TARİH

I

Bu dünya her zaman erkeklere ait olmuştur: Bunu açıklamak için önerilen nedenlerden hiçbirisi bize yeterli gözükmedi. Cinsiyetler arasındaki hiyerarşinin nasıl kurulduğunu, ancak tarih öncesinin ve etnografyanın verilerini varoluşçu felsefe ışığında yeniden ele alarak anlayabiliriz. İki insan kategorisi bir araya geldiğinde, her birinin kendi egemenliğini ötekine dayatmak istediğini daha önce ortaya koyduk. Bu iddiayı her ikisi de aynı biçimde savunduğunda, aralarında bir karşılıklık ilişkisi doğar. Bu ilişki ister düşmanca olsun ister dostça, her zaman gerilimlidir; şayet içlerinden birisi ayrıcalıklıysa, ötekine üstün gelir ve onu baskı altında tutmaya girişir. Dolayısıyla, erkekte kadını egemenliği altına alma istencinin var olmasını anlıyoruz. Peki onun bu istencinin gerçekleştirmesini sağlayan ayrıcalık nedir? Etnografların insan toplumunun ilkel biçimlerine ilişkin sunduğu bilgiler son derece çelişiktir; bilgiler çoğaldığı, bunların sistematik niteliği ise azaldığı ölçüde bu çelişkiler artar. Kadının tarım öncesi dönemdeki durumuna ilişkin bir fikir edinmek özellikle zordur. Bugünkünden bu kadar farklı yaşam koşulları altında, kadının kas gücü ve solunum organları belki de erkeğinkiler kadar gelişmişti, bunu bilemiyoruz. Kadına zor işler emanet ediliyordu ve özellikle yükleri taşıyan oydu; bununla birlikte bu durum çiftanlamlıdır. Büyük olasılıkla yük taşıma görevinin ona verilmesinin nedeni kervanlarda erkeğin, hayvan olsun insan olsun, olası saldırganlara karşı korunabilmek için ellerini boş tutmasıydı; dolayısıyla onun işi daha tehlikeliydi ve daha büyük bir güç gerektiriyordu. Yine de öyle görünmektedir ki kadınlar birçok durumda savaşçılarla birlikte sefere katılacak kadar sağlam ve dirençliyidiler. Herodotos'un aktardıklarına, Dahome Amazonlarıyla ilgili geleneklere ve eski ya da yeni birçok başka tanıklığa göre kadınlar savaşlara ve kan

davalarına katılmışlar, bu kavgalarda hem erkekler kadar cesaret hem de onlar kadar zalimlik sergilemişlerdir: Düşmanlarının ciğerini dişleriyle parçalayan kadınlardan söz edilir. Her şeye rağmen muhtemeldir ki erkekler bugün olduğu gibi o zaman da fiziksel güç ayrıcalığına sahiptiler; topuz ve vahşi hayvanlar çağında, doğanın dirençlerinin en üst noktada, aletlerin ise en ilkel olduğu bu çağda, bu üstünlüğün çok büyük bir önemi olmalıdır. Ne olursa olsun, kadınlar o zaman ne kadar sağlam olmuş olurlarsa olsunlar, düşman dünyaya karşı mücadelede üretimin getirdiği kölelik onlar için korkunç bir engel oluşturuyordu. Amazonların memelerini kestikleri anlatılır; bunun anlamı, en azından yaşamlarının savaş döneminde anneliği reddettikleridir. Sıradan kadınlara gelince, gebelik, doğum, adet görmek çalışma kapasitelerini düşürüyor ve onları uzun kötürümlük dönemlerine mahkûm ediyordu; düşmanlar karşısında kendilerini korumak ve kendileriyle çocuklarının bakımını güvence altına almak için, savaşçıların korumasına ve erkeklerin işi olan av ve balıkçılık ürünlerine gereksinimleri vardı. Elbette herhangi bir doğum kontrol yöntemi var olmadığına ve doğa kadına, başka memeli dişilerde olduğu gibi kısırlık dönemleri bahşetmediğine göre, birbiri ardına gelen doğumlar, güçlerinin ve zamanlarının en büyük bölümünü tüketiyor olmalıydı; dünyaya getirdikleri çocukların hayatını güvence altına alamıyorlardı. Her şeyden önce bu, ağır sonuçları olan bir olgudur. İnsan türünün başlangıç evreleri zorlu dönemlerdi; toplayıcılık, avcılık ve balıkçılık yapan insan toplulukları topraktan ancak pek az ürün elde edebiliyor ve bunun için zorlu çabalar harcıyorlardı. Topluluğun kaynakları hesaba katıldığında çok fazla çocuk doğuyordu; kadının saçma doğurganlığı onun bu kaynakların çoğaltılmasına etkin biçimde katılmasını engellerken sonsuzca yeni gereksinim yaratmasına yol açıyordu. Türün sürekliliği için gerekliydi kadın, ama bunu, türü aşırı miktarda çoğaltarak sağlıyordu. Yeniden üretim ile üretimin dengesini sağlamak erkeğe düşüyordu. Dolayısıyla kadın, yaratan erkek karşısında yaşamı sürdüren olma ayrıcalığına bile sahip değildi; sperm hücresi karşısında yumurtanın, fallus karşısında rahmin oynadığı rolü bile oynamıyordu. İnsan türünün varlığını sürdürebilme çabasında sadece bir payı vardı; bu çabanın somut olarak sonuca ulaşması ise erkek sayesinde oluyordu.

Bununla birlikte üretim-yeniden üretim dengesi, çocuk kırımları, kurbanlar, savaşlar pahasına da olsa, her zaman başarıyla kurulduğuna göre, topluluğun hayatta kalması açısından erkekler ve kadınlar aynı derecede gereklidir; hatta besin bolluğunun olduğu bazı evrelerde erkeğin koruyucu ve besleyici rolünün onu anne-kadın karşısında daha aşağı bir konuma yerleştirdiğini varsayabiliriz. Annelikle tam bir özerklik bulan dişi hayvanlar vardır; peki kadın neden anneliği bir basamak olarak kullanmayı başaramamıştır? İşgücü gereksinimi işlenecek hammadde gereksiniminden fazla olduğu için insanlığın doğumlara en şiddetle ihtiyaç duyduğu uğraklarda ve anneliğin en çok saygınlık taşıdığı dönemlerde bile, kadın annelik sayesinde üstün konuma gelememiştir.¹ Bunun nedeni insan-

1 Günümüzde sosyoloji Baschoffen'in saçmalamalarına hiçbir değer vermemektedir.

lığın basit bir doğal tür olmamasıdır; kendini bir tür olarak ayakta tutmanın peşinde değildir. İnsanlığın tasarısı durgunluk değildir, onun eğilimi kendi ötesine geçmektir.

İlkel göçebe toplulukları gelecek kuşaklarla hiç ilgilenmiyorlardı. Bir toprak parçasına çakılı olmadıklarından, hiçbir mülkleri olmadığından ve kendilerini hiçbir sabit şeyde cisimleştirmediklerinden, sürekliliğe ilişkin hiçbir somut fikirleri olamıyordu; öldükten sonra yaşamak diye bir kaygıları yoktu ve zürriyetlerinde kendilerini görmüyorlardı. Ölümden korkmuyor ve mirasçıları olmasını talep etmiyorlardı; çocuklar onlar için bir zenginlik değil, yükü. Bunun kanıtı, göçebe halklarda çocuk kırımının her zaman yaygın olmasıdır; katledilmeyen birçok yeni doğmuş bebek de, genel bir ilgisizlik içinde sağlık koşullarına özen gösterilmediği için ölürdü. Dolayısıyla, çocuk doğuran kadın, yaratmanın gururunu tanımaz; kendini karanlık güçlerin elinde edilgen bir oyuncak gibi hisseder; acılı bir süreç olan doğum yararsız, hatta can sıkıcı bir kazadır. Daha sonraları çocuğa daha çok değer verilecektir. Ama ne olursa olsun doğurmak, süt vermek birer *etkinlik* değildir, doğal işlevlerdir bunlar; bunlara hiçbir tasarı bağlanmaz. Bu yüzden kadın burada varoluşunun mağrurca olumlanmasının motifi bulmaz, biyolojik yazgısına edilgen bir biçimde katlanır. Annelik yüküyle bağdaşabilecek tek iş olduğu için kadının kendini adadığı ev işleri onu tekrara ve içkinliğe hapseder. Ev işleri, yüzyıllar boyunca neredeyse hiç değişmeden sürüp giden bir şekilde günbegün kendinlerini yeniden üretir, yeni hiçbir şey üretmezler. Erkeğin durumu ise radikal şekilde farklıdır; topluluğu arılar gibi basit bir yaşamsal süreçle değil, hayvanlık durumunu aşan edimlerle besler erkek. *Homo faber* daha baştan itibaren bir mucittir. Ağaçtan meyveleri düşürmek ve hayvanlara vurmak için koluna silah olarak eklediği sopa ve topuz bile onun dünyaya tutunuşunu güçlendiren aletlerdir. Denizden topladığı balıkları eve getirmekle sınırlı değildir işi: İlkin tahta kayıklar oyarak denizleri fethetmesi gerekir; dünyanın zenginliklerini mülk edinmek için dünyanın kendisini ilhak eder. Bu eylemde kendi gücünü sınar, erekler koyar ve bunlara doğru giden yollar tasarlar. Kendini, varolan olarak gerçekleştirir. Sürdürmek için yaratır, şimdiki zamanın dışına taşar, geleceğin kapısını açar. Balık ve av seferleri işte bu yüzden kutsal bir nitelik taşımaktadır. Bu seferlerdeki başarılar şölenlerle ve zafer törenleriyle karşılanır; erkek bu başarılarda insanlığını tanır. Erkek bu gururu bugün hâlâ bir baraj, bir gökdelen inşa ettiğinde ya da bir atom pili yaptığında sergilemektedir. Sadece verili olarak bulduğu dünyayı sürdürmek için çalışmamıştır. Onun sınırlarını yıkmış, yeni bir geleceğin temellerini atmıştır.

Erkeğin etkinliğinin, kendisine o yüce saygınlığı kazandıran bir başka boyutu daha vardır. Çoğu kez tehlikelidir bu etkinlik. Kan sadece bir besin olsaydı, süttten daha çok değer taşımayacaktı, ama avcı kasap değildir. Vahşi hayvanlara karşı mücadelesinde kimi tehlikelerle yüz yüze gelir. Savaşçı, mensubu olduğu

göçebe topluluğun, klanın saygınlığını artırmak için kendi hayatını tehlikeye atar. Böylece **bir** erkek için en yüce değer **yaşam** olmadığını, yaşamın kendinden daha **önemli** ereklere hizmet etmesi gerektiğini şaşaalı bir biçimde kanıtlar savaşı **erkek**. Kadının üzerindeki en büyük lanet, bu savaş seferlerinden dışlanmış olmasıdır. Erkek, yaşam vererek değil, kendi yaşamını tehlikeye atarak hayvanlıktan çıkmaktadır; bu yüzdendir ki, insanlık doğuran cinsiyete değil, öldüren cinsiyete üstünlük tanımıştır.

Bütün gizemin anahtarı buradadır. Biyolojik düzeyde türler ancak kendilerini yeni baştan yaratarak varlıklarını sürdürür, ama bu yaratım aynı Yaşam'ın kendini değişik biçimler altında yinelemesinden ibarettir. İnsan ise Yaşam'ın tekrarını, Yaşam'ı Varoluş'la aşarak sağlar. Böyle öteye geçerek insan salt tekrara hiçbir değer atfetmeyen değerler yaratır. Hayvanlar dünyasında erkek etkinliklerinin nedensiz ve çeşitli olması boşunadır, çünkü bu etkinlikte hiçbir tasarı yoktur. Tür için yararlı olmadıkça yaptıkları bir hiçtir; oysa insanın erkeği, türe hizmet ederken dünyanın çehresini şekillendirir, yeni aletler yaratır, icatlarda bulunur, geleceği kurar. Kendini egemen varlık olarak koyarken erkek, kadının suç ortaklığıyla karşılaşır, çünkü o da bir varolandır, aşkınlık ona da musallat olmuştur. Yinelemeyi değil, başka bir geleceğe doğru kendi ötesine geçmeyi tasarlamaktadır. Bizzat kendi varlığının kalbinde eril iddiaların olumlamasını bulur. Erkeklerin başarısının ve zaferlerinin kutlandığı şöenlerde onlara katılır. Onun talihsizliği, biyolojik olarak Yaşam'ı yinelemeye adanmış olmasıdır, oysa kendi gözünde bile Yaşam varlık nedenlerini kendi içinde barındırmaz ve bu nedenler Yaşam'ın kendisinden daha önemlidir. Hegel'in efendi-köle ilişkisini tanımlayan diyalektiğinin kimi pasajları, erkek-kadın ilişkisine daha fazla uymaktadır. Efendinin ayrıcalığı, der Hegel, hayatını tehlikeye atarak Yaşam karşısında Tin'i olumlamasından gelir, ama aslında, yenilmiş olan köle de aynı tehlikeyle karşı karşıya kalmıştır. Buna karşılık kadın kökensel olarak Yaşam veren ama *kendi* yaşamını tehlikeye atmayan bir varolandır, erkekle onun arasında hiçbir zaman bir mücadele olmamıştır. Hegel'in tanımı kadının durumuna özellikle uymaktadır: "Başka (bilinç) bağımlı bilinçtir; onun için özsel gerçeklik hayvansal yaşamdır, yani başka bir kendilik tarafından verilmiş olan varlıktır." Ancak kadın-erkek ilişkisi ezme-ezilme ilişkisinden farklıdır, çünkü kadın da erkekler tarafından somut olarak erişilmiş olan değerleri hedeflemekte ve tanımaktadır; kadının da kendini aşarak yöneldiği geleceğin kapısını açan erkektir. Aslında kadınlar hiçbir zaman eril değerlerin karşısına dişi değerler çıkarmamışlardır. Bu bölünmeyi icat eden, eril ayrıcalıkları ellerinde tutmak isteyen erkeklerdir; dişiye ait bir alan –yaşam, içkinlik kurallı– yaratmak istemelerinin tek amacı kadını oraya hapsedmektir, ama varolanın aşkınlık ediminde kendi doğrulanmasını araması, her tür cinsiyet ayrışmasının ötesindedir. Kadınların boyun eğmesi zaten bunun kanıtıdır. Bugün kadınların talebi varoluşu yaşama, insanı hayvansallığına tabi kılmak değil, erkekler gibi varolan olarak tanınmaktır.

Dolayısıyla varoluşçu bakış açısı, göçebe toplumların içinde bulunduğu biyolojik ve ekonomik durumun neden erkeklerin üstünlüğüne yol açması gerektiğini anlamamızı sağlamıştır. Dişi, erkekten daha çok türün kurbanıdır. İnsanlık her zaman türsel yazgısından kurtulmaya çalışmıştır. Aletin icat edilmesiyle birlikte, yaşamın idame ettirilmesi erkek için etkinlik ve tasarı haline gelmiştir. Buna karşılık kadın, annelik yaparken hayvanlar gibi kendi bedenine çakılı kalıyordu. İnsanlık kendi varlığında kendini sorguladığı, yani yaşama sebeplerini yaşamın kendisine yeğ tuttuğu içindir ki erkek kadının karşısına kendini efendi olarak koymuştur; erkeğin tasarısı zaman içinde kendini yinelemek değil, âna egemen olmak ve geleceği kurmaktır. Değerler yaratarak varoluşun kendisini bir değer olarak oluşturan, erkeğin etkinliğidir. Bu etkinlik yaşamın bulanık güçleri karşısında üstün gelmiştir, Doğa'yı ve Kadın'ı köleleştirmiştir. Şimdi bu durumun yüzyıllar boyunca nasıl devam ettiğini ve evrildiğini görmemiz gerekiyor. İnsanlık, kendini Başka olarak tanımlayan bu parçasına nasıl bir yer açmıştır? Ona hangi haklar tanınmıştır? Erkekler onu nasıl tanımlamıştır?

II

İlkel göçebe topluluğunda kadının bahtının güçlüklerle dolu olduğunu görmüş bulunuyoruz. Hayvanların dişilerinde üreme işlevi doğal yollarla sınırlandırılmıştır ve doğum gerçekleştiğinde birey başka külfetlerden neredeyse tümüyle muaf olur; sadece evcil dişiler yeniden üreticiler olarak ve bireysel yetenekleri bakımından, talepkâr bir efendi tarafından kimi zaman güçleri tükeninceye kadar sömürülür. Düşman bir dünyaya karşı mücadelenin topluluğun bütün kaynaklarını gerektirdiği dönemde, hiç kuşku yok ki kadının durumu buydu; dur durak bilmeyen ve düzensiz bir doğum yapma faaliyetinin zahmetlerine bir de zorlu ev içi görevlerinin yorgunluğu ekleniyordu. Bununla birlikte, bazı tarihçiler erkeğin üstünlüğünün en az belirgin olduğu evrenin bu dönem olduğunu ileri sürmektedir; oysa işin aslı bu üstünlüğün o dönemde dolaysız bir biçimde yaşandığı, henüz bilerek isteyerek ortaya koyulmamış olduğudur. Kadını engelleyen acımasızca elverişsiz koşullar telafi edilmeye çalışılmamaktadır, ama daha sonra paternalist düzende olduğu gibi eziyet de edilmemektedir kadına. Cinsiyetler arası eşitsizliği resmen onaylayan hiçbir kurum yoktur, aslında kurumlar da yoktur. Ne mülkiyet ne miras ne de hukuk vardır. Din yansızdır: Cinsiyetsiz bazı totemlere tapılmaktadır.

Göçebe topluluklar toprağa yerleşip tarımla uğraşmaya başladığında, kurumların ve hukukun ortaya çıktığını görürüz. İnsan artık kendini düşman güçlere karşı zorlu bir kavga vermekle sınırlamaz; dünyaya verdiği şekil aracılığıyla kendini somut olarak ifade etmeye, hem dünyayı hem de kendini düşünmeye başlar. Bu noktada cinsiyetlerin farklılaşması topluluğun yapısında kendini yansıtır ve özel bir nitelik kazanır. Tarım topluluklarında kadının çoğu kez olağa-

nüstü bir saygınlığı vardır. Bu saygınlığı açıklayan esas olarak toprağın işlenmesine dayalı bir uygarlıkta çocuğun yepyeni bir önem kazanmasıdır. İnsanlar bir toprak parçası üzerine yerleştiklerinde o toprağı mülk edinirler; kolektif bir biçim altında mülkiyet ortaya çıkar ve sahiplerinin soylarını devam ettirmelerini gerekli kılar, annelik kutsal bir görev haline gelir. Birçok kabile ortaklaşmacı bir düzende yaşamaktadır. Bu, kadınların topluluğun bütün erkeklerine ait olduğu anlamına gelmez; günümüzde grup evliliğinin hiçbir dönemde uygulanmadığı düşünülmektedir, ama erkekler de kadınlar da dinsel, toplumsal ve ekonomik varoluşlarını ancak grup olarak yaşarlar. Bireysellikleri salt biyolojik bir olgudur henüz; evlilik de, ister tekeşli, ister çokkarılı, isterse de çokkocalı olsun, hiçbir mistik bağ yaratmayan din dışı bir rastlantıdan ibarettir. Evlilik kadın için herhangi bir kölelik biçimine yol açmaz, kadın klanıyla bütünleşmiş halde kalır. Aynı totem altında toplanmış bir klanın tamamı, mistik olarak aynı manaya, maddi olarak da aynı toprak parçasının müşterek nimetlerine sahiptir. Sözü etmiş olduğum yabancılaşıma sürecine bağlı olarak, bu toprak parçasında klan kendisini nesnel ve somut bir biçim altında kavramaktadır, yani toprağın kalıcılığı sayesinde kendini birlik olarak gerçekleştirir ve zamanın akışı içinde kimliği aynı kalır. Yalnızca bu varoluşsal yaklaşım, günümüze kadar varlığını sürdürmüş olan klan, geniş aile, aile ile mülkiyet özdeşliğini anlamamıza izin vermektedir. Tarım topluluğu, göçebe kabilelerin sadece ânın varlığını tanıyan anlayışının yerine, kökleri geçmişte yatan ve geleceği kendisine katan yaşam anlayışını geçirmiştir. Klan üyelerine adını veren totem-ataya saygı gösterilir, ayrıca klan kendi zürriyetine büyük önem atfeder. Onlara miras bıraktığı ve onların işleyeceği toprak aracılığıyla kendisi de yaşamaya devam edecektir. Topluluk, kendi birliğini şimdinin ötesinde düşünmekte, varoluşunun şimdinin ötesine uzanmasını istemektedir. Kendini topluluğun çocuklarında tanır, bu çocukları kendisinin kabul eder, onlarda kendini gerçekleştirir ve kendi ötesine geçer.

Ama ilkel toplulukların birçoğu, çocukların dünyaya gelmesinde babanın oynadığı rolün farkında değildir. Çocukları kimi ağaçların, kayalıkların çevresinde, bazı kutsal mekânlarda dolanan ve sonra kadının bedenine inen, kendi atalarının soyundan gelme tohumların yeniden vücuda gelmesi olarak görürler. Kimi zaman, bu sızmanın yaşanabilmesi için kadının bakire olmaması gerektiği düşünülür, ama bazı halklar da bunun pekâlâ burun deliği ya da ağız yoluyla olabileceğine inanırlar; öyle ya da böyle, bekâretin bozulması ikincildir ve mistik nedenler dolayısıyla bu hakkın kocaya bırakıldığı nadirdir. Çocuğun doğması için annenin gerekli olduğu ise kuşku götürmez; tohumu bağrında koruyup besleyen odur, dolayısıyla klan yaşamının çoğalması görünür dünyada kadın aracılığıyla gerçekleşmektedir. Böylece kadın kendini ilk planda bir rol oynarken bulur. Çoğu kez çocuklar annelerinin klanına aittir, onun adını taşırlar, onun sahip olduğu haklardan ve özellikle de klanın elinde bulunan toprağın tasarrufundan yararlanırlar. Topluluğun ortak mülkiyeti bu durumda kadınlar aracılığıyla aktarılmaktadır. Klan üyelerinin tarlalar ve ekinler üzerindeki hakları kadınların

güvencesi altındadır ve aynı şekilde klan üyelerinin toprağın şu ya da bu kısmına tahsis edilmesi de anneleri aracılığıyla olur. Dolayısıyla mistik açıdan toprağın kadınlara ait olduğu söylenebilir. Tarlalar ve onların ürünleri üzerinde hem dinsel hem hukuksal nüfuz sahibidir kadınlar. Onları birbirine bağlayan, aidiyet bağından daha da sıkı bir bağdır; anne hakkına dayalı düzenin ayırıcı özelliği, kadının toprakla gerçek anlamda özdeşleştirilmiş olmasıdır. Her ikisinde de yaşamın sürekliliği, çeşitli avatarlardan geçerek kendini gerçekleştirir ve yaşam esas olarak üretme demektir. Göçebelerde doğurmak bir rastlantıdan ibaretmiş gibi görünür. Toprağın zenginlikleri de henüz iyi bilinmemektedir, ama çiftçi, saban izlerinde ve anne karnında serpilmiş doğurganlığın gizemine hayranlık duyar, kendisinin de tıpkı sürü hayvanları ve tarladaki ekin gibi doğurulmuş olduğunu bilir, klanının da tarlaların verimliliğini sürdürerek kendisini devam ettirecek başka insanlar doğurmasını ister. Doğanın tümü ona bir anne gibi görünür; toprak kadındır, aynı karanlık güçler toprak gibi kadında da mevcuttur.¹ Tarım işinin ona emanet edilmiş olması kısmen de bu nedenledir: Atalarının soyundan gelen tohumları bağrında ağırlama yeteneğine sahip olduğuna göre, kadının ekili tarlalarda yemişlerin ve başakların serpilip gelişmesini sağlama gücü de olmalıdır. Her iki durumda da yaratıcı bir işlem değil, bir tür büyüçülük söz konusudur. Bu evrede artık insan toprağın ürünlerini toplamakla yetinmemektedir ama henüz kendi gücünü de bilmez, teknikler ile büyü arasında tereddüt etmektedir, rastgele varoluş ve ölüm dağıtan Doğa'ya bağımlıdır, kendini edilgen hisseder. Kuşkusuz, cinsel edimin ve toprağı evcilleştirme tekniklerinin işe yaradığını az çok kabul eder, ama yine de gerek çocuklar gerekse de ekinler, ona doğaüstü güçlerin vergisi gibi görünür; yaşamın gizemli kaynaklarında gömülü olan zenginlikleri yeryüzüne çeken de, kadın bedeninden yayılan gizemli kokulardır. Günümüzde bu tür inançlar birçok Hintli, Avustralyalı ve Polinezyalı kabile arasında yaşamaya devam etmektedir;² topluluğun pratik çıkarlarına uydukları oranda bu inançların önemi artmıştır. Annelik, kadını yerleşik bir varoluşa yazgılı kılar; erkek avlanırken, balık tutarken, savaşıırken onun evde kalması doğaldır. Ancak ilkel topluluklarda, bahçecilik çok mütevazı boyutlarda ve köyün sınırları içinde yapılır. Bahçelerin işlenmesi ev işlerinden biridir, Taş Devri aletlerini kullan-

1 "Eski bir Anglo-Sakson büyüünde şöyle denir: 'Selam olsun sana, insanların anası Toprak Ana; Tanrı'yla kucaklaşmanın ürünü bol olsun, kucağın insanların yararlanacağı yemişlerle dolsun.'"

2 Uganda'da ve Hindistan'da yaşayan Bhantalarda, kısır bir kadın bahçe için tehlikeli kabul edilir. Nikobar'da, gebe bir kadın tarafından toplanan hasatın daha bol olacağı düşünülür. Borneo'da tohumları seçen ve koruyanlar kadınlardır. "Kadınlarla tohumlar arasında doğal bir yakınlık olduğu hissedilir sanki, kadınlar tohumların gebe olup olmadığını söylerler. Bazen kadınlar, çeltikler boy atacağı zaman geceyi tarlada geçirirler" (Hose ve Mac Dogall). Eskiden Hindistan'da çıplak kadınlar geceleyin tarlanın çevresinde saban sürerlermiş. Orenok yerlileri ekme ve dikme işlerini kadınlara bırakırlarmış, çünkü "kadınlar gebe kalmayı ve dünyaya çocuk getirmeyi bildikleri gibi, ettikleri tohumlar ve diktikleri kökler de erkek eliyle ekilmiş olanlardan çok daha bol yemiş veriyordu" (Frazer). Frazer'da buna benzer yığınla örnek bulunabilir.

mak yoğun bir çaba gerektirmez; ekonomi ve mistisizm, tarım işini kadınlara bırakmak konusunda hemfikirdir. Başlangıç aşamasında ev sanayisi de onların kısmetine düşmektedir. Halı ve örtü dokurlar, çanak çömlek yaparlar. Çoğu kez malların mübadele edilmesini yöneten kadınlardır, ticaret onların ellerindedir. Dolayısıyla klanın yaşamı kadınlar tarafından sürdürülmekte ve çoğaltılmaktadır. Çocuklar, sürüler, hasatlar, aletler, yani grubun tüm refahı onların emeğine ve büyüğü güçlerine bağlıdır ve kadınlar bu grubun ruhudur. Bu kadar güç, erkeklerde korkuyla karışık bir saygı uyandırır ki bu da onların kültlerine yansımaktadır. Kadınlar tüm yabancı Doğa'nın birer özeti gibidirler.

Daha önce de söylediğimiz gibi, insan ancak *Başka*'yı düşünerek kendini düşünür, dünyayı ancak ikilik biçiminde kavrar; bu ikiliğin ilkin cinsel bir özelliği yoktur. Ama kadın, kendini aynı olarak koyan erkekte doğalsı olarak farklı olduğı için, Başka kategorisi içine yerleştirilir; Başka kadını kuşatır. Başlangıçta kadın bu kategoriyi tek başına cisimleştirecek kadar önemli değildir, öyle ki Başka'nın kendi içinde bir alt bölümlenme şekillenir. Eski kozmogonyalarda çoğu kez aynı öge hem erkek olarak hem de dişi olarak cisimleştirilir; örneğin Babillilerde, Okyanus ve Deniz kozmik kaosu iki cisimleşmesidir. Kadın, rolü arttıkça Başka bölgesinin neredeyse tümünü işgal eder. İşte o zaman kadın tanrıçalar ortaya çıkar; artık onlar üzerinden verimlilik fikrine tapılmaktadır. Susa'da, uzun elbisesi ve kabarık saçlarıyla yüce Tanrıça Ulu Ana'nın en eski imgesine rastlanmıştır, başka bazı heykellerde ise Tanrıça'nın başında hotoz vardır. Girit'te yapılan kazılarda bu tanrıçanın çeşitli heykelleri bulunmuştur. Kimi zaman geniş kalçaları vardır ve çömelmiş durumdadır, kimi zaman da daha incedir ve ayaktadır; bazen üzerinde giysileri olsa da çoğu kez çıplaktır ve kollarını şişkin göğüslerinin altında kavuşturmuştur. Göklerin kraliçesidir, bir kumru biçimine bürünür; cehennemin de imparatoriçesidir, oralardan sürünerek çıkar ve bir yılanla simgelenir. Dağlarda, ormanlarda, denizin üstünde, kaynaklarda kendini gösterir. Her yerde yaşamı yaratmaktadır, öldürse bile sonra yeniden can verir. Kaprislidir, şehvet düşkünlüdür, doğa gibi acımasızdır; aynı anda hem faydalıdır hem ürkütücü. Ege kıyıları boyunca, Frigya'da, Suriye'de, Anadolu'da, bütün Batı Asya'da hükümlanlığını sürdürür. Babil'de İştâr adını alır, Samiler arasında Astarte, Yunanlarda ise Gea, Rea ya da Kibele; Mısır'da karşımıza İsis şeklinde çıkar; erkek tanrılar onun buyruğı altındadır. Göklerin ve cehennemin uzaklarında en yüce put sayılan kadın, yeryüzünde ise bütün kutsal varlıklar gibi tabularla çevrelenmiştir, hatta kendisi bir tabudur. Elinde tuttuğı güçler yüzünden ona büyücü, cadı gözüyle bakılır; dualara ortak edilir, kimi zaman eski Keltlerdeki kadın Druidlerde olduğı gibi rahibe olarak çıkar karşımıza, bazı durumlarda kabilenin yönetimine katılır, hatta tek başına yönettiğı de olur. Bu eski çağlardan bize kalan hiçbir kaynak yoktur. Ancak, büyük patriyarkal dönemlerin efsanelerinde, anıtlarında, geleneklerinde, kadınların çok

yüksek bir konumda olduğu zamanların anısı saklıdır. Kadın açısından bakıldığında, Brahmanların dönemi Rig Veda dönemine göre, Rig Veda dönemiyse kendisinden önce gelen ilkel evreye göre bir gerilemedir. İslam öncesi dönemin Bedevilerinde kadınlar, Kuran'da onlara atfedilen yerden çok daha üstün bir konumdaydılar. Niobe, Medea gibi çok büyük önem taşıyan imgeler, annelerin çocuklarını kendi mülkleri olarak gördükleri ve bundan gurur duydukları bir çağı anımsatırlar. Homeros'un destanlarında ise Andromakhe ve Hekübe, klasik Yunan döneminde harem dairesinin karanlıklarında kalmış kadınlara artık tanınmayan bir önem taşır.

Bu olgular, ilkel dönemlerde gerçek bir Kadın Hükümrانlığının var olduğunun varsayılmasına yol açmıştır. Bu, Baschoffen'in önerdiği ve Engels'in de ondan devraldığı varsayımdır; anaerkil (matriyarkal) toplumdaki ataerkil (patriyarkal) topluma geçiş, onun gözünde "kadın cinsiyetinin büyük tarihsel yenilgisi"dir. Ama gerçekte, kadının bu altın çağı bir efsaneden ibarettir. Kadının Başka olduğunu söylemek, o zaman da cinsiyetler arasında bir karşılıklılık ilişkisinin olmadığını söylemektir: Toprak'tı, Ana'ydı, Tanrıça'ydı kadın, erkeğin gözünde kendi benzeri değildi; kadının gücü kendini, insanın hüküm sürdüğü dünyanın ötesinde gösteriyordu. Dolayısıyla kadın bu hükümrانlığın dışındaydı. Toplum hep erkekti, siyasal güç hep erkeklerin ellerindeydi. Lévi-Strauss ilkel toplumlar üzerine incelemesinin sonunda, "Kamusal ya da basitçe toplumsal otorite her zaman erkeklerindir," der. Kendi benzeri olan, başka olmanın yanında aynı da olan, karşılıklılık ilişkisi kurulan başka, erkek için her zaman erkek bir bireydir. Topluluklarda şu ya da bu biçim altında kendini gösteren ikilik, bir grup erkeği bir başka grup erkekle karşı karşıya getirir. Kadınlar bu erkeklerin sahip olduğu ve aralarındaki mübadelenin araçlarını oluşturan mallara dahildir. Hata, birbirini kesin bir biçimde dışlayan iki farklı başkalık imgesinin birbirine karıştırılmasından kaynaklanmıştır. Kadın mutlak Başka, yani –ne kadar büyümlü olursa olsun– özsel olmayan olarak görüldüğü sürece, ona bir başka özne gözüyle bakmak kesinlikle mümkün değildir.⁴ Dolayısıyla kadınlar hiçbir zaman, kendini erkek gruplaşması karşısında kendisi için olarak koyan, ayrı bir grup oluşturmuşlardır; erkeklerle hiçbir zaman doğrudan ve özerk bir ilişki içinde olmamışlardır. Lévi-Strauss "Evliliğin temelini oluşturan karşılıklılık ilişkisi erkekler ve kadınlar arasında değil, bu ilişkinin yalnızca başlıca vesilesi olan kadınlar aracılığıyla erkeklerin kendi aralarında kurulur," der.⁵ Kadının somut durumu, ait olduğu toplumda geçerli olan soy zinciri tipinden etkilenmez. Bu bağ ister baba-

4 Bu ayrımın sürüp gittiğini göreceğiz. Kadına Başka gözüyle bakıldığı çağlar, onu insan olma niteliğiyle topluma dahil etmeyi en sert biçimde reddeden çağlardır. Günümüzde, kadın ancak onu çevreleyen mistik aurdan sıyrıldığında bir benzer başka haline gelmektedir. Feminizm karşıtları her zaman bu iki anlamlılığı kullanmışlardır. Kadının başkalığını mutlak, indirgenemez olarak oluşturup onu insanlık *mitsein*'inden dışlayacak şekilde, seve Başka olarak yüceltmişlerdir kadını.

5 Bkz. Lévi-Strauss, *Les Structures élémentaires de la parenté*.

soylu olsun, ister anasoylu, tek yanlı ya da farklılaşmamış (ki bu farklılaşmamışlık hiçbir zaman kesin değildir) olsun, kadın her zaman erkeğin vesayeti altındadır; tek sorun, kadının evlendikten sonra babasının veya büyük ağabeyinin otoritesi altında mı kaldığı –ki bu otorite kadının çocuklarını da kapsayacaktır– yoksa kocasının otoritesi altına mı girdiğidir. Ama her durumda: “Kadının kendisi soyunun simgesinden başka bir şey değildir... anasoyluluk, kadının babasının ya da ağabeyinin, ağabeyin köyüne kadar uzanan elidir.”⁶ Kadın ancak hakkın dolayımıdır, hakkı elinde bulunduran değil. Aslında soy zinciri düzeni iki cinsiyet arasındaki ilişkiyi değil, iki erkek grubunun arasındaki ilişkiyi tanımlar. Pratikte kadının somut durumu, sabit biçimde şu ya da bu hak tipine bağlı değildir. Anasoylu düzende kadının çok yüksek bir konumda olduğu olur. Yine de dikkat etmek gerekir ki bir kabilenin başında bir kadın reisin, bir kraliçenin olması, kesinlikle kadınların orada egemen olduğu anlamına gelmez. Katerina’nın Rusya’da başa geçmesi Rus köylü kadınlarının yazgısını hiçbir şekilde değiştirmemiştir, ayrıca Katerina’nın kendisi de sık sık aşağılanarak yaşamıştır. Zaten kadının kendi klanında kaldığı ve kocasının ona sadece kısa, hatta gizli ziyaretlerde bulunduğu durumlar çok nadirdir. Neredeyse her zaman kadın kocasının evinde yaşamaya gider. Tek başına bu olgu bile erkeğin önceliğini göstermeye yeter. “Soy zinciri tarzındaki salınımların ardında yatan babayerli (patrilo-kal) yerleşim biçiminin sürekliliği,” der Lévi-Strauss, “insan toplumunun özelliği olan cinsiyetler arasındaki temel asimetrik ilişkinin göstergesidir.” Kadın çocuklarını yanında tuttuğuna göre, kabilenin yerleşim düzeniyle totem düzeni örtüşmez. İkincisi kesin bir biçimde temellendirilmiştir, ilki ise olumsaldır, ama pratikte ilki daha büyük önem taşır, çünkü insanların çalıştıkları ve yaşadıkları yer mistik aidiyetlerinden önce gelir. En yaygın düzenler olan geçiş düzenlerinde iç içe geçmiş iki tür hak vardır, bunlardan birinin temelinde din, diğerininkinde ise iş ve toprağın işlenme biçimi bulunur. Laik bir kurum olmakla birlikte evlilik yine de büyük bir toplumsal önem taşır ve evliliğe dayalı aile, dini anlamından sıyrılmış olsa da insan dünyasında güçlü bir varlık gösterir. Geniş bir cinsel özgürlükle karşılaştığımız topluluklarda bile, çocuk yapan kadının evli olması uygun görülür. Kadın çocuklarıyla birlikte özerk bir grup oluşturmayı başaramaz, ağabeyinin dinsel koruyuculuğu da yeterli değildir, bir eşin varlığı gerekli görülür. Kocanın çocuklara karşı büyük sorumlulukları vardır, kendi klanına ait olmamalarına karşın onları besleyen ve büyüten kocadır; kocayla karı, babayla oğul arasında, birlikte yaşamaya ve çalışmaya, ortak çıkarlara, şefkate dayalı bağlar oluşur. Bu laik aileyle toteme bağlı klan arasındaki bağlar, evlilik ayinlerinin çeşitliliğinin de gösterdiği gibi çok karmaşıktır. İlkel düzende koca, yabancı bir klandan bir kadın satın alır ya da en azından iki klan arasında bir mal mübadelesi olur; ilki kendi üyelerinden birini verirken ikinci bunun karşılığında davar, yemiş, emek verir. Fakat kocanın, karısının ve onun çocuklarının yü-

kümlülüğünü üstlendiği için, kadının erkek kardeşlerinden bir maddi karşılık aldığı da olur. Mistik gerçeklerle ekonomik gerçekler arasındaki denge istikrarsızdır. Genellikle erkek kendi çocuklarına yeğenlerine olduğundan daha bağlıdır, imkân doğduğunda kendini baba olarak olumlamayı tercih edecektir. Bu yüzdendir ki toplumun evrimi erkeği kendi bilincine varma ve kendi istencini dayatma noktasına getirdiğinde, o toplum patriyarkal bir biçime bürünme eğilimi gösterir. Ama şunun altını çizmek önemlidir: Yaşam, Doğa ve Kadın'ın gizemleri karşısında kafasının henüz karışık olduğu zamanlarda bile erkek kendi iktidarından hiç vazgeçmemiştir; kadının içinde barındırdığı tehlikeli büyüden korkup onu ötsel olan olarak koyduğunda bile kadını koyan erkektir ve böylelikle onay verdiği bu yabancılaşmada kendini ötsel olan olarak gerçekleştirir. Kadına nüfuz eden doğurganlık gücüne karşın erkek, verimli toprağın efendisi olduğu gibi kadının da efendisi olmayı sürdürür; tıpkı büyülu verimliliğini kendinde cisimleştirdiği Doğa gibi kadın da boyun eğmeye, sahip olunmaya, sömürülmeye yazgılıdır. Erkeklerin gözünde ulaştığı saygınlığı ona bahşeden erkeklerdir; erkekler Başka karşısında diz çökmekte, Ana Tanrıça'ya tapınmaktadırlar. Ancak bu Tanrıça ne kadar güçlü görünürse görünsün, erkek bilincinin yarattığı kavramlar aracılığıyla kavranmaktadır. Erkek, icat ettiği putlara ne kadar ürkütücü biçimler vermiş olursa olsun, gerçekte hepsi de ona bağımlıdır ve bu yüzden de onları yıkması mümkün olacaktır. İlkel toplumlarda bu bağımlılık tanınıp ortaya koyulmuş değildir, dolaysız biçimde, kendinde bir bağımlılıktır ve erkek kendine ilişkin daha açık bir bilince sahip olduğu, kendini olumlamaya ve kendine karşı çıkmaya cesaret ettiği andan itibaren kolayca dolayım lanacaktır. Aslında erkek, yağmurların ve güneşin öngörülemez oyunlarına maruz kaldığı, kendini verili, edilgen bir varlık olarak kavradığı dönemlerde bile kendini aşkınlık ve tasarı olarak da gerçekleştirir. Tin ve istenç onda daha o zamandan yaşamın bulanıklığına ve olumsuzluğuna karşı kendini olumlar. Kadının pek çok şekilde cisimleştirdiği totem-ata, bir hayvan ya da ağacın adıyla anıldığında hemen hemen kesinlikle eril bir ilkedir. Kadın totemin etten kemikten varlığını sürdürür ama onun rolü yaratıcılık değil, sadece besleyiciliktir. Kadın hiçbir alanda yaratıcı değildir; klanı çocuk ve ekmek vererek onun yaşamını idame ettirir, hepsi o kadar. İçkinliğe adanmış olmaya devam eder; toplumun yalnızca durağan, kendi içine kapanmış yanını cisimleştirir. Buna karşılık erkek, toplumu doğaya ve insan topluluğunun bütününe açan işlevleri tekelinde tutmayı sürdürür. Ona layık olan işler sadece savaş, avcılık ve balıkçılıktır; birtakım yabancı avlar yakalar ve onları kendi klanına katar. Savaş, avcılık ve balıkçılık varoluşun yayılmasını, dünyaya doğru kendi ötesine geçmesini temsil eder; erkek, aşkınlığın tek cisimleşmiş biçimi olmaya devam eder. Toprak-Kadın'a tümüyle egemen olmanın pratik araçlarına henüz sahip değildir, ona karşı çıkmaya henüz cesaret edemez, ama daha o zamandan kendini ondan koparmak ister. Bana kalırsa, anasoylu toplumlarda o kadar yaygın olan dışarıdan evlenmenin derin nedenini bu istençte aramak gerekir. Erkek, üremede oynadığı rolün farkında olmadığı halde

evlilik onun için büyük önem taşımaktadır. Erişkin olma saygınlığına bu yolla ulaşır ve paylaşarak dünyanın bir parçasını alır; annesi aracılığıyla klanına, atalarına ve kendi tözünü oluşturan her şeye bağlanmıştır, ama tüm laik işlevlerinde, çalışmasında ve evliliğinde, bu döngünün dışına çıkma, içkinliğe karşı aşkınlığı olumlama, kendisi için köklerinin yattığı geçmişten farklı bir gelecek açma iddiasındadır. Ensest yasağı, farklı toplumlarda kabul edilen aidiyet biçimlerine göre farklı biçimlere bürünür, ama ilkel çağlardan günümüze kadar aynı anlamı korumaktadır. İnsan kendinin *olmadığı* şeye sahip olmak ister, ona kendisinden başka olarak görünen şeyle birleşir. Öyleyse kadının, kocasının *manasına* katılmaması, ona yani onun klanına yabancı olması gerekir. İlkel topluluklarda evlilik kimi zaman gerçek ya da simgesel anlamda kadın kaçırmaya dayanır; çünkü başkaya yöneltilmiş şiddet, onun başkılığının en açık biçimde olumlanmasıdır. Savaşçı, karısını zor yoluyla ele geçirerek, yabancı bir zenginliği kendi klanına katmayı ve doğarken ona çizilmiş olan kaderin sınırlarını parçalamayı becermiş olduğunu kanıtlar. Kadının farklı biçimlerde –karşılığında para ya da hizmet sunularak– satın alınması da, daha az çarpıcı bir biçimde de olsa, aynı anlamı ifade etmektedir.⁷

Erkek yavaş yavaş deneyimini dolayım lamıştır ve pratik varoluşunda olduğu gibi temsillerinde de eril ilke üstün gelmiştir. Tin Yaşam'a, aşkınlık içkinliğe, teknik büyüye ve akıl batıl inanca baskın çıkmıştır. Kadının değersizleştirilmesi, insanlık tarihinde zorunlu bir aşamadır, çünkü kadının saygınlığı kendi olumlu değerinden değil erkeğin güçsüzlüğünden geliyordu, endişe verici doğal gizemler kadında cisimleşmekteydi. Erkek doğadan özgürleştiğinde kadının etkisinden de kurtulur. Erkeğin çalışarak toprağı ve kendi kendini fethetmesini sağlayan, taştan tunca geçiştir. Çiftçi, toprağın, tohumun filizlenmesinin, mevsimlerin öngörülemez oyunlarına tabidir, edilgendir, dua eder ve bekler. Bu yüzdendir ki insan dünyası o dönemde totem ruhlarıyla doluydu, köylü kendisini kuşatmış olan bu güçlerin kaprislerine maruz kalmaktaydı. Oysa işçi aleti

7 Lévi Strauss'un yukarıda bahsettiğimiz tezinde, biraz farklı bir biçimde de olsa bu düşüncenin doğrulandığını görmekteyiz. Yazarın incelemesinden çıkan, ensest yasağının hiçbir şekilde dışarıdan evlenmenin kaynağını oluşturan ilksel olgu olmadığı, olumsuz bir biçim altında olumlu bir dışarıdan evlenme istencini yansıttığıdır. Bir kadının kendi klanından erkeklerle ilişki kurmaya uygun olmaması için hiçbir doğrudan neden yoktur, ama kadının, her klanın kendi içine kapanmak yerine bir başka klanla karşılıklı ilişki kurmasını sağlayan armağanların parçası olması toplumsal olarak yararlıdır: "Dışarıdan evlenmenin olumsuz olmaktan çok olumlu bir değeri vardır... içericiden evlenmeyi yasaklar... kesinlikle kanbağına dayalı evliliğe biyolojik bir tehlike atfedildiği için değil, dışarıdan evlenme sonucunda bir toplumsal yarar sağlandığı için..." Herhangi bir grubun, mallarının bir bölümünü oluşturan kadınları kendi içinde tüketmemesi, onları bir iletişim aracı haline getirmesi gerekir; aynı klandan bir kadınla evlenmenin yasaklanmasının "tek nedeni, kadının *başka* olması gerekirken (ve dolayısıyla bu mümkünken) aynı olmasıdır... Köle olarak satılan kadınlar önceden armağan olarak sunulmuş kadınlar olabilir. Her ikisi için de gerekli olan, doğuştan bir özelliğin değil, bir yapının içindeki belli bir konumun sonucu olan *başkalık* imidir."

kendi tasarısına göre şekillendirir, kendi elleriyle ona tasarımıadığı biçimi verir, kendisine direnen ama yendiği âtil doğa karşısında kendini egemen istenç olarak olumlar, örse indirdiği her darbeye aletini tamamlamaya daha çok yaklaşır. Buna karşılık, hiçbir şey başakların olgunlaşmasını hızlandıramaz; işçi şekillendirdiği şey üzerinde kendi sorumluluğunu öğrenir. Becerikli ya da beceriksiz her hareket, şeyi ya şekillendirir ya da kırar; temkinli, becerikli işçi, şeyi gurur duyacağı bir yetkinliğe ulaştırır. Başarısı tanrıların lütfuna değil, kendisine bağlıdır; arkadaşlarına meydan okur, kendi başarılarından gurur duyar ve ayinlere biraz yer bıraksa bile, kesinlik taşıyan teknikler ona çok daha önemli gelir. Mistik değerler ikinci plana geçer, pratik çıkarlar ön plandadır. Tanrılardan tümüyle özgürleşmemiştir ama kendini onlardan ayırarak onları da kendinden ayırır; onları gökyüzüne, Olimpos'un yüksek katlarına gönderir, kendisine yüzünü ayırır. İlk çekiş darbesi yankılanıp insanın hükümranlığı başladığında, yüce Pan solgunlaşmaya başlar. İnsan kendi gücünü öğrenir. Yaratıcı eliyle imal ettiği nesne arasındaki ilişkide nedenselliği deneyimler. Ekilen tohum filiz verebilir de vermeyebilir de; oysa metal ateşe, suya ve mekanik bir etkiye her zaman aynı tepkiyi verir. Bu aletler dünyasını açık seçik kavramlarla kavramak olanaklıdır. Akılcı düşünce, mantık ve matematik artık ortaya çıkabilir. Dünyanın bütün görünümü alt üst olmuştur. Kadının dini tarımın, indirgenemez sürenin, olumsuzluğun, talihin, bekleyişin, gizemin hükümranlığına bağlıydı; *homo faber*'in dini ise alt edilebilecek mekânın ve zamanın, zorunluluğun, tasarının, eylemin, aklın hükümranlığıdır. Bundan böyle insan toprağın karşısına bile işçi olarak çıkacaktır; toprağın zenginleştirilebileceğini, onu dinlenmeye bırakmanın iyi olduğunu, hangi tohumu nasıl yetiştirmesi gerektiğini keşfeder. Hasatın bol olmasını sağlayan kendisidir; kanallar açar, toprağı sular ya da kurutur, yol yapar, tapınaklar inşa eder. Dünyayı yeni baştan yaratmaktadır. Ana-tanrıçanın boyunduruğı altında kalmış, anasoyluluğı sürdüren halklar aynı zamanda ilkel bir uygarlık evresinde kalmışlardır; çünkü kadın ancak erkek kendini kendi korkularının kölesi, kendi güçsüzlüğünün suç ortağı kıldığı ölçüde saygı görmüştür. Kadını sevgiden değil korkudan kültleştirmiştir erkek. Kendini gerçekleştirebilmesi için, her şeyden önce kadını tahtından indirmeye başlaması gerekmiştir.⁸ Onun bundan sonra egemen olarak kabul edeceği, eril yaratıcı güç, ışık, düzen ilkesidir. Ana-tanrıçanın yanında, hâlâ ondan daha aşağı olan ama ona tıpatıp benzeyen ve onunla bağdaştırılan bir oğul ya da âşık tanrı ortaya çıkar. O da bir verimlilik ilkesini cisimleştirmektedir: Bir boğadır, Minotauros'tur, Mısır'ın ovalarını sulayan Nil Nehri'dir bu tanrı. Sonbahar'da ölür; yenilmez ama gözü yaşlı anne-eş bütün gücünü onun bedenini aramaya ve onu yeniden canlandır-

8 Açıkktır ki bu koşul zorunludur ama yeterli değildir. İlkel bir evrede kalmış babasoylu uygarlıklar da vardır; Mayalar gibi başka uygarlıklar ise gerilemişlerdir. Anne hakkına dayalı toplumlarla baba hakkına dayalı toplumlar arasında mutlak bir hiyerarşi yoktur. Ancak sadece ikinciler teknik ve ideolojik olarak evrim geçirmiştir.

maya adayınca, ilkbahar'da yeniden doğar. Bütün Akdeniz kıyısı boyunca rastlayacağımız bu çiftin Girit'te de ortaya çıktığını görürüz: Mısır'da Isis ve Horus çiftidir bu, Fenikelilerde Astarte ve Adonis, Anadolu'da Kibele ve Attis, Eski Yunan'daysa Rea ve Zeus çiftidir. Sonra Ulu Ana tahtından indirilmiştir. Kadının durumunun olağanüstü şekilde iyi olduğu Mısır'da, gökyüzünü cisimleştiren Nut, verimli toprağı cisimleştiren İsis ve Osiris'in karısı Nil, çok önemli tanrıçalar olarak varlıklarını sürdürürler, ama bununla birlikte en yüce kral, güneş tanrısı, ışık ve eril güç olan Ra'dır. Babil'de İhtar, Bel-Mardouk'un karısıdır artık sadece; şeyleri yaratan ve aralarındaki uyumu sağlayan Bel-Mardouk'tur. Samilerin tanrısı erkektir. Zeus göklerde hükmederken, Gea, Rea ve Kibele'nin tahttan el çekmesi gerekmektedir. Demeter hâlâ heybetli, ama artık sadece ikincil bir tanrıçadır. Veda tanrılarının karıları vardır ama onlara tanrılara tapıldığı gibi tapılmaz. Romalıların Jupiter'i kimseyi kendisine denk görmez.⁹

Gördüğümüz gibi, patriyarkanın zaferi ne bir rastlantının sonucudur ne de şiddete dayalı bir devrimin. İnsanlığın en başından beri biyolojik ayrıcalıkları erkeklerin kendilerini egemen özneler olarak tek başlarına olumlamalarına izin vermiştir. Erkekler bu ayrıcalıktan hiçbir zaman vazgeçmemişlerdir; varoluşlarını kısmen Doğa'da ve Kadın'da yabancılaştırmış, ancak ardından onu geri kazanmışlardır. Başka rolünü oynamaya mahkûm edilmiş olan kadın böylelikle sadece eğreti bir güce sahip olmaya da mahkûm edilmiş olur. İster köle olsun ister put, kadın hiçbir zaman kaderini kendisi seçmez. Frazer "Erkekler tanrıları icat eder, kadınlar onlara tapar," demiştir. Yüce tanrılarının erkek mi kadın mı olacağına erkekler karar verir, kadının toplumdaki yerini her zaman erkekler belirler; hiçbir dönemde kadın kendi yasasını kabul ettirememiştir. Bu arada, şayet üretici çalışma kadının gücüne denk düşen bir düzeyde kalsaydı, belki de kadın doğayı erkekle *birlikte* fethedecekti. İnsan türü kendini tanrılar karşısında, erkek ve kadın bireyler aracılığıyla olumlamıştır, ama kadın aletin sunduğu vaatleri kendine maledememiştir. Engels kadının geriye düşüşünü sadece kısmen açıklamıştır: Tuncun ve demirin üretici güçler dengesini derinden etkilediğini ve kadının aşağı konumunun böylelikle gerçekleştiğini söylemek yeterli değildir; bu aşağı konum, kendi başına, kadının maruz kaldığı ezilmeyi açıklamaya yetmez. Onun laneti, erkek işçinin çalışma arkadaşı haline gelemediği için insanlık *mitsein*'inden dışlanmış olmasıdır. Gücsüz olması ve üreticilik yetisinin

9 Begouen'in 1934 yılında *Journal de psychologie*'de (Psikoloji Dergisi) yayımlanmış bir yazısında belirttiği bir noktaya dikkat çekmek ilginç olabilir: Paleolitik Çağ'da cinsel özellikleri abartılı bir şekilde vurgulanmış çok sayıda kadın heykelciğine rastlanmaktadır. Bu heykelciklerin temsil ettiği kadınların kalçalarının genişliği ve cinsel organlarına atfedilen önem dikkat çekicidir. Bunun dışında, mağaralarda müstehcen bir biçimde resmedilmiş kadın cinsel organlarına rastlamak da mümkündür. Üst paleolitik çağda ve Magdalenian dönemde bu resimler ve heykelcikler kaybolur. Paleolitik çağda erkek heykelcikleri çok nadirdir ve erkek cinsel organının hiçbir temsili bulunmamaktadır. Magdalenian dönemde bazı kadın cinsel organı temsilleri bulunurken bol miktarda fallus temsili keşfedilmiştir.

daha düşük olması bu dışlanmayı açıklamaz; erkeğin çalışma ve düşünme tarzını paylaşmadığı, yaşamın gizemlerinin kölesi olarak kaldığı içindir ki erkek kadını benzeri olarak tanınamamıştır. Kadını kabul etmediği, onun gözünde kadın *başka* olma boyutunu koruduğu sürece, erkeğin kadını ezmemesi olanaksızdı. Erkeğin yayılma ve egemen olma istenci, kadının yetersizliğini bir lanete dönüştürdü. Erkek yeni tekniklerin önünü açtığı yeni olanaklardan yararlanmak istedi: Köle emeğine başvurdu, kendi benzerlerini köleleştirdi. Kölelerin emeği kadının sunabileceğinden çok daha etkiliydi, böylece kadın kabile yaşamında oynadığı ekonomik rolü yitirdi. Ayrıca köleyle ilişkisi içinde efendinin egemenliği, kadın üzerinde kullandığı zayıflamış otoritenin sunabileceğinden çok daha radikal biçimde doğrulanıyordu. Doğurganlığı nedeniyle hem saygı gördüğü hem kendisinden korkulduğu, erkeğe göre *başka* olduğu ve *başkanın* endişe verici özelliğini taşıdığı ölçüde kadın, erkeğe bağımlı olduğunda bile bir anlamda erkeği bağımlılık içinde tutuyordu; efendi-köle ilişkisindeki karşılıklılık onun için *aktüel olarak* mevcuttu ve bu şekilde kölelikten kurtuluyordu. Köleye gelince, onu koruyan hiçbir tabu yoktur, kullaştırılmış bir insandan başka bir şey değildir o, farklı değil aşağı konumdadır. Efendiyle ilişkisindeki diyalektik oyunun aktüelleşmesi yüzyıllar sürmüştür. Örgütlü patriyarkal toplumda köle, insan suratlı bir yük hayvanından başka bir şey değildir. Efendi onun üzerinde zorbaca bir otoriteye sahiptir, bu yüzden kibri coşar ve bu kibri kadına çevirir. Her kazandığını kadına karşı kazanır, daha güçlü oldukça kadını daha çok alçaltır. Özellikle toprağın mülkiyetini eline geçirince" kadını da mülk edinmek ister. Önceleri Mana, Toprak erkeğin sahibidir. Şimdi ise onun *bir* ruhu, toprakları vardır; kadından özgürleştiği ölçüde, kendisine *bir* kadın ve soy ister. Tarlalarında kullandığı aile emeğinin tümüyle *kendisinin* olmasını istemektedir, bunun için de işçilerin ona ait olması gerekir: Karısını ve çocuklarını köleleştirir. Ona vârisler gerekir, kendi mallarını onlara bırakacak ve böylece yeryüzündeki yaşamı uzayacaktır ve onlar da ruhunu dinlendirebilmesi için gerekli saygıyı kendisine ölümden sonra da göstereceklerdir. Ev tanrıları kültü, özel mülkiyetin oluşmasıyla üst üste biner; vârislerin işlevi hem ekonomiktir hem de mistik. Böylece, tarımın esas olarak büyüye dayalı bir işlem olmaktan çıkıp, her şeyden önce yaratıcı bir çalışma haline geldiği günden itibaren erkek üretken bir güç olarak kendini keşfeder, ekinleri üzerinde hak talep ettiği gibi çocukları üzerinde de hak sahibi olmak ister."

İlkel çağlarda, babasoyluluğu anasoyluluğun yerine geçiren devrimden daha önemli bir ideolojik devrim olmamıştır; bundan böyle anne, besleyici ve hizmet-

10 Bkz. birinci kesim, 3. Bölüm.

11 Nasıl ki kadın saban izine benzetiliyorsa, fallus da o zamandan itibaren sabana benzetilir. Kassitler döneminden kalma bir saban çiziminde üreme ediminin sembolleri vardır; sonraları fallus-saban özdeşliği plastik sanatlarda sık sık yeniden üretilmiştir. Bazı Güneydoğu Asya dillerinde *laks* sözcüğü aynı zamanda hem fallus hem de tarımda kullanılan bel anlamına gelmektedir. Bir Asur duasında kendisine yakarılan tanrının "sabanı toprağı dölemiş"tir.

kâr konumuna düşürülecek, babanın egemenliği ise yüceltilecektir; hakları elinde bulunduran ve aktaran artık odur. Aiskhylos'un *Üç Tanrıça* [*Eumenides*] adlı oyununda Apollon bu yeni hakikatleri bildirmektedir: "Çocuğu olarak adlandırılan varlığı meydana getiren anne değildir. O sadece karnına bırakılmış tohumu besleyendir; çocuğu meydana getiren babadır. Kadın bir yabancı emanetçi gibi alır tohumu ve şayet tanrılar isterse, onu saklar." Bu önermelerin bir bilimsel buluşa dayanmadığı açıktır. Bir inanç beyanıdır bu sözler. Herhalde erkeğin kendi yaratıcı gücüne duyduğu güvenin kaynağı olan teknik nedensellik deneyimi, üreme için kendisinin de kadın kadar gerekli olduğunu görmesine yol açmıştır. Burada düşünce gözleme kılavuzluk etmiştir, ama gözlem, babaya anneyle eşit bir rol atfetmekle sınırlı kalır. Doğal düzlemde, döllemenin koşulunun sperm ile âdet kanının karşılaşması olduğu varsayımını getiriyordu. Aristoteles'in dile getirdiği, "doğan bütün varlıklarda erkek olan devinim hareket ilkesinin en iyi ve en kutsal" ilke olduğu fikri, bütün bilgilerin ötesine geçen bir güç istencini anlatmaktadır. Erkek kendi soyunu tümüyle kendi gücüne atfederek kadınlığın etkisinden kesin olarak kurtulur, kadına karşı dünya hâkimiyetini fetheder. Doğurmaya ve ikincil görevlere adanmış olan, pratik öneminden ve mistik saygınlığından yoksun bırakılmış kadın artık yalnızca bir hizmetkâr durumundadır.

Erkekler bu fethi şiddetli bir mücadelenin vardığı nokta olarak göstermişlerdir. Evrenin doğuşuna ilişkin en eski anlatılardan biri olan Asur-Babil kozmogonyası, 7. yüzyıl tarihini taşıyan ama çok daha eski bir efsaneyi aktaran bir metinde bize erkeklerin zaferini anlatmaktadır. Okyanus ve Deniz, Atum ve Tamyat, gökyüzünü, yeryüzünü ve bütün yüce tanrıları meydana getirmiştir, ama bu tanrıların çok fazla gürültücü olduğunu görünce onları yok etmeye karar verirler. Çocuklarının en güçlüsü ve en yakışıklısı olan Bel-Marduk'a karşı mücadeleyi veren ise anne-kadın Tamyat'tır. Bel-Marduk ona meydan okur ve feci bir kavganın sonunda onu öldürerek bedenini ikiye böler. Bir yarıdan gökkubeyi yapar, ötekinden de yeryüzünün dayanağını; ardından evreni düzenler ve insanlığı yaratır. Patriyarkanın anne hakkı üzerindeki zaferini gösteren *Üç Tanrıça*'nın dramında da Oreste, Clytemnestra'yı öldürür. Bu kanlı zaferlerle eril güç, güneş güçleri olan düzen ve ışık, dişi kaosu alt eder. Tanrılar mahkemesi Oreste'yi suçsuz bulur ve onun Clytemnestra'dan önce Agamemnon'un oğlu olduğunu ilan eder. Eski anne hakkı ölmüştür. Onu öldüren de erkeğin gözüpek başkaldırısıdır. Baba hakkına geçişin aslında yavaş yavaş gerçekleştiğini görmüştük. Erkeklerin fethi bir yeniden fetihtir. Erkek yalnızca, zaten sahip olduğu şeyin sahibi olmuştu, hukuku gerçeklikle uyumlu hale getirmişti. Ne mücadele vardı, ne zafer ne de yenilgi. Bununla birlikte, bu efsanelerin derin bir anlamı vardır. Erkek kendini özne ve özgürlük olarak olumladığında Başka fikri dolayımlanır. O günden bu yana da Başka ile ilişki bir dramı dile getirir: Başkanın varlığı bir tehdit, bir tehlikedir. Eski Yunan felsefesi, ki Platon da onu bu konuda yalanlamaz, başkallığın olumsuzlamayla, dolayısıyla da Kötülük'le

aynı şey olduğunu göstermiştir. Başkayı koymak, bir manikeizm¹² tanımlamak anlamına gelir. Dinlerin ve yasaların kadına bu kadar düşmanca davranması bu yüzdendir. İnsan türü efsanelerini ve yasalarını yazılı metinler halinde düzenleme aşamasına ulaştığında patriyarka kesin bir biçimde kurulmuştur: Yasaları yapanlar erkeklerdir. Kadına bağımlı bir konum atfetmeleri doğaldır, ama çocuklara ve davalara gösterdikleri teveccühü kadınlara da göstermelerini bekleyebildik. Ancak hiç de öyle değildir. Kadının ezilmesini örgütleyen yasakoyucular ondan korkmaktadırlar. Kadına atfedilmiş çiftanlamlı erdemlerin sadece olumsuz yarıları korunur. Kutsal olmaktan çıkar, kirli olur kadın. Adem'le dostluk etmesi için gönderilen Havva insan türünü yitirmiştir, pagan tanrıları, erkeklerden öç almak için kadını icat ederler, insanlığa acı veren bütün kötülükleri başlatan ise dişi yaratıklar içinde ilk doğmuş olan Pandora'dır. Başka; etkinlik karşısında edilgenlik, birliği bozan çeşitlilik, biçimin karşıtı olan madde, düzene karşı direnen düzensizliktir. Böylece kadın Kötülüğe yargılıdır. "Düzeni, aydınlığı ve erkeği yaratmış olan bir iyi ilke vardır, bir de kaosu, karanlıkları ve kadını yaratmış olan kötü ilke," der Pythagoras. Manu yasaları kadını, köleliğe mahkûm edilmesi uygun olan aşağılık varlık diye tanımlar. Levi Yasaları¹¹ onu patriyarkaların yük hayvanlarına benzetir. Solon'un yasaları ona hiçbir hak tanımaz. Roma hukuku onu vesayet altına alır ve "bönlüğü"nü ilan eder. Dinsel kurallar "Şeytana açılan kapı" olarak görür kadını. Kuran ise mutlak bir biçimde hor görür.

Bununla birlikte, İyi için Kötü gereklidir, fikir için madde, aydınlık içinse karanlık. Erkek, arzularını doyurabilmek, varoluşunu sürekli kılmak için kadının vazgeçilmez olduğunu bilir, onu toplumla bütünleştirmesi gerekmektedir. Erkeklerin kurduğu düzene boyun eğdiği ölçüde, kökensel kirliliğinden arınır kadın. Manu yasaları bu fikri güçlü biçimde ifade etmektedir: "Kadın meşru bir evlilik aracılığıyla, okyanusta kaybolan bir ırmağa benzer şekilde, kocasıyla aynı niteliklere bürünür ve ölümünden sonra da aynı cennet katına kabul edilir." Aynı biçimde, İncil övgüyle bir "güçlü kadın" portresi çizer. Hıristiyanlık, bütün ten nefretine rağmen, kendini adanmış bakireye ve namuslu, ittatkâr eşe saygı gösterir. Kültle bağlantılı görüldüğü ölçüde kadının önemli bir dinsel rolü bile olabilir: Hintlilerde Brahmani, Roma'da Flaminia kocaları kadar azizdirler; çift içinde egemen olan erkektir ama eril ve dişi ilkelerin birliği, döllenme mekanizması, yaşam ve toplumun düzeni için gereklidir.

Başka'nın, Dişi'nin bu çiftanlamlılığı, onun hikâyesinin geri kalan bölümünde de kendini gösterecektir; kadın, günümüzde de hâlâ sürecek şekilde erkekle-

12 Manilik: İran'da Mani'nin kurduğu ve iyilik-kötülük karşıtlığına dayalı din. Beauvoir'nın kullandığı manikeizm kavramına göre iyi ile kötü bir tür ikili zıtlık oluşturur; bunlar insan iradesinden bağımsız ve kendi içlerinde bir pozitif hareketle değil, ancak karşıt gücün yok edildiği bir olumsuzlama hareketi ile öne çıkan güçlerdir. -Çn.

13 Beş kitaptan oluşan Tevrat'ın (Eski Ahit'in ilk beş kitabı) üçüncü kitabı Levililer olarak anılır ve Levi kabilesine yönelik emirleri içerir. -Çn.

rin istencine tabi kılınacaktır. Ancak bu istenç muğlaktır. Tam bir ilhakla kadın bir şey konumuna indirgenecektir, oysa erkek fethettiği ve mülk edindiği her şeyi kendi saygınlığına büründürme iddiasındadır. Başka onun gözünde ilksel büyüünden bir şeyleri koruyordur. Kadın eşin hem bir hizmetkâr hem de bir arkadaş olması nasıl mümkün olacaktır? İşte, erkeğin çözmeye çalışacağı sorunlardan birisi budur. Erkeğin tavrı yüzyıllar boyunca evrilecektir, bu ise kadının yazgısında da evrilmeye yol açacaktır.¹⁴

¹⁴ Bu evrimi Batı'da inceleyeceğiz. Doğu'da, Güney Asya'da ve Çin'de kadının tarihi aslında uzun ve değişmez bir köleliğin tarihi olmuştur. Biz bu incelemede Ortaçağ'dan günümüze dek tipik bir örnek olan Fransa'yı merkeze alacağız.

III

Özel mülkiyetle birlikte tahtından indirilen kadının yazgısı yüzyıllar boyunca özel mülkiyete bağlı olmuştur. Kadının tarihi büyük ölçüde miras tarihiyle iç içe geçer. Mal sahibinin kendi varoluşunu mülkünde yabancılaştırdığı akılda tutulduğunda, miras kurumunun temel önemi anlaşılır. Mal sahibi kendi hayatından bile daha çok mülkiyetinin üzerine titrer; mülkiyet bu geçici yaşamın dar sınırlarının dışına taşar, ölümsüz ruhun yeryüzünde cisimleşmiş hali olan beden yok olmasından sonra da varlığını sürdürür, ama bu, ancak mülkiyetin mal sahibinin elinde kalmasıyla gerçekleşebilir. Mülk ancak mal sahibinin uzantısı olan ve kendini tanıdığı, *kendisinin* olan kişilerin elindeyse, ölümden sonra da onun olur. Babanın toprağını işlemek ve babanın manalarına tapmak mirasçı için tek bir yükümlülüktür. Böylelikle hem yeraltındaki hem de yeryüzündeki atalarının varlıklarını sürdürmesini sağlar. Dolayısıyla erkek karısıyla ne mallarını ne de çocuklarını paylaşmayı kabul edecektir. Bu isteklerini dayatmayı tümüyle ve sonsuza kadar başaramaz. Ancak patriyarka güçlü olduğu zaman, malların sahipliğine ve aktarımına ilişkin bütün hakları kadının elinden söküp alır. Zaten ondan bu hakkı esirgemek mantıklı görünmektedir. Kadının çocuklarının artık kendisinin olmadığı kabul edildiğinde, çocukların kadının geldiği grupla bağlantı bir çırpıda kopar. Bundan böyle kadın evlilik yoluyla bir klan tarafından ötekine ödünç verilmemektedir. İçine doğduğu gruptan kökünden koparılır ve kocasının ait olduğu gruba eklenir; koca onu bir baş davar ya da bir köle satın alır gibi almıştır, ona kendi evinin tanrılarını dayatır. Ayrıca, doğurduğu çocuklar da kocanın ailesine aittir. Dolayısıyla, şayet kadının miras hakkı olsaydı, usulsüz şekilde baba ailesinin serveti kocasının ailesine aktarılmış olacaktı. Kadın özen-

le mirastan dışlanır. Buna karşılık, hiçbir şeye sahip olmadığı için bir kişi olma saygınlığına erişemez; bizzat kendisi, önce babasının, sonra kocasının olmak üzere erkeğin mallarının bir parçasıdır. Dar anlamıyla patriyarkal bir düzende baba, erkek ve kız çocuklarını doğdukları an ölüme mahkûm edebilir, ama erkek çocuklar söz konusu olduğunda toplum çoğu kez babanın gücünü sınırlandırır. Normal doğmuş bütün erkek çocukların yaşaması gerektiği kabul edilir; oysa kız çocukların terk edilmesi âdeti çok yaygındır. Araplarda kitlesel çocuk kıyımları söz konusuydu: Kız çocuklar doğar doğmaz çukurlara atılırdı. Dişi çocuğu kabul etmek baba tarafından sergilenmiş yüce gönüllü bir davranıştır; kadın bu toplumlara, erkek gibi yasal olarak değil, ancak ona bahşedilen bir lütufla dahil olabilir. Her ne olursa olsun, doğan çocuk kız olduğunda doğum kırı anne için çok daha ciddi görünür. Yahudilerde Levi Yasaları kız çocuk doğuran kadının arındırılma süresinin erkek çocuk doğuranınkinden iki kat daha uzun olması gerektiğini beyan eder. "Kan parası" âdetinin geçerli olduğu topluluklarda, mağdur kadın cinsiyetindense çok küçük bir miktar talep edilir: Onun erkek karşısındaki değeri, kölenin özgür insan karşısındaki değeri kadardır. Genç kız üzerinde babasının mutlak bir iktidarı vardır; evlilikle birlikte baba bu iktidarın tümünü kocaya devreder. Kadın tıpkı bir köle, bir yük hayvanı, bir şey gibi kocasının mülkü olduğu için, kocanın istediği sayıda karısı olması doğaldır; çokkarınlılığı sınırlandıran sadece ekonomik engellerdir. Koca karılarından canının çektiği zaman boşanabilir, toplum kadınlara neredeyse hiçbir güvence sunmaz. Buna karşılık kadın, katı bir iffetlilik boyunduruğu altındadır. Anne hakkına dayalı toplumlarda, bütün tabulara karşın töreler geniş bir serbestliğe izin verir; evlilik öncesi bekâret nadiren gerekli tutulur, zina çok vahim bir suç olarak görülmez. Oysa kadın erkeğin mülkü haline geldiğinde, erkek onun baki-re olmasını ister ve son derece sert cezaların yaptırımını altında ondan mutlak bir sadakat talep eder. Yabancı bir çocuğa miras hakkı tanıma riskini göze almak suçların en büyüğü olurdu. Bu yüzdendir ki *pater familias*'a, suçlu eşini öldürme hakkı tanınmıştır. Özel mülkiyet varlığını koruduğu sürece, kadının kocasını aldatması büyük bir ihanet suçu olarak görülmüştür. Günümüze kadar zina konusundaki eşitsizliği devam ettiren yasalar, aileye bir piç getirme riskini göze alan kadının işlediği suçun ağırlığına dikkat çeker. Her ne kadar kendi adale-tini kendi uygulama hakkı Augustinus'tan bu yana ortadan kaldırılmış olsa da Napoléon yasaları, jürinin adalet uygulayan kocaya hoşgörü göstereceğini vaat eder. Kadının hem babasının klanına hem de evlenerek girdiği aileye ait olduğu düzende, birbiriyle iç içe geçen ve hatta çelişen bu iki dizi bağ arasında kadın gayet geniş bir özgürlükten yararlanabiliyordu, zira her iki sistem de diğerine karşı bir dayanak oluşturabiliyordu. Örneğin evlilik toplumun derin yapısını etkilemeyen din dışı bir olay olduğu için, çoğu kez kocasını istediği gibi seçebiliyordu. Ama patriyarkal düzende kadın, onu istediği gibi evlendiren babasının

malıdır; ardından kocanın evine sımsıkı bağlandığında ise artık ona ve içine dahil edildiği *genos'a'* ait bir şeydir.

Aile ve özel malvarlığı toplumun karşı çıkılmaz temelleri olarak kaldığı sürece, kadın da bütünüyle yabancılaşmış halde kalır. İslam dünyasında olan da budur. Burada feodal bir yapı vardır, yani çeşitli kabileleri birleştirip kendine bağlayacak kadar güçlü bir devlet ortaya çıkmamıştır. Patriyarkal reisi alt edecek başka bir güç yoktur. Arap halkının savaşçı ve fetihçi olduğu dönemde ortaya çıkan bu din, kadına tam bir horgörü göstermiştir. Kuran, “Erkekler kadınlardan üstündür, çünkü Tanrı onlara bazı niteliklerle üstünlük bahsetmiştir ve çünkü kadınların geçimini onlar sağlar,” der; kadın hiçbir zaman ne gerçek bir güce sahip olmuştur ne de mistik bir saygınlığa. Bedevi kadın zor koşullarda çalışır, saban sürer, yük taşır. Bu şekilde kocasıyla bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi kurar; yüzünü örtmeden, özgürce dışarı çıkar. Örtülmüş ve kapatılmış Müslüman kadın ise bugün hâlâ toplumun çoğu katmanında bir çeşit köledir. Tunus'ta, mağaralardan oluşmuş bir köyde, içinde dört kadının yere çömelmiş olduğu bir yeraltı mağarasını hatırlıyorum. Tek gözlü, dişleri dökülmüş, yüzü feci harap durumdaki yaşlı eş, kesif bir dumanın ortasında küçük bir kor ateşinde bazlama pişiriyordu; ondan biraz daha genç ama neredeyse onun kadar bozulmuş diğer iki eş kollarında çocuk sallıyorlardı. Birisi bebeğe süt veriyordu; ipeklere, altınlara ve gümüşlere bürünmüş genç ve son derece güzel bir kadın ise dokuma tezgâhının önüne çömelmiş, yün ipliklere düğüm atıyordu. İçkinliğin hüküm sürdüğü, dölyatağına ve mezara benzeyen bu kasvetli mağarayı terk ederken, gün ışığına doğru açılan koridorda, beyazlar giymiş, pırıl pırıl temiz, gülümseyen ve ışık saçan erkeklerle karşılaştım. Başka erkeklerle dünya meselelerini tartıştığı pazar yerinden geliyordu; ait olduğu, ayrı düşmediği, alabildiğine engin bir evrenin ortasındaki, kendine ait bu sığınakta birkaç saat geçirecekti. Yıpranmış yaşlı kadınlar ve aynı hızlı çöküşe yargılı genç gelin için ise bu dumanlı mağaradan başka bir dünya yoktu; buradan sadece geceleri, sessizce ve örtünmüş olarak çıkıyorlardı.

Kutsal kitap dönemi Yahudilerinin töreleri Araplarınkilerle hemen hemen aynıdır. Patriyarklar çokkarılıdır ve neredeyse canları istediği zaman karılarını boşayabilirler. Sert cezaların tehditi altında, genç kadının kocasına bakire olarak gelmesi beklenir, zina yaparsa recm edilir. Kadın ev işlerine kapatılmıştır. Çizilen şu güçlü kadın portresi bunu kanıtlar: “Kadın yün eğirir ve keten dokur... sabah karanlıkta kalkar... Gece lambası hiç sönmez... Alın teriyle hak etmediği ekmeği yemez.” İffetli ve çalışkan olsa bile, yine de kirlidir kadın, etrafına tabular örülür; mahkemede tanıklığı kabul edilmez. Din adamı ondan söz ederken büyük bir tiksinti duymaktadır: “Yüreği bir tuzak ve bir ağ, elleri birer zincir olan kadın, ölümden bile daha acı geldi bana... Bin bir erkek içinden bir adam buldum, ama hepsinin içinden bir kadın bulamadım.” Yasalar değilse de

gelenekler, kocası öldüğünde kadının merhumun erkek kardeşlerinden biriyle evlenmesini buyurur.

Bu *levirat* âdetine Doğulu halklar arasında çok rastlanır. Kadının vesayet altında olduğu düzenlerin hepsinde ortaya çıkan sorunlardan biri, dul kadınların durumunun ne olacağıdır. En köklü çözüm, onları kocalarının mezarı üstünde kurban etmektir. Ama Hint diyarında bile yasaların herhangi bir dönemde bu türden kısımları zorunlu kıldığı doğru değildir. Manu yasaları kadının kocasından sonra yaşamaya devam etmesini kabul ediyordu; göz alıcı intiharlar ise bir soylu modası olmanın ötesine geçmemiştir. Dul kadın üzerindeki tasarruf hakkının kocanın mirasçılara verilmesi çok daha sık görülür. Levirat bazen çokkocalılık biçimine bürünür; dulluğun belirsizliklerini önlemek üzere ailenin tüm erkekleri dul kadına koca olarak verilir. Bu âdet ayrıca geniş aileyi kocanın muhtemel iktidarsızlığı karşısında korumaya yarar. Sezar'ın bir metnine göre, Britanya'da bir ailenin bütün erkeklerinin belli bir sayıda kadını paylaştığı olurdu.

Patriyarka her yerde bu radikal biçimle kurulmamıştır. Babil'de Hammurabi yasaları kadına kimi haklar tanıyordu: Babadan kalan mirasın belli bir bölümü kadına gelir ve evlendiğinde baba kızına çeyiz hazırlar. İran'da çokkarıllık yaygındır, evlenme çağına geldiğinde babasının kendisi için seçtiği kocaya karşı kadından mutlak bir itaat beklenir. Yine de kadın burada Doğulu halkların çoğunda olduğundan daha fazla saygı görür; ensest yasak değildir, eskiden erkek kardeşlerin kızkardeşleriyle evlenmeleri yaygındı. Erkek çocuklar yedi yaşına gelene kadar, kız çocuklar ise evlenene kadar çocukların eğitiminden kadın sorumludur. Şayet oğlu buna layık değilse kocasının mirasının bir bölümünü kadın alır; kadın "ayrıcalıklı eş" ise ve kocası ardında erişkin bir erkek çocuk bırakmadan ölürse, reşit olmayan çocukların vesayeti ve işlerin yürütülmesi eşin sorumluluğuna bırakılır. Evliliği düzenleyen kurallar, aile reisinin soyunun devam etmesinin ne kadar önemli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Beş ayrı evlilik biçimi var gibi görünmektedir:¹ 1/ Kadın, ebeveyninin onayıyla evlenir ve ona "ayrıcalıklı zevce" denir; kadının çocukları kocasına aittir. 2/ Kadının kendisi tek çocuk olduğunda, doğurduğu ilk çocuk, kızlarının yerini tutsun diye kadının ebeveynine verilir; ardından kadın "ayrıcalıklı zevce" olur. 3/ Erkek bekârken ölürse, ailesi yabancı bir kadına çeyiz verir ve kadını evlendirir: Ona, "evlat edinilmiş zevce" denir; kadının çocuklarının yarısı ölmüş olan adama, yarısı da hayattaki kocasına ait olur. 4/ Çocuksuz bir dul kadın yeniden evlendiğinde hizmetkâr kadın olarak adlandırılır. İkinci evliliğinden olan çocukların yarısı, ölen kocaya ait olur. 5/ Ebeveyninin onayını almadan evlenen kadın, en büyük oğlu reşit olup da onu kendi babasına "ayrıcalıklı zevce" olarak vermeden önce ebeveynin mirasından yararlanamaz. Kocası kendisinden önce ölürse, kadın reşit değilmiş muamelesi görür ve vesayet altına alınır. Evlat edinilmiş zevce

1) Bu açıklama, C. Huart'ın *La Perse antique et la civilisation iranienne* (Eski İran ve İran Uygarlığı), s. 195-196'dan aynen alınmıştır.

ve hizmetkâr zevce konumları her erkeğin, kan bağıyla bağlı olmasa bile, kendi varlığını sürdürebileceği bir zürriyete sahip olma hakkını düzenlemektedir. Bu, yukarıda belirttiğimiz bir noktayı doğrulamaktadır: Bu bağ, kendi sonlu yaşamının ötesinde, yeryüzünde ve yeraltında ölümsüzleşebilmek için bir anlamda erkek tarafından icat edilmiştir.

Kadının durumunun en iyi olduğu yer Mısır'dır. Ana tanrıçalar zevce olduklarında da saygınlıklarını korumuşlardır; hem dinsel hem toplumsal birim çifttir. Burada kadın, erkeğin müttefiki ve tamamlayıcısı olarak ortaya çıkmaktadır. Onun yaptığı büyü düşmanca olmaktan o kadar uzaktır ki enest korkusu bile aşılmıştır ve eşle kız kardeşi birbirine karıştırma konusunda tereddüt edilmez.⁴ Kadın erkekle aynı haklara, aynı hukuksal güce sahiptir; miras edinir, malları vardır. Bu özel talih hiç de rastlantı değildir. Eski Mısır'da toprağın krala ve rahiplerle savaşçılardan oluşan üst kastlara ait olmasından kaynaklanır. Özel kişiler için toprak mülkiyeti sadece toprak üzerinde kullanım hakkı anlamına gelmekteydi; anamal devredilemez olunca, miras yoluyla aktarılan malların değeri azdı ve onların paylaşılmasında hiçbir sakınca görülmezdi. Özel malvarlığı diye bir şey olmadığından, kadın da bir kişi sayılma onurunu taşıyabilirdi. Özgürce evlenir, dul kaldığında da yine istediği insanla evlenebilirdi. Erkek çokkarılı yaşardı ama, çocuklarının tümü meşru sayılmakla birlikte, tek gerçek karısı vardı, yalnızca o kültü dahil edilirdi ve erkeğe yasal olarak bağlanırdı. Diğerleri her tür haktan yoksun bırakılmış kölelerdi ancak. Baş zevce evlendiğinde, durumunda bir değişiklik olmazdı. Mallarının sahibesi olmaya ve sözleşme yapma özgürlüğünü elinde tutmaya devam ederdi. Firavun Bokoris özel mülkiyeti yasallaştırdığında, kadının konumu bu haktan dışlanamayacağı kadar güçlüydü; Bokoris sözleşmeler devrini açmıştı ve evlilik bile sözleşmeye bağlı hale gelmişti. Üç tür sözleşme vardı: İlki kölece bir evlilik biçimini düzenliyordu; kadın erkeğin malı haline geliyordu ama bazen, birlikte yaşamak üzere eve kendinden başka bir kadının alınmayacağını sözleşmede özellikle belirtiyordu. Buna karşılık yasal zevce, erkeğin eşi sayılıyor ve tüm mallar ikisinin ortak mülkiyeti olarak kabul ediliyordu. Erkek çoğu kez, boşanma durumunda ona belli bir miktar para ödeyeceğinin güvencesini veriyordu. Bu âdet sonraları kadın için özellikle elverişli bir sözleşme biçimine yol açtı: Erkek kadın için sahte bir alacak belgesi düzenliyordu. Zina ağır biçimde cezalandırılıyordu, ama boşanma her iki eş için de neredeyse serbestti. Sözleşme uygulaması çokkarınlılığı büyük ölçüde kısıtlamıştı; kadınlar servetlere el koyuyor ve onları çocuklarına aktarıyorlardı, bu da bir zenginler sınıfının doğmasına yol açmıştı. Ptolemus Filopater, kadınların artık kocalarının izni olmadan mallarını devredemeyeceklerini söyleyen bir karar çıkardı; bu, kadınların sonsuza kadar reşit sayılmamaları demekti. Ama antik dünyada bir istisna olan ayrıcalıklı konumlarını sürdürdükleri dönemde bile kadınlar, toplumsal olarak erkeklerle eşit değillerdi; kültü, hükümete dahil

4 En azından bazı durumlarda erkek, kardeş kız kardeşiyle evlenmek zorundadır.

edilip yönetici rolü oynayabiliyorlardı, ama firavun erkekti, rahipler ve savaşçılar erkekti. Kadınlar kamusal yaşama ancak ikincil bir konumdan müdahale edebiliyorlardı; özel yaşamda ise onlardan karşılıksız bir sadakat bekleniyordu.

Yunanların töreleri Doğu törelerine çok yakındır; buna karşılık Yunan'da çokkarılılık yoktur. Bunun nedeni tam olarak bilinmemektedir. Aslında, bir hareme sahip olmak her zaman ağır bir maddi yük olmuştur. Geniş bir saray lüksüne sahip olanlar ancak şatafat içinde yaşayan Süleyman'dır, *Bin Bir Gece Masalları*'nın padişahlarıdır; krallar, şefler, zengin mülk sahipleridir. Ortalama bir erkek üç ya da dört kadınla yetiniyordu, köylünün ise en fazla iki karısı olabiliyordu. Öte yandan –toprak üzerinde özel mülkiyetin olmadığı Mısır hariç– malvarlığının tümünü koruyabilme kaygısı, babadan kalan mirasta büyük oğula özel haklar tanınmasına yol açıyordu. Böylelikle, asıl mirasçının annesi diğer eşlerden çok daha büyük bir onurla ödüllendirildiğinden, kadınlar arasında bir hiyerarşi kuruluyordu. Kadının kendisi mülk sahibiyse ya da bir çeyizle gelmişse, kocasının gözünde kişi konumundadır. Erkek ona dinsel ve diğerlerini dışlayan bir bağla bağlanır. Tek bir eşin tanınması âdeti de kuşkusuz buradan kaynaklanmaktadır. Aslında Yunan yurttaş, arzularını kentlin fahişeleri ve harem dairesinin hizmetkârlarıyla doyurabildiğine göre, keyfince çokkarılı olmayı sürdürüyordu. Demostenes "Tin'in hazlarını karşılamak için hetairalarımız⁵, duyuların hazlarını karşılamak için evimizdeki kadınlar (*pallake*), bize erkek evlat vermek için de karılarımız var," der. Efendinin karısı hastalandığında, âdet görürken, gebe olduğunda ya da lohusalık döneminde evde yaşayan kadınlardan biri yaktakta onun yerini alırdı; öyle ki Yunan'daki harem dairesiyle Doğu'nun haremi arasında çok büyük bir fark olduğunu söylemek mümkün değildir. Atina'da kadın kendi dairesine kapatılmıştır, yasalar tarafından ağır bir baskı altında tutulur ve özel devlet görevlilerinin gözetimi altındadır. Tüm varoluşu boyunca daimî bir reşit olmama [*minorité*] durumunda kalır; vasisi olarak ya babasının, ya kocası ya da kocasının mirasçısının ya da bunların olmadığı durumda kamu görevlilerinin temsil ettiği devletin iktidarı altındadır. Vasinin iktidarı hem kişiyi hem de onun mallarını kapsadığından, vasileri kadının efendileridir ve onu bir meta gibi ellerinde bulundururlar. Vasi haklarını istediği gibi devredebilir: Baba kızını evlatlık verir ya da evlendirir, kocası onu boşayıp yeni bir kocaya gönderebilir. Bununla birlikte Yunan yasaları, kadının geçimini sağlayacak ve evlilik son bulduğunda eksiksiz olarak ona verilecek çeyiz hakkını güvence altına alır; ayrıca çok nadir bazı durumlarda, kadının boşanma talep etmesine izin verir, ama bunlar toplumun kadına sunduğu tek güvencelerdir. Elbette tüm miras erkek evlatlara bırakılır; çeyiz, soy bağıyla kazanılmış bir malvarlığını değil, vasiye dayatılmış olan bir tür hizmeti temsil eder. Yine de dul kadın çeyizinden yararlanarak, kocasının mirasçıları arasında bir mal gibi dolaşıma girmekten kurtulur: Ebeveyninin vesayeti altına döner.

5 Atina'da soylu erkeklerle eşlik eden eğitilmiş ve kültürlü kadınlar. –En.

Babasoyluluk temeline dayalı toplumlarda ortaya çıkan sorunlardan birisi, hiçbir erkek evladın olmadığı durumda mirasın kime kalacağıdır. Yunanlar epiklere âdetini yerleştirmişti. Mirasçı genç kadın, baba tarafından en yaşlı akrabasıyla evlenmek zorundaydı; böylece babasından kalan mallar aynı ailenin çocuklarına aktarılıyor, mülk sülalede kalıyordu. Kadın mirasçı değil, sadece bir erkek mirasçı doğurma makinesiydi; bu âdet kadını tümüyle erkeğin merhametine bırakıyordu, çünkü kadın otomatik olarak ailenin ilk doğmuş erkeğine veriliyordu ve o da çoğunlukla bir ihtiyar oluyordu.

Kadının ezilmesinin temelinde yatan neden, ailenin sürekliliğini sağlama ve malvarlığını bütün olarak koruma isteği olduğu için, kadın aileden kaçabildiği ölçüde bu mutlak bağımlılıktan da kaçabilir; özel mülkiyeti reddeden toplum aileyi de reddederse, kadının yazgısı önemli ölçüde iyiye gidecektir. Ortaklaşmacı bir düzenin hüküm sürdüğü Sparta, kadının erkekle neredeyse eşit olarak görüldüğü tek kent-devlettir. Kızlar erkek çocuklar gibi yetiştiriliyor, evli kadın kocasının evine kapatılmıyordu. Kocanın karısına sadece kaçamak gece ziyaretleri yapmasına izin vardı; karısı kendisine o kadar az aitti ki soyarıtımı adına başka bir erkek karısıyla birleşmeye talip olabiliyordu. Miras ortadan kalktığına zina kavramının kendisi de ortadan kalkar; bütün çocuklar kent-devletin müşterek çocukları olduğundan, kadınlar da bir efendinin kıskançça sahip çıktığı köleleri değildir ya da tersinden, ne özel mülkiyeti ne de özel bir soyu olan yurttaş, bir kadına da sahip değildir. Kadınlar anneliğin külfetlerine, erkeklerin savaşın getirdiği külfetlere katlandığı gibi katlanırlar. Bu yurttaşlık görevini yerine getirmek dışında, onların özgürlüklerini kısıtlayan hiçbir zorlama yoktur.

Sözünü ettiğimiz özgür kadınların ve geniş aile konutunda yaşayan –ve mülkiyeti mutlak bir biçimde aile reisinde olan– kölelerin yanı sıra Yunan'da fahişelerle karşılaşırız. İlkel halklarda iki tür fahişeliğe rastlanmaktadır: Herhalde mistik nedenleri olan ve kadının eve gelen konuğa sunulması anlamına gelen konuksever fahişelik ve doğurma yeteneğinin gizemli güçlerini topluluk yararına serbest bırakmayı amaçlayan kutsal fahişelik. Bu âdetlere Antik Çağ'ın klasik döneminde rastlanmaktadır. Herodotos milattan önce 5. yüzyılda, Babil'de her kadının hayatında bir kez Mulitta tapınağında kendini yabancı bir erkeğe vermesi ve karşılığında aldığı bir sikkeyi tapınağın hazinesine bırakması gerektiğini bildirir; ardından kadın evine dönüp iffetli yaşamını sürdürecektir. Dinsel fahişelik günümüzde hâlâ Mısır'da "âlimeler", Hint diyarında da müzisyenlerin ve dansçıların oluşturduğu saygın bir kast olan "rakkaseler" arasında varlığını sürdürmektedir. Ama çoğunlukla Mısır'da, Hindistan'da, Batı Asya'da kutsal fahişelikten yasal fahişeliğe bir kayış olmuştur, çünkü din adamları sınıfı bu ticareti kendini zenginleştirecek bir yol olarak kullanmıştır. Yahudilerde bile para karşılığı çalışan fahişeler vardı. Eski Yunan'da, Pindaros'un adlandırmasıyla "yabancılarla konukseverlik gösteren genç kızlar"ın bulunduğu tapınaklara en çok deniz kıyılarında, adalarda ya da yabancıların çok geldiği kentlerde rastlanır. Bunların kazandığı para külte, yani rahiplere ve dolaylı olarak onların geçimine gider.

Gerçekte, –başkalarının yanı sıra Korinthos adasında da– ikiyüzlü bir biçimde denizcilerin ve yolcuların cinsel gereksinimleri sömürülmektedir; burada söz konusu olan artık paralı fahişeliktir. Bunu bir kurum haline getiren Solon’dur. Asya’dan köleler satın alır ve onları Atina’da, limandan çok uzak olmayan Venüs Tapınağı’nın çevresindeki *dikterion*’lara kapatırdı. Buraların yönetimi, kuruluşu mali olarak idare etmekle yükümlü *pornotrope*’lara emanet edilmişti; bütün kızlara ücret ödenir, kârın tümü devlete kalırdı. Ardından özel işletmeler olan *kapaileia*’lar açıldı: Bunların kapısında tabela yerine kırmızı renkli bir *Priapus*⁶ vardı. Kısa bir süre sonra kölelerin dışında alt tabakadan Yunan kadınlar da buralarda yatılı olarak kalmaya başladı. Dikterionlar o kadar gerekli görülüyordu ki dokunulmaz sığınma alanları oldukları kabul edilmişti. Fahişeler ise namussuz damgası yemişti, hiçbir toplumsal hakları yoktu, çocukları onları doyurma yükümlülüğünden muaf tutuluyordu; çiçek buketi desenli renkli kumaşlardan özel bir giysi giymek ve saçlarını safran rengine boyamak zorundaydılar. Dikterionlara kapatılmış kadınların dışında, üç kategoride ele alabileceğimiz özgür fahişeler de vardı: Bugünün vesikalı kadınlarına benzeyen Dikteriadalar; rakkase ve flüt çalgıcısı olan Auletridalar ve genellikle Korinthos’tan gelen ve Yunanistan’ın en ünlü kişileriyle resmî ilişkileri olan yarı sosyetik Hetairalar, ki bunların “dünyevi kadınlar” olarak toplumsal bir işlevi vardı. İlk türden fahişeler, özgürleşmiş köleler ve alt toplumsal tabakalardan gelen Yunan kızlar arasından çıkıyordu; pezevenkler tarafından sömürülen bu kadınlar sefil bir yaşam sürdürüyorlardı. İkinci kategorideki fahişeler, müzik yetenekleri sayesinde çoğu kez zenginleşmeyi başarıyorlardı. Bunların en ünlüsü, önce Mısırlı Ptoleμος’un, ardından da onu savaşta yenen Makedonya kralı Dimitrios Poliorset’in metresi olan Lamia idi. Üçüncü kategoriye gelince, bunların birçoğunun, sevgililerinin şöhretiyle anıldığı bilinir. Kendileri ve servetleri üzerinde özgür tasarruf hakkı olan bu zeki, kültürlü, sanatçı kadınlar, onlarla ilişkilerinden büyülenmiş erkeklerden kişi muamelesi görürlerdi. Bu kadınlar ailenin dışında kalabildikleri ve toplumun kıyılarında yer aldıkları için erkekten de özgürleşmiştir. Böyle olunca da erkeklerin gözünde kendi benzerleri ve neredeyse eşitleri haline gelirler. Aspasia, Phryne, Lais örneklerinde, özgürleşmiş kadının namuslu aile annesi karşısındaki üstünlüğü olumlanmaktadır.

Bu parlak istisnalar dışında, Yunan kadın bir yarı-köle konumundadır ve bundan öfke duyma özgürlüğüne bile sahip değildir; ancak Aspasia ve daha tutkulu bir biçimde Sapho sayesinde bazı karşı çıkışlar duyarız. Homeros’un yapıtında, kadınların hâlâ belli bir güç sahibi olduğu kahramanlar döneminin anılatı yankılanmaktadır. Yine de savaşçılar sert bir dille kadınları kendi dairelerine gönderirler. Aynı horlamayla Hesiodos’ta da karşılaşırız: “Bir kadına güvenen bir hırsıza güveniyor demektir.” Görkemli klasik dönemde kadın kesin bir biçimde harem dairesine mahkûm edilir. Perikles “En iyi kadın, erkeklerin hakkında en

6 Sebze bahçeleri tanrısı. Verimliliği çağrıştırmak üzere büyük bir penisle temsil edilir. –Çn.

az konuştuğu kadındır," diyordu. Cumhuriyetin yönetimine bir yaşlı hanımlar meclisini dahil etmeyi ve kızlara özgür bir eğitim vermeyi tasarlayan Platon bir istisnadır ve Aristophanes'in alaylarına konu olur; *Lysistrata*'da, kendisine kamu meseleleri konusunda sorular soran kadına kocası şöyle yanıt verir: "Seni ilgilen-dirmez bu işler. Kes sesini, yoksa dayağı yersin... Git beziⁿⁱ doku." Aristoteles ka-dının yetersizliği nedeniyle kadın olduğunu, evinin duvarları arkasında, erkeğin buyruğu altında yaşamayı gerektiğini söylerken, ortak bir kanıyı dile getirir. Şunu iddia eder: "Köle fikir yürütme özgürlüğünden tümüyle yoksundur; kadının bu özgürlüğü vardır, ama onunki de zayıf ve etkisiz bir özgürlüktür." Xenophanes'e göre, kadınla kocası birbirine tümüyle yabancıdır: "Karından daha az sohbet et-tiğin kimse var mıdır? -Çok azdır..." *L'Économique* (Ev İdaresi) adlı yapıtta kadın-dan bütün istenen dikkatli, ihtiyatlı, tutumlu, arı gibi çalışkan bir ev hanımı, örnek bir kâhya olmasıdır. Kadının yerleştirildiği mütevazı konum, Yunanların son derece kadın düşmanı olmasını da engellemez. Daha MÖ 7. yüzyılda Arkhi-lokos kadınlarla ilgili alay dolu iğnelemeler yazar. Amorgalı Simonides'te şunları okuyabiliriz: "Kadınlar Tanrı'nın yaratmış olduğu en büyük kötülüktür: Kimi zaman işe yarar gibi görünseler de çok geçmeden efendilerinin baş belalarına dönüşürler." Hipponax da şöyle der: "Hayatta karınızın sizi sevindirdiği sadece iki gün vardır: düğün günü ve toprağa gömüldüğü gün." Kadınlara karşı en bü-yük hırçınlığı gösterense, Milet hikâyelerindeki İyonyalılardır. Bunlar arasında Efes hanımının öyküsü iyi bilinir. Bu dönemde kadınlara yöneltilen başlıca eleş-tiri tembel, huysuz ve müsrif olmalarıdır, yani tam da onlardan beklenen nite-liklere sahip olmadıkları için eleştirilmektedirler. "Yeryüzünde ve denizde bir sürü canavar vardır, ama aralarında en korkuncu yine de kadındır," diye yazar Menandros. "Kadın sizi bırakmayan bir çiledir." Çeyiz kurumuyla birlikte kadın belli bir önem kazanınca, bu kez de kibri yüzünden beğenilmez; bu, Aristop-hanes ve özellikle de Menandrosta sık rastlanan bir temadır. "Çeyizi olan bir cadıyla evlendim. Onu tarlaları ve evi için aldım ve bu, yüce Apollon, kötülük-lerin en büyüğü!..." "Evliliği icat edene ve onun ardından evlenenlerin ikincisi, üçüncüsü, dördüncüsüne ve onları taklit edenlere lanet olsun." "Yoksulsanız ve zengin bir kadınla evlenmişseniz bu, aynı zamanda hem köle hem de yoksul ko-numuna düştüğünüz anlamına gelir." Yunan kadın o kadar sıkı denetleniyordu ki, onun halinde tavrında kınanacak bir şey bulmak zordu; aşağılanan bedeni de değildi. Erkeklerle ağır gelen özellikle evliliğin yükümlülükleri ve külfetleriydi. Buradan hareketle şöyle bir kestirimde bulunabiliriz: İçinde yaşadığı koşulla-rın ağırlığına ve kendisine hiçbir hak tanınmamış olmasına karşın kadın, evde önemli bir konuma ve belli bir bağımsızlığa sahip olmalıdır. İtaat etmeye yargılı olan kadın itaatsizlik de edebilirdi; kocasını gözyaşlarıyla, dırdırla, hakaretlerle bunaltabilirdi. Kadını boyunduruk altına almaya yönelik olan evlilik koca için de bir zincirdi. Yunan yurttaşın şirret karısı ve evliliğin getirdiği mutsuzluklar karşısındaki sitemi Xanthippe karakterinde özetlenmektedir.

Romalı kadının tarihini belirleyen, aile ile devlet arasındaki çatışmadır. Etrüsklüler anasoyluluğa dayalı bir toplumdur ve muhtemelen krallık döneminde Roma'da hâlâ anne hukukuna bağlı olarak dışarıdan evlenme yürürlükteydi. Latin krallar döneminde iktidar kalıtımsal olarak aktarılmıyordu. Kesin olan bir şey varsa o da Tarquinius'un ölümünden sonra patriyarkal hukukun yerleşmiş olduğudur. Toprak mülkiyeti, özel mülk, dolayısıyla aile, toplumun temel hücrelerini oluşturuyordu. Kadın babasının mülküne, dolayısıyla da aileye sıkı sıkıya bağlanacaktır. Yasalar onu Yunan kadınlara tanınan haklardan bile yoksun bırakır; yaşamı yetersizlik ve kölelik içinde geçer. Elbette kamusal işlerden dışlanır, her tür "erkek işi" kesin bir biçimde ona yasaklanır; yurttaşlık hayatında sonsuza dek reşit olmayan [*mineure*] kişidir o. Babasının mirasından doğrudan dışlanmaz ama dolaylı bir yolla bu miras üzerindeki tasarruf hakkı engellenir. Vesayet altına alınır Romalı kadın. "Vesayet vasilerin kendi çıkarı doğrultusunda getirilmiştir," der Gaius, "böylece mirasçısı oldukları kadın vasiyetname yazarak onları miraslarından yoksun bırakamaz veya devir ve borç yoluyla onları yoksullaştıramaz". Kadının ilk vasisi babasıdır, baba yoksa bu işlevi baba tarafından erkek akrabalar yerine getirir. Kadın evlendiğinde kocasının "ellerine" geçer. Üç evlilik biçimi vardır: *Conferratio* denen birinci evlilik biçiminde, eşler Jupiter'in başrahibinin gözetiminde, Kapitol'deki Jupiter heykeline kavuzlu undan yapılmış bir pasta sunarlar; ikinci evlilik biçimi olan *coemptio*'da pleb baba, düzmece bir satışla kızını kocaya "verir [*mancipat*]"; *usus* ise bir yıl boyunca birlikte yaşayan eşlerin evlenmesidir. Üçünde de *manu*⁷ söz konusudur, yani koca, babanın ya da baba tarafından akrabalar olan vasilerin yerine geçer; kadın, kocanın kız evlatlarından biri konumundadır, kişiliği ve malları üzerindeki tüm iktidar kocaya aittir. Ancak, XII. Levha Yasası⁸ döneminden itibaren, Romalı kadının hem babasının hem de kocasının sülalesine ait olmasından dolayı birtakım çatışmalar doğmuştur, bunlar kadının yasal özgürleşmesinin kökenini oluşturur. Gerçekte *manu*'nun söz konusu olduğu evlilikte, baba tarafından vasilerin elinden her şey alınıyordu. Baba tarafından akrabaların çıkarlarının korunması için *sine manu*⁹ evliliğin ortaya çıktığına tanık oluruz. Bu durumda kadının malları vasilerin denetiminde kalır, koca sadece kadının kişiliği üzerinde bazı haklara sahiptir, bu iktidarı da kızı üzerindeki mutlak otoritesi süren *pater familias* ile paylaşır. Aile mahkemeleri baba ile kocayı karşı karşıya getirebilecek çatışmaları düzenlemekle yükümlüdür. Bu türden bir kurum, kadının kocası karşısında babasına, babası karşısında ise kocasına başvurmasına imkân tanımaktadır; tek bireye ait bir şey değildir kadın. Öte yandan, kamu mahkemelerinden bağımsız olan bu

7 Dışarı verme, devir. -Çn.

8 İlk yazılı Roma yasası. -Çn.

9 Dışarı vermesiz, devirsiz. -Çn.

mahkemenin varlığının da gösterdiği gibi, sülale ne kadar güçlü olursa olsun, onun reisi olan baba her şeyden önce bir yurttaştır. Otoritesi sınırsızdır, karısını ve çocuklarını mutlak bir biçimde yönetir, ama ailesi onun mülkü değildir, daha ziyade onların varoluşunu kamu yararını gözeterek biçimde idare eder. Dünyaya çocuk getiren ve çoğu kez çiftçilik görevlerini de kapsayan ev işlerini gören kadın, ülke için çok yararlıdır ve büyük bir saygı görür. Burada tarih boyunca rastladığımız çok önemli bir olgu dikkat çekmektedir: Soyut hak, kadının somut durumunu tanımlamaya yetmez; kadının durumu büyük ölçüde oynadığı ekonomik role bağlıdır, hatta çoğu kez soyut özgürlük ile somut güç ters orantılıdır. Yasal açıdan Yunan kadınından daha bağımlı olan Romalı kadın toplumla çok daha fazla bütünleşmiştir; evde harem dairesinde gizlenmek yerine, konukların kabul edildiği ve evin merkezini oluşturan büyük salonda [atrium] yaşar, kölelerin yaptıkları işlere nezaret eden odur, çocukların eğitimini yönetir ve onlar iyice büyüyene kadar üzerlerindeki etkisi devam eder; kocasının işlerini ve tasalarını paylaşır, onun mallarının ortak sahibi sayılır; evlilikte verilen "Ubi tu Gaius, ego Gaia"¹⁰ sözü boş bir sözden ibaret değildir. Evin hanımına "domina"¹¹ denir, evin hanımefendisidir o, külte dahil edilmiştir. Köle değil erkeğin arkadaşıdır, onları birbirine bağlayan bağ öylesine kutsaldır ki beş yüzyıl boyunca tek bir boşanmaya rastlanmamıştır. Kendi dairesine kapatılmamıştır Romalı kadın. Yemeklerde, şölenlerde hazır bulunur, tiyatroya gider; sokakta erkekler ona yol verir, konsüller ve muhafızlar o geçerken kenara çekilirler. Efsaneler ona tarihte çok önemli bir rol atfeder. Sabinlerin, Lucretia ve Virginia'nın öyküleri iyi bilinir; Coriolanus annesinin ve karısının yalvarışları karşısında boyun eğer; Roma demokrasisinin zaferini kutsayan Licinius yasasına ilham veren, Licinius'un karısıdır; Gracchus kardeşlerin esin kaynağı Cornelia'dır. "Her yerde erkekler kadınları yönetir," diyordu Caton, "ama tüm insanları yöneten bizleri karılarımız yönetiyor".

Romalı kadının yasal durumu yavaş yavaş pratik koşullarıyla uyumlu hale gelir. Patrici oligarşisi döneminde, cumhuriyetin içindeki her *pater familias* bağımsız bir egemendi, ama devlet iktidarı baskın hale gelince, servetlerin tek elde toplanmasına, güçlü ailelerin kibrine karşı bir mücadele başlar. Aile mahkemesi kamusal hukuk karşısında silinir. Kadın giderek daha önemli haklar kazanır. Başlangıçta onun özgürlüğünü sınırlandıran dört güç vardır. Babası ve kocasının kişiliği üzerinde tasarruf hakları vardır, vasisinin ve *manus*'un ise malları üzerinde. Devlet, babayla koca arasındaki karşıtlığı kendi otoritesini artırmak için kullanarak onların haklarını sınırlandırır; zina, boşanma vb. davalarına artık devlet mahkemesi bakacaktır. Aynı biçimde, vasilik ile *manus* da birbirinin altını oyar. Vasinin çıkarları doğrultusunda *manus* zaten evlilikten ayrılmıştır, ardından kadınlar *manus* vasililerinden kurtulmak için bir çare olarak kulla-

10 "Sen neredeyse Gaius, ben Gaia orada olacağım." -Çn.

11 Dominium: Mülk sahibinin iktidarı. -Çn.

nırlar. Bunu ya düzmece evlilikler yoluyla yaparlar ya da babalarından veya devletten kendilerine yumuşak başlı vasiler tayin etmesini isteyerek. İmparatorluk döneminde vasilik tümüyle ortadan kaldırılacaktır. Kadın aynı zamanda bağımsızlığına dair olumlu bir güvenceye de kavuşur. Babası artık ona çeyiz vermek zorundadır, evlilik sonlandığında çeyiz baba tarafından akrabalara iade edilmez ve hiçbir zaman da kocanın malı olmaz. Kadın ani bir kararla boşanma talep edip çeyizin kendisine verilmesini isteyebilir, bu da kocanın onun insafına terk edilmesi demektir. Plautus, “Çeyizi kabul ederek erkek iktidarını satmış oluyordun,” der. Cumhuriyetin sonlarından itibaren anneye, çocuklarından baba kadar saygı görme hakkı tanınır; koca vesayet altına girdiğinde ya da çocuklara kötü davrandığında, çocukların velayeti anneye verilir. Hadrianus döneminde bir senato kararıyla, üç çocuğu olan ve kocası ölmüş kadına kocanın kendi soyundan vârisleri de yoksa, çocukların her birinin *ab intestat*¹² vârisi olma hakkı tanınır. Markus-Aurelius döneminde Roma ailesinin evrimi tamamlanır. 178 yılından başlayarak çocuklar baba tarafından akrabaların önüne geçer ve annenin vârisleri haline gelir; aile bundan böyle *conjunctio sanguinis*¹³ temeline dayanmaktadır ve anne babanın eşiği olarak ortaya çıkar. Kız evlat erkek kardeşleri gibi miras hakkına sahiptir.

Bununla birlikte Roma hukuku tarihinde, anlattıklarımızla çelişen bir gelişme olur: Merkezî iktidar kadını aileden bağımsız kılarak kendi vesayeti altına alır, onu çeşitli bakımlardan yasal olarak ehliyetsiz kılar.

Gerçekten de kadın hem zengin hem bağımsız olabilseydi kaygı verici derecede önem kazanacaktı; bu yüzden ona bir elle verileni öbür elle alma çabasına girilecektir. Romalılara lüksü yasaklayan Oppia yasası, Roma Hannibal’in tehdidi altındayken çıkarıldı. Tehlike geçtiğinde kadınlar yasanın iptal edilmesini istediler. Cato ünlü bir söylevinde yasanın korunmasını savundu, ama kentin ana meydanında toplanan ev hanımları baskın geldi. Ardından, töreler gevşedikçe sertlik dozu artan çeşitli yasa önerileri getirildi ama bunlar pek başarıya ulaşmadı ve hilelere yol açmaktan başka bir işe yaramadı. Sadece, Velleus’un adıyla anılan ve kadına başkası için “kefil olmayı”¹⁴ yasaklayan ve böylelikle onu neredeyse tüm yurttaşlık haklarından yoksun bırakan bir senato kararı benimsendi. Kadının pratikte en çok özgürleştiği anda, kadın cinsiyetinin aşağı konumda olduğu ilan edilmekteydi; bu ise, daha önce sözünü etmiş olduğum erkeklerin kendilerini haklı çıkarma süreçlerinin dikkat çekici bir örneğidir. Artık kadının kız evlat, zevce ya da kızkardeş olarak hakları kısıtlanmadığından, cinsiyet olarak erkekle eşitliği yadsınmaktadır; onu aşağıılamanın gerekçesi olarak “bön-lüğü, cinsiyetinin kırılğanlığı” gösterilir.

12 Vasiyetname olmaksızın. –Çn.

13 Kan bağı. –Çn.

14 Yani, başkalarıyla sözleşme bağı kurmak.

Sorun, Romalı hanımların yeni özgürlüklerini iyi kullanamamış olmasıdır, ama ayrıca onların bu özgürlükten olumlu şekilde yararlanmasına da izin verilmemiştir. Biri kadını aileden koparan bireyci akım, diğeryse onu birey olarak taciz eden devletçi akım olmak üzere birbiriyle çelişen bu iki akımın toplam sonucu, kadının durumunun bir dengeye oturmamasıdır. Miras hakkı vardır, çocuklarından baba kadar saygı görme hakkına sahiptir, vasiyet etme hakkı vardır, çeyiz kurumu sayesinde evliliğin baskısından kurtulabilmekte, istediği gibi boşanıp evlenebilmektedir, ama olumsuz bir anlamda özgürleşmiştir, çünkü ona gücünü kullanabileceği hiçbir somut yol önerilmemektedir. Ekonomik bağımsızlığı, hiçbir siyasal ehliyete yol açmadığı ölçüde soyut kalmaktadır. Romalı kadınlar *eyleyemedikleri için gösteri yaparlar*. Gürültü patırtıyla kentin sokaklarına dökülürler, mahkemeleri işgal ederler, komplolar hazırlarlar, yönergeler yazdırırlar, iç savaş körükleyiciliği yaparlar; kortej halinde Tanrıların Anası heykelini almaya gider, onu Tiber kıyısı boyunca dolaştırırlar ve böylelikle Doğu'nun tanrıçalarını Roma'ya sokmuş olurlar. 114 yılında Vesta rahibeleri skandalı patlak verir ve bunların cemaatine son verilir. Kadınların kamusal yaşama ve kamusal erdemlere erişimi yoktur, ailenin çözülmesiyle bir zamanların özel erdemleri de yararsız ve hükümsüz kılınınca, kadınlara önerilecek hiçbir ahlak kalmaz. İki çözüm arasında seçim yapmak durumundadırlar: Ya büyükanneleriyle aynı değerlere uymakta inat edecekler ya da hiçbir değer tanımayacaklardır. Cumhuriyet döneminde olduğu gibi 1. yüzyılın sonunda ve 2. yüzyılın başında da, kocasının arkadaşı ve ortağı olmayı sürdüren çok sayıda kadına rastlanır: Plotina, Trajan'ın şanını ve sorumluluklarını paylaşır; Sabina yaptığı iyiliklerle o kadar ün kazanır ki daha hayattayken onu kutsallaştıran birçok heykeli yapılır; Tiberius döneminde Sextia kocası Emilius Scaurus'un, Pascea da Pomponius Labeus'un ölümünden sonra yaşamayı reddeder; Paulina Seneca'yla birlikte bileklerini keser; Genç Plinus, Arria'nın "Poete, non dolet" ini¹⁵ üne kavuşturmuştur; Martialis, Claudia Rufina'da, Virginia'da ve Sulpicia'da bulduğu kusursuz eşe ve adanmış anneye hayranlık duyar. Ancak anneliği reddeden ve birçok kez boşanan çok sayıda kadın da vardır. Yasalar zinayı yasaklamaya devam etmektedir, bazı hanımlar çapkınlık yaparken başları ağrımaları diye kendilerini fahişe olarak kaydettirirler.¹⁶ O güne kadar Roma edebiyatı kadınlara hep saygı göstermiştir. Birden, hiciv yazarları zincirlerinden boşanmışçasına kadınlara karşı saldırıya geçerler. Yine de genel olarak kadınlara değil, esas olarak kendi çağdaşlarına saldırırlar. Juvenal, kadınların lüks düşkünlüğünü, pis boğazlığını yerer, onları erkek işleri-

15 Ey ozan, ağlama! –Çn.

16 Eski Yunan gibi Roma da resmi olarak fahişeliğe hoşgörüyle yaklaşır. İki fahişe sınıfı vardı. Bunlardan ilki, kerhanelerde kapatılmış olarak yaşıyordu, ikinci gruptakılar ise "bonae meretricies" (iyi fahişeler) olarak anılıyor ve mesleklerini özgürce ifa ediyorlardı; hanımların giydiği giysileri giymeye hakları yoktu, moda, âdetler ve sanat konularında belli bir etkileri vardı ama hiçbir zaman Atina'nın hetairaları kadar yüksek bir konumda olmadılar.

ne özenmekle suçlar: Kadınlar politikayla ilgilenmekte, dava dosyalarının içine dalmakta, dilbilgisi ve retorik uzmanlarıyla tartışmakta, ava, at arabası yarışlarına, eskrim, kavgaya merak sarmaktadır. Gerçek şudur ki kadınlar erkeklerle en çok eğlence düşkünlüğü ve kötülükte yarışmaktadırlar, daha yüksek hedeflere yönelmelerine yetecek bir eğitimleri yoktur, ayrıca onlara önerilen hiçbir erek de yoktur; eylemek onlara hâlâ yasaktır. Eski Cumhuriyet'in Romalı kadınının yeryüzünde bir yeri vardır, ama soyut haklardan ve ekonomik bağımsızlıktan yoksun olduğu için o yere zincirlenmiştir. Çöküş döneminin Romalı kadını ise erkeklerin somut olarak tek efendi olmayı sürdürdüğü bir dünyada, sadece içi boş bir özgürlüğe sahip, sözde özgürleşmiş bir insan tipidir: Bir "hiç" içindir bu özgürlük.

IV

Kadınlık durumunun geçirdiği evrim süreklilik göstermez. Büyük istilalarla birlikte, tüm uygarlık sorgulanmaya başlamıştır. Roma hukukunun kendisi yeni bir ideolojinin, Hristiyanlığın etkisi altına girer; bunu izleyen yüzyıllar içinde barbarlar kendi hukuklarını dayatmayı başarırlar. Ekonomik, toplumsal ve siyasi durum alt üst olur, kadının durumu da bundan etkilenir.

Hristiyan ideolojisinin kadının ezilmesine katkısı hiç de az değildir. Kuşkusuz, İncil'de cüzzamlılara olduğu kadar kadınlara da uzanan bir hayırseverlik esintisi vardır; yeni yasaya en büyük tutkuyla bağlananlar küçük insanlar, köleler ve kadınlar olmuştur. Hristiyanlığın ilk başlarında, kadınlar Kilise'nin boyunduruğu altına girdiklerinde görece olarak onurlandırılıyorlardı; erkeklerle aynı safta şehadet ediyorlar, ne var ki külte ancak ikinci dereceden katılabiliyorlardı. "Kadın diyakozların" sadece hasta bakımı, muhtaçlara yardım gibi laik işleri yapmaya izni vardı. Evlilik her ne kadar karşılıklı sadakat gerektiren bir kurum olarak görülse de, kadın eşin tümüyle kocaya bağlı olması gerektiği apaçıktı sanki. Aziz Pavlus aracılığıyla ise, sonuna kadar feminizm karşıtı olan Yahudi geleneği kendini gösterir. Aziz Pavlus kadınlara geride durmayı ve ağırbaşlı olmayı buyurur; kadının erkeğe tabi olması ilkesini Eski ve Yeni Ahit'te temellendirir. "Erkek kadından gelmez, kadın erkekten gelir; erkek kadın için değil, kadın erkek için yaratılmıştır." Ve başka bir yerde de şöyle der: "Kilise'nin İsa'ya tabi olduğu gibi, kadın da her konuda kocasına tabi olsun." Tenin lanetlendiği bu dinde kadın, şeytanın insanları maruz bıraktığı en korkunç tahrik olarak görünür. Tertulia-

nus şöyle yazar: “Kadın! Sen şeytana açılan kapısın. Şeytanın açıktan saldırmaya cesaret edemediği insanı sen kandırdın. Tanrı’nın oğlu senin yüzünden ölmek zorunda kaldı. Sonsuza dek yas kıyafeti ve paçavralar içinde dolaşmalısın.” Aziz Ambroise ise şöyle der: “Havva’yı günaha iten Âdem değil, tersine Âdem’i günaha iten Havva’dır. Kadının günaha ittiği kişiyi egemen olarak kabullenmesi adildir.” Aziz Jean Chrysostome’a gelince: “Vahşi hayvanlar içinde kadından daha zararlısı yoktur.” 4. yüzyılda kilise hukuku oluştuğunda, evlilik insan zaaflarına verilmiş bir ödün olarak görülür; Hıristiyanlığın kusursuzluğuyla bağdaşmaz. Aziz Jérôme “Elimize baltayı alalım ve kısır evlilik ağacını kökünden keselim,” diye yazar. VI. Grégoire ile birlikte rahiplere bekârlık zorunluluğu dayatıldıktan sonra, kadının tehlikeli bir varlık olduğu daha sert bir dille vurgulanacaktır. Bütün Kilise Babaları onun mekruh bir varlık olduğunu [*abjection*] ilan ederler. Kadının ancak “rastlantısal” ve tamamlanmamış bir varlık, bir çeşit eksik erkek olduğunu beyan eden Aziz Thomas da bu geleneğe sadık kalacaktır. “Nasıl ki İsa insanın başıysa, erkek de kadının başıdır,” diye yazar. “Kadının erkeğin nüfuzu altında yaşamaya yazgılı olduğu ve kendi başına hiçbir otoritesi olmadığı sabittir.” Ayrıca kilise hukuku, kadını aciz ve güçsüz kılan çeyiz düzenine dayalı evlilikten başka türlüünü kabul etmez. Erkek işleri kadına yasaklandığı gibi, kadının dava açması da yasaklanır ve tanıklığı kabul edilemez. Kilise Babalarının imparatorlar üzerinde hafiflemiş olsa da etkisi vardır. Justinianus’un yasaları kadını eş ve anne olarak onurlandırır ama onu bu işlevlere köle eder. Kadının ehliyetizliği cinsiyetinden değil, aile içindeki konumundan kaynaklanmaktadır. Boşanma yasaktır ve evliliğin kamusal bir olay olması gerekmektedir; annenin çocukları üzerindeki otoritesi babaninkine eşittir, onların mirası üzerinde aynı haklara sahiptir, kocası öldüğünde çocukların yasal vasisi olur. Velleus’un adıyla anılan senato kararı değiştirilmiştir: Bundan böyle kadın üçüncü taraflar lehine kefil olabilecektir ama kocası adına sözleşme yapamaz, artık çeyizini devredemeyecektir. Çeyiz çocukların malvarlığıdır ve kadının onun üzerinde tasarruf hakkı yoktur.

Barbarlar tarafından işgal edilen yerlerde bu yasalara Germen gelenekleri eklenir. Germenlerin töreleri benzersizdi. Sadece savaş sırasında önderleri olurdu, barış zamanı aile özerk bir toplumdur. Anasoylu klanlar ile patriyarkal geniş aile arasında bir konumu var gibiydi; annenin erkek kardeşi de baba kadar güç sahibiydi ve yeğeni, yani annenin kız çocuğu üzerindeki otoritesi babaninkine eşitti. Tüm hakların kaba güçten kaynaklandığı bir toplumda kadın aslında tümüyle güçsüzdü ama ona, bağımlı olduğu ev içi iktidarın ikili niteliğinden gelen kimi haklar tanınmıştı; boyunduruk altındaydı ama saygı görüyordu, kocası onu satın almıştı ama bu satışın bedeli bir dulluk geliri oluşturunuyordu ve bu da onun mülkiyetiydi. Bunun dışında babası ona bir çeyiz veriyordu, baba mirasından payına düşeni alıyordu ve ebeveyninin öldürülmesi halinde, katilin ödediği paranın bir bölümü de ona veriliyordu. Aile tekeşliydi, zina sert bir biçimde cezalandırılıyordu ve evliliğe saygı gösteriliyordu. Kadın daima vesayet altında kalıyordu ama kocasıyla arasında yakın bir bağ vardı. Tacitus “Barışta, savaşta, onun yazgısını

paylaşır, onunla birlikte yaşar ve ölür,” diye yazar. Savaşlara katılır, savaşçılara yiyecek getirir ve varlığıyla onları yüreklendirirdi. Dul kaldığında, ölmüş kocanın iktidarının bir bölümü onu aktarılırdı. Yetersizliğinin kökünde fiziksel güçsüzlüğü yattığı için bunun ahlaki bir düşüklüğü ifade ettiği düşünülmezdi. Kadınlar rahibe ve peygamber olabiliyordu, dolayısıyla erkeklerden daha eğitilmiş oldukları varsayılabilir. Daha sonraları, mirasta kadının hakkı olan nesneler arasına mücevherler ve kitaplar da girmişti.

İşte Ortaçağ boyunca varlığını sürdürecektir gelenek budur. Kadın tümüyle babasına ve kocasına bağımlıdır. Clovis döneminde *mundium*² tüm yaşamı boyunca kadının sırtında bir yüktür, ama Frenkler Germenlerdeki iffetlilik yükümlülüğünden vazgeçmişlerdir. Merovenjler ve Karolenjler döneminde çokkarıllılık hüküm sürmektedir; kadın kendi onayına başvurulmaksızın evlendirilir, karısının yaşamasına veya ölmesine karar verme hakkı olan kocanın isteğine göre de boş düşer; ona bir hizmetkâr gibi davranılır. Yasalar tarafından korunmaktadır, ama erkeğin malı ve çocuklarının annesi olarak... Kanıt sunmadan bir kadına “fahişe” demenin bedeli, bir erkeğe yöneltilmiş herhangi bir hakaretin bedelinden on beş kat fazladır. Evli bir kadını kaçırmak özgür bir erkeği öldürmekle eşdeğerdir, evli bir kadının elini ya da kolunu sıkmanın cezası on beş ila otuz beş sikkedir, kürtaj yasaktır ve cezası yüz sikkedir, gebe bir kadını öldürmenin bedeli özgür bir erkeği öldürmenin bedelinin dört katıdır. Doğurganlığı kanıtlanan kadın üç özgür erkek değerindedir ama artık anne olamayacak yaştaysa tüm değerini yitirir. Bir köleyle evlenen kadın yasa dışı sayılır ve ebeveyninin onu öldürme hakkı doğar. Kişi olarak hiçbir hakkı yoktur. Bununla birlikte devlet güçlendikçe, Roma’da gerçekleştiğine tanık olduğumuz evrim başlar. Ehliyetsiz kişilerin, çocukların ve kadınların vesayeti ailenin hakkı olmaktan çıkar ve kamusal bir yükümlülük haline gelir. Charlemagne’den itibaren kadını bağlayan *mundium* krala geçer. Başlangıçta kral sadece kadının doğal vasilerinin olmadığı durumlarda müdahale eder, sonraları yavaş yavaş ailenin gücünü eline geçirir, ama bu değişim Frenk kadınının özgürleşmesini getirmez. *Mundium* vasi için bir yük olmaya başlar; vasilik ettiği kişiyi koruma yükümlülüğü vardır. Bu koruma kadının daha önceleri yaşadığı köleliğin aynısını yaşamasına yol açacaktır.

Erken Ortaçağ’ın sarsıntılarından sonra feodal düzene geçildiğinde, kadının durumu çok belirsiz görünmektedir. Feodal hukukun özelliği, egemenlik hakkıyla mülkiyet hakkının, kamusal haklarla özel hakların karıştırılmasıdır. Bu düzen içinde kadının bazen kendini aşağı konumda bulmasını, bazen de yüceltilmesini açıklayan budur. Hiçbir politik ehliyete sahip olmadığı için başlangıçta kadın tüm özel haklardan yoksun kalır. Gerçekten de 11. yüzyıla kadar düzen yalnızca güce

2 *Mund.* Germen dilinde sözcük anlamıyla “el” demek olup, himaye anlamına gelir. Germen hukukunda bazı bireylerin diğerleri üzerindeki koruma yetkisini belirtir, örneğin kralın halkı üzerinde, babanın çocuğu üzerinde, erkeğin karısı üzerinde himayesi vardır. *Mundium* şeklinde Latinleşmiştir, Fransızcaya ise *main-bournie* şeklinde geçmiştir. –En.

dayanmakta, mülkiyetin temelinde silahların gücü yatmaktadır. Hukukçular “Tımar, askerî hizmet koşuluyla elde tutulan toprak parçasıdır,” demektedir; kadın feodal toprağa sahip olamaz çünkü onu savunmaktan acizdir. Tımarlar malvarlığına dahil olup miras yoluyla devredilebilir hale geldiğinde kadının durumu da değişir. Germen hukukunda anne hakkından bazı kalıntıların sürdüğünü görmüştük: Erkek vârislerin olmadığı durumlarda miras kız evlada kalabiliyordu. Feodal düzenin de 11. yüzyıla doğru kadınlara miras hakkını tanıması buradan kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, vassalların her zaman askerî hizmet yükümlülüğü vardır. Miras hakkına sahip olması da kadının durumunu düzeltmemiştir; bir erkek vasiye gereksinimi vardır, bu rolü oynayacak olan ise kocadır. Yetkiler onun elindedir, tımarın sahibi odur, mallardan yararlanma hakkı onundur. Yunanlardaki *epiklera*¹ gibi kadın, toprak mülkünü elinde tutan kişi değil, onun devredilmesini sağlayan araçtır, bu da onu özgürleştirmez. Tımar kadını bir anlamda kendi içinde eritmiştir, taşınmaz malların parçasıdır o. Artık toprak, Romalı geniş aile döneminde olduğu gibi ailenin malı değildir, derebeyinin malıdır ve kadın da derebeyine aittir. Kocasını seçen derebeyidir, çocukları olduğunda onları kocasından ziyade derebeyine verir: Derebeyinin uyrukları olacaklar ve onun mallarını savunacaklardır. Dolayısıyla kadın, kendisine zorla dayatılmış bir kocanın “koruyuculuğu” aracılığıyla, toprak mülkünün ve bu mülkün efendisinin kölesidir. Yazgısının bu kadar karanlık olduğu başka pek az dönem vardır. Miras sahibi kadın, bir toprak parçası ve şatodur. Damat adayları bu av için çekişirler ve babası ya da beyi onu şu ya da bu barona hediye olarak verdiğinde, genç kız kimi zaman sadece on iki yaşında ya da daha küçüktür. Evliliklerinin sayısını artırmak bir erkek için topraklarını büyümek demektir, dolayısıyla boşanmalardan geçilmez. Kilise de ikiyüzlü bir biçimde bunlara izin verir; yedi kuşağa kadar akrabalar arasında evlilik yasaklanmış olduğundan, akrabalık ise kan bağlarıyla olduğu kadar vaftiz anne-babalığı gibi tinsel bağlarla tanımlandığından, evliliğin iptali için hep bir gerekçe bulunmaktadır. 11. yüzyılda kocaları tarafından dört veya beş kez boşanmış birçok kadın vardır. Dul kaldığında kadın derhal yeni bir efendiyi kabul etmek zorundadır. Dönemin kahramanlık türkülerinde, Charlemagne’nin İspanya’da ölmüş olan bütün baronlarının karılarıyla birden evlendiğini görürüz. Viyanalı Girard destanında, Bourgogne düşesi kendiliğinden krala gelip yeni bir koca ister: “Kocam yeni öldü ama yas tutmak neye yarar ki?... Bana güçlü kuvvetli bir koca bulun, çünkü toprağımı savunmak için böyle birine ihtiyacım var.” Bir yığın destan bize kralın ya da derebeyinin, genç kızları ya da dulları zorbaca elde ettiğini göstermektedir. Bu destanlarda ayrıca kocanın kendisine armağan olarak verilmiş olan kadına hiçbir özen göstermediğini de görürüz; ona kötü davranır, vurur, onu saçlarından çekip sürükler, döver. *Beauvaisis Töreleri* adlı hukuk kitabında Beaumanoir’ın tek talep ettiği, kocanın karısını “makul bir düzeyde cezalandırması”dır. Bu savaşçı uygarlığın kadına sunabildiği tek şey horgördür. Şövalye kadınlarla

3 Bkz. yukarıda s. 115.

ilgililenmez, atı onun gözünde daha değerli bir hazinedir. Kahramanlık türkülerinde hep genç kızlar genç erkeklere kur yapmaktadır; evli kadınlardan karşılıksız sadakat istenir, erkek kadını hayatına ortak etmez. “Sırtını dönüp gitmesi gerekirken bir hanıma akıl danışan şövalyeye lanet olsun.” Renaud de Montabaun’day- sa şöyle bir azarla karşılaşırız: “Boyalı, yaldızlı dairelerinize girin, gölgeye çekilin, yiğin için, nakış işleyin, ipekli kumaşları boyayın, ama bizim işimize karışmayın. Kılıçla kalkanla savaşmaktır bizim işimiz. Sessiz olun!” Kimi zaman kadın erkeklerin sert yaşamına katılır. Genç kızken bütün beden egzersizlerine alıştırılır, ata biner, şahin avlar; hemen hemen hiç eğitim görmez, ayrıca serbest bir şekilde büyütülür: Şatonun konuklarını ağırlayan, sofralarında hazır bulunan, hamamlarına nezaret eden, rahat uyusunlar diye “elleriyle onları gevşeten” odur. Kadın olmasına rağmen, yırtıcı hayvanları izlediği, uzun ve zorlu hac yolculuklarına çıktığı olur; kocası uzaklardayken derebeylik topraklarını koruyan da odur. “Virago” olarak adlandırılan bu şato sahibelerine hayranlık duyulmaktadır, çünkü tümüyle erkekler gibi davranmaktadırlar: Ağgözlüdürler, kalleslik ederler, zalimdirler, vassallarını ezerler. Tarih ve efsaneler aralarından birçoğunun anısını devretmiştir bize. Aubie Şatosu’nun sahibi dünyadaki bütün burçlardan daha yüksek bir kule inşa ettirmiş ve ardından meslek sırrını açık etmesin diye derhal mimarın başını vurdurtmuştur; aynı kadın kocasını topraklarından kovar, koca gizlice geri gelir ve kadını öldürür. Roger de Montgomerri’nin karısı Mabilie, beyliğindeki soyluları dilenecek hale getirmekten zevk almış. Soylular kadının başını uçurarak öçlerini almışlar. İngiltere Kralı I. Henri’nin piç kızı Julianne, Breteuil Şatosu’nu babasına karşı savunur ve onu pusuya düşürür, baba da onu sert bir şekilde cezalandırır. Yine de bu tür olaylar istisnadır. Normalde şato sahibi günlerini örgü örerek, dua ederek, kocasını bekleyerek ve sıkılarak geçirir.

12. yüzyılda Fransa’nın güneyinde, Akdeniz kıyılarında ortaya çıkan saraylı aşkının (*l’amour courtois*) kadının yazgısında bir iyileşmeye yol açtığı çok kez ileri sürülmüştür. Bu olgunun kökenleri konusunda birbiriyle çatışan tezler vardır. Kimilerine göre “saraylı aşkı” beylik sahibesinin, uyrukları olan genç erkeklerle ilişkilerinden kaynaklanmaktadır; kimileri ise bu olguyu sapkın bir mezhep olan Katarlara ve Bakire Meryem kültüne bağlarlar; daha başkaları, din dışı aşkı genel olarak Tanrı aşkından türetirler. Aşk mahkemelerinin⁴ gerçekten var olup olmadığı konusunda kesin bilgi yoktur. Kesin olan bir şey varsa o da Kilise’nin, günahkâr Havva karşısında Kurtarıcı’nın Annesini yüceltmeye yöneldiğidir. Meryem Ana kültü o kadar önem kazanmıştır ki 13. yüzyılda Tanrı’nın kendini kadın olarak cisimleştirdiği söylenebilmiştir; dolayısıyla din düzleminde bir kadın mistisizmi gelişir. Öte yandan şato hayatının sunduğu boş zaman, soylu hanımların çevresinde sohbet, nezaket, şiir gibi lükslerin filizlenmesine izin verir. Béatrice de Valentino-

4 Erkek fatma. –Çn.

5 Les cours d’amour: Ortaçağ’da oynanan bir oyun: Mahkemelere öykünen bu oyunda aşk bağlamında haklar ve adalet tartışılır. –Çn.

is, Aliénor d'Aquitaine ve kızı Marie de France, Blanche de Navarre ve daha birçok okumuş yazmış kadının şatoları, şairler için birer çekim merkezi oluşturur ve buralarda şairler yatılı olarak ağırlanır; ilkin güney Fransa'da daha sonra ise kuzeyde, kadınlara yeni bir saygınlık getiren kültürel bir canlanma olur. Saraylı aşkı çoğu kez platonik bir aşk olarak betimlenmiştir. Chrestien de Troyes kuşkusuz hamisinin hoşuna gitmek amacıyla, zina yapan kadını romanlarından çıkarmıştır. Lancelot ve Guenièvre aşkı dışında hiçbir yasak aşka yer vermez, ama feodal koca bir vasi ve bir zorba olduğu için aslında kadın evlilik dışında bir sevgili arayışındaydı; saraylı aşkı, resmî törelerin barbarlığının bir telafisiydi. Engels "Modern anlamıyla aşk, Antikçağ'da sadece resmi toplumun dışında ortaya çıkar," diye belirtir. "Tam da Antik Çağ'ın cinsel aşk eğilimlerinin son bulduğu nokta, yani zina, Ortaçağ'ın hareket noktasını oluşturur." Gerçekten de evlilik kurumu varlığını sürdürdüğüçe aşk da bu biçime bürünmeye devam edecektir.

Aslında saraylı aşkı, kadının yazgısını yumuşatsa da onu köklü biçimde değiştirmez. Kadının özgürleşmesine yol açan, ister din olsun ister şiir, ideoloji değildir; kadının feodal çağın sonunda biraz alan kazanmasının nedenleri bambaşkadır. Kralın kendi iktidarının üstünlüğünü feodal beylere dayatmasıyla birlikte, derebeyleri haklarının büyük bölümünü yitirirler. Özellikle de vassallarının evliliklerini belirleme hakkı yavaş yavaş beylerin elinden alınır; aynı zamanda feodal vasinin, vesayeti altındaki kişinin mallarından yararlanma hakkına da son verilir. Vasiliğe bağlı kazançlar ortadan kalkar; tımar hizmeti sadece para ödenmesine indirgenğinde ise vasiliğin kendisi ortadan kalkar. Kadın askeri hizmet sunamaz ama parasal bir yükümlülüğü erkek kadar yerine getirebilir; tımar artık basit bir malvarlığından ibarettir ve iki cinsiyetin eşit muamele görmemesi için bir neden kalmamıştır. Aslında Almanya'da, İsviçre'de, İtalya'da kadınlar sürekli bir vesayete tabi olmaya devam ederler, ama Fransa, Beaumanoir'ın ifadesiyle "bir kızın bir erkek kadar değerli olduğunu" kabul eder. Germen geleneğinde, kadına vasi olarak onu koruyacak bir savaşçı verilirdi. Savaşçıya gereksinimi olmadığında kadın vasiyi de bırakır, cinsiyet olarak artık ehliyetsiz değildir. Bekâr ya da dul, kadınlar erkeğin sahip olduğu hakların tümüne sahiptir; mülkiyet kadına egemenlik getirir. Tımar sahibi olunca onu yönetmeye başlar, yani adaleti sağlar, anlaşmalar imzalar, yasalar koyar. Askeri bir rol oynadığı, asker kıtalarına komuta ettiği, savaşlara katıldığı bile görülür. Jeanne d'Arc'tan önce de asker kadınlar olmuştur, La Pucelle⁶ insanlara şaşırtıcı gelebilir ama tuhaf karşılanmaz.

Bununla birlikte kadının bağımsızlığına karşı o kadar çok etken birleşmektedir ki bunlar hiçbir zaman bir bütün olarak ortadan kalkmaz. Fiziksel güçsüzlük artık önemini kaybetmiştir, ama evli kadınların bağımlılığı toplum için kullanışlı olmayı sürdürmektedir. Bu yüzden kocanın vasiliği, feodal düzenin ortadan kalkmasından sonra da devam eder. Burada, günümüzde de süreklili-

6 *Pucelle* "genç ve bakire kadın" anlamındadır, La Pucelle (d'Orléans), Jeanne d'Arc'a takılmış isimdir. —En.

ğini koruyan bir paradoksun ortaya çıkışını görürüz. Topluma en çok katılan kadınlar, en az ayrıcalıkları olanlardır. Sivil feodal düzende evlilik, askerî düzendeki özelliklerini korur; koca kadının vasisi olmaya devam eder. Burjuvazi oluşunca o da aynı kurallara uyar. Feodal hukukta olduğu gibi töre hukukunda da özgürleşme ancak evlilik dışında söz konusudur; genç kız ve dul kadın erkeklerle aynı haklara sahiptir, ama kadın evlendiğinde kocasının vesayeti ve *himayesi* [*main-bournie*] altına girer; koca onu dövebilir; davranışını, ilişkilerini, yazışmalarını denetler; serveti üzerinde, hiçbir sözleşmeye bağlı olmayıp sırf evlenmiş olmaktan kaynaklanan tasarruf hakkı vardır. “Evlilik tesis edildiğinde,” der Beaumanoir, “artık her ikisinin malları da ortaktır ve bu mallar erkeğin himayesi altındadır”. Çünkü soylularda olsun burjuvalarda olsun, malvarlığının çıkarının korunması için tek bir efendinin yönetimi gerekir. Kadının kocasına tabi kılınmasının nedeni onun baştan aşağı ehliyesiz olarak görülmesi değildir. Buna karşı duran bir etken söz konusu olmadığında kadına tüm ehliyetler tanınır. Feodal düzenden günümüze kadar evli kadın kasıtlı olarak özel mülkiyete feda edilmiştir. Kocanın sahip olduğu malların miktarı arttıkça bu köleliğin daha da ağırlaştığını belirtmek önemlidir. Kadının bağımlılığı her zaman mülk sahibi sınıflarda en somut biçimine bürünmüştür. Patriyarkal aile bugün hâlâ varlığını zengin toprak sahipleri arasında sürdürmektedir. Erkek kendini toplumsal ve ekonomik olarak ne kadar güçlü hissederse, *pater familias* olarak otoritesini de o kadar artırır. Tam tersine müşterek yoksunluk, evlilik bağına karşılıklı bir bağa dönüştürür. Kadını özgürleştiren ne feodal düzen ne de Kilise olmuştur. Patriyarkal aileden gerçekten çiftin evlilik birliğine dayalı olan aileye geçiş, daha ziyade kölelikten başlayarak gerçekleşmiştir. Köleyle karısı hiçbir şeye sahip değildi, sadece evlerinden, mobilyalarından, aletlerinden müşterek yararlanıyorlardı. Erkeğin, kendisini hiçbir malı olmayan bir kadının efendisi kılmaya uğraşmak için bir nedeni yoktu; tersine, onları birbirine bağlayan çalışma ve çıkar bağları kadını bir arkadaş konumuna yükseltiyordu. Kölelik yasaklanır ama yoksulluk devam eder. Karı kocanın eşitlik temelinde birlikte yaşaması en çok küçük kırsal topluluklarda ve zanaatkârlarda görülür. Kadın burada ne bir maldır ne de hizmetkâr; bunlar zengin erkeğin lüksleridir. Yoksul erkek kendisini diğer yarısına bağlayan bağın karşılıklılığını hisseder; özgür emekte kadın somut bir özerklik kazanır, çünkü ekonomik ve toplumsal bir role kavuşmuştur. Ortaçağ güldürülerindeki ve manzum masallarındaki zanaatkârlar, küçük tüccarlar, köylüler toplumunda, kocanın karısı karşısında onu dövmekten başka bir ayrıcalığı yoktur, ama kadın da güç karşısında kurnazlığa başvurur ve eşler kendilerini yine eşitlik içinde bulur. Oysa zengin kadın boş zamanının bedelini tabiyetiyle öder.

Ortaçağ'da kadın hâlâ kimi ayrıcalıkları elinde tutuyordu: Köylerde köy meclislerinde yer alıyor, Genel Meclis'e girecek vekillerin seçilmesi için yapılan ön toplantılara katılıyordu. Koca ancak taşınır malların tasarrufunda kendi başına otorite sahibiydi; taşınmaz malların devredilmesi için kadının onayı gerekliydi. Tüm Eski Rejim boyunca geçerliliğini sürdürecektir olan yasalar 16. yüzyılda derlenmiştir;

bu dönemde feodal töreler tümüyle ortadan kalkmıştır ve kadınları eve hapseden isteyen kocalara karşı onları koruyacak hiçbir şey yoktur. Kadını fazlasıyla horgören Roma hukukunun etkisi kendini hissettirmektedir; kadın cinsiyetinin aptallığına ve zayıflığına ilişkin şiddet dolu yergiler Romalılar döneminde olduğu gibi yasaların kökenini oluşturmaya da, gerekçeler olarak ortaya çıkmaktadır; erkekler, işlerine geldiği gibi davrandıktan sonra davranışları için sebepler bulurlar. *Songe du Verger*'de [*Yemiş Bahçesi Düşü*] şunu okuruz: "Kadınların sahip olduğu kötü koşullar arasında, *haklı* olarak dokuz kötü koşul bulunduğunu düşünüyorum. Birincisi, kadın doğası gereği kendine zarar verir... İkincisi, kadınlar doğaları gereği çok pintidirler... Üçüncüsü, istekleri çok anidir... Dördüncüsü, bilerek isteyerek kötüdürler... Beşincisi, hokkabazdırlar... Ve bir kez daha, kadınlar sahtekârlıklarıyla ünlüdürler ve bu yüzden kadın medeni hukuka göre tanık olarak kabul edilemez... Ve yine, kadın her zaman onu buyurulanın tersini yapar... Ve yine, kadınlar büyük bir hevesle ortaya atılır ve kendileriyle ilgili kınanacak, utanç verici şeyleri anlatırlar. Ve yine, düzenbaz ve kötücüdürler. Saygın Aziz Augustinus 'Kadın dayanıklı ve sağlam olmayan bir hayvandır' diyordu; kocasından aklını yitirecek kadar nefret eder, kötülükten beslenir, bütün çekişmelerin ve gerilimlerin kaynağıdır, bütün haksızlıkların yolunu açar." Bu döneme doğru, buna benzer metinlerden geçilmez. Bu metnin ilginç yanı tek tek her bir suçlamanın, yasalardaki kadına karşı ve onun içinde tutulduğu aşağı konuma ilişkin düzenlemelerden birini haklı çıkarmaya yönelik olmasıdır. Elbette bütün "erkek işleri" kadına yasaklanmıştır; Velleus'un adıyla anılan ve kadını tüm yurttaşlık haklarından yoksun kılan senato kararı yeniden yürürlüğe sokulur; büyük kardeş hakkı ve erkeklik ayrıcalığı, baba mirasından yararlanırken kadınları ikinci plana iter. Bekâr kız babanın vesayeti altında kalır, baba onu evlendirmediginde genellikle manastıra kapatır. Bekâr annenin durumunda, babanın kimliğinin araştırılmasına izin verilir ama bunun sonucunda kadına tanınan hak sadece doğum masraflarının ve çocuk için yiyecek parasının karşılanmasıdır. Evlenince kadın kocasının otoritesi altına girer. Koca konutu belirler, evdeki hayatı yönetir; zina durumunda karısını boşar, manastıra kapatır. Daha sonraları ise onu Bastille'e göndermek üzere resmî bir mektup sağlar; onun onaylamadığı hiçbir belge geçerli sayılmaz. Kadının topluluğa tüm katkısı, Romalılardaki anlamıyla bir çeyizden ibarettir, ama evlilik bozulamayacağından, mallar üzerinde tasarruf hakkına kavuşması için kocanın ölmesi gerekir. "Uxor non est proprie socia sed speratur fore" özlü sözü de buradan kaynaklanır. Kadının sermayesi üzerinde bazı hakları olsa da, onu yönetmediği için sorumluluğu kendinde değildir; sermayesi kadının eylemi için hiçbir içerik sunmaz. Dünyaya somut olarak tutunmaz kadın. *Euménides* döneminde olduğu gibi, çocuklarının bile kendisinden çok kocaya ait olduğu düşünülmektedir. Kadın onları, kendisinden çok daha fazla otorite sahibi ve gelecek kuşakların gerçek efendisi olan kocasına "verir"; hatta bu argümanı Napoléon bile kullanır ve şöyle der: Bir armut ağacı

nasıl armutların sahibine aitse, kadın da çocuk verdiği erkeğin mülküdür. Fransız kadınının konumu bütün Eski Rejim boyunca böyle kalır. Velleus kararı içtihat tarafından adım adım iptal edilecektir, ama kesin bir biçimde ortadan kaldırılması için Napoléon yasasını beklemek gerekir. Koca, karısının davranışından ve borçlarından sorumludur, kadın da ondan başka kimseye hesap vermez; kadının kamusal güçlerle hemen hemen hiçbir dolaysız bağı, ailesinin yabancıları olan bireylerle hiçbir özerk ilişkisi yoktur. İster iş açısından olsun ister annelik açısından, bir ortaktan çok bir hizmetkâr gibi görünmektedir kadın. Yarattığı nesneler, değerler ve varlıklar kendisine değil, aileye ve dolayısıyla ailenin reisi olan kocaya aittir. Başka ülkelerde de daha serbest değildir kadın, tam tersine kimileri vesayet kurumunu korumuştur. Evli kadının hiçbir yerde ehliyeti yoktur ve töreler tümünde de katıdır. Avrupa'daki tüm yasalar, kadının aleyhinde olan Kilise, Roma ve Germen hukuklarından hareketle kaleme alınmıştır; bütün ülkeler özel mülkiyeti ve aileyi tanımakta ve bu kurumların gereklerine boyun eğmektedir.

Bu ülkelerin hepsinde, "namuslu kadın"ın ailenin kölesi olmasının sonuçlarından biri de fuhşun varlığıdır. İkiyüzlü bir biçimde toplumun kıyısında tutulan fahişeler en önemli işlevlerden birini yerine getirmektedir. Hristiyanlık, horgörüsüyle onları ezer ama zorunlu bir kötülük olarak kabul eder. "Fahişeleri ortadan kaldırırsanız," der Aziz Augustinus, "serbestlik toplumu karıştırır". Ve daha sonraları Aziz Thomas –ya da en azından *De regimine principum*'un [Yönetim İlkeleri] IV. kitabını onun adıyla imzalayan dinbilimci– şöyle beyan eder: "Orta malı kadınları toplumun içinden çekip atarsanız, ahlaksızlık her çeşit düzensizlikle toplumu karıştıracaktır. Saray için çirkef neyse, kent için fahişeler de odur. Çirkefi yok ederseniz, saray kirli ve kokuşmuş bir yer haline gelecektir." Ortaçağ'ın sonlarında töreler öylesine gevşemişti ki fahişelere hiç ihtiyaç yoktu, ama burjuva ailesinin oluşması ve tekeşliliğin katı bir biçimde uygulanmaya başlamasıyla birlikte, erkek sefasını ev dışında aramak zorunda kaldı.

Charlemagne'in kaleme aldığı bir yasanın tam bir kesinlikle fuhuşu yasaklaması da, Aziz Louis'in 1254'te fahişelerin kovulmasını ve 1269'da da fuhuş yuvalarının yıkılmasını emretmesi de boşunaydı. Joinville bize, Damiette'de fahişelerin çadırının kralinkiyle yan yana olduğunu söyler. Daha sonra Fransa'da IX. Charles'ın, 18. yüzyılda ise Avusturya'da Marie-Thérèse'in çabaları da aynı biçimde başarısız kalacaktır. Toplumun örgütlenme biçimi fuhuşu gerekli kılmaktadır. Schopenhauer büyük bir tantanayla şöyle diyecektir: "Fahişeler, tekeşlilik sunağının üzerinde yatan insan kurbanlarıdır." Bir Avrupa ahlakı tarihçisi olan Lecky de aynı düşüncüyü dile getirir: "Kötülüğün şahikası olan fahişeler, erdemın en etkin bekçileridir." Onların durumu, çoğu kez bir tutuldukları Yahudilerin durumuyla haklı olarak karşılaştırılmıştır: "Tefecilik, kaçakçılık, tıpkı evlilik dışı cinsellik gibi Kilise tarafından yasaklanmıştı, ama toplum ne para spekülâtörlerinden

8 "Peipin geçitinden geçerek Sisteron'a gelen fahişeler, tıpkı Yahudiler gibi, beş kuruş geçiş parası ödemek zorundaydılar; bu para Sainte-Clair eli rahibelerin yararına kullanılacaktı." (Bahataud)

ne de özgür aşktan vazgeçebilir; dolayısıyla bu işlevler bazı lanetlenmiş kastların payına düşer: Gettolara ya da kendilerine ayrılmış mahallelere kapatılır bu insanlar. Paris'te *hafifmeşrep* kadınlar *tauşan kafesi* gibi evlerde çalışıyorlardı. Buraya sabah geliyor, akşam sokağa çıkma yasağı başladıktan sonra ayrılıyorlardı. Bu kadınlar uzaklaşmalarına izin verilmeyen belli sokaklarda yaşarlardı; diğer kentlerin çoğunda randevuevleri kent duvarlarının dışındaydı. Tıpkı Yahudiler gibi, giysilerinin üzerinde ayırt edici işaretler taşımak zorundaydılar. Fransa'da bu işaretlerin en yaygını, belirli bir renkte olan ve tek omuza asılmış bir kordondü; ipek ya da kürk giymeleri, namuslu kadınların taktığı takıları takmaları çoğunlukla yasaktı. Namus lekesini *yasal olarak* taşıyorlardı ve polise ya da mahkemeye başvurma hakları yoktu; konutlarından atılmaları için herhangi bir komşunun şikâyeti yeterliydi. Bu kadınların çoğu, zorlu ve sefil bir hayat sürdürüyordu. Bazıları genelevlere kapatılmıştı. Antoine de Lalaing adlı bir Fransız gezginden günümüze, 15. yüzyılın sonunda Valencia'daki bir İspanyol genelevinin tablosu kalmıştır. "Küçük bir kent kadar büyük bir yer burası," der gezgin; "duvarlarla çevrelenmiş ve tek bir kapısı var. Kapının önünde, içeride suç işleyenler için bir darağacı hazırlanmış; kapıda duran iyi giyimli bir adam, içeri girmek isteyenlerin bastonlarını alıyor ve onlara, şayet varsa paralarını kendisine emanet etmek isteyip istemediklerini soruyor, çıkışta paralarını eksiksiz olarak geri vereceğini belirtiyor ve tesadüf bu ya, paraları varsa ve kendisine teslim etmemişlerse ve gece o para çalınmışsa, kapıcı sorumlu tutulamıyor. Burada, üzerlerinde küçük evlerin bulunduğu üç-dört sokak var; bu evlerde kadife ve saten giysilere bürünmüş muhteşem kızlar kalıyor. İki yüz-üç yüz kadar kız var; kızların küçük evlerinde, yataklara iyi kalite çarşaf ve örtüler serilmiş. Düzenlenmiş olan ücret dört İspanyol altını, bunun bizim için karşılığıysa çok fazla... Tavernalar ve kabareler de var. Gündüz çok sıcak olduğundan burası, gece ve akşam olduğu gibi iyi görülemiyor; gece kızlar evlerinde oturuyorlar, daha rahat görülebilmeleri için yanlarında güzel bir lamba asılı. Kızları haftada bir ziyaret etmek ve herhangi bir hastalıkları ya da başka bir dertleri olup olmadığını anlamak ve varsa onları oradan çıkarmak üzere görevlendirilmiş iki doktor var. Aralarında hasta olan varsa, efendilerinin hesabından tedavi ediliyorlar, yabancılar ise nereye gitmek istiyorlarsa oraya gönderiliyorlar."⁹ Yazar ayrıca bu kadar disiplinli bir işleyişe şaşıyor. Fahişelerin birçoğu özgürdür; bazıları çok iyi para kazanmaktadır. Atina'daki hetairalar döneminde olduğu gibi soyluların çapkınlığı, kadın bireyselliği için "namuslu kadın"ın yaşamından daha çok imkân sunmaktadır.

Fransa'ya özgü olan bir durum, bekâr kadının koşullarıdır; onun sahip olduğu yasal bağımsızlık, evli kadının köleliği ile çarpıcı bir karşıtlık oluşturur. Alışılmışın dışında bir kişiliktir o; yine de töreler, yasaların ona verdiği her şeyi ondan geri almak için yarışır. Bütün yurttaşlık ehliyetine sahiptir, ama bunlar soyut ve içi boş

9 Dictionnaire de la Conversation [Sohbet Sözlüğü], Riffenberg, "Femmes et filles de folle vie" (Çılgın Hayatın Kadınları ve Kızları).

haklardır; ne ekonomik özgürlüğü vardır bekâr kadının ne de toplumsal saygınlığı. Evde kalmış kız genellikle baba evinde gözlerden ırak durur ya da manastır diplerinde kendi benzerleriyle birlikte yaşar. Tıpkı çöküş döneminde Romalı kadınların ancak kötülükle özgürleşmesi gibi, manastıra kapanmış kadın da itaatsizlik ve günahkârlıktan başka özgürlük bilmez. Kadınların özgürleşmesi olumsuz bir özgürleşme olmaya devam ettiği sürece, olumsuzluk onların yazgısı olarak kalacaktır.

Bu koşullarda bir kadının harekete geçme ya da sadece kendini gösterme imkânının ne kadar nadir olduğunu görebiliriz. Çalışan sınıflarda ekonomik baskı cinsiyetler arası eşitsizliği iptal eder ama bireyin bütün imkânlarını da elinden alır. Soylular ve burjuvalar arasında kadın bir cinsiyet olarak ezilir: Parazit gibi yaşar, az eğitilmiştir, herhangi bir somut tasarımı düşünüp gerçekleştirmesi için istisnai koşullar gerekir. Kraliçeler, naip kraliçeler bu çok nadir mutluluğa erişmişlerdir. Hükümdarlıkları onları kendi cinsiyetlerinin ötesine yükseltir. Fransa'da, Frenklerin bir kolu olan Salienlerin getirdiği yasalar kadınların tahta çıkmalarını yasaklar, ama kocalarının yanında ya da onun ölümünden sonra, bu kadınlar bazen çok önemli bir rol oynar: Örneğin Azize Clotilde, Azize Rade-gonde, Blanche de Castille gibi. Manastır yaşamı kadını erkekten özgürleştirir. Bazı rahibeler büyük güce sahiptir; Héloïse, bir âşık olarak olduğu kadar bir rahibe olarak da ünlüdür. Onları tanrıya bağlayan mistik, dolayısıyla da özerk ilişkide, kadınların ruhları eril bir ruhun esininden ve gücünden beslenir ve toplumun onlara atfettiği saygınlık, zor işlerin altından kalkmalarını mümkün kılar. Jeanne d'Arc'ın macerası bir mucizedir, zaten kısa süren bir serüvendir bu. Ama Sienalı Azize Katerina'nın öyküsü çok anlamlıdır. O Siena'da, son derece olağan yaşam koşulları altında, hayır faaliyetleriyle ve iç yaşamının yoğunluğunu ortaya koyan görüşleriyle büyük bir ün kazanmıştır; böylelikle, başarı için gerekli olan ve genellikle kadınların sahip olmadığı o otoriteyi eline geçirir. Ölümüne mahkûm edilenlere cesaret vermek, yoldan çıkmış olanları doğru yola getirmek, aileler ve kentler arasındaki kavgaları yatıştırmak için onun yardımına başvurulur. Kendini onda bulan topluluk tarafından desteklenir ve bu sayede, kentten kente dolaşarak papaya boyun eğmeyi vaaz ederek, din adamları ve hükümdarlarla uzun uzun yazışarak, ortalığı yatıştırmaya misyonunu gerçekleştirebilir. Sonunda, gidip Avignon'dan Papa'yı getirmek üzere Floransa tarafından elçi olarak seçilir. Kraliçeler tanrısal hakları sayesinde, azizeler göz alıcı erdemleriyle, erkeklerle eşit olmalarını sağlayacak bir toplumsal destek kazanırlar. Diğerlerinden ise, tam tersine, sessiz bir tevazu beklenir. Bir Christine de Pisan'ın başarısı şaşırtıcı bir talih eseridir. Yine de, hayatını kalemıyla kazanmaya karar verebilmesi için dul olması ve çocuklarının sorumluluğunu kendisinin taşıması gerekmişti.

Bir bütün olarak bakıldığında, Ortaçağ erkeklerinin kadınlar hakkındaki kanaati pek de olumlu değildir. Elbette saray şairleri aşkı yüceltmişlerdir. Bu dönemde çok sayıda *Arts d'amour*'un [Aşk Sanatı], André le Chapelain'in şiirinin ve onun gibi başka şiirlerin, ünlü *Roman de la Rose*'un [Gülün Romanı] yazıldığını görürüz. Bu romanda Guillaume de Lorris, genç erkeklerin kendilerini hanımlara hizmet

etmeye adamlarını teşvik eder. Ancak halk ozanları geleneğinden etkilenmiş olan bu yazının karşısına, kadınlara kötücül bir şekilde saldıran ve burjuvaziden esinlenmiş yazılar çıkmaktadır. Manzum masallar, farslar, laylar¹⁰ kadınların tembelliğini, kırıktanlığını, lüks düşkünlüğünü kınar. Bu yazının en büyük düşmanı din adamlarıdır ve esas olarak da evliliğe yüklenirler. Kilise evliliği kutsamıştır ama yine de Hristiyan seçkinlerine evlenmeyi yasaklamıştır. Burada, “Kadınlar Kavgası”nın¹¹ da kaynağında yatan bir çelişki vardır. *Roman de la Rose*’un birinci bölümünden on beş yıl sonra yayımlanan ama Fransızcaya yüz yıl sonra çevrilen ve kendi zamanında pek meşhur olan *Lamentations de Matheolus*’ta [*Matheolus’un Yakınmaları*], bu çelişki görülmemiş derecede güçlü bir biçimde açık edilir. Matheolus bir kadın olarak “rahipliği”ni yitirmiştir; evliliğini lanetler, kadınları ve genel olarak evliliği lanetler. Evlilik ve din adamlığı arasında bir uyumsuzluk olduğuna göre Tanrı neden kadını yaratmıştır? Evlilikte huzur olamaz. Şeytanın işi olmalıdır evlilik ya da Tanrı ne yaptığını bilmiyordur. Matheolus yargı günü geldiğinde kadının dirilmeyeceğini umut eder. Ama Tanrı onu, evliliğin göğşe ulaşmamızı sağlayan bir araf olduğunu söyleyerek yanıtlar ve rüyasında göğşe gittiğinde, orada onu “İşte gerçek şehit” çığlıklarıyla karşılayan bir kocalar alayı görür. Kendisi de rahip olan Jean de Meung’de de benzer bir esinle karşılaşırız. Gençlere kendilerini kadınların boyunduruğundan kurtarmalarını buyurur; ilkin aşka saldırır: “Aşk, kin dolu ülkedir / Sevdalı kindir.” Erkeği bir köleye çeviren ve aldatılmaya yazgılı kılan evliliğe saldırır ve kadınlara şiddet dolu bir yergi yöneltir. Kadın savunucuları, bunlara yanıt olarak onun üstünlüğünü gösterme çabasına girerler. İşte, zayıf cinsiyetin savunucularının 17. yüzyıla kadar yararlanacağı argümanlardan bazıları:

Mulier perferetur viro scilicet. *Materia*: quia Adam factus est de limo terrae, Eva de costa Adae. *Loco*: quia Adam factus est extra paradysum, Eva in paradiso. *In conceptione*: quia mulier concepit Deum, quid homo non potuit. *Apparitione*: quia Christus apparuit mulieri post mortem resurrectionem, scilicet Magdalene. *Exaltatione*: quia mulier exaltata est super chorus angelorum, scilicet beata Maria...¹²

Karşı taraf bunlara şu yanıtı verir: İsa’nın önce kadınlara görünmesinin nedeni onların geveze olduğunu bilmesi ve dirildiğinin duyulması konusunda acele ediyor olmasıdır.

10 Ortaçağ’da kullanılan bir tür koşuk.

11 *Querelle des femmes*: Ortaçağ’ın sonlarından 20. yüzyıl başlarına kadar süren ve kadın-erkek eşitliğinin tartışıldığı polemik yazılara verilen isim. –En.

12 “Kadın erkekten üstündür: *Maddi açıdan*: Çünkü Âdem topraktan yapılmıştır, Havva ise Âdem’in kaburgasından. *Yer açısından*: Âdem cennetin dışında yaratılmıştır, Havva ise cennette. *Kavrama açısından*: Çünkü kadın Tanrı’yı kavramıştır, erkek bunu yapamamıştır. *Görünme açısından*: Çünkü İsa ölümünden sonra bir kadına, yani Magdalena’ya görünmüştür. *Yücelme açısından*: Çünkü bir kadın, yani talihli Meryem, melekler katının üstüne çıkarılarak yüceltilmiştir...”

Kavga 15. yüzyıl boyunca sürer. *Quinze joyes du mariage*'ın [Evliliğin On Beş Zevki] yazarı, erkeklere yaltaklanarak zavallı kocaların bedbahtlığını betimler. Eustache Deschamps aynı konuda bitmek bilmeyen bir şiir yazar. *Querelle du Roman de le Rose* [Gülün Romanı Kavgası] işte bu dönemde başlar. İlk kez bir kadının kendi cinsiyetini savunmak için kaleme sarıldığı görülür; Christine de Pisan, *Épître au Dieu d'Amour*'da [Aşk Tanrısına Mektup] hararetle rahiplere saldırır. Rahipler derhal Jean de Meung'ü savunmak üzere ayaklanır, ama Paris Üniversitesi'nin rektörü Gerson, Christine'in safında yer alır ve daha geniş bir okur kitlesine ulaşabilmek için incelemesini Fransızca olarak kaleme alır. Martin le Franc iki yüz yıl sonra hâlâ okunan yavan eseri *Chaperon des Dames* [Hanımların Başlığı] ile savaşa katılır. Ve Christine yeniden söze girer. Özellikle kadınların eğitim görmesine izin verilmesini talep etmektedir: "Şayet küçük kızları okula gönderme âdeti olsaydı ve onlara erkeklere birlikte bilimler öğretilseydi, erkekler kadar mükemmel bir şekilde öğrenirlerdi ve onlar gibi, bütün sanat ve bilimlerin inceliklerini kavrarlardı."

Aslında bu kavga kadınları ancak dolaylı bir şekilde ilgilendirir. Onlara verili olan toplumsal rolden başkasını talep etmek kimsenin aklından geçmez. Mesele daha çok, rahip hayatıyla evliliği karşılaştırmaktır; kısacası, söz konusu olan Kilise'nin evlilik karşısındaki ikircikli tavrının yol açtığı bir erkek sorudur. Luther'in, rahiplerin bekârlığı ilkesini redderek kestirip attığı sorundur bu. Kadının durumu bu edebî savaştan etkilenmemiştir. Farslardaki ve manzum masallardaki yergi toplumun mevcut haliyle alay etse de, onu değiştirme iddiasında değildir. Kadınlarla alay eder, ama onlara karşı hiçbir komplo kurmaz. Saray şiirleri kadınlığı yüceltir, ama böyle bir tapınma, cinsiyetlerin birbirine karışmasına yol açmaz, hatta tam tersine. "Kavga", toplumun tavrının yansıtıldığı ama değiştirilmediği ikincil bir görüngüdür.

* * *

Kadının yasal statüsünün 15. yüzyılın başından 19. yüzyıla kadar neredeyse hiç değişmediğini söyledik, ama ayrıcalıklı sınıflarda kadının somut koşulları evrim geçirir. İtalyan Rönesansı, cinsiyet ayrımı olmaksızın bütün güçlü kişiliklerin serpilmesine uygun olan bir bireycilik çağıdır. Bu dönemde Jeanne d'Aragon, Jeanne de Naples, Isabelle d'Este gibi bağımsız ve güçlü kadınlara rastlarız; kimi başka kadınlar ise erkekler gibi ellerine silah alarak maceracı paralı askerler olurlar. Örneğin Girolamo Riario'nun karısı, Forlî'nin özgürlüğü için çarpışır; Hippolita Fioramenti, Milano dükünün alaylarına komutanlık eder ve Pavia kuşatması sırasında önemli soylu hanımlardan oluşan bir birliği kale surlarına sevk eder. Siennalı kadınlar, Montluc'e karşı kentlerini savunmak için her biri üç bin kadından oluşan ve kadınların komuta ettiği üç alay oluştururlar. Bunun yanı sıra, başka İtalyan kadınlar da kültürleri ve yetenekleriyle ün kazanırlar. Örneğin Isora Nogara, Veronica Gambara, Gaspara Stampa, Michelangelo'nun sevgilisi olan

Vittoria Colonna ve özellikle de Laurent ve Julien de Medici'nin annesi olan ve diğer yapıtlarının yanı sıra Aziz Jean-Baptiste'in ve Bakire Meryem'in hayatları ile kimi ilahiler yazan Lucrezia Tornabuoni bu kadınlardan bazılarıdır. Bu kadınlar arasında çoğunluğu saraylı fahişeler oluşturur; davranışlarındaki özgürlüğü aklın özgürlüğüyle birleştiren, mesleklerini icra ederek belli bir ekonomik özerklik kazanan bu kadınların birçoğuna erkekler saygılı bir hayranlıkla yaklaşır. Plastik sanatları desteklemekte, edebiyatla, felsefeyle ilgilenmekte ve çoğu kez kendileri de yazmakta ya da resim yapmaktadır bu kadınlar: Isabelle de Luna, Catarina di San Celso, şair ve müzisyen Imperia, Aspasia ve Phryne'den beri süregelen geleneği devam ettirirler. Yine de birçoğu için özgürlük sadece serbestlik anlamına gelmektedir. İtalya'nın soylu hanımlarının ve saray aşkı yaşayan kadınlarının âlemleri ve işledikleri suçlar dillere destan olmuştur.

Bu serbestlik ayrıca, bunu izleyen yüzyıllarda, konumları ya da servetleri sayesinde genel geçer ahlakın dışına çıkabilen kadınlar arasında da rastladığımız başlıca özgürlük biçimidir; bütün olarak ele alındığında bu ahlak Ortaçağ'daki kadar katıdır. Olumlu kazanımlara gelince, bunların sayısı hâlâ çok düşüktür. Kraliçeler hâlâ ayrıcalıklıdır; Catherine de Médicis, İngiltere'de Elisabeth, Katolik Isabel büyük hükümdarlardır. Bazı önemli azizeler de saygı görmektedir. Avısalı Azize Teresa'nın şaşırtıcı yazgısı, Azize Catherine'inkiyle hemen hemen aynı biçimde açıklanabilir: Tanrı'ya duyduğu güven, kendisine de sarsılmaz bir güven duymasını sağlar; içinde bulunduğu duruma yaraşan erdemleri en üst noktaya taşıyarak, kendisine günah çıkaranların ve Hristiyan dünyasının desteğini sağlar. Sıradan bir rahibenin koşullarının ötesine geçerek kendini gösterir; manastırlar kurar, onları yönetir, seyahat eder, çeşitli girişimlerde bulunur, bir erkeğin serüvenci cesaretiyle sebat eder. Toplum onun karşısına engeller çıkarmaz, yazmak bile cüret göstergesi değildir. Kendisine günah çıkaranlar ondan bunu isterler. Bir kadının, erkeğe sunulan imkânlar şaşırtıcı bir rastlantı eseri kendisine sunulduğunda bir erkek kadar yükselebileceğini parlak şekilde gösterir.

Oysa aslında bu imkânlar çok eşitsiz olmaya devam etmektedir. 16. yüzyılda kadınlar hâlâ çok az eğitim almaktadır. Anne de Bretagne, eskiden sadece erkeklerin görüldüğü saraya birçok kadın çağırır, bir nedimeler korteji kurmaya çalışır, ama onların görgülerinden çok eğitimleriyle ilgilenmektedir. Biraz daha sonraları zekâlarıyla, entelektüel etkileriyle, yazılarıyla öne çıkan kadınların çoğu soylu kadınlardır: Örneğin Retz düşesi, Madam de Lignerolle, Rohan düşesi ve kızı Anne. Aralarında en ünlüleri prenseslerdir: Örneğin Kraliçe Margot ve Marguerite de Navarre. Pernette du Guillet büyük olasılıkla bir burjuvadır; Louise Labé ise muhtemelen bir saraylı fahişedir. En azından davranışları büyük bir serbestlik sergilemektedir.

17. yüzyılda kadınlar esas olarak entelektüel alanda öne çıkmayı sürdürecektir. Sosyete hayatı gelişir ve kültür yaygınlaşır, salonlarda kadınların oynadığı rol önemlidir; tam da dünyayı inşa etmekle meşgul olmadıkları için kendilerini sohbetlere, sanata, edebiyata verecek bol zamanları vardır. Örgün eğitimden geç-

mezler, ama sohbetler, okumalar, özel öğretmenlerlerden aldıkları dersler ya da kamuya açık konferanslar aracılığıyla kocalarından daha fazla bilgi sahibi olmayı başarırlar. Matmazel de Gournay, Madam de Rambouillet, Matmazel de Scudéry, Madam de La Fayette, Madam de Sévigné, Fransa'da büyük bir ün kazanmıştır. Fransa dışında benzer bir üne sahip olan adlar, Prenses Elisabeth, Kraliçe Christine ve bütün bilim dünyasıyla mektuplaşan Matmazel de Schurman'dır. Bu kültür ve onun bu kadınlara sağladığı saygınlık sayesinde, kadınlar erkek dünyasına sızmayı başarırlar; birçok hırslı kadın edebiyattan ve aşk meşk konularından politik entrikalara doğru kayar. 1623 yılında Papalık elçisi şöyle yazıyordu: "Fransa'da bütün büyük olaylar, önemli entrikalar çoğu kez kadınlara bağlıdır." Condé Prensesi "kadınlar komplosu"nun başındadır; Avusturyalı Anne'nin çevresinde, öğütlerini hevesle dinlediği kadınlar vardır. Richelieu, Aiguillon düşesine saygıyla kulak verir. *Fronde*¹³ sırasında, Madam de Montbazon, Chevreuse Düşesi, Matmazel de Montpensier, Longueville Düşesi, Anne de Gonzague ve daha birçoklarının oynadığı rol iyi bilinir. Son olarak Madam de Maintenon mahir bir kadın danışmanın devlet yönetiminde ne kadar etkili olabileceğinin parlak bir örneğini vermiştir. Kadınlar esin kaynağı, danışman, entrikacı olarak, dolaylı bir yoldan en etkili rolleri oynamayı başarmışlardır. İspanya'da Prenses Orsini [*la princesse des Ursins*] devleti daha büyük bir otoriteyle yönetir, ama iktidarı kısa ömürlü olur. Bu soylu hanımların yanı sıra, burjuvazinin kısıtlamaları dışında kalan dünyada öne çıkan bazı kişilikler de vardır; yeni bir türün, sahne oyuncusu kadınların ortaya çıktığını görürüz. İlk kez 1545'te bir kadının sahnede yer aldığı bildirilir. 1592'de hâlâ sahneye çıktığını bildiğimiz tek bir kadın vardır. 17. yüzyıl başında kadın sahne oyuncularının çoğu erkek oyuncuların eşleridir; ardından özel hayatlarında olduğu gibi sahne hayatlarında da bağımsızlıklarını ele geçirirler. Saraylı fahişeye gelince, Phryne ve Imperia suretlerine büründükten sonra Ninon de Lenclos'nun kişiliğinde en yetkin biçimde vücut bulur. Tam da kadınlığı sömürdüğü için onu aşar, erkekler arasında yaşayarak erkek özellikleri edinir, davranışlarındaki bağımsızlık onu kafaca bağımsız olmaya yöneltir. Ninon de Lenclos serbestliği, yaşadığı dönemin bir kadına izin vereceği en uç noktaya götürmüştür.

18. yüzyılda kadının özgürlüğü ve bağımsızlığı daha da artar. İlkel olarak töreler katıllıklarını korumaktadır. Genç kızlar hâlâ ancak üstünkörü bir eğitim almaktadır; kendilerine danışılmadan evlendirilir ya da manastıra verilirler. Varlığı giderek sağlamlaşan yükselen sınıf burjuvazi, evli kadına katı bir ahlak dayatmaktadır. Buna karşılık, soyluluğun çökmesi bütün dünya kadınlarına en büyük serbestliği getirir ve bu, burjuvazinin kendisine de bulaşır; ne manastırlar ne evlilik yuvası kadınları zaptetmeyi başarır. Bir kez daha, kadınların çoğunluğu için bu özgürlük olumsuz ve soyut olmaya devam etmektedir; zevk peşinde koşmakla sınırlıdır. Ama zeki ve hırslı olan kadınlar kendilerine eylem olanakları yaratırlar. Salon

13 Fransa'da 1648-1653 yılları arasındaki isyanlar dönemi. *Fronde*'un kelime anlamı sapandır. *Fronde*cular sapan oynayan çocuklara benzetildiği için ayaklanma bu adla anılmaktadır. -Çn.

hayatı yeni bir atılım yapar. Madam Geoffrin, Madam du Deffand, Matmazel de Lespinasse, Madam d'Épinay ve Madam du Tencin'in oynadıkları rolü iyi biliriz; hamilik yapan, esin kaynağı olan bu kadınlar, yazarlar için en gözde okur kitlesini oluşturmaktadır. Kişisel olarak edebiyatla, felsefeyle, bilimlerle ilgilenmektedirler; Madam de Châtelet gibi fizik, kimya laboratuvarları vardır, deney yaparlar, kesip biçerler; siyasal hayata hiçbir zaman olmadığı kadar etkin biçimde katılırlar. Madam de Prie, Madam de Mailly, Madam du Barry sırayla XV. Louis'yi yönetir. Kadın bir akıl hocası olmayan bakan yoktur; o kadar ki Montesquieu, Fransa'da her şeyi kadınların yaptığını düşünür, "devlet içinde yeni bir devlet" oluşturduklarını söyler. Collé ise 1789 devriminin arifesinde şöyle yazar: "Fransızlarda kadınlar o kadar üstün geldiler, erkekleri öylesine boyunduruk altına aldılar ki, kadınlar ne düşünüyor ve hissediyorsa onlar da aynı şeyi düşünüyor ve hissediyorlar." Sosyete kadınlarının yanı sıra, büyük üne kavuşmuş bir de sahne oyuncularını ve çapkın kadınlar vardır: Örneğin Sophie Arnould, Julie Talma, Adrienne Lecouvreur.

Yani tüm Eski Rejim boyunca, kendini olumlamaya çalışan kadınlar için en erişilebilir alan kültürdür. Buna karşılık, hiçbiri bir Dante ya da Shakespeare düzeyine çıkamamıştır; bunun nedeni durumlarının genel olarak orta halli olmasıdır. Kültür her zaman, kadın yığınlarının değil, seçkin bir kadınlar grubunun tekelinde olmuştur; oysa dâhi erkekler çoğunlukla halkın arasından çıkar. Ayrıcalıklı kadınlar bile çevrelerinde, onların en yüksek doruklara çıkmasının önünde duran engellerle karşılaşıyorlardı. Bir Azize Teresa'nın, bir Rus Çariçesi Katerina'nın kanatlanmasını hiçbir şey durduramamıştı, ama yazar kadının karşısında binlerce koşul bir araya geliyordu. *A Room of One's Own* [*Kendine Ait Bir Oda*] adlı kısa yapıtında Virginia Woolf, Shakespeare'in kız kardeşi olduğunu farz ettiği kadına bir yazgı icat ederek eğlenmiştir. Shakespeare okulda biraz Latince, dilbilgisi, mantık öğrenirken o tam bir cahillik içinde evinde oturur; erkek kardeşi ava gider, kırlarda koşar, komşu kadınlarla yatarken, o annesinin babasının izleyen bakışları altında toz bezlerini onarır. Shakespeare gibi atılgan davranıp Londra'ya talihini denemeye gitmiş olsaydı bile, hayatını rahatça kazanan bir sahne oyuncusu olamayacaktır: Ya ailesine geri dönmek zorunda kalacaktır ve zorla evlendirilecektir ya da baştan çıkarılmış, terk edilmiş, rezil olmuş bir şekilde umutsuzluk içinde kendini öldürecektir. Onu neşeli bir fahişe olarak, örneğin Daniel de Foe'nun portresini çizdiği bir Moll Flanders olarak da hayal edebiliriz, ama hiçbir durumda bir alay askere komutanlık etmeyecek ya da dramalar yazmayacaktır. İngiltere'de, yazar kadınlara her zaman düşmanca davranıldığını söyler V. Woolf. Doktor Johnson onları "arka bacakları üzerinde yürüyen bir köpeğe" benzetir, "iyi değildir ama şaşırtıcıdır"lar. Sanatçılar başkalarının düşüncesine herkesten fazla aldırır, kadınlarsa ona sıkı sıkıya bağımlıdır. Başkalarının ne düşündüğüne kulak asmama cesareti göstermek için bile bir sanatçı kadının ne kadar güçlü olması gerektiğini anlamak güç değildir; kadın çoğu kez bu mücadelede kendini tüketir. 17. yüzyıl sonunda, çocuksuz bir soy-lu kadın olan Lady Winhilsea yazma serüvenine atılmayı dener. Yapıtının kimi

bölümleri onun duyarlı ve şair bir yapısı olduğunu ortaya koymaktadır ama o nefret, öfke ve korku içinde kendini tüketmiştir:

“Heyhat! Eline kalem alan kadın

Öylesine kendini beğenmiş bir yaratık olarak görülür ki

Hiçbir şekilde edemez suçunu telafi!”

Yapıtının neredeyse tümü, kadınların durumuna duyduğu öfkeyi anlatmaya ayrılmıştır. Newcastle Düşesi'nin durumu da benzerdir, o da bir soylu hanımdır ve yazdığı için skandala yol açar. Hiddet içinde şöyle yazar: “Kadınlar hamaböcekleri ve baykuşlar gibi yaşar, solucanlar gibi ölürler.” Hakarete uğramış, kendisiyle alay edilmiş olan Lady Winhilsea şatosuna kapanır; yüce gönüllü bir mizacı olduğu halde, yarı yarıya delirir ve artık sadece tuhaf, ipe sapa gelmez şeyler üretir. Ancak 18. yüzyıla gelindiğindedir ki bir burjuva olan Mrs Aphra Behn, dul kaldığında bir erkek gibi hayatını kalemiyle kazanır. Onun izinden giden başkaları da vardır, ama 19. yüzyılda bile bu kadınlar kendilerini gizlemek zorunda kalırlar; “kendilerine ait bir oda”ları, yani içsel özgürlüğün zorunlu koşullarından biri olan maddi bağımsızlıkları bile yoktur.

Sosyete hayatının gelişmesinden ve onun entelektüel yaşamla sıkı bağlarından dolayı Fransız kadınlarının durumunun biraz daha iyi olduğunu gördük. Bununla birlikte genel eğilim “çok bilmiş kadınlar”a karşıt duygu duymaktır. Rönesans sırasında, soylu hanımlar ve aydın kadınlar kendi cinsiyetlerinden yana bir hareket başlatırlar. İtalya'dan ithal edilmiş Platoncu öğretiler aşkı ve kadını tinselleştirir. Kadını savunmak adına bir yığın mektup yazılır. *La Nef des Dames vertueuses* [Erdemli Hanımlar Gemisi], *Le Chevalier des Dames* [Hanımların Şövalyesi] gibi kitaplar yayımlanır. *Le Petit Sénat*'da [Küçük Senato] Erasmus, kendi cinsiyetinin çektiklerini burukça sergileyen Cornélie'ye sözü bırakır. “Erkekler zorbadır... Bize oyuncak muamelesi yaparlar... bizleri çamaşırcılarına, aşçılarına döndürürler.” Erasmus kadınların eğitim görmesine izin verilmesini ister. Çok ünlü olmuş *Déclamation de la Noblesse et de l'Excellence du Sexe Féminin* [Kadın Cinsiyetinin Soyluluğu ve Yetkinliğine Övgü] adlı yapıtında Cornelius Agrippa, kadınların üstünlüğünü göstermeye girer. Kabala'dan gelen eski argümanları devralır: Havva Yaşam demektir, Âdem ise Toprak. Erkekten sonra yaratıldığı için kadın daha mükemmeldir. Kadın cennette doğmuştur, Âdem cennetin dışında. Suya düştüğünde kadın batmadan yüzer, erkek ise batar. Kadın topraktan değil Âdem'in kaburgasından yapılmıştır. Kadının âdet kanı bütün hastalıkları iyileştirir. Havva cahil olduğu için hata yapar, Âdem ise günah işler. Tanrı bu yüzden kendini erkek suretinde göstermiştir, zaten dirilişinden sonra da kadınlara görünür. Ardından Agrippa, kadınların erkeklerden daha erdemli olduğunu ilan eder. Kadın cinsiyetinin gurur duyabileceği “aydınlık kadınları” sıralar ki bu da böyle savunmalarda rastladığımız beylik sözlerdendir. Sonunda, erkek zorbalığına karşı bir suçlama kaleme alır: “Erkek zorbalığı her tür hukuka aykırı davranarak, doğal eşitliği ihlal ederek ve karşılığında hiçbir ceza almayarak, kadını doğuştan sahip olduğu özgürlükten yoksun bırakmıştır.” Oysa kadın çocuk doğurur, erkek kadar zekidir ve erkekten daha da incedir. Onun et-

kinliğini sınırlandırmak utanç vericidir, “bu da herhalde Tanrı’nın buyruğuyla, zorunluluk veya akılla değil, güç kullanarak, eğitimle, çalışmayla ve en başta da şiddet ve ezme yoluyla olur”. Elbette Agrippa cinsiyetlerin eşitliğini talep etmez, ama kadına saygı gösterilmesini ister. Yapıtı büyük bir başarı kazanır. Ayrıca *Le Fort inexpugnable* [Ele Geçirilemez Kale] da bir başka kadın savunusudur; Héroët’in *La Parfaite Amye*’si [Kusursuz Amye] Platoncu bir gizemcilikten esinlenmektedir. Saint-Simon’un öğretisini haber veren garip bir kitapta Postel, insan türünü yeniden yaratacak yeni bir Havva’nın gelişini bildirir, hatta onunla karşılaştığına inanmaktadır; o ölmüştür ve belki de yazarın kimliğinde yeniden dirilmiştir. Marguerite de Valois, *Docte et subtil discours* [Bilgili ve İnce Konuşma] adlı kitabında, daha ölçülü bir biçimde, kadında tanrısal bir yan olduğunu ilan eder. Ama kendi cinsiyetinin davasına en çok hizmet eden yazar, davranış serbestliğine karşı duygusal bir mistisizm ve namus bekçiliğinden farklı bir iffetlilik ideali öneren Marguerite de Navarre’dır; yazar, kadınların onurunu ve mutluluğu için evlilik ile aşkı bağdaştırmayı denemektedir. Kadınların hasımları elbette silahlarını bırakmazlar. Bu tarafta, başkalarının yanı sıra, eski Ortaçağ argümanlarıyla Agrippa’ya yanıt veren *Controverse des sexes masculin et féminin*’i [Erkek ve Kadın Cinsiyetleri Arasındaki Tartışma] bulabiliriz. *Tiers Livre*’de [Üçüncü Kitap] Rabelais, Mathieu ve Deschamp geleneğini sürdüren canlı bir evlilik taşlamasını keyifle kaleme alır. Oysa mutluluğun hüküm sürdüğü Thélème Manastırı’nda yasakoyucular kadınlardır. 1617’de feminizm karşıtlığı, Jacques Olivier’nin *l’Alphabet de l’imperfection et malice des femmes* [Kadınların Kusurlarının ve Kötülüğünün Alfabetesi] adlı yapıtıyla yeni bir sertlik kazanır; kapakta canavar elleri olan, süslü kuş tüyleriyle örtülmüş, tavuk ayakları üzerinde duran bir kadın gravürü vardır, çünkü kadınlar tavuk gibi dağınıktır. Alfabenin her bir harfinde kadınların kusurlarından biri yer almaktadır. Yani eski kavgayı canlandıran yine bir Kilise adamıdır; Matmazel de Gournay *l’Égalité des hommes et des femmes* [Kadınlarla Erkeklerin Eşitliği] ile buna cevap verir. Bu konuda *Parnasses* ve *cabinets satyriques* [Satirik Şiir Kabinesi ve Parnası] adı altında, açık saçık yazılarla dolu tüm bir yazın kadınların davranışlarına saldırır. Bu arada onları gözden düşürmek için sofü din adamları Aziz Paul, Kilise Babaları ve Kilise adamlarından alıntılar yapmaktadır. Kadın ayrıca Mathurin Régnier ve arkadaşlarının hicvi için de tükenmez bir temaydı. Öteki safta kadın savunucuları birbirleriyle yarışarcasına Agrippa’nın argümanlarını yeniden ele alıyor ve yorumluyorlardı. *L’Honnête Femme*’da [Dürüst Kadın] Boscq’un babası kadınların eğitim almasına izin verilmesini talep eder. *L’Astrée* [Astrea] ve kadın dostu tüm bir yazın ise kadınların meziyetlerini şiirlerle, sonelerle, ağıtlarla övüyordu.

Elde ettikleri başarılar bile kadınlara karşı yeni saldırıların ortaya çıkmasına neden olur. *Précieuse*’ler¹⁴ kamuyu rahatsız etmiştir; *Les Précieuses ridicules*

14 O dönemde sözcük anlamı, kibar, yapmacık hanım. Ayrıca, 17. yüzyılda, soylu kadınların salon toplantılarında oluşturdukları bir çevrede ortaya çıkmış, yapmacıklığıyla eleştiri toplayan ama kadınları öne çıkaran bir yaşam tarzı ve edebi akım. -Çn.

[*Gülünç Yapmacık Hanımlar*] ve kısa bir süre sonra da *Les Femmes savantes* [Bilgiç Kadınlar] coşkuyla karşılanır. Bununla birlikte Molière kadın düşmanı değildir: Zorla evlendirmeye güçlü bir biçimde saldırır; genç kızlar için duygusal özgürlük, evli kadın için saygı ve bağımsızlık talep eder. Bossuet ise tam tersine vaazlarında kadınları hiç kollamaz. İlk kadın, diye vaaz eder, “Âdem’in bir parçasından başka bir şey değildi, bir çeşit küçültmeydi. Akıl konusunda da oransal olarak neredeyse aynı şey geçerlidir.” Boileau’nun kadınlar konusundaki taşlamaları kelimelerle oynamaktan başka bir şey değildi ama kadın savunucularını ayağa kaldırdı. Pradon, Regnard, Perrault ona hararetle karşılık verdi. La Bruyère ve Saint-Évremond kadınların lehinde gibi görünürler. Dönemin en kararlı feministi, 1637’de Descartes’tan esinlenmiş *De l’égalité des deux sexes* [İki Cinsiyetin Eşitliği Üzerine] adlı bir yapıt yayımlayan Poulin de la Barre’dır. Erkeklerin daha güçlü oldukları için her yerde kendi cinsiyetlerini gözettiklerini, kadınların da gelenekler yüzünden bu bağımlılığı kabul ettiklerini düşünmektedir. Kadınlara hiçbir zaman şans verilmemiştir, ne özgürlük ne eğitim konusunda. Bu yüzden de geçmişte yaptıklarıyla yargılanamazlar. Onların erkeklerden aşağı konumda olduğunu gösteren tek bir şey yoktur. Anatomi açısından bazı farklılıklar vardır ama bunların hiçbirisi erkek için bir ayrıcalık oluşturmaz. Poulin de Barre yapıtını kadınlar için sağlam bir eğitim talep ederek sonuçlandırır. Fontenelle kadınlar için *Traité de la Pluralité des Mondes*’u [Dünyaların Çokluğu Üzerine Deneysel] yazar. Fénelon, Madam de Maintenon ve Rahip Fleury’nin izinden giderek eğitim programında çok çekingен davranmışsa da, Jansenci bir üniversite hocası olan Rollin tersine kadınların ciddi bir öğrenim görmesinden yanadır.

18. yüzyılda da aynı bölünme söz konusudur. 1744’te Amsterdam’da, *Controverse sur l’âme de la femme* [Kadın Ruhu Üzerine Tartışma] adlı yapıtın yazarı, “Sadece erkek için yaratılmış olan kadın, dünyanın sonu geldiğinde ortadan kalkacaktır, çünkü yaratılış amacı için artık işe yaramaz olacaktır; buradan zorunlu olarak, kadının ruhunun ölümsüz olmadığı sonucu çıkar,” diye bildirir. Bu kadar radikal olmamakla birlikte, kendini bu konuda burjuvazinin sözcüsü olarak gören Rousseau da kadını kocasına ve anneliğe adanmış kılar. “Kadınların bütün eğitimi kocalarına göre olmalıdır... Kadın erkeğe boyun eğmek ve onun haksızlıklarına tahammül etmek için yaratılmıştır,” der. Bununla birlikte, 18. yüzyılın demokratik ve bireyci ideali kadınların lehinedir; felsefecilerin çoğunun gözünde kadınlar güçlü cinsiyetle eşit insan varlıklarıdır. Voltaire onların yazgısındaki haksızlığı ifşa eder. Diderot onların aşağı konumunun büyük ölçüde toplumun marifeti olduğu değerlendirmesini yapar. “Kadınlar, size acıyorum!” diye yazar. Şöyle düşünmektedir: “Bütün âdetlerde, medenî hukukun zalimliğiyle doğanın zalimliği kadınlara karşı birleşmiştir. Kadınlar ahmak varlıklar muamelesi görmüştür.” Montesquieu, paradoksal bir biçimde, kadınların ev hayatında erkeklerle tabi olmaları gerektiğini ama politik eylemde bulunabilmek için hiçbir engellerinin olmadığını düşünür. “Kadınların evin efendileri olmaları akla ve doğaya aykırıdır... bir imparatorluğu yönetmeleri değildir.” Hêlvétius kadının aşağı ko-

numunun, aldığı eğitimin saçmalığından geldiğini gösterir; d'Alembert bu fikre katılır. Bir kadının, Madam de Ciray'nin düşüncelerinde, çekingen biçimde bir ekonomik feminizmin filizlendiğini görürüz. Ama kadın işçilerin sefaletine öfkelenen ve böylelikle, temel sorun olan kadın emeği sorununu ele alan bir tek *Tableau de Paris* [*Paris Tablosu*] adlı yapıtıyla Mercier'dir. Condorcet kadınların politik yaşama erişimlerinin olmasını ister. Onları erkeklerin eşiti olarak görür ve klasik saldırılar karşısında savunur: "Kadınlarda tam anlamıyla adalet duygusunun olmadığı, vicdanlarından çok duygularına itaat ettikleri söylenmiştir... (Ama) bu farkın nedeni doğa değil, eğitimidir, toplumsal varoluş biçimidir." Ve başka bir yerde şöyle der: "Kadınlar yasalar tarafından köleleştirildikçe, sahip oldukları güç daha da tehlikeli hale gelmiştir... Onu korumakla sağlayacakları çıkarlar azalsa, bu güç kendilerini savunmanın ve ezilmekten kurtulmanın tek yolu olmaktan çıksa, bu tehlike de azalır."

V

Devrimin kadının yazgısını değiştirmesi beklenirdi, ama hiç de öyle olmadı. Bu burjuva devrimi burjuva kurumlarına ve değerlerine saygılıydı ve neredeyse tümüyle erkekler tarafından gerçekleştirildi. Tüm Eski Rejim boyunca, cinsiyet olarak en bağımsız kadınların çalışan sınıfların kadınları olduğunun altını çizmek gerekir. Kadının dükkân sahibi olma hakkı vardı ve mesleğini özerk olarak gerçekleştirmek için gerekli olan her tür ehliyetle sahipti. Çamaşırcı kâhyası, çamaşırcı, cilacı, ikinci el eşya satıcısı olarak üretime katılıyordu; ya evde çalışıyordu ya da küçük tüccarların yanında; maddî bağımsızlığı ona davranışlarında büyük bir özgürlük sağlıyordu. Halk kadını dışarı çıkabilir, tavernalara gidebilir; bedeni üzerinde neredeyse bir erkek kadar tasarruf hakkına sahiptir; kocasının arkadaşı ve eşitidir. Ezilmeye maruz kaldığı düzlem, cinsel değil ekonomik düzlemdir. Köylerde kadın tarladaki işlere büyük ölçüde katılır; hizmetkâr muamelesi görür; çoğu kez kocası ve oğluyla aynı sofraya oturmaz, onlardan çok daha fazla çalışıp didinir ve bu yorgunluğunun üzerine bir de annelik yükleri biner. Ama tıpkı eski tarım toplumlarındaki gibi, erkek için gerekli olduğundan ondan saygı da görür; malları, çıkarları, tasaları müşterektir; kadının evde büyük bir otoritesi vardır. Bu kadınlar zorlu yaşamlarında kendilerini bir kişi olarak olumlayıp haklar talep edebilirlerdi ama omuzlarında çekingencilik ve boyun eğme geleneğinin ağırlığı vardı. Genel Meclis tutanaklarında neredeyse yok denecek kadar az sayıda kadın talebine rastlanmaktadır. Bu talepler şu kadarla sınırlıdır: “Erkekler, kadınlara özgü meslekleri icra etmemelidir.” Ve elbette gösterilerde, ayaklanmalarda, kadınlara erkeklerinin yanında görürüz. Versailles’a “hem erkek hem kadın fırıncıyı ve de fırıncı çırağını” almaya gidenler de onlardır. Ama dev-

rim girişimini yöneten halk değildir, dolayısıyla devrimin meyvelerini de onlar toplamamıştır. Burjuva kadınlara gelince, içlerinden bazıları özgürlük davasına hararetle sahip çıkmıştır: Örneğin Madam Roland, Lucile Desmoulins, Théroigne de Méricourt. İçlerinden biri ise olayların akışını derinden etkilemiştir: Marat'yı öldüren Charlotte Corday. Devrim sırasında kimi feminist hareketler de olmuştur. 1789'da Olympe de Gouges, "İnsan Hakları Bildirgesi"nin simetrigi olan bir "Kadın Hakları Bildirgesi" önermiştir; bu metinde tüm erkek ayrıcalıklarının ortadan kaldırılmasını talep eder. 1790'da aynı fikirleri *Motion de la pauvre Jacotte* [Yoksul Jacotte'un Önergesi] ve ona benzer başka yergi yazılarında da bulabiliriz, ama Condorcet'nin desteğine karşın bu çabalar sonuç vermez ve Olympe giyotinde darağacında can verir. Onun kurduğu *L'Impatient* [Sabırsız] adlı gazetenin yanı sıra başkaları da çıkar ama bunların hepsi kısa ömürlü olur. Kadın kulüplerinin çoğu erkek kulüpleriyle birleşir ve onların içinde eriyip gider. 28 Brumaire 1793'te, Cumhuriyetçi ve Devrimci Kadınlar Topluluğu başkanı sahne sanatçısı Rose Lacombe kadın temsilcileri eşliğinde Genel Meclis'e zorla girmeye çalışınca, savcı Chaumette Aziz Paul ve Aziz Thomas'tan esinlenmiş gibi duran sözlerle Meclis'te gürlür: "Ne zamandan beri kadınların cinsiyetlerinden dönmelerine, erkekleşmelerine izin verilmiştir? (Doğa) kadına kadınlığını bil, demiştir. Çocukların bakımı, ev işlerinin ayrıntıları, anneliğin çeşitli kaygıları, işte size iş!" Meclis'e girmelerine izin verilmez ve ardından da politik eğitimlerini aldıkları kulüplere girmeleri yasaklanır. 1790'da büyük kardeş ve erkeklik hakları kaldırılmıştır, miras konusunda kız ve erkek çocuklar eşit hale gelmiştir, 1792'de çıkan bir yasa boşanmayı düzenler ve böylelikle evlilik bağlarının katılığını azaltır, ama bunlar ancak çok zayıf kazanımlar olmuştur. Burjuva kadınlar kendi aralarında somut bir dayanışma kuramayacak kadar aileyle bütünleşmişlerdi; kendi taleplerini dayatabilecek ayrı bir kast oluşturmuyorlardı. Ekonomik açıdan asalak bir hayatları vardı. Böylece, cinsiyetlerine rağmen olaylara karışabilecek durumda olan kadınlar sınıf olarak engellenmişlerdi, eylem halindeki sınıfın kadınlarıysa kadın olarak dışarıda tutuluyorlardı. Soylu ya da burjuva, asalak kadının hiçbir zaman elde edemediği hakları kadın işçilerin kazanması, ancak ekonomik iktidar emekçilerin eline geçince mümkün olacaktır.

Devrim'in tasfiyesi sırasında kadın, kargaşa içinde bir serbestlik yaşar. Ancak toplum yeniden örgütlenince, kadın da yeniden ağır bir biçimde köleleştirilir. Feminist bakış açısından, Fransa diğer ülkelerin ilerisindeydi, ama modern Fransız kadının talihsizliği şuydu ki toplumsal konumu askeri diktatörlük döneminde kararlaştırılmıştı. Kadının yazgısını tüm bir yüzyıl için belirleyen Napoléon Yasası, onun özgürleşmesini çok geciktirmiştir. Bütün askerler gibi Napoléon da kadını yalnızca anne olarak görmek istemektedir, ama bir burjuva devriminin mirasçısı olarak, toplumun yapısını bozup kadın eş karşısında anneye üstünlük tanımayı düşünmez. Babalığın araştırılmasını yasaklar, bekâr annelerin ve evlilik dışı çocukların koşullarını katı bir yaklaşımla belirler. Bu arada evli kadın da anneliğin getirdiği saygınlıktan bir fayda görmez; feodal düzenin paradoksu

devam etmektedir. Kızlar ve kadınlar yurttaş olma hakkından yoksundurlar, bu da avukatlık yapmak ve vasi olmak gibi işlevlerin onlara yasaklanması anlamına gelir. Oysa, evlilikte *mundium* korunduğu halde, bekâr kadın medenî hakların tümünden yararlanmaktadır. Kadın kocasına *itaat etmek* zorundadır; evlilik dışı bir ilişkiye girse kocası onu hapis cezasına çarptırabilir ve boşanma hakkı elde edebilir. Suçlu kadını suçüstü yakalayıp öldürürse, koca yasaların gözünde bağışlanabilir; buna karşılık kendisi ancak eve kalıcı olarak bir kadın getirirse cezaya çarptırılabilir ve karısı ancak bu durumda ondan boşanabilir. Evli çiftin yaşayacağı yeri koca belirler, baba çocukları üzerinde anneden çok daha fazla hakka sahiptir ve –ticarî bir işletmeyi idare edenler dışında– kadınların üzerlerine bir iş yükümlülüğü almaları için koca izni gerekmektedir. Evliliğin gücü kadın eşin hem şahsı hem de malları üzerinde sıkıca uygulanır.

Tüm 19. yüzyıl boyunca hukuk içtihatı yasanın bu katılıklarını güçlendirmekten başka bir şey yapmaz; bu arada kadını, başka şeylerin yanı sıra her tür mal devri hakkından da yoksun bırakır. 1826'da Restorasyon iktidarı boşanmayı yasaklar, 1848 Kurucu Meclisi yeniden getirmeyi reddeder; boşanma ancak 1884'te geri gelir ama boşanabilmek hâlâ çok zordur. Çünkü burjuvazi hiç olmadığı kadar güçlüdür, ama buna karşılık sanayi devriminin ne tür tehditler barındırdığını bilir; kendini kaygılı bir otoriteyle olumlamaktadır. 18. yüzyıldan miras kalmış olan düşünce özgürlüğü aile ahlakına dokunmaz; bu ahlak anlayışı, 19. yüzyılın başında Joseph de Maistre ve Bonald gibi gerici düşünürlerin tanımladığı şekilde kalır. Bu düşünürler, düzene verdikleri değeri Tanrının iradesiyle temellendirmekte ve katı bir hiyerarşiye dayalı bir toplum istemektedirler; çözülemez bir hücre olan aile, toplumun mikrokozmosu olacaktır. "Çocuk karşısında kadın neyse, kadın karşısında erkek de odur ya da bakan karşısında uyruk neyse, iktidar karşısında bakan da odur," der Bonald. Böylece koca yönetir, kadın evi idare eder, çocuklar da itaat ederler. Boşanma elbette yasaktır ve kadın eve kapatılmıştır. Yine Bonald şöyle der: "Kadınlar siyasal topluma değil, aileye aittirler; doğa onları kamusal işlevleri yerine getirmek için değil ev işleri yapmak için yaratmıştır." Le Play'nin yüzyılın ortasına doğru tanımladığı ailede bu hiyerarşiler gözetilir.

Biraz farklı bir biçimde Auguste Comte da cinsiyetler arasında bir hiyerarşi talep etmektedir; cinsiyetler arasında "hem fiziksel hem de ahlakî farklılıklar vardır; bu farklılıklar tüm hayvan türlerinde ve özellikle *de insan ırkında* onları birbirinden derinlemesine ayırır." Kadınlık, kadını "ırkın ideal tipi" olmaktan uzaklaştıran bir tür "sürekli çocukluk"tur. Bu biyolojik çocuksuluk kendini bir entelektüel zaaf olarak gösterir. Bu salt duygusal [*affectif*] varlığın rolü zevcelik ve ev kadınlığıdır, erkeklerle rekabete giremez: "Onun için ne yönetim uygundur ne de eğitim." Bonald'ın düşüncesinde olduğu gibi, kadın aile içine kapatılmıştır ve bu minyatür toplumda yönetici babadır, çünkü kadın "ev içi yönetimi bile olsa her tür yönetim yetisinden yoksundur", sadece idare eder ve tavsiyelerde bulunur. Eğitimi de kısıtlı olmalıdır. "Kadınlar ve proleterler yaratıcı [*auteur*]

olamazlar ve olmamalıdır; zaten bunu istemezler de." Comte ayrıca toplumun evriminin, kadınların aile dışında çalışmalarını tamamen ortadan kaldıracağını öngörmektedir. Yapıtının ikinci bölümünde ise Comte, Clotilde de Vaux için duyduğu aşkın etkisiyle kadını o kadar yüceltir ki neredeyse tanrısallaştırır, yüce varlığın ifadesi sayar. Pozitivizm dininin İnsanlık tapınağında, insanlara tapınmaları için sunacağı varlık kadındır, ama kadın bu kültü ancak ahlaklılığıyla hak eder; erkek eylerken, o sever. Erkekten daha derin bir biçimde özgüdür [altruiste]. Ama pozitivist sistem uyarınca kadın yine aile içine kapatılmış olarak kalır; boşanması yasaktır ve dulluğunun sonsuza kadar sürmesi tercih edilir; ne ekonomik ne siyasal bir hakka sahiptir, yalnızca bir zevce ve eğiticidir.

Balzac aynı ideali daha kinik bir biçimde dile getirir. *Physiologie du Mariage*'da [Evliliğin Fizyolojisi] şöyle yazar: "Kadının yazgısı ve şansı erkeklerin yüreğini hoplatmaktır." "Kadın, sözleşme yoluyla edinilen bir mülktür; taşınır maldır, çünkü onun üzerindeki mülkiyet hakkı ona fiziksel olarak sahip olanındır. Son olarak kadın tam anlamıyla erkeğin eklentisinden başka bir şey değildir." Burada Balzac, 18. yüzyılın serbestliğine ve kendisini tehdit eden ilerici düşüncelere tepki olarak kadın düşmanlığı katlanmış olan burjuvazinin sözcülüğünü yapmaktadır. *Physiologie du Mariage*'ın başında, aşkı dışlayan bu kurumun kadını zorunlu olarak zinaya sürükleyeceğini açıkça gösterdikten sonra kocaya, şayet onurunu kaybetmenin utancından kurtulmak istiyorsa karısını tam bir boyunduruk altında tutmasını öğütler. Ondan eğitimi ve kültürü esirgemek, bireyselliğini geliştirmesine izin verecek her şeyi ona yasaklamak, onu rahatsız giysiler giymek zorunda bırakmak, kansız kalacak şekilde beslenmesini özendirmek gerekir. Burjuvazi tam da bu programa uymaktadır. Kadınlar mutfakta ve ev işlerinde köleleştirilmekte, davranışları kısıkançça denetlenmektedir; her tür bağımsızlık çabasını engelleyecek bir dizi muâşeret kuralına hapsedilmişlerdir. Telafi olarak onurlandırılırlar, en zarif nezaket gösterileriyle kuşatılırlar. "Evli kadın, tahta çıkarmayı bilmemiz gereken bir köledir," der Balzac. Önemsiz olaylarda erkeğin kadınlar karşısında kendini silmesi, onlara yer vermesi konusunda herkes hemfikir. Kadınlara ilkel toplumlarda olduğu gibi yük taşıtmak yerine, onları her tür zahmetli işten ve kaygıdan kurtarmak için yarışılmaktadır. Bu aynı zamanda onları her tür sorumluluktan da kurtarmak demektir. Bu şekilde kandırılarak ve koşullarının iyiliğiyle baştan çıkarılarak kadınların, içine hapsedilmek istendikleri anne ve ev kadını rollerini kabul edecekleri umulmaktadır. Gerçekten de burjuva kadınlarının çoğu teslim olmuştur. Eğitimleri ve asalak konumları onları erkeğe bağımlı kıldığı için, taleplerini ileri sürmeye bile cesaret edemezler. Bu cesarete sahip olanlar da herhangi bir karşılık almaz. Bernard Shaw, "İnsanın zincirleri ona saygınlık getiriyorsa, onu zincire vurmak zincirlerinden koparmaktan daha kolaydır," demiştir. Burjuva kadın zincirlerine tutunmaktadır, çünkü sınıf ayrıcalıklarına tutunmaktadır. Ona bıkıp usanmadan, kadınların özgürleşmesinin burjuva toplumunun güçsüzleşmesi anlamına geleceği anlatılmaktadır, o da bunu çok iyi bilir. Erkekten özgürleştiğinde çalışmak zorunda

kalacaktır; özel mülkiyet üzerinde sadece kocasınınkilere bağlı bazı haklara sahip olmaktan dolayı üzüntü duyuyor olabilir, ama özel mülkiyetin ortadan kaldırılması ona daha büyük bir üzüntü verecektir. İşçi sınıfı kadınlarına karşı hiçbir dayanışma duygusu taşımaz. Kocasına, kadın tekstil işçilerine olduğundan çok daha yakındır. Onun çıkarlarını kendi çıkarları haline getirir.

Yine de bu inatçı dirençler tarihin ilerleyişini durduramaz; makineleşme toprak mülkiyetini yıkar, çalışan sınıfın ve bununla bağlantılı olarak kadının özgürleşmesine neden olur. Sosyalizmin her türü, kadını aileden kopararak onun özgürleşmesine destek olur. Ortaklaşmacı bir düzen düşleyen Platon, kadınlara Sparta'daki gibi bir özerklik vaat ediyordu. Sait-Simon, Fourier ve Cabet'nin ütöpik sosyalizmleriyle birlikte "özgür kadın" ütopyası doğar. Saint-Simon'un evrensel birlik [association] düşüncesi tüm köleliklerin ortadan kaldırılmasını gerektirir, hem işçinin hem de kadınınkinin. Kadınlar da erkekler gibi insan varlıkları oldukları içindir ki Saint-Simon ve onun ardından Leroux, Pecqueux ve Carnot onların özgürleşmesini istemektedir. Ne yazık ki bu akla uygun tez, ütopyacılık okulunda en çok rağbet gören tez değildir. Okul kadını dişiliği yüzünden yüceltmektedir, bu ise ona zarar vermenin en iyi yoludur. Toplumsal birimin çift olduğu gerekçesiyle Peder Enfantin, rahip-çift olarak adlandırdığı her yönetici çiftte bir kadının da bulunmasını ister. Bir kadın-mesih sayesinde daha iyi bir dünyanın kurulmasını beklemektedir ve Kadının Dostları bu kadın kurtarıcıyı bulmak için Doğu'ya giderler. Enfantin, kadının özgürleşmesini tenin saygınlığına kavuşturulmasıyla birleştiren Fourier'den etkilenmiştir. Fourier her bireyin tutkuların çekimine kapılma özgürlüğünü savunmaktadır; evliliğin yerine aşkı geçirmeyi ister, kadını da kişiliğiyle değil, aşktaki işleviyle ele alır. Cabet de kadınlara ancak sınırlı bir siyasal katılım hakkı tanımakla birlikte, İskaria komünizminin cinsiyetler arasında tam bir eşitlik yaratacağını vaat eder. Aslında Saint-Simoncu harekette kadınların ancak ikincil bir yeri vardır. Sadece, *La Femme Nouvelle* [Yeni Kadın] adlı gazeteyi kuran ve kısa bir süre boyunca yaşıtan Claire Bazard hayli önemli bir rol oynar. Bunun ardından birçok küçük dergi çıkar ama ancak çekingen talepler ileri sürerler; kadının özgürleşmesinden çok eğitilmesini isterler. Carnot ve ardından Legouvé kadının eğitim düzeyinin yükseltilmesiyle ilgilenirler. Erkeğin ortağı olan, insanlığı yeniden oluşturacak kadın fikri bütün 19. yüzyıl boyunca sürer; bu düşüncüyü Victor Hugo'da da bulabiliriz. Ama kadını erkekle eş tutmak yerine erkeğin karşısına koyan, ona akli değil sezgiyi, duyguyu layık gören bu öğretiler aslında kadınların davasının saygınlığına zarar vermiştir. Ayrıca taraftarlarının beceriksizliği de bu davanın saygınlığına zarar vermiştir. 1848'de kadınlar birçok kulüp ve gazete kurar; Eugénie Niboyer, Cabet'nin de katkıda bulunduğu *La Voix des Femmes* [Kadınların Sesi] adlı gazetenin editörlüğünü üstlenmiştir. Bir kadın temsilciler grubu, "kadın hakları"nı talep etmek üzere Belediye'ye gider ama hiçbir şey elde edemez. 1849'da Jeanne Decoin milletvekilliğine adaylığını koyar, sonradan gülünç duruma düşecek bir seçim kampanyası yürütür. "Vezüvlü kadınlar" hareketini ve

ruhaf giysiler giyip dolaşan Bloomerci kadınlar hareketini de gülünçlük bitirir. Dönemin en zeki kadınları bu hareketlerden uzak durur: Madam de Staël, kız kardeşlerinden çok kendi davası için mücadele etmiştir; Georges Sand özgür aşk hakkını savunur ama *La Voix des Femmes*'a katkıda bulunmayı reddeder; onun talepleri daha çok duygusaldır. Flora Tristan halkın kadınlar aracılığıyla kurtulacağına inanır, ama kendi cinsiyetinden çok işçi sınıfının özgürleşmesiyle ilgilanmektedir. Buna karşılık David Stern ve Madam de Girardin feminist harekete katılır.

19. yüzyılda gelişen reformist hareket, adaleti eşitlikte aradığı için genelinde feminizmden yanadır. Dikkat çekici bir istisna vardır, o da Proudhon'dur. Kuşkusuz köylü kökeninden dolayı, Saint-Simoncu mistisizme şiddetle karşı çıkar; küçük mülkiyetten yanadır ve böyle olduğu için de kadını eve kapatır. Kadını "ya ev kadını ya saraylı fahişe" olma ikilemine hapseder. O zamana dek feminizme yönelik saldırılara öncülük edenler, sosyalizmle de aynı öfkeyle mücadele eden tutuculardı. Başkalarının yanı sıra *Charivari* gazetesi, feminizmde dalga geçilecek tükenmez bir kaynak bulmuştu. Feminizm ile sosyalizm arasındaki ittifakı bozan ise Proudhon'dur; Leroux'nun başkanlık ettiği sosyalist kadınlar şölenine karşı çıkar, Jeanne Ducoin'a ateş püskürür. *La Justice [Adalet]* adlı yapıtında, kadının erkeğe bağımlı kalması gerektiğini ileri sürer; toplumsal birey olarak yalnızca erkek önemlidir; çift, bir ortaklık değil birleşmedir, çünkü ortaklık olması için eşitlik olması gerekir; kadın erkekten daha aşağı konumdadır, çünkü, her şeyden önce, fiziksel gücü erkeğinkinin ancak 3'te 2'sidir, ayrıca entelektüel ve ahlaki olarak da aynı oranda erkekten daha aşağı konumdadır: Değeri toplam olarak, 2x2'ye karşı 3x3'tür, yani güçlü cinsiyetin 27'de 8'idir. Madam Adam soğukkanlılıkla, Madam d'Héricourt ise talihsiz bir taşkınlıkla olmak üzere iki kadın kendisine yanıt verince, Proudhon *La Pornocratie ou la femme dans les temps modernes [Pornografinin Hükümlanlığı ya da Modern Çağda Kadın]* ile bunlara karşılık verir. Bu arada bütün feminizm karşıtları gibi, erkeğin kölesi ve aynası olan "hakiki kadın"a ateşli övgüler yöneltir. Tüm bu adanmışlığa karşın, Proudhon'un kadına dayattığı yaşamın kendi karısını da mutlu kılmadığını herhalde kendisi de kabul etmiştir. Madam Proudhon'un mektupları uzun birer sızlanmadan ibarettir.

Olayların akışını etkileyen, bu kuramsal tartışmalar değildir. Bunlar olsa olsa olayları tereddütlü biçimde yansıtmaktadır. Kadın, tarih öncesi çağlardan bu yana kaybetmiş olduğu ekonomik önemi yeniden kazanır, çünkü evden kurtulur ve fabrikada yeniden üretime katılır. Bu alt üst oluşu mümkün kılan makinelerdir, çünkü erkek işçilerle kadın işçiler arasındaki fiziksel güç farkı birçok durumda ortadan kalkar. Sanayinin ani atılımı erkek işçilerin sunduğundan daha fazla işgücü talep ettiği için, kadınların işbirliği gereklidir. 19. yüzyılda kadının yazgısını dönüştüren ve onun önünde yeni bir çağın açılmasını sağlayan büyük devrim işte budur. Marx ve Engels bu devrimin getireceği bütün kazanımları kestirirler ve kadınlara proletaryanın kurtuluşuyla gelecek bir kurtuluşu vaat

ederler. Nitekim Bebel “Kadının ve işçinin ortak özelliği her ikisinin de ezilmesidir,” der. Teknik evrim aracılığıyla kadının ve işçinin üretken emeğinin kazanacağı önem sayesinde ikisi birlikte ezilmişlikten kurtulacaktır. Engels kadının yazgısının özel mülkiyetin tarihine sıkı sıkıya bağlı olduğunu gösterir; bir felaket, anne hakkının yerine patriyarkanın geçmesine yol açmış ve kadını babanın mülküne köle kılmıştır, ama sanayi devrimi bu düşüşün karıştını oluşturacak ve kadının özgürleşmesine yol açacaktır. Şöyle yazar Engels: “Kadın ancak büyük bir toplumsal ölçekte üretime katıldığında ve artık ev işleri bakımından ona sadece önemsiz bir oranda gerek kaldığında özgürleşebilir. Bu ise ancak, kadının emeğini büyük ölçekte kabul etmekle kalmayıp onu biçimsel olarak gerekli kılan modern büyük sanayide olanaklı mümkün hale gelmiştir.”

19. yüzyılın başında kadın, diğer cinsiyetten olan işçilerden çok daha utanç verici bir biçimde sömürülüyordu. Evde üretim, İngilizlerin “sweating system” dediği şeyi oluşturuyordu. İşçi kadın sürekli çalışmasına karşın ihtiyaçlarını karşılayacak kadar para kazanamıyordu. Jules Simon *L'Ouvrière*'de [*İşçi Kadın*], hatta tutucu Leroy Beaulieu de 1873'te yayımlanan *Le Travail des femmes au XIX*'de [*XIX. Yüzyılda Kadın Emeği*] kimi iğrenç istismarları ifşa eder. Beaulieu iki yüz binden fazla Fransız kadın işçinin günde elli kuruştan az kazandığını açıklar. Dolayısıyla kadın işçilerin telaşla atölyelere göçmek istemesi anlaşılabilir; zaten çok geçmeden kadınlara atölyeler dışında örgü örmek, çamaşırcılık ve hizmetçilikten başka bir iş kalmamıştır, bunların tümü de açlık sınırında ücretlerin ödendiği köle işleridir; fabrikalar dantelciliği, tuhafiyeciliği vb. de ele geçirmiştir. Buna karşılık pamuk, yün ve ipek sanayilerinde kitlesel bir iş arzı vardır; kadınlar en çok iplikçilik ve dokuma atölyelerinde kullanılmaktadır. İşverenler çoğunlukla onları erkeklerle tercih ederler. “Daha iyi ve daha düşük ücretle çalışıyorlar.” Bu kinik formül kadın emeğinin dramına ışık tutar; çünkü kadın, insan olma saygınlığına çalışarak kavuşmuştur, ama bu kazanım özellikle zorlu ve uzun bir süreç sonunda sağlanmıştır. İplikçilik ve dokuma işler acısı sağlık koşullarında yapılmaktadır. “Lyon’da,” diye yazar Blanqui, “şeritçilik atölyelerinde bazı kadınlar, neredeyse kayışa asılmış bir biçimde hem ayaklarını hem de ellerini kullanarak çalışmak zorundalar”. 1831’de ipek işçisi kadınlar, yazın sabah üçten akşam on bire kadar, ortalama günde on yedi saat, “çoğunlukla sağlık koşullarının çok kötü olduğu ve güneş ışınlarının hiçbir zaman erişemediği atölyelerde çalışıyorlar,” der Norbert Truquin. “Bu genç kızların yarısı çiraklıkları bitmeden vereme yakalanırlar. Şikâyet ettiklerinde de numara yapmakla suçlanırlar.”² Ayrıca ustabaşılar genç işçi kadınları istismar etmektedir. *La Vérité sur les événements de Lyon*’un [*Lyon Olaylarının Ardındaki Gerçek*] adsız yazarı, “Amaçlarına ulaşmak için, tuvalet ve yemek ihtiyacını kullanmak

1 Sweatshop (Ter atölyesi). İngilizcede kötü koşullarda çalışılan, merdiven altı işletmeleri ifade etmek için kullanılan bir deyim. –Çn.

2 N. Truquin, *Mémoires et aventures d'un prolétaire* [Bir Proleterin Anıları ve Serüvenleri]. Aktaran, E. Dolléans, *Histoire du mouvement ouvrier* [İşçi Hareketinin Tarihi], c. I.

gibi en tiksindirici yollara başvuruyorlardı,” der. Kadınların tarlada ve fabrikada çalışmayı birleştirdiği de olur. Kinik bir biçimde sömürülmektedirler. Marx *Kapital*’deki bir notta şöyle der: “Bir fabrikatör olan Bay M.E. bana, mekanik dokuma tezgâhlarının başında yalnızca kadınları çalıştırdığını, evli kadınları ve özellikle de ailelerinin geçimine destek olan aile sahibi kadınları tercih ettiğini, bunların evli olmayan kadın işçilerden çok daha dikkatli ve uysal olduğunu, gerekli geçim araçlarını tedarik edebilmek için güçlerini son zerresine kadar harcamak zorunda kaldıklarını anlattı. İşte böylece,” diye ekler Marx, “birtakım erdemler, kadın karakterine özgü erdemler, kadınlara zarar vermeye başlıyor; kadın doğasındaki ahlak ve incelikle ilgili her şey kadının köleleştirilmesine ve onun acı çekmesine yol açan araçlar haline getiriliyor.”¹ *Kapital*’i özetleyen ve Bebel’i yorumlayan G. Derville şöyle yazar: “Ya lüks hayvanı ya da yük hayvanı, günümüzde kadın neredeyse sadece bundan ibarettir. Çalışmadığı zaman ona erkek bakar, ölesiye çalıştığında da ona bakan yine erkektir.” İşçi kadının durumu öylesine içler açıcıdır ki Sismondi ve Blanqui kadınların atölyelere girmesinin yasaklanmasını talep ederler. Bunun nedeni kısmen, kadınların kendilerini savunmayı ve sendikalarda örgütlenmeyi becerememiş olmasıdır. Kadın “birlikleri” 1848’den beri vardır ve başlangıçta bunlar üretim birlikleridir. Aşağıdaki rakamların da gösterdiği gibi, hareket son derece ağır ilerleyecektir:

1905’te toplam 781.392 sendikalı işçiden 69.405’i kadındır;

1908’de toplam 957.120 sendikalı işçiden 88.906’sı kadındır;

1912’de toplam 1.064.413 sendikalı işçiden 92.336’sı kadındır;

1920’de toplam 1.580.967 işçiden 239.016’sı kadın işçi ve emekçilerdir; 1.083.957 kadın tarım işçisinden sadece 36.193’ü sendikalıdır, yani toplam 3.076.585 sendikalı işçiden 292.000’i kadın işçilerdir. Kadınların önünde açılan bu yeni olanaklar karşısında onları böyle silahsızlandıran, bir tevekkül ve boyun eğme geleneği, dayanışma ve kolektif bilinç eksikliğidir.

Bu tavrın sonucu olarak kadınların çalışması ancak çok uzun bir sürede ve gecikmeyle düzenlenmiştir. Yasanın devreye girmesi için 1874 yılını beklemek gerekir; yine de, İmparatorluk döneminde yürütülen kampanyalara karşın, kadınlarla ilgili sadece iki düzenleme yapılır. Bunlardan biri, reşit olmayanların gece çalışmasını yasaklamakta, pazar ve tatil günleri de izinli olmalarını zorunlu kılmaktadır; günlük çalışma saatleri ise on ikiyle sınırlandırılır. Yirmi bir yaşından büyük kadınlara gelince, onların madenlerde ve taşocaklarında yeraltında çalışmasının yasaklanmasıyla yetinilir. Kadınların çalışmasıyla ilgili ilk yasa 2 Kasım 1892 tarihini taşımaktadır. Bu yasa gece çalışmayı yasaklar ve fabrikadaki işgününü sınırlandırır ama her tür sahtekârlığa da kapı aralamaktadır. 1900’de işgünü on saatle sınırlandırılır, 1905’te haftalık tatil zorunlu kılınır, 1907’de işçi kadın kazancını özgürce kullanma hakkını kazanır, 1909’da doğum yapan kadınlara ücretli izin sağlanır, 1911’de, 1892’de yapılan düzenlemeler yeniden ele

alınır ve zorunlu kılınır, 1913'te kadınların doğum öncesi ve sonrası izinleriyle ilgili koşullar düzenlenir, tehlikeli ve aşırı yorucu işlerde çalışmaları yasaklanır. Yavaş yavaş bir sosyal yasalar manzumesi oluşur ve kadınların çalışması kimi sağlık güvenceleriyle kuşatılır: Satıcı kadınlar için oturacak yer zorunluluğu getirilir, açık hava sergilerinde uzun süre durmaları yasaklanır, vb. BIT [Uluslararası Çalışma Bürosu], kadınların çalıştığı işlerin sağlık koşullarıyla, gebelikte verilecek izinlerle vb. ilgili bazı uluslararası anlaşmalar yapılmasını sağlamıştır.

Kadın işçilerin mütevekkil teslimiyetinin diğer bir sonucu, yetinmek zorunda kaldıkları ücretlerdir. Kadın işçilerin ücretlerinin neden bu kadar düşük düzeyde kaldığına ilişkin çeşitli açıklamalar önerilmiştir; aslında bu durum bir dizi etkenin bir araya gelmesinden kaynaklanır. Kadınların gereksinimlerinin erkeklerden az olduğunu söylemek yeterli değildir. Bu ancak sonradan bulunmuş bir haklı çıkarma yöntemidir. Daha doğru olan açıklama, gördüğümüz gibi, kadınların onları sömürönlere karşı kendilerini savunmayı becerememiş olmasıdır. Piyasaya işgücü masrafı olmadan üretilmiş ürünler süren cezaevlerinin rekabetiyle karşı karşıyadır kadınlar, kendi aralarında rekabet etmektedirler. Ayrıca belirtmek gerekir ki kadın, evlilik bağının sürdüğü bir toplumun bağrında, çalışarak özgürleşmek peşindedir. Babasının ya da kocasının evine bağlı olan kadın çoğu kez eve bir destek sağlamakla yetinir; aile dışında, ama aile için çalışmaktadır; dolayısıyla, bir kadın işçi, gereksinimlerinin tümünü karşılaması söz konusu olmadığından, bir erkeğin talep ettiğinden çok daha düşük bir ücreti kabul etmeye razı olur. Kadınların çok önemli bir bölümü düşük ücretlerle yetindiğinden, kadın ücretleri bu düzeye göre ayarlanır ve elbette bu, işveren için son derece elverişlidir.

1889-93 arasında yapılan bir soruşturmaya göre Fransa'da, erkeğinkine eşit bir işgünü için bir kadın işçi ancak erkeğin ücretinin yarısını almaktadır. 1908'deki soruşturmaya göre ise, evde üretim yapan kadın işçilerin en yüksek gelirleri saat başına yirmi kuruştur ve beş kuruşa kadar düşebilmektedir. Böylesine sömürölen bir kadın için sadaka almadan ya da bir hamisi olmadan yaşamak olanaksızdır. 1918'de Amerika'da kadın, erkeğin aldığı ücretin ancak yarısını almaktadır. Bu döneme doğru, Almanya'da madenden aynı miktarda kömür çıkaran bir kadın işçi erkekten yaklaşık %25 daha az ücret alır. 1911 ile 1943 yılları arasında Fransa'da kadın ücretleri erkeklerinkinden biraz daha hızlı yükselmiştir, ama kesin olarak onlarinkinden düşük kalmıştır.

Her ne kadar işverenler kadınların razı olduğu bu düşük ücretler nedeniyle onları hevesle kabul etmişlerse de bu olgu erkek işçiler safında kimi direnişlere yol açmıştır. Proletaryanın davası ile kadınlarınkı arasında, Bebel ve Engels'in iddia ettiği kadar dolaysız bir dayanışma olmamıştır. Mesele, ABD'deki siyah işgücü meselesiyle hemen hemen aynıdır. Bir toplumun en çok ezilen azınlıklarını onların ait olduğu sınıfın bütününe karşı bir silah olarak kullanmak ezenlerin çok işine gelir; dolayısıyla azınlıklar başta düşman gibi görünür. Siyahlarla Beyazların, kadın işçilerle erkek işçilerin, birbirlerine karşı olmak yerine çıkarlarını birleştirip ortak bir cephe kurabilmesi için duruma ilişkin daha derinlemesine bir bilinç gerekir.

Erkek işçilerin başlangıçta bu ucuz işgücünün rekabetini korkulacak bir tehdit olarak görmeleri ve düşmanca davramaları anlaşılabilir. Kadınların kendi çıkarlarını savunabilmeleri ve işçi sınıfının bütününün çıkarlarını tehlikeye atmadan geri durmaları, ancak sendika yaşamına dahil edilmeleriyle mümkün olmuştur.

Bütün bu güçlüklerle karşı, kadın emeğinin evrimi sürmüştür. 1900'de Fransa'da hâlâ giysi, deri ve süet eşya, cenaze çelenkleri, çanta, incik boncuk ve Paris'e özgü turistik eşya imalatında, evde çalışan 900.000 kadın işçi vardı, ama bu rakam önemli ölçüde azalmıştır. 1906'da çalışma yaşına gelmiş (on sekiz ile altmış yaş arası) kadınların %42'si tarımda, sanayide, ticarette, bankalarda, sigorta şirketlerinde, bürolarda ve serbest mesleklerde istihdam ediliyordu. Bu gelişme, 1914-18'deki ve son dünya savaşı sırasındaki işgücü bunalımıyla hızlanmıştı. Küçük ve orta burjuvazi, kadın işgücünün bu gelişiminin peşinden gitmeye karar vermiş ve kadınlar serbest meslekleri istila etmiştir. Son savaştan önce yapılan son sayımlardan birine göre on sekiz ile altmış yaş arası kadınların toplamının yaklaşık %42'si Fransa'da, %37'si Finlandiya'da, %34,2'si Almanya'da, %27,7'si Hindistan'da, %26,9'u İngiltere'de, %19,2'si Hollanda'da, %17,7'si ABD'de çalışıyordu. Ancak Fransa'da ve Hindistan'da rakamların bu kadar yüksek olmasının nedeni, kırsal kesimde istihdam edilen emeğin önemidir. Köylülüğü dışarıda tutarsak, 1940'ta Fransa'da yaklaşık 500.000 kadın işletme yöneticisi, bir milyon kadın memur, iki milyon kadın işçi, bir buçuk milyon da kendi hesabına çalışan kadın ve işsiz vardı. Kadın işçilerin 650.000'i hizmetçidir; 1.200.000'i ara sanayide, bunların 440.000'i tekstil, 315.000'i hazır giyim sanayiinde çalışmaktadır, 380.000 kadın da evde terzi olarak çalışmaktadır. Ticaret, serbest meslekler ve kamusal hizmetlerde Fransa, İngiltere ve ABD hemen hemen aynı düzeydedir.

Kadına ilişkin olarak ortaya çıkan temel sorunlardan birisi, görmüş olduğumuz gibi, yeniden üretici rolü ile üretici rolünü uzlaştırmaktır. Tarihin başlarında kadını ev işine yazgılı kılan ve dünyanın kuruluşuna katılmasını engelleyen derin neden, onun üreme işlevinin kölesi olmasıdır. Dişi hayvanların kısışma dönemlerinin ve mevsimlerinin olması, güçlerinden tasarruf etmelerini sağlar; oysa kadın söz konusu olduğunda, ergenlik ile menopoz arasındaki dönemde doğa onun üreme yetisini sınırlandırmaz. Bazı uygarlıklar erken cinsel birleşmeleri yasaklar; doğumlar arasında kadına en az iki yıl dinlenme süresini gerekli tutan yerli kabilelerden söz edilmektedir, ama genel olarak yüzyıllar boyunca kadının doğurganlığı düzenlenmemiştir. İlkçağ'dan beri sıvı ilaçlar, vajina için fitiller, vajinal tamponlar gibi, genellikle kadınların kullandığı doğum kontrolü yöntemleri

4 "Doğum kontrolü yöntemlerinden söz eden en eski metin, MÖ iki bin yılından kalma bir Mısır papirüsüdür. Burada, krokodil dışkısı, bal, sodyum karbonat ve zamlı bir maddeden oluşan garip bir karışımın vajinaya uygulanması tavsiye edilir." (P. Ariès, *Histoire des populations françaises* [Fransız Halklarının Tarihi]). Ortaçağ'da İranlı hekimler, sadece dokuzu erkek tarafından uygulanan otuz bir yöntem bilmektedirler. Hadrianus döneminde Soranos, çocuk istemeyen kadının erkek boşalırken "nefesini tutması, spermin rahim kemiğine girememesi için kendini biraz geriye çekmesi, derhal kalkması, çömelmesi ve aksırması" gerektiğini söyler.

vardır, ama bunlar sadece fahişelerle doktorların paylaştığı sırlardı; hicivcilerin kısırlıklarını yerdığı çöküş dönemi Romalı kadınları da bu sırlardan haberdardı belki de. Ama Ortaçağ'da bu yöntemler bilinmez; 18. yüzyıla kadar bunların izine rastlanmaz. Birçok kadın için o dönemde yaşam kesintisiz bir gebelikler dizisiydi, serbest kadınlar bile özgür aşkın bedelini çok sayıda gebelikle ödüyordu. Belli dönemlerde insanlık pekâlâ nüfusu azaltma gereksinimi duymuştur, ama aynı zamanda da uluslar zayıflamaktan korkuyordu; bunalım ve sefalet dönemlerinde, bekârların evlilik yaşının geciktirilmesiyle doğum oranının düşmesi sağlanıyordu. Ama kural erken evlenmek ve kadının kaldırılabileceği kadar çok sayıda çocuk sahibi olmaktı, yaşayan çocukların sayısını sadece çocuk ölümleri azaltıyordu. Daha 17. yüzyılda Pure rahibi⁵, kadınların mahkûm olduğu "aşk yüzünden su toplaması"na karşı çıkar; Madam de Sévigné ise kızına çok sık gebe kalmamasını öğütler. Ancak Malthusçu eğilim Fransa'da 18. yüzyılda gelişir. Önce varlıklı sınıflar, ardından halkın tümü, çocuk sayısını ebeveynlerin kaynaklarına göre sınırlamayı mantıklı bulur ve doğum kontrolü yöntemleri törelere girmeye başlar. 1778'de nüfusbilimci Moreau şöyle yazar: "Türün çoğalmasını eskiden kalma bir aldatmaca olarak görenler sadece zengin kadınlar değildir; insandan başka hiçbir hayvanın bilmediği bu uğursuz sırlar köylere kadar girmiştir; doğayı köylerde bile kandırıyoruz." "Geri çekme" yöntemi ilkin burjuvazi arasında yaygınlaşır, ardından kırsal kesime ve işçilere kadar yayılır. Zührevi hastalıklardan korunmak için zaten kullanılan prezervatif bir doğum kontrolü yöntemi haline gelir ve özellikle de 1840'a doğru kauçuğun kükürtle işlenmeye başlamasından sonra yaygınlaşır.⁶ Anglo-Sakson ülkelerde "birth control"⁷ resmen serbest bırakılmıştır ve eskiden birbirinden ayrılmaz olan iki işlevi, cinsel işlev ile üreme işlevini ayıran çok sayıda yöntem bulunmuştur. Viyanalı hekimlerin çalışmaları, gebe kalma mekanizmasını ve gebeliğe elverişli koşulları kesin bir biçimde ortaya koyarken, ondan kaçınmanın yolları konusunda da fikir verici olmuştur. Fransa'da hem doğum kontrolü yöntemlerinin propagandası hem de fitil, vajinal tampon, vb. satışı yasaktır, ama "birth control" yine de yaygındır.

Kürtaja gelince, hiçbir yerde yasalar buna resmen izin vermez. Roma hukuku embriyonun yaşamı için özel bir koruma öngörmüyordu; *nasciturus*'u⁸ bir insan varlığı olarak değil, annenin bedeninin bir parçası olarak değerlendiriyordu. *Partus antequam edatur mulieris portio est vel viscerum*.⁹ Çöküş döneminde kürtaj normal bir pratik olarak görülür ve yasa koyucu, kadınların doğum yapmasını özendirmek istediği zaman kürtajı yasaklamaya cesaret etmemiştir. Kadın koca-

5 La Précieuse [Kibar Hanım], 1656 içinde.

6 "1930'a doğru, bir Amerikan şirketi yılda yirmi milyon adet prezervatif satıyordu. On beş Amerikan şirketi piyasaya günde bir buçuk milyon adet prezervatif çıkarıyordu." (P. Ariès.)

7 Doğum kontrolü. -Çn.

8 Doğacak çocuk. -Çn.

9 "Doğmadan önce çocuk annenin bir parçasıdır, bir tür iç organdır."

sının isteğine rağmen çocuk yapmayı reddetmişse koca kadını cezalandırabilirdi, suç olan yalnızca kadının itaatsizliğiydi. Doğu ve Yunan-Roma uygarlıklarının tümünde kürtaj yasalar tarafından kabul ediliyordu.

Embriyona bir ruh atfederek bu konuya ilişkin ahlak fikirlerini alt üst eden Hristiyanlıktır; Hristiyanlıkta kürtaj ceninin kendisine karşı bir suç haline gelir. Augustinus “Doğurabileceği kadar çocuk doğurmayan bir kadın, tıpkı gebe kaldıktan sonra kendini yaralamaya girişen bir kadın gibi, doğurmadığı çocuk sayısı kadar cinayet işlemiş sayılır,” der. Bizans’ta kürtaj sadece geçici bir sürgünle cezalandırılıyordu; çocuk cinayetlerinin yaygın olduğu barbarlarda kürtaj sadece annenin isteği dışında şiddete başvurularak yapıldığında suçtu ve cezası kan parası ödemektir. Ama ilk konsillerde, cenin kaç aylık olursa olsun bu “cinayet”e son derece sert cezalar getirilir. Bu arada bitmek bilmeyen tartışmaların konusunu oluşturan bir soru ortaya çıkar: Ruh bedene tam olarak ne zaman girmektedir? Aziz Thomas ve yazarların çoğu, bunun erkek çocuklarda kırkıncı güne doğru, kız çocuklarda ise sekseninci güne doğru gerçekleştiğini belirler; dolayısıyla canlı cenin ile canlı olmayan cenin arasında bir ayrım yapılmış olur. Ortaçağ boyunca, kefaret kitabı şunu ilan etmektedir: “Gebe bir kadın meyvesini kırk beşinci günden önce yok ederse bir yıl cezaya çarptırılır. Altmış günün sonunda cezası üç yıl olur. Son olarak çocuk canlıysa, o kadının katil muamelesi görmesi gerekir.” Ancak kitapta şu da eklenir: “Çocuğunu beslemekte zorlanacağı için onu ortadan kaldıran yoksul bir kadınla zina suçunu saklamaktan başka bir amacı olmayan kadın arasında büyük bir fark vardır.” 1556’da II. Henri gebeliğin gizlenmesi üzerine ünlü bir ferman yayınlar; sadece gizleme bile ölümle cezalandırıldığına göre diye düşünülür, kürtaj için birtakım yollara başvuranlara aynı cezanın uygulanması için daha da fazla neden vardır. Aslında fermanın hedefinde çocuk katliamları vardır, ama kürtaj yapanlar ve onların işbirlikçileri için de ölüm cezasının çıkarılması doğrultusunda bu fermanın yetki alınacaktır. 18. yüzyıla doğru, canlı ceninle cansız cenin arasındaki ayrım ortadan kalkar. Yüzyıl sonunda Fransa’da büyük bir etkisi olan Beccaria, çocuk sahibi olmayı reddeden kadınların yanında yer alır. 1791 yasası çocuk aldırانları affetmekte ama onların suç ortaklarına “yirmi yıl pranga” cezası getirmektedir. Kürtajın insan öldürmek olduğu fikri 19. yüzyılda ortadan kalkar; kürtaj artık devlete karşı işlenmiş bir suç sayılmaktadır. 1810 yasası çocuk aldırmayı mutlak bir şekilde yasaklar, çocuk aldırانlar ve onların suç ortakları için hapis ve zorunlu çalışma cezasını getirir. Aslında hekimler annenin hayatı söz konusu olduğunda bu işleme hep başvur-maktadırlar. Yasa çok ağır olduğu için, jüri üyeleri yüzyılın sonuna doğru onu uygulamayı bırakırlar; çok az sayıda insan tutuklanmakta ve sanıkların 5’te 4’ü serbest bırakılmaktadır. 1923’te yeni bir yasa, gebeliğe müdahale edenler ve suç ortakları için zorunlu çalışma cezası öngörmekte, ama kadın için sadece hapis ya da para cezası getirmektedir. 1939’da çıkarılan yeni bir kararname özellikle teknisyenleri hedef alır; artık cezaları hiçbir şekilde ertelenmeyecektir. 1941’de kürtaj bir kararnameyle devletin güvenliğine karşı işlenmiş bir suç haline gelir.

Başka ülkelerde bu, ıslah edici cezaya çarptırılacak bir suç sayılmaktadır; yine de İngiltere’de hapis ya da zorunlu çalışmayla cezalandırılacak ağır bir suçtur. Genel olarak, yasalar ve mahkemeler çocuk aldırana, suç ortaklarına olduğundan daha fazla hoşgörü gösterirler. Buna karşılık kilise eski sertliğini korumaktadır. Kilise hukukunun 27 Mart 1917 tarihli yasası şöyle der: “Anne de dışında tutulmadan, çocuk aldırma işlemini gerçekleştirenler, istedikleri sonuca ulaştıklarında, sıradan insanlar için geçerli olan *latæ sententiæ*”¹⁰ kuralından yararlanamayacaklardır.” Hiçbir neden ileri sürülemez, hatta annenin ölüm tehlikesi bile. Bu yakınlarda Papa yine annenin hayatıyla çocuğunki arasında seçim yapılacaksa ilkinin feda edilmesi gerektiğini ilan etti: Anne vaftiz edilmiş olduğundan cennete gidebilir –garip bir biçimde cehennem bu hesaplara hiç dahil edilmez–; oysa cenin sonsuza kadar arafta kalmaya mahkûm olacaktır.”

Kürtaj Almanya’da Nazizmden önce, Sovyetler Birliği’nde ise 1936’dan önce, ancak kısa bir süre için serbest olmuştur. Ama hem dine hem de yasalara rağmen bütün ülkelerde yaygın olarak uygulanmaktadır. Fransa’da her yıl sekiz yüz bin ila bir milyon –yani doğum sayısı kadar– kişi çocuk aldırılmaktadır; bunların üçte ikisi evli kadınlardır, birçoğunun zaten iki ya da üç çocuğu vardır. Öyleyse önyargılara, dirençlere, eskimiş bir ahlakın kalıntılarına rağmen, özgür bir doğurganlıktan devlet ya da bireyler tarafından denetlenen bir doğurganlığa geçiş yapılmıştır. Doğum hekimliği [obstetrik] alanındaki gelişmeler doğum sırasındaki tehlikeleri önemli ölçüde azaltmıştır; çocuk yapmanın eziyetleri gitgide ortadan kalkmaktadır. Bu günlerde –Mart 1949– İngiltere’de bir kararnameyle belli anestezi yöntemlerini kullanmak zorunlu kılınmıştır; bunlar ABD’de zaten genel olarak kullanılmaktadır ve Fransa’da da yaygınlaşmaya başlamıştır. Yapay döllenmeyle birlikte, insanlığın üreme işlevini denetim altına almasına izin verecek bir evrim gerçekleşmektedir. Bu değişimlerin özellikle kadınlar açısından çok büyük bir önemi vardır; kadın böylece gebeliklerin sayısını düşürebilecek, gebeliklerin kölesi olmak yerine onları hayatına akılcı bir biçimde sokabilecektir. 19. yüzyıl boyunca kadın da doğadan özgürleşir, bedeninin hâkimiyetini elde eder. Üremenin külfetlerinden çok büyük ölçüde kurtulmuş olan kadın, ona sunulan ekonomik rolü üstlenebilir; böylece tüm kişiliğinin hâkimiyetini de elde edecektir.

10 Cezanın geri alınması. –Çn.

11 II. Ciltte bu yaklaşımın tartışılmasına geri döneceğiz. Şimdilik sadece şuna işaret etmekle yetinelim: Katolikler Aziz Augustinus’un öğretilerini harfi harfine benimsemekten uzaktırlar. Günah çıkartan papaz, düğün arifesinde nişanlı genç kıza, cinsel birleşme “olması gerektiği gibi” gerçekleşikten sonra kocasıyla istediği her şeyi yapabileceğini fısıldar. Aktif *birth control* [doğum kontrolü] yöntemleri –geri çekilme de dahil olmak üzere– yasaktır, ama Viyana’lı cinsellik uzmanları tarafından geliştirilen takvim yöntemini kullanma ve meşru tek amacı üreme olan edimi, kadının gebe kalmasının mümkün olmadığı günlerde gerçekleştirme hakkı vardır. Bu takvimi kendi cemaatlerine ileten vicdan idarecileri [*directeurs de conscience*] de vardır. Aslında birçok “Hristiyan anne”, sadece iki ya da üç çocuk doğurmuş ama bundan sonra da evlilik ilişkilerini kesintiye uğratmamıştır.

Kadının içinde bulunduğu koşulların evrimini açıklayan, bu iki etkenin, yani üretime katılımın ve üreme köleliğinden özgürleşmenin bir araya gelmesidir. Engels'in öngördüğü gibi, kadının toplumsal ve siyasal konumu kaçınılmaz olarak dönüşmek zorundaydı. Fransa'da Condorcet'nin, İngiltere'de de Mary Wollstonecraft'ın *Vindication of the Rights of Women* [Kadınların Haklarının Doğrulanması] adlı yapıtıyla başlattığı ve yüzyıl başında Saint-Simoncuların devraldığı feminist hareket, somut temellerden yoksun olduğu sürece hedefine ulaşamazdı. Artık kadının talepleri tüm ağırlıklarıyla ortadadır. Burjuvazi saflarında bile kabul göreceklere. Sanayi uygarlığının hızlı gelişimine bağlı olarak toprak mülkiyeti taşınır mallar karşısında gerilemektedir: Ailenin birliği ilkesi gücünü yitirmektedir. Sermayenin akışkanlığı sermaye sahibinin servetine karşılıksız olarak sahip olmasını ve ondan istediği gibi yararlanmasını sağlar; artık serveti ona değil, o servetine sahiptir. Kadını kocasına maddi açıdan bağlayan, ailenin toprak mülküydü. Bu ortadan kalktığında karı-koca artık yan yana iki bireyden ibarettir ve çocuklar bile çıkar bağının sağlamlığıyla karşılaştırılabilir bir bağ oluşturmazlar. Böylece grup karşısında birey kendini olumlayacaktır; bu evrim, kapitalizmin modern biçiminin zafere ulaştığı Amerika'da özellikle çarpıcıdır. Boşanmalar baş göstermekte, karı-koca sadece geçici ortaklar olarak görünmektedir. Kırsal nüfusun çok olduğu, Napoléon yasasının kadını kocasının vesayeti altına aldığı Fransa'da ise evrim yavaş olacaktır. 1848'de boşanma yeniden getirilmiştir ve kadın, kocasının zina yapması halinde boşanabilmektedir; buna karşılık ceza hukuku açısından cinsiyetler arası farklılık korunur, zina sadece ancak kadın tarafından gerçekleştirildiğinde suç sayılır. 1907'de bazı sınırlamalarla kadına tanınan vasilik hakkı ancak 1917'de tam anlamıyla kazanılır. 1912'de doğal babanın araştırılmasına izin verilir. Evli kadının konumunun değişime uğraması için 1938 ve 1942'yi beklemek gerekecektir. Bundan sonra, her ne kadar baba ailenin reisi olarak kalsa da itaat zorunluluğu kaldırılır. Aile konutunu erkek belirlemektedir ama kadın, geçerli nedenler gösterirse kocasının seçimine karşı çıkabilir. Kadının sahip olduğu ehliyetler artmıştır; yine de şu sıkıntılı ifadede, yasa maddesinin son bölümü baş kısmını reddetmektedir: "Evli kadın tümüyle hak sahibi olma ehliyetine sahiptir. Bu ehliyet sadece evlilik sözleşmesi ve yasa tarafından sınırlandırılabilir." Eşlerin eşitliği henüz gerçekleşmemiştir.

Siyasal haklara gelince, bunların kazanılması Fransa'da, İngiltere'de ve ABD'de kolay olmamıştır. 1867'de Stuart Mill, İngiliz parlamentosunda, kadınların oy hakkı lehine resmî olarak ilk kez dile getirilen bir savunma yapıyordu. Yazılarında da hem aile içinde hem de toplumda kadını erkeğin eşit olmasını aciliyetle talep ediyordu. "Yasalar adına bir cinsiyeti diğerine tabi kılan cinsiyetler arası toplumsal ilişkilerin kendilerinde kötü olduğuna ve insanlığın ilerlemesinin önündeki temel engellerden birini oluşturduğuna, bunların yerini tam bir eşitliğe bırakması gerektiğine inanıyorum." Onun ardından İngiliz kadınlar, Mrs. Fawcett'in önderliğinde siyasal olarak örgütlenir, Fransız kadınlar ise 1868 ile 1871 yılları arasında kamuya açık bir dizi konferansta kadının yazgısını ince-

leyen Maria Deraismes'in arkasında toplanırlar. Deraismes, sadık olmayan karısı tarafından aldatılan bir kocaya, "Onu öldür," diye öğüt veren oğul Alexandre Dumas'ya karşı hararetli bir tartışmaya girer. Feminizmin gerçek kurucusu ise Léon Richier'dir; 1869'da "Droits de la Femme" ["Kadın Hakları"] adlı bir grup kurar ve 1878'de yapılan Uluslararası Kadın Hakları Konferansı'nı örgütler. Oy hakkı sorunu henüz ele alınmamıştır; kadınlar sadece medenî haklarını talep etmekle yetinirler. Otuz yıl boyunca hareket İngiltere'de olduğu gibi Fransa'da da çok çekingen kalır. Bu arada Hubertine Auclert adlı bir kadın, oy hakkı için kampanya başlatır; "Le Suffrage des Femmes" ["Kadınların Oy Hakkı"] adlı bir grup ve *La Citoyenne* [Kadın Yurttaş] adlı bir dergi kurar. Onun etkisiyle birçok sayıda dernek kurulur ama girişimleri etkisiz kalır. Feminizmin bu zayıflığının kaynağında iç bölünmeler yatmaktadır. Doğrusunu söylemek gerekirse, daha önce de belirttiğimiz gibi, kadınlar cinsiyet olarak birbirleriyle dayanışmazlar, her şeyden önce sınıflarına bağlıdırlar; burjuva kadınların çıkarlarıyla proleter kadınlarınkiler bağdaşmaz. Devrimci feminizm Saint-Simoncu ve Marksist geleneği devralmıştır. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki örneğin Louise Michel feminizme karşı çıkar, çünkü ona göre feminizm, tümüyle sınıf mücadelesinde harcanması gereken gücü saptırmaktan başka bir şey yapmamaktadır; sermayenin ortadan kalkmasıyla kadının yazgısı düzelecektir.

1879'da toplanan Sosyalist Kongre cinsiyetlerin eşitliğini ilan etmiştir ve o tarihten sonra feminizm ile sosyalizmin ittifakı artık reddedilmeyecektir, ama kadınlar özgürlüğü genel olarak işçilerin özgürleşmesinden bekledikleri için kendi davalarına olan bağları ancak ikincildir. Oysa burjuva kadınlar, toplumun mevcut sınırları içinde kalarak bazı haklar talep ederler ve devrimci olmaktan kendilerini sakınırlar; alkolikliğin, pornografik yazının, fahişeliğin yasaklanması gibi bazı ahlakçı reformların törelere dahil edilmesini isterler. 1892'de Feminist Kongre olarak adlandırılan ve harekete adını veren bir kongre toplanır; buradan pek bir şey çıkmaz. Bu arada, 1897'de, kadına mahkemelerde tanıklık etme hakkı getiren bir yasa geçer, ama baroya kaydolmak isteyen bir hukuk doktoru kadının talebi geri çevrilir. Kadınlar 1898'de Ticaret Mahkemesi seçimlerinde seçme, Yüksek Çalışma Konseyi seçimlerinde seçme ve seçilme ve Kamusal Yardım Konseyi ile Güzel Sanatlar Okulu'na girme hakkı kazanırlar. 1900'de feministler yeni bir kongrede bir araya gelirler, ama bu da önemli bir sonuç vermez. Bu arada, 1901'de kadınların oy hakkı meselesi Viviani tarafından ilk kez Temsilciler Meclisi'ne getirilir, ama o da oy hakkını bekâr kadınlar ve boşanmış kadınlarla sınırlı tutmayı önermektedir. Bu sırada feminist hareket önem kazanır. 1909'da Madam Brunschwig'in yönettiği *l'Union française pour le suffrage des femmes* [Fransız Kadınların Oy Hakkı Birliği] kurulur. Brunschwig konferanslar, toplantılar, kongreler, gösteriler düzenler. 1909'de Buisson, Dussasoy'nın yerel meclislerde kadınlara oy hakkı önerisi üzerine bir rapor sunar. 1910'da Thomas, kadınlara oy hakkı için bir önerge sunar; 1918'de yenilenen bu önerge 1919'da Temsilciler Meclisi'nde zafer kazanır, ama 1922'de Senato'da başarısızlığa uğrar. Durum oldukça karmaşıktır.

Devrimci feminizme ve Madam Brunchwicg'in bağımsız denen feminizmine bir de Hıristiyan feminizm eklenir. 1919'da Papa XV. Benoit kadınların oy hakkından yana olduğunu ifade etmiştir. Monsenyör Baudrillart ve Peder Sertillanges bu doğrultuda hararetli bir propagandaya girişirler. Aslında Katolikler Fransa'da kadınların muhafazakâr ve dindar bir kesimi temsil ettiğini düşünmektedirler; bu tam da radikallerin korktuğu şeydir. Karşı çıkmalarının gerçek sebebi, kadınların oy kullanmasına izin verdiklerinde oyların o tarafa kaymasından korkmalarıdır. Senato'da birçok Katolik, Cumhuriyetçi Birlik grubu ve öbür taraftan da uç sol partiler kadınların oy hakkından yanadır, ama ulusal meclisin çoğunluğu buna karşıdır. Meclis 1932'ye kadar birtakım savsaklama yöntemleri kullanır ve kadınların oy hakkına ilişkin getirilen önermeleri tartışmayı reddeder; yine de 1932'de, Temsilciler Meclisi bire karşı üç yüz on dokuz oyla kadınlara seçme ve seçilme hakkı getiren değişikliği onaylayınca, Senato birçok oturum boyunca sürecektir bir tartışma açar. Değişiklik reddedilir. *L'Officiel*'de [*Resmî Gazete*] çıkan tutanak son derece anlamlıdır. Yarım yüzyıldır feminizm karşıtlarının, sayması bile bıkkınlık verici yapıtlarda geliştirdiği tüm argümanları burada bulmak mümkündür. İlk elde, kadınların oy vermesini kabul edemeyecek kadar çok seviyoruz onları, türünden kadınperver argümanlar vardır; tıpkı Proudhon'un yaptığı gibi, "ya saraylı fahişe ya ev kadını" ikilemini kabul eden "hakiki kadın" kavramı yüceltilir. Kadın oy vererek çekiciliğini yitirecektir, onun yeri kaidenin tepesidir ve oradan inmemelidir; seçmen olmakla kaybedeceği çok şey vardır, kazanacağı ise hiçbir şey yoktur, oy pusulasına ihtiyaç duymaksızın erkeği yönetmektedir vb. Ailenin çıkarı ise daha vahim itirazların dayanağını oluşturmaktadır: Kadının yeri evidir, politik tartışmalar eşler arasında geçimsizliğe yol açacaktır. Kimileri ılımlı bir feminizm karşıtlığını benimsemektedir. Kadınlar erkeklerden farklıdır. Askerlik yapmamaktadırlar. Fahişeler de oy kullanacak mıdır? Bir yandan da kibir içinde, erkek olarak üstünlüklerini öne sürenler vardır: Oy vermek bir hak değil yükümlülüktür, kadınlar buna layık değildir. Erkeklerden daha az zeki ve daha az eğitilimlerdir. Onlar oy kullanırsa, erkekler kadınlaşacaktır. Politik eğitim almamışlardır. Kocalarının sözüne göre oy kullanacaklardır. Özgür olmak istiyorlarsa, önce terzilerinden özgürleşmelidirler. Ayrıca, son derece naif olan şu argümanı da ileri sürerler: Fransa'da erkekten fazla kadın vardır. Bütün bu itirazlar ne kadar zavallı olsa da, Fransız kadınların siyasal haklarını elde etmesi için 1945'e kadar beklemek gerekmiştir.

Yeni Zelanda 1893'te kadına tüm haklarını vermiştir; onu 1908'de Avustralya izler. Ancak İngiltere'de ve Amerika'da zafere ulaşmak zor olmuştur. Viktorya İngiltere'si kadını buyurgan biçimde evin sınırları içine yerleştiriyordu. Jane Austen yazabilmek için gizleniyordu. George Eliot ve Emily Brontë olabilmek için ya çok cesur olmak gerekiyordu ya da istisnai bir yazgıya sahip olmak. 1888'de bir İngiliz bilgini şöyle yazıyordu: "Kadınlar, bırakalım insan soyunu oluşturmaya, onun yarısı bile değildirler; sadece üremeye yazgılı bir alt türdürler." Mrs. Fawcett yüzyılın sonuna doğru kadınlar için oy hakkı hareketini kurar, ama tıpkı Fransa'da olduğu

gibi bu da çekingen bir harekettir. 1903'te doğru kadın talepleri farklı bir gidişat kazanır. Pankhurst ailesi Londra'da, İşçi Partisi'ne yakın olan ve cesurca militan eylemlere girişen "Women's Social and Political Union"ı ["Siyasal ve Toplumsal Kadınlar Birliği"] kurar. Tarihte ilk kez kadınların kadın olarak bir çaba içine girdiğini görürüz. İngiltere'de ve Amerika'daki "suffragette"lerin¹² serüvenlerinin özellikle ilginç olması bu yüzdendir. On beş yıl boyunca, bazı yanlarıyla Gandhi'yi çağırıştıran bir baskı politikası izlerler: Şiddeti reddederek, oldukça ustalıkla bir biçimde onun yerine geçecek eylemler icat ederler. Üzerinde "Vote for women"¹³ yazan kumaş pankartlarını sallayarak Liberal Parti'nin toplantıları sırasında Albert Hall'u istila ederler, zorla Lord Asquith'in bürosuna girerler, Hyde Park'ta ve Trafalgar Meydanı'nda gösteriler düzenlerler, ellerinde pankartlarla sokaklarda dolaşırlar, konferanslar düzenlerler, gösteriler sırasında polisler hakaret eder ya da dava açılmasına yol açacak biçimde onlara taş atarlar, cezaevinde açlık grevi taktiğine başvururlar, fonlar oluştururlar, etraflarında milyonlarca kadın ve erkeği toplarlar. Kamuoyunu o kadar harekete geçirirler ki 1907'de parlamentoda, kadınlara oy hakkı için iki yüz kişilik bir komisyon oluşur. Bu tarihten itibaren her yıl, içlerinden bazıları kadınların oy hakkı lehine bir yasa önerir ve bu öneri her yıl yine aynı argümanlarla reddedilir. 1907'de WSPU [Siyasal ve Toplumsal Kadınlar Birliği], şallarıyla bir yığın işçi kadının ve birkaç soylu kadının katıldığı, Parlamento'ya yapılan ilk yürüyüşü örgütler. Polis onları geri püskürtür, ama bir sonraki yıl, bazı kömür madenlerinde evli kadınların çalışmasının yasaklanacağı tehdidi üzerine WSPU, Lancashireli işçi kadınları Londra'da büyük bir gösteri yapmaya çağırır. Yeni tutuklamalar olur; 1909'da cezaevindeki süfratler buna uzun bir açlık greviyle yanıt verirler. Serbest bırakıldıklarında yeni yürüyüşler düzenlerler. İçlerinden biri, kireçle beyaza boyanmış bir ata binerek Kraliçe Elisabeth'i taklit eder. Kadınlar için oy hakkına ilişkin bir yasanın Meclis'e sunulacağı gün olan 18 Temmuz 1910'da Londra'nın ortasından 9 km uzunluğunda bir kortej geçmektedir. Yasa reddedilince yeni gösteriler ve yeni tutuklamalar olur. 1912'de, daha şiddetli bir taktik benimserler: İçinde oturulmayan evleri ateşe verirler, tabloları parçalarlar, çimleri çiğnerler, polise taş atarlar; aynı zamanda Lloyd George ve Sir Edmond Grey'e heyet üzerine heyet gönderirler. Albert Hall'da gizlenirler ve Lloyd George'un konuşması sırasında büyük bir patırtıyla müdahale ederler. Savaş onların etkinliklerini kesintiye uğratır. Bu hareketin olayları ne kadar hızlandırdığını kestirmek çok zordur. İngiliz kadınlara oy hakkı ilkin 1918'de sınırlı bir biçimde, 1928'de de hiçbir sınır getirilmeksizin verilir. Bu başarıyı sağlayan büyük ölçüde savaş sırasında kadınların verdiği hizmetlerdir.

Amerikalı kadınlar başlangıçta Avrupalı kadınlardan daha özgürdü. 19. yüzyılın başlarında kadınlar, erkeklerin öncü yerleşimciler olarak üstlendikleri zor

12 Suffrage İngilizcede oy anlamına gelir. Kadınlar için seçme ve seçilme hakkı isteyen hareket bu adla anılır. Türkçede de "süfrajat" sözcüğü kullanılmaya başlamıştır. -Çn.

13 Kadınlara oy hakkı! -Çn.

işleri paylaşmak zorunda kalmış, onlarla aynı saflarda mücadele etmişlerdi; sayıları erkeklerinkinden çok daha azdı ve bu yüzden onlara çok değer veriliyordu. Ancak yavaş yavaş durumları Eski Dünya'nın kadınlarınıninkine yaklaştı; onlara da kadınperver bir tavırla yaklaşılmaya devam edildi; kültürel bazı ayrıcalıklarını ve aile içindeki egemen konumlarını korudular. Yasa onlara memnuniyetle dinî ve ahlakî bir rol veriyordu, ama toplumda ipler bütünüyle erkeklerin elindeydi. Bazıları 1830'a doğru siyasal haklarını talep etmeye başladı. Ayrıca Siyahlardan yana bir kampanya yürütmeye başladılar. 1840'ta Londra'da toplanan kölelik karşıtı kongre kendilerine kapatılınca, Quaker mezhebine mensup Lucretia Mott feminist bir dernek kurdu. 18 Temmuz 1840'ta Seneca Falls'ta toplanan bir kurultayda, Quaker düşüncelerinden esinlenen ve tüm Amerikan feminizmine damgasını vuracak olan bir manifesto kaleme alırlar. "Erkek ve kadın eşit olarak yaratılmıştır, Yaratan onlara devredilemez haklar bahşetmiştir... Devlet sadece bu hakları korumak için vardır... Erkek, evli kadını yurttaş olarak bir ölüden farksız hale getirir... Erkek, Yahova'nın ayrıcalıklarını gasp etmektedir, oysa insanların eylem alanlarını belirleyen tek güç odur." Üç yıl sonra Mrs Beecher-Stowe, kamuoyunu Siyahlar lehine ayaklandıracak olan *Tom Amcanın Kulübesi*'ni yazar. Emerson ve Lincoln feminist hareketi destekler. İç Savaş patlak verdiğinde kadınlar savaşa yürekten katılırlar, ama Siyahlara oy hakkı veren değişikliğin şu şekilde kaleme alınması talepleri boşunadır: "Ne ten rengi ne cinsiyet... seçimlere katılma hakkına engel olabilir." Yine de değişiklik maddelerinden biri muğlaktır ve büyük feminist önder Miss Anthony, Rochester'da on dört yoldaşıyla birlikte oy kullanmak için bundan faydalanır; neticede yüz dolar para cezasına çarptırılır. 1869'da Kadınların Oy Hakkı İçin Ulusal Dernek'i kurar ve aynı yıl Wyoming eyaleti kadınlara oy hakkı tanır. Bu örneği Colorado ancak 1893'te, Idaho ve Utah ise ancak 1896'da izler. Bundan sonraki ilerlemeler ağır olur, ancak ekonomik düzlemde kadınlar Avrupa'da olduğundan daha çok başarı kazanırlar. 1900 yılında ABD'de çalışan kadın sayısı 5 milyondur; bunların 1.300.000'i sanayide, 500.000'i ticarete çalışmaktadır; genel olarak ticarete, sanayide, iş dünyasında ve serbest mesleklerde kadınların sayısı yüksektir. Kadın avukatlar, doktorlar ve 3.373 kadın rahip vardır. Ünlü Marie Baker Eddy *Christian Scientist Church*'ü [Bilimci Hristiyan Kilisesi] kurar. Kadınlar kulüplerde toplanma alışkanlığı edinirler. 1900'de bu kulüplerin yaklaşık iki milyon kadın üyesi vardır.

Bununla birlikte sadece dokuz eyalet kadınlara oy hakkı tanımıştır. 1913'te süf-rajete hareketi, İngiltere'deki militan hareketi örnek alarak örgütlenir. Başlarında iki kadın vardır: Miss Stevens ve genç bir Quaker olan Alice Paul. Wilson'dan pankartlar ve rozetlerle büyük bir kortej halinde yürüme izni alırlar; ardından çeşitli konferans, toplantı, yürüyüş ve gösterilerden oluşan bir kampanya örgütlerler. Kadınların oy hakkının kabul edildiği dokuz eyaletten gelen kadınlar büyük bir tantanayla Kongre Binası'na gidip kadınlara oy hakkının bütün ülkede tanınmasını talep ederler. Şikago'da ilk kez kadınların kendi cinsiyetlerini özgürleştirmek için bir parti kurarak toplandıklarını görürüz: "Kadınlar Partisi" böyle

kurulmuştur. 1917'de süfrajeterler yeni bir taktik icat ederler. Elllerinde bayraklarla, çoğu kez de atılmamak için kendilerini demirlere zincirleyerek, Beyaz Saray'ın kapısında dikilirler. Altı ayın sonunda tutuklanıp Oxcaqua cezaevine gönderilirler; açlık grevi yaparlar ve sonunda serbest bırakılırlar. Yeni yürüyüşler ayaklanmaların başlamasına yol açar. Sonunda hükümet, Temsilciler Meclisi'nde bir oy hakkı komisyonu kurulmasına razı olur. Kadınlar Partisi'nin yürütme kurulu Washington'da bir konferans düzenler; konferans çıkışında kadınlara oy hakkı verilmesi için değişiklik önergesi Temsilciler Meclisi'ne sunulur ve 10 Ocak 1918'de oylanır. Geriye önergeyi Senato'da oylatmak kalır. Wilson yeterli bir baskı uygulama sözü vermeyince, süfrajeterler yeniden gösterilere başlarlar, Beyaz Saray'ın kapısında bir toplantı yaparlar. Başkan Senato'ya çağrıda bulunmaya karar verir, ama değişiklik önergesi iki oy farkla reddedilir. 1919'da değişiklik Cumhuriyetçilerin çoğunlukta olduğu Kongre tarafından kabul edilir. Ardından on yıl boyunca cinsiyetler arasında tam bir eşitlik sağlanması için mücadele sürer. 1928'de Havana'da yapılan altıncı Amerika Cumhuriyetleri konferansında kadınlar, Amerika kıtası için bir komisyonun oluşturulmasını sağlarlar. 1933'te Montevideo antlaşmaları, uluslararası bir sözleşmeyle kadının durumunu iyileştirir. On dokuz Amerikan Cumhuriyeti kadınlara tüm haklarda eşitlik getiren bu sözleşmeyi imzalar.

İsveç'te de çok önemli bir feminist hareket vardır. İsveçli kadınlar, eski gelenekler adına "eğitim, çalışma, özgürlük" hakkı talep ederler. Mücadeleyi yürüten daha çok okur-yazar kadınlardır ve onları her şeyden çok ilgilendiren, sorunun ahlaki yönüdür. Daha sonra, güçlü derneklerde bir araya gelen kadınlar liberal-leri kendi yanlarına çekerler, ama muhafazakârların düşmanlığıyla karşı karşıya kalırlar. 1907'de Norveçli kadınlar, 1906'da Finlandiyalılar, İsveçlilerin daha yıllarca bekleyeceği oy hakkını kazanırlar.

Tıpkı Doğu ülkeleri gibi Latin ülkeleri de kadını yasalardan çok törelerin katılığıyla baskı altında tutarlar. İtalya'da faşizm, feminizmin evrimini sistemli bir biçimde durdurmuştur. Faşist İtalya, Kilise'yle ittifak peşinde koşarak, ailenin saygınlığını öne çıkararak ve kadının köleleştirilmesi geleneğini uzatarak kadını iki kez, hem kamusal güçlere hem de kocasına köle kılmıştır. Almanya'da ise durum çok farklı gelişmişti. 1790'da Hoppel adlı öğrenci ilk Alman feminist manifestosunu yayınlamıştı. 19. yüzyıl başında George Sand'inkine benzeyen bir duygusal feminizm ortaya çıkmıştı. 1848'de ilk Alman feministi olan Louise Otto, kadınların ülkelerinin dönüşümüne katılma hakkını talep ediyordu. Onun feminizmi esas olarak ulusçu bir feminizmdi. 1865'te Genel Alman Kadınları Derneği'ni kuruyordu. Bu arada Alman sosyalistleri Bebel'le birlikte cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılmasını talep etmektedir. 1892'de Clara Zetkin partinin kurullarına girer. Bir federasyon halinde bir araya gelen feminist işçi derneklerinin ve sosyalist kadın birliklerinin ortaya çıkışına tanık oluruz. Alman kadınlar 1914'te ulusal bir kadınlar ordusu kurma çabalarında başarısızlığa uğrarlar, ama savaşa yürekten katılırlar. Almanya'nın yenilgiye uğramasından sonra oy hakkını elde ederler ve politik yaşama katılırlar. Rosa Luxembourg, Spartakus grubun-

da Liebknecht'in yanında mücadele eder ve 1919'da öldürülür. Alman kadınların çoğunluğu düzen partisinden yana tavır almıştır; içlerinden birçoğu Reichstag'a girer. Dolayısıyla Hitler, Napoléon'un "Küche, Kirche, Kinder"¹⁴ idealini özgürleşmiş kadınlara yeniden dayatmıştır. "Bir kadının varlığı Reichstag'ın onurunu zedeleyecektir" demiştir. Nazizm, Katoliklik ve burjuvazi karşıtı olduğundan anneye ayrıcalıklı bir yer tanır; bekâr annelere ve evlilik dışı çocuklara sunulan koruma, kadını büyük ölçüde evlilikten özgürleştirir. Sparta'da olduğu gibi kadın, belli bir bireyden çok devlete bağımlıdır; bu da ona, kapitalist bir düzende yaşayan burjuva kadından hem daha çok hem de daha az özerklik sağlar.

Feminist hareketin en çok güç kazandığı yer SSCB'dir. Hareket 19. yüzyılın sonunda, öğrenciler ve aydın kadınlar arasında başlar. Bu kadınlar kendi kişisel davalarından çok genel olarak devrimci eyleme bağlılardır; "halka giderler" ve nihilist yöntemlerle Okhrana'ya¹⁵ karşı mücadele ederler. Vera Zassoulich 1878'de polis müdürü Trepov'a suikast düzenler. Rus-Japon Savaşı sırasında kadınlar birçok meslekte erkeklerin yerini alır. Kadınlar kendi bilinçlerine varırlar ve Rus Kadın Hakları Birliği cinsiyetler arasında siyasal eşitlik talep eder. Birinci Duma'da kadın hakları için bir parlamento grubu oluşturulur, ama etkili olmaz. İşçi kadınların özgürleşmesi Devrim'le olacaktır. Daha 1905'te bu kadınlar ülkede başlayan kitlesel siyasal grevlere katılmış, barikatların üstüne çıkmışlardır. 1917'de, Devrim'den birkaç gün önce, Uluslararası Kadınlar Günü (8 Mart) vesilesiyle, St. Petersburg sokaklarında ekmek, barış ve kocalarının geri dönmesi için kitlesel gösteriler yapmışlardır. Ekim ayaklanmasına katılırlar; 1918 ile 1920 yılları arasında SSCB'nin işgalcilere karşı mücadelesinde önemli bir ekonomik, hatta askeri rol oynarlar. Marksist geleneğe sadık olan Lenin, kadınların özgürleşmesini işçilerin özgürleşmesine bağlamış, kadınlara siyasal ve ekonomik eşitlik sağlamıştır.

1936 Anayasası'nın 122. maddesi "SSCB'de kadın ekonomik, resmî, kültürel, kamusal ve politik yaşamın her alanında erkekle aynı haklara sahiptir," der. Bu ilkeler Komünist Enternasyonal'de de belirtilmiştir. Enternasyonal "Hem yasa karşısında hem de uygulamada kadın-erkek eşitliğini, evlilik ve aile yasalarının kökten dönüşümünü, anneliğin toplumsal bir işlev olarak tanınmasını, çocukların ve ergenlerin bakımının ve eğitiminin toplumun yükümlülüğü altına alınmasını, kadını köle kılan ideoloji ve geleneklere karşı örgütlenmiş bir uygarlaştırma mücadelesini" talep eder. Ekonomik alanda kadının kazanımları göz alıcıdır. Kadınlar erkeklerle eşit ücret hakkını almış ve üretime yoğun biçimde katılmışlar, bu yüzden de siyasal ve toplumsal olarak hiç küçümsenmeyecek bir önem kazanmışlardır. Fransa-SSCB Derneği tarafından kısa süre önce hazırlanmış olan broşürde, 1939 genel seçimlerinde bölge, mahalle, kent ve köy sovyetlerinde 457.000, sosyalist cumhuriyetlerin Yüksek Sovyetlerinde 1480, SSCB Yüksek Sovyeti'nde de 227 kadın temsilcinin olduğu söylenmektedir. 10 milyona yakın kadın sendi-

14 Murfak, Kilise, Çocuk. -Çn.

15 Kamusal Güvenliği ve Düzeni Koruma Bakanlığı. -Çn.

ka üyesi vardır. Kadınlar SSCB'de toplam işçi ve memur sayısının %40'ını oluşturmaktaydılar. Stakhanovistler¹⁶ arasında çok yüksek sayıda kadın vardır. Son savaşta Rus kadınının oynadığı rolü biliriz; erkek mesleklerinin ağırlıkta olduğu demir-çelik sanayii, madencilik, kerestecilik, demiryolları gibi üretim dallarına kadar her yerde çok büyük emek sunmuştur kadınlar. Pilotluk ve paraşütçülükte kendilerini göstermiş, partizan orduları oluşturmuşlardır.

Kadının kamusal yaşama böyle katılması zor bir sorunun ortaya çıkmasına yol açmıştır. O da aile hayatındaki rolüdür. Uzunca bir süre, kadının ev içi zorlamlardan kurtulması için çaba harcanmıştır. 16 Kasım 1924 tarihli Komintern Genel Kurul toplantısı sonuç bildirisinde şöyle denir: "Aile kavramı ve aile ilişkileri sürdüğü sürece devrim güçsüz kalır." Özgür birlikteliğe saygı gösterilmesi, kolay boşanma, çocuk aldırmanın yasal olarak düzenlenmesi, kadının erkek karşısında özgür olmasının güvencesini oluşturuyordu; gebelik iznini düzenleyen yasalar, kreşler, çocuk parkları, vb. annelik yüklerini hafifletiyordu. Hararetili ve çelişik tanıklıklar arasından kadının somut durumunun ne olduğunu çıkarmak güçtür; ancak kesin olan şudur ki bugün nüfus artışının gerekleri değişik bir aile politikasına yol açmıştır. Aile toplumun en temel hücresi olarak görülmektedir ve kadın aynı zamanda hem işçi hem de ev kadınıdır.¹⁷ Cinsel ahlak son derece katıdır; 1936 Haziran'ında çıkan ve 7 Haziran 1941 yasasıyla güçlendirilen yasadan bu yana çocuk aldırma yasaktır, boşanma neredeyse kaldırılmıştır; töreler zinaı yasaklar. Bütün işçiler gibi devlete sıkı sıkıya tabi, evine sıkı sıkıya bağlı olan, öte yandan da politik yaşama katılan ve üretici emeğin sağladığı saygınlıktan pay alan Rus kadının durumu oldukça özeldir. Bu durumu kendi özelliği içinde yakından inceleyebilmek yararlı olurdu, ama ne yazık ki koşullar buna izin vermiyor.

Kadının Durumu Komisyonu, yakınlarda BM'de gerçekleşen bir oturumunda, bütün ülkelerde cinsiyetler arası hak eşitliğinin tanınması gerektiğini bildirmiş ve bu yasal konumu somut bir gerçeklik haline getirmeye yönelik birçok önergeyi onaylamıştır; dolayısıyla mücadele kazanılmış gibi görünmektedir. Gelecek ancak kadının, bugüne kadar erkek olan toplumla daha da derinlemesine bütünleşmesine yol açabilir.

* * *

16 Stakhanovizm, maden işçisi Alexei Stakhanov'un isminden türetilmiş bir kampanya. Hikâyeye göre Stakhanov madenden altı saatte 102 ton kömür çıkartarak günlük kotayı on ikiye katlamıştır. Stalin döneminde bu hikâyeye, üretimde büyüme sağlamak için çalışanlara model olarak gösterilmiştir. -Ç.n.

17 Komünist Gençlik Örgütü Merkez Kurulu'nun sekreteri Olga Michakova 1944'te bir söyleşide şöyle demiştir: "Sovyet kadını kendisini doğanın ve zevk anlayışının izin verdiği ölçüde çekici kılmalıdır. Savaştan sonra kadın gibi giyinmeli ve kadınca tavırlar takınmalıdır... Kızlara kız gibi davranmaları ve yürümleri gerektiğini söylemeliyiz; böyle olması için de muhtemelen onları zarif bir biçimde yürümek zorunda bırakacak çok dar etekler giymeleri gerekecektir.

Bu tarihin bütününe göz atacak olursak, buradan birçok sonucun çıktığını görürüz. Kadınların tüm tarihini yapan erkeklerdir. Nasıl ki Amerika'da bir Siyah sorunu değil bir Beyaz sorunu varsa¹⁸ ve nasıl ki "antisemitizm bir Yahudi sorunu değil, bizim sorunumuzsa,"¹⁹ kadın sorunu da aynı biçimde hep erkeklerin sorunu olagelmıştır. Başlangıçta erkeklerin hangi nedenlerden ötürü fiziksel güç ile ahlakî saygınlık sağladığını gördük. Değerleri, töreleri, dinleri yaratan hep onlar oldu; kadınlar onların bu hükümlerini hiçbir zaman sorgulamadılar. Tek başına birkaç örnek –Sappho, Christine de Pisan, Mary Wollstonecraft, Olympe de Gouges– katı yazgılarına karşı çıktı. Kimi zaman kolektif gösteriler de oldu, ama Oppia Yasasına karşı birlik olan Romalı ev hanımları ya da Anglo-Sakson süfretler, erkekler buna razı olduğu için baskı uygulayabildiler. Kadının yazgısını elinde tutanlar hep erkekler oldu ve hiçbir zaman kadının çıkarını gözeten karar vermediler; göz önüne aldıkları tek şey kendi tasarıları, kendi korkuları ve kendi gereksinimleriydi. Ana-Tanrıça'ya saygı göstermelerinin nedeni, Doğa karşısında duydukları korkuydu ve tunç aletlerle Doğaya karşı kendilerini olumlayabildikleri anda patriyarkayı kurumsallaştırdılar. Ondan sonra kadının konumunu tanımlayan aile-devlet çatışması oldu; Hristiyanların Tanrı, dünya ve kendi bedenleri karşısındaki tavrı, kadına atfedilen konumda yansımaları buldu. Ortaçağ'da "kadınlar kavgası" olarak adlandırılan tartışma, din adamlarıyla laikler arasındaki evlilik-bekârlık kavgasıydı. Özel mülkiyete dayalı toplumsal düzen, evli kadının vesayet altına alınmasına yol açtı. Bugün ise erkeklerin gerçekleştirdiği teknolojik devrim, kadınlarının özgürleşmesini sağladı. Erkek etiğinin geçirdiği evrim, "birth control" aracılığıyla aile sayısının düşürülmesini sağladı ve kadınları annelik külfetlerinden kısmen özgürleştirdi. Feminizmin kendisi hiçbir zaman özerk bir hareket olmadı. Kısmen siyasetçilerin elinde bir araç, kısmen de daha derin bir toplumsal dramı yansıtan bir gölge olay oldu. Kadınlar hiçbir zaman ayrı bir kast oluşturmadılar. Doğrusu tarihte bir cinsiyet olarak rol oynamak peşinde olmadı kadınlar. Kadının ten olarak, yaşam olarak, içkinlik veya Başka olarak yükselmesini isteyen öğretiler, kadınların taleplerini hiçbir şekilde dile getirmeyen eril ideolojilerdir. Kadınların çoğunluğu, hiçbir eyleme girişmeden yazgılarına teslim olur; değişmeye çalışanlar ise kendi tikelliklerine kapanıp onu muzaffer kılmayı değil, onu aşmayı istemişlerdir. Dünyanın gidişatına müdahale ettiklerinde bu, erkeklerle uyum içinde, eril bakış açılarıyla olmuştur.

Bu müdahale, bütünü açısından bakıldığında ikincil ve kesintili olmuştur. Kadınların belli bir ekonomik özerkliğe sahip olduğu ve üretime katıldığı sınıflar ezilen sınıflardı ve kadın işçiler erkek işçilerden daha çok köleleştirilmişlerdi. Yönetici sınıflarda kadın asalak bir yaşam sürdürüyordu ve bu nedenle eril yasaların boyunduruğu altındaydı. Her iki durumda da eyleme

18 Bkz. Myrdall, *American Dilemma* [Amerikan İkilemi].

19 Bkz. J.-P. Sartre, *Réflexions sur la question juive* [Yahudi Meselesi Üzerine Düşünceler].

geçmek onun için neredeyse imkânsızdı. Hukuk ve töreler her zaman örtüşmüyordu. Bu ikisi arasındaki denge öyle kuruluyordu ki kadın hiçbir zaman somut olarak özgür olmuyordu. Eski Roma Cumhuriyeti'nde ekonomik koşullar ev hanımına belli somut güçler sağlıyordu, ama onun da yasal olarak hiçbir bağımsızlığı yoktu. Köylü uygarlıklarda ve ticaretle uğraşan küçük burjuvalarda da durum çoğunlukla aynıdır; evde hanım-hizmetkâr olan kadın, toplumsal olarak reşit sayılmaz. Bunun tam tersine, toplumun dağıldığı dönemlerde kadın özgürleşir; ancak erkeğin uyruğu olmaktan çıkan kadın hâkimiyet alanını yitirir; kendini ancak serbestlik ve sefahat olarak ortaya koyan olumsuz anlamda bir özgürlüğe sahiptir. Örneğin Roma'nın çöküşü sırasında, Rönesans'ta, 18. yüzyılda, Fransa'da *Directoire*" döneminde böyle olmuştur. Ya iş bulur ve köleleştirilir kadın ya da özgürleşmiştir ama elinde yapacak bir şeyi yoktur. Ayrıca evli kadının toplumda belli bir yerinin olması ama hiçbir haktan yararlanamaması dikkat çekicidir. Buna karşılık, ister namuslu genç kız olsun ister fahişe, bekâr kadın erkeğin yararlandığı bütün haklardan yararlanır, ama bu yüzyıla kadar toplumsal hayattan hemen hemen tümüyle dışlanmıştı. Hukuk ve töreler arasındaki bu karşıtlıktan ayrıca şu garip paradoks doğmuştur: Zina kabahat sayıldığı halde, özgür aşk yasalar tarafından yasaklanmamıştır. Bununla birlikte, çoğunlukla "hata" yapan genç kız damgalanırken evli kadının uygunsuz davranışı hoşgörülle karşılanır. 17. yüzyıldan günümüze, bir yığın genç kız özgürce sevgili edinebilmek için evlenmektedir. Bu dâhice sistem sayesinde kadınların çok büyük bölümü sıkıca dizgine alınmıştır. İster soyut olsun ister somut, bu iki dizi baskı arasından bir kadın kişiliğin çıkıp kendini olumlamayı başarması için istisnai koşullar gerekmektedir. Erkeklerinkilerle karşılaştırılabilir yapıtlar üretmiş kadınlar, toplumsal kurumların gücüyle her tür cinsiyet farklılaşmasının ötesine geçmiş olan kadınlardır. Katolik Isabel, İngiltere Kraliçesi Elisabeth, Rusya Çariçesi Katerina ne erkek ne de kadındı, hükümdardı onlar. Toplumsal bakımdan ortadan kaldırılmış olan kadınlıklarının artık bir aşağı konuma yol açmaması dikkat çekicidir. Hükümlerlilikleri ihtişamlı olan kraliçelerin oranı büyük krallarinkinden kat kat yüksektir. Din de kadınlar açısından aynı dönüşümü gerçekleştirir. Siennalı Catherine ve Azize Teresa fizyolojik her tür özelliğin ötesinde aziz ruhlardı; hem din dışı hem dinî yaşamları, eylemleri ve yazıları çok az sayıda erkeğin ulaşabildiği düzeydedir. Haklı olarak insan şöyle düşünüyor: Diğer kadınlar dünyada derin bir iz bırakmayı başaramamışlarsa bu, koşulları içinde hapsolmuş olmalarındandır. Ancak olumsuz ya da çarpık bir biçimde müdahale edebilmişlerdir kamusal yaşama. Judith, Charlotte Corday, Vera Zassoulich cinayet işlemiştir;

20 Fransa'yı Birinci Cumhuriyet sırasında, Ekim 1795-Kasım 1799 arası yöneten hükümet. *Directoire* Terör döneminden sonra kurulmuş ve iktidar beş yönetici [*directeurs*] arasında paylaştırılmıştır. Toplumda Terör sonrası özgürleşme yaşanmaktadır. -Çn.

*La Fronde*²¹ mensubu kadınlar komplolara katılmışlardır. Devrim sırasında ve Paris Komünü döneminde kadınlar erkeklerin yanında kurulu düzene karşı savaşırlar. Kadının haklardan ve iktidardan yoksun bir özgürlükle isyan etmesine ve karşı çıkmasına izin vardır, ama olumlu bir oluşuma katılmasına izin verilmez; olsa olsa erkek işlerine dolaylı yoldan burnunu sokmayı başaracaktır. Aspasia, Madam de Maintenon, Prenses Orsini, sözlerine kulak verilen danışmanlardı, ama yine de erkeklerin onları dinlemeye rıza göstermesi gerekiyordu. Erkekler kadınları her şeyin en iyisine sahip olduklarına ikna etmek istediklerinde, onların etkilerinin önemini memnuniyetle abartırlar, ama aslında somut eylemin başladığı yerde kadınların sesi kısılır. Savaşların çıkmasına neden olabilmişlerdir ama bir muharebede kullanılacak taktik konusunda fikir veremezler. Siyaset ancak entrikaya indirgendiğinde ona yön vermişlerdir. Dünyanın ipleri gerçek anlamda hiçbir zaman kadınların elinde olmamıştır; ne teknikler üzerinde ne de ekonomide bir etkileri olmuştur, ne devletler kurup yıkmışlar ne yeni dünyaları keşfetmişlerdir. Bazı olaylar onlar yüzünden başlamıştır, ama failden ziyade bahane olmuşlardır. Lucrezia'nın intiharının sadece bir simge olarak anlamı vardır. Ezilenlerin şهادet mertebesine çıkmasına izin vardır; Hristiyanların kıyımı sırasında ve toplumsal veya ulusal yenilgilerin ardından, kadınlar bu şahitlik rolünü oynamışlardır, ama hiçbir şehit dünyanın yüzünü değiştirmemiştir. Feminist gösteriler ve girişimler bile, ancak erkeklerin verdiği bir karar onları etkin biçimde sürekliliğe kavuşturduğunda değer kazanmıştır. Mrs Beecher-Stowe'un çevresinde bir araya gelmiş olan Amerikalı kadınlar kamuoyunu köleliğe karşı yaman biçimde ayaklandırırlar, ama İç Savaş'ın gerçek nedenleri duygusal değildir. Belki de 8 Mart 1917'deki "kadınlar günü" Rus Devrimi'ni hızlandırmıştı. Yine de o sadece bir işaretti. Kadın kahramanların çoğu tuhaftır. Eylemlerinin öneminden çok yazgılarının özelliğiyle dikkat çeken maceracılar, nevi şahsına münhasır insanlardır onlar; örneğin Jeanne d'Arc'ı, Madam Roland'ı, Flora Tristan'ı Richelieu, Danton ya da Lenin'le karşılaştırdığımızda, onların büyüklüklerinin her şeyden önce öznel olduğunu görürüz. Tarihsel failler olmaktan çok örnek figürlerdir onlar. Büyük adam kitlenin içinden sivrilir ve koşullar onu ileri taşır. Kadınlar kitlesi ise tarihin kıyısındadır ve onlar için koşullar sıçrama tahtası değil, engel oluşturur ancak. Dünyanın yüzünü değiştirmek için, ilkin oraya sağlam biçimde demir atmış olmak gerekir, ama toplumda sağlam biçimde kök salmış olan kadınlar o toplumun boyunduruğu altında yaşayanlardır. Tanrısal hukuk tarafından eylem için seçilmiş olmadığı sürece –ki o zaman da erkekler kadar ehliyetli olduklarını göstermişlerdir– hırslı kadın ya da kahraman kadın garip canavarlar olarak görülür. Bir Rosa Luxembourg ya da Madam Curie'nin ortaya çıkması, ancak kadınların kendilerini bu yeryüzüne ait hissetmeye başlamalarından sonra mümkün olmuştur. Bu iki örnek, kadınların tarihsel olarak

21 Bkz. s. 137'deki dipnot. –Çn.

önemsiz olmalarının, aşağı konumlarından gelmediğini göz alıcı bir biçimde göstermiştir: Tersine, onları bu aşağı konuma yargılı kılan tarihsel önemsizlikleridir.²²

Bu olgu, kadınların kendilerini en çok olumlayabildiği alan olan kültür alanında apaçıktır. Kadınların yazgısıyla edebiyat ve sanatların yazgısı arasında derin bir bağ vardır. Daha Germenler döneminde bile kâhinlik ve rahibelik kadınlara düşen görevlerdi. Kadınlar dünyanın kıyısında yer aldıkları için, kültür aracılığıyla kendi dünyalarının sınırlarını aşmaya ve başka olana erişmeye çalışan erkekler yüzlerini onlara çevireceklerdir. Saraydaki mistisizm, hümanizmin merakı, İtalyan Rönesansı'nda serpilip gelişen güzellik anlayışı, 17. yüzyılın *Précieuse*'leri, 18. yüzyılın ilerlemeci ideali, farklı biçimler altında kadınlığın yüceltilmesine yol açar. Kadın şiirin esas kutbu, sanat eserinin tözü olur; istediği gibi kullanacağı boş zamanı olan kadın kendini tinin hazlarına adar. Yazarın esin kaynağı, yargıcı, okuru olan kadın onun eşiti haline gelir; çoğu kez belli bir duyarlık biçiminin ya da erkek yürekleri besleyen bir etiğin öne çıkmasına yol açan odur ve böylelikle kendi yazgısına müdahale eder. Kadınların eğitimi büyük ölçüde kendi kazanımlarıdır. Öte yandan, entelektüel kadınların oynadığı bu kolektif rol önemli olsa da, bütün olarak bakıldığında bireysel katkıları bu kadar değerli değildir. Kadının düşünce ve sanat alanlarında ayrıcalıklı bir yere sahip olmasının nedeni, eylem halinde olmamasıdır; oysa sanatın ve düşüncenin canlı kaynağı eylemdir. Dünyayı yeniden yaratma iddiasında olan biri için, dünyanın kıyısında konumlanmış olmak pek elverişli bir durum değildir. Bir kez daha, verili olanın ötesine doğru uzanabilmek için, ilkin orada derin kökler salmış olmak gerekir. Toplu olarak aşağı bir konumda tutulan insan grupları için kişisel başarı neredeyse olanaksızdır. Marie Bashkirtseff "Eteklerle nereye gitmemizi bekliyorsunuz?" diye soruyordu. Stendhal ise şöyle diyordu: "Kadın olarak doğan bütün dâhiler kamunun mutluluğu uğruna yitip gitmişlerdir." Doğrusunu söylemek gerekirse dâhi doğulmaz, dâhi olunur; kadının durumuysa şimdiye dek bu oluşu imkânsız kılmıştır.

Feminizm karşıtları tarihin incelenmesinden birbiriyle çelişen iki argüman türetirler: 1/ Kadınlar hiçbir zaman önemli bir şey yaratmamışlardır; 2/ Kadının durumu büyük kadın kişiliklerin serpilip gelişmesini hiçbir zaman engellemiştir. Bu iki olumlamada da samimi yetersizlik söz konusudur. Birkaç ayrıcalıklı kişinin başarıları, toplam düzeyin sistematik olarak düşmesini ne telafi eder ne de affettirir ve bu başarıların nadir ve sınırlı olması tam da koşulların onlar için elverişli olmadığını kanıtlar. Christine de Pisan, Poulin de la Barre, Condorcet, Stuart Mill ve Stendhal'ın de savunduğu gibi, kadının hiçbir alanda kendini

22 Paris'teki yaklaşık bin heykelden (salt mimari bir nedenle Luxembourg Bahçesinin çiçek tarhını oluşturan kraliçeler dışarıda tutulursa) sadece on tanesi kadın heykelidir. Bunlardan üçü Jeanne d'Arc'a hasredilmiştir. Diğerleri Madam de Ségur, George Sand, Sarah Bernhardt, Madam Boucicaut ve Barones de Hirsch, Maria Desraismes ve Rosa Bonheur'ündür.

deneyecek imkânı olmamıştır. Günümüzde kadınların önemli bir bölümünün yeni bir konum talep etmesi bu yüzdendir ve bir kez daha, talepleri kadınlıkla- rıyla yüceltilmek değildir. İnsanlığın tümü için olduğu gibi kendileri için de aş- kınlığın içkinliğe üstün gelmesini istemektedirler; artık kendilerine hem soyut hem somut hakların verilmesini istemektedirler, çünkü bunlar birleştirilmeden özgürlük bir aldatmacadan ibaret kalır.²³

Bu istek gerçekleşmek üzeredir, ancak içinden geçtiğimiz dönem bir geçiş dönemidir. Öteden beri erkeklere ait olmuş bu dünya hâlâ onlarındır; patriyar- kal uygarlığın kurumları ve değerleri hâlâ büyük ölçüde ayaktadır. Soyut haklar kadınlara her yerde tümüyle tanınmış olmaktan çok uzaktır. İsviçre’de kadınlar henüz oy vermemektedir; Fransa’da 1942 tarihli yasa, yumuşatılmış bir biçimi- le kocanın ayrıcalıklarını sürdürmektedir. Ayrıca, biraz önce söylediğimiz gibi, soyut haklar hiçbir zaman kadının dünyaya somut olarak tutunması için yeterli olmamıştır. İki cinsiyet arasında günümüzde hâlâ gerçek bir eşitlik yoktur.

İlkin evliliğin yükleri kadın için, erkek için olduğundan çok daha ağır ol- maya devam etmektedir. “Birth control” yöntemlerinin –açık ya da gizli– kulla- nılmasıyla annelik külfetlerinin azaldığını gördük, ama bu yöntemler ne evren- sel olarak yaygın bir biçimde ne de titizlikle uygulanmaktadır. Kürtaj resmen yasak olduğu için birçok kadın ya denetlenmeyen çocuk aldırma biçimleriyle sağlığını tehlikeye atmaktadır ya da üst üst gelen gebelikler yüzünden bunalmış durumdadır. Çocukların bakımı da evin bakımı da yalnızca kadınların omuz- larındadır. Özellikle Fransa’da feminizm karşıtlığı geleneği o denli sağlamdır ki kadınlara ayrılmış olan işleri paylaşmak bir erkek için alçalmak anlamına gelir. Dolayısıyla aile yaşamıyla çalışma yaşamını uyumlu hale getirmek bir kadın için bir erkek için olduğundan çok daha güçtür. Toplumun kadından bu çabayı bek- lediği durumlarda, onun yaşamı kocasınınkinden çok daha yorucudur.

Örnek olarak köylü kadınların yazgısını ele alalım. Fransa’da üretici çalışma- ya katılan kadınların çoğunluğunu oluştururlar ve genellikle evlidirler. Aslında bekâr olan kadın çoğunlukla baba evinde veya bir erkek ya da kız kardeşin evinde hizmetkârlık eder; ancak bir kocanın egemenliğini kabul ettiği zaman bir evin hanımı olur. Farklı bölgelerde töreler ve gelenekler ona farklı roller biçer. Nor- mandiyalı köylü kadın sofrayı yönetir, buna karşılık Korsikalı kadın erkeklerle aynı sofraya oturmaz, ama her durumda ev ekonomisinde çok önemli bir rol oy- nadığı için erkeğin sorumluluklarına katılır, çıkarları onunkilerle birdir, onunla mülkiyeti paylaşır; saygı görür ve çoğu kez aslında yöneten odur. Konumu eski tarım topluluklarındaki kadının konumunu anımsatmaktadır. Çoğunlukla koca- sı kadar hatta ondan daha çok ahlakî saygınlığa sahiptir, ama somut koşulları çok

23 Feminizm karşıtları bu konuda da bir çiftanlamlılıkla oynamaktadırlar. Kimi zaman soyut öz- gürlüğü hiçe indirgeyip boyunduruk altındaki kadının bu dünyada oynayabileceği somut rol karşısında coşkuya kapılırlar: Daha ne istemektedir kadın? Kimi zaman da olumsuz anlamda özgürlüğün hiçbir somut imkânın kapısını açmadığını görmezden gelir ve soyut olarak özgür- leşmiş kadınları, kendilerini ortaya koymamış olmakla suçlarlar.

daha ağırdır. Bahçenin, kümesin, ağılın, domuz ahırının bakımı sadece ondan beklenir; ahırların bakımı, tarlaya gübre serpilmesi, tohum ekimi, tarlanın sürülmesi gibi ağır işlere de katılır; toprağı beller, yabancı otları ayıklar, ekin biçer, bağbozumuna katılır ve bazen de samanları, kurumuş otları, odunu, çalı çırpıyı, her çeşit otu vb. arabaya yükler ve arabadan indirir. Bunların dışında yemeğı hazırlar, evin temizliğini yapar, çamaşır yıkar, ortalığı toplar. Anneliğın ağır yüklerinin ve çocukların bakımının altından kalkar. Şafakla birlikte kalkar, kümes hayvanlarını ve küçükbaş hayvanları besler, erkeklerin ilk öğün yemeklerini verir, çocukların bakımıyla ilgilenir ve tarlada, ormanda ya da sebze bahçesinde çalışmaya gider; çeşmeden su taşır, ikinci öğün yemeğı verir, bulaşıkları yıkar, akşam yemeğine kadar yine tarlada çalışır; son öğünden sonra gecesini ortalığı toplamakla, temizlik yapmakla, mısır vb. ayıklamakla geçirir. Gebeliklerinde bile sağlığıyla ilgilenecek boş zamanı olmadığı için çabuk yıpranır, zamanından önce bozulur ve çöker, hastalıklar onu kemirip tüketir. Erkeğın zaman zaman toplumsal yaşamda bulduğı telafi edici mekanizmalar ondan esirgenmiştir. Erkek pazarları ve panayır günleri şehre gider, başka erkeklerle karşılaşır, kahveye gider, içki içer, kâğıt oynar, ava, balık tutmaya gider. Kadın çiftlikte kalır, boş zaman nedir bilmez. Sadece hizmetkârlardan yardım alan ya da tarlada çalışmak zorunda olmayan varlıklı köylüler düzgün şekilde dengelenmiş bir yaşam sürdürürler. Toplumda saygı görürler, evde ise iş yükü altında ezilmeksizin büyük bir otoriteye sahiptirler. Ama çoğunlukla kırsal çalışma kadını yük hayvanı konumuna indirger.

Ticaret yapan, küçük bir işletmeyi idare eden kadınlar öteden beri ayrıcalıklıdırlar. Ortaçağ'dan beri yasalar sadece onlara belli sivil haklar tanımıştır; bakkallık, sütçülük, otelecilik, büfecilik yapan kadınların durumu erkeğinkine eşdeğerdır. Bekâr ya da dulsalar kendi başlarına bir toplumsal sığata sahiptirler, evliyseler kocalarının sahip olduğı özerkliğe onlar da sahiptir. İşleriyle evlerinin aynı yerde olması ve işlerinin çok fazla zaman almaması onların en büyük talihidir.

Dışarıda çalışan işçi, memur, sekreter, satıcı kadınların durumu tümüyle farklıdır. Onlar için işleriyle evin bakımını uyumlu hale getirmek çok daha zordur (Alışveriş, yemeğın hazırlanması, temizlik, giysilerin yıkanması-ütülenmesi günde en az üç buçuk saat, pazarları ise altı saat çalışmayı gerektirir. Bu, fabrikada ya da bürodaki iş saatlerine eklendiğinde küçümsenmeyecek bir rakamdır). Serbest mesleklerle gelince, avukatlar, doktorlar, üniversite öğretim üyeleri her ne kadar evde biraz yardım alsalar da, ev ve çocuklar onlar için de büyük bir engel oluşturan yükler ve kaygılardır. Amerika'da, dâhice teknolojiler ev işlerini basitleştirmektedir, ama bakımlı ve şık olmasının beklenmesi çalışan kadına fazladan bir yük getirmektedir; ayrıca evden ve çocuklardan yine o sorumludur. Öte yandan, çalışarak bağımsızlığını kazanmak isteyen kadının şansı erkek rakiplerinkinden çok daha azdır. Birçok meslekte aldığı ücret erkeklerinkinden düşüktür; yaptığı işler nitelikli bir işçinkinden daha az uzmanlaşmış, dolayısıyla daha düşük ücretlidir; ayrıca erkeklerle aynı işi yaptığında da daha az para kazanır. Erkekler dünyasına yeni girmiş olduğı için onlar kadar başarılı olma olasılığı yoktur. Bir kadının emri

altında çalışmak, erkekler için de kadınlar için de eşit derecede iticidir. Erkeklerle hep daha çok güvenilir; kadın olmak kusur olmasa da özel bir durumdur. Kadının “yükselmek” için bir erkeğin desteğini almasında yarar vardır. En avantajlı yerlere yerleşenler, en önemli makamları elinde tutanlar erkeklerdir. Ekonomik olarak erkeklerle kadınların iki ayrı kast oluşturduğunun altını çizmek esastır.²⁴

Kadının günümüzde içinde bulunduğu koşulları belirleyen olgu, en eski geleneklerin kalıntılarının doğmakta olan yeni uygarlıkta inatla hayatta kalmasıdır. Kadının günümüzde kendisine sunulan olanaklara layık olmadığını düşünen ya da bu olanakları tehlikeli eğilimler olarak gören aceleci gözlemcilerin gözden kaçırdığı şey budur. Gerçek şudur ki kadının durumu dengesizdir ve bu yüzden de bu duruma uyum göstermesi çok güçtür. Fabrikalar, bürolar, fakülteler kadınlara kapılarını açmakta, ama hâlâ evliliğin kadın için en onurlu ve onu kolektif yaşama başka her tür katılım biçiminden muaf tutan bir kariyer olduğu düşünülmeye devam edilmektedir. İlkel uygarlıklarda da olduğu gibi kadın için cinsel edim, dolaylı ya da dolaysız olarak karşılığını almayı hak ettiği bir hizmettir. SSCB²⁵ dışında her yerde, modern kadının bedenini işletilecek bir sermaye olarak görmesine izin verilir. Fuhuş hoşgörüsüyle karşılanmakta,²⁶ çapkınlık özendirilmektedir. Evli kadının kendini kocasına baktırmasına izin verilmektedir, ayrıca toplumda bekâr kadından çok daha fazla saygınlığı vardır. Töreler bekâr erkeğe tanınan cinsel imkânların eşdeğerlerini bekâr kadına tanımaktan çok uzaktır. Özellikle de annelik, bekâr kadına neredeyse yasaktır, bekâr annelik hâlâ skandala yol açabilmektedir. Külkedisi²⁷ efsanesi nasıl bugün hâlâ aynı değeri taşımasın ki? Hâlâ her şey genç kızları, servet ve mutluluk kazanmak için kendi başlarına zorlu ve belirsiz bir çabaya girişmek yerine, bunları “kurtarıcı prens”ten beklemeye özendiriyor. Genç kız özellikle erkek sayesinde kendinin-

24 Amerika’da büyük servetler çoğunlukla kadınların elinde kalır. Kocalarından daha genç oldukları için öldükten sonra onun mirasına sahip olurlar, ama onlar da yaşlanmışlardır ve çok nadiren yeni yatırımlar yapmaya girişirler, mülk sahibi olmaktan çok mirasyedi gibi davranırlar. Aslında sermaye üzerinde *casarrufa* bulunanlar erkeklerdir. Öyle ya da böyle, bu ayrıcalıklı zengin kadınlar küçük bir azınlıktan ibarettir. Kadınların Amerika’da avukat, doktor vb. olarak yüksek bir konuma gelmesi, Avrupa’dakinden çok daha imkânsızdır.

25 En azından resmî öğretiyeye göre.

26 Anglo-Sakson ülkelerinde fuhuş hiçbir zaman yasayla düzenlenmemiştir. 1900’e kadar İngiltere ve Amerika’daki “Common Law” [teamül hukuku], rezalet ve düzensizliğe yol açmadığı sürece fuhuşu bir suç olarak kabul etmiyordu. O tarihten sonra, İngiltere’de ve Amerika’nın bu konudaki yasaları birbirinden çok farklı olan eyaletlerinde, az ya da çok sertlikle, az ya da çok başarıyla baskı uygulanmıştır. Fransa’da uzun bir yasakçı kampanyanın ardından, 13 Nisan 1946 tarihli yasa genelevlerin kapatılmasını ve pezevenkliğe karşı mücadelenin güçlendirilmesini öngörmektedir: “Bu evlerin varlığının insanlık onurunun özel ilkeleriyle ve modern toplumda kadına düşen rolle bağdaşmadığı göz önüne alınarak...” Bu arada fuhuş yine de devam etmektedir. Bu durum elbette olumsuz ve ikiye bölünmüş önlemlerle değiştirilemez.

27 Bkz. Philipp Wylie, *Génération de vipères* [Engerekler Kuşağı].

kinden daha üst bir kasta geçmeyi umabilir; böyle bir mucizeyi bütün hayatı boyunca çalışarak bile gerçekleştiremeyecektir. Ancak bu zararlı bir umuttur, çünkü kadının gücünü ve çıkarlarını böler;⁴⁸ belki de kadın için en vahim engel bu bölünmedir. Ebeveynler kızlarının kişisel gelişimini öne çıkarmak yerine hâlâ onu evlilik için yetiştiriyorlar. Genç kız evlilikte o kadar çok avantaj görüyor ki kendisi de bunu istiyor. Bunun sonucu olarak çoğunlukla erkek kardeşlerinden daha az uzmanlaşmış ve daha az sağlam bir eğitime sahip oluyor, kendini mesleğine tam olarak vermiyor; böylelikle de kendini o meslekte daha aşağı konumda kalmaya yazgılı kılıyor ve kısır döngü tamamlanıyor. Bu aşağı konum onun koca bulma arzusunu güçlendiriyor. Her nimet, karşılığında bir külfet getirir, ama külfetler fazla ağır olursa nimet bir boyunduruk haline gelir. Günümüzde çalışmak, işçilerin çoğunluğu için nankör bir angaryadır. Kadın için bu angarya, somut olarak toplumsal saygınlık kazanmakla, davranışlarının özgürleşmesiyle, ekonomik özerklikle telafi edilememektedir. Birçok kadın işçi ya da memurun çalışma hakkını, evlenerek kurtulacağı bir zorunluluk olarak görmesi doğaldır. Bununla birlikte, kadın kendi bilincine vardığından ve çalışarak evlilikten de özgürleşebileceğinden, artık boyunduruk altına girmeyi uysalca kabul etmemektedir. En çok dilediği şey, aile yaşamıyla işini uyumlu hale getirmek için yıpratıcı cambazlıklar yapmak zorunda kalmamaktır. O zaman bile –ekonomik eşitsizlik belli kişilere avantaj sağladığı ve kadın kendini bu ayrıcalık sahiplerinden birine satma hakkına sahip olduğu için– kolaycılığa kaçma eğilimleri varlığını sürdürdükçe, bağımsızlık yolunu seçmesi için erkekte daha büyük bir ahlaki çaba harcaması gerekecektir. Bu eğilimin de bir engel olduğu, hem de en tehlikeli engellerden biri olduğu yeterince anlaşılmamıştır. Burada kadın bir aldatmacaya kapılmaktadır, çünkü iyi evlilik piyngosunda ancak bin kadından biri kazanacaktır. İçinde yaşadığımız dönem kadınları çalışmaya çağırarak, hatta mecbur bırakmaktadır, ama bir yandan da boş zaman ve haz cennetleri umuduyla gözlerini kamaştırmaktadır; kimi seçilmiş kadınları, bu dünyaya çakılıp kalanların çok üstüne yükseltmektedir.

Erkeklerin ellerinde tuttukları ekonomik ayrıcalık, evliliğin getirdiği saygınlık, bir erkek desteğinin yararı, tüm bunlar kadınları erkekler tarafından beğenilmeyi yürekten arzu etmeye itiyor. Bütün olarak bakıldığında kadınlar hâlâ uyruk konumundadırlar. Dolayısıyla kadın kendini tanır ve seçerken, kendisi için değil onu tanımlayan erkek için varolmaktadır. Demek ki bizim de ilkin kadını erkeklerin düşlediği gibi betimlememiz gerekmektedir, çünkü erkekler-için-varlığı, kadının somut koşullarını belirleyen en önemli etkenlerden biridir.

Üçüncü kesim

EFSANELER

Birinci bölüm

Tarih bize, erkeklerin öteden beri tüm somut güçleri ellerinde tuttuğunu gösterdi. Patriyarkanın başlangıç döneminden bu yana erkekler kadını bağımlılık içinde tutmayı yararlı bulmuşlardır. Onların yasaları kadına karşı şekillenmiştir ve böylelikle kadın, somut biçimde Başka olarak kurulmuştur. Kadının içinde bulunduğu bu koşullar, erkeklerin ekonomik çıkarlarına hizmet ediyordu, ama ayrıca, onların ontolojik ve ahlakî iddialarına da uygun düşüyordu. Özne kendini olumlama çabasına girdiği andan itibaren onu sınırlayan ve yadsıyan Başka, yine de onun için gereklidir. Kendine ancak kendisi olmayan bu gerçeklik aracılığıyla kavuşur. Bu yüzdendir ki erkeğin yaşamı hiçbir zaman bir doygunluk ve dinginlik değildir, eksiklik ve devinimdir, mücadeledir. Erkek, karşısında Doğa'yı bulur; ona tutunur, onu mülk edinmeye çalışır. Ancak Doğa onu hiçbir zaman doyurmayacaktır. Ya kendini salt soyut bir karşıtlık olarak gerçekleştirir Doğa, o zaman bir engeldir ve yabancı olmaya devam eder ya da erkeğin arzusu-na edilgen bir biçimde boyun eğer ve onun kendisini özümsemesine izin verir. Erkek doğayı ancak tüketerek, yani yıkarak mülk edinebilir. Her iki durumda da yalnızdır; bir taşa dokunurken, bir yemişi sindirirken hep yalnızdır. Başka, ancak kendisine de mevcutsa mevcudiyeti vardır. Yani gerçek başkalık, benimkinden ayrı ve kendisiyle özdeş bir bilincin başkalığıdır. Bütün insanları içkinlikten çekip çıkaran, onların kendi varlıklarının hakikatini tamamlamasına, kendilerini aşkınlık, nesneye doğru kaçış, tasarı olarak gerçekleştirmesine izin veren, başka insanların varoluşudur. Ama benim özgürlüğümü doğrulayan bu yabancı özgürlük aynı zamanda onunla çatışmaya girer. Bu, talihsiz bilincin trajedisidir; her bilinç kendini tek başına egemen özne olarak ortaya koymak ister. Her bilinç

başkasını köleleştirerek kendini tamamlamaya çalışır. Ama köle de emeği ve korkusu içinde kendini özsel olan olarak görür ve diyalektik bir tersine dönmeyle, özsel olmayan olarak görünen artık efendidir. Bu dram, her bireyin kendisini başkasında özgürce tanımasıyla, karşılıklı bir devinim içinde hem kendini hem de başkayı aynı anda nesne ve özne olarak koymasıyla aşılabılır. Ne var ki özgürlüklerin tanınmasını somut olarak gerçekleştiren dostluk ve cömertlik, kolay elde edilen erdemler değildir. Bunlar, hiç kuşkusuz, insanın ulaşabileceği en yüksek noktadır; insan kendi hakikatini böyle bulur, ama bu hakikat, durmaksızın yeniden başlayan ve yeniden iptal edilen bir mücadelenin hakikatidir; insanın her an kendisini aşmasını gerektirir. Başka bir dille ifade edecek olursak, insanın sahici bir ahlakî tutuma ancak varoluşunu üstlenmek üzere *varlık olmaktan vazgeçtiğ*inde ulaştığını da söyleyebiliriz. Bu yön değiştirmeye [conversion] aynı zamanda her tür mülkten vazgeçer, çünkü mülk sahibi olmak varlığı aramanın bir biçimidir, ama gerçek bilgeliğe onu ulaştıran bu yön değiştirme hiçbir zaman tamamlanmaz. Onu durmaksızın yeniden gerçekleştirmek gerekir, daimî bir gerilim talep eder. O kadar ki yalnızlık içinde kendini tamamlayamayan insan, kendi benzerleriyle ilişkilerinde sürekli olarak tehlikededir. Yaşamı, başarıyla sonuçlanacağı hiçbir zaman güvence altında olmayan zorlu bir iştir.

Oysa erkek tehlikeyi sevmez, ondan korkar. Çelişkili bir biçimde, yaşamı ve dinginliği, varoluşu ve varlığı aynı anda ister. "Zihnin huzursuzluğunun" kendi gelişmesinin bedeli, nesneye olan uzaklığınınansa kendi kendisine mevcut olmasının bedeli olduğunu çok iyi bilir, ama huzursuzluk içindeyken huzuru ve bu arada bilincin varacağı yoğun bir doygunluğu düşler. Bu düşün cisimleşmiş hali tam da kadındır; o, erkeğe yabancı olan doğa ile onunla fazla özdeş olan kendi benzeri arasındaki istenen aracıdır.¹ Kadın, erkeğin karşısına ne doğanın düşmanca sessizliğini ne de karşılıklı birbirini tanımanın katı gerekliliğini çıkarır; çok özel bir ayrıcalık sayesinde o hem bir bilinçtir hem de onun tenine sahip olmak mümkün gibi görünmektedir. Onun sayesinde, özgürlüklerin karşılıklılığından kaynaklanan amansız efendi-köle diyalektiğinden kaçmanın bir yolu vardır.

Görmüş olduğumuz gibi kadınlar başlangıçta özgür ve sonradan erkekler tarafından köleleştirilmiş değildir ve cinsiyetler arası bölünme hiçbir zaman kastlar arası bir bölünmeye temel oluşturmamıştır. Kadını köleyle bir tutmak hatadır; köleler arasında kadınlar olmuştur ama özgür kadınlar, yani dinsel ve toplumsal bir saygınlığı olan kadınlar da her zaman var olmuştur. Bunlar erkeğin egemenliğini kabul ediyorlardı ve erkek de sırası geldiğinde kendisini nesneye dönüştürebilecek bir ayaklanma tehdidi hissetmiyordu. Böylece kadın, hiçbir zaman özsel olana dönüşmeyecek bir özsel olmayan, karşılıklılıktan yoksun mut-

1 "...Kadın erkeğin gereksiz bir tekrarı değil, doğayla erkeğin canlı birliğinin gerçekleştiği büyüleyicidir. Ortadan kaybolacak olsa erkekler yapayalnız kalır, buz kesmiş bir dünyada pasaportsuz yabancılar gibi. Kadın hayatın doruk noktasına taşınmış, duyarlı ve neşeli hale gelmiş toprağın kendisidir ve o olmayınca, toprak erkek için dilsiz ve ölüdür," diye yazar Michel Carrouges. (*Les pouvoirs de la femme* [Kadının Güçleri], *Cahiers du Sud*, sayı 292.)

lak Başka olarak görünmekteydi. Tüm yaratılış efsaneleri, erkekler için son derece değerli olan bu inancı dile getirir. Batı uygarlığında Hristiyanlık aracılığıyla sürüp gitmiş olan Tekvin [*Genèse*] efsanesi de buna dahildir. Havva erkekle aynı anda şekillendirilmemiştir; ne farklı bir maddeden yapılmıştır o, ne de Âdem'in yapıldığı çamurdan. İlk erkeğin kaburgasından çekilip çıkarılmıştır. Doğuşu bile özerk değildir; Tanrı kadını onun kendisi için, kendiliğinden yaratmamış ve karşılığında onun tarafından dolaysız bir şekilde tapınılmayı istememiştir. Erkek için yaratmıştır onu, Âdem'i yalnızlığından kurtarmak için ona kadını vermiştir. Kadının kökeni ve ereği kocasıdır; Âdem'in özsel olmayan tamamlayıcısıdır kadın. Böylece kadın ayrıcalıklı bir av gibi görünmektedir. O, bilincin yarı saydamlığına yükseltilmiş doğadır, doğal olarak boyun eğmiş bir bilinçtir. İşte, erkeğin çoğu kez kadına ilişkin olarak beslediği o olağanüstü umut budur. Bir varlığın tenini mülk edinerek kendini bir varlık olarak tamamlamak ve aynı zamanda da uysal bir özgürlük tarafından kendini özgürlüğü içinde onaylatmak ister. Hiçbir erkek kadın olmaya rıza göstermeyecektir, ama hepsi de kadınların var olmasını ister. "Kadını yarattığı için Tanrı'ya şükredelim." "Erkeklerle kadını verdiğine göre Doğa iyidir." Bu cümlelerde ve bunlara benzeyen başkalarında, erkek bir kez daha kibirli bir saflıkla kendisinin bu dünyadaki varlığının kaçınılmaz bir olgu ve bir hak, kadınıninkinin ise basit bir rastlantı olduğunu ileri sürmektedir, ama mutlu bir rastlantıdır bu. Başka olarak ortaya çıkan kadın aynı anda varlığın doygunluğu olarak görünür ve erkeğin kendinde hissettiği varoluşun hiçliğinin karşıtı olur; öznenin gözünde nesne olarak konan Başka, kendinde olarak, dolayısıyla varlık olarak ortaya koyulmuş olur. Varolanın yüreğinde taşıdığı eksiklik, kadında olumlu bir biçimde cisimleşir ve erkek, kadın aracılığıyla kendine kavuşmaya çalışarak kendini gerçekleştirmeyi umar.

Bununla birlikte kadın erkek için Başka'nın biricik cisimleşmesi olmamış ve tarih boyunca aynı önemi taşımamıştır. Başka putlar tarafından gölgede bırakıldığı zamanlar olmuştur. Kent veya Devlet yurttaşı yuttuğunda, yurttaşın kendi özel yazgısıyla uğraşma olanağı kalmaz. Kendini devlete adadığı için Spartalı kadının içinde bulunduğu koşullar başka Yunan kadınlarınıninkinden daha iyidir. Ama ayrıca hiçbir erkek düşü güzelleştirmemiştir onu. İster Napoléon olsun ister Mussolini ya da Hitler, şef kültü başka bütün kültürleri dışarıda bırakır. Askerî diktatörlüklerde, totaliter rejimlerde, kadın ayrıcalıklı bir nesne olmaktan çıkar. Yurttaşlarının yaşamlarına ne anlam vereceklerini bilemedikleri zengin bir ülkede, kadının kutsallaştırılması anlaşılabilir, Amerika'da olan budur. Buna karşılık, bütün insan varlıklarının bir tutulmasını isteyen sosyalist ideolojiler, hem gelecekte hem de şimdiden başlayarak herhangi bir insan kategorisinin nesneleştirilmesini veya putlaştırılmasını reddeder. Marx'ın ilan ettiği sahici demokratik toplumda Başka'ya yer yoktur. Bununla birlikte erkeklerin pek azı, olmayı seçtikleri asker ya da militanla tıpatıp örtüşür; birey olmaya devam ettikleri ölçüde kadın onların gözünde özel bir önem taşımayı sürdürür. Alman askerleri tarafından Fransız fahişelere yazılmış bazı mektuplar gördüm;

Nazizme rağmen, romantik aşk geleneği burada naifçe yaşamaya devam ediyordu. Fransa'da Aragon, İtalya'da Vittorini gibi komünist yazarlar yapıtlarında, âşık ya da anne olarak kadına çok önemli bir yer verirler. Belki kadın efsanesi bir gün sönüp gidecektir. Kadınlar kendilerini insan olarak ne kadar olumlarlarsa, olağanüstü başka olma nitelikleri de o kadar ortadan kalkar. Ama günümüzde bu efsane hâlâ bütün erkeklerin yüreğinde yaşamaya devam etmektedir.

Bütün efsaneler, umutlarını ve korkularını aşkın bir göğe yansıtan bir Özne barındırır. Kadınlar kendilerini özne olarak ortaya koymadıklarından, tasarımlarını yansıtacakları bir erkek efsanesi de yaratmamışlardır. Tümüyle onlara ait olan ne dinleri ne de şiirleri vardır; düşlerini erkeklerin düşleri aracılığıyla görürler. Taptıkları tanrılar erkeklerin ürettiği tanrılardır. Erkekler kendilerini yüceltmek için Herkül, Prometheus, Parsifal gibi büyük erkeklik simgeleri yaratmışlardır; bu kahramanların yazgılarında kadın sadece ikincil bir rol oynar. Elbette kadınla ilişkileri içinde ele alınmış erkek imgeleri vardır, örneğin baba, baştan çıkarıcı erkek, koca, kıskanç erkek, iyi oğul, kötü oğul; ama bunları böyle sabitleştiren de erkeklerdir ve bu imgeler bir efsane mertebesine ulaşmaz, sadece klişelerden ibaretlerdir. Buna karşılık kadın sadece erkekle ilişkisi içinde tanımlanmıştır. Erkek ve dişi kategorileri arasındaki asimetri, cinsel efsanelerin tek yanlı olarak oluşturulmasında kendini belli eder. Kimi zaman kadını belirtmek için "cinsiyet [*le sexe*]"² sözcüğü kullanılır. Kadın zevkleriyle ve tehlikeleriyle tendir. Kadın için cinsellik taşıyan ve tensel olanın erkek olması, hiçbir zaman açığa vurulmayan bir hakikattir, çünkü bunu açığa vuracak kimse yoktur. Dünyanın kendisi gibi temsili de erkeklerin işidir; onu kendi bakış açılarından betimlemler ve bu bakış açısını mutlak hakikatle karıştırmalar.

Bir efsaneyi betimlemek her zaman zordur; efsane kavranamaz ve kuşatılamaz; bilinçlerin karşısına sabitlenmiş bir nesne olarak koyulmaksızın onlara musallat olur. Öylesine dalgalanan, çelişik bir şeydir ki ilk başta onun birliği meydana çıkarılamaz. Hem Dalila hem Judith, hem Aspasia hem Lukrezia, hem Pandora hem Athena... Kadın aynı anda hem Havva'dır hem de Bakire Meryem. Bir put, bir hizmetkârdır, hayatın kaynağı, karanlıklardan gelen bir güçtür; hakikatin yalın sessizliğidir; hiledir, gevezelik ve yalandır; sağaltıcı ve büyücüdür; erkeğin avidir, yıkımıdır; erkeğin olmadığı ve sahip olmak istediği her şeydir; onun yadsınması ve varlık nedenidir.

"Kadın olmak," der Kierkegaard, "öyle garip, öyle karışık, öyle karmaşık bir şeydir ki hiçbir yüklem onu anlatmaya yetmez ve kullanmak isteyeceğimiz tüm yüklemeler birbiriyle o kadar çelişecektir ki ancak bir kadın buna dayanabilir".³ Bunun nedeni kadının kendisi için olduğu gibi, olumlu bir biçimde değil, sadece erkeğe görüldüğü gibi, olumsuz bir biçimde ele alınmasıdır. Çünkü, kadın

² Yazar burada, Fransızcada hem cinsiyet hem de cinsel organ anlamına gelen "*le sexe*" sözcüğünün ayrıca kadınları kastetmek için de kullanılmasına göndermede bulunuyor. -Çn.

³ *Étapes sur le chemin de la vie* [Hayat Yolunda Aşamalar].

dışında *Başkaları* varsa bile, kadın hep Başka olarak tanımlanır. Ayrıca onun muğlaklığı, bizzat Başka fikrinin muğlaklığıdır. Kendini Başka ile ilişkisi içinde tanımladığı ölçüde insan olma koşulunun muğlaklığıdır. Daha önce de söyledik: Başka Kötü olandır; ama İyi için gerekli olduğundan İyi'ye dönüşür; Bütün'e onun aracılığıyla erişirim, ama beni bütünden ayıran da odur; sonsuzluğun kapısı olduğu kadar benim sonluluğumun da ölçüsüdür. Kadının hiçbir sabitlenmiş kavramı cisimleştirmemesi bu yüzdendir; umuttan yenilgiye, nefretten aşka, iyiden kötüye, kötüden iyiye kesintisiz geçiş onun aracılığıyla gerçekleşir. Kadını hangi yönüyle ele alırsak alalım, ilk göze çarpan bu çiftanlamlılıktır.

Erkek kadında Başka'yı hem Doğa hem de kendi benzeri olarak arar. Ama Doğa'nın erkekte hangi çiftanlamlı duyguları uyandırdığını biliyoruz. Doğa'yı sömürür ama aynı zamanda Doğa onu ezer; erkek ondan doğar ve onda ölür; hem varlığının kaynağıdır hem de kendi istencine boyun eğdirdiği krallıktır; ruhun içinde hapsediği maddi bir kılıftır ama aynı zamanda en üstün gerçekliktir; olumsuzluk ve İde'dir, sonluluk ve bütündür; Zihnin karşısına kendini koyandır ve Zihnin kendisidir. Bazen müttefik bazen düşman olan doğa, yaşamın kaynaklandığı karanlık kargaşa gibi, hem bu yaşamın kendisi hem de yöneldiği öte dünya gibi görünür. Kadın Anne, Eş ve İde olarak doğanın özetidir; bu imgeler bazen birbirine karışır bazen ise birbirinin karşıtıdır ve her birinin iki yüzü vardır.

Erkek doğada kök salmıştır. O da hayvanlar ve bitkiler gibi doğurulmuştur; ancak yaşadığı kadar var olduğunu bilir. Ne var ki patriyarkanın ortaya çıkışından beri, Yaşam onun gözünde ikili bir niteliğe bürünmüştür. Yaşam bilinçtir, istençtir, aşkınlıktır, zihindir ve yaşam aynı zamanda maddedir, edilgenliktir, içkinliktir, tendir. Aiskhylos, Aristoteles ve Hippokrates, Olimpos'ta olduğu gibi yeryüzünde de gerçek anlamda yaratıcı olanın erkek ilke olduğunu söylemişlerdir. Biçim, sayı ve devinim ondan çıkmıştır. Başakları çoğaltan Demeter'dir ama başağın kökeni ve hakikati Zeus'tadır; kadının doğurganlığı sadece edilgen bir nitelik olarak görülür. Kadın topraktır, erkek ise tohum, kadın Su'dur, erkek Ateş. Yaratılış çoğu kez suyla ateşin evliliği olarak hayal edilmiştir. Canlı varlıkların doğmasına yol açan şey, sıcak nemdir. Güneş, Deniz'in kocasıdır; Güneş ve ateş erkek tanrılardır, Deniz ise en yaygın rastlanan annelik simgelerinden birisidir. Atıl olan su, onu verimli kılan harlı ışınların etkisine maruz kalır. Aynı şekilde emekçinin sürdüğü tarla da, hiç hareket etmeden tohumları bağrına kabul eder. Yine de onun katkısı gereklidir. Tohumu besleyen, bağrında barındıran ve ona tözünü veren tarladır. Bu yüzdendir ki Ana Tanrıça tahtından indirildikten sonra bile erkek, verimlilik tanrıçalarına tapmaya devam etmiştir;⁴ tüm ürün-

4 Homeros'un ilahilerinden biri şöyle der: "... Toprak Ana'dan söylerim ben, en sağlam Ana, en yaşlısı, dünyanın tüm yaşamını, yerde yürüyen, denizlerde yüzen, ya da uçanların tümünü besleyen." Aiskhylos da "bütün varlıkları doğuran, onları besleyen ve sonra yeniden onlardan verimli tohumlar alan" toprağı yüceltir.

nü, sürülerini, servetini Kybele'ye borçludur. Kendi yaşamını da ona borçludur. Ateşi yücelttiği kadar suyu da yüceltir. Goethe *Faust*'un 2. cildinde şöyle yazar: "Denize şükürler olsun! Kutsal ateşle çevrili dalgalarına şükürler olsun! Dalgaya şükürler olsun! Ateşe şükürler olsun! O tuhaf serüvene şükürler olsun." Toprağa saygısını sunar: Blake'in adlandırmasıyla "The Matron Clay"⁵ Bir Hint peygamberi, müritlerine toprağı bellememelerini salık verir, çünkü "hepimizin annesi olan toprağı tarım faaliyetleriyle yaralamak ya da kesmek, onu yırtmak günahtır... Annemin bağrına saplamak için bıçağı mı sarılacağım?... Kemiklerine ulaşmak için etlerini mi doğrayacağım?... Annemin saçını kesmeye nasıl cesaret edebilirim?" Orta Hindistan'da yaşayan Baijalar da "toprak analarının bağrını sabanla yırtmayı" günah olarak görürler. Buna karşılık Aiskhylos, Oidipus'un, "üzerinde yetiştigi kutsal tarlaya tohum ekmeye cesaret ettiği"ni söyler. Sophokles "baba tarlaları"ndan ve "sadece ekim zamanı bir kez ziyaret ettiği uzak bir tarlanın efendisi olan emekçi"den söz eder. Bir Mısır şarkısındaki sevgili "Ben toprağı!" der. İslam metinlerinde kadın "tarla ... üzüm bağı" olarak adlandırılır. Aziz Assisili Francesco ilahilerinden birinde "bizi koruyan ve bize bakan, rengârenk çiçekleri ve otlarıyla çeşit çeşit yemişler veren kızkardeşimiz, annemiz, toprak"tan söz eder. Acqui'de çamur banyosu yaparken Michelet şöyle haykırır: "Sevgili ortak annemiz! Biriz biz. Sizden geldim, size dönüyorum!..." Hatta bazı dönemlerde, Yaşam'ın Tin karşısında zafer kazanmasını dileyen yaşamcı bir romantikliğin öne çıktığı da olur. O zaman toprağın, kadının büyülu verimliliği, erkeğin somut işlemlerinden çok daha olağanüstü görünür ve o zaman erkek yeniden annesinin karanlıklarının içine karışıp orada varlığının hakiki kaynağını bulmayı düşler. Anne, evrenin derinliklerinde yatan ve onun özsuğunu emen köktür, aynı zamanda besleyici bir süt de olan canlı suyun fışkırdığı çeşmedir; sıcak bir kaynaktır, toprak ve sudan yapılmış, canlandırıcı güçlerle dolu bir çamurdur.⁶

Ama erkeklerde daha genel olarak rastlanan, kendi tenselliklerine duydukları isyandır; erkek kendini düşmüş bir tanrı gibi görür. Onun laneti, ışıklı ve düzenli gökyüzünden anne karnının kargaşa dolu karanlıklarına düşmüş olmaktır. Kendini özdeşleştirmek istediği o ateşi, o etkin ve arı soluğu yeryüzünün çamuruna hapseden kadındır. Erkek salt İde gibi, Bir gibi, Bütün gibi, Mutlak Tin gibi zorunlu olmayı isterdi; oysa sınırlı bir bedene, kendisinin seçmediği, çağırılmadığı, yararsız, can sıkıcı, saçma bir mekân ve zamana kapatılmıştır. Tenin olumsuzluğu onun kendi varlığının olumsuzluğudur, yalnız bırakılmışlığı ve haklı çıkarılamayacak nedensizliği içinde buna maruz kalır. Bu olumsuzluk onu ayrıca ölüme yargılı kılar. Dölyatağında (bir mezar gibi gizli ve kapalı olan döl-

5 Toprak Ana. -Çn.

6 "Tam anlamıyla İsis'tir kadın, doğurgan doğadır. Kadın hem ırmaktır hem de ırmağın yatağı, hem köktür hem de gül, hem topraktır hem de kiraz ağacı, hem asmadır hem de üzüm." (M. Carrouges, *daha önce anılan yazı*.)

yatağında) oluşan o titrek jelatin, hayvan leşlerinin vıcık vıcık yapışkanlığını o kadar çok çağırıştırılmaktadır ki ürpererek ondan yüzünü çevirir. Yaşam kendini oluşturduğu her yerde, her filizlenmede, mayalanmada, tiksintiye yol açar, çünkü kendini ancak bozarak yapar. Yumurta akı gibi yapışkan embriyon, ölümün çürümüşlüğüyle tamamlanan döngüyü başlatır. Erkek, nedensizlik ve ölüm karşısında dehşet duyduğu için, doğurulmuş olmaktan da dehşet duyar. Ona kalsa hayvansal bağlarını inkâr etmek isterdi; doğmuş olduğu için yıkıcı Doğa onu ele geçirmişti. İlkelerde doğum son derece katı tabularla çevrilidir. Özellikle de döleşî özenle yakılmalı ya da denize atılmalıdır, çünkü her kim onu ele geçirirse yeni doğmuş bebeğin yazgısını elinde tutuyor olacaktır. Ceninin içinde olduğu bu zar, onun bağımlılığının işaretidir; onu yok etmekle, bireye canlı magmadan kopma ve kendini özerk varlık olarak gerçekleştirme imkânı verilmektedir. Doğumun kırı annenin üzerine de sıçrar. Levi Yasaları ve tüm antik yasalar, doğum yapmış kadın için bazı arındırıcı ayinleri zorunlu kılar; ayrıca birçok köyde yapılan loğusalıktan çıkma törenleri bu geleneği sürdürmektedir. Çocukların, genç kızların, erkeklerin gebe bir kadının karnı veya emziren annenin şişkin memeleri karşısında kendiliğinden duydukları ve çoğu kez bıyık altından gülerек gizlemeye çalıştıkları sıkıntıyı biliriz. Dupuytren' müzelerinde meraklılar balmumundan yapılmış embriyonları ve konserveleşmiş ceninleri, bir mezarın saldırıya uğraması karşısında duyacakları hastalıklı ilgiyle seyrederler. Toplumun onu büyük bir saygıyla sarıp sarmalamasına rağmen, doğurma işlevi kendiliğinden bir tiksime duygusu uyandırır. Küçük oğlan çocuk, çocukluğunun ilk başlarında annesinin tenine şehvetle bağılyken, büyüdüğünde, toplumsallaşıp bireysel varoluşunun bilincine vardığında, bu ten onu ürkütür; onu görmezlikten gelmek ve annesini sadece ahlaki bir kişi olarak görmek ister. Onun saf ve iffetli olduğunu düşünmek istemesi, bir âşığın kıskançlığından çok annesinin bir bedeni olduğunu yadsımasındandır. Ergen erkek arkadaşlarıyla dolaşırken annesine, kızkardeşlerine, aileden bir kadına rastladığında sarsılır, kızarır. Bu kadınların mevcudiyeti onu, kaçmaya çalıştığı içkinlik dünyasına geri çağırır, kendini koparmaya çalıştığı kökleri açığa çıkarır. Annesi onu okşayıp öptüğünde oğlan çocuğun duyduğu kızgınlık da aynı anlamı taşır; o, aileyi, anneyi, anne memesini reddetmektedir. Athena gibi erişkinler dünyasında tepeden tırnağa silahlanmış, yaralanamaz şekilde birden ortaya çıkmış olmayı istemektedir.⁷ Anne karnına düşmüş, doğurulmuş olmak onun yazgısını belirleyen lanet, varlığını lekeleyen kirdir. Ayrıca onun ölümünün habercisidir. Tohumun filizlenmesine tapınma, öteden beri ölümlere gösterilen saygıyla bağlantılı olmuştur. Toprak-Ana çocuklarının kemiklerini bağrında saklamaktadır. İnsanlığın

7 19. yüzyılda Fransa'da kurulan ve balmumundan yapılmış çeşitli beden parçalarının sergilendiği anatomi müzesi. -Çn.

8 Biraz ileride, bu tutumun cisimleşmiş bir örneği olarak Montherlant'ı incelediğimiz bölüme bakınız.

yazgısını ören kadınlardır, Parkalar ve Moiralardır,⁹ ama bu yazgının iplerini kesenler de onlardır. Halk sanatındaki temsillerin çoğunda Ölüm kadındır; ayrıca ölümlerin ardından ağlamak kadınlara düşer, çünkü ölüm onların eseridir.¹⁰

Sonuç olarak Anne-Kadın'ın karanlıklara boyanmış bir yüzü vardır. O, her şeyin kendisinden çıktığı ve bir gün kendisine döneceği kaostur, Yokluk'tur. Dünyanın gün ışığında açığa çıkan çeşitli yüzleri, Gece'de birbirine karışır: Maddenin genelliğine ve koyuluğuna hapsolmuş zihnin gecesi, uykunun ve hiçliğin gecesi... Denizin derinlikleri gece gibi karanlıktır. Kadın, eski denizcilerin korktuğu *Mare tenebrarum*'dur¹¹, toprağın derinlikleri de gece gibi karanlıktır. Erkeğin yutulma tehdidiyle karşı karşıya olduğu ve bereketin tam tersi olan bu gece onu korkutur. O gökyüzünü, ışığı, güneşli dorukları, göğün saf ve billur gibi soğuşunu ister; ayaklarının altında ise nemli, sıcak, karanlık, onu yutmaya hazır bir uçurum vardır. Birçok efsane bize, annenin karanlıklarına –mağaraya, uçuruma, cehenneme– düşüp sonsuza dek kaybolan kahramanı anlatır.

Ama burada da çiftanlamlılık iş başındadır. Tohumun filizlenmesi hep ölümle bağdaştırıldığı gibi, ölüm de doğurganlıkla ilintilidir. Nefret duyulan ölüm yeni bir doğum olarak görülür ve böylelikle kutsanır. Ölen kahraman –Osiris gibi– her bahar yeniden canlanır ve yeni bir doğumla yeniden ürer. Erkeğin en büyük umudu, der Jung, “tıpkı güneşi yutmasına karşın derinliklerinde onu yeniden doğuran deniz gibi, ölümün karanlık sularının yaşam suları haline gelmesi, ölümün ve onun soğuk kucağının anne kucağı olmasıdır”.¹² Güneş-Tanrı'nın denizin bağrına gömülmesi ve ardından bütün parlaklığıyla yeniden ortaya çıkması birçok efsanenin paylaştığı bir temadır. Erkek de hem yaşamak ister hem de aynı zamanda dinginliği, uykuyu, hiçliği arzular. Ölümsüz olmayı istemez, bu yüzden de ölümü sevmeyi öğrenebilir. Nietzsche, “İnogani madde, anne kucağıdır,” diye yazar. “Yaşamdan kurtulmak, yeniden hakiki olmaktır, kendini tamamlamaktır. Bunu anlayan kişi, duyarsız toza geri dönmeyi bir şölen olarak karşılayacaktır.” Chaucer'in eserinde bu yakarış, bir türlü ölemeyen yaşlı bir adamın dudaklarından dökülür:

Vuruyorum bastonumu toprağa, anamın kapısına,

Gündüz, gece,

Ve haykırıyorum: ‘Ah canım anam, al beni içeri!’

Erkek kendi tekil varoluşunu olumlamak ve gururla “özel farklılığı”na yaslanmak ister, ama aynı zamanda ben'in duvarlarını yıkmak, suyla, toprakla, ge-

9 Roma ve Yunan mitolojilerinde kader tanrıçaları. –En.

10 Demeter *mater dolorosa* [acılı annel] tipidir. Ama başka tanrıçalar –İşhtar, Artemis- acımasızdır. Kâli'nin elinde, içi kanla dolu bir kurukafa vardır. Bir Hindu şair ona şöyle seslenir: “Yeni öldürülmüş oğulların kelleleri bir gerdanlık gibi boynunda asılı... Bedenin yağmur bulutları kadar güzel, ayakların kanla kirli.”

11 Karanlık deniz. –Çn.

12 *Métamorphoses de la libido* [Libidonun Başkalaşimleri].

ceyle Hiçlik'le, Bütün'le birleşmek ister. Erkeği sonluluğa mahkûm eden kadın, aynı zamanda onun kendi sınırlarını aşmasına izin verir. Kadının büründüğü çiftanlamlı büyü buradan kaynaklanır.

Tüm uygarlıklarda olduğu gibi günümüzde de hâlâ kadın erkekte tikslenme duygusu uyandırır. Bu, kendi tensel olumsuzluğundan duyduğu tiksindenin kadına yansıtılmasıdır. Henüz ergenliğe ulaşmamış kız çocuk hiçbir tehdit barındırmaz, hiçbir tabunun nesnesi değildir ve hiçbir kutsal niteliğe sahip değildir. Birçok ilkel toplumda cinsel organı bile masum görünür. Oğlan çocuklarla kız çocuklar arasında erotik oyunlar oynanmasına küçüklükten itibaren izin verilir. Kadın, çocuk doğurabilecek yaşa gelince kirlenir. İlkel toplumlarda, ilk âdet gördüğü gün küçük kızı çevreleyen katı tabular çok kez anlatılmıştır. Kadının özel saygı gördüğü Mısır'da bile kadınlar bütün âdet dönemi boyunca kapatılıyordu.¹³ Çoğu kez genç kız bir evin damında herkese sergilenir ya da köyün sınırları dışındaki bir kulübeye gönderilir; onu görmek de, ona dokunmak da yasaktır. Daha da ötesi, o da eliyle kendini okşamamalıdır; bit ayıklamanın gündelik bir etkinlik olduğu topluluklarda, âdet gören genç kıza bir sopa götürülür ve kendini onunla kaşımaya izin verilir. Parmaklarıyla yiyeceklere dokunmamalıdır, bazen yemek yemesi de kesinlikle yasaktır. Başka örneklerde, annesinin ve kızkardeşinin onu bir alet aracılığıyla beslemesine izin verilir, ama bu dönem boyunca değdiği bütün nesneler yakılmalıdır. Bu ilk sınav geçtikten sonra, âdete ilişkin tabular biraz gevşer, ama kesinliklerini korurlar. Özellikle de Levi Yasalarında şunu okuruz: "Bedeninden kan akan kadın, yedi gün boyunca kendi kirliliğiyle kalacaktır. Her kim ki ona dokunur, o da akşama kadar kirli sayılacaktır. Üzerinde yattığı her yatak... oturduğu her nesne kirli sayılacaktır. Onun yatağına dokunan, giysilerini yıkayan herkes suda yıkanacak ve akşama kadar kirli sayılacaktır." Bu metin, belsoğukluğunun erkekte yol açtığı kirliliği ele alan metinle tümüyle simetrik. Ve arındırıcı kurban her iki durumda da aynıdır. Akıntıdan arandıktan sonra yedi gün saymak ve sonra iki kumruyu ya da iki yavru güvercini, bunları kurban edip Ebediyet'e adayacak kişiye götürmek gerekmektedir. Şuna da dikkat çekmek gerekir ki anaerik toplumlarda, âdet görmekle bağlantılandırılan nitelikler çiftanlamlıdır. Âdet bir yandan toplumsal etkinlikleri kesintiye uğratar, yaşam gücünü yok eder, çiçekleri soldurur, yemişlerin ağaçtan düşmesine yol açar; ama aynı zamanda onduran etkileri de vardır. Âdet kanı aşk iksirinde ve ilaç olarak, özellikle de kesiklerin ve yara berelelerin tedavisinde kullanılır. Günümüzde hâlâ bazı yerli toplulukları, nehirlerine dadanmış dev hayaletlerle dövüşmeye giderken geminin önüne âdet kanına batırılmış bezler asarlar. Bunlardan yayılan maddeler doğaüstü düşmana zarar vere-

13 Mistik inançlar efsanelerde karşılaştığımız inançlar ve bireylerin yaşanmışlıktan gelen kanıları arasındaki fark, şu olguda açık olarak görülmektedir: Lévi Strauss, "Nimbebagolu genç erkeklerin, âdet dönemi boyunca kapatıldığı yerin gizliliğinden yararlanarak sevgililerini ziyaret ettiklerini" belirtir.

cektir. Bazı Yunan kentlerinde genç kızlar, Astarte tapınağına saygı sunmak için ilk kanlarının lekesini taşıyan çamaşırlarını getirirlerdi. Ama patriyarka ortaya çıktıktan beri, kadın cinsel organından akan bu kuşkulu sıvıya sadece zararlı güçler atfedilmiştir. Pline, *Histoire naturelle* [Doğal Tarih] adlı eserinde şöyle der: “Âdet gören kadın ekinlere zarar verir, bahçeleri harap eder, tohumları öldürür, yemişleri döker, arıları öldürür; şaraba dokunursa şarap sirkeleşir; süt ekşir...”

Şu satırlarda eski bir İngiliz şairi aynı duyguyu ifade etmektedir:

Oh! Menstruating woman, thou'st a fiend
From whom all nature should be screened!
Ey kanayan kadın, bir iblissin sen
Tüm tabiat titizce korunmalı senden!

Bu inançlar günümüze kadar bütün gücüyle sürmüştür. 1878 yılında Britanya Tıp Derneği'nin bir üyesi, *British Medical Journal*'a [Britanya Tıp Dergisi] gönderdiği bir iletide, “Âdet görmekte olan kadınların dokunduğu etin bozulduğu kuşku götürmez bir olgudur,” diye bildiriyordu; kişisel olarak bildiği iki vakada jambonların bu nedenle bozulduğunu söylüyordu. Bu yüzyılın başında, Kuzey'deki şeker fabrikalarında bir düzenleme ile kadınların, Anglo-Saksonların “curse”, “lanet” olarak adlandırdığı durumdayken fabrikaya girmeleri yasaklanıyordu, çünkü o zaman şeker kararıyordu. Saygon'da ise kadınlara afyon fabrikalarında iş verilmez: Âdet kanının etkisiyle afyon bozulur ve acılaştır. Bu inançlar birçok Fransız köyünde yaşamaya devam etmektedir. Bütün aşçı kadınlar âdet gördükleri [indisposée]¹⁴ sırada ya da yanlarında âdet görmekte olan bir kadın bulduğunda mayonezin tutmayacağını bilirler. Çok yakınlarda Anjou'da, yıllık elma şarabı hasatını mahzende depolayan yaşlı bir bahçıvan, evin efendisine şöyle yazıyordu: “Evin genç hanımlarından ve konuk hanımlardan ayın belli günlerinde mahzenden geçmemelerini rica etmek gerekiyor. Yoksa elma şarabının mayalanmasını engellerler.” Bu mektuptan haberdar edilen aşçı kadın omuzlarını silerek, “O şey elma şarabının mayalanmasını hiçbir zaman engellemedi,” der, “o sadece domuz yağına zarar verir; domuz yağı âdet gören bir kadının yanında tuzlanamaz, çürür”.¹⁵

14 Beauvoir âdet görmekten veya âdet kanamasından bahsederken “ayhali” sözüne benzeyen ve herhangi bir olumlu veya olumsuz çağırışı olmayan *menstruation* ifadesini kullanıyor, oysa âdet gören kadından bahsederken “uygunsuz, rahatsız” gibi karşılıkları olan *indisposée* kelimesini tercih ediyor. –En.

15 Cherli bir hekim bana yaşadığı bölgede, aynı koşullarda kadınların mantar depolarına girmesinin yasak olduğunu belirtti. Bugün hâlâ bu önyargıların bir temelini olup olmadığı tartışılmaktadır. Doktor Binet'in bunların lehine gösterebildiği tek olgu, Schink'in (Vignes tarafından alıntılanan) bir gözlemidir. Söylediğine göre Schink, âdet gören bir hizmetkârın ellerinde tuttuğu çiçeklerin solduğunu görmüş; bu kadının yaptığı mayalı çörekler normalde beş santimetre kabarıırken, bu durumda sadece üç santimetre kabarmış. Ne olursa olsun, kökenleri besbelli mistik olan bu inançların önemi ve evrenselliği göz önüne alındığında, bu olgular çok zayıf kalmaktadır ve ikna edici biçimde temellendirilmemiştir.

Bu tiksinnmeleri kanın her durumda tiksindirici olmasına bağlamak çok yetersiz olacaktır: Elbette kan kendinde kutsaldır, hem yaşam hem ölüm demek olan gizemli *mana* diğer bütün öğelerden çok ona bulaşmıştır. Ama âdet kanının uğursuz güçleri daha özeldir. Kadınlığın özünü cisimleştirir âdet kanı. Bu yüzden de bu kanın akması, *manası* böylelikle maddeleşen kadının kendisini de tehlikeye atar. Chagoların kadınlığa geçiş törenlerinde kızlara âdet kanlarını özenle gizlemeleri öğütlenir: "Onu annene gösterme, yoksa annen ölür. Arkadaşlarına da gösterme, çünkü içlerinden kötü birisi silindiğin bezi ele geçirebilir, o zaman da evliliğin dolsüz olur. Çamaşırını alıp kulübesinin tepesine asabilecek kötü bir kadına da gösterme onu... yoksa çocuğun olmaz. Çamaşırını patikaya ya da çalılarının arasına atma. Kötü biri onunla çirkin şeyler yapabilir. Onu toprağa göm. Kanı babandan, erkek kardeşlerinden ve kızkardeşlerinden sakla. Görmelerine izin verme, günah işlersin."¹⁶ Aleutlarda şayet baba kızını ilk âdeti sırasında görürse, kız kör ya da dilsiz olma tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Bu dönem boyunca kadının bir cinin etkisi altında olduğu ve tehlikeli bir güç taşıdığı düşünülür. Bazı ilkeller kanamanın yılan ısırığından kaynaklandığını düşünür; ne de olsa kadının yılan ve kertenkeleyle kuşkulu ilişkileri vardır, kanına sürünge hayvanın zehirinin bulaştığına inanılır. Levi Yasaları âdet kanını belsoğukluğuyla ilişkilendirir; kadının kanayan cinsel organı sadece basit bir yaralanma değil kuşkulu bir yaradır. Vigny ise "Kadın, o hasta ve on iki kez kirli çocuk," diye yazarken, kir ve hastalık kavramlarını birleştirir. Kadının maruz kaldığı ve içsel simyasındaki karışıklıkların sonucu olan âdet kanaması, garip bir biçimde Ay'ın döngüsüyle benzeştirilir. Ay'ın da tehlikeli huyları vardır.¹⁷ Kadın, gezegenlerin ve Güneş'in döngülerini yöneten ürkütücü çarkın bir parçasıdır, yıldızların ve gelgitlerin yazgısını düzenleyen kozmik güçlerin kurbanıdır; erkekler de bu kozmik güçlerin tedirgin edici ışınlarına maruz kalırlar. Ama esas çarpıcı olan, âdet kanının etkisinin ekşiyen krema, tutmayan mayonez, mayalanma, çürüme fikirleriyle bağlantılandırılmasıdır. Ayrıca kolay kırılabilir nesnelerin kırılmasına, kemanların ve arpların tellerinin kopmasına yol açtığı da iddia edilir, ama asıl, maddeyle yaşamın arasında yer alan organik maddeler üzerinde etkisi vardır. Bunun nedeni ise onun kan olmasından çok üreme organlarından geliyor olmasıdır; tam işlevi bilinmese de yaşamın filizlenmesiyle ilintili olduğu bilinmektedir. Yumurtalığın varlığını bilmeyen eskiler, âdet kanını spermin tamamlayıcısı olarak görürlerdi. Aslında kadını kirleten bu kan değildir, kan onun kirliliğini açığa çıkarır; kadının döllenmeye hazır olduğu dönemde ortaya çıkar, ortadan

16 Alıntıyı C. Lévi Srauss, *Les Structures élémentaires de la parenté*'den aldık.

17 Ay, doğurganlığın kaynağıdır, "kadınların efendisi"dir, bir erkek ya da yılan suretinde kadınlarla çiftleştiğine sıklıkla inanılır. Yılan ayın bir tezahürüdür, deri değiştirir ve yeniden canlanır; ölümsüzdür, doğurganlık ve bilim dağıtan bir güçtür. Kutsal kaynakları, yaşam ağacını, Gençlik Çeşmesini koruyan odur. Ama erkeğin elinden ölümsüzlüğü almış olan da odur. Yılanın kadınlarla çiftleştiği anlatılır. İran gelenekleri ve belli haham çevreleri, âdet kanamasının nedeninin ilk kadının yılanla ilişkileri olduğunu ileri sürer.

kaybolduğundaysa kadın genel olarak kısırlaşır. Bu kan ceninin oluştuğu karından fıskırır. Bu kan aracılığıyla, erkeğin kadının doğurganlığı karşısında duyduğu tiksinti dile getirilmektedir.

Kirlilik dönemindeki kadına ilişkin tabulardan hiçbirisi, onunla her tür cinsel alışverişin yasaklanması kadar kesin değildir. Levi Yasaları bu kuralı ihlal eden erkeği yedi günlük kirliliğe mahkûm eder. Manu yasaları daha katıdır: “Âdet kanının artıklarıyla kirlenmiş bir kadına yanaşan erkeğin bilgisi, enerjisi, gücü, yaşamsallığı mutlak olarak kaybolur.” Günah çıkaran din adamları, âdet dönemi boyunca kadınla cinsel ilişkiye girmiş olan erkekleri elli günlük cezaya çarptırırlar. Bu dönemde kadınlık ilkesinin gücünün doruğuna ulaştığı düşünülüyor için, yakın bir ilişkide onun erkeklik ilkesini alt etmesinden korkulur. Daha belirsiz bir şekilde erkek, sahip olduğu kadında annesinin endişe verici özünü bulmaktan tiksinti duyar, kadınlığın bu iki yanını birbirinden ayırmaya çaba gösterir. Ensestin dışarıdan evlenme ya da daha modern biçimler altında yasaklanmasının evrensel bir yasa olması bu yüzdendir, kadının yeniden üretim işlevine kendini en çok adanmış dönemlerde, yani âdet döneminde, gebeyken ve emzirirken, erkeğin kadından cinsel olarak uzaklaşması da yine bu yüzdendir. Oidipus karmaşası –ki buna ilişkin betimlemenin gözden geçirilmesi gerekir– bu tutumla çelişmediği gibi tersine ona yol açar. Erkek, dünyanın bulanık kaynağı ve organik oluşumun kargaşası olan kadına karşı kendini korur.

Öte yandan bu kadın figürü aynı zamanda, evrenden ve tanrılardan kendini ayırmış olan toplumun onlarla iletişim içinde kalmasını da sağlar. Günümüzde hâlâ kadın, Bedevilerde ve İrokualarda tarlaların verimliliğini sağlar, Eski Yunan’da yeraltından sesler duyar, rüzgârın ve ağaçların dilinden anlar. Kadın Pythia’dır, Sibylla’dır, kâhindir; ölümler ve tanrılar onun ağzından konuşur. Bugün de bu kehanet güçlerini korumaktadır kadın. Medyumdur, el ve kâğıt falına bakar, geleceği görür, efsunludur; gaipten sesler duyar, hayaletler görür. Erkekler –gücüne yeniden kavuşmak için elini toprağa değdiren Antaios gibi– bitkisel ve hayvansal yaşamın içine yeniden dalmak istediklerinde kadını çağırırlar. Akılcı Yunan ve Roma uygarlıkları boyunca yeraltı güçlerine dayalı kültler yaşamaya devam etmiştir. Bu inançlar genellikle varlıklarını resmî dinsel yaşamın kıyısında sürdürür, hatta sonunda Eleusis gibi gizem biçimine bürünürler. Bu kültürlerin barındırdığı anlam, erkeğin ayrılma ve tinsellik istencini olumladığı Güneş kültürlerinin tersidir, ama aynı zamanda onların tamamlayıcısıdır. Erkek vecde gelerek yalnızlığından kurtulmaya çalışır. Gizemlerin, toplu esrimelerin, Baküs âlemlerinin amacı budur. Erkekler tarafından yeniden ele geçirilmiş olan dünyada İştâr’ın, Astarte’nin büyü ve vahşi güçlerine el koyan bir erkek tanrıdır, yani Dionysos’tur, ama onun imgesi etrafında zincirlerinden boşananlar yine de kadınlardır. Menades, Thyades, Baküs rahibeleri erkekleri dinsel sarhoşluğa, kutsal deliliğe çağırırlar. Kutsal fahişeliğin işlevi de buna benzer. Söz konusu olan, doğurgan güçleri hem özgür bırakmak hem de yönlendirmektir. Bugün de halk şenliklerinin özelliği erotizm patlamalarıdır; kadın sadece bir haz nesnesi

değil, bireyin kendisini aştığı bu *hybris*'e¹⁸ ulaşmanın yoludur. G. Bataille, "Bir varlığın derinlerinde yatan kaybolmuşluk, trajiklik duygusu, o körleştirici hrikalar, artık yalnızca yatakta yaşanabilmektedir," diye yazar.

Erotik esrime sırasında âşığına sarılan erkek, tenin sonsuz gizeminde kendini yitirmek peşindedir. Oysa, daha önce gördüğümüz gibi, erkeğin olağan cinselliği Anne ile Eş'i birbirinden ayırır. Yaşamın gizem dolu simyaları onu tiksindirir, oysa kendi yaşamı toprağın tatlı yemişlerinden beslenmekte ve büyülenmektedir; onlara sahip olmak ister, sulardan yeni çıkmış Venüs'e göz koyar. Patriyarka altında kadın ilkin eş olarak gösterir kendisini, çünkü yüce yaratıcı erkektir. Havva insanlığın annesi olmadan önce Âdem'in eşidir; tıpkı toprağa sahip olduğu ve onu verimli kıldığı gibi kadına da sahip olması ve onu doğurgan kılmayı için verilmiştir kadın erkeğe ve kadın aracılığıyla erkek tüm doğayı kendi krallığı haline getirir. Erkeğin cinsel edimde aradığı sadece öznel ve geçici bir haz değildir. Erkek fethetmek, almak, sahip olmak ister; bir kadına sahip olmak onu yenmektir. Erkek tarladaki yarıklara giren saban demiri gibi girer kadına; üzerinde çalıştığı, işlediği, ağaçlar diktiği, bitkiler ektiği toprağı sahiplendiği gibi kadını da sahiplenir, onu işler ve eker. Bu imgeler yazı kadar eskidir; Antikçağ'dan günümüze, bunlara bin bir örnek bulabiliriz. Manu yasaları "Kadın tarla gibidir, erkek de tohum gibi," der. André Masson'un bir çiziminde elinde kürek tutan bir adam, kadın cinsel organı biçimindeki bahçeyi bellemektedir.¹⁹ Kadın kocasının aavidir, malıdır.

Erkeğin korku ile arzu arasında, denetlenemez güçler tarafından ele geçirilmekle onları ele geçirmek arasında tereddüt etmesi, Bakirelik efsanelerinde çarpıcı bir biçimde yansır. Erkeğin kimi zaman korktuğı kimi zaman arzu ettiğı, hatta talep ettiğı bakirelik, kadınlık gizeminin en yetkin biçimi gibidir, dolayısıyla bu gizemin hem en kaygı verici hem de en büyüleyici yanındır. Erkek ya etrafını saran güçlerin kendisini ezdiğini hisseder ya da kibirle onları kendine katabileceğine inanır, buna bağılı olarak karısının kendisine bakire olarak verilmesini ya reddeder ya da talep eder. Kadının gücünün yüceltildiğı en ilkel toplumlarda ağır basan, erkeğin korkusudur. Burada gerdek gecesinden önce kadının bekâretinin bozulmuş olması uygundur. Marco Polo, Tibetliler hakkında "Hiçbiri bakire bir kız almak istemezdi," der. Bu reddediş kimi zaman akılcı bir biçimde açıklanmıştır: Erkek, daha önce erkeklerin arzularını uyandırmamış bir kadını eş olarak istemez. Arap coğrafyacı El Bekri, Slav topluluklarından söz ederken şunu anlatır: "Bir erkek evlendiğinde karısının bakire olduğunu görürse ona, 'Bir işe yaraysaydın erkekler seni beğenirdi, içlerinden birisi de bekâretini almış olurdu' der." Ardından onu kovar ve reddeder. Hatta bazı ilkel topluluklarda erkeklerin sadece daha önce anne olmuş ve böylelikle doğurgan olduğunu kanıtlamış bir kadınla evlenmeyi kabul ettiğı ileri sürülür. Ama bu kadar yaygın olan bekâret bozma töreleri-

18 Ölçsüzlük, hırs ve kibiri tanımlayan soyut varlık. -Çn.

19 Rabelais erkek cinsel organını "doğa emekçisi" olarak adlandırır. Fallus-saban demiri benzetmesinin dinsel ve tarihsel kökenini daha önce gördük.

nin aslında mistik motifleri vardır. Bazı halklar vajinanın içinde bir yılan bulunduğunu ve kızlık zarının yırtılması sırasında kocayı ısıracağını sanır. Bekâretin bozulmasıyla akan ve âdet kanına benzetilen kana ürkütücü güçler atfedilir; tıpkı âdet kanı gibi o da erkeğin mahvına yol açabilir. Bu imgelerde kadınlık ilkesinin el değmemiş olduğu ölçüde güçlü ve tehditkâr olduğu fikri dile gelmektedir.²⁰ Bekâretin bozulmasının bir mesele oluşturmadığı durumlar da vardır; örneğin Malinowski'nin anlattığı yerlilerde, çocukluktan itibaren cinsel oyunlara izin verildiği için kızlar hiçbir zaman bakire değildir. Bazen anne, abla ya da başka bir kadın küçük kızın bekâretini sistematik bir şekilde bozar ve çocukluğu boyunca vajina deliğini genişletirler. Ayrıca bekâret bozma işleminin, kız ergenliğe girdiğinde bir değnek, kemik ya da taş aracılığıyla kadınlar tarafından gerçekleştirildiği ve bu işleme sadece bir ameliyat gözüyle bakıldığı da olur. Başka bazı kabilelerde ise küçük kız ergenliğe girdiğinde vahşi bir kadınlığa alınma törenine maruz bırakılır: Erkekler onu köyün dışına götürüp birtakım aletler aracılığıyla ya da tecavüz ederek bekâretini bozarlar. En yaygın törenlerden biri, bakire kızları köyden geçmekte olan yabancılara vermektir, zira ya sadece kabilenin erkekleri için tehlikeli olan *mana*'ya karşı yabancılardan alerjik olmadığı düşünülür ya da *mana*'nın onlara getirebileceği kötülüklere aldırılmaz. Daha yaygın olarak ise genç nişanlının bekâretini, düğün gününden önceki gece rahip, doktor ya da kabilenin reisi bozar. Malabar kıyısında bu işlem, bundan pek de keyif almayan ve karşılığında epeyce yüksek bir ücret talep eden Brahmanların yükümlülüğüdür. Bütün kutsal nesnelerin din adamı olmayanlar için tehlikeli olduğunu, ama kendisi kutsanmış olan kişilerin onları hiçbir tehlike olmadan elleyebileceklerini biliyoruz; dolayısıyla kocanın kendini koruması gereken uğursuz güçleri rahiplerin ya da kabile reislerinin alt edebilmesi anlaşılabilir. Roma'da bu törelerden geriye kalan sadece simgesel bir törendir. Nişanlı kız taştan yapılmış bir Priapus heykelinin fallusunun üstüne oturtulur. Bunun ikili bir amacı vardır: Kızın hem doğurganlığının artması hem de taşımakta olduğu aşırı güçlü ve tam da bu yüzden zararlı olan sıvıların emilmesi. Koca kendini daha başka bir yolla da savunur. Kızın bekâretini kendisi bozar, ama bunu, o kritik anda onu yaralanmaz kılan belirli törenler sırasında, örneğin tüm köyün hazır bulunduğu bir törende bir değnek ya da kemik kullanarak yapar. Samoa'da koca, etrafına beyaz bir bez dolanmış parmağıyla kızın bekâretini bozar ve sonra kanlı bezin parçalarını orada bulunanlara dağıtır. Bazen de kocanın karısının bekâretini normal şekilde bozmasına izin verilir ama üç gün geçmeden kadının içine boşalmaması gerekmektedir; böylece doğurmayı sağlayan tohum, zardan akan kanla kirlenmeyecektir.

Kutsal şeyler alanında klasik bir tersine dönüşle, bekâret kanı daha az ilkel toplumlarda olumlu bir simge haline gelir. Fransa'da hâlâ bazı köylerde, gerdek gecesinin sabahı kanlı çarşaf ebeveynlere ve akrabalara gösterilir. Çünkü pat-

20 Savaşlarda bakireye atfedilen güç buradan gelmektedir: Örneğin Walkyrieler ve La Pucelle d'Orleans (Jeanne d'Arc -Çn.).

riyarkal düzende erkek kadının efendisi haline gelmiştir ve evcilleşmemiş hayvanlarda ya da öğelerde ürkütücü olan özellikler, onları evcilleştirmeyi başarmış sahip için kıymetli nitelikler haline gelir. Erkek vahşi atın atılğanlığını, yıldırım ve çağlayanların şiddetini refahının araçları haline getirmiştir. Aynı şekilde kadını da bütün zenginliğiyle, el değmemiş olarak kendine maletmek ister. Genç kıza iffetli olmanın dayatılmasında akılcı motifler de rol oynar elbette. Evli kadının iffeti gibi nişanlı kızın masumiyeti de babanın mallarını yabancı bir çocuğa bırakma tehlikesiyle karşılaşmaması için gereklidir. Ama erkek karısını kişisel malı olarak gördüğünde, bekâret daha dolaysız bir biçimde zorunlu tutulur. İlkın, sahiplenme fikrinin olumlu bir biçimde gerçekleştirilmesi daima imkânsızdır. Aslında hiçbir zaman bir şeye ya da kişiye sahip olunmaz; dolayısıyla sahiplenmenin olumsuz bir biçimde gerçekleştirilmesine çalışılır. Bir malın benim olduğunu olumlamanın en emin yolu, başkalarının onu kullanmasını engellemektir. Ayrıca erkeğe, başka kimseye ait olmamış bir şey kadar arzulanır gelen bir şey yoktur. Bu durumda ele geçirme biricik ve mutlak bir olay gibi görünür. Bakir topraklar kâşifleri hep büyülemiştir; el değmemiş bir dağa çıkmak isteyen ya da hatta sadece bu dağın yamacında yeni bir yol açmaya çalışan dağcılar her yıl ölümle burun buruna gelmektedir; yeraltında daha önce kimsenin girmedığı bir mağaranın dibine inen meraklılar hayatlarını tehlikeye atmaktadır. İnsanların daha önceden ele geçirdiği nesneler araç haline gelir; doğal bağlarından koparıldıkları zaman en derinde yatan niteliklerini yitirirler. Sellerin uysallaşmamış suları, çeşmelerden akan sulardan daha fazla vaat taşır. Bakir bir bedende gizli kaynakların tazeliği vardır, daha açmamış bir çiçeğin sabah kadifemsiliği, güneşin hiç okşamadığı bir incinin parıltısı vardır. Mağara, tapınak, mabet, gizli bahçe; tıpkı çocuk gibi erkek de henüz hiçbir bilincin canlandırmadığı, kendilerine bir ruh verilmesini bekleyen karanlık ve gizli yerlerden büyülenir. Sadece kendisinin kavradığı ve girdiği şeyi aslında kendisinin yarattığına inanır. Ayrıca her arzusun peşinde olduğu amaçlardan biri, arzu edilen nesneyi tüketmektir ki bu da o nesnenin yıkımı anlamına gelir. Erkek kızkılık zararını bozduğunda kadın bedenine, onu bütün olarak bırakan duhulden daha mahrem bir biçimde sahip olur. Bu geriye döndürülemez işlemde kadın bedenini kesin biçimde edilgen bir nesne haline getirir, onun üzerindeki egemenliğini olumlar. Daha önce hiç koklanmamış bir gülü koparmak için dikenli çalılıklar arasında kendine zar zor bir yol açan şövalye efsanesinde bu anlam çok açıkça dile getirilmektedir; gülü sadece keşfetmez şövalye, ayrıca dalını da koparır ve o zaman onu ele geçirmiş olur. İmge o kadar açıktır ki halk dilinde bir kadının “çiçeğini almak” onun bekâretini bozmak anlamına gelir ve bu deyimden “çiçeksiz bırakmak”²¹ sözcüğü türetilmiştir.

21 Düz anlamıyla “çiçeksiz bırakmak” olarak karşılanabilecek *déflorer* fiili Fransızcada hem bir genç kızın bekâretini bozmak hem de bir şeyin tazeliğini, saflığını bozmak anlamında kullanılır. –Çn.

Ama bekâret ancak gençlikle bir arada olduğunda bu erotik çekim gücünü taşır, yoksa onun gizemi yeniden kaygı verici bir hal alır. Günümüzde birçok erkek, fazla uzun süre bakire kalan kadınlar karşısında cinsel bir iğrenme duyar; “yaşlı kızlar”ın hırçınlaşmış ve kötücül yaşlı hanımlar olarak görülmesinin nedenleri sadece psikolojik değildir. Lanet bizzat onların hiçbir özne için nesne olmayan, hiçbir arzunun arzulanır kılmadığı, erkekler dünyasında kendisine hiçbir yer bulamadan serpilmiş ve solmuş tenlerindedir. Amacından sapmış bu ten, bir delinin iletilemez düşüncesi insana nasıl kaygı verirse öyle kaygı veren, tuhaf bir nesne haline gelir. Kırk yaşında, hâlâ güzel, ama bakire olduğu tahmin edilen bir kadın hakkında bir erkeğin büyük bir kabalıkla şöyle dediğini duydum: “İçinde örümcek ağlarından geçilmez herhalde...” Nitekim artık kimsenin girmedığı, hiçbir işe yaramayan mahzenler ve tavanaraları kötücül bir gizemle doludur, buraya elbette hayaletler dadanmıştır; insanların terk ettiği evleri cinler mekân tutar. Kadının bekâreti bir tanrıya adanmamışsa, o zaman onun şeytanla bir evlilik içinde olduğu düşünülür kolayca. Erkeklerin hâkim olmadığı bakirelere, onların iktidarından kurtulmuş yaşlı kadınlara, herkesten daha çok büyücü gözüyle bakılır; zira kadının yazgısı bir başkasına adanmış olmak olduğundan, erkeğin boyunduruğuna maruz kalmayan kadın şeytaninkini kabul etmeye hazırdır.

Bekâret bozma törenleriyle içinden şeytanı kovulmuş ya da tersine bekâreti aracılığıyla arınmış olan eş, artık arzu edilen bir av olarak görülebilir. Onu kucaklarken sevgilinin sahip olmak istediği, yaşamın tüm zenginlikleridir. O, yeryüzünün tüm hayvanları ve bitkileridir: Ceylandır, geyiktir, zambaklar ve güllerdir, tüylü şeftali, mis kokulu ahududur; değerli taşlardır, sedef, akik ve incidir, ipektir, göğün maviliğidir; kaynakların serinliğidir, havadır, alevdir, toprak ve sudur. Doğu’nun ve Batı’nın tüm şairleri, kadın bedenini çiçeklere, yemışlere, kuşlara dönüştürmüştür. Bu konuda da Antikçağ’dan ve Ortaçağ’dan geçerek modern çağa kadar, hacimli bir antoloji bulunabilir. Âşığının sevgilisine aşağıdaki sözlerle seslendiği Ezgiler Ezgisi’ni biliriz:

Gözlerin birer kumru...

Saçların sanki bir keçi sürüsü...

Dişlerin bir koyun sürüsü gibi düzgünce kırılmış...

Sanki bir nar parçası şakakların...

İki göğsün ikiz doğmuş karaca yavruları...

Dilinin altında ise bal ve süt.

André Breton, *Arcane 17*’de [17. *Esrar*] bu ölümsüz ezgiyi yeniden ele alır: “Melusine ikinci çılgılıkta dümdüz kalçaları üzerinde yükseliyor, karnı ağustos ekini, bir çift kırlangıç kanadının çevrelediği bedenini geriye attığında göğsü havai fişek gibi öne fırlıyor, memeleri kendi çılgınlıklarına kapılmış kakımlar; tutuşarak kızgın kora dönüşen ağızlarının parıltısı göz alıyor... Ve kolları, şarkı söyleyen ve mis kokular saçan derelerin ruhu...”

Erkek kadında ışıldayan yıldızları ve hayalperest ayı, güneşin ışığını, mağaraların karanlığını bulur ve yine çalılıklarda biten yaban çiçekleri, bahçelerin gururlu gülleri kadınlardır. Superileri, orman perileri, deniz kızları, su kızları, peri kızları kırları, ormanları, gölleri, denizleri, fundalıkları sarmıştır. Erkeklerin yüreğine bu animizmden daha çok çakılmış bir şey yoktur. Denizci için deniz tehlikeli, kalleş, fethedilmesi güç, ama üstesinden gelme şevkiyle bağlandığı bir kadındır. Dağcı için dağ kibirli, asi, bakire ve haindir, kadındır; hayatı pahasına ona tecavüz etmek ister. Çoğu kez bu karşılaştırmaların cinsel bir yüceltmeyi açığa çıkardığı ileri sürülür; oysa daha ziyade kadınla temel öğeler arasındaki, cinselliğin kendisi kadar kökensel bir yakınlığı ifade etmektedirler. Erkek kadına sahip olurken, bir içgüdünün doyurulmasından daha başka bir şey beklemektedir; kadın erkeğin Doğa'ya hâkim olmasını sağlayan ayrıcalıklı nesnedir. Başka nesnelerin de bu işlevi yerine getirdiği durumlar olabilir. Kimi zaman erkek kumsalları, gecelerin kadife karanlığını, hanımeli çiçeğinin kokusunu genç oğlanların bedenlerinde arar. Ancak cinsel duhul, toprağın tensel olarak mülk edinilmesinin tek yolu değildir. *To an Unknown God* [Bilinmeyen Bir Tanrıya] adlı yapıtında Steinbeck, kendisiyle doğa arasında aracı olarak yosunlu bir kayayı seçen bir erkeği anlatır. *La Chatte*'ta [Dişi Kedi] Collette, aşkını en gözde dişi kedisine yöneltmiş genç bir kocayı betimler; bu vahşi ve tatlı hayvan aracılığıyla duyumsal dünyayı, karısının insan bedeninin kendini sunmadığı bir şekilde ele geçiriyordur genç koca. Başka, denizde ve dağda, kadında olduğu kadar yetkin biçimde cisimleşebilir; onlar da kadının gösterdiği ve erkeğin kendini gerçekleştirmesini sağlayan aynı edilgen ve beklenmedik direnci erkeğe gösterirler; alt edilmesi gereken bir ret, ele geçirilecek bir avdır onlar da. Denizin ve dağın kadının olmasının nedeni, kadının da sevgilisi için dağ ve deniz olmasıdır.²²

Ama erkek ile dünya arasında böyle aracı işlevi görmek her kadına nasip olmaz; erkek eşinde kendininkilerin tamamlayıcısı olan cinsel organlar bulmakla yetinmez. Kadının hem yaşamın o olağanüstü serpilmesini kendinde cisimleştirmesi hem de onun karanlık gizemlerini saklaması gerekir. Dolayısıyla her şeyden

22 Bachelard'ın (*La Terre et les Réveries de la Volonté* [Yeryüzü ve İstencin Düşleri]) Samivel'den aktardığı cümle çok anlamlıdır: "Etrafımda bir daire halinde yatan bu dağları yenilmesi gereken düşmanlar, ayaklar altına alınması gereken dişiler ya da kendime ve kendi değerimi başkalarının tanıklığına sunmak üzere ele geçirilmesi gereken ganimetler olarak görmekten vazgeçmişrim yavaş yavaş." Dağ-kadın ikiliğini kurulması, "yenilmesi gereken düşman", "ganimet", güce "tanıklık edilmesi" gibi ortak fikirler aracılığıyla olur.

Bu karşılıklı kendini örneğin Senghor'un şu iki şiirinde gösterir:

Çıplak kadın. karanlık kadın

Kütür kütür olgun meyve, kara hazları siyah şarabın, ağzıma müzik salan ağız

Açık ufukların tundrası, Doğu Rüzgârı'nın ateşli okşamasında titreyen tundra...

Ve:

Ah! Kongo, ormanlardan yatağında uzanmış, kraliçesi evcilleşmiş Afrika'nın

Dağların fallusları yüksek tutsun çardağını

Çünkü kadının sen başımla, dilimle. Karnımla kadının sen.

önce ondan gençlik ve sağlık istenir; çünkü erkek ancak bütün canlıların ölümlü olduğunu unutursa, kollarında tuttuğu canlı varlıktan büyülenebilir. Dahasını da diler: Sevgilisinin güzel olmasını. Kadın güzelliğinin ideal ölçüleri değişkendir ama bazı zorunluluklar sabittir. Örneğin, kadının yazgısı sahip olunmak olduğuna göre, bedeninin bir nesnenin durağan ve edilgen niteliklerini sunması gerekir. Erkeksi güzellik bedenin etkin işlevlere uyum göstermesidir, güçtür, çeviklik, esneklik, hiçbir zaman kendi üstüne kapanmaması gereken bir tene can veren aşkınlığın kendini göstermesidir. Kadına biçilen ideal ölçülerin erkeğiyle bakışımı olduğu toplumlar sadece, kadını bireye değil devlete yönelten, onu yalnızca anne olarak görüp erotizme hiç yer açmayan Sparta'daki, faşist İtalya'daki, Nazi Almanyası'ndaki gibi toplumlardır. Ama kadın erkeğe onun malı olarak verildiği zaman erkeğin istediği, kadında tenin salt olgusal olarak mevcut olmasıdır. Kadın bedeni bir özelliğin ışıldaması olarak değil, kendi içkinliğine gömülmüş bir şey olarak kavranır; bu bedenin dünyanın geri kalanına gönderme yapmaması, kendinden başka bir şey vaat etmemesi gerekir. Onun arzuyu durdurması gerekir. Bu gerekliliğin en naif biçimi Hottentoların koca kalçalı Venüs idealidir; çünkü kalçalar bedenin en sinirsiz bölgesidir, tenin amaçsız bir veri olarak görüldüğü yerdir. Doğuluların şişman kadınlara düşkünlüğü de aynı türdendir; bu hiçbir tasarıya can vermeyen, sadece orada olmaktan başka bir anlam taşımayan yağ bolluğunun saçma lüksü hoşlarına gitmektedir.²³ Biçim ve uyum kavramlarının işin içine girdiği daha ince bir duyarlılığı olan uygarlıklarda bile, gelişimleri nedensiz ve olumsal olduğu için, memeler ve kalçalar ayrıcalıklı nesneler olmaya devam eder. Töreler ve modalar çoğu kez kadın bedenini aşkınlığından özenle koparmaya çalışmıştır. Ayakları sıkı sıkı sarılmış Çinli kadın ancak güç bela yürüebilir; Hollywood yıldızının ojeli tırnakları onu ellerinden yoksun bırakır; yüksek ökçeler, korseler, kabarık jüponlar, eteklik kabartma yastıkları ve geniş eteklerle amaçlanan, bedenin kıvrımlarını öne çıkarmaktan çok onun iktidarsızlığını artırmaktır. Kadın ancak yağlanıp ağırlaştığı ya da tersine saydamlaşacak kadar zayıflayıp her tür fiziksel çabanın kendisine yasaklandığı, rahatsız giysiler ve görgü kuralları tarafından felce uğratıldığı zaman erkeğe kendi nesnesi olarak görünür. Makyaj ve takılar da bedenin ve yüzün böyle taşlaştırılmasına yarar. Süslenmenin işlevi çok karmaşıktır; bazı ilkel topluluklarda kutsal bir nitelik taşır ama daha yaygın olan işlevi kadının putlaşmasını tamamlamaktır. İkircikli bir puttur kadın. Erkek onun tensel olmasını, güzelliğinin çiçek ve yemişlerin güzelliğinden pay almasını ister, ama kadın aynı

23 Koca kalçalılığı Bushman kadınlarınınkinden kadar gelişmiş ve yaygın olmadığı Hottentoc kadınları, bu vücut yapısını estetik bulurlar ve kızlarının kalçalarını geliştirmek için çocukluktan itibaren ovarlar. Aynı şekilde kadınların yapay biçimde yağlanması, hareketsizlik ve amaca uygun besinlerin, özellikle de sütün aşırı miktarlarda tüketilmesi yoluyla gerçek anlamda besiyi çekilmesi, Afrika'nın çeşitli bölgelerinde de rastlanan bir durumdur. Bu yöntemler günümüzde hâlâ Cezayir, Tunus ve Fas'taki zengin Arap ve Yahudi şehirli taraflardan uygulanmaktadır." (Luquet, *Journal de psychologie*, 1934. *Les Vénus des cavernes* [Mağaralardaki Venüsler].)

zamanda pürüzsüz, dayanıklı, bir çakıl taşı gibi sonsuz olmalıdır. Süslenmenin işlevi, kadının hem doğaya daha yakından katılmasını hem de doğadan kopmasını sağlamak, canlı yaşama yapaylığın donuk zorunluluğunu yüklemektir. Bedenine çiçekler, kürkler, değerli taşlar, deniz kabukları, tüyler katarak kadın kendini bitki, panter, pırlanta, sedef haline getirir; etrafa gül, zambak kokuları saçmak için koku sürünür. Ama tüyler, ipekten giysiler, inciler ve kokular aynı zamanda onun teninin hayvansal çiğliğini, kokusunu gizlemeye yarar. Dudaklarına, yanaklarına bir maskenin devinimsiz dayanıklılığını verebilmek için onları boyar; bakışlarını sürme ve rimelin koyuluğu ardında hapseder, o bakış artık gözlerinin hareli bir süsünden ibarettir. Örölmüş, kıvrılmış, kalıp haline gelmiş saçları kaygılandırıcı bitkisel gizemini yitirir. Süslenmiş kadında Doğa yine de varlığını korumaktadır ama tutsak edilmiştir, erkeğin arzusuna göre insan istenci tarafından şekillendirilmiştir. Doğa kadında ne kadar çok serpilmiş ve aynı zamanda ne kadar sıkı sıkıya denetim altına alınmışsa, kadın o kadar daha arzu edilir olur. Öteden beri ideal erotik nesne sayılan kadın, "sofistike" kadındır ve daha doğal bir güzellik beğenisi de çoğu kez sofistike hale getirmenin gizli bir biçimidir. Rémy de Gourmont kadının saçlarının dalgalarının, dereler ve çayırıldaki çimenler gibi özgür olmasını istemektedir. Ama suyun ve başakların dalgaları, gerçekten doğaya terk edilmiş diken diken dağınık saçlarda değil, ancak bir Veronica Lake'in saçlarında okşanabilir. Bir kadın genç ve sağlıklı ise taze ve ışıltılı bedeni sonsuza dek diri kalacak gibi görünür, yapaylık da onun işine daha az yarar, ama erkeğin kucakladığı bu avın tensel zayıflığını ve karşı karşıya olduğu aşağılanma tehdidini her zaman ondan gizlemek gerekir. Erkeğin kadının yüzünde, gövdesinde ve bacaklarında bir idenin kesinliğini araması, onun yazgısının olumsuzluğundan korktuğu, onun değişmez ve zorunlu olduğunu düşlediği içindir. İlkel topluluklarda bu ide o halkın fiziksel özelliklerinin yerkinleşmiş halidir. Kalın dudaklı, düz burunlu bir ırk kalın dudaklı, düz burunlu bir Venüs heykeli yapar; daha sonraları ise kadınlara daha karmaşık bir estetiğin kuralları uygulanır. Ama ne olursa olsun, bir kadının hatları ve oranları ne kadar tasarlanmış görünürse erkeğe o kadar zevk verir, çünkü o zaman sanki kadın, doğal şeyler gibi avatarlara maruz kalmaz. Dolayısıyla şöyle garip bir paradoksa varıyoruz: Erkek hem kadında doğayı yakalamak ister hem de, bu biçim değiştirmiş bir doğa olduğu için, kadını yapaylığa yargılı kılar. Kadın doğa olduğu kadar karşı-doğadır da ve bu sadece maşayla saçların kıvrıldığı, ağdayla tüylerin yok edildiği, kauçuk korselerin giyildiği uygarlıkta değil, başında tepsi taşıyan siyah kadınların ülkesinde, Çin'de, dünyanın her yerinde geçerlidir. Swift, Celia için yazdığı ünlü küçük lirik şiirde bu mistikleştirmeyi mahkûm eder, süslü kadının takıp takıştırdığı şeyleri tiksintiyle betimler ve yine tiksintiyle, onun bedeninin maruz kaldığı hayvani külfetleri hatırlatır. Öfkelenmekte iki kez haksızdır; çünkü erkek kadının hem hayvan ve bitki olmasını, hem de insan elinden çıkma bir zırhın ardına saklanmasını ister; hem kabarmış bir denizden çıkarken görmek ister onu hem de terziden; hem çıplak hem de giyinik görmek ister, tam da insan

dünyasında karşılaştığı gibi, giysilerinin altında çıplak olarak sever onu. Şehirli erkek, kadında hayvansılığı arar, ama askerliğini yapmakta olan genç köylü erkek için genelev kentin tüm büyüsunü cisimleştirtir. Kadın tarla ve otlaktır ama aynı zamanda da Babil kulesidir.

Bununla birlikte kadının ilk yalanı, ilk ihaneti de buradadır. Her ne kadar son derece çekici biçimlere bürünmüş olsa da, yaşlılığın ve ölümün tohumlarını hep barındıran yaşamın ihanetidir bu. Kadının en değerli erdemlerini yok eden, erkeğin onu kullanmasıdır tam da. Geçirdiği gebeliklerle ağırlaşmış olan kadın, cinsel çekiciliğini yitirir; kısır olsa bile, akıp geçen yıllar onun çekiciliğini bozar. Kötürümleşen, çirkinleşen yaşlı kadın korku verir. Kadın için, bir bitkiden söz eder gibi, solmuş, bitmiş denir. Elbette erkeğin tükenmesi de ürküntü verir ama normal erkek diğer erkekleri bir ten olarak deneyimlemez; bu özerk ve yabancı bedenlerle arasında sadece soyut bir dayanışma ilişkisi vardır. Erkek, tenin çöküşünü duyuşsal olarak ancak kadın bedeninde, kendisine yazgılı olan o bedende hisseder. Villon'un şiirindeki "miğfercinin güzel karısı", kendi bedeninin düşüşünü erkeklerin düşman gözleriyle izlemektedir. Yaşlı kadın, çirkin kadın sadece çekiciliği olmayan bir nesne değildir, aynı zamanda korkuyla karışık bir nefret uyandırır. Eş'in çekici yanları yitip gitmiş, kaygı verici Anne imgesi yeniden berrirmiştir onda.

Ama Eş'in kendisi de tehlikeli bir avdır. Sudan yeni çıkmış, taptaze köpükler içindeki Venüs'te, sarı başaklarıyla Demeter yaşamaya devam etmektedir. Aldığı hazla kadını mülk edinen erkek, aynı zamanda onda verimliliğin karanlık güçlerini uyandırır; girdiği organla çocuğu doğuran organ aynıdır. Gelmiş geçmiş bütün toplumlarda erkeğin, kadın cinsel organının tehditlerine karşı o kadar çok tabuyla korunmasının nedeni budur. Bunun tersi ise geçerli değildir, kadının erkekten korkacak hiçbir şeyi yoktur, erkeğin cinsel organı din ve kutsallık dışı olarak görülür. Fallus bir tanrıyla aynı saygınlık mertebesine çıkarılabilir, ama ona tapınmada korkudan eser yoktur, günlük yaşamın akışında kadının ondan mistik biçimde korunmasını gerektiren bir şey de yoktur; o, kadın için sadece faydalıdır. Öte yandan, anne hakkının yürürlükte olduğu birçok toplumda son derece özgür bir cinselliğin olması dikkat çekicidir, ama bu, sadece kadının çocukluğu sırasında, ilk gençliğinde, cinsel birleşme doğum fikrine bağlanmadan önce böyledir. Malinowski, biraz da şaşırarak, "bekârlar evi"nde özgürce birlikte yatan gençlerin aşklarını rahatça sergilediklerini anlatır. Bunun nedeni, evlenmemiş kızın çocuk yapamayacağına inanılması ve cinsel edimin sakın bir din dışı zevkten ibaret olmasıdır. Oysa bir kez evlendikten sonra, kocasının ona başkalarının yanında hiçbir sevgi işareti göstermemesi, ona dokunmaması gerekir; mahrem ilişkilerine göndermede bulunmak kutsal değerlere saldırmak anlamına gelir, çünkü artık genç kadın, annenin ürkütücü özünden pay almaktadır ve cinsel birleşme kutsal bir edim haline gelmiştir. Bundan böyle cinsel birleşmenin çevresini yasaklar ve önlemler saracaktır. Toprak işlenirken, tohum ekilirken ve fide dikilirken cinsel birleşme yasaktır, çünkü ekinin bol olması ve dolayısıyla topluluğun iyiliği için

gerekli olan verimlilik güçlerinin, bireyler arası ilişkilerde heba olması istenmez. Verimliliğe bağlanan güçlere duyulan saygıdan ötürü, bu güçlerin tutumlu bir biçimde kullanılması buyrulur. Ama çoğu durumda cinsel birleşmeden kaçınma, kocanın erkekliğini korumayı amaçlamaktadır. Erkek balığa çıktığında, ava gittiğinde ve özellikle de savaşa gitmeye hazırlanırken buna uyulması salık verilir. Kadınla birleşmede erkeklik ilkesi zayıf düşer; dolayısıyla erkeğin, güçlerinin tümüne gereksinimi olduğunda kadından kaçınması gerekir. Erkeğin kadın karşısında duyduğu korkunun genel olarak cinselliğin onda uyandırdığı bir korkudan mı kaynaklandığı, yoksa tam tersinin mi doğru olduğu sorgulanmıştır. Gece uykuda boşalmanın, işin içinde kadın olmasa da, özellikle Levi Yasalarında kirlenme olarak görüldüğü saptanmıştır. İçinde yaşadığımız modern toplumlarda ise mastürbasyona bir tehlike ve günah gözüyle bakılır. Mastürbasyon yapan birçok çocuk ve genç, o sırada korkunç sıkıntılar yaşar. Tek başına yaşanan bu zevki bir suç haline getiren, toplumun, özellikle de ebeveynlerin müdahalesidir, ama çok sayıda oğlan çocuk ilk boşalması karşısında kendiliğinden korkuya kapılmıştır. İster kan olsun ister sperm, kendi tözünün akması ona kaygı verir; bu akan, kendisinden kaçan hayatıdır, *mana*'sıdır. Bununla birlikte öznel olarak erkek, kadının olmadığı erotik deneyimlerden geçse de, kadın nesnel olarak onun cinselliğinde içerilir. Platon'un hüsnalar efsanesinde dediği gibi, erkeğin organizması kadınınkini varsayar. Kadın etten kemikten bir varlık ya da bir imge olarak orada olmasa bile, erkek kendi cinsel organını keşfederken aslında keşfettiği kadındır ve tersinden kadın, cinselliğin cisimleşmesi olduğu ölçüde korkutucudur. Canlı deneyimlerin içkin ve aşkın yanları hiçbir zaman birbirinden ayrılamaz. Benim korktuğum ya da arzuladığım şey, her zaman kendi varoluşumun bir avatarıdır, ama başıma gelen her şey ancak ben olmayan aracılığıyla gelir. Gece uykuda boşalmada, sertleşmede ben-olmayan, tam bir kadın imgesi biçiminde olmasa da en azından Doğa ve Yaşam olarak hep işin içindedir. Birey kendini yabancı bir büyü tarafından ele geçirilmiş gibi hisseder. Aslında erkeğin kadın karşısındaki duygularının çiftanlamlılığı, kendi cinsel organı karşısındaki tavrında da kendini gösterir. Onunla gurur duyar, ona güler, ondan utanır. Küçük oğlan çocuğu büyük bir meydan okumayla kendi penisini arkadaşlarınıninkiyle karşılaştırır; ilk sertleşmesi onu hem gururlandırır hem korkutur. Erkek, cinsel organını bir aşkınlık ve güç simgesi olarak görür; hem damarlı bir kas hem de büyü bir lütuf olarak görür onu ve onunla gurur duyar. Verili olanın tüm olumsuzluğuyla zenginleşmiş bir özgürlüktür o, özgürce istenmiş bir verili olandır. Erkeğin cinsel organından büyülenmesi onun bu çelişik yanındandır, ama onun aldatıcı olmasından korkar. Kendini olumlamasına yaradığını iddia ettiği bu organ ona itaat etmez, doyurulmamış arzularla ağırlaşmış, ansızın dikilen, kimi zaman rüyada rahatlayan bu organ, kuşkulu ve başına buyruk bir yaşamsallık sergiler. Erkek, Tinin Yaşam karşısında, etkinliğin edilgenlik karşısında zafer kazanmasını sağlama iddiasındadır. Bilinci doğayı kendinden uzakta tutar, istenci onu şekillendirir. ama cinsel organı suretinde hem yaşamı, hem doğayı hem de edilgenliği kendinde bulur. Schopen-

hauer "Cinsel organlar istencin gerçek yuvalarıdır, bunun karşıt kutbu ise beyindir," diye yazar. Onun istenç dediği şey yaşama, yani acıya ve ölüme bağlılıktır. Buna karşılık beyin, yaşamın temsillerini üreterek kendini ondan ayıran düşüncedir. Cinsel utanç, ona göre, kendi aptal tensel inadımız karşısında duyduğumuz utançtır. Schopenhauer'in kuramlarındaki karamsarlığı reddedecek olsak bile, cinsel organ-beyin karşıtlığında erkeğin ikiliğinin bir ifadesini görmekte haklı olduğunu söyleyebiliriz. Erkek, özne olarak dünyayı ortaya koyar ve ortaya koyduğu bu evrenin dışında kalarak kendini ona egemen kılar. Kendini ten olarak, cinsel organ olarak kavradığında ise artık özerk bilinç, saydam özgürlük değildir. Dünyaya dâhil olmuştur, sınırlı ve ölümlü bir nesnedir. Kuşkusuz, üreme edimi beden sınırlarını aşar, ama aynı anda da bu sınırları oluşturur. Doğumların babası olan penis, annenin dölyatağının simetriğidir; kadının karnında semirmiş bir tohumdan çıkmış olan erkeğin kendisi tohumların taşıyıcısıdır ve yaşam veren bu tohumla kendini yadsıyan da kendi yaşamıdır. Hegel "Çocukların doğması, ebeveynlerin ölümüdür," der. Boşalma ölüm vaadidir, birey karşısında türü olumsuzlar; cinsel organın varlığı ve etkinliği öznenin kibirli tekilliğini yadsır. Cinsel organı bir utanç nesnesi haline getiren, yaşamın tine böyle itiraz etmesidir. Erkek fallusu aşkınlık ve etkinlik olarak, başkayı mülk edinme biçimi olarak kavradığı ölçüde onu yüceltir, ama onu sadece kendisini Yaşamın karanlık güçlerinin elinde oyuncak haline getiren edilgen bir ten olarak gördüğünde, ondan utanır. Bu utanç kolayca alayın ardına saklanır. Başkalarının cinsel organına gülmek kolaydır; sertleşme, tasarlanmış bir hareketi taklit ettiği ama aslında maruz kalınan bir durum olduğu için çoğu kez gülünç görünür ve üreme organlarının varlığı bile, onların adı geçtiğinde kıkırdaşmalara yol açar. Malinowski, aralarında yaşadığı ilkelerin durdurulamayan bir gülme krizine girmeleri için, bu "utanç verici organların" adını anmanın yettiğini anlatır. Açık saçık ya da kaba denen şakaların birçoğu da basit kelime oyunlarının ötesine geçmez. Bazı ilkel topluluklarda, bahçelerin çapalanmasına ayrılmış günlerde kadınların köye girmeye cesaret etmiş yabancılarla saldırma hakkı vardır; yabancıya hep birlikte saldıran kadınlar onu yarı ölü halde bırakırlar. Kabilenin erkekleri bu marifet karşısında gülerler. Bu saldırıyla, kurban edilgen ve bağımlı bir beden haline getirilmiştir, kadınlar tarafından ve kadınlar aracılığıyla kocaları tarafından sahiplenilmiş olur kurban; oysa normal cinsel birleşmede erkek, sahip olarak kendini olumlamak ister.

Ne var ki erkek, tenselliğinin barındırdığı ikircikliliği de en açık biçimiyle o zaman deneyimleyecektir. Cinselliğini ancak Başka'yı mülk edinme biçimi olarak gururla üstlenmektedir. Oysa bu sahip olma düşü hep başarısızlıkla sonuçlanır. Sahici bir sahip oluştaki başka, bu niteliğiyle ortadan kalkar, tüketilir ve yok edilir. Sadece *Bin Bir Gece Masalları*'ndaki sultan, şafak cariyelerini yatağından çekip aldığı anda onların kellesini uçurma gücüne sahiptir. Gerçekte kadın, erkek kendisine sarılıp onunla seviştikten sonra da yaşamını sürdürmektedir ve tam da bu yüzden erkekten kurtulur. Erkek kollarını gevşettiği an avı kendisine yabancılaşır; karşısında yepyeni, bütünlüğü içinde, yeni bir âşık tarafından yine

geçici bir biçimde sahip olunmaya hazır bir varlık vardır. Erkeğin düşlerinden biri, kadında sonsuza dek kendisine ait olacak biçimde “iz bırakmak”tır, ama en kibirli erkek bile kadında sadece bazı anılar bırakacağını ve en ateşli imgelerin bile bir yürek çarpıntısıyla soğuyacağını bilir. Bu başarısızlığı ele veren koskoca bir yazın vardır. Bu yenilgi, bedeni tek bir erkeğe değil de genel olarak erkeklerle adanmış olduğu için kaypak ve hain olarak adlandırılan kadında nesneleştirilir. Kadının ihaneti bununla da kalmaz, çok daha kahpecedir. Aşığını bir av haline getiren odur. Bir başka bedene ancak bir beden deşebilir; erkek, göz diktiği tene ancak kendisi de bir ten haline gelerek hâkim olur. Havva Âdem’e, onda aşkınlığını gerçekleştirmesi için verilmiştir ama Âdem’i içkinliğin karanlığına doğru çeker. Sevgili, zevkin verdiği başdönmesi içinde, annenin oğlu için biçtiği ve oğlanın kurtulmak istediği o karanlık örtünün koyu balçığıyla erkeği yeniden sarmalar. Erkek sahip olmak isterken ona sahip olunmuştur. Koskoca bir yazın, kendini tene dönüştüren bilincin bu kasvetli tutkusunu kokusuyla, ıslaklığıyla, yorgunluğuyla, sıkıntısıyla betimlemiştir. Arzu çoğu kez tiksintiyi sarmalar, doyurulduğu zaman yeniden tiksintiye döner. “Post coitum homo animal triste.”²⁴ “Ten hüznüdür.” Bu arada erkek, sevgilinin kollarında kesin bir rahatlamaya da ulaşmamıştır. Kısa bir süre sonra içindeki arzu yeniden doğar ve çoğunlukla bu, sadece genel olarak kadına değil, özel olarak o kadına duyulan arzudur. O zaman kadın son derece kaygı verici bir güç kazanır. Çünkü erkek kendi bedeninde cinsel gereksinimi ancak açlığa ya da susamaya benzeyen, tikel bir nesnesi olmayan genel bir gereksinim olarak yaşar. Onu bu tekil kadının bedenine bağlayan bağ, Başka tarafından yaratılmıştır öyleyse. Köklerinin yattığı kirli ve doğurgan anne karnı gibi gizemli bir bağdır bu, bir tür edilgen güçtür. Büyüdü. Kadının bir baştan çıkarıcı, erkeği büyüleyen, onun başını döndüren bir büyücü olarak betimlendiği tefrika romanların bayatlamış sözcükleri, en eski ve evrensel efsaneyi yansıtır. Kadın büyüye adamıştır kendini. Büyünün, şeylerde gezinen tin olduğunu söylüyordu Alain, bir erkeğin tarafından üretilmek yerine bir edilgenlikten türeyen eylem büyüdür. Aynı şekilde erkekler kadını hep verili olanın içkinliği olarak görmüşlerdir, onun ekinleri ve çocukları üretmesi kendi istencinin bir edimiyle olmaz. Kadın özne, aşkınlık, yaratıcı güç değil, sıvılarla yüklü bir nesnedir. Erkeğin bu gizemlere taptığı toplumlarda bu erdemleri nedeniyle kadın kültle bağlantılandırılır ve rahibe olarak saygı görür, ama erkek doğa karşısında toplumun, yaşam karşısında aklın, durağan veri karşısında istencin zafere ulaşması için savaştığı zaman, kadın büyücü olarak görülür. Rahibi büyücuden ayıran farkı biliriz. İlki, topluluğun iyiliği için, tüm toplum üyeleri adına, tanrılar ve yasalarla uyum içinde, yendiği güçlere egemen olup onları yönetir; büyücü ise toplumun uzağında, tanrılara ve yasalara karşı, kendi tutkularına göre iş görür. Kadın da erkekler dünyasıyla tamamen bütünleşmemiştir, başka olarak erkeklerin karşısındadır. Doğal olarak kendi gücünü, aşkınlığını

etkisini erkekler topluluğunda ve gelecekte yaymak üzere değil, ayrı ve karşıt olduğundan, erkekleri ayrı olmanın yalnızlığına, içkinliğin karanlıklarına çekmek üzere kullanır. O, şarkılarıyla denizcileri gizli kayalıklara sürükleyen deniz-kızıdır, âşıklarını hayvana dönüştüren Kirke'dir, balıkçıyı gölün dibine çeken superisidir. Onun çekiciliğinin tutsağı olan erkeğin artık hiçbir istenci, hiçbir tasarısı, hiçbir geleceği yoktur; bir yurttaş değil, arzularının kölesi olmuş bir tendir artık, topluluktan ayrılmış, âna hapsolmuş, edilgen biçimde işkenceyle haz arasında gidip gelmiştir. Sapkın büyücü ödevin karşısına tutkuyu, zamanın birliğinin karşısına şimdiki ânı çıkarır, yolcuyla kalacağı yerden uzakta alıkoyar, her yere unutkanlık saçar. Başka'yı mülk edinmek isteyen erkeğin kendisi olarak kalması gerekmektedir; oysa, imkânsız sahiplenmenin başarısızlığı içinde, birleşemediği o başka haline gelmeye çalışır. O zaman kendine yabancılaşır, kendini yitirir, onu kendine yabancı kılan aşk iksirini içer, akıp giden ölümcül suların diplerine dalar. Anne oğluna yaşam vererek onu ölüme yargılı kılar, sevgili âşığı yaşamdan vazgeçip kendini en yüce uykuya teslim etmeye sürükler. Aşk'ı Ölüm'e bağlayan bağ Tristan efsanesinde dokunaklı biçimde gün yüzüne çıkarılmıştır, ama daha kökensel bir hakikati vardır bu bağın. Tenden doğan erkek, aşkta kendini ten olarak gerçekleştirir, oysa ten mezara vaat edilmiştir. Böylelikle Kadın'la Ölüm'ün ittifakı doğrulanmış olur; hasat kaldıran kadın, başakları büyüten verimliliğin tersine çevrilmiş imgesidir. Ama aynı zamanda, yalancı bir yumuşak tenin altından iskeleti beliren korkunç gelin olarak da ortaya çıkar.²⁵

Şu halde erkeğin, ister annesi olsun ister sevgilisi, kadında her şeyden önce hem sevip hem nefret ettiği şey, kendi hayvansı yazgısının donmuş imgesidir; kendi varlığı için gerekli olan, ama onu sonluluğa ve ölüme mahkûm eden yaşamdır. Erkek doğduğu günden itibaren ölmeye başlar. Bu, Anne'de cisimleşen hakikattir. Üreyerek, erkek kendine karşı türü olumlar. Karısının kollarında öğrendiği budur; henüz yumurtayı döllemeden bile huzursuzluk ve haz içinde kendi biricik benini unuttur. Anneyle eşi birbirinden ayırt etmeye ne kadar çalışırsa çalışsın, her ikisinde de aynı apaçık gerçeği bulur: Kendi tenselliği. Bir yandan bu tenselliğini gerçekleştirmek ister. Annesine saygı duyar, sevgilisini arzular, öte yandan tiksinti ve korku içinde onlara isyan eder.

Bu efsanelerin hemen hemen tümünün bir sentezini bulabileceğimiz anlamlı bir metin, Jean-Richard Bloch'un *La Nuit Kurde* [*Kürt Gecesi*] adlı yapıtında, bir kentin yıkılışı sırasında genç Saad'ın kendisinden çok daha yaşlı ama hâlâ güzel bir kadınla kucaklaşmasını anlattığı bölümdür:

Gece nesnelerin ve duygulanımların hatlarını siliyordu. Artık sarıldığı bir kadın değildi. Nihayet, dünyanın kurulduğu ilk günden bu yana sürdürülen bitmez tükenmez bir yolculuğun sonuna gelmişti. Çevresinde salınan sonsuz ve şekilsiz bir büyüklük içinde yavaş yavaş hiçleşiyordu. Bütün kadınlar ken-

25 Örneğin Prévert'in *Le Rendez-Vous* [*Buluşma*], Cocteau'nun *Le Jeune Homme et la Mort* [*Genç Adam ve Ölüm*] adlı bakelerinde, Ölüm, âşık olunan genç kız suretinde temsil edilir.

di üzerine kapanmış, arzu gibi kasvetli, yaz gibi yakıcı dev bir ülkede birbirlerine karıştılar [...] Oysa o, ürkek bir hayranlıkla, kadının içinde gizlenmiş olan gücü, onun ipek gibi gergin ve uzun baldırlarını, fildişinden iki tepeye benzeyen dizlerini fark ediyordu. Belinden omuzlarına uzanan narin omurgası boyunca elini gezdirdikçe, dünyayı ayakta tutan kubbeyi kat ediyordu sanki. Ama karın, ara vermeksizin çağırıyordu onu, tüm yaşamın doğup yerinden döndüğü, gel-gitleriyle, ufuklarıyla, sınırsız yüzeyleriyle, sığınakların sığınağı o esnek ve yumuşak okyanus.

Aniden içinde, bu enfes zarfı delip kadının güzelliklerinin kaynağına ulaşmak için çılgınca bir arzu kabardı. Eşzamanlı bir sarsıntıyla birbirlerine sarıldılar. Kadın artık sadece, toprak gibi yarılarak ona tüm iç organlarını açmak, âşığının vücudundaki sıvıları kana kana içmek için vardı. Hayranlık öldürme halini aldı. Birbirlerini hançerler gibi birleştiler.

[...] O yapayalnız, bölünmüş, ayrılmış, kesip atılmış erkek, kendi tözünden fıskırarak, teninin zindanından kurtularak, madde ve ruh halinde evrensel maddenin içine doğru yuvarlanacaktı. O güne kadar hiç duymadığı en yüce mutluluk ona ayrılmıştı: Yaratığın sınırlarının ötesine geçme, özneyle nesneyi, soruyla cevabı aynı coşkunkluk içinde eritme, varlık olmayan her şeyi varlığa katma ve son bir çırpınmayla erişilmez olanın ülkesine ulaşma mutluluğuydu bu.

[...] Yayın her gidiş gelişi, onun merhametine kalmış bu değerli alette giderek daha sert titreşimler uyandırıyor. Aniden son bir kasılma, Saad'ı göklerin tepesinden kopardı ve onu yeryüzüne, çirkefin içine attı.

Arzusu henüz doymamış kadın, âşığını bacaklarının arasında hapseder ve o, kendine rağmen arzusunun yeniden doğduğunu hisseder. Kadın artık, erkekliğini söküp alan düşman bir güç gibi görünür âşığına ve ona yeniden sahip olan erkek, kadının boğazını o kadar şiddetle ısırır ki onu öldürür. Böylece, karmaşık dolambaçlardan geçerek anneden sevgiliye, ondan da ölüme giden çevrim tamamlanır.

Erkek için, tensel dramın hangi yönünü öne çıkardığına bağlı olarak benimsenebilecek birçok tavır vardır. Kafasında yaşamın biricik olduğu fikri yoksa, kendi özel yazgısından kaygı duymuyorsa, ölümden korkmuyorsa, hayvansılığını sevinçle kabul edecektir. Müslümanlarda kadın aşağı bir konuma itilmiştir, çünkü toplumun feodal yapısı aile karşısında Devlet'e sığınmaya izin vermez ve bu uygarlığın savaşçı idealini ifade eden din, erkeği doğrudan Ölüm'e yazgılı kılar, kadını ise büyüünden yoksun bırakır. Her an Muhammed cennetinin şehvet dolu âlemlerine dalmaya hazır olan birisi için yeryüzünde korkulacak ne olabilir ki? Dolayısıyla erkek, kendini ne kendine karşı ne de kadına karşı savunmak zorunda kalmadan, büyük bir dinginlik içinde kadının tadına varabilir. *Bin Bir Gece Masalları* kadını tıpkı meyveler, reçeller, lezzetli pastalar, mis kokulu yağlar gibi yumuşak zevklerin kaynağı olarak görür. Bugün de birçok Akdeniz halkında nefis konusundaki bu hoşgörüyü rastlamak mümkündür. Şimdiki ârı dolu dolu yaşayan, ölümsüzlük iddiasında olmayan, denizin ve gökyüzünün parlaklığı saye-

sinde Doğa'yı tüm ihtişamıyla kavrayan Güneyli erkek, kadını büyük bir oburlukla sevecektir. Gelenekleri gereği onu kişi olarak kavramayacak kadar küçük görür. Onun bedeninin tadıyla kumsalların ve denizin tadı arasında pek ayırım yapmaz; ten korkusunu ne kadınlarda duyar ne de kendisinde. *Conversation en Sicile* [*Sicilyada Sohbet*] adlı filminde Vittorini, yedi yaşındayken kadının çıplak bedenini keşfetmiş olduğunu sakın bir gözü kamaşmışlıkla dile getirir. Eski Yunan ve Roma'nın akılcı düşüncesi bu kendiliğinden tavrı doğrular. Yunanların iyimser felsefesi Pythagoras'ın manikeizminin ötesine geçmiştir, aşağı konumda olan üstün olana tabidir ve bu şekilde onun işine yarar. Bu uyum ideolojileri tene karşı hiçbir düşmanlık duymaz. Gökyüzünün İdeler dünyasına, Site'ye ya da Devlet'e yönelmiş olarak yaşayan ve kendini *Noús*²⁶ ya da yurttaş olarak gören birey, hayvansallığının üstesinden geldiğine inanır. İster kendini şehvete versin ister çileci bir yaşam sürsün, onun gözünde erkek toplumuyla sağlam bir biçimde bütünleşmiş olan kadın ancak ikincil bir önem taşır. Elbette akılcılık hiçbir zaman tümüyle zafere ulaşmamıştır ve erotik deneyim bu uygarlıklarda çiftanlamlı niteliğini korur. Dinsel törenler, mitolojiler, edebiyat buna tanıklık etmektedir. Ama kadınlığın çekici yanları da sunduğu tehlikeler de burada kendini ancak yumuşatılmış bir biçimde gösterir. Kadına yeniden korkutucu bir saygınlık yükleyen Hristiyanlıktır. Başka cinsiyet karşısında duyulan korku, mutsuz bilincin erkekte büründüğü biçimlerden biridir. Hristiyan kendi beninden ayrılmıştır; beden-ruh, yaşam-tin bölünmesi burada tamamına erer. İlk günah, bedeni ruhun düşmanı haline getirir; bütün tensel bağlar kötülük olarak görünür.²⁷ İnsan ancak İsa tarafından yeniden bağışlatıldığı ve yüzünü göğe çevirdiği ölçüde kurtarılabilir, ama kökensel olarak çürümüşlükten başka bir şey değildir. Doğumu onu sadece ölüme değil, lanetlenmişliğe de yazgılı kılar; onun önünde gök ancak tanrısal bir lütufla açılabilir, ama doğal varoluşunun bütün avatarlarında bir lanet vardır. Kötülük mutlak bir gerçekliktir, ten ise günahıdır. Ve tabii, kadın hiçbir zaman Başka olmaktan çıkmadığı için, erkekle kadının karşılıklı olarak ten oldukları düşünülmez. Hristiyanlar için düşman *Başka* olan ten kadından ayrılmaz. Yeryüzünün, cinselliğin, şeytanın kışkırtmaları kadında cisimleşir. Bütün Kilise Babaları kadının Âdem'i günaha yönelttiği konusunda ısrar ederler. Burada Tertulianus'un sözlerini yeniden alıntılanmak gerekmektedir: "Kadın! Sen şeytana açılan kapısın. Şeytanın açıktan saldırıma cesaret edemediği insanı sen kandırdın. Tanrı'nın oğlu senin yüzünden öldü. Sonsuza kadar yas giysileri ve paçavralar içinde dolaşmalısın." Hristiyan yazınının tümü, erkeğin kadına kar-

26 Antik Yunan felsefesinde zihin, akıl. Ç.n

27 12. yüzyılın sonuna kadar -Aziz Anselmus dışında- dinbilimciler, Aziz Augustinus'un öğretisini izleyerek ilk günahın üreme yasasıyla birlikte geldiğini düşünürler. Aziz Augustinus "Beden- sel istek kötülüktür... bu istekten doğan insan teni bir günah tenidir," diye yazar. Ve Aziz Thomas da şöyle der: "Cinsiyetlerin birleşmesi ilk günahın beri bedensel isteğe eşlik ettiğinden, çocuğa ilk günahı aktarır."

şı hissedebileceği tiksintiyi azdırma gayreti içindedir. Tertulianus kadını *Temp-lum aedificatum super cloacam*²⁸ diye tanımlar. Aziz Augustinus nefretle, cinsel organlarla dışkılama ve idrar yapma organlarının uygunsuz yakınlığının altını çizer: *Inter faeces et urinam nascimur*.²⁹ Hristiyanlığın kadın bedeninden duyduğu tiksintme o derecedir ki Tanrı'sını yüz kızartıcı bir ölüme yargılı kılmaya razı olur ama onu kirli bir doğumdan korur. Doğu Kilisesi'nde Efes konsili, Batı'da ise Latran konsili İsa'nın bir bakireden doğduğunu doğrular. İlk Kilise Babaları –Origenes, Tertulianus, Jerome– Meryem'in de diğer kadınlar gibi kan ve kir içinde doğum yaptığını düşünüyorlardı, ama baskın gelen, Aziz Ambroise ve Aziz Augustinus'un kanaati olmuştur. Kutsal Bakire'nin karnı kapalı kalır. Ortaçağ'dan beri, kadının bir bedene sahip olması bir yüzkarası olarak görül-müştür. Bu tiksinti uzun süre bilimi bile felce uğratmıştır. Linné, Doğa üzerine incelemesinde, "iğrenç" oldukları için kadının üreme organlarını incelemeyi bir kenara bırakır. Fransız hekim des Laurens, "erkek adı verilen akıl ve sağduyu sa-hibi bu kutsal hayvanın nasıl olup da kadının, sınırlarla kirlenmiş ve utanç verici biçimde gövdenin en alt bölümünde yer alan o açık saçık organlarına çekildiği"ni hayretle sorar. Günümüzde Hristiyan düşüncesiyle başka birçok etki iç içe gir-mektedir; ayrıca Hristiyan düşüncesinin kendisinin de birden fazla yönü var-dır, ama başkalarının yanı sıra Püriten dünyasında tene duyulan nefret varlığını sürdürmektedir. Örneğin Faulkner'in *Light in August* [Ağustos Işığı] adlı yapıtında dile getirilir bu nefret; kahramanın ilk cinsel deneyimleri onda feci travmalara yola açar. Genç bir adamın ilk cinsel birleşmenin ardından kusacak kadar alt üst olduğunu göstermek, edebiyatta sık rastlanan bir şeydir; gerçekte böyle bir tepki çok ender olduğu halde, bunun bu kadar sıklıkla betimlenmesi bir rastlantı değildir. Özellikle, Püritenliğin yaygın olduğu Anglo-Sakson ülkelerde kadın, ergenlerin çoğunda ve birçok erişkin erkekte az çok itiraf edilen bir dehşet uyan-dırır. Fransa'da bu duygu epeyce güçlüdür. Michel Leiris, *L'Âge d'homme* [Erkek Çağı] adlı yapıtında şöyle yazar: "Genel olarak, dişilik organını kirli bir şey ya da bir yara olarak görme eğilimi taşıyım; bu, onu çekici bulmamı engellemez, ama bütün kanlı, sümüksü, hastalıklı şeyler gibi kendi içinde tehlikeli görürüm onu." Zührevi hastalık düşüncesi bütün bu korkuları açıklar. Kadının korkutuculuğu hastalık bulaştırmasından gelmez, hastalıklar kadından bulaştıkları için iğrenç görünürler. Çok sık cinsel ilişkide bulunmanın belsoğukluğuna kapılmak için yeterli olduğuna inanan genç insanlardan söz edildi bana. Cinsel birleşme sonu-cunda erkeğin kas gücünü, zihin açıklığını, vücudundaki fosforu tüketeceğine, duyarlılığının köreleceğine yaygın olarak inanılmaktadır. Aynı tehlikelerin kendi kendini tatmin etme için de geçerli olduğu doğrudur, hatta, ahlaki nedenlerle, toplum onu normal cinsel ilişkiden daha zararlı görmektedir. Yasaya uygun evli-lik ve üreme istenci insanı erotizmin kötülüklerinden korur. Ama daha önce de

28 Çirkef üzerine kurulmuş tapınak. –Çn.

29 Hepimiz dışkı ve idrarın arasında doğarız.

söyledim, bütün cinsel edimler *Başka'yı* gerektirir, bu başkanın en alışılmış yüzü ise kadın yüzüdür. Erkek kendi teninin edilgenliğini en açık biçimde kadının karşısında hisseder. Kadın vampirdir, gulyabanidir, yiyip yutandır, içendir; cinsel organı erkek cinsel organından oburca beslenir. Bazı psikanalistler bu kuruntuları bilimsel temeller üzerine oturtmak istemişlerdir. Buna göre kadının cinsel birleşmeden aldığı bütün zevk, erkeği simgesel olarak içdişi etmesinden ve onun cinsel organını mülk edinmesinden kaynaklanmaktadır. Ama öyle görünüyor ki bu kuramların kendilerinin psikanalizden geçmesi gerekir, bunları icat eden hekimler atadan kalma korkularını buraya yansıtıyor gibidirler.³⁰

Bu korkuların kaynağı, başkallığın her tür ilhaka rağmen *Başka'da* var olmaya devam etmesidir. Kadın patriyarkal toplumlarda, ilkel toplumlarda sahip olduğu kaygı verici niteliklerden birçoğunu korumaktadır. Hiçbir zaman Doğa'ya terk edilmemesi, çevresinin tabularla sarılması, dinsel törenlerle arındırılması, rahiplerin denetimi altına sokulması bu yüzdendir. Erkeğe öğretilen, kadına kökensei çıplaklığı içindeyken değil, onu topraktan ve tenden koparan ve bir insan yaratığına dönüştüren törenler, ayinler aracılığıyla yaşanmasıdır. O zaman kadının sahip olduğu büyü gücü, tıpkı paratonerlerin ve elektrik santrallerinin icadından sonra yıldırımın yönünün değiştirildiği gibi, doğru yöne akıtılır. Hatta topluluğun çıkarı doğrultusunda kullanılması mümkün hale gelir. Burada, erkeğin dişisiyle ilişkisini tanımlayan o salınım hareketinin başka bir evresini görmekteyiz. Erkek kadını kendisinin olduğu ölçüde sever, başka olarak kaldığı ölçüdeyse ondan korkar, ama korkulacak başka olduğu ölçüde onu daha da derinden kendisinin kılmanın peşindedir. İşte erkeği, kadını bir kişi saygınlığına yükseltmeye ve onu kendi benzeri olarak kabul etmeye iten de budur.

Kadınllığın büyü gücü patriyarkal ailede son derece evcilleştirilmiştir. Kadın, toplumun kozmik güçleri kendisinde bütünleştirmesine izin verir. Dumézil, *Mitra-Varuna*³¹ adlı eserinde, tıpkı Roma'da olduğu gibi Hintlilerde de eril gücün kendini olumlamasının iki yolu olduğuna işaret eder: Varuna ve Romulus olarak, Gandharvalarda³² ve Luperci rahiplerinde saldırganlık, insan kaçıırma, düzensizlik, *hybris*'tir. Bu durumda kadın kaçıırılması, şiddet uygulanması gereken bir varlık olarak görünür. Kaçıırılan Sabin³³ kadınlarının kısır olduğu ortaya çıkar, bunun üzerine şiddet aşırı şiddetle telafi edilir ve kadınlar domuz derisinden yapılmış kırbaçlarla dövölür. Buna karşılık Mitra ve Numa yolundaki Brahman ve Flamen rahipleri tam tersine, sitenin düzenini ve akla yatkın dengesini sağlarlar. Böyle olunca kadın, karmaşık dinsel törenlerle kocasına bağlanır ve onunla işbirliği içinde, doğanın bütün dişi güçlerinin egemenlik altına alınmasını sağlar. Roma'da Flamen rahibesi [*flaminia*] öldüğünde, geçici Flamen rahibi [*flamen dialis*]

30 Peygamberdevesi efsanesinin hiçbir biyolojik temeli olmadığını gösterdik.

31 Mitra: Mistik Roma kültü; Varuna. Hindu dininde su ve sualtı dünyası tanrısı. -Çn.

32 Gandharva: Hinduizm ve Budizmde hem göksei varlıklara verilen ad. -Çn.

33 Sabinler: Eskiçağda, Orta İtalya'da yaşayan bir halk. -Çn.

istifa eder. Aynı şekilde Mısır'da, ana tanrıça olarak sahip olduğu en yüce gücü yitiren Isis yine de cömertliğini, gülümsemesini, iyilikseverliğini ve bilgeliğini sürdürür ve Osiris'in muhteşem karısı olmaya devam eder. Ama kadın bu şekilde erkeğin ortağı, tamamlayıcısı, diğer yarısı olarak ortaya çıktığında, kaçınılmaz olarak bir bilince, bir ruha sahip olacaktır. Erkek, insanî özden pay almayan bir varlığa bu kadar içten bağımlı olamaz. Manu yasalarının yasal eşe kocasıyla aynı cenneti vaat ettiğini görmüştük. Erkek bireyselleştiği ve bireyselliğini talep ettiği ölçüde, eşinin bir birey ve bir özgürlük olduğunu kabul edecektir. Kendi yazgısı konusunda kayıtsız olan Doğulu, onun için bir zevk nesnesi olan bir dişiyle yetinir, ama Batılı'nın düşü, kendi varlığının tekilliğinin bilincine vardığında yabancı ve itaatkâr bir özgürlük tarafından tanınmak olur. Yunan erkek, harem dairesinin tutsağında aradığı benzeri bulamaz. Bu yüzden aşkını ya teni tıpkı kendisinininki gibi bir bilinç ve özgürlük mekânı olan erkek arkadaşlarına yönelir ya da bağımsızlıkları, kültürleri ve zihinleriyle neredeyse erkeğin eşiti olan hetairalara adar. Ama koşullar izin verdiğinde, erkeğin gereksinimlerini en iyi karşılayabilecek olan eştir. Romalı yurttaş, ev hanımını bir kişi olarak görür. Cornelia'nın, Arria'nın kişiliklerinde kendi suretine sahip olur. Paradoksal olarak, erkekle kadının eşitliğini belli bir düzlemde ilan eden Hristiyanlık olmuştur. Onda nefret ettiği tendir; kadın kendini ten olarak yadsıdığı takdirde, tıpkı erkek gibi, Tanrı tarafından yaratılmış ve Kurtarıcı sayesinde günahlarından bağışlanmıştır. Kendilerine göksel mutluluklar vaat edilmiş olan ruhların arasında, erkeklerin yanında yerini alır. Erkekler de kadınlar da Tanrı'nın hizmetkârlarıdır, neredeyse melekler kadar cinsiyetsizdirler ve Tanrı'nın lütfuyla, hep birlikte yeryüzünün tahriklerine direnirler. Kadın hayvansallığını yadsımayı kabul ederse, günahın cisimleşmiş biçimi olduğu için, aynı zamanda günahı yenmiş olan seçilmişlerin de en ışıklısı cisimleşmesi olacaktır.¹⁴ İnsanların bağışlanmasını sağlayan Kurtarıcı elbette erkektir, ama kendi kurtuluşu için insanlığın da çaba göstermesi gerekir ve itaatkâr iyi niyetini en küçük düşmüş, en sapkın suretiyle göstermeye çağırılacaktır. İsa Tanrı'dır, ama bütün insan yaratıkları üstünde hüküm süren bir kadındır, yani Bakire Ana'dır. Bu arada, kadının büyük tanrıçalara tanınan eski ayrıcalıklarını sadece toplumun kıyılarında gelişen mezhepler yeniden canlandırır. Kilise ise kadının erkeğin eklentisi olmaya devam ettiği patriyarkal bir uygarlığı dile getirir ve ona hizmet eder. Kadın ancak kendini erkeğin itaatkâr hizmetkârı haline getirerek, aynı zamanda mübarek bir Azize de olacaktır. Böylece, Ortaçağ'ın göbeğinde, erkeklere uygun kadın imgesinin en yetkin biçimi yükselmektedir. İsa'nın annesinin yüzü ışıkla çevrelenmiştir. Günahkâr Havva'nın tersine çevrilmiş suretidir Meryem, yalanı ayağıyla ezer. Nasıl ki Havva lanetlenmişliğin aracısı ise o da kurtuluşun aracısıdır.

Kadın Anne olarak korku veriyordu; bu yüzden annelikte şekil değiştirmesi ve köleleştirilmesi gerekmektedir. Meryem'in bakireliğinin her şeyden önce

olumsuz bir değeri vardır. Tenin bağışlanmasında aracılık edenin kendisi tensel değildir; ne el değmiştir ona, ne de sahip olunmuştur. Asyalı Ulu Ana'nın da bir kocası olduğu kabul edilmiyordu. Dünyayı doğurmuştu ve onun üzerinde tek başına hüküm sürüyordu. Geçici bir heves olarak şehvet duyabilirdi, ama Analığın büyüklüğü onda, eşe dayatılan kölelikle küçültülmüyordu. Böylece Meryem cinselliğin getirdiği kirliliği tanımadı. Savaşçı Minerva'yı andıran Meryem fildişi kuledir, kaledir, ele geçirilemez kale burcudur. Antik dönemin rahibeleri de Hristiyanlığın Azizelerinin çoğu gibi bakireydiler. İyiliğe adanmış kadın, el değmemiş tüm güçlerinin görkemiyle admalıdır kendini, kadınlığının ilkesini eksilmemiş bütünlüğü içinde korumalıdır. Meryem'den eş niteliğinin esirgenmesi onun Kadın-Ana niteliğini daha fazla yüceltmek içindir. Ne var ki ancak ona tanınmış olan aşağı konumu kabul ettiğinde yüceltilecektir: "Efendimizin hizmetkârıyım." İnsanlık tarihinde ilk kez anne oğlunun önünde diz çöker, kendi aşağı konumunu özgürce kabul eder. Meryem kültüründe erkeğin en büyük zaferi tamamına erer. Bu öyle bir kültür ki kadının saygınlığına yeniden kavuşması ancak yenilgisinin tamamlanmasıyla olur. İhtar, Astarte, Kybele zalimdi, kaprisli ve lüks düşkünüydü, güçlüydü; onlar yaşam kaynağı oldukları kadar ölüm kaynağıydılar, erkekleri doğururken kendi köleleri yapıyorlardı. Hristiyanlıkta ise yaşam ve ölüm yalnızca Tanrı'ya bağlıdır. Anne karnından çıkan erkek ondan sonsuza dek kurtulmuştur, toprak onun yalnızca kemiklerini beklemektedir, ruhunun yazgısı annenin güçlerinin ortadan kalktığı bölgelerde gerçekleşmektedir. Vaftiz ayini plasentanın yakıldığı ya da suya atıldığı törenleri saçma hale getirmektedir. Yeryüzünde artık büyüye yer yoktur, Tanrı biricik kraldır. Doğa kökensel olarak kötüdür, ama Tanrı'nın lütfu karşısında güçsüzdür. Doğal bir görüngü olan annelik hiçbir iktidar getirmez. Dolayısıyla, şayet kendisindeki kökensel kusuru aşmak istiyorsa kadının yapabileceği tek şey, onu erkeğe köle kılan Tanrı'ya kendi iradesiyle boyun eğmektir. Ve bu boyun eğişle kadın erkeklerin efsanelerinde yeni bir role sahip olabilir. Egemen olmak istediği ve tahttan açık olarak el çekmediği sürece yenilmiş, ayaklar altına alınmış olan kadın, uyruk olarak onurlandırılabilir. Başlangıçtaki özelliklerinden hiçbirini yitirmez ama bunların imleri değişir; eskiden zararlıyken artık zararsız hâle gelirler, kara büyü ak büyüye döner. Hizmetkâr olan kadın en muhteşem biçimde ululaştırılmaya hak kazanır.

Kadın, anne olarak köleleştirildiği için ilkin anne olarak sevicecek ve sayılacaktır. Günümüzün erkeği artık anneliğin iki eski yüzünden sadece gülümseyenini tanımak ister. Zamanda ve mekânda sınırlanmış, yalnızca bir bedene ve sonlu bir yaşama sahip olan erkek, yabancı bir Doğa'nın ve yabancı bir Tarih'in bağrındaki bir bireyden ibarettir. Onun gibi sınırlanmış olan, tini olduğu için erkeğe benzeyen kadın ise Doğa'ya aittir, Yaşam'ın sonsuz akımı onun içinden geçer, dolayısıyla birey ile kozmos arasındaki aracı olarak görünür. Anne imgesi güven verici ve kutsal hale gelince, erkeğin ona sevgiyle yaklaşması anlaşılabilir. Doğada kaybolmuş olan erkek kendini ondan kurtarmak ister, ama ondan ayrı

düştüğünde de onunla birleşmeyi ümit eder. Ailede, toplumda sağlam bir yeri olan, yasalarla ve törelerle uyum içinde yaşayan anne, iyiliğin cisimleşmesinin ta kendisidir. Onun katıldığı doğa iyi bir doğa olur, artık tinin düşmanı değildir. Gizemini korusa da bu, Leonardo da Vinci'nin Meryem Ana heykelleri gibi gülümseyen bir gizemdir. Erkek, kadın olmak istemez, ama var olan her şeyi, dolayısıyla olmadığı kadını da kendi içinde kuşatmayı düşler. Annesine tapınarak bu yabancı zenginlikleri mülk edinmeye çalışır. Kendisini annesinin oğlu olarak tanımak kendisinde annesini tanımaktır; toprakla, hayatla, geçmişle bağ olarak kadınlığı kendi içine almaktır. Vittorini'nin *Conversation en Sicilie* [Sicilya Konuşmaları] adlı kitabında, kahramanın annesinin yanında aradığı budur: doğduğu toprak, onun kokuları ve yemişleri, çocukluğu, atalarının hatırası, gelenekler, bireysel varoluşunun onu kopardığı kökler. Erkekteki öteye geçme kibirini yücelten, bu kök salmışlığın kendisidir. Maceraya, geleceğe, savaşa gitmek için annesinin kollarından kendini kurtarışına hayranlık duymak hoşuna gider. Şayet onu tutmaya çalışan birisi olmasaydı, bu yola çıkış bu kadar heyecan verici olmayacaktı. Güçlülük kazanılmış bir zafer değil, bir rastlantı gibi görünecekti. Ayrıca o kolların her an onu kabul etmeye hazır olduğunu bilmek de hoşuna gider. Kahraman, eylemin geriliminden sonra annesinin yanında yeniden içkinlikteki dinginliğin tadına varmayı sever. Anne sığınaktır, uykudur; onun ellerinin okşayışıyla doğanın bağrına yeniden dalar, yaşamın büyük akımı içinde, döl yatağında ve mezarda olduğu kadar dingin bir biçimde sürüklenmeye bırakır kendini. Geleneğe göre ölürken annesini çağırmasının nedeni de annenin bakışı altında ölümün bile evcilleşmesidir. Ölüm, doğumun simetriği haline gelir ve tensel yaşamla kopmaz bağı içinde evcilleşir. Antik Parka efsanesinde olduğu gibi, anne ölümle bağdaştırılmaya devam eder; ölüleri gömmek, onların arkasından ağlamak annenin görevidir. Ama annenin rolü tam da ölümü yaşamla, toplumla, iyilikle bütünleştirmektir. Bu yüzden, "kahraman anneler" kültü sürekli olarak teşvik edilmektedir. Toplum, annelerin oğullarını ölümün eline bırakmasını sağladığında, onları öldürme hakkını elde edeceğini düşünür. Annenin oğlu üzerindeki etkisinden dolayı, anneyi kendine bağlamak toplumun yararına. Bu yüzden ki anne böylesine saygıyla sarmalanmıştır, tüm erdemler ona atfedilir, onun hakkında bir din yaratılır ve bundan uzak durmak kâfirlik ve günah olarak cezalandırılır. Ahlak bekçisi haline getirilir anne; erkeğin ve iktidarların hizmetkârı olarak, çocuklarını tatlılıkla doğru yollara yönlendirecektir. Topluluk kararlı bir şekilde iyimser olduğu ölçüde, anne de bu yumuşak otoriteyi uysallıkla kabul edecek ve anne imgesi bu şekilde değişecektir. Amerikalıların kullandığı "Mom"³⁵ sözcüğü işte böyle bir put haline gelmiştir. Phillip Wyllie *Generation of Vipers* adlı kitabında bunu betimler, çünkü Amerika'nın resmî ideolojisi iyimserliğin en inatçı halidir. Anneyi yüceltmek doğumu, yaşamı ve ölümü hem hayvansal hem toplumsal biçimleriyle kabul etmektir, doğayla toplumun

35 Mother sözcüğünün anneciğim anlamına gelecek şekilde kısaltılması. -Çn.

uyumunu ilan etmektir. August Comte bu sentezin gerçekleşmesini düşlediği için kadını gelecekteki İnsanlığın tanrıçası yapar. Ama bu aynı zamanda, bütün başkaldıranların anne imgesine saldırmasının da nedenidir; onu küçük düşürerek, törelerin ve yasaların bu bekçisi aracılığıyla kendilerine dayatılmak istenen verili dünyayı reddetmiş olurlar.³⁶

Annenin etrafını saran saygı halesi, onu çevreleyen yasaklar, onun uyandır-
dığı tensel şefkate kendiliğinden karışan düşmanca tiksintiyi bastırır. Oysa anneliğin doğurduğu korku gizli biçimler altında yaşamaya devam etmektedir. Özellikle Fransa'da Ortaçağ'dan beri, bu tiksintinin özgürce dile getirilmesine izin veren ikinci bir efsanenin yaratılmış olduğuna dikkat çekmek ilginç olacaktır. Kaynana efsanesidir bu. Halk öykülerinden vodvillere, karısının hiçbir tabu tarafından korunmayan annesi aracılığıyla erkek, genel olarak anneliği gülünç düşürür. Sevdiği kadının doğurulmuş olmasından nefret eder. Kaynana, kızını dünyaya getirerek onu yargılı kıldığı tükenmişliğin apaçık imgesidir. Onun şişkoluğu ve yüzündeki çizgiler yeni evli genç kadını bekleyen şişkoluğun ve çizgilerin habercisidir, hüznün verici geleceği de önceden çizilmiş olur böylece. Annesinin yanında artık bir birey olarak değil, insan türünün bir uğrağı olarak görünür; arzulanan av, aranan eş değildir artık, çünkü tekil varoluşu evrensel yaşam içinde eriyip gider. Özelliği genellik tarafından, tininin özerkliği de geçmişe ve tene kök salmışlığı tarafından alayla yadsınır. Erkeğin gülünç bir kişilik olarak nesneleştirdiği işte bu alaydır, ama onun gülüşünde böylesine hınç

36 Burada Michel Leiris'in *Anne* şiirinin tümünü aktarmak gerekirdi. Bazı tipik bölümlerini alınıyoruz:

Karalar, eflatunlar, morlar bürünmüş ana -gecelemin hırsız- gizli hüneriyle seni dünyaya getiren büyücüdür o, seni sallayandır, kucağında sarandır, tabutuna koyandır, büzülmüş bedenini -son bir küçük oyuncak olarak- teslim etmediğinde senin ellerine, onu güzelce tabuta yatırırlar diye...

Ana -kör heykel, bozulmamış sığınacağın ortasında dikilen kader- seni okşayan doğadır o, tüt-süleyen rüzgârdır, içine sızan, seni göğe yükselten (bir sürü çan kulesi üstünde) ve çürüten dünyadır...

Ana -genç ya da yaşlı, güzel ya da çirkin, merhametli ya da inatçı- bir karikatürdür, canavar kıskanç kadındır, düşkün Prototiptir -eğer İde'nin (asık suratlı büyük harfinin üstüne tünemiş buruşuk bir Pythia) telaşlı, hafif, yanardöner düşüncelerin ancak bir paradisi olduğu doğrusa...

Ana -kalçası dolgun ya da kuru, memesi titrek ya da diri- tüm kadınlara ta başından vaat edilmiş çöküştür, âdet akıntısının altında parıldayan kayanın giderek ufalanmasıdır, güzellikler yüklü kervanın -eski çölün kumları altında- yavaşça gömülmesidir...

Ana -gizlice gözetleyen ölümün, kucaklayan evrenin, zamanın dalgasının geri getirdiği sevginin meleşti- bir deniz kabuğudur anlamsız işaretlerle kaplı (zehrin kesin belirtisi) derin havuzlara atılacak ve unutulmuş sulara halkalar yaratacak...

Ana -ciddi suratlı, sürekli yasta herşey ve bizler için- parıldayıp patlayan bir hüznüdür, koca hayvani gölgesini (tenin ve sütün utancı) kabarcık kabarcık yayan, henüz doğmamış bir yıldırımın açacağı katı bir peçe...

Acaba hiç akıllarına gelecek mi bu masum kahpelerin, çıplak ayaklarıyla sürünmek asırların içinde, bağışlanmak için bu suçlarından: Bizleri doğurmuş olmaktan?

olmasının nedeni, karısının yazgısının tüm insanların, dolayısıyla kendisinin de yazgısı olduğunu bilmesidir. Dünyanın bütün ülkelerinde efsaneler ve öyküler anneliğin acımasız yanını ikinci eşte de cisimleştirmiştir. Pamuk Prenses'i yok etmeye çalışan üvey annedir. Kötücül üvey anne imgesinde, –örneğin Madam de Ségur'un kitaplarında Sophie'yi kırbaçlayan Madam Fichini– kesik kafalardan kolyesiyle eski Kâli yaşamaya devam etmektedir.

Bu arada, kutsanan Anne'nin ardına, otların öz suyunu ve yıldızların ışımasını erkeğin hizmetine sunan beyaz büyücüler topluluğu yığılmıştır: büyükanneler, gözlerinden iyilik saçılan yaşlı kadınlar, iyi kalpli hizmetkârlar, iyiliksever kız-kardeşler, olağanüstü elleriyle hemşireler ve Verlaine'in düşlediği haliyle sevgili:

“Tatlı, hülyalı ve esmer ve hiçbir şeyin şaşırtmadığı

Ve bazen öpen alnını sanki çocukmuşsun gibi.”

Onlara bağlardaki budaklı kütüklerin, serin suyun duru gizemi atfedilir. Yaraları sarar, hastalıkları iyileştirirler; bilgelikleri, yaşamın sessiz bilgeligidir, sözcüklere gerek duymadan anlarlar. Onların yanında erkek tüm kibrini unuttur, kendinden geçmenin ve yeniden çocuk olmanın tatlılığını bulur, çünkü onlara karşı hiçbir saygınlık kazanma mücadelesine girmez, tıpkı doğanın insansı olmayan özelliklerini kıskanmayacağı gibi. Ayrıca onu sağaltan bu usta bilge kadınlar tüm adanmışlıkları içinde kendilerini onun hizmetkârı olarak kabul ederler. Onların iyiliksever gücüne boyun eğer, çünkü boyun eğerken bile hâlâ onların efendisi olduğunu bilir. Kızkardeşler, çocukluk arkadaşları, saf genç kızlar, geleceğin anneleri bu mübarek topluluğun parçasıdır. Hatta eş bile, cinsel büyüü dağıldığında, birçok erkeğe bir sevgiliden çok çocuklarının annesi gibi gelir. Anne kutsandığı ve köleleştirildiği zaman hiç korkmadan eşte de yeniden bulunabilir, böylelikle o da kutsallaştırılmış ve köleleştirilmiş olur. Annenin kefareti vermek, tenin ve dolayısıyla tensel birleşmenin ve eşin de kefareti vermektir.

Evlilik törenleriyle birlikte büyü silahlardan yoksun kılınan, ekonomik ve toplumsal olarak kocasına tabi “iyi eş”, erkek için en değerli hazinedir. Ona o kadar derinden aittir ki onunla aynı özü paylaşır: “Ubi tu Gaius, ego Gaia”³⁷ Onun adını alır ve tanrılarını benimser. Erkek kadından sorumludur, kadını diğer yarısı olarak adlandırır. Tıpkı eviyle, topraklarıyla, hayvan sürüleriyle, zenginlikleriyle gurur duyduğu gibi, hatta bazen daha da çok, karısıyla gurur duyar, dünyaya gücünü onun aracılığıyla gösterir. Karısı onun ölçüsüdür, yeryüzünden aldığı paydır. Doğulularda kadın şişman olmalıdır. Böylece iyi beslendiği görülür ve bu da efendisini onurlandırır.³⁸ Bir Müslümanın ne kadar çok kadını varsa ve onlar ne kadar sağlıklı görünürlerse o da o kadar saygı görür. Burjuva toplumunda kadına düşen rollerden biri *temsil etmektir*. Onun güzelliği, çekiciliği, zekâsı, zarafeti, tıpkı kocasının arabasının döşemesi gibi, servetinin dışsal

37 Sen nerede olursan Gaius, ben, Gaia da orada olacağım. Evlenirken verilen söz. –Çn.

38 Bkz. s. 192'deki dipnot.

işaretleridir. Zenginse karısını kürklerle ve mücevherlerle donatır. Daha yoksul ise karısının ahlakî özelliklerini ve ev kadınlığını övecektir. En varlıksız olanı bile, şayet ona hizmet eden bir kadını kendine bağladıysa, bu dünyada bir şeye sahip olduğuna inanır. *La Mégère apprivoisée*'nin [*Evcilleşmiş Cadalo*z] kahramanı, nasıl bir otoriteyle karısını evcilleştirmeyi becerdiğini göstermek için bütün komşuları toplar. Aşağı yukarı her erkek Kral Candaule'u yeniden canlandırır. Karısını teşhir eder, çünkü böylelikle kendi meziyetlerini sergilediğine inanır.

Ama kadın sadece erkeğin toplumsal gururunu okşamakla kalmaz, onun için daha mahrem bir gururun da kaynağıdır. Erkek onun üzerinde uyguladığı egemenlikten büyünir. Kadın bir kişi sayıldığında, saban demirinin tarlayı yarıdığı doğalcı imgeler daha tinsel simgelerle üst üste biner. Koca, karısını sadece erotik anlamda değil, ahlakî, entelektüel bakımdan da "şekillendirir"; onu eğitir, işaretler, onda izini bırakır. Erkeğin hoşuna giden düşlerden birisi, istenciyle şeylerin içine işleme, onlara biçim verme, onların tözünün içine girme düşüdür. Kadın edilgen bir biçimde kendini yoğurulmaya ve şekillendirilmeye bırakan, tam anlamıyla "yumuşak bir hamur"dur; boyun eğerken aynı zamanda direnir, ki bu da erkeğin eyleminin sürüp gitmesini mümkün kılar. Fazla esnek bir madde uysallığıyla kendini iptal eder. Kadında değerli olan, ondaki bir şeyin her tür sarmalanmadan sürekli olarak kaçmasıdır. Erkek, sınırlarından taşıdığı ölçüde hâkim olunmaya daha da layık olan bir gerçekliğin efendisidir. Kadın onun içinde, kendisi olarak tanımaktan gurur duyduğu bilinmedik bir varlığı uyandırır; uslu evlilik âlemlerinde hayvansallığının görkemini keşfeder. O, Erkeğin ta kendisidir. Buna karşılık kadın da dişidir, ama bu durumda bu sözcük gurur okşayıcı tınılar yüklenir. Kuluçkaya yatan, süt veren, yavrularını yalayan, koruyan, canı pahasına tehlikelerden kurtaran diş, insanlık için bir örnek oluşturur. Erkek büyük bir coşkuyula eşinden bu sabrı, bu adanmışlığı ister. Burada söz konusu olan hâlâ Doğa'dır, ama bu, topluma, aileye, onu eve kapatmayı dileyen aile reisine yararı olan tüm erdemlerin içine sızdığı bir doğadır. Çocukla erkeğin paylaştığı arzulardan birisi, şeylerin içinde saklanmış olan gizi açığa çıkarmaktır. Bu bakış açısından madde hayal kırıklığı yaratır. Karnı yarılmış bir oyuncak bebeğin karnı dışardadır işte. artık onun bir içi yoktur; canlı mahremiyetin ise içine girilemez. Kadının karnı içkinliğin, derinliğin simgesidir. Başka durumların yanı sıra, kadının yüzünde haz yansıdığı zaman bu derinlik sırlarını kısmen ele verir, ama aynı zamanda onları kendine saklar. Erkek, yaşamın karanlık kıpraşmalarını evin içinde zapt eder, ama bu sahiplik onların gizemini yok etmez. Kadın, insan dünyasına hayvansal kadının işlevlerini aktarır. Yaşamın sürdürülmesini sağlar, içkinlik bölgelerine hükmeder, döl yatağının sıcaklığını ve mahremiyetini evin içine taşır. Geçmişin gelip yerleştiği, geleceğin önceden belirlediği mekânı gözeten ve canlandıran odur; gelecek kuşağı doğurur ve doğmuş olan çocukları besler. Erkeğin, dünyada üstünde çalışırken ve eylerken harcadığı varoluş, onun sayesinde bir kez daha içkinliğine dalarken yeniden toparlanır. Erkek akşam evine döndüğünde işte artık ayağını toprağa sağlam bir şekilde basmaktadır. Günlerimizin sürekliliğini sağlayan ka-

dındır; erkeğin dış dünyada karşı karşıya geldiği tehlikeler ne olursa olsun, kadın öğünlerin yinelenmesini, uykuyu güvence altına alır; etkinliğin yok ettiği ya da tükettiği ne varsa onu onarır; yorgun işçinin yiyeceklerini hazırlar, hastayken ona bakar, her şeyi onarır, yıkar. Ayrıca, kurduğu ve sürekliliğini sağladığı evliliğin evrenine engin dış dünyayı sokar. Ateşi yakar, evi çiçeklerle süsler, güneşin, suyun, toprağın etkilerini ehlileştirir. Bebel'in alıntılacağı bir burjuva yazar büyük bir ciddiyetle bu ideal kadını şöyle özetliyor: "Erkek sadece kalbi onun için atan birini değil, aynı zamanda eli onun alnını silen, barışın, düzenin, dinginliğin ışımasını sağlayan, kendi üzerinde ve her gün eve döndüğünde elinin altında bulduğu nesnelerin üzerinde sessiz bir otoritesi olan birini ister; ev hayatını canlandıran o açıklanamaz kadın kokusunu her şeye yayan birini ister."

Kadın imgesinin Hristiyanlığın doğuşundan beri ne kadar tinselleştiğini görüyoruz. Erkeğin kadında aradığı güzellik, sıcaklık, içtenlik artık duyulur nitelikler değildir; şeylerin hoş görünümünün bir özeti olmak yerine kadın onların ruhu haline gelir. Onun yüreğinde dünyanın hakikatini yansıtan, tensel gizemden daha derin, gizli ve saf bir şeyler mevcuttur. O, evin, ailenin, yuvanın ruhudur. Ayrıca kent, bölge, ulus gibi daha büyük toplulukların da ruhudur. Jung sitelerin, yurttaşları bağrında barındırmalarından dolayı öteden beri Anneyle benzeştirildiğine dikkat çeker. Kybele'nin kalelerden bir taçla görünmesinin nedeni budur. Aynı nedenle "ana vatan"dan söz edilir, ama kadında simgeleşen sadece bakıp besleyen toprak değil, daha ince bir gerçekliktir. Eski Ahit'te ve İncil'in son kitabında (Kıyamet bölümünde) Kudüs ile Babil sadece anne değildir, eşitler de. Bakire kentler de vardır fahişe kentler de, tıpkı Babil ve Tyr gibi. Ayrıca Fransa da Kilise'nin "büyük kızı" olarak adlandırılmıştır; Fransa ile İtalya Latin kızkardeşlerdir. Fransa'nın, Roma'nın, Almanya'nın imgelerini sunan ve Concorde Meydanı'ndaki Strasbourg ve Lyon kentlerini canlandıran heykellerde kadının işlevi değil, sadece dişiliği belirlenmiştir. Bu benzeştirme yalnızca alegorik değildir. Pek çok erkek bu benzeştirmeyi duygusal olarak da yapmıştır.³⁹ Erkek yolcunun, gittiği ülkelerin anahtarını kadından istemesine sık rastlanır. Bir İtalyan ya da İspanyol kadını kollarının arasına aldığı anda yolcu İtalya'nın, İspanya'nın tatlı özüne sahip oluyor gibidir. Bir gazeteci "Bir kente ilk gittiğimde, gezmeye hep genelevden başlarım," diyordu. Tarçınlı kakao Gide'in bütün İspanya'yı keşfetmesine yetiyorsa, egzotik dudaklarla öpüşmek bir ülkenin bitki örtüsünü ve hayvanlarını, geleneklerini, kültürünü âşığa keşfettirecektir elbette. Kadın ülkesinin ne siyasal kurumlarına ne de ekonomik zenginliklerine dair bilgi verir; daha ziyade ülkesinin hem şehvetli tenselliğinin hem de gizemli *mana*'sının cisimleşmesidir o. Lamartine'in *Graziella*'sından Loti'nin romanlarına ve Morand'ın öykülerine kadar, yabancı bir erkeğin belli bir bölgenin ruhunu

39 Claudel'in yakın bir geçmişte yazdığı ve Çinhindi'ni "Şu sarı kadın" diye adlandırdığı utanç verici şiirde, bu benzeştirme alegoriktir: tersine *Kara Şair*'in şu dizelerinde ise duygusaldır:

Yaşlıların uyuduğu kara ülkenin ruhu / yaşıyor ve konuşuyor / bu gece / belindeki çukurlar boyunca uzanıyor kaygılı güçte.

kadınlar aracılığıyla sahiplenmeye çalıştığını görürüz. Mignon, Sylvie, Mireille, Colomba, Carmen İtalya'nın, Valais ve Provence bölgelerinin, Korsika'nın, Endülüs'ün en mahrem hakikatini açığa çıkarırlar. Goethe'nin kendini Alsaslı Frédérique'e sevdirmesi Almanlara Almanya'nın ilhakının bir simgesi gibi gelmiştir; buna karşılık, Collette Badouche'un bir Almanla evlenmeyi kabul etmemesi Barrès'in gözündeki Alsas'ın Almanya'yı reddetmesidir. Barrès küçücük Bérénice'in kişiliğinde Aigues-Mortes beldesini ve kabalığa ve soğuğa gelemeyen bir uygarlığın tümünü simgeleştirir, Bérénice ayrıca yazarın kendi duyarlılığını temsil eder. Çünkü doğanın, kentlerin, evrenin ruhu olan kadında erkek kendi gizemli suretini de tanır; erkeğin ruhu *Psyche*'dir⁴⁰, bir kadındır.

Edgar Poe'nun "Ulalume" adlı şiirinde *Psyche* kadınısı özellikler taşır: "Bir zamanlar, burada, dolaşıyordum Titanların bir arka sokağında / Serviler arasında, Ruhumla gezdim / Serviler arasında, Ruhum *Psyche* ile... Böyle yatıştırdım ve öptüm *Psyche*'yi... Ve dedim: Ne yazıyor, tatlı bacım, kapısında bu efsaneleşmiş mezarın?"

Mallarmé ise tiyatrodaki "bir ruhla ya da kendi idemizle" (yani erkeğin zihnindeki tanrıçayla) konuşurken, onu "son derece zarif ve anormal (sic) bir hanım"⁴¹ diye adlandırır.

Uyumlu ben, bir düştan farklı

Sağlam, esnek kadın, sessizlikleri

Saf edimlere yol açan!...

Gizemli ben...

Valéry ise işte böyle seslenir kadına. Hristiyan dünyası, superilerinin ve iyilik perilerinin yerine daha az tensel varlıkları geçirmiştir, ama evlere, manzaralara, kentlere ve bireylerin kendilerine elle tutulamaz bir kadınlık sinmiştir.

Şeylerin karanlığına gömülmüş bu hakikat gökte de ışıldar. Mükemmel içkinlik olan Ruh aynı zamanda aşkın olandır, İde'dir. Yalnızca kentler ve uluslar değil, soyut kendinelikler de kadınısı özelliklere bürünür. Kilise, Sinagog, Cumhuriyet, İnsanlık kadındır, Barış, Savaş, Özgürlük, Devrim, Zafer de öyle. Erkek, özsel Başka olarak karşısına koyduğu ideali kadınlaştırır, çünkü kadın başkılığın duyumsal duyulur imgesidir; dilde olduğu gibi ikonografide de hemen hemen bütün alegoriler kadındır.⁴² Ruh ve İde olan kadın aynı zamanda bu ikisi arasındaki aracıdır. O, Hristiyanı Tanrı'ya doğru yönlendiren Lütüftür, Dante'ye öteki dünyada yol gösteren Béatrice'tir, Petrarca'yı şiirin yüce doruklarına çağıran Laura'dır. Doğa ile Tini benzeştiren bütün öğretilerde kadın Uyum,

40 Yunan mitolojisinde Ruh. -Çn.

41 *Crayonné au théâtre* [Tiyatrodaki Karakalemle Çizilmiş].

42 Filoloji bu konuda oldukça gizemli bir tavır takınır. Bütün dilbilimciler, somut sözcüklerin eril ya da dişil olmasının tamamen rastlantısal olduğu kabul etmek konusunda uzlaşır. Buna karşılık, Fransızcadaki kendineliklerin çoğu dişildir: güzellik, sadakat vb. Ayrıca Almandaki, itih edilmiş, yabancı, başka olan sözcüklerin çoğu da kadındır: *die Bar* [nakit], vb.

Akıl, Hakikat olarak görünür. Bilinirci [gnostik] mezhepler Bilgeligi bir kadın yapmıştı: Sophie.⁴³ Dünyanın kurtuluşunu hatta yaratılışını ona atfediyorlardı. Bu durumda kadın artık ten değil, görkemli bedendir; ona sahip olma iddiası artık yerini, el değmemiş ihtişamı içinde ona saygı göstermeye bırakmıştır. Edgar Poe'nun solgun yüzlü ölü kadınları, su gibi, rüzgâr gibi, anılar gibi akışkandır; hem saraylı aşkı hem *Précieuse*'ler için ve de tüm kibarlık geleneğinde, kadın artık hayvansal bir yaratık değil, hafif bir varlıktır, bir nefestir, bir ışıktır. Novalis'in aşağıdaki metinlerinde olduğu gibi, Kadın Gece'nin koyuluğu saydamlığa, karanlık arılığa döner:

Gecenin esikliği, göksel uyku, bana doğru indin; manzara ağır ağır yükseldi, kurtarılmış, canlanmış aklım süzüldü manzaranın üzerinde. Önümdeki metin, arasından Sevgili'nin şekil değiştirmiş hatlarını fark ettiğim bir bulut haline geldi.

Karanlık gece, sana da mı hoş görünüyoruz? ... Ellerinden değerli bir merhem akıyor, demetinden bir ışın düşüyor. Ruhun ağır kanatlarını ellerinde tutuyorsun. Karanlık ve dile getirilemez bir duygu sarıyor bizi. Tatlı tatlı, kucak açarak bana doğru eğilen, sevinçli ama ürkmüş, ciddi bir yüz görüyorum ve birbirine geçmiş lüle lüle saçların altında Anne'nin sevgili gençliğini tanıyorum... Bize parıldayan yıldızlardan daha göksel geliyor Gece'nin bizde açtığı sonsuz gözler.

Kadının erkeği aşağı doğru çeken çekim gücü tersine dönmüştür; artık yüzünün karanlıklarına değil gökyüzüne çağırılmaktadır onu. Goethe, *Faust*'un 2. cildinin sonunda şöyle bildirir:

Ezeli ve ebedi Kadın

Yükseklere taşıyan bizi,

Bakire Meryem, yeniden canlanmış ve İyiliğe adanmış kadının en yetkin, en yaygın olarak saygı gören imgesi olduğu için, onun edebiyatta ve ikonografide nasıl ortaya çıktığını görmek ilginç olacaktır. İşte Ortaçağ'da ateşli Hıristiyan'ın ona yakardığı uzun dualardan bazı parçalar:

[...] Yüce Bakire, sen verimli Çiy'sin, Sevinç Çeşmesi'sin, merhametin aktığı mecrasın, ateşimizi söndüren suların geldiği Kuyu'sun.

Tanrı'nın yetimleri emzirdiği Meme'sin sen [...]

Tüm iyiliklerin İliği, İçi, Çekirdeğisin.

Sevgisi hiç değişmeyen yapmacıksız Kadın'sın sen [...]

Sağaltıcı Havuz'sun, cüzzamlı canların Derman'ısın, ne Salerno'da ne Montpellier'de eşi bulunan usta Fizikçi'sin [...]

Güzel mi güzel, bembeyaz, upuzun parmakları burunları ve ağızları onaran, yeni gözler ve kulaklar yapan, sağaltıcı elleri olan Hanım'sın. Ateşleri düşürür, felçlileri ayağa kaldırır, korkakları doğru yola sokar, ölüleri canlandırırın.

Bu yakarışlarda, daha önce işaret ettiğimiz dişil özelliklerin çoğuyla karşılaşıyoruz. Bakire verimliliktir, çiydir, yaşam kaynağıdır; birçok imge onu kuyu, kaynak veya çeşme başında gösterir. "Yaşam çeşmesi" deyiimi son derece yaygındır. Yaratıcı değildir o, ama verimliliği artırır, toprakta saklı olanı aydınlığa çıkarır. Bakire Meryem, şeylerin görünüşleri altında gizli olan derin gerçekliktir: Çekirdek'tir, İlik'tir. Arzular onunla yatıştır; Erkeğe onu doyurmak için verilmiş olandır. Yaşamın tehdit altında olduğu her yerde onu kurtarır ve onarır, sağlar ve güçlendirir. Ve yaşam Tanrı'dan yayıldığına göre, erkekle yaşam arasında aracılık yapan Meryem ayrıca insanlıkla Tanrı arasındaki aracıdır. "Şeytana açılan kapı" diyordu Tertulianus. Ama şekil değiştirmiş [*transfigurée*] haliyle kadın, göğse açılan kapıdır; kimi resimlerde cennete bakan bir kapı ya da pencereyi açarken veya yeryüzüyle gökkubbe arasına bir merdiven dikerken temsil edilir. Daha da açık olarak, insanların selameti için Oğlunun nezdinde onları savunan bir avukat olarak görürüz onu. Birçok Son Yargı tablosu Bakire'yi göğüslerini açarak, görkemli anneliği adına İsa'ya yalvarırken gösterir. İnsanoğlunun çocuklarını, pelerininin kıvrımları arasında saklayarak korur, onun bağışlayıcı sevgisi okyanuslarda, savaş meydanlarında, tehlikelerin ortasında onları izler. İyilikseverlik adına Tanrısal Adaleti esnetir. Ruhların tartıldığı teraziye gülümseyerek iyilik'ten yana kaydıran, "Terazi Tutan Bakireler" görürüz.

Bu bağışlayıcı ve müşfik tutum, kadına düşen görevlerin en önemlilerinden biridir. Toplumla bütünleşmiş olsa bile kadın, incelikle onun sınırlarını aşar, çünkü onda Yaşamın beklenmeyen cömertliği vardır. Erkeklerin istediği yapılarla doğanın olumsuzluğu arasındaki bu mesafe bazı durumlarda kaygı vericidir, ama erkeklerin eserini tehdit etmeyecek kadar yumuşak başlı olan kadın bu eseri zenginleştirmek ve onun fazla belirgin hatlarını yumuşatmakla yetindiğinde, bu mesafe yararlı hâle gelir. Erkek tanrılar Yazgı'yı temsil eder; tanrıçalar cenahında ise rastlantısal bir Lütuf'la, değişken bir kayırmacılıkla karşılaşırız. Hristiyanların Tanrı'sı Adalet kadar katıdır, Bakire'de ise iyilikseverliğin yumuşaklığı vardır. Yeryüzünde erkekler yasaların, aklın, zorunluluğun savunucularıdır; kadın ise erkeğin kendisinin ve inandığı bu zorunluluğun kökensel olumsuzluğunu bilir. Onun dudaklarında ve esnek cömertliğinde beliren gizemli alaycılık buradan gelir. Acı içinde doğurmuştur, erkeklerin yaralarını iyileştirir, yeni doğan bebeğini emzirir ve ölüleri gömer; erkeğin gururunu kıran ve istencini küçük düşüren bütün yanlarını bilir. Onun karşısında eğilmekle, teni tine tabi kılmakla birlikte, tinin tensel sınırlarına tutunur. Erkeklerin katı yapılarının ciddiyetini reddeder, onların sert açılarını yumuşatır; onlara nedensiz bir lüks, beklenmedik bir zarafet katar. Erkekler üzerindeki gücü, onları şefkatle, tevazuyla sahici durumlarının bilincine varmaya çağırmasından gelir; onun uyanık, acılı, alaycı ve sevecen bilgeliğinin sırrı buradadır. Hatta ondaki uçarılık, kapris, bilgisizlik bile çekici niteliklerdir; çünkü bu özellikleri, erkeğin içinde yaşamayı seçtiği ama kendini oraya kapatılmış hissetmekten hoşlanmadığı dünyanın berisinde ve ötesinde serpilir. Dondurulmuş anlamların, yararlı amaçlar için yapılmış alet-

lerin karşısına o, el değmemiş şeylerin gizemini diker; kentlerin sokaklarından, ekilmiş tarlalardan şiirin esintisinin geçmesini sağlar. Şiir gündelik düzyazının ötesinde var olanı yakalamayı amaçlar. Kadın tam anlamıyla şiirsel bir gerçekliktir, çünkü erkek, olmamaya karar verdiği her şeyi kadına yansıtır. Düş'ün cisimleşmiş halidir o; erkek için düş hem en içsel hem de en yabancı mevcudiyettir, istemediği, yapmadığı, yürekte dilediği ama ele geçirilemez olan şeydir. Derin içkinlik ve uzak aşkınlık olan gizemli Başka düste kendinden izler bırakır. Aurelia'nın Nerval'i rüyasında ziyaret edip ona düş suretinde tüm dünyayı vermesi bunun bir örneğidir. "Berrak bir ışık huzmesi altında büyümeye başladı, öyle ki bahçe yavaş yavaş onun şeklini alıyor, bedeni ve kolları göğün kızıl bulutlarında kendi hatlarının izini bırakırken, çiçeklikler ve ağaçlar onun giysilerindeki güllere ve yaprak zincirlerine dönüşüyordu. Şekil değiştirdikçe onu gözden kaybediyordum, çünkü kendi yüceliği içinde gittikçe serpiliyor gibiydi. 'Benden kaçma,' diye haykırdım kendi kendime; 'çünkü seninle birlikte doğa da ölüyor.'"

Erkeğin şiirsel etkinliklerinin bizzat tözü olunca, kadının onun esin kaynağı olarak görünmesi de anlaşılır. Esin Perileri kadındır. Esin Perisi, Yaratıcı ile onun yararlanacağı doğal kaynaklar arasındaki aracıdır. Erkek, tını derinden doğaya bağlı olan kadın aracılığıyla, sessizliğin ve verimli gecenin derin uçurumlarına inecektir. Esin Perisi kendi başına hiçbir şey yaratmaz, kendini yumuşak başlılıkla bir efendinin hizmetkârı kılmış olan uslanmış bir Falcı'dır o. Onun öğütleri, somut ve pratik alanlarda bile yararlı olacaktır. Erkek, kendine icat ettiği amaçlara, kendi benzerlerinin yardımı olmaksızın ulaşmak ister ve çoğu kez başka bir erkeğin fikri ona tedirgin edici gelecektir; oysa kadının başka değerler adına, onun sahip olma iddiasında olmadığı, kendisinininkinden daha sezgisel, gerçeklikle daha dolaysız bir uyum içinde olan bir bilgelik adına kendisiyle konuştuğunu düşünür. Egeria kendisine danışan kişiye "sezgiler" sunar; erkek ona, yıldızlara danışacağı gibi, özsaygısını bir kenara bırakarak akıl danışır. Bu "kurum", ticaret ve siyasete bile bulaşır. Aspasia ve Madam de Maintenon günümüzde hâlâ işlerini son derece başarılı biçimde sürdürmektedir.⁴⁴

Erkeğin kadına seve seve emanet ettiği bir işlev daha vardır. Kadın erkeklerin etkinliklerinin amacı ve verdikleri kararların kaynağı olunca, kendiliğinden değerlerin ölçüsü olarak da görünür. Ayrıcalıklı bir yargıç olarak ortaya çıkar. Erkek Başka'yı sadece ona sahip olmak için değil, onun tarafından doğrulanmak için de düşler; benzerleri olan başka erkeklere kendini doğrulatmak onda sürekli bir gerilim yaratır. Bu yüzden kendisine, yaşamına, girişimlerine dışarıdan gelen bir bakışın mutlak bir değer atfetmesini ister. Tanrı'nın bakışı gizlidir, yabancısıdır, kaygı vericidir. İnancın baskın olduğu çağlarda bile, yalnızca birkaç mistik onun bakışından yanmıştır. Bu kutsal görev çoğu kez kadının payına düşmüştür. Erkeğin yakınında, onun egemenliği altında olan kadın, onun yabancısı olan değerler koymaz ortaya. Ne var ki kadın başka olduğu için, erkeklerin dün-

yasının dışında kalır ve dolayısıyla onu nesnellikle kavrayabilir. Her tekil durumda cesaretin, gücün, güzelliğin söz konusu olup olmadığını belirtecek ve bunların evrensel değerini dışarıdan doğrulayacak olan odur. Erkekler birbirleri için bir kamu oluşturmamaya kadar işbirliği ya da mücadele ilişkileriyle meşguldürler. Kendileri üzerine düşünmezler. Kadın onların faaliyetlerinin uzağındadır, yarışlara ve savaşımlara katılmaz. Kadının durumu onu bu bakış rolünü oynamaya yazgılı kılar. Şövalye yarışlarda hanımı için mücadele eder; şairler kadınların oyunu kazanmanın peşindedir. Rastignac, Paris'i fethetmek isterken, aklında her şeyden önce kadınları *elde etmek* vardır; onlara bedenene sahip olmaktan çok, bir erkeğe ancak kadınların sağlayabileceği ünden faydalanma isteğidir bu. Balzac kendi gençliğinin öyküsünü genç kahramanlarına yansıtır. Kendini eğitmeye kendinden daha büyük sevgililerin yanında başlamıştır ve *Le Lys dans la vallée* [Vadideki Zambak], kadının bu eğitici rolünü oynadığı tek örnek değildir. Flaubert'in *L'Éducation sentimentale* [Duygusal Eğitim] adlı romanında, Stendhal'in romanlarında ve daha nice başka büyüme romanında da ona verilen rol budur. Kadının aynı anda hem *doğa* hem de *karşı doğa* olduğunu daha önce de görmüştük. Doğa'yı olduğu kadar Toplum'u da kendinde cisimleştirir kadın; saraylı aşkı şiirlerinde, *Décameron*'da, *L'Astrée*'de görüldüğü gibi, belli bir çağın uygarlığı ve kültürü kadında özetlenir. Kadın modalar başlatır, salonlarda hüküm sürer, karnatleri yönlendirir ve yansıtır. Ün ve şan kadındır. Mallarmé "Kalabalıklar kadındır," diyordu. Kadınların yanında genç erkek "dünya"ya ve "yaşam" denen o karmaşık gerçekliğe giriş yapar. Kahramanın, serüvincinin, bireycinin yöneldiği ayrıcalıklı amaçlardan birisidir kadın. Eski Yunan'da Perseus'un Andromeda'yı kurtardığını, Orpheus'un Eurydike'yi aramak için Cehennem'e gittiğini ve Troya'nın güzel Helen'i elinde tutmak için savaştığını görürüz. Şövalyelik romanları tutsak prenseslerin kurtarılmasından başka kahramanlık tanımaz. Beyaz Atlı Prens ormanda Uyuyan Güzeli uyandırmasa, Eşek Derisi'ni armağanlara boğmasa ne yapacaktı? Çoban kıızıyla evlenen kral efsanesi kadın kadar erkeğin de gururunu okşar. Zengin erkek vermeye ihtiyaç duyar, aksi takdirde işe yaramayan zenginliği soyut kalır. Karşısında verebileceği birinin olması gerekir. Phillip Wyllie'nin *Generation of Vipers*'ta eğlenerek anlattığı Külkedisi efsanesi daha çok varlıklı ülkelerde filizlenir. Amerika'da başka yerlerde olduğundan daha etkilidir, çünkü orada erkekler zenginliklerinden daha çok utanırlar. Bütün hayatları boyunca kazanmaya uğraştıkları o parayı, bir kadına adamasalar nasıl harcayacaklardır ki? Başkalarının yanı sıra Orson Welles, *Citizen Kane*'de [Yurttaş Kane] bu sahte cömertliğin tepedenliğini cisimleştirmiştir. Kane'in tanınmamış bir şarkıcı kadını armağanlarıyla ezmeyi ve onu halka büyük bir şarkıcı olarak kabul ettirmeyi seçmesi, kendi gücünü olumlamak içindir. Burada Fransa'daki pek çok sayıda küçük çaplı Yurttaş Kane'i anabiliriz. Bir diğer film olan *The Razor's Edge*'de [Bıçak Ağzı] kahraman, mutlak bilgelikle donanmış olarak Hindistan'dan döndüğünde, bunu kullanabilmek için bulduğu tek yol bir fahişeyi kurtarmaktır. Erkeğin bu şekilde bağış yapan, özgürleştiren, kurtaran kılığına bürünerek

yine kadını köleleştirmek istediği açıktır; çünkü Uyuyan Güzel'i uyandırması için onun uyuyor olması gerekir. Tutsak prenseslerin olması için devlerin ve ejderhaların olması gerekir. Bununla birlikte erkek zorlu işlerden ne kadar tat alırsa, kadına bağımsızlığını vermekten de o kadar hoşlanacaktır. Yenmek, kurtarmaktan ya da vermekten daha da büyüleyicidir. Ortalama Batılı erkeğin ideali, egemenlik altında olmaya özgürce katlanan, erkeğin fikirlerini tartışmadan kabul etmeyen ama onun nedenlerine rıza gösteren, sonunda ikna olmak üzere ona zekice direnen bir kadındır. Erkek, gururu ne kadar çok kıskırtılırsa maceranın tehlikeli olmasından o kadar çok hoşlanır. Penthesilea'yı evcilleştirmek, rıza gösteren bir Külkedisi'yle evlenmekten daha caziptir. "Savaşçı tehlikeyi ve oyunu sever," der Nietzsche, "onun içindir ki oyunların en tehlikelisi olan kadını sever". Tehlikeyi ve oyunu seven erkek, kadını bastırma umudunu koruduğu sürece onun bir amazona dönüşmesinden hoşnut olur.⁴⁵ Onun kalbinde yatan, kadın yazgısını bu çekişmeye bağladığı halde kendisi için bunun bir oyun olarak kalmasıdır. İster kurtarıcı olsun ister fetheden, erkeğin gerçek zaferi budur: Kadının onu özgürce yazgısı olarak kabul etmesi. Dolayısıyla "bir kadını elde etmek" deyiimi ikili bir anlam taşır. Nesne ve yargıç olma işlevleri ayrışmamıştır. Kadın bir kişi olarak görüldüğü andan itibaren, onu ancak onun rızasıyla fethetmek mümkündür, onu kazanmak gerekir. Beyaz Atlı Prens'i tatmin eden, Uyuyan Güzel'in gülümsemesidir. Şövalyenin kahramanlığına hakikatini veren, tutsak prenseslerin mutluluk ve şükran gözyaşlarıdır. Buna karşılık onun bakışında da bir erkek bakışının soyut ağırbaşlılığı yoktur, kendini cezbedilmeye teslim eder. Dolayısıyla kahramanlık ve şiir baştan çıkarma biçimleridir, ama baştan çıkarılmaya izin vererek kadın, kahramanlığı ve şiiri yüceltir. Bireycinin gözünde kadının daha da önemli bir ayrıcalığı vardır: Erkeğe sadece evrensel olarak kabul edilmiş değerlerin ölçüsü olarak değil, kendi özel meziyetlerinin, hatta kendi varlığının açığa çıkarılması olarak da görünür. Bir erkek kendi benzerleri tarafından yaptıklarıyla, nesnelliği içinde ve genel ölçülere göre değerlendirilir. Oysa onun bazı nitelikleri ve örneğin yaşamsal nitelikleri sadece kadını ilgilendirir. O sadece kadına bağlı olarak erildir, çekicidir, baştan çıkarıcıdır, müşfik, acımasızdır. Eğer erkek bu daha gizli erdemlere değer veriyorsa, kadına mutlak bir gereksinim duyar. Onun aracılığıyla kendine bir başka olarak, aynı zamanda en derindeki benliği de olan bir başka olarak görünme mucizesini tanıyacaktır. Malraux'nun, bireycinin sevdiği kadından ne beklediğini hayranlık verici biçimde dile getiren bir metni vardır. Kyo kendi kendine şöyle sorar: "Başkalarının sesini kulaklarımızla duyarız, kendimizinkini ise gırtlakla. Evet. Kendi hayatımızı da gırtlakla duyarız, peki ya başkalarınıninkini?... Başkalarının gözünde ben, ne yap-

45 Amerikan polisiye romanları -ya da Amerikan tarzıyla yazılmış olanlar- bunun çarpıcı bir örneğini oluşturur. Örneğin Peter Cheyney'nin kahramanları hep son derece tehlikeli olan ve kendilerinden başka kimsenin bastıramayacağı bir kadınla didişirler. Roman boyunca süren bir düellodan sonra kadın, Champion ya da Callagham'a nihayet yenilir ve kendini onun kollarına bırakır.

tıysam oyum... Yalnızca May'ın gözünde, ne yaptıysa o değildi ve yalnızca onun gözünde May, yaşam öyküsünden çok başkaydı. Aşkın, yalnızlığa karşı iki kişiyi birbirine yapıştırmasını sağlayan o kucaklayış, erkeğin yardımına koşmuyordu; yardımına koştuğu, o çılgındı; benzersiz, her şeyden üstün, her varlığın kendisini gördüğü ve yüreğinde özenle beslediği o canavardı. Annesi öldüğünden beri sadece May için o, Kyo Gisors değil, en sıkı suç ortağıydı... Erkekler benim benzerlerim değil, onlar bana bakanlar ve beni değerlendirenler; benim benzerlerim, beni sevenler ve bana bakmayanlar, beni herşeye rağmen sevenler, beni düşünlüğe, düşüklüğe, ihanete rağmen sevenler, benim yaptıklarımı veya yapacaklarımı değil beni sevenler, ben kendimi sevmeye devam ettiğim sürece, hatta intihara dek beni sevecek olanlar.⁴⁶ Kyo'nun tutumunu insanî ve dokunaklı kılan, karşılıklılığı gerektirmesi ve May'den kendisinin gönül alıcı bir gölgesini yansıtmamasını değil, kendisini sahiçiliği içinde sevmesini istemesidir. Birçok erkekte bu istek iyice alçalır. Bu erkekler, iki canlı gözün diplerinde, gerçek bir ifşa olma yerine, kendi hayranlıkla ve şükranla sarmalanmış, tanrılaştırılmış imgelerini ararlar. Kadının sıkça suya benzetilmesinin bir nedeni de, Narkissos'un kendini hayranlıkla seyrettiği ayna olmasıdır. Narkissos samimiyetle ya da samimiyetsizlikle onun üstüne eğilir. Ama her ne olursa olsun erkeğin kadından istediği, kendi dışında, kendisinde yakalayamadığı her şey olmasıdır; çünkü var olanın içseliği hiçlikten ibarettir ve erkeğin kendine ulaşmak için kendini bir nesnede yansıtmaması gerekmektedir. Onun için kadın en yüce ödüldür, zira tenine sahip olabileceği yabancı bir biçim altında kendisinin tanrılaşmış halidir. Onun için Dünyayı özetleyen ve kendi değerlerini ve yasalarını dayattığı varlığı kollarının arasında sımsıkı tutarken kucakladığı, "o benzersiz canavar"dır, kendisidir. O halde, kendisinin kıldığı bu başkayla birleşirken kendine ulaşmayı ummaktadır. Hazine, av, oyun ve risk, esin perisi, yol gösterici, yargıç, aracı, ayna olan kadın, öznenin sınırlanmadan kendi ötesine geçtiği, onu yadsımadan ona karşı gelen Başka'dır. Başka olmaktan çıkmadan erkeğin onu kendisine katmasına izin veren Başka'dır. Ve bu yüzden erkeğin sevinci ve zaferi için o kadar gereklidir ki, şayet var olmasaydı erkekler onu icat ederlerdi denebilir.

Nitekim onu icat ettiler.⁴⁷ Ancak kadın onlar icat etmese de vardır. Bu yüzden ki erkeklerin düşünün cisimleşmesi olduğu kadar onun başarısızlığa uğramasıdır. Kadın imgelerinin hepsi, yaratılır yaratılmaz kendi tersine çevrilmiş imgelerini doğurur. Kadın hem Yaşam'dır hem Ölüm, hem Doğa'dır hem Yapaylık, Hem Işıktır hem Gece. Onu hangi yönüyle ele alırsak alalım, hep aynı salınımı buluruz, çünkü özsel olmayan zorunlu olarak tersine döner ve özsel olana dönüşür. Bakire Anne ve Beatrice imgelerinin altında, Havva ve büyücü Kirke varlıklarını sürdürmektedir.

46 *La Condition humaine* [İnsanlık Durumu].

47 "Erkek kadını neyle yaratmıştır peki? Tanrısının, kendi idealinin bir kaburgasıyla" (Nietzsche, *Le Crépuscule des idoles* [Putların Alacakaranlığı]).

“Kadın aracılığıyla,” diye yazar Kierkegaard, “yaşama ideallik katılır. O olmasaydı erkeğin hali ne olurdu? Birçok erkek bir genç kız sayesinde dâhi olmuştur... ama içlerinden hiçbirisi evlendiği kız sayesinde dâhi olmamıştır...”

“Kadının erkeği ideallikte üretken kılması ancak olumsuz bir ilişki içinde olur... Kadınla kurulan olumsuz ilişkiler bizi sonsuz kılabilir... kadınla kurulan olumlu ilişkiler ise erkeği çok büyük oranda sonlu kılar.”⁴⁸ Bu şu anlama gelir: Kadın, erkeğin kendi aşkınlığını yansıttığı bir İde olarak kaldığı ölçüde gereklidir. Nesnel, kendisi için varolan ve kendisiyle sınırlı bir gerçeklik olaraksa, zararlıdır. Kierkegaard kadınla kurulacak yegâne geçerli ilişkiyi, nişanlısıyla evlenmeyi reddederek kurduğuna inanır. Şu anlamda da haklıdır: Sonsuz Başka olarak ortaya koyulan kadın efsanesi derhal kendi karşıtını beraberinde getirir.

Kadın sahte Sonsuz, hakikati olmayan İdeal olduğu için, sonluluk ve sıradanlık ve dolayısıyla da yalan olarak ortaya çıkar. Laforgue’da kadın böyle görünmektedir; tüm yapıtlarında, kadın kadar erkeğin de sorumlu olduğunu düşündüğü bir gizemlileştirmeye hıncını dile getirir. Ophelia, Salome aslında yalnızca “küçük kadınlar”dır. Hamlet şöyle düşünür: “Ophelia beni işte böyle severdi, ‘malı’ gibi ve hem toplumsal hem ahlakî olarak kız arkadaşlarının mallarından daha üstün olduğum için severdi beni. Hele akşam olup lambalar yakıldığında, huzur ve rahatlıkla ilgili ağzından kaçırdığı o küçük cümleler!” Kadın erkeğin düş görmesine yol açar: Buna karşılık kendisi rahatını, ateşteki tencereyi düşünür. Ona ruhundan söz edilirken o sadece bir bedendir. Ve İdeal olanın peşine düştüğünü sanan âşık, bütün bu gizemleri üreme hedefi için kullanan doğanın elinde bir oyuncaktır. Kadın aslında yaşamın gündelik yanını temsil eder; aptallıktır, ihtiyattır, cimriliktir, sıkıntıdır. Örneğin “Küçük Kadın Arkadaşımız” adlı şiir bunu dile getirir:

Her okulun yeteneği bende
Tüm tatların ruhları bende
Topla yüzlerimin çiçeğini
İç ağzımı ama ilişme sesime
Ve arama daha fazlasını:
Çünkü ben bile göremem açıkça
Eşit değil sevgilerimiz
Uzatmak için elimi
Siz sadece saf erkeklersiniz
Ben ise Ezeli kadın!
Yıldızlarda kaybolur kaderim!
Yüce İsis işte benim!
Kaldırmadı kimse peçemi
Düşle sadece vahalarımı...

Erkek, kadını köleleştirmeyi başarmıştır ama bu ölçüde de ona sahip olmayı arzu edilir kılan her şeyden yoksun bırakmıştır onu. Kadının büyü aileyle ve toplumla bütünleştiğinde, şekil değiştirip olağanüstü bir hal alacağına dağılır. Hizmetkâr durumuna düşürülmüş olan kadın artık doğanın bütün hazinelerini kendinde cisimleştiren o vahşi av değildir. Saraylı aşkı doğduğundan beri, evliliğin aşkı öldürdüğü herkesin bildiği bir şeydir. Çok küçümsenen ya da çok saygı gösterilen, çok fazla gündelik olan eş artık cinsel bir nesne değildir. Başlangıçta evlilik törenleri erkeği kadından korumaya yöneliktir; kadın erkeğin malı haline gelir: Ama sahip olduğumuz her şey de bize sahip olur. Evlilik erkek için de köleliktir; doğanın kurduğu tuzağa işte o zaman düşer. Taze bir genç kıza arzulanmış olduğu için erkek bütün hayatı boyunca şişman bir ev hanımını, kupkuru kalmış bir ihtiyarı beslemek zorunda kalır; varoluşunu güzelleştirmesi gereken narin mücevher, iğrenç bir yük haline gelir. Xanthippe, erkeklerin oldum olası hakkında büyük bir tiksintiyle konuştuğu kadın tiplerinden birisidir.⁴⁹ Ama kadın genç olduğunda bile evlilikte bir gizemleştirme vardır, çünkü erotizmi toplumsallaştırmak isterken ancak onu öldürmeyi başarmıştır. Çünkü erotizm, zaman karşısında ânın, topluluk karşısında bireyin hak iddia etmesidir; bağlantı karşısında ayrılığı olumlar, her tür düzenlemeye başkaldırır, topluma düşman bir ilkeyi içerir. Töreler hiçbir zaman kurumların ve yasaların katılığı karşısında boyun eğmez. Aşk öteden beri onlar karşısında kendi varlığını olumlamıştır. Tensel biçimiyle Yunan'da ve Roma'da gençlere ya da saraylı fahişelere hitap eder. Aynı anda hem tensel hem platonik olan saraylı aşkı ise hep başkasının karısına duyulan aşıktır. Tristan zinanın destanıdır. Kadın efsanesini yeni baştan yaratan 1900'ler döneminde, zina yapan kadın tüm edebiyatın başlıca teması haline gelmiştir. Bernstein gibi kimi yazarlar, müthiş bir burjuva kurumları savunusuyla, evliliğe erotizmi ve aşkı yeniden sokmaya çalışırlar, ama Porto-Riche'in bu iki farklı değerler düzeni arasında uyum olamayacağını gösteren *Amoureuse* [*Aşık Kadın*] adlı yapıtı çok daha gerçekçidir. Zina ancak evliliğin kendisiyle ortadan kalkar, çünkü evliliğin amacı, kocanın kendi karısına karşı bir anlamda bağışıklık kazanmasını sağlamaktır. Ama onun gözünde başka kadınlar baş döndürücü çekiciliklerini korumaktadır; o da bu kadınlara yönelecektir. Kadınlar onunla suç ortaklığına girerler, çünkü onları tüm silahlarından yoksun bırakmak isteyen düzene isyan etmektedirler. Kadın Doğa'dan koparılmak, törenler ve sözleşmelerle erkeğin kölesi haline getirilmek için bir insan kişisi saygınlığına yükseltilmiş, özgürlükle donatılmıştır. Oysa özgürlük tam da bütün köleliklerden kurtulmaktır ve kökensel olarak kötücül güçler tarafından ele geçirilmiş bir varlığa tanındığında tehlikeli hâle gelir. Erkek yarım yamalak önlem aldığı için bu tehlike artar. Kadını ancak bir hizmetkâr haline getirerek, aşkınlığından yoksun kılarak erkek dünyasına kabul etmiştir. Ona bahşedilen özgürlüğün ancak olumsuz bir kullanımı olabilir, kadın kendini yadsımaya girer.

49 Eski Yunan'da ve Ortaçağ'da bunun nice yakarışın konusunu oluşturduğunu gördük.

Kadın ancak tutsak haline gelerek özgürleşmiştir; doğal nesne olarak gücüne yeniden kavuşabilmek için bu insanî ayrıcalıktan vazgeçer. Gündüzleri sinsice uysal hizmetkâr rolünü oynar, ama gece bir dişi kediye, bir ceylana dönüşür; yeniden denizkızı kimliğine bürünür ya da süpürgesine atlayıp şeytanla dans etmek üzere kaçar gider. Kimi zaman kara büyüünü kendi kocasına uygular, ama bu başkalaşımını kocasından gizlemek daha temkinli bir davranıştır. Av olarak yabancı erkekleri seçer. Onun üzerinde hiçbir hakları yoktur bu yabancılardan; onlar için bitki, kaynak, yıldız, büyücü olarak kalmıştır. Dolayısıyla kadın sadakatsizliğe yargılıdır. Onun özgürlüğünün bürenebileceği biricik somut yüz budur. Arzularının, düşüncelerinin, bilincinin ötesinde sadakatsizdir. Ona bir nesne gözüyle bakıldığı için, o da kendisini ele geçirecek her tür öznelliğe kendini sunar. Hareme kapatıldığında, peçelere büründürüldüğünde bile birilerinde arzu uyandırmadığından emin olunamaz. Yabancı bir erkeğin arzusunu uyandırmak, kocasının ve toplumun onu elden kaçırdığı anlamına gelir. Ancak bunun ötesinde, kadın çoğu kez bu kaderle suç ortaklığı yapar. Kimsenin malı olmadığını kanıtlayabilmesinin ve erkeğin iddialarını yalanlayabilmesinin tek yolu yalan ve zinadır. Erkeğin kıskançlığının her an uyanmaya hazır olması bu yüzdendir. Geneviève de Brabant ve Desdémone örneklerinde olduğu gibi, efsanelerde kadından nedensiz yere kuşkulanılabildiğini, en ufak bir kuşku üzerine onun mahkûm edilebildiğini görürüz. Grisélidis, ondan en ufak bir kuşku bile duyulmadan önce son derece zorlu sınavlara tabi tutulur. Kadın peşinen şüpheli konumunda olmasaydı bu öykü saçma olurdu. Kadının hatalarını ispatlamaya gerek yoktur, suçsuzluğunu kanıtlamak ona düşer. Kıskançlığın dindirilemez olabilmesi de bu yüzdendir. Daha önce sahip olmanın olumlu anlamda gerçekleştirilemeyeceğini gördük; su içilen kaynağın kullanımı başka herkese yasaklanırsa bile kaynağın kendisine sahip olunamaz. Kıskanç erkek bunu çok iyi bilir. Tıpkı suyun akışkan olması gibi, kadın da özü gereği değişkendir ve hiçbir insanî güç doğal bir hakikati inkâr edemez. Bütün edebiyat yapıtlarında, *Bin Bir Gece Masalları* ve *Décameron*'da, kadının kurnazlıklarının erkeğin ihtiyatına galebe çaldığını görürüz. Buna karşılık erkeğin gardiyan olmasının tek sebebi kendi bireysel istenci değildir. Onu baba, ağabey, koca olarak karısının davranışından sorumlu kılan toplumdur. Ekonomik ve dinsel nedenlerle kadına iffetlilik dayatılır, çünkü her yurttaşın kendi babasının oğlu olduğu doğrulanmalıdır. Ama kadını toplumun ona layık gördüğü role tam olarak uymaya mecbur bırakmak da çok önemlidir. Erkeğin öne sürdüğü ikili gereklilik kadını ikiyüzlülüğe yargılı kılar. O, kadının hem kendisinin olmasını hem de kendine yabancı kalmasını istemektedir; onu aynı anda hem hizmetkâr hem de büyücü olarak düşler. Ama kamusal olarak bu arzulardan yalnızca ilkinin üstlenir; diğeri yüreğinin ve teninin derinliklerinde gizlediği sinsi, toplumu ve ahlakı tanımayan bir taleptir. Başka olarak, asi Doğa olarak, "kötü kadın" olarak kötüdür o. Erkek inşa ettiği ve dayatmak istediği iyi'ye tümüyle adanmaz kendini, Kötü olanla utanç verici gizli ilişkisini sürdürür. Ama kötülüğün sakınmadan yüzünü göstermeye cesaret etti-

ği her yerde onunla savaşa girer. Gecenin karanlıklarında kadını günaha davet eder. Oysa gündüzleri günahı da günahkâr kadını da reddeder. Yatağın gizemli dünyasında kendileri de günahkâr olan kadınlar, kamusal olarak erdeme çok daha büyük bir tutkuyla tapınırlar. İlkel toplumlarda erkek cinsiyetinin din dışı, kadınınsa dinsel ve büyümlü niteliklerle yüklü olması gibi, günümüzün daha modern toplumlarında da erkeğin hatası zararsız bir çilgınlık olarak görülür; ona çoğu kez hoşgörü gösterilir. Erkek topluluğun yasalarına karşı gelse bile onun bir parçası olmaya devam eder. O, topluluğun düzenini derinden tehdit etmeyen bir *enfant terrible*'dir⁵⁰ sadece. Oysa tersine kadın, toplumdan sapacak olursa Doğa'ya ve şeytana geri döner, topluluğun içinde denetlenemez kötücül güçleri alevlendirir. Utanmaz bir davranışın yol açtığı kınamaya her zaman korku karışır. Koca karısını erdemlilik sınırları içinde tutmayı başaramazsa onun hatasına kendisi de katılmış olur; onun talihsizliği toplumun gözünde onursuzluktur. Öyle katı toplumlar vardır ki erkeğin kendini kadının suçundan ayırmak için onu öldürmesi gerekir. Başka toplumlarda ise hoşgörölü koca patırtı gürültüyle küçük düşürölerek ya da eşek üzerinde çıplak dolaştırılarak cezalandırılır. Ve topluluk, suçlu kadını kocanın yerine cezalandırmayı üstüne alır, çünkü kadın yalnız kocasına değil, topluluğun tümüne hakaret etmiştir. Bu âdetler hem batıl itikatlı hem gizemci olan, hem duyumsal olan hem ten karşısında dehşete düşen İspanya'da özellikle ürkütücü bir nitelik taşır. Calderón, Lorca, Valle Inclán nice eserde bunları konu edinmiştir. Lorca'nın *Bernarda Alba'nın Evi* adlı eserinde, köyün dedikoducuları baştan çıkarılmış genç kızı "günah işlediği yerde" kömür ateşinde yakarak cezalandırmak isterler. Valle Inclán'ın *Divines Paroles* [Kutsal Sözler] adlı eserinde, zina yapan kadın şeytanla dans eden bir büyücü suretinde görünür; hatası keşfedildiğinde, bütün köy kadının üstünü başını parçalamak, sonra da onu boğmak üzere toplanır. Birçok gelenekte günahkâr kadının bu şekilde soyulduğu bildirilmektedir. Ardından kadın, İncil'de aktarıldığı gibi taşlanır, diri diri toprağa gömölür, boğulur, yakılır. Bu işkencelerin anlamı, kadının toplumsal saygınlığından yoksun bırakıldıktan sonra Doğa'ya geri verilmesidir. Günahıyla ortalığa kötü doğal yayıntılar salmıştır kadın. Kefaret töreni, kadınların suçluyu soyduğu, dövdüğü, katlettiği bir âlemle tamamlanır. Bu arada bu kadınlar da gizemli sınırlar akıtmaktadırlar, ama toplumla uyum içinde hareket ettikleri için onların sınırları yararlıdır.

Bu vahşi sertlik, batıl itikatlar azaldığı ve korku dağıldığı ölçüde kaybolur. Ancak kırsal bölgelerde Tanrısız, evsiz barksız, derbeder kadınlara kuşkuyla bakılır. Çekiciliğini özgürce sergileyen, serüvenci, vamp, *femme fatale*⁵¹ kadın kaygı verici bir kişilik olmaya devam eder. Hollywood filmlerinin kötü kadın tiplermesinde Kirke'nin imgesi yaşamaktadır. Bazı kadınların, yalnızca güzel oldukları

50 Sözcük anlamı "yaramaz çocuk" olan bu deyim, aynı zamanda erişkin kişiler için, biraz da övgüyle kullanılır. -Çn.

51 Çekici, baştan çıkarıcı, felakete yol açan kadın. -Çn.

için cadı diye yakıldıkları da olmuştur. Ve taşra erdemlerinin namusluluk taşıyan ürkütücülüğünde, kötü yola düşmüş kadınlar karşısında duyulan eski bir korku varlığını sürdürür.

Serüvenci bir erkek için, kadını sürükleyici bir oyun haline getiren tam da bu tehlikelerdir. Kocalık haklarından vazgeçerek, toplumsal yasalara dayanmayı reddederek, erkek kadını tek başına yenmeye çalışacaktır. Kadını direnişlerine kadar her şeyiyle kendine katmaya çalışır; özgürlükte onu izler ve burada kadın kendisinden kaçır. Ama boşunadır. Özgürlüğün hakkı verilmez. Özgür kadın çoğu kez erkeğe rağmen özgür olacaktır. Uyuyan Güzel bile hoşnutsuzluk içinde uyanabilir, onu uyandıranı Beyaz Atlı Prens olarak görmeyebilir, gülümseyebilir. Yurttaş Kane'in durumu tam da budur: Himayesi altına aldığı kadın ezilen birisi olarak görünür, kendi cömertliği ise bir güç istenci ve zorbalık olarak açığa çıkar; kahramanın karısı onun marifetlerini ilgisizlik içinde dinler, şairin düşünüyorduğu esin perisi onun dizelerini dinlerken esner. Amazon, canı sıkılarak çarpışmayı reddedebilir, ayrıca çarpışmadan zaferle de çıkabilir. Çöküş döneminin Romalı kadınları, günümüzün birçok Amerikalı kadını, erkeklere kendi kaprislerini ya da yasalarını dayatmaktadır. Hani nerede Külkedisi? Erkek vermek istiyordu, işte kadın alıyor. Söz konusu olan artık oyun oynamak değil, kendini savunmaktır. Özgür olduğu andan itibaren kadının tek yazgısı, özgürce kendisinin yarattığı yazgıdır. O zaman iki cinsiyet arasındaki ilişki bir mücadele haline gelir. Erkek için kendi benzeri haline gelen kadın ona, karşısına yabancı Doğa olarak çıktığı zamanlardaki kadar korkutucu görünür. Besleyen, adanmış, sabırlı kadın, açgözlü, doymak bilmez bir hayvan suretinde tersine döner. Kötü kadın da Toprak'ta, Yaşam'da kök salar, ama toprak bir çukurdur, yaşamsa acımasız bir kavga. Çalışkan arı, anaç tavuk imgesinin yerine yutan böcek, peygamberdevesi, örümcek imgesi geçirilir. Artık kadın, yavrularını emziren değil, erkeği yiyip yutandır; yumurta artık bir bolluk ambarı değil, iğdiş edilmiş spermin içinde boğulduğu, durağan maddeden yapılmış bir tuzaktır. Dölyatağı, o sıcacık, sakın ve güvenli sığınak, yiyip yutan bir ahtapot, etobur bir bitki, çırpıntılı karanlıkların uçuşumu haline gelir; içinde erkeğin tüm gücünü doyuramaz bir biçimde yutan bir yılan yaşamaktadır. Erotik nesneyi kara büyücüye, hizmetkârı hain kadına, Külkedisi'ni dev anasına dönüştüren ve bütün kadınları düşman haline getiren diyalektik hep aynıdır: Erkek, samimiyetsizlikle, kendini biricik özsel varlık olarak ortaya koymanın bedelini ödemektedir.

Ne var ki bu düşman yüz de kadının nihai sureti değildir. Daha ziyade manikeizm kadın türünde baş göstermektedir. Pythagoras iyi ilkesini erkekle, kötü ilkesini ise kadınla bir tutuyordu. Erkekler kadını ilhak ederek kötülüğü aşmaya çalışmışlar, kısmen de başarılı olmuşlardır, ama nasıl ki Hristiyanlık kurtuluş ve selamet fikrini getirerek lanetlenmişlik sözcüğüne tüm anlamını vermişse, kötü kadın da kutsanmış kadın karşısında tüm belirginliğine kavuşur. Ortaçağ'dan günümüze kadar süren "kadınlar kavgası" boyunca, kimi erkekler yalnızca düşünüyordukları kutsanmış kadını, diğerleriyle düşlerini yalanlayan

lanetli kadını istemişlerdir. Ama aslında erkeğin kadında her şeyi bulmasının nedeni, onun aynı anda bu iki yüzü birden taşımasıdır. Kadın yaşama anlamını veren bütün değerlerin ve karşı değerlerin tensel ve canlı imgesini oluşturur. İşte, birbirinin karşıtı olan kendini adanmış Anne ve vefasız Sevgili görünümü altında, birbirinden keskin biçimde ayrılmış İyilik ve Kötülük ilkeleri. *Randall My Son [Oğlum Randall]* adlı eski İngiliz masalında, sevgilisi tarafından zehirlenmiş genç bir şövalye gelip annesinin kollarında ölür. Richepin'in *La Glu [Alımlı Kadın]* adlı eseri aynı konuyu daha hazin ve zevksiz bir biçimde ele alır. Koyu renkli Carmen'in karşısında meleksi Michaëla vardır. Anne, sadık nişanlı, sabırlı eş, erkeklerin yüreğinde vamp kadınların ve zehirli adamotu kaynatan büyücülerin açtığı yaraları sararlar. Kesin biçimde sabitlenmiş bu kutuplar arasında, merhametli, nefret edilesi, günahkâr, kurban, cilveli, zayıf, meleksi, şeytansı gibi bir dizi çiftanlamlı imge tanımlanacaktır. Dolayısıyla bir sürü davranış ve duygu, erkeği cezbedecek ve zenginleştirecektir.

Erkeği kadındaki bu karmaşıklığın kendisi büyüler. İşte, azıcık bir bedel karşılığında onu büyüleyen muhteşem hizmetçi. Melek midir o yoksa şeytan mı? Bu belirsizlik onu bir Sfenks yapar. Paris'in en ünlü genelevlerinden biri onun koruyuculuğuna emanet edilmişti. Kadınlığın şaşaalı çağında, yani korseler, Paul Bourget, Henri Bataille, kan-kan dansı döneminde Sfenks teması komedilerde, şiirde ve şarkılarda bitip tükenmez biçimde karşımıza çıkıyordu: "Kimsin sen, nereden geliyorsun, tuhaf Sfenks?" Kadınlığın gizemi üzerine düş kurmanın ve tartışmanın hâlâ da sonu gelmiş değil. Erkeklerin uzun süre kadınlara uzun elbiselerden, iç eteklerden, şapka tüllerinden, uzun eldivenlerden, uzun botlardan vazgeçmemeleri için yalvarması bu gizemi korumak içindir. Başka'da farklılığı belirginleştiren her şey onu daha arzu edilir kılar, çünkü erkeğin mülk edinmek istediği, olduğu gibi Başka'dır. Mektuplarında Alain-Fournier'nin İngiliz kadınlara oğlan çocuğu gibi el sıktıkları için sitem ettiğini görürüz. Ona heyecan veren, Fransız kadınların çekingen kapalılığıdır. Ona uzaklardan gelmiş bir prenses gibi tapınabilmek için kadının gizli, meçhul kalması gerekir. Fournier hayatından geçen kadınlara özellikle boyun eğmiş gibi görünmez, ama çocukluğunun, gençliğinin tüm olağanüstü anılarını, kayıp bir cennet için duyduğu özlemi, bir kadında cisimleştirmiştir, en önemli erdemi erişilmez görünmek olan bir kadında. Yvonne de Galais'den beyaza ve altın rengine bürünmüş bir imge yaratmıştır. Kadınların kusurları bir gizem yarattığında erkekler o kusurları da severler. Bir erkek, otoriter bir edayla, makul bir kadına "Bir kadının kaprisleri olmalıdır," diyordu. Kapris önceden kestirilemez, kadına dalgalanan suya özgü bir zarafet getirir. Yalan onu büyüleyici hareketlerle donatır; cilve, hatta sapkınlık ona baş döndürücü bir koku verir. Kadın, erkeklerin çelişik arzularına aldaticılıkla, hep kaçarak, anlaşılmazlıkla, ikiyüzlülükle en kolay katlanır; sayısız başkalaşımlarıyla Maya'dır o. Sfenks'i bir genç kız olarak temsil etmek beylik bir yaklaşımdır. Bekâret, erkeklerin özgürlükçü oldukları ölçüde daha da fazla heyecan verici buldukları gizlerden biridir. Genç kızın saflığı her tür ku-

ral dışılığı umut etmeye izin verir ve onun bu masumiyetinin ne sapkınlıklar gizlediği bilinmez. Hayvanlara ve bitkilere hâlâ yakındır, toplumsal törenlere şimdiden boyun eğmiştir, ne çocuktur ne erişkin; çekingen kadınlığı korku değil ölçülü bir kaygı uyandırır. Saflığın, kadınlık gizeminin ayrıcalıklı imgelerinden birisi olması anlaşılabilir. Bununla birlikte, “gerçek genç kız” kaybolduğu için onun kültü de biraz demode olmuştur. Buna karşılık, görkemli bir başarı yakalayan bir oyununda Gantillon’un Maya’yı büründürdüğü fahişe kimliği, itibarını büyük ölçüde korumuştur. Kötülüklerle erdemlerin büyük oyununa en elverişli olan, en esnek kadın tiplerinden birisidir bu. Korkak püritenler için kötülüğü, utancı, hastalığı, lanetlenmişliği kendinde cisimleştirir; korku ve tiksime uyandırır. Hiçbir erkeğe ait değildir ama kendini hepsine sunar ve bu ticaretten hayatını kazanır. Bu yolla, ilkel şehvet düşkünü tanrıça-annelerin korkutucu bağımsızlığını kazanır ve erkek toplumun kutsamadığı, kötü güçlerle yüklü olmaya devam eden Kadınlık’ı cisimleştirir. Cinsel edim sırasında erkek ona sahip olduğunu hayal edemez, yalnızca kendini tenin iblislerine teslim eder. Özellikle teni neredeyse lanetli olarak gören Anglo-Saksonlar bunu bir alçalma, bir kirlenme olarak yaşarlar. Buna karşılık tenden ürkmeyen bir erkek, fahişenin teni cömertçe ve açık saçık biçimde olumlamasını sevecektir, onda kadınlığın, hiçbir ahlakın tadını bozmadığı yüceltilmesini görecektir. Onun bedeninde, bir zamanlar kadını yıldızlara ve denize benzeten büyümlü nitelikleri bulacaktır. Örneğin Henry Miller, bir fahişeyle yattığında, yaşamın, ölümün, evrenin uçurumlarının derinliklerine indiğine inanır; istekli bir vajinanın nemli karanlıklarının dibinde Tanrı’ya kavuşur. İkiyüzlüce ahlakçı olan bir dünyanın kuyusunda yer aldığı, bir tür parya olduğu için, “yitik kız” tüm resmi erdemlere karşı çıkış olarak da görülebilir. Yakışıklılığı onu gerçek Azizelere yakınlaştırır, çünkü alçalan yüceltilecektir. İsa, Maria Magdalena’nın hatırlarını saymıştır; günah, cennetin kapılarını ikiyüzlü bir erdemden daha kolay açar. Aynı şekilde Raskolnikov kendisini suça götüren erkek kibrini Sonia’nın ayaklarının dibine yatırır; işlediği cinayetle, her erkekte bulunan o ayrılma istencini azdırmıştır. Tahttan çekildiğini itiraf ederken onu en iyi duyacak olan, her şeyden vazgeçmiş, herkes tarafından terk edilmiş alçakgönüllü bir fahişedir.⁵² “Yitik kız” sözü tahrik edici yankılar uyandırır; birçok erkek yitip gitmeyi düşler ama bu o kadar kolay değildir. Kötü olumlu bir biçime büründüğünde ona erişmek kolay olmaz, hatta şeytanî olan bile aşırı suçlar karşısında korkuya kapılır. Kadın, Şeytan’ın

52 Marcel Schwob, *Le Livre de Monelle* [Monelle’in Kitabı] adlı eserinde bu efsaneyi şiirsel biçimde sergiler. “Sana küçük fahişelerden söz edeceğim ve sen nasıl başladığını bileceksin... Anlıyor musun, bu küçük kadınlar size şefkatle seslenirler ve kuru elleriyle elinizi okşarlar. Sizi ancak mutsuz olduğunuzda anırlar; sizinle birlikte ağlar, sizi avuturlar... Anlıyor musun, hiçbiri sizinle kalamaz. Çok fazla üzülürler o zaman; artık ağlamadığınızda sizinle kalmaktan utanırlar. size bakmaya cesaret edemezler. Verecekleri dersi verir ve giderler. Soğukun, yağmurun içinden, sizi alnınızdan öpmek, gözlerinizdeki yaşları silmek için gelirler; ardından korkunç karanlıklar onları geri alır... O karanlıklarla nasıl baş edebildiklerini hiç düşünmemek gerekir.”

ram olarak davet edilmeden anıldığı, tehlike getirmeyen kara ayinler yapmaya izin verir; erkek dünyasının kıyısındadır o. Kadını ilgilendiren edimler gerçek anlamda bir sonuca ulaşmaz; yine de o bir insan varlığıdır, dolayısıyla da onun aracılığıyla, insanların yasalarına karşı karanlık başkaldırıları gerçekleştirilebilir. Musset'den Georges Bataille'a hem iğrenç hem büyüleyici özellikler taşıyan hovardalık, "kızlarla" zaman geçirmek anlamına gelir. Sade ve Sacher-Mosoch, kendilerine musallat olan arzuları kadınların üzerinde doyururlar. Onların müritlerinin ve doyurulması gereken "ahlaksız arzuları" olan erkeklerin çoğunun en yaygın olarak kullandığı yol, fahişelere başvurmaktır. Bütün kadınlar içinde, erkeğe en çok tabi olanlar da erkeklerden en kolay kurtulanlar da onlardır. Fahişelerin bu kadar çok anlama bürünmeye elverişli olmasının nedeni budur. Yine de ister bakire olsun ister anne, eş, hizmetkâr, sevgili, gülümseyen odalık ya da baştan aşağı erdem timsali kadın, erkeklerin dalgalanan özlemlerini bu şekilde kendinde özetlemeyen hiçbir kadın imgesi yoktur.

Herhangi bir bireyin, bu çok yüzlü Efsane'nin neden özellikle şu ya da bu yanına bağlandığını ve onu o özel biçimde cisimleştirdiğini çözmek psikolojinin –özellikle de psikanalizin– işidir, ama bütün ruhsal karmaşalar, takıntılar, psikozlar bu efsaneyi içerir. Özellikle birçok nevrozun kaynağında, yasak olmanın baş döndürücülüğü vardır. Bu yasak ise ancak önceden belli tabular oluşturulmuşsa ortaya çıkar; dışarıdan gelen bir toplumsal baskı onun mevcudiyetini açıklamaya yetmez. Gerçekte toplumsal yasaklar uzlaşımlardan ibaret değildir; başka anlamlarının yanı sıra onların, her bireyin tekil olarak deneyimlediği ontolojik bir anlamı vardır. Örnek olarak "Oidipus karmaşası"nı incelemek ilginç olacaktır. Onun içgüdüsel eğilimlerle toplumsal kuralların çatışmasından ortaya çıktığı sıkça düşünülür, ama bu karmaşa, her şeyden önce öznenin kendi içindeki bir kavgadır. Çocuğun anne memesine bağlanması her şeyden önce dolaysız biçimiyle, genelliği ve içkinliği içinde Yaşam'a bağlanmaktır. Sütten kesilmeyi reddetmek, Bütün'den ayrıldığı anda bireyin mahkûm olduğu terk edilmişliği reddetmektir; ancak bu noktadan itibaren ve çocuk daha da bireyselleşip kendisinden ayrıldığı ölçüde, artık kendi teninden ayrılmış olan anne tenine hâlâ duyduğu istek "cinsel" olarak nitelendirilebilir. O zaman duyumsallığı dolaylanmış, yabancı bir nesneye doğru aşkınlık haline gelmiştir. Ama çocuk kendi öznelliğini ne kadar çabuk ve kararlı biçimde üstlenirse, özerk olduğunu yadsıyan tensel bağ ona o kadar rahatsız edici gelecektir. O zaman işte okşamalardan kaçır, annesinin uyguladığı otorite, onun üzerindeki hakları, hatta kimi zaman annesinin mevcudiyeti bile onda bir tür utanç doğurur. Özellikle de annesinin bir ten olduğunu keşfetmek ona tedirgin edici ve müstehcen gelir, onun bedenini düşünmekten kaçınır. Çocuğun babası, annesinin ikinci kocası ya da aşığı karşısında duyduğu tiksinden içinde kıskançlıktan çok utanç vardır. Ona annesinin de tensel bir varlık olduğunu hatırlatmak, bütün gücüyle reddettiği kendi doğumunu hatırlatmaktır. Reddetmese bile en azından büyük bir kozmik olayın görkemini atfetmek ister doğumuna. Annesinin, kimseye ait olmaksızın

bütün bireyleri kuşatan Doğa'yı kendisinde özetlemesi gerekir. Annesinin bir av olmasından nefret eder, ama çoğu kez iddia edildiği gibi ona kendisi sahip olmak için değil, annesinin her türlü sahipliğin ötesinde varolmasını istediği için. Annesi bir eş ya da sevgilinin çapsizliğine düşmemelidir. Buna karşılık, ergenlik çağında cinselliği erkekleştikçe, annesinin bedeninin onu heyecanlandığı olur, ama bu, annesinde genel olarak kadınlığı kavramasındandır ve çoğu kez bir kalça, bir meme görüntüsüyle uyanan arzu, genç oğlanın o tenin annesinin teni olduğunu fark etmesiyle birlikte söner. Ergenlikte pek çok sapkınlık örneğiyle karşılaşırız, çünkü ergenlik birçok karışıklığın yaşandığı yaş olduğu ölçüde sapkınlıklar yaşıdır. Bu dönemde iğrenme kutsala saldırmaya yol açar, yasak tahrik olmayı getirir. Ama oğulun başlangıçta naifçe annesiyle yatmayı arzu ettiğini ve dışsal yasakların araya girip bu isteği bastırdığını düşünmemek gerekir; tersine, arzunun doğmasının nedeni bireyin kendisinin içinde oluşan yasaktır. En olağan, en genel tepki bu yasaktır. Ama bu da içgüdüsel arzuları gizleyen toplumsal bir kuraldan kaynaklanmaz. Daha ziyade saygı, kökensel bir iğrenmenin yüceltilmesidir. Genç erkek annesine tensel bir varlık gözüyle bakmayı reddeder; ona şekil değiştirir [*transfigure*], onu toplumun kendisine sunduğu saf kutsanmış kadın imgelerinden birisine benzetir. Bu yolla, bir sonraki kuşağın yardımına koşacak olan ideal Anne imgesinin güçlendirilmesine katkıda bulunur. Ama bu imgenin bu denli güçlü olması yalnızca bireysel bir diyalektiğin ona zemin oluşturmasındandır. Kadın'ın, dolayısıyla da Anne'nin genel özü bütün kadınlarda var olduğu için, Anne'ye karşı benimsenen tavrın eşle ve sevgililerle kurulan ilişkilere yansyacağı kesindir, ama bu çoğu kez sanıldığından daha dolaylı bir biçimde olur. Annesini somut olarak, duyumsal olarak arzulayan ergen, onda genel olarak kadını arzulamış olabilir. Dolayısıyla cinsel isteğinin ateşi herhangi bir kadının yanında dinecektir; enest özelemleri duymaya yargılı değildir ergen.⁵¹ Tam tersine, ergenliğinde annesine şefkatli ama platonik bir saygı duymuş olan genç erkek, kadının her durumda anne saflığını taşımasını isteyebilir.

Cinselliğin, dolayısıyla da olağan olarak kadının hem patolojik hem de normal davranışlardaki önemini yeterince biliyoruz. Kimi zaman başka nesnelerin kadınlaştırıldığı olur. Kadın da büyük ölçüde erkeğin bir icadı olduğuna göre, erkek onu bir erkek bedeninde de icat edebilir. Oğlancılıkta cinsiyetler arası bölünme korunur. Ama olağan olarak Kadın, dişi varlıklarda aranır. Erkek mutluluğu, acıyı, kötülüğü, erdemi, cinsel arzuyu, vazgeçiş, adanmışlığı, zorbalığı kadın aracılığıyla, onun en iyi ve en kötü yanlarından geçerek öğrenir, kendisini böyle öğrenir. Kadın oyun ve serüvendir, ama aynı zamanda da sınavdır; zaferin parlak başarısı olduğu kadar, daha buruk biçimde, üstesinden gelinmiş yenilginin de başarısıdır; yitirmenin verdiği baş dönmesidir, lanetlenmişliğin, ölümün büyüleyiciliğidir. Sadece kadın aracılığıyla var olan tüm bir anlamlar dünyası vardır. Erkeklerin eylemlerinin ve duygularının tözüdür kadın, özgürlüklerini

gerektiren bütün değerlerin cisimleşmiş halidir. Öyleyse, en acımasız düşkırıklıklarına mahkûm olsa da erkeğin, tüm düşlerini sarmalayan bu düştten vazgeçmek istememesini anlamak kolaydır.

İşte bu nedenle kadının ikili ve düşkırıklığı yaratan bir yüzü vardır: Erkeğin çağırdığı ve erişemediği her şeydir kadın. Yararlı Doğa'yla erkek arasındaki bilge aracıdır, ama aynı zamanda tüm bilgeliğe karşı çıkan uysallaşmamış Doğa'nın çekiciliğidir. İyilikten kötülüğe tüm ahlakî değerlerin ve onların karşıtlarının tensel cisimleşmesidir. Eylemin tözü ve onun önündeki engeldir, erkeğin dünya üzerindeki hâkimiyeti ve yenilgisidir. Bu niteliğiyle, erkeğin varoluşu üzerine yaptığı tüm refleksiyonun ve buna dair ifade ettiği her şeyin kaynağındadır. Buna karşılık kadın, erkeğin bakışını kendinden başka bir tarafa çevirmesi, sessizliğe ve ölüme batması için çabalar. Erkek, hizmetkâr ve eş olan kadından aynı zamanda onun seyircisi ve yargıcı olmasını, onun varlığını doğrulamasını bekler, ama kadın ilgisizliğiyle, hatta alayları ve gülmeleriyle itiraz eder. Erkek arzularını ve korkularını, sevdiği ve nefret ettiği her şeyi ona yansıtır. Kadın hakkında bir şey söylemenin zorluğu, erkeğin kendisini bütünüyle onda aramasından ve onun Bütün olmasındandır. Ne var ki kadın, özsel olmayan Bütün'dür. Bütünüyle *Başka*'dır. Ve başka olarak, aynı zamanda kendisinden de başkadır, ondan beklenenden başkadır. Bütün olarak, kadın hiçbir zaman olması gereken tam da *bu* değildir; sürekli bir düşkırıklığıdır, kendine ulaşmayı da varolanların tümüyle barışmayı da hiçbir zaman başaramayan varoluşun düşkırıklığıdır.

İkinci bölüm

Kendini toplu olarak ortaya koyduğu haliyle Kadın efsanesine dair yaptığımız bu tahlili doğrulamak için, onun bazı yazarların eserlerinde büründüğü tekil ve bağdaşık¹ imgeye bakacağız. Örneğin Montherlant, D.H. Lawrence, Claudel, Breton ve Stendhal'in kadına yaklaşımı bize tipik gibi geldi.

I. MONTHERLANT YA DA TİKSİNTİ EKMEĞİ²

Montherlant, Pythagoras'ın kibirli manikeizmini devralmış erkekler geleneği içinde yer alır. Nietzsche'yi izleyerek, Öncesiz Sonrasız Kadın'ın sadece güçsüzlük dönemlerinde yüceltildiğini ve kahramanın *Magna Mater*'e³ başkaldırması gerektiğini düşünür. Kahramanlığın uzmanı olarak, onu tahtından indirmeye girişir. Kadın gecedir, düzensizliktir, içkinliktir. Madam Tolstoy hakkında "Bu çırpınmalı karanlıklar, en arı haliyle kadınlıktan başka bir şey değildir,"⁴ diye yazar. Ona göre kadının yetersizliklerine olumlu bir imge atfedilmesinin sebebi, günümüzün erkeklerinin budala ve aşağılık olmasıdır. Kadınların mantık yoksunluğunu, inatçı cahilliklerini, gerçeği kavrama yeteneksizliklerini ifşa et-

1 *Syncrétique*: Farklı anlayış ve okulların görüşlerinin birleşimi. –Çn.

2 Montherlant'ın yapıtını tiksinti üzerine temellendirmesinin metaforu: Ekmeğini tiksintiden çıkarmak anlamında. –Çn.

3 Ulu ana. –Çn.

4 *Sur les femmes* [Kadınlar Üzerine].

mek gerekirken, onların içgüdülerinden, sezgilerinden, kutsallıklarından söz edilmektedir. Aslında kadınlar ne gözlemci ne de ruhbilimcidirler, ne şeyleri görmeyi bilirler ne de varlıkları anlamayı. Onların gizemi bir tuzaktır, nüfuz edilemez hazineleri ancak hiçlik kadar derindir. Erkeklerle verecekleri hiçbir şey yoktur, onlara ancak zarar getirebilirler. Montherlant'ın gözünde büyük düşman her şeyden önce annedir. Gençliğinde yazdığı *L'Exil* [*Sürgün*] adlı oyunda, oğlunun dünyaya atılmasını engelleyen bir anne karakterini sahneye koyuyordu. *Les Olympiques*'te [*Olimpik Oyunlar*], kendini spora vermek isteyen bir ergenin, annesinin korkak bencilliği yüzünden "yolu kesiliyor"du. *Les Célibataires*'de [*Bekârlar*] ve *Les Jeunes Filles*'de [*Genç Kızlar*] anne iğrenç özelliklerle betimleniyordu. Annenin suçu, oğlunu karnının karanlıklarına kapatıp sonsuza kadar korumak istemesidir. Onu tekeline alabilmek ve böylelikle varlığının kısır boşluğunu doldurabilmek için iğdiş eder oğlunu. En acınası eğitimciler annelerdir; çocuğun kanatlarını koparırlar, onu erişmek istediği doruklardan geri tutarlar, aptallaştırır ve değersizleştirirler. Bu yakınmalar temelsiz değildir. Ama Montherlant'ın anne-kadına yönelttiği açık sitemlerden anlaşılan şudur ki onda nefret ettiği, kendi doğumudur. Kendini tanrı sanmaktadır, tanrı olmayı istemektedir, çünkü o erkektir, çünkü o "yüce bir erkek'tir, çünkü o Montherlant'dır. Tanrı olan biri doğurulmamıştır. Şayet varsa, bedeni yaşamın ve ölümün sessizce yerleştiği bir ten değil, güçlü ve itaatkâr kaslara akmış bir iradedir; ölümlü, olumsal, kırılgan olan ve reddettiği bu tenden annesini sorumlu tutar. "Achilles'in, bedeninde tek kırılgan olduğu yer, annesinin onu tutmuş olduğu yerdirdi."⁵ Montherlant insanlık durumunu hiçbir zaman üstlenmek istememiştir. Gururu olarak adlandırdığı şey, başlangıçtan beri, ten aracılığıyla dünyaya bağlanmış özgürlüğün taşıdığı tehlikelerden korku içinde kaçmaktır. Özgürlüğünü olumladığını ama bağlanmayı reddettiğini iddia eder; kendisinin bağlantısız, köksüz, bağımsızca kendi üzerine eğilmiş bir öznellik olduğunu düşler. Tensel kökeninin anısı bu düşü bozar, o da alışık olduğu bir davranışa başvurur: Tenselliğin üstesinden gelmek yerine onu reddeder.

Montherlant'ın gözünde sevgili de anne kadar zararlıdır, erkeğin kendi içindeki tanrıyı diriltmesine engel olur. Kadının yazgısı dolayısıyla yanıyla yaşamdır; duyuumlardan beslenir o, içkinlik içinde yuvarlanır, mutluluk saplantısı vardır. Erkeği de oraya hapsetmek ister; aşkınlığının atılımını tecrübe etmez, büyüklük duygusuna sahip değildir. Âşğını güçlülüğü içinde değil güçsüzlüğü içinde, sevinci içinde değil acıları içinde sever. Onun savunmasız, mutsuz olmasını ister, o kadar ki onu, tersi apaçık belli olmasına rağmen, mutsuzluğuna ikna etmek ister. Erkekse onun ötesine geçer ve böylelikle ondan kurtulur. Sevgili, erkeği eline geçirmek için onu kendi ölçüsüne indirgemek ister, çünkü ona ihtiyacı vardır; kendi kendine yeterli değildir kadın, asalak bir varlıktır. Montherlant, Dominique'in gözünden Ranelagh'in gezinen kadınlarını

"kılık değiştirmiş kocaman sümüklüböceklerle benzeyen omurgasız varlıklar gibi âşıklarının kollarına asılmışlar,"⁶ diye betimler. Ona göre, sporcular dışındaki kadınlar köleliğe yargılı eksik varlıklardır, gevşek ve kassız olduklarından dünyaya tutunamazlar. Bu yüzden açgözlü biçimde bir âşığı ya da daha iyisi bir kocayı ilhak etmeye çalışırlar. Bildiğim kadarıyla Montherlant peygamber-devesi efsanesini kullanmaz, ama onun içeriğinden yararlanır: Kadın için sevmek yutmaktır, kendini veriyormuş gibi yapar ve alır. Montherlant, Madam Tolstoy'un şu çılgınlığını aktarır: "Onunla, onun için yaşıyorum; aynı şeyi kendim için de talep ediyorum," ve böyle bir sevgi taşkınlığının tehlikelerini ifşa eder. Rahibin sözlerinde korkunç bir hakikat vardır ona göre: "Kötülüğünüzü isteyen bir erkek, iyiliğinizi isteyen bir kadından yeğdir." Lyautey'nin deneyimine başvurur: "Adamlarımın içinden evlenen biri, yarım erkeğe indirgenmiş olur." Evliliğin özellikle "üstün erkek" için zararlı olduğunu düşünür, komik bir burjuvalaşmadır evlilik. Şöyle şeylerin söylenmiş olabileceğini hayal edebilir misiniz: "Madam Aiskhylos" ya da "Dante'lere yemeğe gideceğim"? Evlenince, önemli bir erkeğin saygınlığı azalır ve evlilik özellikle kahramanın görkemli yalnızlığını paramparça eder. Kahraman, "ilgisinin kendi üzerinden başka yöne çevrilmemesine gereksinim duyar".⁷ Montherlant'ın *nesnesi olmayan* bir özgürlüğü seçtiğini, başka bir deyişle, dünyayla bağlantısı olan sahici bir özgürlükten bir özerklik yanılması tercihi ettiğini daha önce söylemiştim. Kadına karşı savunmak istediği şey işte bu serbestliktir; kadın ağırdır, bir yükür. "Sevdiği kadın koluna girmiş olduğu için bir erkeğin düz yürüyememesi, acımasız bir simgeydi."⁸ "Yanıyordum, ateşimi o söndürdü. Suların üzerinden yürüyordum, koluma girdi, boğuldum."⁹ Kadın eksiklik, zavallılık, olumsuzluk, büyüğü ise bir yanılmasadan ibaret olduğuna göre, nasıl olur da bu kadar güce sahip olabilir? Montherlant bunu açıklamaz. Yalnızca, büyük bir kibirle "Aslan haklı olarak sivrisinekten korkar,"¹⁰ der. Oysa yanıt çok basittir: Yalnız olunca kendini egemen sanmak, herhangi bir yük taşımayı özenle reddedince kendini güçlü sanmak kolaydır. Montherlant kolaylığı seçmiştir; zorlu değerlere tapındığını ileri sürer, oysa onlara kolayca ulaşmanın peşindedir. *Pasiphae*'de kral "Bizim kendimize taktığımız taşlar taşınmaya değer yegâne taşlardır," der. Ne kadar elverişli bir ilke. Montherlant kendini taşlarla donatır, morlara bürünür; oysa taktığı taşların boyalı kâğıttan yapılmış, kendisinin ise tıpkı Andersen'in kralı gibi çıırılçıplak olduğunu açığa çıkarmak için yabancı bir bakış yeter. Rüya da suların üzerinden yürümek, gerçekten toprak üzerinde ilerlemekten çok daha

6 *Le Songe* [Rüya].

7 *Sur les femmes*.

8 *Les Jeunes Filles*. Türkçesi: Genç Kızlar (çev. Tahsin Yücel), Can Yay., baskısı tükenmiş.

9 Aynı yerde.

10 Aynı yerde.

az yorucudur. Ve aslan Montherlant bu yüzden korku içinde kadın sivrisinekten kaçınır: Gerçekliğin sınavından korkmaktadır o."

Montherlant Öncesiz Sonrasız Kadın efsanesini gerçekten söndürmüş olsaydı onu kutlamak gerekirdi. Kadınların insan varlıkları olarak kabul edilmesine yardımcı olmak için Kadını yadsımak gerekir. Oysa onun bu putu parçalamadığını gördük. Daha ziyade yaptığı, onu bir canavara dönüştürmektir. Kadınlığa, bu anlaşılabilir ve indirgenemez öze kendisi de inanmaktadır. Aristoteles ve Aziz Thomas'ı izleyerek onun ancak olumsuz olarak tanımlanabileceğini düşünür. Kadın, erkekliği olmadığı için kadındır, bütün dişi bireylerin değiştiremeden maruz kalacakları yazgı işte budur. Ondandır kurtulacağını iddia eden kadın, insanlığın aşama sıralamasının en altında yer alır. Erkek olmayı başaramaz, kadın olmaktan vazgeçer; gülünç bir karikatürden, aldatıcı bir görünüşten başka bir şey değildir. Bir beden ve bilinç olması ona hiçbir gerçeklik sağlamaz. İşine geldiği zaman Platoncu olan Montherlant, yalnızca kadınlık ve erkeklik ideallerinin bir varlıkları olduğunu düşünüyor gibidir; ne birinden ne diğerinden pay alan birey olsa olsa varoluyor gibi görünür. Kendilerini özerk özneler olarak ortaya koyma, düşünme, eyleme cüreti gösteren bu "dişi vampir"leri kesin biçimde mahkûm eder. Ve çizdiği Andrée Hacquebaut portresi aracılığıyla, kendini bir kişiye dönüştürmeye çalışan bütün kadınların aslında kendilerini şaklaban bir kukla haline getirdiklerini kanıtlamak ister. Andrée elbette çirkindir, düşkündür, sakil giyimli, hatta pistir, özellikle de tırnakları ve kollarının alt kısmı iğrençtir. Ona atfedilen o kadarcık kültür bile kadınlığını tümüyle öldürmeye yetmiştir. Costals onun zeki olduğu konusunda bizi temin eder, ama Montherlant ona ayırdığı her sayfada bizi onun aptal olduğuna ikna eder. Costals ona yakınlık duyduğunu ileri sürer, Montherlant bize onu iğrenç bir yaratık olarak sunar. Bu ustaca çiftanlamlılıkla, kadın zekâsının budalalığı kanıtlanır, kökensel bir düşüklüğün kadının yöneldiği bütün erkek niteliklerini saptırdığı ortaya koyulur.

Montherlant sporcu kadınları bunun dışında tutmayı kabul eder; onlar bedenlerini özerk bir biçimde çalıştırarak bir tin, bir ruh kazanabilirler. Yine de onları bu doruklardan aşağı çekmek kolay olacaktır. Montherlant, coşkulu bir marş adanmış bin metre koşusunun galibi kadından nezaketle uzaklaşır; onu kolayca baştan çıkaracağından kuşkusu yoktur ama kadını bu alçalmadan korumak istemektedir. Dominique, Alban'ın onu çağırdığı doruklarda tutamaz kendini, ona âşık olmuştur: "Baştan aşağı akıl ve ruh olan bu kadın terliyordu, etrafa kokularını saçıyordu ve nefesi kesildiğinden kesik kesik öksürüyordu."¹² Öfkelenen Alban onu kovar. Sporun verdiği disiplinle kendindeki teni öldürmüş bir kadına saygı duyulabilir,

11 Adler bu süreci psikozların en bilinen kökeni olarak görür. "Güç istenci" ile "aşağılık karmaşası" arasında bölünmüş olan birey, gerçeğin sınavıyla yüzleşmemek için toplumla kendisi arasına mümkün olan en uzun mesafeyi koyar. Bu sınavın, ancak samimiysizliğin gölgesinde savunabileceği iddiaların altını oyacağını bilir.

12 *Le Songe*.

ama kadın tenine bürünmüş özerk bir varoluş iğrenç bir skandaldır. Kadın teni, bir bilinç tarafından ele geçirildiği andan itibaren iğrenç bir hal alır. Kadına yakışan salt ten olmaktır. Montherlant Doğuluların yaklaşımını onaylar: Zayıf cinsiyetin yeryüzünde zevk nesnesi olarak bir yeri vardır, kuşkusuz mütevazı bir yerdir bu, ama yine de makbul bir yerdir. Erkeğin kadından aldığı haz, ama sadece bu haz, bu yeri haklı çıkarır. İdeal kadın tamamen aptaldır ve tamamen tabidir, erkeği kabul etmeye her zaman hazırdır ve ondan hiçbir şey istemez. Alban'ın, işine geldiğinde takdir ettiği Douce böyledir: "Hayranlık duyulacak kadar budala olan ve budalalığı arttığı ölçüde hep daha çok arzulanan... aşk dışında hiçbir işe yaramayan ve bu yüzden onun kararlı ama yumuşak bir şekilde kaçındığı Douce..."¹³ Küçük Arap Radidja, hem hazzı hem parayı uysallıkla kabul eden o sakın aşk hayvanı böyledir. Bir İspanyol treninde karşılaşılan o "kadın-hayvan" şöyle hayal edilebilir: "Öyle sersem görünüyordu ki onu arzulamaya başladım."¹⁴ Yazar açıklar bunu: "Kadınlarda sinir bozucu olan, akıl sahibi olma iddiasıdır; hayvansallıklarını abarttıklarında ise insanüstü olmanın eşiğine gelirler."¹⁵

Yine de Montherlant hiçbir şekilde Doğulu bir sultan değildir, her şeyden önce duyumsallığı yoktur. "Kadın-hayvan"lardan hiçbir art düşüncesi olmaksızın zevk almaktan uzaktır; onlar "hastalıklıdırlar, sağlıksızdırlar, hiçbir zaman tam olarak temiz değildirler."¹⁶ Costals bize bir sır verir gibi, genç erkeklerin saçlarının kadınlarınkinden daha güçlü ve daha güzel bir kokusu olduğunu söyler. Bazen Solange'dan tiksindir, "iç bayacak kadar tatlı, neredeyse mide bulandırıcı o koku ve kassız, sinirsiz, beyaz bir balığa benzeyen o beden"¹⁷ iğrendirir onu. Kendisine daha layık olan, eşitler arası kucaklaşmaların düşünür kurar; bu sarılmalarındaki yumuşaklık alt edilmiş güçten doğacaktır... Doğulu erkek şehvetle kadının tadına varır ve böylelikle sevgililer arasında tensel bir karşılıklılık kurulur. Ezgiler Ezgisi'ndeki ateşli yakarışlar, *Bin Bir Gece Masalları* ve sevgilinin görkemine adanmış nice Arap şiiri bize bunu gösterir. Elbette kötü kadınlar vardır ama aralarında tatlı olanlar da vardır ve duyumsal erkek güven içinde, aşağılanmış hissetmeden, kendini onların kollarına teslim eder. Oysa Montherlant'ın kahramanı hep savunmadadır: "Ele geçirilmeden ele geçirmek, üstün erkekle kadın arasında kabul edilebilir tek çözüm."¹⁸ Ona saldırgan, erkeksi bir an gibi gelen arzu ânından memnuniyetle söz eder, doyuma ulaşma ânını ise geçiştirir; yoksa muhtemelen kendisinin de terlediğini, soluduğunu, "kokularını saçtığı"ni keşfetme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır, ama hayır. Onun kokusunu solumaya, ıslaklığını hissetmeye kim cesaret edebilir ki? Onun savunmasız teni hiçbir kişi için varolmaz, çünkü onun

13 Aynı yerde.

14 *La Petit Infante de Castille* [Kastilyalı Küçük Kız Çocuğu].

15 Aynı yerde.

16 *Les Jeunes Filles*.

17 Aynı yerde.

18 Aynı yerde.

karşısında bir kişi olamaz. Tek bilinç odur, saf bir mevcudiyettir o, saydam ve egemen. Ayrıca onun kendi bilinci için haz var olsa bile o bunu hesaba katmaz. Bu, kendi üstünlüğünü kaybetmek olurdu. Kendi verdiği hazdan hoşgörülü bir biçimde söz eder, ama aldığı hazdan asla: Almak bir bağımlılıktır. "Bir kadından istediğim, ona haz vermektir."¹⁹ Şehvetin canlı sıcaklığı bir suç ortaklığı olurdu; o hiçbir şekilde bunu kabul etmez, egemenliğin kibirli yalnızlığını tercih eder. Kadınların yanında aradığı, duyumsal değil zihinsel doyumlardır. Her şeyden önce de, hiçbir risk almadan kendini ifade etmek isteyen bir kibrin doyumlarıdır. Kadının karşısında "insanın duyduğu duygu, tutmak istediği bir atın ya da boğanın karşısında duyduklarıyla aynıdır: Aynı kuşku ve *kendi gücünü tartma* zevkidir bu".²⁰ Gücünü başka erkekler karşısında tartmak iyice gözüpeklik gerektirirdi; sınava müdahale ederlerdi, önceden kestirilemeyen ölçütler dayatırlardı, yabancı bir hüküm verirlerdi. Oysa bir boğa ya da at karşısında kendi yargıcı olarak kalır insan, bu da alabildiğine daha güvenlidir. Şayet doğru kadını seçerseniz onun karşısında yalnız kalabilirsiniz: "Eşitlik içinde sevemem, çünkü kadında onun içindeki çocuğu ararım." Bu herkesin bildiği gerçek hiçbir şeyi açıklamaz. Neden eşitini değil de çocuğu arar? Montherlant şayet kendisinin, yani Montherlant'ın eşiti olmadığını beyan etseydi daha samimi davranmış olurdu; daha doğrusu, bir eşiti olmasını istemediğini söyleseydi. Benzerleri onu korkutmaktadır. *Olympiques*'i yazdığında, sporda hile yapılamayacak hiyerarşiler yaratan rekabetlerin katılığına hayranlık duymaktadır, ama kendisi bundan ders almamıştır. Sonraki yapıtlarında ve yaşamının geri kalanında, kendisi gibi kahramanları da her çeşit yüzleşmeden kaçınır. İşleri hayvanlarla, köylülerle, çocuklarla, çocuk kadınlarladır, hiçbir zaman eşitleyiyle değil. Kısa bir süre öncesine kadar sporun katı açıklığına vurgun olan Montherlant, artık sevgili olarak yalnızca hükümleriyle ürkek kibirini korkutmayacak kadınları kabul etmektedir. Onların "edilgen ve bitkimsi", çocuksu, aptal, satın alınabilir olanlarını seçer. Onlara bir bilinç atfetmekten sürekli olarak kaçınacaktır. En ufak bir bilinç izi keşfettiğinde isyan eder, çekip gider. Kadınla herhangi bir özneler arası ilişki kurmak söz konusu değildir. Erkeğin krallığında kadın ancak basit bir canlı nesne olabilir, hiçbir zaman özne olarak görülmeyecektir, bakış açısı asla hesaba katılmayacaktır. Montherlant'ın kahramanının kendini gururlu sanan ama sadece kullanışlı olan bir ahlak anlayışı vardır. O yalnızca kendisiyle kurduğu ilişkiye aldırır. Kadına ondan zevk almak için değil, kendinden zevk almak için bağlanır, daha doğrusu kadını kendine bağlar. Mutlak olarak aşağıda konumlandığı için kadının varoluşu erkeğin tözsel, özsel ve yıkılamaz üstünlüğünü açığa çıkarır, hiç risk almadan.

Böylece Douce'un budalalığı Alban'ın "antik yarı tanrının masalsı bir Kaz ile evlenirken duyduğu duyguları bir ölçüde yeniden oluşturmaya"²¹ izin verir. So-

19 *Les Jeunes Filles*.

20 *La Petite Infante de Castille*.

21 *Le Songe*.

lange'a dokunduğu anda Costlas görkemli bir aslana dönüşmüştür bile: "Ancak yan yana oturmuşlardı ki elini (elbisesinin üstünden) genç kızın kalçasına götürdü, ardından tıpkı bir aslanın gerilmiş pençesini ele geçirdiği etin üzerine koyması gibi, kızın bedeninin ortasına getirdi onu..."²² Costals, sinemaların karanlığında her gün nice erkeğin alçakgönüllülükle yaptığı bu hareketin "Efendimiz'in ilk hareketi"²³ olduğunu onlara ilan eder. Şayet onunki gibi bir büyüklük duygusuna sahip olsalardı, sevgililerine sahip olmadan önce onu öpen âşıklar ve kocalar da düşük bir bedel ödeyerek bu güçlü başkalaşimleri yaşarlardı. "Bu kadının yüzünü, pençelerinin arasında tuttuğu eti parçalarken arada durup onu yalayan bir *aslan gibi*, belli belirsiz kokluyordu."²⁴ Erkeğin dışısından aldığı tek haz bu etobur kibir değildir; kadın onun kendi yüreğini özgürce ve hiçbir risk almadan, kuru sıkı deneyimlemesi için bir bahanedir. Hatta Costals bir gece acı çekmekten o kadar zevk alır ki acısının verdiği tatla doyunluğa ulaşmışken neşe içinde bir tavuk butuna saldırır. İnsan çok nadiren kendine böyle bir zevk yaşama iznini verir. Ama kimi zaman güçlü kimi zaman ince olan başka hazlar da vardır, örneğin gönül indirmek. Costals kadınların bazı mektuplarını yanıtlamaya gönül indirir ve hatta bazen bunu özen göstererek yapar. Şevkli bir küçük köylü kıza yolladığı bilgiç bir denemenin sonuna şöyle yazar: "Beni anladığınızdan kuşku duyuyorum, ama bu benim kendimi sizin düzeyinize *indirmemden* daha iyidir."²⁵ Kimi zaman bir kadını kendi imgesine göre şekillendirmek hoşuna gider: "Benim için bir kefyeye gibi olmanızı istiyorum... Sizi, benim dışımda bir şey olmanız için kendi düzeyime *yükseltmedim*."²⁶ Solange için kimi güzel anılar üretmek onu eğlendirir. Ama en çok da bir kadınla yattığında, sarhoşluk içinde kendi zenginliğinin tadına varır. Zevk veren, huzur veren, sıcaklık, güç, haz veren odur, bu zenginlikleri harcamak ona doyum verir. Onun sevgililerine hiçbir borcu yoktur; bundan iyice emin olmak için onlara sık sık para verir, hatta cinsel birleşme eşitler arası bir alışveriş olduğunda bile minettar olan, bir karşılıklılık söz konusu olmaksızın kadındır. O hiçbir şey vermez, Costals alır. Bu yüzden Solange'ın bekâretini bozduğu gün, onu tuvalete göndermeyi tümüyle normal bulur. Bir kadın şefkatle sevildiğinde bile, erkeğin onun için kendini sıkıntıya sokmasını beklememek gerekir. O kutsal bir hak olarak erkektir, kadınsa kutsal yasa gereği tuvalete ve taharet çanağına yargılıdır. Costals'ın kibri kabalığının o kadar sadık bir kopyasıdır ki onun kaba bir gezgin satıcıdan farkını göremeyiz artık.

Kadının birinci görevi Costlas'ın cömertliğinin gereklerine boyun eğmektir. Solange'ın onun okşayışlarını takdir etmediğini düşündüğünde vahşi bir öfkeye

22 *Les Jeunes Filles*.

23 *Aynı yerde*.

24 *Les Jeunes Filles*.

25 *Aynı yerde*.

26 *Aynı yerde*.

kapılır. Radidja'yı sever, çünkü onun içine girdiğinde kızın yüzü hazdan ışıldar. Dolayısıyla, kendini aynı anda hem hayvan hem de muhteşem prens olarak hissetmekten zevk alır. Yine de şaşırmamak elde değil. Şayet ele geçirilen ve arzusu doyurulan kadın, zavallı bir şeyden, içinde bir bilinç taklidinin debelendiği solgun bir tenden başka bir şey değilse, bir kadını ele geçirmenin ve doyurmanın sarhoşluğu nereden geliyor olabilir? Costals bu kadar nafile yaratıklarla nasıl bu kadar zaman harcayabilmektedir?

Bu çelişkiler, gösteriştten başka bir şey olmayan bir gururun boyutlarını göstermektedir.

Güçlü, cömert erkeğin, efendinin daha ince bir zevki ise bahtsız ırka karşı acıma duygusu taşımaktır. Costals yüreğinde bu basit insanlara karşı bu kadar kardeşçe bir çekim, bu kadar sevecen duygular, "kadınlara [bu kadar] acıma" duyduğu için zaman zaman hislenir. Sert varlıkların umulmadık yumuşaklığından daha dokunaklı ne olabilir ki? Bu onda, hastalıklı hayvanlar olan kadınların üzerine eğilen soylu Épinal'ın imgesini yeniden canlandırır. Montherlant sporcu kadınları bile yenilgiye uğramış, yaralanmış, halsiz düşmüş, öldürülmüş olarak görmekten hoşlanır. Başkalarına gelince, onların mümkün olduğu kadar savunmasız olmasını ister. Kadınların her ay yaşadığı sefalet onu iğrendirir ama buna karşılık Costals bize, "kadınları her zaman, hastalığa tutulmuş oldukları o günlerde tercih ettiği"ni²⁷ itiraf eder... Kimi zaman bu acıma duygusuna teslim olduğu olur; vaatlerde bulunacak kadar ileri gider, her ne kadar onları yerine getirmese de. Andrée'ye yardım etme, Solange ile evlenme vaadinde bulunur. Acıma duygusu ruhundan çekildiğindeyse vaatleri ölür. Çelişkiye düşme hakkı yok mudur onun? Tek oyun arkadaşı olarak kendisiyle oynadığı bu oyunun kurallarını koyan odur.

Kadının daha aşağı konumda ve acınası olması yetmez, Montherlant onun hor görülecek durumda olmasını ister. Kimi zaman arzu ile hor görme arasındaki çatışmanın hazin bir dram olduğunu ileri sürer: "Ah! Hor gördüğünüzü arzulamak, ne trajedi!... Neredeyse aynı vücut hareketiyle hem çekmek hem itmek zorunda olmak, tıpkı bir kibrite yaptığınız gibi yakmak ve hemen atmak, kadınlarla olan ilişkilerimizin trajedisidir!"²⁸ Aslında olay yalnızca kibritin bakış açısından trajedidir ki bu da göz ardı edilebilecek bir bakış açısidir. Kibriti yakana gelince, bu cimnastiğin, parmaklarını yakma kaygısı içinde olan Costals'ın pek hoşuna gittiği fazlasıyla açıktır. Paşa gönlü "hor gördüğünü arzulamak" istemeseydi, saygı duyduğunu arzulamayı düzenli olarak reddetmezdi. Alban, Dominique'i reddetmezdi, "eşitlik içinde sevmeyi" seçerdi ve böylece arzu ettiğini bu kadar hor görmekten kaçınırdı. Ayrıca genç, güzel, ateşli, basit bir küçük İspanyol dansçının neden bu kadar hor görülesi olduğu belli değildir. Yoksul, düşük kökenli, kültürsüz olduğu için mi böyledir acaba? Korkarım Montherlant'ın gözünde

27 *Les Jeunes Filles*.

28 *La Petite Infante de Castille*.

asında bunların hiçbirisi kusur değildir. Ne var ki onu her şeyin ötesinde, bir kadın olduğu için, kural olarak hor görür. Haklı olarak, erkeğin düşlerine yol açanın kadınlık gizemi olmadığını, tersine gizemi yaratanın bu düşler olduğunu söyler, ama kendisi de öznelliğinin isteklerini nesneye yansıtır. Kadınlar hor görülesi oldukları için küçümsemez onları, küçümsemek istediği için ona iğrenç gelir kadınlar. Kadınlarla arasındaki mesafe arttığı ölçüde kendini daha da yüksek doruklara yerleşmiş hisseder; kahramanları için bu denli sefil kadın âşıkları seçmesinin nedeni budur. Büyük yazar Costals'ın karşısına koyduğu, cinsellikle kafayı bozmuş ve can sıkıntısından ölmek üzere yaşlı bir taşralı bakire ile budala ve çıkarıcı, aşırı sağcı bir küçük burjuva kadındır. Bu, üstün bir bireyi iyice mütevazı ölçülerle değerlendirmektir. Bu beceriksiz ihtiyat dolayısıyla Costals bize küçücük görünür. Ama bu önemli değildir, o kendisinin büyük olduğuna inanmaktadır. Kadının en basit zaafı onun kibrini beslemeye yeter. *Jeunes Filles*'in bir bölümü özellikle anlamlıdır. Costals'la yatmadan önce Solange gece bakımını yapmaya gider. "WC'ye gitmesi gerekir, Costals ise bir zamanlar sahip olduğu kısrağı hatırlar; öyle gururlu, öyle nazikti ki o üstüne bindiğinde ne çişini yapar ne dışkıları." Burada açığa çıkan, tene duyulan nefrettir (akla Swift geliyor: Celia sıcıyor), kadını evcil bir hayvanla bir tutma isteğidir, idrar yapması için bile olsa ona herhangi bir özerklik tanımayı reddetmedir; oysa her şeyin ötesinde, Costals sinirlenir ama kendisinin de bir idrar kesesi ve kalın bağırsağı olduğunu unutmaktadır. Aynı şekilde, ter içinde ve kokan bir kadından öğrendiğinde kendi kişisel salgılarının tümünü iptal eder. Hizmetinde kasları ve çelikten bir cinsel organı olan saf bir tindir o. *Aux Fontaines du Désir*'de [Arzu Çeşmeleri] Montherlant "Hor görme arzudan daha soylu bir duygudur," diye bildirir. Alvaro ise "Benim ekmeğim tiksintidir,"²⁹ der. Kendisinden hoşnut bir küçümseme nasıl da iyi bir mazerettir! İnsan seyrettiği ve yargıladığı için, mahkûm ettiği başkadan radikal biçimde daha başka hisseder kendini; başkasını suçladığı kusurlardan, hiçbir bedel ödemediğini arındırır. Montherlant erkekleri küçümsemediğini nasıl da sarhoşluktan mest olmuş bir biçimde tüm yaşamı boyunca açığa vurur! Kendisinin zeki olduğuna inanmak için onların budalalığını, kendisinin cesur olduğuna inanmak için onların korkaklığını ifşa etmek ona yeter. İşgal yıllarının başlarında, kendi ülkesinin yenilgiye uğramış vatandaşlarına karşı bir horgörü âlemine koyuverir kendini. O ne Fransızdır ne de yenilgiye uğramıştır, her şeyin üzerindedir. Bu arada şunu da belirtelim ki herkesi suçlayan Montherlant'ın kendisi, yenilginin önüne geçmek için neticede başkalarından fazla hiçbir şey yapmamıştır, subay olmaya bile razı olmamıştır, ama onu kendinden geçiren bir öfke taşkınlığıyla, suçlamalarına derhal yeniden başlar.³⁰ Duyduğu tiksintiden dolayı çok üzgünmüş havalara girmesi, bu tiksintiyi daha içtenlikle hissetmek ve bundan daha çok zevk almak içindir. Aslında bu, onun için o kadar kullanışlı

29 *Le Maître de Santiago* [Santiago Şövalyesi].

30 *Le Solstice de juin* [Haziranda Gündönümü].

bir şeydir ki kadını düzenli bir biçimde iğrençliğin içine çeker. Costals yoksul kızları para ya da mücevherlerle tahrik ederek eğlenir. Onlar onun bu kötü niyetli armağanlarını kabul ettiğinde zevkten mest olur. Andrée'yle sadistçe bir oyun oynar, ona acı vermekten değil, onun küçüldüğünü görmekten zevk alır. Solange'ı çocuk cinayeti işlemeye teşvik eder; Solange bu yaklaşımı benimser ve Costals'ın duyguları alevlenir. Horgörüyle mest olarak bu potansiyel katile sahip olur.

Bu tavrın anahtarını bize tırtılların öyküsü verir. Gizli niyeti ne olursa olsun kendi başına yeterince anlamlıdır bu öykü.³¹ Montherlant tırtılların üstüne işer ve kimilerinin canını bağışlarken kimilerini ise yok ederek eğlenir; yaşamaya kararlı olanlara gülerken acır ve yüce gönüllülükle şanslarını denemelerine izin verir. Bu oyun onu büyüler. Tırtıllar olmasaydı idrarını fışkırtması bir boşaltımdan ibaret kalacaktı, oysa şimdi yaşamın ve ölümün bir aracı haline gelir. Sürünen böceğin karşısında idrar torbasını boşaltan erkek, Tanrı'nın zorbaca yalnızlığını yaşamaktadır, burada karşılıklılık tehdidi yoktur. Aynı şekilde kadın-hayvanların karşısında da erkek, kaidesinin tepesinden kimi zaman acımasızca kimi zaman şefkatle, bazen adilce bazen önceden kestirilemez bir biçimde, sırasıyla alır, yeniden alır, tatmin olur, acıma duyar, sinirlenir; sadece kendi paşa gönlüne itaat eder; egemen, özgür, biriciktir. Ama bu hayvanların yalnızca hayvanlar olmaları gerekir; bu amaçla seçileceklerdir, zaafıları pohpohlanacaktır, onlara öylesine kararlılıkla hayvan muamelesi edilecektir ki sonunda onlar da durumlarını kabul edeceklerdir. Aynı biçimde, Louisiana ve Georgialı Beyazlar, Siyahların ufak tefek hırsızlık ve yalanlarından çok mutlu olurlar. Ten renklerinin onlara verdiği üstünlüğün doğrulandığını hissederler. Şayet bu Siyahlardan biri dürüst olmakta inat ederse ona daha da kötü davranılacaktır. Toplama kamplarında insanlar düzenli olarak böyle aşağılanıyorlardı. Efendiler ırkı bu tiksintide kendisinin insanüstü bir öze sahip olduğunun kanıtını buluyordu.

Bu karşılaşmanın rastlantısal bir yanı yoktur. Montherlant'ın Nazi ideolojisine hayranlık duyduğu yeterince bilinir. Güneş çemberini simgeleyen gamalı haçın bir Güneş şenliğinde zafer kazanmasını görmek çok hoşuna gider. "Güneş çemberinin zaferi yalnızca Güneş'in, putperestliğin zaferi değildir. Her şeyin döndüğünü ifade eden Güneş ilkesinin zaferidir bu... Benim içime işlemiş olan, kendisine övgüler düzdüğüm, hayatımı yönettiğini tüm bilincimle duyumsadığım ilkenin zafer kazandığını gördüm o gün."³² Ayrıca Nazi işgali sırasında, o "gücün yüce edasıyla soluyan"³³ Almanları nasıl bir büyüklük duygusuyla Fransızlara örnek gösterdiği de bilinir. Telaş içinde sarıldığı ve eşitlerinden kaçmasına yol açan kolaycılık düşkünlüğü, ona zafere ulaşanlar karşısında diz çöktürür. Bu diz çöküşün kendisini onlarla özdeşleştirdiğine inanır. İşte o, zafer kazanmış biri olarak karşımızdadır; ister bir boğa karşısında olsun ister tırtıllar, kadınlar, hatta

31 Aynı yerde, s. 286.

32 *Le Solstice de juin*, s. 308.

33 Aynı yerde, s. 199.

yaşamın kendisi ve özgürlük karşısında, onun istediği hep bu olmuştur. Daha zaferden önce, “totaliter büyüleyicileri”³⁴ göklere çıkardığını söylemek yanlış olmaz. Kendisi de onlar gibi hep nihilist olmuştur, insanlardan hep nefret etmiştir. “İnsanları gütmeye bile değmez (ve insanlıktan bu denli nefret etmek için insanların size bir şey yapmış olması gerekmez).”³⁵ Naziler gibi o da belli varlıkların, ırkların, ulusların ya da kendisinin, yani Montherlant’ın başkaları üzerinde her türlü hakkı kendilerine tanıyan mutlak bir ayrıcalığa sahip olduğuna inanıyordu. Tüm ahlak anlayışı savaşı ve kıyıcılığı haklı çıkarmakta ve davet etmektedir. Kadınlara yönelik tavrını değerlendirmek için bu etiği daha yakından incelemek uygun olur; çünkü sonuç olarak kadınların *ne adına* mahkûm edildiğini öğrenmek gerekir.

Nazi mitolojisinin tarihsel bir alt yapısı vardı. Nihilizm Almanların umutsuzluğunu ifade ediyordu; kahramanlık kültü, uğrunda milyonlarca askerin öldüğü olumlu hedeflere hizmet ediyordu. Montherlant’ın yaklaşımının hiçbir olumlu karşılığı yoktur ve yalnızca kendi varoluşsal seçimini dile getirir. Aslında bu kahraman korkuyu seçmiştir. Her bilincin bir egemenlik iddiası vardır, ama bu iddia ancak tehlike göze alınarak doğrulanır. Hiçbir üstünlük baştan verili değildir, çünkü kendi öznelliğine indirgendiğinde insan bir hiçtir, sadece insanların edimleri ve yapıtları arasında hiyerarşi kurulabilir, liyakatı durmaksızın kazanmak gerekir. Montherlant’ın kendisi bunu bilir. “Sadece tehlikeye atmaya hazır olduğunuz şey üzerinde hak sahibi olabilirsiniz.” Ancak o kendi benzerleri arasında *kendisini* tehlikeye atmaya hiçbir zaman istememiştir. İnsanlıkla yüzleşemediği içindir ki onu ortadan kaldırır. *La Reine morte*’taki [Ölü Kraliçe] kral “Ne çıldırııcı bir engeldir şu insan varlıkları,” der; çünkü onlar kibirli kişinin kendi çevresinde oluşturduğu “periler âlemi”ni yalanlarlar. Onları yok saymak gerekir. Montherlant’ın *hiçbir* yapıtında erkeğin erkekle çatışmasını resmetmemiş olması dikkat çekicidir. Yaşayan büyük dram, birlikte varoluştur. Montherlant bu konuda yan çizmez. Onun kahramanı hayvanların, çocukların, kadınların, manzaraların karşısında tek başına dikilir, (*Pasiphae*’deki kraliçe gibi) kendi arzularının ya da (*Santiago Şövalyesi* gibi) kendi beklentilerinin kurbanıdır, ama yanında hiçbir zaman *kimse* yoktur. *Le Songe*’daki Alban’ın bile arkadaşı yoktur. Prinnet hayatayken onu küçümser, ancak cesedinin üstünde coşkuya kapılır. Tıpkı yaşamında olduğu gibi Montherlant’ın yapıtında da *tek* bir bilince yer vardır.

Böylelikle bu evrende bütün duygular kaybolur; tek bir öznenen başkası olmayınca, özneler arası ilişkilere yer kalmaz. Aşk olmasa da olur ama küçümsenebilir olması dostluk adına değildir, çünkü “dostluk cesarettten yoksundur”.³⁶ Ve insanlar arasındaki her tür dayanışma kibirle reddedilir. Kahraman doğurulmamıştır, zaman ve mekân sınırlarını tanımaz: “Benim çağımda olan dışsal şeylerle, geçmişte herhangi bir yılda olmuş olan şeylerden daha çok ilgilenmek için hiçbir makul

34 *L'Équinoxe de septembre*, s. 57.

35 *Aux fontaines du désir*.

36 *Aux fontaines du désir*.

neden görmüyorum.”³⁷ Başkasının başına gelen hiçbir şeyin onun için önemi yoktur. “Doğrusunu söylemek gerekirse, olayların benim için hiçbir zaman önemi olmadı. Onları sadece, benim içimden geçerken bende yarattıkları parıltılar için sevdim... O yüzden, ne isterse olsunlar...”³⁸ Eylem imkânsızdır: “Ateşli, enerji dolu, cesaretli olmuş olmak ama insana dair hiçbir inanç taşımamak ve bu yüzden bunları hiç kimsenin yararına sunamamış olmak!”³⁹ Bu, her tür *aşkınlığın* yasak olduğunu söylemektir. Montherlant bunu kabul eder. Aşk ve dostluk boş laflardır, horgörme eyleme engel olur. Sanat için sanata inanmaz, Tanrı’ya da inanmaz. Geriye sadece hazzın içkinliği kalır. 1925’te “Tek emelim, duyularımı başkalarından daha iyi kullanmaktı,” diye yazar.⁴⁰ Ve yine şöyle der: “Sonuçta ne istiyorum? Huzur ve şiir içinde bana zevk veren varlıklara sahip olmak.”⁴¹ 1941’de ise şunu yazar: “Peki ya suçlayan ben, bu yirmi yılı ben nasıl geçirdim? Hazzımla dolu bir rüyaydı bu yirmi yıl. Enine boyuna, sevdiğim şeylerin sarhoşluğu içinde yaşadım: Yaşamla nasıl da dudak dudağa!”⁴² Öyle olsun. Oysa kadın tam da içkinliğe yayıldığı için ayaklar altına alınmamış mıydı? Montherlant annenin ve sevgilinin mülkiyetçi sevgisinin karşısına hangi daha yüce hedefleri, hangi tasarımları çıkarıyor? O da “sahip olma”nın peşinde. “Yaşamla dudak dudağa olma”ya gelince, pek çok kadın bu konuda ondan iyidir. Onun özellikle alışılmamış zevklere düşkün olduğu doğrudur; hayvanlardan, oğlan çocuklarından, ergen olmamış kızlardan zevk almak gibi. Tutkulu bir sevgilisinin on iki yaşındaki kızını onun yatağına yollamayı akıl etmemesine sinirlenir. Güneş ilkesine yakışmayan bir küçüklüktür bu. Acaba Montherlant kadınlarda da tensel zevklerin erkeklerdeki kadar sorunlu bir konu olduğunun farkında değil midir? Her iki cinsiyeti bu ölçüte göre sıralamak gerekse kadınlar belki de üstün gelirler. Doğrusunu söylemek gerekirse Montherlant’ın bu konudaki tutarsızlıkları devasa boyutlardadır. “Almaşıklık” adına, hiçbir şey değer taşımadığına göre her şeyin eşit olduğunu ilan eder; her şeyi kabul eder, her şeyi kucaklamak ister ve mezhebinin bu kadar geniş olmasının anneleri ürkütmesi hoşuna gider. Oysa İşgal sırasında, filmleri ve gazeteleri sansürden geçirecek bir “engizisyon”⁴³ talep eden kendisidir. Amerikalı kızların kalçaları midesini bulandırır, bir boğanın ılık saçan cinsel organı onu kendinden geçirir. Herkesin zevki kendine; herkes “periler âlemi”ni kendi tarzına göre yeniden yaratır. Peki bu âlemlerin adamı hangi değerler adına başkalarının âlemlerine tiksintiyle tükürmekte-

37 *La Possession de soi-même* [Kendi Kendine Sahip Olmak].

38 *Le Solstice de juin*, s. 316.

39 *Aux fontaines du désir*.

40 Aynı yerde.

41 Aynı yerde.

42 *Le Solstice de juin*, s. 301.

43 “Fransız insanı niteliklerine zarar getireceğine hükmettiği her şeyi durdurma yetkisine sahip bir kurum talep ediyoruz. Fransız insanı nitelikleri adına bir tür engizisyon.” (*Le Solstice de juin*, s. 270).

dir? Onun âlemleri olmadıkları için mi? Peki o zaman, ahlak tümüyle Montherlant olmaktan mı ibarettir?

Elbette, zevk almanın her şey olmadığını, üslubun önemli olduğunu söyleyerek yanıtlayacaktır bu soruyu. Zevkin bir vazgeçişin öbür yüzü olması, şehvet düşkünlüğünün aynı zamanda kendisinin bir kahraman ya da aziz niteliğini taşıdığını hissetmesi gerekir. Ne var ki birçok kadın, hazları ile kendisine ilişkin oluşturduğu soylu imgeyi bağdaştırmakta ustalaşmıştır. Neden Montherlant'ın narsisistik düşlerinin onlarinkilerden daha değerli olduğuna inanmak zorunda olalım?

Çünkü aslında mesele düşlerdedir. Montherlant onların herhangi bir nesnel içerik taşımasını reddettiği için, kelimelerle sihirbazlık yapmaktadır ve oynadığı sözcükler, yani büyüklük, ermişlik, kahramanlık, sadece birer oyuncak çığırtıktan ibarettir. Montherlant kendi üstünlüğünü erkekler arasında sınamaktan korkmuştur; o coşturan şarapla sarhoş olmak için bulutların içine çekilmiştir. Biricik olan elbette egemendir. Kendini bir seraplar odasına kapatır. Aynalar sonsuza dek ona kendi imgesini yansıtmaktadır ve o da tek başına yeryüzünü doldurabileceğine inanır, ama kendi kendisinin tutsağı olan bir münzeviden başka bir şey değildir. Özgür olduğuna inanır, ama egosu uğruna özgürlüğünü kendisine yabancılaştırır. Épinal'ın imgelerinden ödünç aldığı ölçüleri taklit ederek bir Montherlant heykeli yapar. Aynada bir budala suratı gördüğü için Dominique'i reddeden Alban bu köleliğin bir örneğidir: Ancak başkasının gözünde budala olunur. Kibirli Alban yüreğini, küçümsediği o topluluğun bilincine tabi kılar. Montherlant'ın özgürlüğü yalnızca bir tavidir, bir gerçeklik değil. Bir hedefi olmadığından eylem onun için olanaksızdır, o da kimi hareketlerle avunur. Bir mimdir bu. Kadınlar onun için kullanışlı oyun arkadaşlarıdır. Ona karşılık verirler, o ise hemen başrole el koyar, defne dalından taçlar takınır, morlara bürünür. Ama her şey kendi özel sahnesinde geçmektedir; kamusal meydanlara, gerçek ışığın, gerçek bir göğün altına salındığında komedyenin gözleri kamaşır, ayakta duramamaya başlar, sendeler, düşer. Aklının berrak olduğu bir anda Costals şöyle haykırır: "Aslında, kadınlara karşı bu 'zaferler' güldürüden başka bir şey değil!"⁴⁴ Evet. Montherlant'ın bize önerdiği değerler, kahramanlıklar hüznü bir güldürüdür. Onun başını döndüren yüce olgular da sadece basit hareketlerdir, asla gerçek girişimler değil. Peregrinus'un intiharı, Pasiphae'nin cesareti, hasmına düelloda saldırmadan önce onun şemsiyesinin altına sığınmasına izin veren o Japon'un zarafeti onu duygulandırır. Ancak şunu beyan eder Alban: "O halde hasmın kişiliğinin ve temsil ettiği düşünülen fikirlerin o kadar da önemi yoktur."⁴⁵ 1941 yılında bu beyanın özel bir tınısı vardır. Ayrıca, amacı ne olursa olsun her savaşın güzel olduğunu söyler; neye hizmet ederse etsin güç her zaman hayranlık uyandırır. "İnanç duymadan çatışmak: Erkeğe dair kabul edilebilir olan tek fikir, yani erkeğin aynı anda hem kahraman hem bilge olduğu fikrini korumak istiyor-

44 *Les Jeunes Filles.*

45 *Le Solstice de juin*, s. 211.

sak şayet, vardığımız çözüm kaçınılmaz olarak budur.”¹⁶ Ne var ki Montherlant’ın her tür davaya karşı duyduğu soylu ilgisizliğin Direniş’ten yana değil de Ulusal Devrim’den yana meyletmiş olması, yüce özgürlüğünün boyun eğmeyi seçmiş olması ve kahraman bilgeliğin sırrını direnişçilerin değil de kazananların arasında aramış olması gariptir. Bu da bir rastlantı değildir. Bu kandırmacalar *La Reine Morte* ve *Le Maître de Santiago*’daki sahte yüceliğin sonuçlarıdır. İddiaları çoğaldığı ölçüde manidar olan bu dramlarda, tek suçu insan olmak olan kadınları kendi boş kibirlerine feda eden iki buyurgan erkek görüyoruz. Kadınlar bu dünyada aşkı ve mutluluğu yaşamak istemektedir. Onları cezalandırmak için birinin canı, diğerinin ruhu alınır. Bir kez daha “Ne adına?” diye soracak olursak, yazar kibirle “Hiç adına” diye yanıtlar. Kralın İnès’i öldürmek için fazla zorlayıcı nedenlerinin olmasını istememiştir, bu cinayet yalnızca adi bir siyasi suç olacaktır. “Onu neden öldürüyorum? Herhalde bir sebebi vardır ama ben göremiyorum,” der. Sebebi, güneş ilkesinin yeryüzündeki bayağılığa üstün gelmesinin gerekmesidir, ama, gördüğümüz gibi, bu ilkenin aydınlattığı herhangi bir erek yoktur. Yıkımı gerektirir, o kadar. Alvaro’ya gelince, Montherlant bir önsözde bize bu dönemin bazı erkeklerinde ilgi duyduğu şeyin onlardaki “keskin inanç, dışsal gerçeği küçümseme hali, yıkım isteği, hiçlik tutkusu” olduğunu söyler. Santiago şövalyesi kızını işte bu tutkuya feda eder. Kız, güzel ve hareli “mistik” sözcüğüyle süslenecektir. Mutluluğu mistikliğe yeğ tutmak yavanlık değil midir zaten? Gerçekte fedalar ve vazgeçişler ancak bir hedefe, insanî bir hedefe yönelik olduğunda anlam kazanır; bireysel aşkın, kişisel mutluluğun ötesine geçen hedefler ise ancak aşkın ve mutluluğun bir bedelinin olduğu bir dünyada ortaya çıkabilir. “Aptal terzi kızların ahlaki” boş periler âleminde daha sahicidir, çünkü kökleri yaşamda ve gerçeklikte yatar. Daha büyük emeller ise ancak oradan yükselebilir. Kralı devlet işleri için telaşla Almanya büyük elçiliğine giderken, Castrolu İnès’i de Buchenwald’da hayal etmek kolaydır. İşgal sırasında pek çok aptal terzi kız, Montherlant’ın hak ettiğinden daha fazla saygıyı hak etmiştir. Onun yazılarını tika basa dolduran boş sözcükler tam da boşlukları yüzünden tehlikelidir. İnsanüstü mistiklik her çeşit zamansal yıkıma izin verir. Gerçek şudur ki sözünü ettiğimiz dramlarda mistiklik, biri fiziksel diğeri ahlaki olmak üzere iki cinayetle kendini olumlar. Alvaro’nun vahşi, yalnız, değeri bilinmeyen, büyük bir engizisyoncu haline gelmesi, kralın ise anlaşılamamış, reddedilmiş biri, bir Himmler olması için önlerinde kat etmeleri gereken uzun bir yol yoktur. Kadınları öldürürler, Yahudileri öldürürler, kadınsı erkekleri ve Yahudileşmiş Hıristiyanları öldürürler, bu yüce fikirler adına öldürmekten yarar sağlayacakları ya da zevk duyacakları herkesi öldürürler. Negatif mistikler kendilerini ancak olumsuzlamalarla olumlayabilirler. Hakiki öteye geçme ise geleceğe, insanların geleceğine doğru olumlu bir ilerlemedir. Sahte kahraman uzaklardan geldiğine, yükseklerde uçtuğuna kendini inandırmak için hep geriye ve ayaklarına doğru bakar; hor görür, suçlar, ezer, kıyım, işkence, soykırım

yapar. Yakınındakine yaptığı kötülük sayesinde kendini ondan üstün görür. Yaşamla “dudak dudağa” olmaya ara verdiğinde Montherlant’ın kibirli parmağıyla bize işaret ettiği doruklar bunlardır.

“Arapların bostan beygirleri gibi kör gözlerle, yeniden kendi izlerimin üzerinden geçerek sonsuza kadar dönüp duruyorum. Ne var ki taze su çıkaramıyorum.” Montherlant’ın 1927 yılında imzasını attığı bu itirafa eklenecek çok bir şey yok. Taze su hiçbir zaman fışkırmadı. Belki de Montherlant’ın, Peregrinus’un odun yığınının yakması gerekiyordu. En mantıklı çözüm buydu. O ise kendi tapınması içine sığınmayı tercih etti. Verimli kılmayı beceremediği bu dünyaya kendini vermek yerine, orada kendini seyre dalmakla yetindi ve yaşamını sadece ona görünen bu serabın çıkarına göre düzenledi. “Prensler her koşulda rahat ederler, yenilgide bile!”¹⁷ diye yazar ve yenilgiden hoşlandığı için de kendini kral sanar. Nietzsche’den “kadının, kahramanın eğlencesi olduğunu” öğrenir ve kutsal kahraman olmak için kadınları eğlence haline getirmenin yeterli olacağını sanar. Gerisi de ona göre gelir. Costals’ın dediği gibi: “Aslında, güldürüden başka bir şey değil!”

II. D.H. LAWRENCE YA DA FALLİK KİBİR

Lawrence, Montherlant’ın karşıt kutbunda yer alır. Onun için söz konusu olan, kadın ile erkek arasındaki tekil ilişkileri tanımlamak değil, her ikisini de Yaşam’ın hakikati içine yerleştirmektir. Bu hakikat ne temsildir ne de irade: İnsan varlığının köklerinin gömülü olduğu hayvansallığı kuşatır. Lawrence cinsellik-beyin karşıtlığını tutkuyla reddeder; onda Schopenhauer’ın kötümserliğine radikal biçimde karşı çıkan, kozmik bir iyimserlik vardır. Fallusta ifadesini bulan yaşama isteği sevinçtir. Düşünce ve eylem ondan kaynaklanmalıdır, aksi takdirde boş birer kavram, kısır birer mekanizma olarak kalırlar. Salt cinsellik döngüsü kendi başına yetersizdir, çünkü içkinliğe geri düşer. Ölümle eşanlamlıdır, ama bu sakatlanmış gerçeklik bile, yani cinsellik ve ölüm, tenselliğin toprağından koparılmış bir varoluştan daha iyidir. Anteus’tan farklı olarak, erkeğin gereksinimi sadece zaman zaman toprakla bağlantı kurmak değildir. Bir erkek olarak yaşamının tümü, kadını dolaysız bir biçimde koyan ve talep eden erkekliğinin ifadesi olmalıdır; dolayısıyla kadın ne eğlencedir ne de av; bir öznenin karşısındaki nesne değil, karşıt değerdeki kutbun varoluşu için gerekli olan kutuptur. Bu hakikati anlamayan erkekler, örneğin bir Napoléon, erkeklik yazgılarını kaçırmışlardır. Başarısız erkeklerdir bunlar. Birey kendi tikelliğini olumlayarak değil, genelliğini mümkün olduğu kadar yoğun biçimde gerçekleştirerek kurtarabilir kendini. Erkek de olsa kadın da, insan erotik ilişkilerinde asla kendi kibrinin zaferini ya da kendi beninin yüceltilmesini aramamalıdır. Cinsel organını istencinin aracı olarak kullanmak onarılmaz bir hatadır; ego-

nun engellerini yıkmak, bizzat bilincin sınırlarının ötesine geçmek, her çeşit kişisel egemenlikten vazgeçmek gerekir. Doğum yapan bir kadını temsil eden o heykelden daha güzel bir şey olamaz: “Son derece boş, köşeli, yaşadığı duygunun ağırlığı altında anlamsızlığa varacak kadar soyutlaşmış bir yüz.”⁴⁸ Bu esriklik ne bir fedadır ne de vazgeçiş; her iki cinsiyet için de diğeri tarafından yutulmaya izin vermek söz konusu değildir. Ne erkek ne de kadın, bir çiftin kırılmış parçası gibi görünmelidir; cinsiyet bir yara değildir, her ikisi de tam varlıklardır ve mükemmel bir çekim içindedirler. Biri erkekliğine diğeri de kadınlığına güven duyduğunda, “her ikisi de cinsiyetlerin birbirini çeken döngüsünün mükemmeliğine ulaşır”.⁴⁹ Cinsel edimde eşlerin hiçbir diğeri ilhak etmez, teslim de olmaz; birinin diğeri tarafından olağanüstü bir şekilde tümlenmesidir bu edim. Ursula ve Birkin nihayet birbirlerine kavuştuklarında, “birbirlerine karşılıklı olarak, yegâne özgürlük olan yıldızlar arasındaki o dengeyi sunuyorlardı... Birkin için Ursula ne ise Ursula için de Birkin oydu, başka gerçekliğin zaman dışı muhteşemliği, hem mistik hem de elle tutulur”.⁵⁰ Tutkunun o cömertliğiyle birbirini koparıp alan iki sevgili, birbirine erişerek birlikte Başka'ya, Bütün'e erişir. Aşklarının doruğunda Paul ve Clara için de aynı şey geçerlidir.⁵¹ Clara, Paul için “kendi yaşamına karışan güçlü, tuhaf, yabancı bir yaşamdı. O geceki sevişmeleri kişisel bir şey değildi sanki. Kendilerinden o kadar daha büyük, daha anlamlıydı ki ikisi de susup kalmışlardı. Birleşmişlerdi ve çimenlerin topraktan fışkırmasını, gece kuşlarının ötüşünü, yıldızların gökyüzündeki akışını da birleşmelerinin içine katmışlardı.” Lady Chatterley ve Mellors da aynı kozmik zevklere ulaşır. Birbirlerine karıştıklarında ağaçlara, ışığa, yağmura karışırlar. Lawrence bu öğretiyi *Défense de Lady Chatterley*'de [*Lady Chatterley'nin Savunması*] fazlasıyla geliştirmiştir: “Evlilik kalıcı ve radikal olarak fallik değilse, Güneş'e ve toprağa, Ay'a, yıldızlara ve gezegenlere, günlerin ve ayların ritmine, mevsimlerin, yılların, beş yılların, yüzyılların ritmine bağlı değilse, bir yanılısamadan başka bir şey değildir. Evlilik bir kan bağlantısı üzerinde temellendirilmemişse hiçbir şey değildir. Çünkü kan ruhun rüzüdür.” “Erkeğin ve kadının kanı, sonsuza dek farklı kalacak ve birbirine karışamayacak iki nehirdir.” Bu yüzdendir ki bu iki nehrin kıvrımları yaşamın bütününe kuşatır. “Fallus kadının kan vadisini dolduran, kandan bir cisimdir. Güçlü eril kan nehri, büyük dişi kan nehrini derinliğinin dibinde kuşatır... yine de ikisi de kendi barajını parçalamaz. En mükemmel insan birliğidir bu... ve en büyük gizemlerden birisidir.” Bu birlik mucizevi bir zenginleşmedir, ama “kişilik” iddialarının iptal edilmesini gerektirir. Modern uygarlıkta olduğu gibi kişilikler kendilerini yadsımadan kendilerine erişmeye çalıştıklarında, çabaları başarısız-

48 *Femmes amoureuses*. Türkçesi: *Aşık Kadınlar* (çev. Nihal Yeğinobalı), Can Yay., 2009. (Değiştirilmiş çeviri.)

49 Aynı yerde.

50 Aynı yerde, s. 354. (Değiştirilmiş çeviri.)

51 *Amantset Fils*. Türkçesi: *Oğullar ve Sevgililer* (çev. Nihal Yeğinobalı), İmge Yay., 2011, s. 495.

lıkla sonuçlanmaya yargılıdır. O zaman ortada, her ikisinin de yaşamsal akımı üzerinde çözücü bir etkisi olan “kişisel, yavan, soğuk, sinirli, şiirsel” bir cinsellik kalır ancak. Sevgililer birbirine araç muamelesi yapar, bu da aralarında bir nefret doğurur. Lady Chatterley ile Michaëlis için bu geçerlidir, kendi öznelliklerine kapanmış olarak kalırlar, alkolün ya da afyonun verdiği benzeyen bir ateşi yaşarlar, ama nesnesi yoktur bu ateşin. Başkanın gerçekliğini keşfedemezler, hiçbir şeye erişemezler. Lawrence, Costals’ı tek celsede mahkûm ederdi. Gerald’ın⁵² kişiliğinde, kibirli ve bencil bir erkeği betimler; ayrıca, Gudrun’la birlikte içine düştüğü cehennemden büyük ölçüde Gerald sorumludur. Beyni ve istenci ön plandadır, kendi benini boş bir şekilde olumlamaktan hoşlanır ve yaşam karşısında katılaştır. Atılgan bir kırsağa hâkim olma zevkini yaşamak için, arkasından gürültüyle bir trenin geçtiği bir çitle kendi arasına sıkıştırır onu, hayvanın asi bedeninin iki yanı kan içinde kalır ve Gerald kendi gücüyle sarhoş olur. Bu egemenlik istenci, yöneldiği kadını aşağılar; güçsüzleşen kadın bir köleye dönüşür. Gerald, Minette’in üzerine eğilir: “Tecavüze uğramış olan ve varlık nedeni daimi olarak tecavüze uğramak olan bir kölenin basit bakışları vardı onda ve bu bakışlar Gerald’ın sinirini titretiyordu... Öyle ya tek irade kendisinin kiydi; kız onun iradesinin elinde yoğrulacak bir hamur.”⁵³ İşte bu, sefil bir egemenliktir; kadın sadece edilgen bir tözse, erkeğin egemen olduğu şey bir hiçtir. Aldığını, zenginleştiğini düşünmektedir, ama bu bir aldatmacadır. Gerald, Gudrun’a sıkı sıkı sarılır: “Bu kadın onun kendi varlığının zengin ve tapılası tözüydü... Böylece kendinden geçip erkeğe karıştı ve erkek kusursuzluğa erdi.”⁵⁴ Ancak onu terk eder etmez, kendini yalnız ve bomboş hisseder ve ertesi gün Gudrun buluşmaya gelmez. Kadın şayet güçlüyse, erkeğin iddiası onda simetrik bir iddiayı kışkırtır; büyülenmiş ve asi kadın bazen mazoşist olur bazen sadist. Gudrun, Gerald’ın korku içindeki kırsağın yanlarını kasıklarının arasında sıkıttığını görünce şaşkınlıktan alt üst olur, ama Gerald’ın dadısı eskiden “onun kıcını çimdiklediği”-ni⁵⁵ anlatınca da alt üst olur. Erkeğin böbürlenmesi kadının dirençlerini azdırır. Ursula, Birkin’in cinsel saflığı karşısında, tıpkı Lady Chatterley’nin bekçinin karşısında olduğu gibi, hem yenilmiş hem de onun tarafından kurtarılmıştır, oysa Gudrun, Gerald’ı çıkışı olmayan bir savaşın içine çeker. Bir gece mutsuz, yas içinde yıkılmış bir halde kendini onun kollarına bırakır Gerald: “Gudrun’a şu anda, kendine can veren en yüce kaynak gözüyle bakıyor ve tapıyordu. Bu kadın tüm evrenin anasıydı ve kendisi hem erkek hem çocuk, onunla beslendikçe bütünleşiyordu. Kaç zamandır karanlıkta kalmış, ölüm selleriyle dağlanmış olan beynine kadının can tazeleyen aydınlığı dolmuştu.”⁵⁶ O gece, bir kadınla birlik

52 *Aşık Kadınlar.*

53 Aynı yerde, s. 96. Değiştirilmiş çeviri. -Çn.

54 Aynı yerde, s. 365. -Çn.

55 Aynı yerde, s. 239. -Çn.

56 Aynı yerde, s. 380. -Çn.

olmanın ne demek olabileceğini sezer ama artık çok geçtir. Mutluluğu yara almıştır, çünkü Gudrun gerçekten orada değildir. Gerald'ın omzunda uyumasına izin verir ama kendisi uyanık, sabırsız, ondan ayrı kalır. Kendi kendinin kurbanı olan bireyin cezasıdır bu. Gerald bu yalnızlığı tek başına sonlandıramaz; kendi beninin çevresinde duvarlar örerken *Başka'nın* duvarlarını da dikmiştir. Ona hiçbir zaman kavuşamayacaktır. Sonunda Gerald ölür; hem Gudrun hem de kendisi tarafından öldürülmüştür.

Böylece başlangıçta hiçbir cinsiyet ayrıcalıklı gibi görünmez. Hiçbiri özne değildir. Kadın ne avdır ne de sadece basit bir bahane. Malraux, Hinduların tersine Lawrence'ın gözünde kadının, örneğin bir manzara gibi, sonsuzlukla bağlantı kurmak için bir fırsat yaratmasının yeterli olmadığına dikkat çeker.⁵⁷ Bu, kadını nesne haline getirmenin bir başka yolu olurdu. Kadın, erkek kadar gerçektir ve erişilmesi gereken şey gerçek bir birliktir. Bu yüzden Lawrence'ın onayladığı kahramanlar, sevgililerinden bedenlerini vermenin çok ötesinde şeyler talep ederler. Paul, Myriam'ın kendini ona müşfik bir fedakârlıkla teslim etmesini kabul etmez. Birkin, Ursula'nın kendi kollarında hazzı aramakla yetinmesini istemez; ister soğuk olsun ister ateşli, kendi içine kapanmış olan kadın erkeği yalnızlığa teslim eder. Erkek onu reddetmelidir. Her ikisinin de kendisini beden ve ruhen karşısındakine vermesi gerekir. Bu verme tamamlanmışsa, sonsuza kadar birbirlerine sadık kalmalıdır. Lawrence tekeşli evliliği savunur. Çeşitlilik arayışı ancak varlıkların tikellikleriyle ilgilenilirse ortaya çıkar. Fallik evliliğin temelinde ise genellik vardır. Erkeklik-kadınlık çevrimi kurulduğunda, artık bir değişiklik arzusu düşünülemezdir. Bu mükemmel, kendi içine kapalı, nihai bir döngüdür.

Karşılıklı verme, karşılıklı sadakat: Burada gerçekten de karşılıklı birbirini tanıma mı hüküm sürmektedir? Tam tersine. Lawrence tutkuyla erkeğin üstünlüğüne inanır. "Fallik evlilik" sözünün kendisi, cinsel olanla fallik olan arasında kurduğu bu eşdeğerlik, bunu yeterince kanıtlar. Gizemli biçimde birbiriyle evlenen iki kan akımından ayrıcalıklı olan fallik akımdır. "Fallus, iki nehir arasında bağlaç işlevi görür: İki farklı ritmi tek bir akım halinde birleştirir." Böylece erkek, çiftin terimlerinden birini oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda onların arasındaki ilişkidir, onların aşılmasıdır: "Geleceğe uzanan köprü fallustur." Lawrence ana-tanrıça kültünün yerine fallus kültünü getirmek ister; kozmosun cinsel doğasına ışık tutmak istediğinde, kadının karnını değil, erkeğin erkekliğini anar. Hiçbir zaman bir kadın tarafından heyecanlandırılmış bir erkek tablosu sunmaz bize. Ama yüz kere erkeğin canlı, incelikli, içe işleyen davetiyle gizlice alt üst olan kadını gösterir. Kadın kahramanları güzel ve sağlıklıdır, ama baş döndürücü değillerdir; buna karşılık erkek kahramanları endişe verici kır tanrılarıdır. Yaşamın karışık ve güçlü gizemini cisimleştirenler erkek hayvanlardır, kadınlar onların büyüüne kapılır. Biri bir tilki karşısında heyecanlanır, öbürü bir aygıra vurulur. Gudrun ateşli bir şekilde genç öküzler sürüsüne meydan

57 *L'Amant de Lady Chatterly*'ye [*Lady Chatterly'nin Sevgilisi*] Önsöz.

okur, bir tavşanın isyankâr gücü onu alt üst eder. Bu kozmik ayrıcalık üzerine toplumsal bir ayrıcalık gelip eklenir. Herhalde fallik akım coşkulu ve saldırgan olduğu için, geleceğin yolunu açtığı için –Lawrence buna çok yetersiz bir açıklama getirir–, “yaşam bayrağını ileriye doğru taşımak”⁵⁸ da erkeğe düşer. O, hedeflere doğru uzanmıştır, aşkınlığı kendinde cisimleştirir; kadın ise duygularıyla meşguldür, baştan aşağı içselliktir, içkinliğe yargılıdır. Erkek cinsel yaşamda etkin rolü üstlenmekle kalmaz, bu yaşamın ötesine geçilmesi de onun sayesinde olur, cinsel dünyada kök salmıştır ama oradan kaçır, kadın ise orada kapalı kalır. Düşünce ve eylemin kökleri fallustadır, fallus olmadığında kadının ne birine ne öbürüne hakkı vardır. Kadın erkek rolünü, hem de parlak bir biçimde oynayabilir, ama bu hakikati olmayan bir oyundur. “Kadın aşağıya, dünyanın merkezine doğru çekilir. Onun derin çekilimi aşağıya yönelik akımdır, ay çekimidir bu. Erkek ise tersine yukarıya, güneşe ve günlük etkinliğe çekilir.”⁵⁹ Kadının “en derinlerdeki bilinci karnında ve kasıklarında yatar... Şayet yukarıya doğru dönecek olursa, bir an gelir ve her şey çöker”.⁶⁰ Eylem alanında erkeğin öncü, olumlu kutup olması gerekir, kadın ise duygu alanında olumlu kutuptur. Böylece Lawrence, Bonald’ın, August Comte’un, Clément Vautel’in geleneksel burjuva anlayışıyla buluşur. Kadının kendi varoluşunu erkeğinkine tabi kılması gerekmektedir. “Onun size, yönelmiş olduğunuz derin hedefe inanması gerekir.”⁶¹ Böyle olduğunda erkek, kadına sonsuz bir şefkat ve şükran sunacaktır. “Ah! Eve, size inanan ve sizin tasarınızın kendisini aştığını kabul eden bir kadının yanına dönmenin dinginliği... Sizi seven bir kadına, ölçülemeyecek kadar büyük bir şükran duyarsınız...”⁶² Lawrence şunu da ekler: Bu adanmışlığı hak etmesi için erkeğin gerçekten büyük bir tasarıya kendini vermiş olması gerekir; şayet tasarısı düzmeceyse, çift gülünç bir kandırmaca batağına saplanır. Anna Karenina ve Vronsky, Carmen ve don José gibi kendini kadınsı döngünün içine, aşk ve ölüme kapatmak, Pierre ve Natacha gibi kendine yalan söylemekten yine de daha iyidir. Ama bu uyarıyı yapmakla birlikte Lawrence’ın salık verdiği şey, Proudhon ve Rousseau’nun yolundan giderek, kadının varoluşunun haklı nedenini kocasında bulduğu tekeşli evliliğidir. Roller tersine çevirmek isteyen kadın hakkında Lawrence, Montherlant kadar nefret dolu sözler söyler. *Magna Mater*’i oynamaktan, yaşamın hakikatini elinde tutuğunu iddia etmekten vazgeçmelidir kadın; açgözlü olup erkeği yutmak isterse onu sakatlar, onun içkinliğe geri düşmesine ve amaçlarından sapmasına yol açar. Lawrence asla anneliği lanetlemez. Tersine, tensel bir varlık olmaktan zevk alır, doğurulmuş olmayı kabul eder, annesini candan sever. Onun yapıtında anneler hakiki kadınlığın görkemli örnekleri ola-

58 *Fantaisie de l'inconscient* [Bilinçdışının Fantezisi].

59 Aynı yerde.

60 Aynı yerde.

61 Aynı yerde.

62 Aynı yerde.

rak görünürler. Onlar salt vazgeçiş, mutlak vericiliktir, insani sıcaklıklarını tümüyle çocuklarına adarlar. Çocuklarının erkekleşmesini kabul ederler, bundan gurur duyarlar. Ama erkeği çocukluğuna geri götürmek isteyen bencil sevgiliden korkmak gerekir; o, erkeğin ileri doğru atılımını engeller. “Kadınların gezegeni olan Ay, bizi geriye doğru çeker.”⁶³ Kadın durmaksızın aşk hakkında konuşur, ama onun için sevmek, almaktır, içinde hissettiği boşluğu doldurmaktır. Bu sevgi, nefrete yakın bir duygudur; örneğin, kendini vermeyi hiç bilmediği için korkunç bir eksiklikle malul olan Hermione, Birkin’i ilhak etmek ister, başarısızlığa uğrar, onu öldürmeye çalışır; ona vurduğunda duyduğu şehvi esriklik, hazzın yol açtığı bencilce kasılmayla aynıdır.⁶⁴ Lawrence modern kadınlardan, plastik ve kauçuktan yapılmış, bir bilinç talep eden o yaratıklardan nefret eder. Kadın cinsel olarak kendi bilincine vardığında, “tamamen beynine göre hareket ederek ve mekanik bir istencin buyruklarına uyarak hayat yolunda ilerler.”⁶⁵ Onun özerk bir bilince sahip olmasını yasaklar Lawrence. Almak için değil, kendini vermek için yaratılmıştır o. Mellors’un ağzından lezbiyenlerden duyduğu tiksintiyi haykırır. Ama erkeğin karşısında kayıtsız veya saldırgan bir tavır takınan kadınları da suçlar. Myriam’ın “Ne kadar yakışıklısın!” diyerek vücudunu okşamasına Paul sinirlenir ve bundan yararlanır. Sevgilisinin yakışıklılığından büyülenen Gudrun da Myriam gibi hata yapmaktadır. Bu şekilde seyretmek birbirinden ayırır onları, tıpkı soğuk entelektüel kadınların penisi ya da erkeklerin cimnastik yapmasını gülünç bulması gibi. Tutkulu bir şekilde hazzın peşine düşmek de suçlanmayı aynı derecede hak eder. Tek başına yaşanan, keskin bir haz vardır ki, o da sevgilileri birbirinden ayırır; kadının ona meyletmemesi gerekir. Lawrence bu bağımsız, egemen, kadınsı yeteneklerden yoksun kadın portresinin birçok örneğini verir bize. Ursula ve Gudrun bu türden kadınlardır. Başlangıçta Ursula açgözlü bir kadındır: “İstiyordu ki sevdiği adam tümüyle onun olsun ve Ursula onu ... yudum yudum, sindire sindire içsin.”⁶⁶ Ama istencini yenmeyi öğrenecektir. Ama Gudrun inat eder; beyniyle hareket eden, sanatçı bir kadındır o ve erkeklerin bağımsızlığını ve eylem imkânlarını şiddetle kıskanır, bireyselliğini bir bütün olarak korumakta ısrar eder, kendisi için yaşamak ister. Alaycı ve mülkiyetçi bir kadın olarak, sonsuza dek kendi öznelliğine kapanmış halde kalacaktır. En az sofistike olduğu için en anlamlı olan imge Myriam’inkidir.⁶⁷ Gudrun’un başarısızlığından kısmen Gerald sorumludur, oysa Paul’un karşısında Myriam bedbahtlığının yükünü kendi başına üstlenir. O da erkek olmak istemektedir ve erkeklerden nefret eder. Kendisini genellik olarak kabul etmez, “ayırt edilir” olmak ister. Bu yüzden büyük yaşam akımı onun içinden geçmez, bir büyücüye ya

63 Aynı yerde.

64 *Aşık Kadınlar*.

65 *Fantaisie de l'inconscient*

66 *Aşık Kadınlar*, s. 295.

67 *Amants et Fils*.

da rahibeye benzeyebilir ama bir Baküs rahibesine asla. Şeylere dinsel bir anlam atfederek onları kendi ruhunda yeniden canlandırmadığı sürece onlar karşısında heyecan duymaz. Bu coşkunun ta kendisi onu hayattan ayırır; şiirseldir, mistiktir, uyumsuzdur. “Aşırı çabası kendi üstüne kapanıyordu... beceriksiz değildi ama hiçbir zaman uygun olanı yapmıyordu.”⁶⁸ Tümüyle içsel olan zevklerin peşindedir ve gerçeklik onu korkutur, cinsellik onu korkutur. Paul ile yattığında yüreği bir tür dehşete kapılır ve uzak durur; hep bilinçtir, hiçbir zaman yaşam değildir. Bir arkadaş değildir; sevgilisiyle, birbirlerinin içinde erimeye razı olmaz, onu kendi içinde emmek ister. Paul bu istek karşısında sinirlenir. Onu çiçekleri okşarken görünce şiddetli bir öfke nöbetine kapılır. Neredeyse onların yüreğini koparıp alacak gibidir Myriam. Paul ona hakaret eder: “Bir aşk dilencisinin sanki... Ama senin hiç kimseyi sevmeye niyetin yok. İlle herkes seni sevecek... Her şeyi kapmak, her şeye sahip olmak, her şeyi emip *ini sevgiyle doldurmak* istiyorsun, çünkü bir yerlerde bir eksikliğin var.”⁶⁹ Cinsellik bir boşluğu doldurmak için yaratılmamıştır, tamamına ermiş bir varlığın ifadesi olmalıdır. Kadınların aşk adını verdiği şey, ellerine geçirmek istedikleri erkeksi güç için duydukları açgözlülüktür. Paul’ün annesi Myriam’ın *ini* görür: “Onu tümüyle istiyor, onu kendinden çekip almak ve yutmak istiyor.”⁷⁰ Genç kız, sevgilisi hastalandığında çok sevinir, böylece ona bakabilecektir. Ona hizmet ediyormuş gibi yapar ama bu, kendi istencini ona dayatmanın bir yoludur. Paul’dan ayrı durduğu için onda “afyon etkisi gibi, yüksek ateşe benzeyen bir ateş” uyandırır, ama ona sevinç ve huzur getirmekten acizdir. Aşkının, içindeki gizli benin derinliklerinden “Paul’e bir bakıma hınç beslemişti. Çünkü Paul onu seviyordu ve ona hâkimdi.”⁷¹ Bu yüzden Paul de ondan uzaklaşır. Dengesini Clara’nın yanında arar; güzel, canlı, hayvansı olan bu kadın kendini ona koşulsuz vermektedir ve sevgililer her ikisini de aşan esriklik anlarına erişirler ama Clara bu vahiyi anlamaz. Bu sevinci Paul’ün kendisine, onun tikelliğine borçlu olduğunu sanar ve onu sahiplenmeye çalışır. Onu elinde tutmayı başaramaz, çünkü o da erkeği tümüyle kendisine istemektedir. Aşk bireyselleştiği andan itibaren açgözlü bir bencillığe dönüşür ve erotizm mucizesi kaybolur.

Kadının kişisel aşktan vazgeçmesi gerekmektedir. Ne Mellors ne de don Cipriano sevgilisine aşk sözcükleri söylemeye razı olur. Örnek kadın olan Teresa, Kate ona don Ramon’u sevip sevmediğini sorunca öfkelenir.⁷² “O benim hayatım,” diye cevap verir; onun sevgilisine bağışladığı şey aşktan çok daha fazlasıdır. Erkek gibi kadın da kibrinden ve istencinden tümüyle vazgeçmelidir. Erkek için kadın nasıl yaşamın cisimleşmiş haliyse, erkek de onun için aynı şeydir. Lady Chatter-

68 *Oğullar ve Sevgililer*, s. 222. (Değiştirilmiş çeviri.) –Çn.

69 Aynı yerde, s. 301-302. –Çn.

70 Aynı yerde, s. 273. –Çn.

71 Aynı yerde, s. 409. Değiştirilmiş çeviri. –Çn.

72 *Le Serpent à plumes* [Tüylü Yılan].

ley ancak bu hakikati kabul ettiğinde sevince ve huzura kavuşur: “Onu yoran ve sertleştiren, katı ve parıltılı kadınsı gücünden vazgeçecekti; bu yeni yaşam kaynağına, onun tapınmanın sessiz şarkısını söyleyen derinliklerine dalacaktı.” Böyle olunca, Baküs rahibelerinin sarhoşluğuna davet edilir, sevgilisine körce itaat ederek, onun kollarında kendisini aramayarak, onunla uyumlu bir çift oluşturur, yağmurla, ağaçlarla, bahar çiçekleriyle uyumlu bir çift. Aynı şekilde Ursula da Birkin’in ellerinde kendi bireyselliğinden vazgeçer ve birlikte “yıldızların arasındaki denge gibi bir denge”ye⁷³ ulaşırlar. Ama Lawrence’ın idealini bütünselliği içinde asıl yansıtan yapıt *Le Serpent à plumes*’dür. Çünkü don Cipriano “yaşam bayrağını ileriye doğru taşıyan” erkeklerden biridir; kendini tümüyle adadığı bir misyonu vardır. O kadar ki onda erkeklik kendini aşar ve tanrısallığa varacak kadar yücelir. Kendini tanrı olarak kutsatması bir kandırmaca değildir; çünkü tümüyle erkek olan her erkek bir tanrıdır, dolayısıyla bir kadının mutlak adanmışlığına layıktır. Batılı önyargılar taşıyan Kate başlangıçta bu bağımlılığı reddeder, kişiliğine ve sınırlanmış varoluşuna sarılır ama yavaş yavaş büyük yaşam akımının içine girmesine izin verir, Cipriano’ya bedenini de ruhunu da verir. Bu bir kölenin teslimiyeti değildir. Onunla birlikte kalmaya karar vermeden önce, kendisine gereksinim duyduğunu kabul etmesini şart koşar. Don Cipriano da kabul eder, çünkü gerçekten de kadın erkek için zorunludur. O zaman Kate de asla onun eşinden başka bir şey olmamaya razı olur; onun hedeflerini, değerlerini, onun evrenini benimser. Bu boyun eğme, erotizmin kendisinde ifadesini bulur. Lawrence haz arayışında kadının kasılmasını, onu sarsan kasılmayla erkekten ayrılmasını istemez; kadından bilerek isteyerek orgazmı esirger. Don Cipriano, Kate’te o sinirleri titreten hazzın yaklaştığını hissedince ondan uzaklaşır. Kate bu cinsel özerklikten bile vazgeçer. “Ondaki ateşli kadın istenci ve arzusu yatıştır ve yok olur, yerden sessizce fışkıran ama gizli güçleri son derece etkin ve yoğun olan sıcak su kaynakları gibi, tam bir dinginlik ve tabiyet içinde kalır.”

Lawrence’ın romanlarının neden her şeyden önce “kadınların eğitimi”ne yönelik olduğunu anlamak güç değildir. Kadın için kozmik güçlere boyun eğmek, erkek için olduğundan alabildiğine zordur, çünkü erkek bu güçlere otonom biçimde tabi olur, oysa kadının erkeğin aracılığına gereksinimi vardır. Gerçek bir teslimiyet ancak Başka’nın yabancı bir bilinç ve istenç biçimine bürünmesiyle mümkün olur; tersine özerk bir boyun eğme, garip biçimde bağımsız bir karara benzer. Lawrence’ın kahramanları ya baştan mahkûm edilirler ya da baştan itibaren bilgeliğin gizine vâkıftırlar.⁷⁴ Onların evrene boyun eğişleri o kadar uzun süre önce tamamlanmıştır ve bundan o kadar büyük bir içsel güven duyarlar ki gururları kibirli bir bireycininki kadar ayaktadır. Onların ağzından konuşan bir tanrı vardır: Lawrence’ın kendisi. Buna karşılık kadın, onların tanrısallığı önün-

73 *Aşık Kadınlar*, s. 174. –Çn.

74 Bunun tek istisnası, *Amants et Fils*’deki [Aşıklar ve Oğullar] Paul’dür: O hepsinin içinde en canlı olanıdır. Ama bu, bir erkeğin eğitim sürecini gösteren tek romandır.

de diz çökmek zorundadır. Erkek istediği kadar bir beyin değil bir fallus olsun, erkeklikten pay alan birey ayrıcalıklarını korur. Kadın kötülük değildir, hatta iyidir ama bağımlıdır. Lawrence'ın bize önerdiği yine "hakiki kadın", yani hiçbir çekincesi olmadan kendini Başka olarak tanımlamayı kabul eden kadın idealidir.

III.CLAUDEL YA DA EFENDİNİN HİZMETKÂRI

Claudel'in Katolikliğinin bir özgünlüğü vardır. Öylesine inatçı bir iyimserliktir ki o, kötülük bile tersine döner ve iyilik haline gelir.

Kötülük bile

Kendi iyilik payını taşır harcanmaması gereken.⁷⁵

Yaratan'ın tümgüçlü, her şeyi bilen ve iyiliksever olduğunu varsaydığımıza göre, Claudel ancak Yaratan'ınki olabilecek bir bakış açısını benimseyerek yaratılışı bütün olarak kabul eder. Cehennem ve günah olmasaydı ne özgürlük ne de selamet olurdu; bu dünyayı hiçlikten var ettiğinde Tanrı, günahı ve kefareti önceden tasarlamıştır. Yahudilerin ve Hristiyanların gözünde Havva'nın itaatsizliği kızlarını pek kötü bir durumda bırakmıştır. Kilise Babaları'nın kadını ne kadar hırpaladığını biliyoruz. Oysa tanrısal amaçlara hizmet ettiğini kabul edersek kadın tersine haklı çıkacaktır. "Kadın! Bir zamanlar yeryüzü cennetinde gösterdiği itaatsizlikle ne de büyük bir hizmet etmiştir Tanrı'ya. Onunla Tanrı arasında ne kadar derin bir anlaşmaya varılmıştır. O ten ki kadın, günahı sayesinde onu Kefaret'in emrine sunmuştur!"⁷⁶ Günahın kaynağının kadın olduğuna ve erkeğin cenneti onun yüzünden yitirdiğine hiç kuşku yoktur. Ama erkeklerin günahlarının kefareti ödenmiştir ve dünya yeniden kutsallığına kavuşmuştur:

Tanrı'nın bizi başlangıçta yerleştirmiş olduğu o mutluluklar cennetinden hiçbir zaman çıkmadık.⁷⁷

Bütün topraklar Vaat Edilmiş Toprak'tır.⁷⁸

Tanrı'nın elinden çıkmış, bize verilmiş olan hiçbir şey kendinde kötü olamaz: "Tanrı'ya eserinin tümüyle birlikte yakarıyoruz! Onun yaptığı hiçbir şey nafile, bir diğerine yabancı değildir."⁷⁹ Ve hatta, zorunlu olmayan hiçbir şey yoktur. "Onun birlikte yarattığı her şey birbiriyle iletişim halindedir, her biri diğeri için zorunludur."⁸⁰ Böyle olunca, evrensel uyum içinde kadının da bir yeri vardır ama

75 *Partage de midi* [Öğlen Arası].

76 *Les Aventures de Sophie* [Sophie'nin Maceraları].

77 *La Cantate à trois voix* [Üç Sesli Kantat].

78 *Conversations dans le Loir-et-Cher* [Loir-et-Cher'de Konuşmalar].

79 *Le soulier de satin* [Saten Ayakkabı].

80 *L'Annonce faite à Marie* [Meryem'e Müjdel].

bu, herhangi bir yer değildir. “Sonsuz olanı, Hiçliğin o bir anlık çiçeğine bağlayan garip ve İblis’in gözünde utanç verici bir tutku”⁸¹ vardır.

Elbette kadın yıkıcı olabilir. Claudel, erkeği mahvına sürükleyen kötü kadını Lechy⁸² kişiliğinde cisimleştirmiştir. *Partage de midi*’de Ysé, aşkının tuzağına düşürdüğü herkesin hayatını mahveder. Ama bu kayıp tehlikesi olmasaydı selamet de olmayacaktı. Kadın “Onun bu olağanüstü yapının ortasına bilerek isteyerek yerleştirdiği risk unsurudur”.⁸³ Erkeğin tenin tahriklerini tanınması iyi bir şeydir: “Hayatımıza dramatik ögesini, o yüreğe işleyen tadı veren, içimizdeki bu düşmandır. Ruhumuz şayet öylesine haşince saldırıya uğramamış olsaydı, uyumaya devam edecekti, ama işte sıcıyor birden... Bu mücadele zaferi öğrenme sürecidir.”⁸⁴ Erkek, ruhunun bilincine sadece akıl yoluyla değil, ten yoluyla da varmaya çağırılmıştır. “Erkeğe hitap eden, kadın teninden güçlü başka bir ten var mıdır?”⁸⁵ Onu uyku- dan, güvenlikten çekip koparan her şey onun için yararlıdır; her ne biçim altında kendini sunarsa sunsun aşk “bizim vasat aklımız tarafından düzenlenmiş küçük kişisel dünyamızı derinden bozguna uğratan bir öge olarak ortaya çıkar”.⁸⁶ Pek çok kez kadın, bize yanılısamalar sunan bir aldatıcıdan başka bir şey değildir:

Yerine getirilemez vaadim ben, benim lütfüm tam da bundan ibarettir. Ben, olmayan için duyulan esfle birlikte, olanın tadıyım. Yanılgının yüzüne bürünmüş hakikatım; beni sevenin birini diğerinden ayırma kaygısı yoktur.⁸⁷

Ama yanılısamanın bir yararı da vardır. Koruyucu Meleğin doña Prouhèze’e bildirdiği de budur:

— Günah bile! Günahın da bir yararı vardır.

— Onun için iyi miydi beni sevmesi?

— Senin ona arzuyu öğretmen iyiydi.

— Yanılısama arzusunu mu? Ondan sonsuza dek kaçan bir gölgenin arzusunu mu?

— Arzu, olan içindir, yanılısama ise olmayan. Yanılısamanın içinden geçen arzu

Olmayanın içinden geçen olan’dır.⁸⁸

Tanrı’nın istenciyle Prouhèze Rodrigues için, “Kalbinin ortasından geçen bir Kılıç”⁸⁹ idi.

81 *Les Aventures de Sophie*.

82 *L’Échange* [Değiş Tokuş].

83 *Les Aventures de Sophie*.

84 *L’Oiseau noir dans le soleil levant* [Doğan Güneşteki Siyah Kuş].

85 *Le Soulier de satin*.

86 *Positions et Propositions* [İtucumlar ve Öneriler].

87 *La Ville* [Şehir].

88 *Le Soulier de satin*.

89 Aynı yerde.

Ama kadın Tanrı'nın ellerinde yalnızca o kılıç, o yanık değildir. Bu dünyanın nimetleri her zaman reddedilmek üzere gönderilmemiştir. Aynı zamanda besindirler, erkeğin onları alıp kendisinin kılması gerekir. Sevgili, dünyanın tüm duyumsal güzelliğini erkek için kendinde cisimleştirecektir, onun dudaklarında bir tapınma ezgisi olacaktır. "Ne kadar güzelsiniz Violaine ve sizin olduğunuz bu dünya ne kadar güzel."⁹⁰

Karşımda duran, rüzgârın esintisinden daha tatlı, taze yapraklar arasından sızan ayışığı misali bu kadın ne?... İşte burada, taze kanatlarını çırpın bir arı gibi, kocaman bir geyik, kendi güzelliğinin farkında olmayan bir çiçek gibi."⁹¹ Bırak çekeyim içime kokunu; suyla bir sunak gibi yıkanmış, sarı, mavi çiçekler üreten parlak toprak gibi ve saman ve çimen kokulu yaz gibi ve sonbahar gibi kokan kokunu..."⁹²

Kadın, bütün doğanın bir özetidir, gülü ve zambağı, yıldızları, meyveleri, kuşları, rüzgârı, ayı, güneşi, fıskiyeleleri, "öğle ışığında büyük limanın dingin karışıklığı"⁹³ ile. Ayrıca çok daha fazlasıdır kadın: Erkeğin benzeridir.

Oysa bu kez, gecenin canlı kumundaki o ışık taneciği, benim için bir yıldızdan çok daha başka bir şey, benim gibi bir insan o..."⁹⁴

Artık yalnız olmayacaksın hiç; sende, seninle, sonsuza dek sana adanmış kadın. Sonsuza dek senin olan, kendisini geri almayacak olan, kadının."⁹⁵

Benim sözlerime kulak verecek ve bana güvenecek biri.

Bizi kollarının arasına alan ve bizi bir kadın olduğuna inandıran, alçak sesli bir yoldaş."⁹⁶

Erkek, yeryüzündeki köklerini ancak bedeniyle ve ruhuyla kadını yüreğine bastırarak bulabilir ve böylece kendini gerçekleştirir.

Bu kadını aldım, işte benim ölçüm ve yeryüzünden bana düşen pay bu."⁹⁷

Kadın hafif değildir, oysa erkek yük taşımak için yaratılmamıştır:

Ve aptal erkek, bu garip kişinin, bu ağır ve rahatsız edici şeyin yanında şaşkınlığa uğrar. Bu kadar çok giysiyle, bu kadar çok saçla ne yapılabilir? Artık ondan kurtulmayı beceremez, istemez."⁹⁸

Çünkü bu yük aynı zamanda bir hazinedir. "Büyük bir hazineyim," der Violaine.

90 *L'Annonce faite à Marie.*

91 *La Jeune Fille Violaine [Violaine Adında Bir Kız].*

92 *La Ville.*

93 *Le Soulier de satin.*

94 Aynı yerde.

95 *La Ville.*

96 *Le Pain dur [Katı Ekmek].*

97 *La Ville.*

98 *Partage de midi.*

Buna karşılık kadın da yeryüzündeki yazgısını kendini erkeğe vererek gerçekleştirebilir.

Zira neye yarar kadın olmak, dalından koparılmaya değilse? Şu gül olmak, yenilip yutulmaya değilse? Ve dünyaya gelmiş olmak, bir başkasına ait olmaya, güçlü bir aslanın avı olmaya değilse?"⁹⁹

Ne yapacağız, yalnızca onun kollarındayken kadın ve yalnızca onun yüreğindeyken bir kadeh şarap olabilen bizler?"¹⁰⁰

Ama sen ruhum, de ki boşuna yaratılmamışım ve beni dalımdan koparmaya çağırılmış biri var!" "Ah, beni bekleyen o yürek! Ne sevinçtir onu doldurmak."¹⁰¹

Elbette erkekle kadının bu birleşmesi Tanrı'nın huzurunda yaşanmalıdır. Bu birlik kutsaldır ve ebediyette yer alır, istencin derinlerinden gelen bir hareketle onaylanmalıdır, bireysel bir kaprisle bozulamaz. "Aşk, iki özgür kişinin birbirine gösterdiği bu rıza, Tanrı'ya öylesine yüce görünmüştür ki onu kutsamıştır. Her yerde olduğu gibi burada da kutsanma, yüreğin yüce bir arzusundan ibaret olan şeyi gerçek kılar."¹⁰² Ve yine:

Evlilik haz değil, hazzın feda edilmesidir, bundan böyle sonsuza dek ve kendi dışındaki bir erek uğruna. Birbiriyle yetinmesi gereken olan iki ruhun çalışmasıdır."¹⁰³

Bu birleşmeyle, erkek ve kadın yalnızca birbirine sevinç vermekle kalmayacak, her biri kendi varlığının sahibi haline gelecektir.

Benim ruhumun içindeki o ruh, işte onu bulmayı bilen oydu!... Bana gelen ve elini uzatan oydu... bana gelen çağrı oydu! Nasıl demeli? Benim kökenim oydu! Dünyaya geliş nedenim ve amacım oydu."¹⁰⁴

Kendi varlığımın, var olmadığını sandığımı bir parçası vardı, çünkü başka şeylerle meşguldüm ve onu düşünmüyordum. Ah Tanrım! O parça var, hem de nasıl yaşıyor."¹⁰⁵

Ve bu varlık, tamamladığı kişiye haklı ve zorunlu görünür. Prouhèze'in Meleği "Sen onda zorunluydun," der. Rodrigue ise şöyle der:

Zorunlu olmaktan çıkmak değilse, ne demektir ölmek? Benden ne zaman vazgeçebildi o? Ben onun için, onsuz kendisi olamayacağı şey olmaktan ne zaman çıkacağım?"¹⁰⁶

99 *La Cantate à trois voix.*

100 Aynı yerde.

101 Aynı yerde.

102 *Positions et Propositions*, II.

103 *Le Soulier de satin.*

104 *Livre de Tobie et de Sarah* [Tobie ve Sarah'ın Kitabı].

105 *Le Père humilié* [Gururu Kırılmış Baba].

106 *Le Soulier de Satin.*

Bir yaşamın ve başkalarıyla gizemli bir ilişkinin dışında yaratılmış bir ruh yoktur derler. Ama biz ikimiz bundan daha da fazlasıyız, sen konuştuğun ölçüde ben varım; bu, iki kişinin karşılıklı ihtiyacını aynı şeyin doyurması. Biz şekillendirilirken, Orion, bence size ayrılmış olan tözün birazı kalmıştı ve ben işte sizin o eksiğinizden yapılmışım.¹⁰⁷

Bu birleşmenin olağanüstü zorunluluğunda cennete kavuşulur, ölüm alt edilir:

Cennetteki o varlık, işte nihayet burada, bir erkek ve bir kadından yeniden yapılmış.¹⁰⁸

Ölümden hiçbir zaman kurtulmayı başaramayacağız, birbirimizle değilse.

Nasıl ki eflatun turuncuyla karıştığında katıksız kıvıltı ortaya çıkarırsa.¹⁰⁹

Neticede bir başkası sureti altında, her ikisi de bütünlüğü içindeki Başka'ya, yani Tanrıya ulaşır.

Birbirimiz sunduğumuz, çeşitli şekillerdeki Tanrı'dır.¹¹⁰

Görmeseydin ilkin benim gözlerimde, böylesine arzular mıydın cenneti?"

Ah! Vazgeçin bir kadın olmaktan ve bırakın göreyim nihayet yüzünüzde, içinizde barındırmaya muktedir olmadığınız o Tanrı'yı.¹¹¹

Tanrı sevgisi bizde yaratıkları sevme yetimizle aynı yetiye seslenir, tek başımıza tamamlanmış olmadığımız ve kendimizi gerçekleştirdiğimiz en üstün İyi'nin bizim dışımızda biri olduğu duygusudur bu.¹¹²

Böylece herkes başkasında hem yeryüzündeki yaşamının anlamını hem de bu yaşamın yetersizliğinin çürütülemez kanıtını bulur:

Ona cenneti veremeyeceğime göre, en azından onu yeryüzünden koparabilirim. Yalnızca ben ona arzusu ölçüsünde bir yetersizlik sunabilirim.¹¹³

Senden istediğim, sana vermek istediğim, zamanla değil sonsuzlukla bağdaşır.¹¹⁴

Bununla birlikte, erkeğin ve kadının rolü tümüyle simetrik değildir. Toplumsal düzlemde erkeğin apaçık bir üstünlüğü vardır. Claudel hiyerarşilere ve diğerlerinin yanı sıra aile içindeki hiyerarşiye inanır: Ailenin reisi erkektir. Anne Vercors evinde hükümranlılığı elinde tutar. Don Pelagio kendini Doña Prouhèze'in, o narin bitkinin bakımının teslim edildiği bahçıvan olarak görür, ona red-

107 *Le Père humilié.*

108 *Feuilles de saints* [Aziz Yaprakları].

109 *Le Soulier de satin.*

110 *Feuilles de saints.*

111 Aynı yerde.

112 *Le Soulier de satin.*

113 *Positions et Propositions*, I.

114 *Le Soulier de satin.*

115 *Le Père humilié.*

detmeyi aklından bile geçirmeyeceği bir görev verir. Erkek olmak başlı başına bir ayrıcalık getirir. “Ben, zavallı kız, ben kimim ki kendimi soyumun erkeğiyle karşılaştırayım,” diye sorar Sygne.¹¹⁶ Tarlaları süren, katedralleri inşa eden, kılıcını kuşanıp çarpışan, dünyayı keşfe çıkan, toprakları işgal eden, eyleyen, girişimde bulunan erkektir. Tanrı’nın yeryüzündeki tasarımları onun sayesinde tamamlanır. Kadın yalnızca bir eklenti olarak görünür. Yerleşik kalan, bekleyen ve koruyandır o:

“Ben geride kalan ve hep orada olanım,” der Sygne.

Coûfontaine uzaklarda Dava için çarpışırken Sygne onun mirasını korur, kuruşu kuruşuna hesaplarını tutar. Kadın, savaşıya umuduyla destek olur: “Ben karşı koyulmaz umudu sunuyorum.”¹¹⁷ Ayrıca merhametiyle de destek sunar:

Ona merhamet duydum. Zira annesini ararken, alçakgönüllü kadından başka kime yüzünü dönecekti? Sırdaşlık ve utanç duygusuyla.¹¹⁸

Ve ölüm döşeginde Tête d’Or şöyle fısıldar:

İşte budur yaralının cesareti, malulun desteği. Ölmekte olanın yoldaşı...

Kadına bu şekilde zaaflarını gösterdiği için erkeği suçlamaz Claudel, tam tersine: Monterlant ve Lawrence’da kendini sergileyen erkek kibrini o kutsallığa saldırı olarak görürdü. Erkeğin tensel ve sefil bir varlık olduğunu bilmesi, kökenini ve onunla simetrik olan ölümü unutmaması iyidir. Marthe’in şu sözlerini her evli kadın kocasına söyleyebilir:

Doğrudur, sana yaşam veren ben değilim. Ama onu senden bir kez daha istemek için buradayım. Ve işte buradan gelir erkeğin kadın karşısındaki şaşkınlığı. Tıpkı borçlunun vicdanı gibi, borç verenin karşısında.¹¹⁹

Bununla birlikte bu güçsüzlük, güç karşısında eğilmek zorundadır. Evlilikte kadının, onun sorumluluğunu üstlenen kocaya kendini *vermesi* gerekir. Lâla, Cœuvre’ün önünde yere yatar, Cœuvre de ayağıyla onun üstüne basar. Kadının kocasıyla, kızın babasıyla, kızkardeşin erkek kardeşiyle ilişkisi bir vassallık ilişkisidir. Sygne, George’un ellerinde, şövalyenin süzerene içtiği andı içer.

Siz efendisiniz, ben ise ateşi koruyan zavallı kâhin kadın.¹²⁰

Bırak yeni bir şövalye gibi ant içeyim! Ey efendim! Ey büyüğüm, bırak ellerinin arasında, ant içeyim bir rahibe gibi manastıra kapanmaya hazırlanan, ey soyumun erkeği.¹²¹

Vefa, sadakat, vassala ait en yüce insanî erdemlerdir. Kadın, bir kadın olarak yumuşak, alçakgönüllü ve tevekkül sahibidir; soyu, sülalesi adına ise gururlu ve baskıya dirençlidir. Coûfontaine’in gururlu Sygne’i de böyledir, Tête d’Or’un,

116 L’Orage [Rehine].

117 La Ville.

118 L’Échange.

119 Aynı yerde.

120 L’Orage.

121 Aynı yerde.

katledilmiş babasının cesedini omuzlarında taşıyan, yalnız ve yabancı bir yaşamın sefaletini, çarmıha gerilmenin acılarını kabullenen ve yanı başında ölmeden önce çektiği acıda Tête d'Or'a yardım eden prensesi de. Uzlaştırıcı, arabulucu, işte kadın çoğu kez böyle çıkar karşımıza: Mardochée'nin buyruklarını yumuşakbaşlılıkla karşılayan Esther'dir, rahiplere itaat eden Judith'tir. Kadın zayıflığını, ürkekliğini, utangaçlığını, efendilerinin olduğu için kendisinin de olan Dava'ya gösterdiği sadakatle yenebilmektedir; adanmışlığından, onu araçların en değerlisi haline getiren bir güç alır.

Dolayısıyla insanlık düzleminde kadın büyüklüğünü tam da bağımlılığından alıyor gibidir. Ama Tanrı'nın gözünde tamamen bağımsız bir kişidir. Varoluşun, erkeğin durumunda kendi ötesine geçerken kadının durumunda kendini koruyor olması, onların arasına yalnızca yeryüzü bakımından bir farklılık getirir. Zaten aşkınlık da yeryüzünde değil Tanrı'da tamamlanır. Ayrıca kadının Tanrı'yla yoldaşının ki kadar dolaysız, hatta yoldaşının kienden daha mahrem ve gizli bir bağı vardır. Tanrı Sygne'e bir erkeğin sesiyle –yine bir rahiptir bu– hitap eder, ama Violaine onun sesini yüreğinin yalnızlığı içinde duyar. Prouhèze'in ise Korumucu Melek'ten başkasıyla işi olmaz. Claudel'in en yüce kişilikleri kadınlardır: Sygne, Violaine, Prouhèze. Bu kısmen, ona göre azizliğin vazgeçmekte yatmasındandır. Ve kadın kendini insanî tasarımlara daha az verir, daha az kişisel istenci vardır. Almak için değil, kendini vermek için yaratılmış olan kadın kusursuz adanmışlığa daha yakındır. Meşru ve iyi olan, ama feda edilmeleri daha da iyi olan bu dünyaya özgü hazların ötesine geçmek, kadın sayesinde mümkün olur. Sygne bunu belirli bir nedenle gerçekleştirir: Papa'yı kurtarmak. Prouhèze ilkin buna razı olur, çünkü Rodrigue'i yasak bir aşkla sevmektedir:

Kollarının arasına zina yapan bir kadını teslim etmemi ister miydin o zaman?... Öyle olsaydı, yüreğinde yalnızca ölmüş ancak yakında ölecek bir kadın olurdu, o kendisine susadığın sonsuz yıldız değil.¹²²

Ama bu aşk meşrulaşabilecekken de onu bu dünyada gerçekleştirmek için hiçbir şey yapmaz Prouhèze, çünkü Melek ona şöyle fısıldamıştır:

Prouhèze, kızkardeşim, Tanrı'nın ışıklı çocuğu seni selamlıyorum. Meleklerin gördüğü ama izlendiğinden bihaber Prouhèze, Rodrigue'e vermek için yarattığını o kadın.¹²³

Prouhèze insandır, kadındır ve rıza gösterirken isyan etmekten geri kalmaz: "Tadımı hiçbir zaman bilemeyecek!"¹²⁴

Ama çok iyi bilmektedir ki Rodrigue ile hakiki evliliği ancak onu reddetmesiyle sonlanacaktır:

Kaçacak hiçbir yol kalmadığında, bana sonsuza dek o imkânsız birleşmeyle bağlandığında, kendini benim güçlü tenimin çığılığından ve o acımasız

122 *Le Soulier de satin.*

123 Aynı yerde.

124 Aynı yerde.

boşluktan koparacak hiçbir çare bulamadığında, ona onun hiçliğini kendi hiçliğimle kanıtladığımda, artık onun hiçliğinde benim hiçliğimin doğrulamayacağı hiçbir giz kalmadığında.

İşte o zaman, onu Tanrı'ya sunacağım, çırılçıplak ve parçalanmış, ki Tanrı onu bir gök gürlemesiyle doldursun.

İşte o zaman, bir kocam olacak ve kollarımın arasında bir tanrıyı tutuyor olacağım.¹²⁵

Volaine'in kararlılığı ise daha da gizemli ve nedensizdir; çünkü sevdiği ve onu seven erkeğe meşru bir bağla bağlanabilecekken o cüzzamı ve körlüğü seçmiştir.

Jacques, belki de birbirimizi çok fazla seviyorduk, birbirimizle kaynaşmanın doğru olamayacağı kadar, birbirimizin olmamızın iyi olamayacağı kadar.¹²⁶

Ama kadınların azizlik mertebesine özgü kahramanlığa özel olarak yazgılı olmaları, her şeyden önce Claudel onları hâlâ erkek bakış açısıyla kavradığı içindir. Kuşkusuz her iki cinsiyet de tamamlayıcı cinsiyetin gözünde *Başka'yı* cisimleştirmektedir, ama her şeye karşın, Claudel'in erkek gözüne *mutlak bir başka* olarak görünen çoğu kez kadındır. "Bizim kendi başımıza gerçekleştirmeye muktedir olmadığımız" mistik bir öteye geçme vardır "ve odur kadının üzerimizdeki, Tanrı'nın gücüne benzeyen iktidarının nedeni".¹²⁷ Buradaki biz, insan türünü değil yalnızca erkekleri temsil etmektedir ve onların kusurlu hali karşısında kadın sonsuzluğun çağrısıdır. Bir anlamda burada yeni bir bağımlılık ilkesi söz konusudur. Azizlerin inanç birliği sayesinde her birey diğer tüm bireylere araçlık eder, ama kadın daha da somut olarak erkeğin selametinin aracıdır; bunun tam karşılığı ise hiçbir zaman çıkmaz karşımıza. *Le Soulier de satin* Rodrigue'in selamete kavuşmasının destanıdır. Dram, erkek kardeşinin Rodrigue adına Tanrı'ya yakarışıyla başlar, Prouhèze'in azizlik mertebesine ulaştırdığı Rodrigue'in ölümüyle sonlanır. Ancak başka bir açıdan, kadın bu sayede özerkliğin en üst aşamasına erişir. Çünkü görevi kendisinde içselleşir ve erkeğin selamete kavuşmasını sağlayarak ya da ona örnek olarak, yalnızlığı içinde kendi kurtuluşunu gerçekleştirir. Pierre de Craon Violaine'in yazgisına ilişkin kehanette bulunur ve onun fedakârlığının muhteşem meyvelerini yüreğinde toplar ve katedral taşları üzerinde onu erkeklerin önünde yüceltecektir. Yazgisını kimsenin yardımı olmaksızın gerçekleştirecek olan ise Violaine'dir. Claudel'de, Beatrice karşısında Dante'ninkine benzeyen, agnostikleri ve hatta kadını canlandırıcı olarak niteleyen Saint Simoncu geleneği andıran bir kadın mistisizmi vardır. Ama erkeklerin de kadınların da Tanrı'nın yaratıkları olmalarından ötürü, Claudel kadına bağımsız bir yazgı da tanımıştır. O kadar ki onun yapıtında kadın kendini *başka* kılmakla –Efendimiz'in Hizmetkârıyım ben– özne olarak gerçekleştirir ve kendi-için olduğunda *Başka* olarak görünür.

¹²⁵ Aynı yerde.

¹²⁶ *La Jeune Fille Violaine*.

¹²⁷ *Le Soulier de satin*.

Aventures de Sophie'de, Claudel'in neredeyse bütün anlayışını özetleyen bir bölüm vardır. Tanrı, der Claudel, kadına "ne kadar uzak ve şekilsiz olursa olsun, kusursuzluğunun belli bir imgesini oluşturan o yüzü emanet etmiştir. Onu arzu edilir kılmıştır. Ereği ve kökeni bir araya getirmiştir. Kadını kendi tasarımlarının emanetçisi yapmış ve kadının da içinde yaratılmış olduğu o yaratıcı uykuyu erkeğe vermeye muktedir kılmıştır. Kadın yazgının dayanağıdır. Bağıştır. Sahip olmanın imkânıdır... Yaratıcıyı durmaksızın eserine bağlayan o duygusal bağdaki bağlantıdır. O'nu anlar kadın. Gören ve eyleyen ruhtur. Yaratmanın sabrını ve gücünü bir biçimde O'nunla paylaşır."

Bir anlamda, kadın daha fazla yüceltilemez gibi görünmektedir. Ama temelde Claudel, biraz modernleştirilmiş biçimiyle Katolik geleneği şiirsel olarak ifade etmekten öteye geçmez. Kadının yeryüzündeki yazgısının onun doğaüstü bağımsızlığına hiçbir şekilde zarar vermediğini söyledik, ama tersinden, Katolik erkek ona bu bağımsızlığı tanımakla bu dünyada erkek ayrıcalıklarını elinde tutabileceğini düşünür. Kadını *Tanrılaştırarak* kutsayıp, bu dünyada ona hizmetkâr muamelesi yapacaktır. Hatta kadının tümüyle boyun eğmesi beklendikçe, onu selamete götürecek yol daha da açık olacaktır. Onun payına düşen kendini çocuklarına, kocasına, yuvasına, mülküne, vatanına, kilisesine adamaktır, burjuvazinin ona öteden beri biçtiği paydır bu; erkek faaliyetini sunar, kadın kişiliğini. Bu hiyerarşiyi kutsal irade adına kutsamak, onu hiçbir şekilde değiştirmek olmadığı gibi, tersine öncesiz sonrasız olarak sabitlemektir.

IV. BRETON YA DA ŞİİR

Claudel'in dinsel dünyasını Breton'un şiirsel evreninden ayıran uçuruma karşın, bu yazarların kadına atfettiği roller arasında benzeşim vardır. Kadın düzen bozucu bir unsurdur, erkeği uykunun içkinliğinden çekip çıkarır. Ağız, anahtar, kapı, köprü olarak Dante'yi öte dünyayla tanıştıran Beatrice'dir. "Bir an için duyulur dünyayı gözlemekle meşgul olursak, erkeğin kadına duyduğu aşk gökyüzünü kızıl renkli dev çiçeklerle donatmaya devam etmektedir. Her zaman ayağını sağlam basma ihtiyacını duyan tinin yoluna taş koyan işte bu aşktır." Başka bir kadına duyulan aşk, Başka'ya duyulan aşka ulaştırır. "İnsanlık sevgisinin kapalı kapıları, şu veya bu varlık için duyulan seçici aşkın doruk noktasında ardına kadar açılır..." Ama Breton için öte dünya yabancı bir göksel dünya değildir, tam da burasıdır. Gündelik sıradanlıkların oluşturduğu örtüyü aralamayı bilene kendini açar; başka şeylerin yanı sıra erotizm, yanlış bilginin tuzaklarını ortadan kaldırır. "Günümüzde, cinsellik dünyası ... bildiğim kadarıyla, evrene nüfuz etme istencimizin karşısına kendi kırılmaz karanlık çekirdeğini çıkarmaktan vazgeçmemiştir." Gizemle karşı karşıya kalmak onu keşfetmenin tek yoludur. Kadın bir bilmecedir ve önünüze bilmeceler koyar; yüzünün çoklu katmanları birbirine eklenerek "bize Sfenksin son avatarını görme imkânını veren biricik

varlığı" oluşturur. Bu yüzdendir ki kadın vahiydir. Breton âşık olduğu bir kadına "Sen giz imgesinin ta kendisiydin," der. Ve biraz ileride de şöyle söyler: "Daha bana getirdiğin vahiyin içeriğinin ne olabileceğini bile bilmeden önce, onun bir vahiy olduğunu anladım." Bu, kadının şiir olduğunu söylemektir. Kadın bu rolü Gérard de Nerval'de de oynar: Ama *Sylvie* ve *Aurélia*'da, bir hatıranın ya da hayaletin kıvamı vardır kadında, çünkü gerçeklikten daha hakiki olan düş onunla tam olarak örtüşmez. Breton için ise kusursuz bir örtüşme söz konusudur. Tek bir dünya vardır; şiir şeylerde nesnel olarak mevcuttur ve kadın da ikirciksiz olarak etten kemikten bir varlıktır. Onunla bir yarı-düşte değil, tümüyle uyanıkken, takvimin diğer bütün günleri gibi belli bir tarihi olan sıradan bir günde –5 Nisan, 12 Nisan, 4 Ekim, 29 Mayıs– sıradan bir bağlamda karşılaşılır; bir kafede ya da bir sokağın köşesinde. Ama daima onu ayırt eden alışılmamış bir özelliği vardır. Nadja "Oradan geçen herkesin tersine başı havada yürüyor... Garip bir şekilde boyanmış... Hiç öyle gözler görmemiştim." Breton onunla konuşur. "O da güler, ama çok gizemli bir şekilde ve nasıl desem, ne yaptığını bilerek." *L'Amour fou*'da [Çılgın Aşk] ise şöyle der: "Biraz önce içeri giren o genç kadının çevresinde bir pus var gibiydi, ateşten bir giysi mi giymişti?... Ve kesinlikle şunu söyleyebilirim ki orada, 29 Mayıs 1934'te, o kadın *skandal yaratacak kadar* güzeldi."¹²⁸ Şair derhal kendi yazgısında onun bir rolü olacağını anlar. Kimi zaman bu ancak gelgeç, ikincil bir roldür; *Vases communicants*'daki [Bileşik Kaplar] Dalila gözlü kız çocuğu gibi. O zaman bile kadının çevresinde minik mucizeler belirir: Breton, o Dalila'yla randevusu olduğu gün, çoktandır görmediği Samson adlı bir arkadaşının yazdığı, kendisini öven bir eleştiri yazısı okur. Kimi zaman mucizeler çoğalır; 29 Mayıs'ta karşılaştığı meçhul kadının, bir müzikholde yüzme gösterileri yapan o superisinin sahne alacağı, bir lokantada kelime oyunuyla ilan edilmektedir: "Ondine, on dine."¹²⁹ Ve şairin kadınla ilk uzun buluşması, on bir yıl önce yazdığı bir şiirde ayrıntılarıyla betimlenmiştir. Bu büyücülerin en olağanüstü olanı Nadja'dır. Geleceği önceden görür, arkadaşının o an aklından geçen sözcükler ve imgeler onun ağzından dökülür; rüyaları ve çizimleri birer kehanettir. "Ben göçebe ruhum," der; hayatını "çok özel bir şekilde, salt sezgiye dayanarak ve sürekli mucizelerle" götürür. Nesnel talih onun çevresine bol miktarda tuhaf olay serpiştirir. Görünüşlerden öylesine olağanüstü bir şekilde özgürleşmiştir ki o, yasaları ve aklı hor görür. Sonunda bir akıl hastanesine düşer. O "özgür bir dehaydı, kimi büyü pratiklerinin anlık olarak bağlanmamıza izin verdiği, ama tabi olmamızın söz konusu olamayacağı, havada gezen o ruhlardan biri gibiydi." Bu yüzden, kadın rolünü hakkıyla oynamayı başaramaz. Kâhin, falcı, esinli olma özellikleriyle, Nerval'i ziyaret eden gerçekdışı yaratıklara pek fazla yakındır; gerçeküstü dünyanın kapılarını açar ama bu dünyayı bize vermeye muktedir değildir, çünkü kendisini veremeyecektir. Kadın kendisini aşta gerçekleştirir ve ona

128 Vurgu Breton'un.

129 *Superisi, yemek yiyoruz.* –Çn.

gerçek anlamda ancak aşkla erişilebilir. Özel olduğunda, evrende köksüz bir biçimde dalgalandığında değil özel bir yazgıyı kabullendiğinde, her şeyi kendinde özetler. Güzelliğinin doruğuna eriştiği an, onun “olmuş olan, olmaya çağrılmış olan her şeyin, tapınılası bir biçimde *bu kez* olacak olana aktığı o kusursuz ayna” olduğu gecenin o saatidir. Breton için “yerini ve formülünü bulmak” ile “hakikatte bir ruh ve bir bedende sahip olmak” birbirine karışır. Bu sahip oluş ise ancak karşılıklı aşkta mümkündür ve elbette bu aşk tenseldir. “Âşık olunan kadının portresi yalnızca bakıldığında gülümsenen bir imge olmakla kalmamalı, ayrıca kendisine sorular yöneltilen bir kâhin olmalıdır”, ama bu portre ancak kadının kendisi bir düşünce ya da imgeden başka bir şey olduğunda bir kâhin olacaktır. Kadın “maddî dünyanın köşe taşı” olmalıdır. Kâhin erkek için bu dünyanın kendisi Şiir’dir ve bu dünyada Beatrice’ye gerçek anlamda sahip olmalıdır. “Sadece karşılıklı aşk, hiçbir şeyin etkileyemeyeceği eksiksiz çekilimi belirler, teni güneş haline getirir ve onda göz kamaştırıcı bir iz bırakır. Tini daima fışkıran, bozulamayacak ve hep canlı kalan bir kaynak haline getirir; öyle ki bu kaynağın suyu nergis ile yabankekiği arasında yolunu sonsuza dek bulur.”

Bu yıkılmaz aşk ancak biricik olabilir. Breton’un yaklaşımındaki paradoks, *Vases communicants*’dan *Arcane 17*’ye [Sır 17] kadar, farklı kadınlara biricik ve öncesiz sonsarız bir aşk adamakta ısrarcı olmasıdır. Ancak ona göre, özgür seçimini engelleyerek erkeği yanlış seçimlere yönelten toplumsal koşullardır, kaldı ki erkek bu hataların içinden geçerek aslında *tek bir* kadını aramaktadır. Ayrıca, âşık olduğu yüzleri hatırlayacak olduğunda “bütün bu kadın yüzlerinde tek bir yüzden başkasını bulmayacaktır: âşık olunan *son*’u yüz”. “Üstelik birbirinden tümüyle farklı bu görünüşlerin altında, bu yüzlerin arasında son derece istisnai bir ortak özelliğin kendini tanımlamaya çalıştığını çok kere fark ettim.” *L’Amour fou*’daki superisine şöyle sorar Breton: “Nihayet o kadın siz misiniz, ancak bugün mü gelmeliydiniz?” Ama *Arcane 17*’de şöyle der: “Çok iyi biliyorsun ki seni ilk gördüğümde hiç tereddüt duymadan tanıdım.” Tamamlanmış, yenilenmiş bir dünyada çift, karşılıklı ve mutlak bir bağış sonucunda çözülemez olacaktır. Sevgili her şey olduğuna göre, burada bir başkasına nasıl yer olabilir ki? Aynı zamanda o başkasıdır da sevgili ve kendisi olduğu ölçüde daha da eksiksiz olarak başkasıdır. “Alışılmamış olan aşktan ayrılamaz. Biricik olduğuna göre, benim için her zaman bir başkası, bir başka sen olmamazlık edemezsin. Oradaki sayısız çiçeklerin çeşitliliği aracılığıyla, sevdiğim değişen sensin, kırmızı gömleğinle, çıplak, gri gömleğinle.” Ve farklı ama aynı derecede biricik olan bir kadın hakkında şöyle yazar Breton: “Benim gördüğüm haliyle karşılıklı aşk, bilinmeyen benim için alabileceği bin bir farklı açıdan beni yansıtan bir aynalar düzeneğidir, benim kendi arzuma ilişkin kehanetiyle hep daha şaşırtıcı ve daha yaşam ehli olan sevdiğimin sadık imgesidir.”

Hem tensel hem yapay, hem doğal hem insanî olan bu biricik kadın, gerçeküstücülerin düşkün olduğu ikircikli nesnelerle aynı büyüye sahiptir: Kaşık-pa-

buca, masa-büyütece, şairin bitpazarında bulduğu ya da düşünde icat ettiği mermerden kesmeşekere benzer; aniden hakikatleri içinde keşfedilen alışılmış nesnelerin, bitkilerin ve taşların sırrıyla ortak bir yanı vardır. Her şey birdendir bu kadın:

Odun alevi gibidir aşkımın saçları
Düşünceleri ısıtır yıldırımları
Kum saati gibi beli...
Aşkımın sevişmesi
Yosun ve maziden tatlar gibidir...
Tundra gözlü aşkımın.

Ama özellikle de her şeyin ötesinde Güzelliştir kadın. Güzellik Breton için kendini temaşa eden bir ide değil, ancak tutku aracılığıyla kendini gösteren – dolayısıyla var olan– bir gerçekliktir, dünyada güzellik ancak kadın aracılığıyla vardır.

Birbirini gerçekten seçmiş iki varlığın her şeye eski güneşler zamanının yitirilmiş değerlerini geri verdiği, ama bir yandan da Alaska kraterlerinin çevresinde karın küller altında kaldığı o doğa fantezilerinden birinde yalnızlığın kasıp kavurduğu, insanlık potasının derinlerindeki o paradoksal bölgede, işte orada, yıllar önce, yeni güzelliği, yalnızca tutkuyla yaklaşılacak güzelliği aramamızı istedim.

Çırpınmalı güzellik ya erotik, örtülü, patlamalı-sabit, büyülü-koşullu olacak ya da hiç olmayacaktır.

Olan her şey anlamını kadından alır. “Öz ile varoluşun en üst düzeyde kaynaşması tam da ve sadece aşk aracılığıyla gerçekleşir.” Bu kaynaşma hem âşıklar için hem de aynı anda bütün dünyada birden gerçekleşir. “Dünyanın aşkta gerçekleştiği biçimiyle tek bir varlıkta sürüp giden yeniden yaratılışı, yeniden renklendirilişi, yeryüzü dünyasını bin bir ışınlı aydınlatır.” Bütün –ya da neredeyse bütün– şairler için kadın, doğayı cisimleştirir ama Breton’a göre kadın doğayı ifade etmekle kalmaz, onu kurtarır. Çünkü doğa açık seçik bir dille konuşmaz, doğanın güzelliğiyle aynı şey olan hakikatini kavramak için gizlerine nüfuz etmek gerekir. Şiir doğanın basitçe yansıması değil, daha ziyade anahtarıdır ve burada kadınla şiir ayırt edilemez. Bu yüzdendir ki kadın vazgeçilmez aracıdır, o olmadığında tüm yeryüzü susar: “Doğanın ışıldayıp sönmeye, bana hizmet etmeye veya zarar vermeye tabi olması ancak bir ocağın alevlerinin benim için yükselip alçalmasıyla olur ki bu ocak aşktır, tek aşktır, bir varlığın aşkıdır. Bu aşk olmadığında gerçekten bomboş olan gökleri gördüm. Var olana değerini vermek için eksik olan tek şey benden yükselen büyük bir gökkuşağı ateşiydi... Biraz önce kuru dallarla yaktığımız şiddetli ateşin üzerinde açık duran büyüleyici ellerini, hayatımın ateşi üzerinde süzülen saydam ellerini hayranlıkla, başım dönene dek seyrediyorum.” Breton için âşık olunan her kadın bir doğa harikasıdır: “Çok eski bir kuyunun iç duvarını saran unutulmaz bir küçük eğreltiotu.” “... Hatırlattığı kör edici ve öylesine ağır bir şeylerdi... doğanın büyük fiziksel

zorunluluğu gibi ve bir yandan da daha bir sevecenlikle, açmaya başlayan kimi çiçeklerin rehabetini düşlemeye yönlendiriyordu insanı." Buna karşılık: Bütün doğa harikaları da âşık olunan kadınla karışır; bir mağara, bir çiçek, bir dağ onu duygulandırdığında Breton'un yücelttiği sevgilisidir. Teide yanardağının düzlüğünde ellerini ısıtan kadınla Teide'in kendisi arasındaki tüm mesafe ortadan kalkar. Şair aynı yakarıшта her ikisine birden seslenir: "Hayran olunası Teide, al canımı! Cennetin ama cehennemin de ağız Teide, seni böyle gizemli, doğal güzelliği göklere yükseltmeye ve her şeyi yutmaya muktedir halinle yeğliyorum."

Güzellik, güzellikten fazlasıdır, "bilginin derin gecesi"yle karışır; hakikat ve öncesiz sonrasızlıktır, mutlak olandır; kadının kurtardığı, dünyanın geçici ve olumsal bir yönü değil, zorunlu özüdür; Platon'un hayal ettiği gibi donmuş bir öz değil, "patlamalı-sabit" bir özdür. "Seni tanıdığımından beri, bana o sınırsız çayırı açan anahtardan başka bir hazine bulamıyorum kendimde; hep daha çok boy atan tek bir bitkinin tekrarından oluşan ve beni ölüme dek götürecektir olan, enginliği giderek artan o çayırı... Çünkü zamanın nihayetine kadar sen ve ben olması gereken bir kadın ve bir erkek, tıpkı diğerleri gibi, optik ışıltının içinde, patikayı kaybedene kadar asla geri dönmeden, yaşamın kıyısına ve unutuluşuna dek kayıp gidecekler... En büyük umut, diğer hepsini kapsayanı söylüyorum, bunun bütün insanlar için geçerli olması ve sürmesi, bir varlığın bir başkasına mutlak olarak verilmesi ve onun karşılıklılığı olmaksızın var olamayacak olması, bunun herkesin gözünde yaşamı kat eden doğal ve doğaüstü biricik köprü olmasıdır."

Böylece kadın, esinlediği ve paylaştığı aşkla her erkek için mümkün olan biricik kurtuluştur. *Arcane 17*'de kadının görevinin kapsamı genişler ve belirginleşir: İnsanlığı kurtarması gerekmektedir. Breton başından beri, tenin yeniden saygınlığına kavuşturulmasını talep ederken kadını erotik nesne olarak yücelten Fourier'nin geleneğini benimser, dolayısıyla Saint-Simon'un canlandırıcı kadın düşüncesine varması da doğaldır. İçinde yaşadığımız toplumda egemen olan erkektir; o kadar ki Rimbaud hakkında "Kız mizacına sahip!" diyen Gourmont'un bu sözleri bir hakarettir. Bununla birlikte, "Kadının düşüncelerinin, günümüzde iflası yeterince büyük bir gürültüyle tamamlanmakta olan erkeğinkiler yerine geçerlilik kazanmasının zamanı gelmiştir... Evet, erkeğin hayalgücünde yankılanan hâlâ kayıp kadındır, ama kadının –ve erkeğin de– geçeceği kimi sınavlar sonunda, bu aynı zamanda yeniden bulunan kadın olmalıdır. Her şeyden önce kadının kendisini yeniden bulması, erkeğin genel olarak kadın hakkındaki –sorunlu olmanın da ötesine geçen– görüşünün kendisini mahkûm ettiği cehennemden –onun yardımına başvurmadan– geçerek kendini tanımayı öğrenmesi gerekir."

Kadının oynaması gereken rol her şeyden önce yatıştırıcılıktır. "Sesi duyulmuyorken mümkün olan fırsatları sonuna kadar kullanıp kendini duyurmayı aklından bile geçirmemesinden hep şaşkınlığa uğradım; ona sunulmuş olan karşı koyulmaz ve son derece değerli iki sestem, biri erkekle konuşurken diğeri bir

çocuğun güvenini uyandırmak üzere kullandığı tonlamadan yararlanmak için elinde muazzam bir fırsat olduğu halde. Ne mucizeler yaratabilirdi, ne gelecekler açabilirdi kadının atacağı büyük bir red ve korku çılgılığı, bir gizilgüç olarak orada olan o çılgılık... Ne zaman bir kadın, sadece kadın olarak, birbirleriyle kapışanların arasında kollarını açıp onlara ‘Hepiniz kardeşsiniz’ deme mucizesini, bu çok başka mucizeyi yaratacak?” Bugün kadının uyumsuz, dengesiz görünmesi erkek zorbalığının ona yaptığı mumamelenin sonucudur, ama o, yaşamın canlı kaynaklarında kök salmış olduğu için mucizevi bir gücü elinde tutmaktadır, erkekler ise bunun sırrını yitirmişlerdir. “Yüreğe korku salan yaşam tarafından yarı yarıya geri alınmış Mélusine, taşlar ya da su bitkileri veya gecenin örtüsü kadar basit bağları olan Mélusine, yakarışım ona, ondan başka bu çağın vahşetini azaltabilecek hiç kimse göremiyorum. O, kadınlığın tümü ve yine de günümüzün kadını, insanlık konumundan yoksun bırakılmış, devingen köklerinin tutsağı, evet, ama yine de onlar sayesinde doğanın ilkel güçleriyle mucizevi bir iletişim içinde... Efsaneye göre, erkeğin sabırsızlığı ve kıskançlığı yüzünden insanlık konumundan yoksun bırakılmış.”

Dolayısıyla bugün kadının tarafını tutmak uygundur, bu yaşamdaki gerçek değerinin ona geri verilmesini beklerken “sanatta ikirciksiz olarak erkeğe karşı ve kadından yana olduğunu dile getirme”nin zamanı gelmiştir. “Çocuk-kadın. Sanat sistematik bir biçimde onun duyular imparatorluğuna girişini hazırlamalıdır.” Neden çocuk-kadın? Breton bize şöyle açıklar: “Çocuk-kadını, onu başka kadının karşısına çıkarmak için değil, bana *başka*”¹³¹ bakış açısı onda ve sadece onda mutlak bir saydamlıktaymış gibi geldiği için seçiyorum...”

Kadın basitçe bir insan varlığıyla bir tutulduğu ölçüde, yitmekte olan bu dünyayı kurtarmak için erkek insanlar kadar yetersiz kalacaktır. Hayatın ve şiirin hakikati olan ve insanlığı kurtaracak olan *başka* öğeyi uygarlığın içine dahil eden bizatihi kadınlıktır.

Breton’un bakış açısı sadece şiirsel olduğundan, kadın burada salt şiir olarak, yani *başka* olarak göz önüne alınır. Onun kendi yazgısı sorgulanacak olsa, yanıt karşılıklı aşk idealinde içerilecektir. Aşktan başka yazgısı yoktur onun; bu bir aşağı konum oluşturmaz, çünkü erkeğin de yazgısı aşktır. Yine de, kadın açısından da aşkın dünyanın anahtarı, güzelliğin açığa çıkması olup olmadığını bilmek istiyor insan. O da bu güzelliği sevgilisinde bulacak mı? Yoksa kendi imgesinde mi bulacak? Şiiri duyulur bir varlık aracılığıyla gerçekleştiren şiirsel faaliyet yetisi olacak mı, yoksa erkeğinin yapıtını onaylamakla mı yetinecek? O kendinde şiirdir, dolayısıyla olarak, yani erkek için şiirdir; kendisi için de şiir olup olmadığı söylenmez bize. Breton bir özne olarak kadından söz etmez. Ayrıca hiçbir zaman kafasında kötü kadın imgesini canlandırmaz. Yapıtının bütününde –insanlar sürüsüne sövüp saydığı kimi manifesto ve broşürlere rağmen– dünyanın yüzeysel dirençlerinin dökümünü yapmaya değil, onun gizli hakikatini açığa

çıkarmaya verir kendini. Kadın onu yalnızca ayrıcalıklı bir “ağız” olduğu ölçüde ilgilendirir. Doğada kök salmış, toprağa çok yakın olan kadın, aynı zamanda öte dünyanın anahtarı olarak karşımıza çıkar. Breton’un yapıtında, Sophia’da Kefaret’in ve hatta yaratılışın ilkesini gören agnostiklerle, Beatrice’yi rehber olarak seçen Dante’ninkiyle ve Laura’nın aşkıyla aydınlanan Petrarch’inkiyle aynı ezoterik doğalcılık vardır. Bu yüzdendir ki doğada en çok kök salmış, toprağa en yakın varlık aynı zamanda öte dünyanın anahtarıdır. Hakikat, Güzellik, Şiir, kadın bunların Bütünüdür. Ve bir kez daha başka imgesi altında bütündür, kendisi dışında Bütün her şeydir.

V. STENDHAL YA DA GERÇEK OLANIN ROMANESKİ

Çağdaş dönemi bırakıp şimdi Stendhal’e geri dönmemin nedeni, Kadın’ın sırayla cadı, peri, sabah yıldızı, denizkızı kılıklarına büründüğü bu karnavallardan sonra, etten kemikten yapılmış kadınların arasında yaşayan bir erkeği ele almanın rahatlatıcı olması.

Stendhal çocukluğundan itibaren kadınları duyumsal bir biçimde sevmiştir, onlara ergenlik döneminin özlemlerini yansıtmıştır. Hevesle, tanımadığı bir güzeli tehlikeden kurtardığını ve onun aşkını kazandığını hayal eder. Paris’e geldiğinde en yürekten istediği şey, “cazip bir kadın(dır); birbirimize tapacağız, ruhumu tanıyacak”... Yaşlandığında, tozlu yerlere en çok sevdiği kadınların isimlerinin baş harflerini yazar. “Sanırım düş görmeyi her şeye tercih ediyordum,” der. Ve düşlerini besleyen, kadın imgeleridir, onların anıları manzaralara can verir. “Sanırım Arbois’dan yaklaşırken ve Dôle’dan geniş yoldan gelişte, kayalıkların konturları benim için Métilde’in ruhunun elle tutulur ve apaçık bir imgesiydi.” Müzik, resim, mimarî, sevdiği her şeyi mutsuz bir âşığın ruhuyla sevmiştir; mesela Roma’da dolaştığını anlatacak olsa, her sayfada karşımıza bir kadın çıkar. Onda doğurdukları pişmanlıklarda, arzulara, hüznelerde, sevinçlerde kendi yüreğinin tadına varmıştır; kendisine yargıç olarak onları ister. Onların salonlarının müdavimi olur, onların gözünde parlak olmaya çalışır. En büyük mutluluklarını ve en büyük acılarını onlara borçludur, başlıca uğraşı onlar olmuştur. Onların aşkını her tür dostluğa, dostluklarını erkeklerin dostluğuna tercih eder. Kitaplarının esin kaynağı kadınlardır, sayfalarını kadınlar doldurur, en çok onlar için yazar. “1900 yılında, sevdiğim ruhlar olan Madam Roland’lar, Mélanie Guilbert’ler tarafından okunma şansına sahip olabilirim...” Hayatının bizzat tözünü oluşturur bu kadınlar. Bu ayrıcalığa nasıl sahip olmuşlardır?

Kadınların bu sevecen dostu, tam da onları tüm hakikatleriyle sevdiği için kadın gizemine inanmaz. Kadını kesin olarak tanımlayan bir öz yoktur, “öncesiz sonrasız kadın” düşüncesi ona bilgiççe ve gülünç gelir. “Bilgiç tipler iki bin yıldır kadınların daha canlı bir tine sahip olduğunu, erkeklerinse daha sağlam olduğunu, kadınların fikirlerinin daha incelikli, erkeklerinse dikkat sürelerinin daha

uzun olduğunu yinelemektedir. Eskiden Versailles bahçelerinde dolaşan Parisli bir aylak, gördüklerinden aynı bu şekilde ağaçların budanmış olarak doğduğu sonucuna varırdı." Erkeklerle kadınlar arasında göze çarpan farklılıklar, onların durumlarının farklılığını yansıtır. Örneğin kadınlar nasıl âşıklarından daha romantik olmasınlardı ki? "Nakış tezgâhının önündeki bir kadın, bu yavan ve sadece ellerle görülen işi yaparken âşığını düşünür, oysa ovada süvari birliğiyle at koşturan birisi hatalı bir hareket yaptığında nezarethaneye atılır." Aynı şekilde kadınlar akliselim sahibi olmamakla suçlanırlar. "Kadınlar duyguları akla tercih ederler, çok basit: Yavan âdetlerimiz sayesinde ailede hiçbir iş onların yükümlülüğü altında olmadığı için, *akıl onların hiç işine yaramaz...* Topraklarınızdan ikisinin işlerini çiftçilerinizle birlikte karınıza emanet edin, iddaya girerim ki defterleri sizden daha iyi tutacaklardır." Tarihte bu kadar az kadın dâhinin olması, toplumun onları kendilerini ifade etme araçlarından yoksun bırakmasındandır. "*Kadın*" doğan bütün dâhiler topluma hiçbir fayda sağlayamadan yitip gitmişlerdir. Talih onlara kendilerini gösterme imkânı sunduğunda, bakın görün en güç becerileri edineceklerdir." Katlanmak zorunda kaldıkları en büyük engel, kendilerine verilen eğitimle aptallaştırılmış olmalarıdır. Ezenler her zaman ezdikleri insanları küçültmeye özen gösterirler. Erkeğin kadınlara imkân tanımaması tesadüf değildir. "Kadınların, en parlak ve hem kendilerine hem bize en mutluluk getirecek niteliklerini atıl bırakıyoruz." On yaşındayken kız çocuğu erkek kardeşinden daha canlı ve daha duyarlıdır. Yirmi yaşına geldiklerinde, haylaz oğlan zeki bir adam olmuştur, genç kız ise "bir örümcekten korkan beceriksiz, utangaç, koca bir salak". Bunun suçu kızın aldığı eğitimdedir. Kadınlara da erkeklerinki kadar eğitim vermek gerekir oysa. Feminizm karşıtları, kültürlü ve zeki kadınların birer canavar olduğunu söyleyerek itiraz ederler buna. Bütün sorun onların hâlâ birer istisna olmasındadır; şayet bütün kadınların kültüre erkekler kadar doğal bir erişimi olabilseydi, onlar da ondan aynı doğrallıkla yararlanabilirlerdi. Kadınlar sakatlanıp sonra doğaya ters yasalara tabi tutulmaktadır. İstemedi evlendirildikleri kocalarına sadık kalmaları beklenir ve boşanmaları bile uygunsuz bir davranış olarak eleştirilir. Çalışmanın dışında mutluluk olmadığı halde, büyük bir bölümü aylıklığa yargılı kılınır. Bu duruma öfkelenen Stendhal, kadına atfedilen bütün kusurların kaynağını burada bulur. Ne melektir kadınlar ne de şeytan veya sfenks. Geri zekâlı törelerin yarı köle haline getirdiği insan varlıklarıdır.

Tam da ezildikleri içindir ki içlerinde en iyi olanları, kendilerini ezenleri çirkinleştiren kusurlardan uzak dururlar. Kendi içlerinde erkeklerden ne daha aşağı konumdadırlar ne de onlardan üstün, ama garip bir tersyüz olmayla talihsiz durumları onların lehine döner. Stendhal'in ciddiyetten nefret ettiği iyi bilinir. Para, şeref, mevki, iktidar ona en hüznü putlar gibi gelir. Erkeklerin ezici çoğunluğu bunlar uğruna kendine yabancılaşır; bilgiçler, önemli kişiler,

burjuvalar, kocalar, içlerindeki bütün yaşam ve hakikat pırıltısını söndürürler. Önyargıların, öğrenilmiş duyguların zırhına bürünmüş, toplumsal rutinelere itaat eden kişilikleri bir boşluktan ibarettir; bu ruhsuz yaratıkların doldurduğu dünya bir can sıkıntısı çölüdür. Ne yazık ki bu kasvetli bataklıkta çürüyen çok sayıda kadın vardır. Bunlar “dar fikirli ve Parisli” taşbebekler ya da ikiyüzlü sofulardır. Stendhal, “namuslu kadınlar ve onlar için vazgeçilmez olan ikiyüzlülükten korkunç bir tiksinti” duyar. Önemsiz uğraşlarına, kocalarını da kasan o ciddiyetle eğilirler. Eğitimleri yüzünden aptallaşmış, kıskanç, kibirli, geveze, aylıklıktan değersizleşmiş, soğuk, kuru, iddialı, kötücül bu kadınlar Paris’i ve taşıyayı doldurmuşlardır. Onları bir Madam de Rênal ya da bir Madam de Chasteller’in soylu sureti altında dolaşırken görebilirsiniz. Stendhal’in en kin dolu özenle çizdiği portre, hiç kuşkusuz, bir Madam Roland ya da Métilde’in tam karşıtı olarak gösterdiği Madam Grandet’dir. Güzel ama ifadesiz, küçümseyici ve çekicilikten uzak bu kadın, “meşhur erdemi”yle göz korkutur, ama ruhtan gelen gerçek utanma nedir bilmez. Kendisine karşı hayranlık dolu, kendi kişiliğini herkesten üstün gören bu kadın, büyüklüğü sadece dıştan taklit etmeyi bilir. Temelde bayağı ve aşağılıktır; “kişilikten yoksun ... beni sıkıyor” diye düşünür Mösyö Leuwen. “Tamamen makul, kendi tasarılarının başarıya ulaşması derdinde” olan bu kadının bütün tutkusu kocasını bakan yapmaktır: “Ruhu çoraktı”. İhtiyatlı, konformist, kendini hep aşktan korumuş olan Madam Grandet’nin hiçbir şekilde cömertlik yapma yetisi yoktur. Tutku bu kuru ruha bulaştığında ise, onu ısıtmadan yakar.

Stendhal’in kadınlardan ne istediğini anlamak için bu imgeyi tam tersine çevirmek gerekir. Her şeyden önce, kendilerini ciddiyetin tuzağına kaptırmaları gerekir. Önemli olduğu iddia edilen şeyler kadınların erişiminin dışında olduğu için, onların kendilerini böyle şeylerde yabancılaştırma tehlikesi erkeklerinkinden daha azdır. Stendhal’in bütün meziyetlerden üstün tuttuğu o doğallığı, saflığı ve cömertliği koruyabilme olasılıkları daha yüksektir. Kadınlarda en hoşuna giden şey, bugün sahiçilik olarak adlandıracağımız özelliktir. Sevdığı ya da aşkla icat ettiği bütün kadınların ortak özelliği budur, hepsi de özgür ve hakiki varlıklardır. Özgürlükleri kiminde parlak bir biçimde ortaya koyar kendini: Angela Pietragua “İtalyan usülü, Lucrezia Borgia tarzı orospu” ya da Madam Azur “tanıdığım en az taşbebek Fransız kadınlarından birisi, du Barry usülü orospu”, törelere açıkça başkaldırırlar. Lamiel uzlaşmalarla, törelerle, yasalarla alay eder; la Sanseverina şevkle kendini entrikanın içine atar ve suç işlemekten korkmaz. Diğerleri de ruhlarının güçlülüğüyle bayağılığın ötesine geçerler. Örneğin Menta veya çevresindeki toplumu eleştiren, yeren, küçümseyen ve kendisini ondan ayırt etmek isteyen Mathilde de la Mole böyledir. Kimi başka kadın karakterlerdeyse özgürlüğün tümüyle olumsuz bir sureti vardır. Madam de Chasteller’in dikkat çekici yanı, ikincil önemdeki şeyler karşısındaki ilgisizliğidir. Babasının iradesine, hatta onun fikirlerine tabi olmasına karşın, yine de onun burjuva değerlerini ilgisizlikle reddeder, çocukça diye eleştirilmesinin ve

kaygısız neşesinin kaynağı bu ilgisizliktir. Cléila Conti de ihtiyatlı mesafesiyle ayırt edilir. Balolar, genç kızların alışılmış eğlenceleri onun ilgisini çekmez; “ya çevresindeki şeyleri küçümsediği için ya da mevcut olmayan bir hayalin özlemiy-le” her şeye karşı hep mesafeli gibidir. Dünyayı yargılar, onun bayağı olmasına öfkelenir. İçlerinde ruhunun bağımsızlığı en derinde gizlenmiş olanı ise Madam de Rénal’dır. Yazgısına razı olmadığı için kendisi bile farkında değildir; çevresinin bayağılığından duyduğu tiksintiyi aşırı inceliği, canlı duyarlılığıyla açığa vurur. İkiyüzlülükten uzaktır; şiddetli duygular duyabilen, cömert bir yüreği vardır ve mutluluktan zevk almayı bilir. İçin için yanan ateşinin sıcaklığı dışarıdan ancak hissedilir, ama baştan aşağı tutuşması için tek bir soluk yeterlidir. Bu kadınlar çok basitçe, yaşayan kadınlardır; gerçek değerlerin kaynağının dışsal şeylerde değil yüreklerde yattığını bilirler. Onların dünyasını çekici kılan da budur. O dünyada düşleriyle, arzularıyla, hazlarıyla, duygularıyla, icatlarıyla var oldukları için sıkıntıya yer bırakmazlar. La Sanseverina, o “etkin ruh”, ölümden çok can sıkıntısından korkar. Can sıkıntısıyla durgunluk içinde yaşamak “ölmek için kendini tutmaktır,” diyordu, “yaşamak değildir bu”. O “hep bir şeye tutku duyar, hep eyleyiş içindedir ve aynı zamanda da neşelidir”. Bilinçsiz de olsalar, çocuksu ya da derinlikli, neşeli ya da ciddi, atak ya da sakınlı da olsalar, hepsi de insanlığın içine batmakta olduğu ağır uykuyu reddeder. Ve özgürlüklerinin içini boş tutmayı bilmiş olan bu kadınlar, kendilerine layık bir nesneyle karşılaşır karşılaşmaz tutkularıyla kahramanlık mertebesine yükseleceklerdir. Ruhlarının gücü, enerjileri tam bağlılığın yabanıl arılığının ifadesidir.

Ne var ki tek başına özgürlük, bu kadınların böylesine romanesk olması için yeterli olmazdı. Arı bir özgürlük saygıdeğer olabilir ama duygu uyandırmaz; duygulandırıcı olan, özgürlüğün onu hırpalayan engelleri aşarak kendini gerçekleştirme çabasıdır. Kadınlar söz konusu olduğunda mücadele daha zorlu olduğu ölçüde, bu çaba daha da dokunaklıdır. Dışsal baskılara karşı kazanılan zafer Stendhal’i büyülemeye çoktan yeter. *Chroniques italiennes*’de [*İtalya Hikâyeleri*] kadın kahramanlarını manastırların derinliklerine, kıskanç kocaların saraylarına kapatır. Bu kadınlar âşıklarına kavuşabilmek için binlerce hile icat etmek zorundadır; gizli kapılar, ip merdivenler, kanlı sandıklar, kaçırımlar, zorla alıkoymalar, cinayetler, tutkuların ve itaatsizliklerin zincirlerinden boşanması, aklın bütün kaynaklarının kullanıldığı bir ustalıktan yararlanarak anlatılır. Ölüm, ürkütücü işkenceler yazarın bize betimlediği çılgın ruhların gözüpekliğine daha da bir gözkamaştırmacılık katar. Stendhal daha olgun yapıtlarında bile bu görünür romaneske karşı duyarlılığını korur. Bu, yürekten gelenin görünür imgesidir, bir ağız gülümseyişinden nasıl ayrılamazsa bunlar da birbirinden öyle ayırt edilemez. Clélia, Fabrice ile mektuplaşmasını mümkün kılan alfabeyi icat ederek aşkı yeniden icat etmiştir; la Sanseverina bize “hiçbir zaman ihtiyatla davranmayan, kendini tümüyle ânın duygusuna teslim eden, her zaman içtenlikli bir ruh” olarak betimlenir. Bu ruh entrika yaptığı, prensi zehirlediği ve Parma’yı sele boğduğu zaman kendini bize açar; yaşamayı seçtiği yüce ve çılgın

serüvenin ta kendisidir o. Mathilde de la Molle'un penceresine astığı merdiven, bir tiyatro dekoru aksesuarından çok daha fazlasıdır. Onun gururlu ihtiyatsızlığının, olağanüstü olandan aldığı tadın, kışkırtıcı yürekliliğinin elle tutulur bir biçime bürünmüş halidir. Bu ruhların özel nitelikleri, düşmanlarla kuşatılmış oldukları ölçüde görünür hale gelir; bir zindanın duvarlarıyla, bir hükümdarın iradesiyle, bir ailenin baskısıyla kuşatıldıkları ölçüde.

Bununla birlikte, üstesinden gelinmesi en güç olan baskılar herkesin kendi içinde karşılaştıklarıdır. İşte o zaman özgürlük serüveni en belirsiz, en dokunaklı, en can alıcı biçimine bürünür. Stendhal'in kadın karakterlerine karşı sevecenliğinin, onların tutsaklıklarının derecesi oranında arttığı aşıkârdır. Hiç kuşkusuz, soylu olsunlar olmasınlar, uzlaşmaları kesin bir biçimde ayaklar altına alan orospulardan hoşlanmaktadır Stendhal, ama vicdanı ve ar duygusu tarafından dizginlenen Métilde'e daha şefkatli bir sevgi duyar. Madam de Hocquincourt kadar özgürleşmiş birinin yanında olmak Lucien Leuwen'in hoşuna gider, ama onun tutkuyla sevdiği kadın iffetli, çekingen, tereddütlü Madam de Chasteller'dir. Fabrice hiçbir şey karşısında geri çekilmeyen La Sanseverina'nın ruhunun tümüne hayranlık duyar ama Clélia'yı ona tercih eder, onun kalbini kazanan bu genç kızdır. Ve gururu, önyargıları, cahilliğiyle sarmalanmış Madam de Rénal belki de Stendhal'in yarattığı kadınlar arasında onu en çok şaşırtandır. Yazar, kadın kahramanlarını bilerek isteyerek taşraya, dar bir çevre içine, budala bir kocanın ya da babanın boyunduruğu altına yerleştirir; onların kültürsüzlüğü, hatta kafalarının yanlış fikirlerle dolu olması hoşuna gider. Madam de Rénal ve Madam de Chasteller inatçı birer monarşi taraftarıdır. İlkinin çekingen bir aklı vardır ve hiçbir tecrübesi yoktur, ikincisi ise parlak bir zekâyı sahiptir ama bunun değerini bilmez. Dolayısıyla hatalarından sorumlu değildirler, olsa olsa kurumlar ve töreler kadar hatalarının da kurbanıdır bu kadınlar. Şiirin başarısızlıktan doğduğu gibi romanesk de hatadan kaynaklanır. Davranışlarına ne yaptığını gayet iyi bilerek karar veren berrak bir akıl ancak kuru kuruya takdir edilir ya da kınanır, oysa karanlıklarda yolunu arayan cömert bir yüreğin cesaretine ve kurnazlıklarına korkuyla, acımayla, alayla, aşkla hayran olunur. Kadınlar mistikleştirildiği içindir ki onlarda ar duygusu, gurur, aşırı incelik gibi yararsız ve çekici erdemlerin filizlendiğine tanık oluruz. Yalanlar, alınganlıklar, öfke nöbetleri üretirler ama bunları, içine yerleştirildikleri durum yeterince açıklar. Kadınlar gururlarını önemsiz şeylere ya da en azından "sadece duygusal olarak önem taşıyan şeylere" yatırır, çünkü "önemli olduğu iddia edilen" nesnelere erişimleri yoktur. Ar duyguları onlara zarar veren bağımlılıklarının sonucudur. Gerçek değerlerini edimlerle ortaya koymalarına izin verilmediği için, bizzat kendi varlıklarını sorgularlar. Kadınlara başkalarının, özellikle de âşıklarının bilinci kendilerini tüm hakikatleriyle açığa vuruyormuş gibi gelir. Ondan korkarlar ve kaçmaya çalışırlar; kaçışlarında, tereddütlerinde, isyanlarında, hatta yalanlarında bile sahici bir değer kaygısı dile gelmektedir ve onları saygıdeğer kılan da budur, ama bu saygınlık beceriksizce, hatta kötü niyetle dile getirilir ve

onları dokunaklı ve hatta gizliden gizliye gülünç kılan da budur. Özgürlüğün kendi tuzağına düşüp kendini aldatması onun en insanî, dolayısıyla da Stendhal'in gözünde en çekici halidir. Yüreklere önlerine öngörmedikleri sorunlar getirdiğinde, Stendhal'in kadınları dokunaklı olurlar. Hiçbir yasa, hiçbir reçete, hiçbir akıl yürütme, dışarıdan verilen hiçbir örnek onlara rehberlik edemez; kendi başlarına karar vermeleri gerekir. Bu yüzüstü bırakılmışlık özgürlüğün en uç noktasıdır. Clélia özgürlükçü fikirlerle yetişmiştir, berrak kafalı ve mantıklıdır ama, doğru ya da yanlış, öğrenilmiş fikirler ahlakî bir çatışmada hiçbir yardım sağlamaz. Madam de Rénal, Julien'i ahlak anlayışına rağmen sever. Clélia mantıklı gelmesede Fabrice'i kurtarır. Her iki durumda da bilinen bütün değerlerin ötesine geçmek söz konusudur. Stendhal'i coşturan bu gözüpekliliktir, ama kendini açığa vurmaya güç bela cesaret ettiği için daha da duyulandırıcıdır bu gözüpeklilik. Böyle olduğunda daha doğal, daha kendiliğinden, daha sahicidir. Madam de Rénal'in atılğanlığını onun masumiyeti gizler. Aşkı bilmediği için onu görünce tanımaz ve direnmeden teslim olur; neredeyse, karanlıkta yaşamış olduğu için tutkunun şimşek gibi çakan ışığı karşısında savunmasız kalmış gibidir. Tanrı'ya rağmen, cehenneme rağmen, gözü kamaşmış bir şekilde onu kabul eder. Bu ateş söndüğünde yeniden kocaların ve rahiplerin hükmettiği karanlığın içine düşer; kendi yargılarına güvenmez ama apaçık gerçeklik onu sersemletir. Julien'i tekrar bulduğunda ona ruhunu yeniden teslim eder. Pişmanlıkları ve günah çıkaran rahibin elinden çekip aldığı mektup, bu cesur ve içtenlikli ruhun toplumun onu kapattığı cehennemden kendini çekip çıkarması ve mutluluk cennetine varması için aşması gereken mesafeyi ölçmeye izin verir. Clélia'nın durumunda çatışma daha bilinçlidir; babasına duyduğu sadakatle aşkının uyandırdığı acıma duygusu arasında tereddüt eder, kendine sebepler bulmaya çalışır. Stendhal'in inandığı değerlerin zaferi, ikiyüzlü bir uygarlığın kurbanları tarafından bir yenilgi olarak yaşandığı ölçüde yazara daha da göz kamaştırıcı gelir. Onların hile ve kandırmaya başvurarak tutkunun ve mutluluğun hakikatinin kendi inandıkları yalanlar karşısında baskın gelmesi için uğraşmaları yazarı büyüler. Clélia'nın Meryem Ana'ya Fabrice'i bir daha görmeyeceğine dair söz vermesi ve iki yıl boyunca gözlerini kapalı tutmak koşuluyla Fabrice'in öpücüklerini ve sarılmalarını kabul etmesi, hem gülünçtür hem de sarsıcı. Stendhal, Madam de Chasteller'in tereddütlerine de Mathilde de la Molle'ün tutarsızlıklarına da aynı müşfik ironiyle yaklaşır. Basit ve meşru amaçlara ulaşmak uğruna yaşanan bütün o dolambaçlar, geri dönüşler, vicdan oyunları, gizli zaferler ve yenilgiler, Stendhal'in gözünde son derece hayranlık uyandırıcı bir güldürüdür. Bu dramlarda bir güldürü unsuru vardır, çünkü kadın oyuncu aynı anda hem yargıç hem taraftır, çünkü kendi oyununa gelir ve çünkü Gordion düğümünü çözmesi için bir kararın yeterli olacağı durumlarda kendini karmaşık yollara mecbur bırakır, ama yine de soylu bir ruha işkence edebilecek en saygın kaygıyı açığa çıkarır bu dramlar. Bu ruh, özsaygısına layık olmak ister, kendi onayını başkalarınıninkinden daha üstün tutar ve böylelikle kendini bir mutlak olarak gerçekleştirir. Tek

başına sürdürülen, hiçbir yankısı olmayan bu tartışmalar herhangi bir bakanlık krizinden daha büyük ağırlık taşır. Madam de Chasteller, Lucien Leuwen'in aşkına karşılık verip vermeyeceğini kendine sorduğunda hem kendini hem de dünyayı ilgilendiren bir karar veriyordu. Başkalarına güven duyulabilir mi? İnsan kendi yüreğine inanabilir mi? Aşkın ve insanların ettiği yeminlerin değeri ne kadardır? İnanmak ve âşık olmak çılgınlık mıdır, cömertlik mi? Bu sorular yaşamın, hem kendinin hem de herkesin yaşamının bizzat anlamını sorgulamaktadır. Ciddi denen erkek aslında koftur, çünkü kendi hayatını hazır bulduğu haklı çıkarmalarla kabullenir; oysa tutkulu ve derinlikli bir kadın her an yerleşik değerleri gözden geçirir, dayanağı olmayan bir özgürlüğün barındırdığı sürekli gerilimi tanır, bu yüzden de kendini sürekli tehlikede gibi hisseder. Bir an içinde her şeyi kazanabilir ya da yitirebilir. Onun öyküsüne kahramanca bir macera havası veren de kaygı içinde üstlenilen bu risktir. Bunun olası getirileri ve görürüleri son derece büyüktür. Söz konusu olan, herkesin kendi payına düşen ve tek payı olan varoluşun bizzat anlamıdır. Mina de Vanghel'in çılgın serüveni bir anlamda saçma görünebilir ama tüm bir etiği ilgilendirmektedir. "Yaşamı yanlış bir hesaba mı dayanıyordu? Mutluluğu sekiz ay sürmüştü. Hayatın gerçekliğiyle yetinmek için fazla gözüpekti onun ruhu." Mathilde de la Molle, Clélia ya da Madam de Chasteller kadar içtenlikli değildir; davranışlarını, aşkın ve mutluluğun apaçık gerçekliğinden çok kendi hakkındaki fikrine göre düzenler. Kendini sakınmak kendini yitirmekten, sevgiliye direnmek onun karşı alçakgönüllü olmaktan daha gururlu, daha yüce bir davranış mıdır? O da kuşkularıyla baş başadır ve yaşamından çok değer verdiği kendine saygısını tehlikeye atmaktadır. Kadınların yazgılarına romanesk parlaklıklarını veren, cahilliğin, önyargıların, mistikleştirmelerin arasında, tutkunun titrek ve ateşli ışığında, yaşamının hakiki sebeplerini yılmadan aramalarıdır, mutluluk ya da ölüm, yücelme ya da utanç arasında sonsuz risk almalarıdır.

Elbette kadın etrafa saldırdığı bu baştan çıkarıcılığın farkında değildir. Kendi kendini seyre dalmak, bir kişiliği oynamak daima sahici olmayan bir tavidir. Madam Grandet tam da kendini Madam Roland'la karşılaştırdığı için ona benzemediğini kanıtlar. Mathilde de la Molle'ün çekiciliğinin sürmesi, rol yaparken kendi kafasının karışmasından ve tam da yüreğine hükmettiğine inandığı anlarda çoğu kez onun tuzağına düşmesindendir. Kendi istencinden kaçtığı ölçüde bizi duygulandırır. Ancak en saf kadın kahramanlar kendilerinin bilincinde olmayanlardır. Madam de Rénal zarafetinin, Madam de Chasteller zekâsının bilincinde değildir. Yazarın ve okurun özdeşleştiği erkek âşığının en büyük sevinçlerinden biri budur. Bu gizli zenginliklerin açığa vurulmasını sağlayan tanrıktır o. Madam de Rénal'in gözlerden uzakken gösterdiği o canlılığı, Madam de Chasteller'in çevresindekilerin bilmediği o "hayat dolu, değişken, derinlikli ruh"u hayranlıkla seyreden bir tek o vardır. La Sanseverina'nın aklını takdir eden başkaları olsa da onun ruhuna en çok nüfuz eden âşığıdır. Kadının karşısında erkek seyre dalmanın verdiği zevkin tadına varır, tıpkı bir manzara ya da

tablo karşısında sarhoş olduğu gibi sarhoş olur bu zevkten. Kadın onun yüreğinde şakır ve gökyüzünü farklı tonlara boyar. Kadının ruhunu ifşa etmek erkeğin kendisini ifşa eder. Kadınların inceliklerini, duyarlılıklarını, gözüpekliklerini anlamak, kendi ruhunu ince, duyarlı, gözüpek kılmadan mümkün değildir. Kadınların duyguları bir nüanslar, istekler dünyası yaratır; bunu keşfetmek âşığı zenginleştirir. Madam de Rénal'in yanında Julien, olmaya karar verdiği o hırslı insandan başka biri haline gelir, kendini yeniden seçer. Şayet erkek kadına sadece yüzeysel bir arzu duyuyorsa, kadını baştan çıkarmak eğlendirecektir onu. Ama hayatını yeniden biçimlendiren hakiki aşktır. "Werther tarzı aşk, ruhu ... duyguya ve güzelden haz almaya açar, hangi biçim altında olursa olsun, bir abaya bile bürünmüş olsa. Zenginliklerin yokluğunda da mutluluğa ulaşmayı sağlar..." "Her şeyin bağlandığı ve her şeyin yüzünü değiştiren yaşamdaki yeni bir hedeftir o. Tutkulu aşk, daha dün icat edilmiş bir yenilik gibi bütün yüce yönleriyle doğanın tümünü erkeğin gözü önüne serer." Aşk gündelik rutini parçalar, yaşamak ya da ölmek için hiçbir nedenin var olmaması demek olan ve bu yüzden de Stendhal'in o denli büyük bir kötülük olarak gördüğü can sıkıntısını kovar. Âşığın bir hedefi vardır ve bu, her günün bir serüvene dönüşmesi için yeterlidir. Menta'nın mahzeninde gizlenerek geçirdiği üç gün Stendhal için ne kadar büyük bir zevktir! Onun romanlarında ip merdivenler, kanlı sandıklar olağanüstü olandan alınan bu tadı dile getirir. Aşk, yani kadın, varoluşun hakiki ereklere meydana çıkarır; güzelliği, mutluluğu, duyumların ve dünyanın diriliğini. Erkeğin ruhunu çekip alır ve böylelikle onu kendi ruhunun sahibi haline getirir. Âşık sevgilisiyle aynı gerilimleri, aynı tehlikeleri yaşar ve kendini programlanmış bir hayat boyunca olduğundan daha sahici bir biçimde yaşar. Julien, Mathilde'in oraya koyduğu merdivenin başında tereddüte kapıldığında, tüm yazgısını sorgular. İşte o anda kendi hakiki değerini ortaya koyar. Julien, Fabrice, Lucien dünyayı ve kendilerini kadınlar aracılığıyla, onların etkisi altında, onların davranışlarına verdikleri tepkilerle öğrenirler. Sınav, ödül, yargıç, dost, bunların hepsi olan kadın gerçekten de Stendhal'in yapıtında, bir zamanlar Hegel'in onu koymaya çalıştığı yerdedir: karşılıklı tanıma içinde başka özneye, ondan edindiği hakikati aktaran o başka bilinç. Birbirini karşılıklı olarak aşkta tanıyan mutlu çift, evrene ve zamana meydan okur, kendine yeter, mutlak olanı gerçekleştirir.

Ne var ki bu, kadının salt başkalık olmadığını, kendisinin de özne olduğunu varsayar. Stendhal hiçbir zaman kadın kahramanlarını erkek kahramanlarına göre betimlemekle yetinmez, onlara kendilerine özgü bir yazgı verir. Onun, bildiğim kadarıyla başka hiçbir romancının niyetlenmediği, daha ender bir girişimde bulunmaya yeltendiği kanısındayım. Kendini bir kadın kişiliğine yansıtmıştır. Lamiel'in üzerine, Marivaux'nun Marianne üzerine ya da Richardson'un Clarissa Harlowe'un üzerine eğildiği gibi eğilmez. Julien'in yazgısını benimsediği gibi benimser onun yazgısını da. Tam da bu nedenle, Lamiel figürü biraz kuramsal kalmaktadır, ama özel olarak anlamlıdır. Stendhal genç kızın çevresinde akla gelebilecek bütün engelleri yükseltir. Lamiel yoksuldur, köylüdür, cahildir,

her türden önyargıyla donanmış insanlar tarafından kabalıkla büyütülmüştür, ama "bu çok aptalca" sözünün etkisini tam olarak anladığı günden itibaren bütün ahlakî engelleri yolundan çeker. Tininin özgür olması merakını, tutkusunu, neşesini dalgalandıran bütün hareketlerin sorumluluğunu üstlenmesini mümkün kılar. Bu kadar kararlı bir yürek karşısında tüm maddi engeller mutlaka ortadan kalkar; onun için tek sorun, vasat bir dünyada kendine, kendi değerine layık bir yazgı biçmektir. Kendini cinayet ve ölümden gerçekleştirmesi gerekmiştir ama bu aynı zamanda Julien'e de ayrılmış olan yazgıdır. Mevcut haliyle toplumda yüce ruhlara yer yoktur: Erkekler de kadınlar da aynı alamete binmişlerdir.

Stendhal'in aynı anda hem o kadar derinden romanesk hem de kararlı bir feminist olması dikkate değerdir. Genellikle feministler her konuda evrensel olanın bakış açısını benimseyen akılcı kafalara sahiptir; oysa Stendhal kadınların özgürleşmesini yalnızca genel olarak özgürlük adına değil, bireysel mutluluk adına da ister. Aşkın bundan kaybedecek bir şeyi olmadığını düşünür; tersine, erkeğin eşiti olan kadın onu daha iyi anlayabileceği için aşk da daha hakiki olacaktır. Kuşkusuz, kadında hoşla giden bazı nitelikler ortadan kalkacaktır ama bu niteliklerin değeri onlarda dile gelen özgürlükten kaynaklanır. Özgürlük kendini başka yüzlerle açığa çıkaracaktır ve romanesk yeryüzünden kalkmayacaktır. Farklı durumların içerisine yerleştirilmiş birbirinden ayrı iki varlık, birbirinin karşısına özgür olarak çıkacaktır ve her biri başka aracılığıyla varoluşun haklılığını ararken, her zaman riskler ve vaatlerle dolu bir serüven yaşayacaklardır. Stendhal hakikate güvenir; ondan kaçtığınız an yaşarken ölürsünüz ama onun ışıldadığı yerde güzellik, mutluluk, aşk, kendi haklılığını kendinden alan bir sevinç parıldayacaktır. Bu yüzdendir ki ciddiyetin mistikleştirilmesini reddettiği kadar efsanelerin şiirini de reddeder Stendhal. İnsanın gerçekliği ona yeter. Ona göre, kadın basitçe bir insan varlığıdır. Düşlerin uydurduğu hiçbir şey ondan daha sarhoş edici olamaz.

VI

Bu örneklerde, büyük kolektif efsanelerin her bir yazarda yansıdığı görülmektedir. Kadın *ten* olarak karşımıza çıkmıştır; erkeğin *teni* kadının rahmi tarafından doğurulmuş, sevgilinin sarılmalarında yeniden yaratılmıştır. Bu yüzden kadın *doğaya* benzer, onun cisimleşmiş halidir. Hayvan, kan vadisi, tomurcuk açmış çiçek, denizkızı, bir tepeciğin eğimi olan kadın, erkeğe canlı toprak ve besi suyu verir, duyulur güzelliği ve dünyanın ruhunu sunar. *Şiirin* anahtarlarını elinde tutabilir, bu dünya ile öte dünya arasında *aracılık* yapabilir. Lütuf ve acıma, yıldız ve büyücü olarak doğaüstünün, gerçeküstünün kapısını açar. *İçkinliğe* yargılıdır, edilginliğiyle huzur ve uyum dağıtır, ama hele bu rolü bir reddecek olsun, peygamberdevidir, dev anasıdır. Her ne olursa olsun, öznenin kendini gerçekleştirmesinin aracı olan *ayrıcalıklı Başka* olarak çıkar karşımıza. Erkeğin ölçülerinden biri, onun dengesi, selameti, macerası, mutluluğudur.

Ne var ki yazarların her biri bu efsaneleri çok farklı biçimde düzenler. *Başka*, *Bir*'in seçtiği özel kendini koyma tarzına göre özel bir biçimde tanımlanır. Her erkek kendini bir özgürlük ve aşkınlık olarak olumlar ama bu sözcüklere hepsi aynı anlamı atfetmez. Montherlant için aşkınlık bir haldir. Aşkın olan kendisidir, kahramanlara özgü gökyüzünde süzülmetedir o, kadın ise yeryüzünde, onun ayakları altında yaşayıp gider. Kendisini kadından ayıran mesafeyi ölçmek onun hoşuna gider. Zaman zaman kadını kendine doğru çeker, alır, ardından atar; hiçbir zaman kadının yapışkan karanlık dünyasına doğru alçalmaz. Lawrence aşkınlığı fallusa yerleştirir; fallus yalnızca kadın sayesinde yaşam ve güçtür, dolayısıyla içkinlik iyi ve gereklidir. Yere inmemek iddiasında olan sahte kahraman, yarı-tanrı olmak bir yana erkek olmayı bile başaramaz. Kadın horgörüsü bir varlık değildir, derin bir zenginlik, sıcak bir kaynaktır, ama kişisel aşkınlıktan tümüyle vazgeçmeli ve erkeğinin aşkınlığını beslemekle yetinmelidir. Claudel de kadından aynı adanmışlığı talep eder. Onun için de erkek edimleriyle yaşamın atılımını büyütürken, kadın yaşamı koruyandır. Ama Katolik Claudel için bu dünyada olup biten her şey nafile içkinliğe batmıştır: Aşkın olan sadece Tanrı'dır. Tanrı'nın gözünde, eyleyen erkekle ona hizmet eden kadın tümüyle eşittir, yeryüzündeki durumlarının ötesine geçmek her ikisinin de kendisine düşer. Selamete kavuşmak her durumda tek başına girilen bir iştir. Breton'un gözünde cinsiyetler arası hiyerarşi tersine döner. Erkeğin kendi aşkınlığını konumlandığı eylem ve bilinçli düşünce savaşı, aptallığı, bürokrasiyi, insanî olanın olumsuzlanmasını doğuran yavan bir mistikleştirme gibi gelmektedir ona; hakikat içkinliktir, gerçekliğin opak ve salt mevcudiyetidir. Hakiki aşkınlık içkinliğe dönüşle tamamlanacaktır. Onun yaklaşımı Montherlant'inkinin tam karşıtıdır. Montherlant savaşı sever, çünkü savaşta kadınlardan kurtulunur. Breton barışı getirdiği için kadına saygı duyar; biri tin ile öznelliği birbirine karıştırır ve verili evreni yadsır. Başka, tinin dünyanın merkezinde nesnel olarak var olduğunu düşünür. Kadın, Montherlant için bir tehlikedir, çünkü onun yalnızlığını paramparça eder. Breton içinse vahiydir, çünkü onu öznelikten çekip çıkarır. Stendhal'e gelince, gördüğümüz gibi, kadın onun yapıtında neredeyse hiçbir efsane değeri taşımaz. O, kadını da bir aşkınlık olarak görür. Bu hümanist için özgürlükler ancak karşılıklı ilişkiler içinde gerçekleşir. Ona göre, yaşamın "tadı tuzu" olması için Başka'nın basitçe bir başka olması yeterlidir. "Yıldızların arasındaki denge gibi bir denge"nin arayışında değildir o, tiksinti ekmeğinden beslenmez, mucizeler beklemez, kozmos ya da şiirle iştigal etmek istemez, onun işi özgürlüklerledir.

Bunun nedeni onun kendini de yarı saydam bir özgürlük olarak yaşamasıdır. Diğerleri –ki bu çok önemli bir noktadır– kendilerini aşkınlık olarak koyarlar, ama kendi içlerindeki opak bir varlığın tutsağı olarak hissederler kendilerini. O "kırılmaz karanlık çekirdeği" kadına yansıtır. Montherlant'ın, yoğun bir samimiyetsizliğe yol açan Adlerci bir karmaşası vardır. Onun kadında cisimleştirdiği de bu iddialar ve korkular bütünüdür; kadından duyduğu tiksinti, kendisinden duymaktan korktuğu tiksintidir. Kadında ayaklar altına almaya çalıştığı

şey, kendi yetersizliğinin her zaman için mümkün kanıtıdır. Kendini kurtarmak için horgörünün yardımına sığınır. Kadın, onu ele geçirmiş olan bütün canavarları attığı çukurdur.¹³³ Lawrence'ın yaşamı onun da benzer ama daha arı bir biçimde cinsel bir karmaşayla malul olduğunu bize göstermektedir. Onun yapıtında kadının bir telafi efsanesi değeri vardır; kadın aracılığıyla, yazarın çok da emin olmadığı bir erkeklik yüceltilir. Don Cipriano'nun ayaklarının dibindeki Kate'i betimlerken, Frieda'ya karşı bir erkek zaferi kazandığını hisseder, eşinin kendisini sorgulamasını da kabul etmez. Onun hedeflerini reddedecek olsa kuşkusuz onlara olan inancını yitirecektir, kadının rolü ona güven vermektir. Montherlant'ın kendi üstünlüğünün kesinliği konusunda güvence istemesi gibi, Lawrence da kadından huzur, dinginlik, inanç ister. Her ikisi de kendisinde olmayanı talep etmektedir. Claudel'de kendi başına güven eksikliği yoktur, çekingenliği ancak Tanrı'yla baş başayken ortaya çıkar. Ayrıca onda cinsiyetler arası savaştan hiçbir iz yoktur. Erkek cesaretle kadının yükünü üstlenir. Kadın ya tahrik ya selamet imkânıdır. Breton için erkek ancak onu ele geçirmiş olan gizem sayesinde hakiki gibidir. Nadja'nın onun yöneldiği ve "kalpsiz bir çiçeğin kalbi" gibi olan yıldızı görmesi hoşuna gider. Düşleri, önsezileri, iç dilinin kendiliğinden harekete geçmesi; işte kendini istencin ve aklın denetiminin dışında olan bu faaliyetlerde tanır. Kadın, bilinçli kişiliğinden çok daha özsel olan bu örtülü mevcudiyetin elle tutulabilir imgesidir.

Stendhal'e gelince o, dingin bir biçimde kendi kendisiyle örtüşür ama kadının ona olduğu gibi onun da kadına, dağılmış varoluşunun bir suret ve yazgının birliğinde toplanması için gereksinimi vardır. Erkek, varlığa ancak kendisi başka-için olduğu zaman ulaşır, ama başkanın ona kendi bilincini ödünç vermesi de gerekir. Başka erkekler kendi benzerlerine karşı fazla ilgisizdirler, yalnızca âşık bir kadın yüreğini sevgilisine açar ve onu bütün olarak orada barındırır. Tanrı'da eksiksiz bir tanık bulan Claudel dışında, ele aldığımız bütün diğer yazarlar kadından, Malraux'nun sözcükleriyle, sadece kendilerinin tanıdığı o "benzersiz canavar"ı sevmesini isterler. İşbirliği yaparken ya da savaşırken erkekler birbirlerinin karşısına genellikleri içinde çıkarlar. Montherlant benzerleri için bir yazardır, Lawrence bir öğretinin savunucusu, Breton bir okulun önderi, Stendhal ise bir diplomat ya da zeki bir erkektir. Bir erkekte muhteşem ya da zalim bir prensi, ötekinde kaygılandırıcı bir kır tanrısını, bir başkasında tanrıyı ya da güneşi veya "Sfenks'in ayaklarının dibinde yıldırım çarpmış bir erkek gibi karanlık ve soğuk"¹³⁴ bir varlığı ve yine bir diğerinde bir baştan çıkarıcıyı, büyüleyici birini, bir âşığı açığa çıkaran hep kadındır.

133 Stendhal, Montherlant'ın gönlünü eğlendiren zalimlikleri önceden yargılamıştır: "Kayıtsızlıkla nereye kadar? Aşk hazzı, ama korkular olmadan. Korkular hep kendi meziyetleri konusunda kendini ikna etmeye ihtiyacı olan küçük bir ruhtan kaynaklanır."

134 *Nadja*.

Bu yazarların her biri için ideal kadın, erkeği kendisine açıklama yetisine sahip olan *Başka'yı* en doğru biçimde cisimleştiren kadın olacaktır. Güneş insanı olan Montherlant kadında salt hayvansallık arar. Fallik Lawrence kadından genel olarak kadın cinselliğini kendinde özetlemesini ister. Claudel onu ruh eşi olarak tanımlar. Breton doğada kök salmış olan Mélusine'i sever, umudu çocuk-kadındadır. Stendhal sevgilisinin zeki, kültürlü, özgür bir akla ve ahlaka sahip, kıscası kendi eşiti olmasını arzu eder. Ama erkeğin eşiti olan kadına, çocuk-kadına, ruh eşine, cinsel-kadına, kadın hayvana yeryüzünde ayrılmış olan biricik yazgı hep erkektir. Kadın aracılığıyla kendini arayan ego hangisi olursa olsun, ancak kadın buna yardım etmeye razı olduğu ölçüde kendine ulaşabilir. Her durumda, kadından kendisini unutmaması ve aşk talep edilmektedir. Montherlant erkeklik gücünü ölçmesine izin veren kadından erkilenmeye rıza gösterir. Lawrence onun uğruna kendisinden vazgeçen kadına ateşli bir ilahi sunar. Claudel kendini erkeğe tabi kılarak Tanrı'ya da tabi olan vassalı, hizmetkâr, adanmış kadını yüceltir. Breton kadının insanlığı kurtarmasını umut eder, çünkü kadın çocuğuna ve sevgilisine en eksiksiz sevgiyi vermeye muktedirdir ve Stendhal'de bile kadın kahramanlar erkek kahramanlardan daha heyecan vericidirler, çünkü kendilerini tutkularına daha çılgın bir şiddetle teslim ederler; tıpkı Prouhèze'in Rodrigue'in kurtuluşuna katkıda bulunduğu gibi, erkeğin yazgısını gerçekleştirmesine yardım ederler. Stendhal'in romanlarında kadınların âşıkalarını mahvolmaktan, zindandan ya da ölümden kurtardığı çoktur. Montherlant ve Lawrence kadının adanmışlığını bir görev olarak talep eder. Daha az kibirli olan Claudel, Breton ve Stendhal bu adanmışlığa cömert bir tercih olarak hayranlık duyarlar, onu hak ettiklerini ileri sürmeden arzu ederler, ama yapıtların tümü, erkeklerin kadından, –şaşırtıcı *Lamiel* dışında– Comte'un hayranlık duyduğu ve kadına dayattığı o özgeciliği [altruisme] beklediklerini ortaya koymaktadır. Comte'a göre de bu özgecilik aynı anda hem apaçık bir aşağı konumu hem de ikircikli bir üstünlüğü oluşturmaktadır.

Örnekleri artırabiliriz. Hepsi de bizi aynı sonuçlara götürecektir. Kadını tanımlarken her yazar kendi genel ahlak anlayışını ve kendine ilişkin özel düşüncesini tanımlamaktadır. Ayrıca, dünyaya bakışıyla kendi bencil düşüleri arasındaki mesafeyi de çoğu kez kadına yükler. Bir romanın bütününde kadın ögesinin hiç olmayışı ya da önemsiz oluşu kendi başına semptomatiktir, ama Lawrence'ta olduğu gibi, bu öge *Başka'nın* bütün yüzlerini kendinde özetlediğinde, bu çok büyük bir önem taşır. Yazarın, kadının yaşamının bireysel serüvenine ilgi duymasına karşın onu yine de sadece başka olarak kavraması da önem taşır ki Stendhal'in yaptığı budur. Bizim dönemimizde olduğu gibi herkesin özel sorunlarının ikinci planda kaldığı bir dönemde bu önemini yitirir. Bununla birlikte, kendi ötesine geçmek için de olsa, her erkeğin hâlâ kendi bilincine varmaya gereksinimi olduğu ölçüde, başka olarak kadın da hâlâ önemli bir rol oynamaktadır.

Üçüncü Bölüm

Kadın efsanesinin edebiyatta önemli bir rolü vardır. Peki gündelik yaşamda ne kadar önemlidir? Bireysel alışkanlıkları ve davranışları ne ölçüde etkiler? Bu soruları yanıtlamak için bu efsanenin gerçeklikle ilişkilerini belirlemek gerekir.

Çeşitli efsane türleri vardır. İnsanlık durumunun değişmez bir yönünü, yani insanlığın iki birey kategorisine “bölünmesi”ni yücelten bu efsane durağandır. Deneyim içinde kavranan ya da deneyimden hareketle kavramsallaştırılan bir gerçekliği Platoncu bir gökyüzüne yansıtır; olgunun, değer, imlemenin, mefhumun, empirik yasanın yerine aşkın, zamansız, değişmez, zorunlu bir İde’yi geçirir. Bu ide bütün itirazları savuşturur, çünkü verili olanın ötesinde yer alır, mutlak bir hakikatle donatılmıştır. Böylece efsanelere dayalı düşünce, kadınların dağınık, olumsal ve çoklu varoluşunun karşısına, biricik ve donmuş Öncesiz Sonrasız Kadın’ı çıkarır. Bu kadının tanımı etten kemikten kadınların davranışlarıyla çelişecek olursa, hatalı olan bu kadınlardır. Kadınlığın bir kendinelik olduğu değil, kadınların kadınsı olmadığı ilan edilir. Deneyimin yalanlamaları efsane karşısında etkisizdir. Bununla birlikte, efsanenin kaynağı bir şekilde deneyimdir. Dolayısıyla kadının erkekten başka olduğu doğrudur ve bu başkalık arzuda, sarılmalarda, aşkta somut olarak deneyimlenir ama gerçek ilişki karşılıklıdır; bu niteliğiyle sahici dramlara yol açar. Erotizm, aşk, dostluk ve bunların alternatifi olan hayal kırıklığı, nefret, rekabet süreçlerinde, her biri kendini özel olarak gören bilinçler arasındaki mücadeledir karşılıklı ilişki, karşılıklı olarak birbirini olumlayan özgürlüklerin tanınmasıdır, düşmanlıktan suç ortaklığına sonsuz geçiştir. Kadın’ı koymak, karşılıklılığa dayanmayan mutlak

Başka'yı koymak ve böylelikle deneyime karşın onun bir özne, bir benzer olduğunu yadsımaktır.

Somut gerçeklikte kadınlar çeşitli yönleriyle görünürler ama kadın hakkında inşa edilmiş efsanelerin her biri onu bütünüyle özetlediğini ileri sürer. Her biri kendisini biricik olarak görür. Bunun sonucu, ortada birbiriyle bağdaşmayan birçok efsanenin olması ve Kadınlık idesinin tuhaf tutarsızlıkları karşısında erkeklerin düş görmeye devam etmesidir. Bütün kadınlar her biri biricik Hakikat'ı barındırdığı iddiasında olan bu arketiplerin birçoğundan pay aldığı için, erkekler de eşleri karşısında insanın aynı anda hem sarışın hem esmer olabileceğini anlayamayan sofistlerin o eski şaşkınlığı içinde bulurlar kendilerini. Mutlak olana geçiş zaten toplumsal temsillerde de ifadesini bulur. Tıpkı çocuksu zihniyette ilişkilerin şeyler halinde sabitleştirildiği gibi, bu temsillerde de kolayca ilişkiler sınıflar halinde, işlevler tipler halinde dondurulur. Örneğin, merkezinde babanın mülkünün korunması yatan patriyarkal toplum, malları ellerinde bulunduran ve onları devreden bireylerin yanı sıra o malları sahiplerinin elinden alan ve dolaşıma sokan erkek ve kadınların varlığını da zorunlu olarak içerir. Bu erkekler –maceraperestler, dolandırıcılar, hırsızlar, spekülâtörler– genellikle topluluk tarafından kabul edilmez, kadınlar ise erotik cazibelerini kullanarak, meşruiyet sınırlarının dışına çıkmadan genç erkekleri ve hatta aile babalarını mülklerini dağıtmaya razı etme imkânına sahiptir. Onların servetlerine el koyarlar ya da miraslarını ele geçirirler. Bu kötülük olarak görüldüğü için, bu rolü oynayanlar “kötü kadınlar” olarak adlandırılır. Aslında, bir başka evde –babalarının, erkek kardeşlerinin, kocalarının, sevgililerinin evinde– bu kadınlar tersine koruyucu melek olarak ortaya çıkabilirler. Zengin para babalarını soyan bir saraylı fahişe, ressam ve yazarlar için bir hamidir. Aspasia ya da Madam de Pompadour'un kişiliğinin muğlak olduğu, somut bir deneyim çerçevesinde kolayca anlaşılabilir. Ne var ki kadın, Peygamberdevesi, Kankurutan Otu, İblis olarak ortaya koyulduğunda, onun ayrıca Esin Perisi, Ana Tanrıça, Beatrice de olduğu ortaya çıkarsa akıllar karışır.

Toplumsal temsiller ve başka şeylerin yanı sıra toplumsal tipler genellikle ikili karşıtlıklarla tanımlandığından, çiftanlamlılık Öncesiz Sonrasız Kadın'ın içsel bir özelliği gibi görünecektir. Kutsal annenin bağlaştığı zalim üvey annedir, melek genç kızın ki ise sapkın bakire. Bu yüzdendir ki Anne'nin kimi zaman Yaşam kimi zaman ise Ölüm olduğu, kimi zaman bütün bakirelerin saf olduğu kimi zaman da şeytana yazgılı ten olduğu söylenecektir.

Açıktır ki topluma ya da bireylere, birbirinin karşıtı olan iki birleştirme ilkesi arasında yaptıkları seçimi gerçeklik dayatmaz. Her dönemde, her somut durumda toplum da birey de kendi gereksinimlerine göre karar verir. Pek çok kez, bağlı oldukları kurumları ve değerleri benimsedikleri efsaneye yansıtırlar. Örneğin kadının ev kadını olmasını talep eden paternalizm onu duygu, içsellik, içkinlik olarak tanımlar. Oysa her var olan aynı anda hem içkinlik hem aşkinliktir. Kadına hiçbir hedef sunulmadığında ya da herhangi bir hedefe ulaşması

engellendiğinde, zafer kazanma imkânından yoksun bırakıldığında, aşkınlığı nafile bir şekilde geçmişe düşer, yani yeniden içkinliğe saptır. Bu patriyarkada kadına biçilen kaderdir, ama nasıl ki kölelik kölenin doğal yönelimi değilse, bu da hiçbir şekilde onun doğal yönelimi değildir. August Comte'ta bu efsanenin gelişimini açık biçimde görebiliriz. Kadını 'Özgecilik'le özdeşleştirmek, kadının fedakârlığını erkeğe mutlak bir hak olarak tanımaktır, kadına kategorik bir görev-varlık dayatmaktır.

Efsaneyi bir imlemenin kavranmasıyla karıştırmamak gerekir. İmleme nesneye içkindir, canlı bir deneyim içinde bilinçte açığa çıkar; oysa efsane her tür bilinçlenmeden kaçan aşkın bir İde'dir. Michel Leiris *L'Âge d'homme*'da [Erkek Çağı] kadın organlarını nasıl gördüğünü betimlerken bize kimi imlemeler iletir, herhangi bir efsane geliştirmez. Kadın bedeni karşısında hayranlığa kapılmak ya da âdet kanından iğrenmek, somut bir gerçekliğin kavranışıdır. Kadın teninin şehvî niteliklerini ortaya çıkaran bir deneyimin efsaneyle hiçbir ilgisi yoktur. Bu nitelikleri çiçeklere ya da çakıtaşlarına benzeterek anlatmaya yeltenmek de efsanenin alanına geçildiği anlamına gelmez. Ama Kadını'n Ten olduğunu, Ten'in ise Gece ve Ölüm olduğunu ya da Kozmos'un bir harikası olduğunu söylemek, yeryüzünün hakikatini geride bırakıp boş bir gökyüzüne doğru kanatlanmaktır. Çünkü erkek de kadın için tendir ve kadın tensel nesneden başka bir şeydir, ten herkes için ve her tekil deneyimde özel imlemelere bürünür. Aynı şekilde kadının –tıpkı erkek gibi– kökleri doğada yatan bir varlık olduğu tümüyle doğrudur. O, erkekten daha çok türünün kölesidir, hayvansallığı çok daha aşikârdır, ama erkekte olduğu gibi kadında da varoluş verili olan gerçekliği üstlenir, kadın da insan evreninin bir parçasıdır. Onu Doğa'yla bir tutmak basit bir önyargıdır.

Efendiler kastının bu kadar işine yarayan çok az efsane vardır. Onun tüm ayrıcalıklarını haklı çıkarır ve hatta ona bu ayrıcalıkları suistimal etme yetkisi verir bu efsane. Erkeklerin, kadının fizyolojik yazgısı olan acıları ve yükleri hafifletme kaygısı duymasına gerek yoktur, ne de olsa bunları "Doğa istemiştir". Kadının durumunun sefaletini daha da artırmak, örneğin onun her tür cinsel haz hakkını yadsımak ve onu bir yük hayvanı olarak kullanmak için gerekçe olarak kullanırlar bunları.'

Bütün bu efsaneler içinde, erkeklerin yüreğinde kadının "gizemi" efsanesi kadar kök salmış olanı yoktur. Pek çok yararı vardır bu efsanenin. Her şeyden önce açıklanamaz gibi görünen her şeyi, hiçbir bedeli olmaksızın açıklamayı mümkün kılar. Karşısındaki kadını "anlamayan" erkek, öznel bir tanımın eksikliğinin yerine nesnel bir direnci geçirmekten son derece mutludur; kendi cahilliğini

1 Bkz. Balzac, *Physiologie du mariage* [Evliğin Fizyolojisi]: "Onun mırıldanmalarından, bağırsıklarından, acılarından hiç endişelenmeyin; doğa onu biz kullanalım diye ve çocukları, üzüntüleri, erkeğin sillelerini ve verdiği acıları taşıması için yaratmıştır. Sert olduğunuz için kendinizi suçlamayın. Uygur denen bütün ulusların yasalarında, erkekler kadınların yazgısını düzenleyen kuralların başına şu kanlı söz yazmıştır: 'Vae victis! (Yenilenlere acımayın!)' Gücsüzlerin bahtsızlığı!"

kabul etmek yerine, kendi dışındaki bir gizemin mevcudiyetini kabul eder. İşte size hem tembelliği hem kibri pohpohlayan bir aldatmaca! Vurgun bir yürek böylece çeşitli düş kırıklıklarından kaçınmış olur. Sevgilisi kaprisli davranıyorsa, söyledikleri aptalcaysa, gizem bunların bahanesi olarak işe yarar. Ayrıca gizem sayesinde, Kieregaard'ın olumlu anlamda sahip olmaktan alabildiğine daha tercih edilir bulunduğu o olumsuz ilişki sürüp gider, canlı bir bilmece karşısında erkek tek başına kalır, düşleriyle, umutlarıyla, korkularıyla, aşkıyla, kibriyle tek başına. Kötülükten mistik esrimeye kadar uzanabilen bu öznel oyun birçok erkek için bir insan varlığıyla kurulan sahici bir ilişkiden daha çekicidir. Peki bu denli kârlı bir yanılsama hangi temellere dayanmaktadır?

Kuşkusuz, bir anlamda gizemlidir kadın, Maeterlinck'in sözleriyle "herkes kadar gizemli". Herkes yalnızca kendisi için öznedir, herkes içkinliği içinde yalnızca kendini kavrayabilir. Bu bakış açısından, başka her zaman bir gizemdir. Erkeklerin gözünde, kendi-için olanın opaklığı kadın başkada daha alenidir; hiçbir duygudaşlık erkeklerin onun özel deneyimine nüfuz etmelerini sağlamaz. Kadının erotik hazzının niteliği, âdet görmenin zahmetleri, doğum yapmanın acıları konusunda cahil kalmaya mahkûmdurlar. Aslında, gizem karşılıklıdır. Başka olarak, hem de erkek cinsiyetinden bir başka olarak, her erkeğin yüreğinde kendi içine kapalı ve kadının nüfuz edemeyeceği bir mevcudiyet vardır; kadın erkeğin erotizminin ne olduğunu bilmez. Ama saptamış olduğumuz evrensel kurala göre, erkeklerin dünyayı düşünmek için kullandığı kategoriler *onların bakış açısından ve mutlaklar olarak* oluşturulmuştur. Her zaman olduğu gibi bu durumda da erkekler karşılıklılığı bilmez. Erkek için gizem olan kadın, kendi içinde gizem olarak görülür.

Doğrusunu söylemek gerekirse kadının durumu, onu bu şekilde görülmeye özel olarak elverişli kılar. Fizyolojik yazgısı çok karmaşıktır, kendisi bile bu yazgıya kendisine yabancı bir hikâye gibi katlanır.; Onun için bedeni kendisinin açık bir ifadesi değildir, kendini ondan yabancılaşmış hisseder. Bütün bireylerde fizyolojik yaşamı psişik yaşama bağlayan bağ ya da daha doğrusu bir bireyin olgusallığı ile onu üstlenen özgürlük arasındaki ilişki, insanlık durumunun içerdiği en güç bilmecedir. Kadında ise bu bilmece kendini en kaygılandırıcı biçimde ortaya koyar.

Ne var ki gizem dediğimiz şey ne bilincin öznel yalnızlığıdır ne de organik yaşamın gizi. Bu sözcük gerçek anlamına iletişim düzleminde kavuşur. Arı bir sessizliğe ya da karanlığa, mevcut olmamaya indirgenemez, kendini açığa çıkarmayı başaramadan kekeleyen bir mevcudiyeti ima eder. Kadının gizem olduğunu söylemek, onun sustuğunu değil, dilinin anlaşılmadığını söylemektir. Oradadır ama tüllerin altına gizlenmiştir. Bu kesinliksiz görüntülerin ötesinde varolur. Kimdir o? Bir melek mi, iblis mi, esinli biri mi, bir oyuncu mu? Ya bu soruların keşfedilmesi olanaksız yanıtları olduğu varsayılır ya da daha çok, hiçbir yanıtın yeterli olmadığı, çünkü kadın varlığının bir muğlaklıkla malul olduğu. Yüreğinin derinliklerinde kendisi için de tanımlanamazdır kadın, bir sfenkstir o.

İşin aslı şudur ki *kim olduğuna* karar vermek kadın için sıkıntı yaratan bir durum olacaktır. Bu sorunun bir yanıtı yoktur ama mesele, gizli hakikatin kavranamayacak kadar değişken olması değildir, bu alanda bir hakikatin olmamasıdır. Var olan yaptıklarından ibarettir, mümkün olan gerçek olanın sınırlarını aşmaz, öz varoluştan önce gelmez. Arı özneliği içinde insan varlığı *hiçbir şey değildir*. Edimleriyle ölçülür. Bir köylü kadının iyi ya da kötü bir çalışan olduğunu, bir oyuncu kadının yetenekli olup olmadığını söyleyebiliriz ama bir kadını içkin mevcudiyetiyle ele aldığımızda, kesinlikle hiçbir şey söyleyemeyiz, her tür nitelemenin berisindedir o. Oysa aşk ya da evlilik ilişkilerinde, kadının tebaa ve başka olduğu bütün ilişkilerde, kadın içkinliği içinde kavranmaktadır. Yoldaş kadının, iş arkadaşı kadının, iş ortağı kadının gizemden uzak olması çarpıcıdır. Buna karşılık tebaa erkek olduğunda, örneğin kendinden daha yaşlı, daha zengin bir kadın ya da erkek karşısında bir oğlan çocuk özsel olmayan nesne gibi görüldüğünde, o da bir gizeme bürünür. Bu da bize, kadın gizeminin ekonomik nitelikli altyapısını gösterir. Bir duygu da hiçbir şey *değildir*. “Duygular alanında, gerçek olan hayali olandan ayırt edilemez,” diye yazar Gide. “Sevmek için, sevdiğini hayal etmek yeterlidir; aynı şekilde sevdiğimiz zaman da kendimize sevdiğimizi hayal ettiğimizi söylemek, derhal biraz daha az sevmemiz için yeterlidir...” Hayali olan gerçek olandan ancak davranışlarla ayırt edilir. Aşkını etkin bir biçimde gösterebilen, bu dünyada ayrıcalıklı bir konuma sahip olan erkektir; pek çok kez kadının bakımını üstlenir ya da en azından ona yardım eder, evlenmekle ona toplumsal bir konum sağlar, ona armağanlar verir. Erkeğin ekonomik ve toplumsal bağımsızlığı, girişimlerde bulunmasına ve icatlar yapmasına izin verir. Madam de Villeparisis’ten ayrı kaldığında, onunla buluşmak için yirmi dört saat süren yolculuklar yapan Mösyö de Norpois’dır. Çoğunlukla erkek meşguldür, kadınınsa hiçbir işi yoktur. Onunla geçirdiği zamanı erkek ona *verir*; diğeri alır. Zevkle, tutkuyla mı ya da sadece vakit geçirmek için mi? Kadın bu iyilikleri aşkı için mi kabul ediyordu, çıkarı için mi? Kocayı mı sevmektedir, evliliği mi? Elbette, erkeğin sunduğu kanıtlar da muğlaktır. Şunu veya bunu kadına vermesi aşktan mıdır, merhametten mi? Ne var ki erkekle girdiği alışverişten kadın genellikle kârlı çıkarken, kadınla girdiği alışveriş erkek için ancak kadını sevdiği ölçüde kârlıdır. Bu yüzden erkeğin genel tavrından bağlılık derecesi aşağı yukarı kestirilebilir. Oysa kadının kendi duygularını ölçme yolu yoktur; ruh haline göre duyguları konusunda farklı bakış açılarına sahip olacaktır ve bunlara edilgin biçimde katlanacağı için hiçbir yorum bir diğerinden daha doğru olmayacaktır. Pek nadir olarak ekonomik ve toplumsal ayrıcalıkları elinde tutan kadın olduğunda, gizem tersine döner. Bu da gizemin şu ya da *bu* cinsiyete değil, bir duruma bağlı olduğunu çok iyi göstermektedir. Kadınların çoğunluğu için aşkınlığın yolları kapalıdır. Hiçbir şey *yapmadıkları* için, *kendilerini* de hiçbir şey *yapmazlar*; sonsuza dek kendilerine, ne *olabilirlerdi* diye sorarlar ki bu da onları ne *olduklarını* sormaya yöneltir. Nafile bir sorgulamadır bu; erkeğin bu gizli özü keşfetmeyi başaramaması, düpedüz öyle bir özün var olmamasındandır.

Dünyanın kıyısında tutulan kadın kendini bu dünya aracılığıyla nesnel olarak tanımlayamaz ve gizemi sadece bir boşluğun üstünü örter.

Bunun ötesinde, bütün ezilenler gibi kadının da kendi nesnel imgesini bile- rek isteyerek gizlediği olur. Köle olsun, hizmetkâr ya da yerli olsun, bir efendi- nin kaprislerine bağımlı olan herkes onun karşısına değişmeyen bir gülümseme ya da gizemli bir kayıtsızlıkla çıkmayı öğrenmiştir; gerçek duygularını, gerçek davranışlarını özenle gizler. Kadına da ergenlikten itibaren erkeklere yalan söy- lemesi, hileye ve dolambaçlı yollara başvurmaya öğretilir. Onlara ödünç alınmış yüzlerle yanaşır; ihtiyatlıdır, ikiyüzlüdür, oyuncudur.

Ne var ki efsanelere dayalı düşüncenin tanıdığı Kadınlık Gizemi daha derin bir gerçekliktir. Aslında mutlak Başka efsanesi bu gizemi dolaysız bir biçimde içerir. Özsel olmayan bilincin de Cogito' işlemini uygulayabilen yarı saydam bir öznel olduğunu kabul edersek, aslında onun da egemen olduğunu ve özsel ola- na dönüştüğünü kabul etmiş oluruz. Her tür karşılıklılığın imkânsız gibi gö- rünmesi için Başka'nın kendisi için de bir başka olması, kendi öznelliğinin bile başkalıktan etkilenmiş olması gerekir. Salt içkin varoluşu içinde, bilinç olarak yabancılaşmış olan bu bilinç elbette Gizem olacaktır. Kendi-için Gizem olaca- ğından, kendinde de Gizem olacaktır, mutlak Gizem olacaktır. Kendilerini sak- lamalarından gelen gizin ötesinde Siyah insan ya da Sarı insan gizemi de böyle oluşur, zira mutlak biçimde özsel olmayan Başka olarak görülürler. Şunu belirt- mek gerekir ki ortalama Avrupalıyı fazlasıyla şaşırtan Amerikan yurttaşı yine de "gizemli" olarak görülmez. Daha alçakgönüllü bir biçimde, Avrupalı onu "an- lamadığını" temin eder. Aynı biçimde kadın da erkeği her zaman "anlamadığı" halde erkeklik gizemi diye bir şey yoktur. Bunun nedeni zengin Amerikanın veya erkeğin Efendi'nin tarafında olması, Gizem'inse kölenin bir özelliği olmasıdır.

Açıktır ki Gizem'in olumlu gerçekliği konusunda ancak samimiyetsizliğin alacakaranlığında düş görülebilir. Kimi aykırı sınırlar gibi Gizem de onu sabit- leştirmeye çalıştığınız an dağılır. Edebiyat "gizemli" kadın portreleri çizmekte hep başarısız olmuştur. Bu kadınlar sadece bir romanın başında, tuhaf, esrarlı varlıklar olarak ortaya çıkar, ama hikâye yarım kalmadığı sürece, sonunda gizle- rini ele verirler ve o zaman da tutarlı ve yarı saydam kişilikler haline gelirler. Ör- neğin Peter Cheyney'nin kitaplarında kahraman sürekli olarak kadınların öngö- rülemez kaprislerine şaşıır. Onların nasıl davranacağı asla kestirilemez, bütün hesapları boşa çıkarırlar; oysa yaptıklarının arkasında yatan nedenler okurların gözünde açıklığa kavuştuğunda, son derece basit mekanizmalar gibi görünürler. Bir tanesi casustur, bir başkası hırsız; entrika ne kadar ustalıkla olursa olsun her zaman bir anahtar vardır ve, yazar istediği kadar yetenekli olsun, istediği kadar geniş bir hayal gücüne sahip olsun, olaylar zaten başka türlü gelişemez. Gizem

2 Cogito ergo sum: Düşünüyorum öyleyse varım. Descartes'in bu sözü, metodik şüphe yoluyla dü- şünmeden varlığa ulaşmanın ifadesidir. -Çn.

hiçbir zaman bir seraptan başka bir şey değildir, onu kuşatmaya çalıştığınız an ortadan kaybolur.

Böylece efsanenin büyük ölçüde, erkeğin onu kullanma biçimiyle açıklanabileceğini görüyoruz. Kadın efsanesi bir lüktür. Ancak erkek, gereksinimlerinin yakıcı etkisinden kurtulduğunda ortaya çıkar. İlişkiler ne kadar somut olarak yaşanırsa o kadar az idealize edilirler. Eski Mısır'daki fellahların, bedevi köylülerinin, Ortaçağ artizanlarının, çağımızın işçilerinin, çalışmanın ve yoksulluğun zorunlulukları içinde, eşleri olan özel kadınlarla, onları iyicil ya da kötücül bir havaya büründüremeyecek kadar tanımlanmış ilişkileri vardır. Kadınlığa ak ya da kara heykeller dikenler, düş kuracak boş vakti olan dönemler ve sınıflardır. Ancak lüksün bir kullanımı da vardır, bu düşler çıkarların emrindedir. Kuşkusuz, efsanelerin büyük bir bölümünün kökleri, erkeğin kendi varoluşuna ve yatırım yaptığı dünyaya karşı kendiliğinden tutumunda yatar. Ama aşkın İde'ye doğru deneyimin ötesine geçilmesi, patriyarkal toplum tarafından kendini haklı çıkarma hedefiyle bilinçli olarak gerçekleştirilmiştir. Bu toplum efsaneler aracılığıyla bireylere yasalarını ve törelerini imgelerle ve duyulur biçimde dayatıyordu, kolektif buyruk her bir bilince efsane biçiminde sızıyordu. Dinler, gelenekler, dil, masallar, şarkılar, sinema aracılığıyla efsaneler, maddî gerçekliklerin en katı etkilerine maruz kalmış varoluşlara kadar nüfuz eder. Herkes bu efsanelerden kendi alçakgönüllü deneyimlerini yüceltecek biçimde yararlanabilir. Sevdigi kadın tarafından aldatılmış olan erkek onun azgın bir dölyatağı olduğunu ilan eder, kendi iktidarsızlığını takıntı haline getirmiş bir diğeri için kadın Peygamberdevesi'dir, bir başkası karısının yanında olmaktan hoşnuttur; o zaman kadın Uyum'dur, Dinginlik'tir, besleyici Toprak'tır. Erkeklerin çoğunda rastlanan ucuz bir sonsuzluk zevki, kullanışlı bir mutlak hevesi, efsaneler tarafından karşılanır. En ufak bir duygu, önemsiz bir anlaşmazlık, zamansız bir İde'nin yanılması haline gelir. Bu yanılama erkeğin kibrini hoş bir biçimde okşar.

Efsane, ciddiyet ruhunun gözü kapalı biçimde içine düştüğü sahte nesnellik tuzaklarından biridir. Burada bir kez daha söz konusu olan, yaşanmış deneyimi ve onun gerektirdiği özgür yargıları donmuş bir putla ikame etmektir. Kadın efsanesi, özerk bir varolanla kurulan sahici bir ilişkinin yerine bir serabın hayranlık içinde hareketsizce seyredilmesini geçirir. "Serap! Serap! Onları kavrayamadığımıza göre öldürmek gerekir ya da rahatlatmak, bilgilendirmek, mücevher zevkinden vazgeçirmek, gerçek anlamda eşitimiz olan eşlerimiz, yakın dostlarımız, burada ve şimdi ortaklarımız haline getirmek, başka türlü giydirmek, saçlarını kesmek, onlara her şeyi söylemek..." diye haykırır Laforgue. Erkek kadını bir simge kılığına büründürmekten vazgeçseydi hiçbir şey kaybetmezdi, tam tersine. Kolektif ve yönlendirilmiş düşler -klişeler-, yaşayan gerçeklik yanında pek yoksul ve tekdüze kalır. Gerçek bir hayalperest ya da şair için gerçeklik, bayatlamış bir fanteziden çok daha verimli bir kaynaktır. Kadını en büyük içtenlikle sevmiş olan çağlar ne saraylı aşkının feodalitesidir ne de kibar 19. yüzyıl. Erkeklerin kadınları benzerleri olarak gördüğü dönemlerdir, örneğin 18.

yüzyıldır; ancak o zaman kadınlar gerçekten romanesk kişilikler olarak ortaya çıkar. Bunu görmek için *Les Liasons dangereuses*'ü [Tehlikeli İlişkiler], *Le Rouge et le Noir*'ı [Kızıl ve Kara], *L'adieu aux armes*'ı [Silahlara Veda] okumak yeter. Laclos'un, Stendhal'in ve Hemingway'in kadın kahramanları hiçbir gizem taşımaz, ama bu yüzden daha az çekici değildirler. Kadının bir insan varlığı olduğunu kabul etmek, erkeğin deneyimini yoksullaştırmak değildir. Özneler arasılığı içinde kavranırsa bu deneyim çeşitliliğinden, zenginliğinden, yoğunluğundan hiçbir şey yitirmez. Efsaneleri reddetmek cinsiyetler arasındaki tüm dramatik ilişkileri yıkmak, kadın gerçekliği aracılığıyla erkeğin gözünde sahici biçimde açığa vurulan imlemeleri yadsımak anlamına gelmez. Şiiri, aşkı, macerayı, mutluluğu düşleri ortadan kaldırmak değildir bu, yalnızca davranışların, duyguların, tutkuların hakikate dayanmasını istemektir.³

“Kadın kayboluyor. Kadınlar nerede? Günümüzün kadınları kadın değil.” Bu gizemli sloganların ne anlama geldiğini gördük. Erkeklerin –ve bu gözlerle bakan kadınlar birliğinin– gözünde, “hakiki kadın” olmak için ne kadın bedene sahip olmak ne de sevgili ve anne olarak dışı işlevini üstlenmek yeterlidir. Özne cinsellik ve annelik aracılığıyla özerkliğini talep edebilir, “hakiki kadın” ise kendini Başka olarak kabul edendir. Günümüzün erkeklerinin tutumunda, kadında acılı bir parçalanma yaratan bir ikiyüzlülük vardır. Kadının benzerleri ve eşitleri olmasını büyük ölçüde kabul etmektedirler; bununla birlikte onun özel olmayan olarak kalmasını talep etmeyi sürdürmektedirler. Kadın için bu iki yazgı uzlaştırılabilir değildir. Kendini tam olarak hiçbirine uyarlayamadan ikisi arasında tereddüt eder, dengeye kavuşamamasının nedeni de budur. Erkek için kamusal yaşamla özel yaşam arasında hiçbir kopukluk yoktur. Eylemle ve çalışmayla dünyaya tutunduğunu ne kadar olumlarsa o kadar erkeksi görünür; onun insanî değerleriyle yaşamsal değerleri birbirine karışmıştır. Buna karşılık kadının kendi başarıları kadınlığıyla çelişir, çünkü “hakikî kadın”dan kendini nesne haline getirmesi, Başka olması istenir. Erkeklerin duyarlılığının, hatta cinselliğinin bu konuda değişime uğruyor olması çok muhtemeldir. Artık yeni bir estetik doğdu bile. Düz göğüslü ve dar kalçalı olma modası –güzel oğlan-kadın modası– kısa sürmüş olsa bile geçmiş yüzyılların dolgunluk idealine geri dönülmedi. Kadın bedeninden tensel olması bekleniyor ama ölçülü bir şekilde; ince olmalı, yağlı ve ağır olmamalı; kash, esnek, sağlıklı olmalı ve aşkınlığa işaret etmeli. Serada yetişmiş bir bitki gibi beyaz olması değil, evrensel güneşin karşısına çıkmış, bir işçinin bedeni gibi bronzlaşmış olması tercih ediliyor. Kadın gysileri pratik hale geldiği halde, kadının cinsiyetsiz görünmesine yol açmadı,

3 Laforgue kadın hakkında ayrıca şöyle der: “Onu köleliğe, tembelliğe mahkûm ettiğimiz, ona cinselliğinden başka hiçbir uğraş ve silah bırakmadığımız için, azmanlaşmış ve Kadın haline gelmiştir... onun azmanlaşmasına izin verdik; dünyaya bizim için gelmiştir... Ne yazık ki bunların hiçbirisi doğru değildir... Şimdiye kadar kadınlı bebekle oynar gibi oynadık. Yeterince uzun sürdü bütün bunlar!...”

tersine kısa etekler bacaklara ve kalçalara geçmişte olduğundan daha çok değer kazandırdı. Çalışmanın kadını erotik cazibesinden yoksun bırakması için hiçbir neden yoktur. Kadını aynı anda hem toplumsal bir kişilik hem de tensel bir av olarak kavramak huzursuz edici olabilir. Peynet'nin yakın zamanda çıkmış bir karikatür dizisinde,⁴ nikâhı kıyacak olan güzel kadın belediye başkanının cazibesine kapıldığı için verdiği sözden geri dönen genç bir nişanlı vardı. Bir kadının bir "erkek işi" yaptığı halde yine de arzu edilebilir olması, uzun süre boyunca açık saçık sayılabilecek fıkraların konusunu oluşturdu. Yavaş yavaş bu durum skandal niteliğini yitirdi ve alayların keskinliği azaldı; şimdi yeni bir erotizm biçimi doğmakta gibi görünüyor. Belki bu da yeni efsaneler doğuracak.

Kesin olan bir şey varsa o da günümüzde, aynı anda hem özerk birey konumunu hem de kadınlık yazgısını üstlenmenin kadınlar için çok zor olduğudur. Onların kimi zaman "kayıp cinsiyet" olarak görülmesine yol açan sakarlıkların ve sıkıntıların kaynağı budur. Ayrıca kör bir köleliğe katlanmanın özgürleşmeye çalışmaktan daha kolay olduğu kuşku götürmez. Ölüler de toprağa canlılardan daha iyi uyum sağladılar. Her ne olursa olsun, geçmişe dönmek istenir olmadığı gibi artık mümkün de değildir. Umulabilecek şey, erkeklerin de ortaya çıkmakta olan durumu kayıtsız şartsız kabullenmesidir, kadın ancak o zaman bu durumu parçalanmadan yaşayabilecektir. İşte o zaman Laforgue'un dileği yerine gelecektir: "Ey genç kızlar, ne zaman bizim erkek kardeşlerimiz, hiçbir sömürme art niyeti olmadan yakın erkek kardeşlerimiz olacaksınız? Birbirimizle ne zaman gerçekten el sıkışacağız?" Ve işte o zaman, "erkeğin tek başına ona biçtiği alınyazısının ağırlığını artık üzerinden atmış olan Mélusine, kurtulmuş Mélusine..." "insanlık konumu"na⁵ erişecektir. O zaman kadın tam anlamıyla bir insan varlığı olacaktır, "o zaman kadının sonsuz köleliği yıkılacaktır; –şimdiye kadar tiksindirici olan– erkek ona borcunu ödemiş olduğu için, o zaman kendisi için ve kendi sayesinde yaşayacaktır."⁶

4 Kasım 1948'de.

5 Breton, *Arcane* 17.

6 Rimbaud, *Lettre à P. Demeny* [*P. Demeny'ye Mektup*], 15 Mayıs 1872.

“Kadın doğulmaz, kadın olunur”. Bu meşhur cümle, 1949 tarihli İkinci Cinsiyet’in odak noktasını oluşturur. Simone de Beauvoir böylece cinsiyet meselesini doğanın alanından çıkarıp kültürün ve tarihin alanına yerleştirirken, bir anlamda toplumsal cinsiyet tartışmasını da erkenden başlatmış olur. Bunu yaparken hem varoluşçuluk, fenomenoloji ve yapısalcı antropoloji gibi kendi çağdaşı olan düşünceleri hem de Hegel ve Marx gibi felsefe klasiklerini cinsiyet düzleminde yeniden okur.

Beauvoir’a göre kadın, kendine has bir durum tarafından, tarih boyunca farklı koşullar altında yeniden üretilen Başkalık durumu tarafından belirlenmiştir: Kadın ile erkek arasında eşitsizlik vardır, kadın ikinci cinsiyettir ve hem bireysel hem de toplumsal bakımdan ezilmiştir. Bu durumun temelinde yatan öncesiz sonrasız kadınlık efsanesi, ataerkilliğin başlıca unsurlarındandır. Ataerkillik sadece kadını değil, erkeği de bu çerçevede üretir ve belirler. Öyleyse kadın ile erkek arasındaki eşitsiz ilişki kadının veya erkeğin doğasından kaynaklanmaz. Kadın ve erkek, doğal veya biyolojik belirlenimlerden ziyade tarihsel ve kültürel birer kurgudur. Öte yandan kadının ezilmişliği diğer ezilenlerin durumundan farklıdır. Kadınlar, aralarındaki farkları aşan ve kapsayan kadınlık durumunun bilinciyle hareket etmezler. Öncesiz sonrasız kadınlık efsanesinin etkisi altında kadın içkinliğe hapsolmuş, adeta içkinlikle özdeşleşmiştir. Bu kavramsal çerçeveden hareketle Beauvoir, kadının özgürlüğü, ev içi emek, annelik, evlilik kurumu, kadın bedeninin tahakküm altına alınması gibi, feminist düşüncenin güncel meselelerine dokunan birçok konuyu tartışmaya açar. Son kerte de kadın ve erkek kurgularının tarihin diyalektik hareketine tâbi olduğunu ve bu hareket içinde aşıp yıkılacağını düşünür. Ama bunun olmazsa olmazı kadının etkili eylemidir. Kadının ve erkeğin özgürleşmesi Beauvoir düşüncesinde kadının dünyada eylemesiyle ve üretmesiyle mümkündür ancak.

1970’lerden beri Türkçe basımı bulunmayan İkinci Cinsiyet’i yeni çevirisiyle Türkiye’li okura sunuyor, feminizm tartışmalarına katkıda bulunmasını diliyoruz.

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

UNESCO Chair on
Gender Equality and Sustainable Development
Koç University, Turkey

KOÇ
ÜNİVERSİTESİ